El-Mîzân Tefsiri

Allâme Muhammed Hüseyin
TABATABAİ

Cilt:3

AL-İ İMRAN SURESİ

(1–120. Ayetler)

Yayıncı: Kevser Yayınları
Horhor cad. Eren apt. No: 78/3
Fatih – İst.
Tel: 534 35 28 - Fax: 521 64 96
www.kevsernet.com

İÇİNDEKİLER

Ayetlerin Meali 1-6.....2

Ayetlerin Meali 7-9..... 23

Ayetlerin Meali 10-18..... 122

AYETLERİN MEALİ 28-32..... 207

AYETLERİN MEALİ 33-34..... 225

AYETLERİN MEALİ 35-41..... 232

AYETLERİN MEALİ 42-60..... 255

AYETLERİN MEALİ 61-63..... 301

AYETLERİN MEALİ 64-78..... 330

AYETLERİN MEALİ 79-80..... 368

AYETLERİN MEALİ 81-85..... 437

AYETLERİN MEALİ 86-91..... 448

AYETLERİN MEALİ 92-95..... 453

AYETLERİN MEALİ 96-97..... 461

AYETLERİN MEALİ 98-101..... 479

AYETLERİN MEALİ 102-110..... 483

AYETLERİN MEALİ 111-120..... 504

AYETLERIN MEALI 1-6

1- Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Elif, lâm, mîm.

2- Allah'tır ki, O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, (yaratıklarını) koruyup yöneticidir.

3- O, sana kitabı hak ve kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, Tevrat'ı ve İncil'i de indirmişti.

4- Daha önce, insanlara yol gösterici olarak. Furkan'ı (dini) da indirdi. Muhakkak ki, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli

bir azap vardır. Allah güçlüdür, intikam alıcıdır.

5-Şüphesiz, yerde ve gökte Allah'a hiç bir şey gizli kalmaz.

6- Döl yataklarında size dilediği gibi suret veren O'dur. O'ndan

başka ilah yoktur; üstün ve güçlü olandır, hikmet sahibidir.

Âl-i İmrân Sûresi .1-6 8

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Surenin **ana hedefi**, mü'minlerin dinde ortak bir kelime etrafında birleşmeye, dinin ilkelerinin korunmasına yönelik çabalar bağlamında sabır göstermeye ve kararlılığa çağırılmalarıdır. Son derece hassas bir noktada bulunduklarına dikkatleri çekilerek, Yahudi, Hıristiyan ve müşriklerden oluşan bir düşman çemberiyle kuşatıldıkları vurgulanıyor. Bu topluluklar bir araya gelmiş ve Allah'ın nurunu elleri ve ağızlarıyla söndürme kararını almışlardır.

Surenin bir kerede inmiş olması güçlü bir ihtimaldir. Çünkü iki yüz ayeti arasında başından sonuna kadar bir ahenk ve intizam olduğu, ayetler arasında güçlü bir bağ bulunduğu, maksatlarının birbiriyle bağlantılı olduğu açıktır.

Bu yüzden, zihnimizde şöyle bir bakış açısı ağırlık kazanıyor: Bu sure Peygamber Efendimize (s.a.a) indiği zaman, konumu henüz tam anlamıyla istikrar kazanmış değildi. Çünkü surede Uhud savaşından, Necran Hıristiyanlarıyla lanetleşmeden, Yahudilerin bazı tutum ve davranışlarından söz ediliyor. Müşrikler aleyhine mücadele etmeye ilişkin teşvik edici ifadelere yer veriliyor. Sabırlı olma gereği vurgulanıyor, birbirlerini sabra tavsiye etmeye ve aralarında birlik, beraberlik oluşturmaya ilişkin çağrılar yapılıyor. Bütün bunlar gösteriyor ki: Âl-i İmrân suresi indiği sıralarda Müslümanlar

bütün güçleriyle ve tüm imkanlarıyla dinin varlığını savunma sınavıyla karşı karşıyaydılar. Bir yandan Yahudi ve Hıristiyanların kışkırtmaları sonucu, toplulukları içinde baş gösteren çözülme ve çatırdamalara karşı direniyor, kanıtlar gösteriyor, cevaplar sunuyorlardı. Bir yandan da müşriklerle savaşıyorlardı. Onlar savaş halinde ve can güvenliğinden yoksun bir ortamda yaşıyorlardı. Çünkü İslam'ın çağrısı yankı uyandırmıştı. Bütün dünya; Yahudi'si ve Hıristiyan'ı, Arap müşrikleri, daha gerilerde Bizanslılar, İranlılar vb. İslam aleyhine harekete geçmişlerdi.

Yüce Allah, bu surede mü'minlere aracılığıyla hidayet buldukları dinin gönüllerini hoş tutacak, şeytanın kalplerine telkin ettiği şüphe ve vesveseleri giderecek, ehl-i kitabın saptırıcı kandırmalarını etkisiz hale getirecek gerçeklerinden bazılarını hatırlatıyor ve bu bağlamda şu gerçeği vurguluyor; Allah mülkünü idare etmekten gafil değildir. O'nun yarattığı varlıkların O'nu aciz bırakmaları söz konusu olamaz. O'nun dinini seçip kullarından bir grubu bu dine iletmiş olması öteden beri sürüp gelen teamüllerin ve kesintisiz bir sünnetin gereğidir. Sebepler ve illetler yasasıdır bu. Dolayısıyla mü'min ve kâfir sebepler yasasına göre hareket etmek durumundadır. Bir gün kâfirin lehine, bir başka gün de mü'minin lehine olur. Yurt sınav yurdudur. Bugün çalışma günüdür. Sınav ve çalışmanın karşılığı ise, yarın verilecektir.

(Al-i İmran / 1-2) "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Elif, lâm, mîm. Allah'tır ki, O'ndan başka ilah yoktur. Diridir, (yaratıklarını) koruyup yöneticidir." Ayet-el Kürsi'yi tefsir ederken, bu ifadeyle ilgili açıklamalarda bulunduk. Bu açıklamalarımızdan şu sonuç çıktı: Burada kastedilen, yüce Allah'ın var etme ve var ettiğini yönetme işini eksiksiz bir şekilde yerine getirdiği, varlıklar üzerinde yöneticikaim olduğudur. Şu halde varlıklar alemi, objeleri ve etkileriyle Allah'ın yönetimi, egemenliği altındadır. Bu, bilinçsiz doğal sebeplerinkine benzer salt etkiden ibaret bir egemenlik değildir. Tersine, ilim ve kudret gerektiren hayat nitelikli bir egemenlik söz konusudur. Buna göre ilahi bilgi, varlıklar alemine nüfuz edicidir ve hiç bir şey bu bilginin kapsamının dışında kalamaz. İlahi kudret de varlıklar alemine egemendir. Bu alemde O'nun dileği ve izni olmadan hiç bir şey meydana gelmez. Bu yüzden iki ayetin ardından şu değerlendirme cümlesi yer almıştır. "Şüphesiz, yerde ve gökte Allah' a hiç bir şey gizli kalmaz. Döl yataklarında size dilediği gibi şekil veren O'dur."

Âl-i İmrân suresinin başındaki bu altı ayet, surenin içerdiği ayrıntıları -kapsayıcı (surenin ana hedefinden söz etmiştik) bir özet-giriş niteliğindedir. Dolayısıyla bu ayet de, konuya hedefi sonuçlandıracak bir türde küllî açıklamayla giriş yapma

landıracak bir türde küllî açıklamayla giriş yapma konumundadır. Nitekim "Şüphesiz, yerde ve gökte Allah'a..." cümlesiyle başlayan son iki ayet de, açıklama sonrası gerekçelendirme işlevini görüyor. Buna göre, kapsamlı girişin tamamlanışını sağlayan söz, ortadaki iki ayet olarak ön plana çıkıyor: "Sana kitabı indirdi... üstün iradelidir, intikam alıcıdır."

Dolayısıyla, şöyle bir anlam ortaya çıkmış olur ki, mü'minler şunu akıllarından çıkarmamaları gerekir: İman ettikleri Allah, uluhiyette tektir. Varlıklar üzerinde hayat sahibi bir egemendir. Varlıkların idaresi O'nun tekelindedir. Mülkünde O'na üstünlük sağlanamaz. Evrende ancak O'nun dilediği ve izin verdiği şey olur. Mü'minler bu gerçeği düşündükleri zaman, hakka ileten kitabı, hak ile batılı birbirinden ayıran ve aydınlatıcı Furkan'ı indirenin O olduğunu bilirler. Yüce Allah, yol gösterici kitabı indirirken, hiç kuşkusuz sebepler aleminde ve özgür seçim ortamına egemen olan yasaları yürürlüğe koymuştur. Kim iman ederse, ödülünü alacaktır; kim de inkar ederse, Allah ilerde onu cezalandıracaktır.
Çünkü O, güçlüdür, intikam alıcıdır. Bu da şundan dolayıdır ki; O, Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur ki bu yönlerde hükmetsin. Kâfirlerin, mü'minlerin durumu O'ndan gizli kalamaz. Davranışları ve küfürleri O'nun iradesinin ve meşietinin dışında gerçekleşmez.

(Al-i İmran / 3) "O, sana kitabı hak ve kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi." Daha önce, **"tenzil"** kelimesinin peyderpey indirme **"inzal"** kelimesininse bir kere de indirme anlamına geldiğini belirtmiştik.

Bu değerlendirmemiz, aşağıdaki ayetlerde geçen "tenzil" kelimesinin ifade ettiği anlam ile çelişiyormuş gibi görülebilir.

"Kur'an ona tek bir defada, toplu olarak indirilmeli değil miydi?" (Furkan, 32) **"Bize gökten bir sofra indirebilir mi?"** (Mâide, 112) **"Ona bir ayet indirilmeli değil miydi?"** (En'âm, 37) **"De ki: Şüphesiz Allah, ayet indirmeye güç yetirendir."** (En'âm, 37) [Bilindiği gibi bir ayetin indirilişi, ancak bir defada ve toplu olarak düşünülebilir.] Bu yüzden bazı tefsir bilginleri: Çelişkiyi ortadan kaldırmak için ifa

deyle ilgili olarak şöyle demek daha uygundur: "Sana kitabı indirdi" demek, "Onu bir indirmenin ardından tekrar indirdi" demektir." demişlerdir.

Bunu şöyle cevaplandırmak mümkündür: İndirişin peyderpey gerçekleştirilmesinden maksat, herhangi bir şeyin cüzlerinin indirilişi sırasında, bu cüzler arasında önemsenecek kadar bir zaman aralığının bulunması değildir. Bilakis, cüzlerinin varolmaları ile meydana gelen bileşik varlıkların bazen bütün cüzleri ile olan ilintisi göz önünde bulundurulur ki, bu durumda parçalara bölünmemiş tek bir şey olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda, "Gökten bir su indirdi." (Râ'd, 17) yâni yağmur yağdırdı, ayetinde olduğu gibi böyle bir varlık için bir kerede indirilişi ifade eden "inzal" kelimesi kullanılır. Bazen de bileşik varlıklar, ardarda meydana gelmeleriyle kendilerini oluşturan cüzlerinin tümüyle değil de her birisiyle olan ilintisi göz önünde bulundurularak değerlendirilir. Cüzlerin ardarda varoluşları esnasında, aralarında uzun bir zaman aralığının bulunup bulunmaması hiç bir şeyi değiştirmez. İşte bu olaya "peyderpey oluş" denir ve böyle bir indiriliş "tenzil" kelimesiyle ifade edilir. Şu ayette olduğu gibi "O'dur ki yağmuru yağdırır." (Şurâ, 28)

Buradan çıkan sonuç şudur: Çelişkiye örnek olarak gösterilen ayetler arasında aslında çelişkiyi sergileyecek bir ayet yoktur. Çünkü: "Kur'an ona tek bir defada, toplu olarak indirilmeli değil miydi?" ayetinden maksat, Kur'an'ın farklı işler, olaylar ve zamanlarla ilgili olarak ayetlerinin ardarda indirildiği gibi tümünün de uzun bir zaman aralığı olmaksızın, bitişik ve tek bir zamanda ayetlerin ardarda indirilişi şeklinde ona nazil olmasıdır. Bu, aynı zamanda yukarıda örnek gösterilen öteki ayetler açısından da geçerli bir cevaptır.

Yukarıda işaret ettiğimiz bazı tefsir bilginlerinin "Sana kitabı indirdi." cümlesiyle ilgili açıklamaları istihsan [şer'i delillerden birine dayanmaksızın sırf ilk nazarda hatıra güzel görünen şahsi görüş] olup kesin olarak kelimenin lügatteki anlamını belirlemede

caiz olmamakla birlikte, mezkur ayetlere dayanarak varsayılan çelişkiyi de ortadan kaldırmıyor. Tam tersine çelişki olduğu gibi söz konusudur. [Çünkü "bir indirmenin ardından tekrar tekrar indirdi" cümlesi tedrici indirmede kullanılan başka bir ifadedir ve bu ifadeyle ilgili olarak da tenzil kelimesi kullanılmalıdır. Sonuç olarak da söz konusu ayetlerde tenzil kelimesinin kullanılmış olmasının nedeni bu yorumla açıklığa kavuşturulamaz.] Verilen cevabın yetersizliği apaçık ortadadır.

Kur'an-ı Kerim'de, kitabın Peygamber Efendimize (s.a.a) indirilişi hem "tenzil" hem de "inzal" ifadesiyle anlatılmıştır. "İnme" (nüzul) eylemi, herhangi bir şeyin bir şekilde çıktığı yüksek bir makam veya mekanın yanı sıra, yönelip karar kılacağı aşağı bir makam

veya mekanı da gerektirir. Yüce Allah, zatını yükseklik ve yüce derecelerle vasfetmiştir. Kitabını da kendi katından indirilme olarak nitelemiştir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Gerçekten o, yücedir, hikmet sahibidir." (Şura, 51) "Ne zaman ki, onlara Allah katından, yanlarında bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı bir kitap geldi mi..." (Bakara, 89) Buna göre, vahyin Resulullah Efendimizin (s.a.a.) kalbinde yerleşip karar kılması bağlamında "iniş" (nüzul) lafzının kullanılması yerindedir.

"Hak" kavramı objeler dünyasında sabit, değişmez bir karşılığı olan haber ve bilgi, "doğruluk" (sıdk) kavramı ise, objeler dünyasındaki realiteye uyan haber ve bilgi şeklinde açıklanmıştır. Dolayısıyla, objeler dünyasındaki nesneleri ve reel olguları, tıpkı Yüce Allah'a ve reel olgulara söylendiği gibi "hak" diye nitelemek, bu nesne ve olguların kendileri hakkında verilen haber itibariyle "hak" oldukları anlamını ifade eder. Her halükarda, ayet-i kerimede geçen "hak" kavramı ile değişmez, geçersiz olmaz ve kalıcı şey kastedilmiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla ayette geçen "hak" kelimesinin başındaki "ba" harf-i cerri birlikteliği ifade ediyor. Buna göre ayeti şöyle anlamak gerekir: O sana kitabı, hak ile birlikte, ondan ayrılmaz bir

şekilde indirdi." Hakkın birlikteliği, hak ile beraberlik, onun üzerine batılın sıçramamasını, içine batılın karışmamasını gerektirir. Dolayısıyla, Allah tarafından indirilen kitap, batılın ona üstünlüğü, egemenliği açısından güvencededir. Demek ki, "O, sana kitabı hak olarak indirdi." ayeti kinayeli istiare sanatına örnek oluşturmaktadır. "Hak" kelimesinin başındaki "ba" harf-i cerrinin anlamı ile ilgili başka şeyler de söylenmiştir; ancak bunların hiç biri tutarsızlıktan beri değildir.

Ayette geçen "musaddikan" kelimesi "tasdik" (doğrulama) kelimesinden, o da "sıdk" mastarından türemiştir. "Saddaktu makalen keza" falan sözü tasdik ettim; yâni, onun doğruluğunu onayladım, doğru olduğunu itiraf ettim, "saddaktu fulanen" falan adamın haber verdiği şeylerin doğru olduğunu kabul ettim, demektir.

"Kendinden öncekiler..."den maksat, Kur'an'dan önce indirilen Tevrat ve İncil'dir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Gerçek şu ki, biz Tevrat'ı, içinde bir hidayet ve nur olarak indirdik... Ona içinde hidayet bulunan İncil'i verdik... Sana da, önündeki kitapları doğrulayıcı olarak Kitab'ı verdik." (Mâide, 44-48) Bu ifade şuna delalet ve işaret ediyor: Bugün Yahudi ve Hıristiyanların ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'de yüce Allah'ın Hz. Musa ve Hz. İsa'ya (a.s) indirdiği ayetler bulunmaktadır, içinde bazı çıkartmalar ve tahrifler

olsa da. Çünkü Peygamberimiz (s.a.a.) devrinde Yahudi ve Hıristiyanların ellerinde bulunan Tevrat ve İncil, Bugünkü Tevrat ile dört maruf İncil'di. Böylece Kur'an-ı Kerim'in mevcut Tevrat ve İncil'i tasdik ediyor olması sonucu ortaya çıkıyor; ancak bu, yüzde yüz bir tasdik değil, genel anlamda bir tasdiktir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de, Tevrat ve İncil'de tahrifat yapıldığını, bazı açıklamaların çıkarıldığını ifade eden ayetler vardır.

"Andolsun, Allah İsrail oğullarından kesin söz almıştı... ve kalplerini kaskatı kıldık. Onlar, kelimeleri konuldukları yerlerden saptırırlar. Kendilerine hatırlatılan şeyden pay almayı unuttular... Ve biz Hıristiyanlarız diyenlerden kesin söz almıştık. Sonunda

onlar kendilerine hatırlatılan şeyden pay almayı unuttular."

(Mâide, 12-14)

"O, Tevrat'ı ve İncil'i de indirmişti daha önce, insanlara yol gösterici olarak." "Tevrat" kelimesi, İbranice'de şeriat anlamına gelir. İncil ise, Yunanca bir kelimedir. Bazıları kelimenin aslının Farsça ve anlamının müjde olduğunu söylemişlerdir. **"Gerçek şu ki, biz Tevrat'ı, içinde bir hidayet ve nur olarak indirdik..."** (Mâide, 44) ayetlerini incelerken, iki kitap hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunacağız.

Kur'an-ı Kerim, ısrarla Hz. İsa'nın tebliğ ettiği dinin kitabını ‘İncil' şeklinde tekil olarak isimlendiriyor ve onun Allah katından indirildiğini vurguluyor. Oysa, bir çok İncil vardır. Ayrıca bugünkü tanınan dört İncil, Kur'an'ın inişinden önce ve indiği dönemde mevcuttu. Bu İncillerin yazarları Luka, Markos, Matta ve Yuhanna adlı şahıslardır. Bir çok İncil bulunduğu halde, adlandırmanın tekil yapılması ve onun da Allah katından indirildiğinin vurgulanması, eldeki İncillerde tahrif ve çıkartmaların bulunduğuna yönelik bir işarettir. Her halükarda surenin başlarında yer alan bu ayette, Tevrat ve İncil'den söz edilmiş olmasının, Yahudi ve Hıristiyanların tutumlarına, ileride işaret edileceği gibi Hz. İsa'nın doğumuna, peygamber oluşuna ve göğe yükseltilişine ilişkin tavırlarına itiraz yönlü iğneleyici üslubunu da göz ardı etmemek gerekir.

(Al-i İmran / 4) "Furkan'ı da indirdi." es-Sıhah adlı eserde belirtildiğine göre "furkan" hak ile batılı birbirinden ayıran şey demektir. Ancak kelime maddesi itibariyle, bu anlamdan daha geniş kapsamlıdır.
Yâni farklı iki şeyi birbirinden ayıran her şey için bu kelime kullanılabilir.
Bir ayette yüce Allah şöyle buyuruyor: "Furkan (ayrılma) günü, iki ordunun karşı karşıya geldiği günde" (Enfâl, 41) Bir diğer ayette de şöyle buyuruyor: "Size bir furkan (doğruyu yanlıştan ayıran)

verir." (Enfâl, 29) Allah katında istenen ayırım, hidayete erme anlamı ile ilintili olduğuna göre, burada kastedilen, inanç ve bilgiler bağlamında hak olanla batıl olanı birbirinden ayırma ve dünya

hayatı boyunca kişinin sergilediği ameller bağlamında kulluk görevi kapsamına giren davranışlarla, bu kapsama girmeyen davranışları ayırdetmedir.

Dolayısıyla, kullanılan kavramın anlamı, yüce Allah'ın vahiy yoluyla peygamberlerine indirdiği temel ve ayrıntı nitelikli bilgileri kapsar. İster bu vahiy kitapta açıklansın, ister kitapta olmayıp da peygamberler vasıtasıyla açıklansın. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: "Andolsun, biz Musa ve Harun'a Furkan (hak ile batılı birbirinden ayıran)'ı verdik." (Enbiya, 48) [Bu ayette Musa ve Harun'a indirilen şeylerin tümüne furkan adı verilmiştir.] Bir ayette de şöyle buyurmuştur: "...Musa'ya Kitab'ı ve Furkan'ı verdik." (Bakara, 53) [Tevrat'ın yanı sıra Musa'ya indirilen emirlere furkan denilmiştir.] Bir diğer ayette de şöyle buyuruluyor: "Alemlere uyarıcı olsun diye, kuluna Furkan'ı indiren Allah ne yücedir."

(Furkan, 1)

Yüce Allah Furkan kavramının ifade ettiği bu anlamı, mizan kelimesi ile de anlatmıştır. "Andolsun, biz elçilerimizi apaçık belgelerle gönderdik ve insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye, onlarla birlikte kitabı ve mizanı indirdik." (Hadid, 25) [Bu ayette kitap ve furkan yerine, kitap ve mizan denilmiştir.] Bu ayet aşağıdaki ayetle aynı anlamı ve mesajı içermektedir. "İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm vermek üzere hak kitaplar indirdi." (Bakara, 213) Şu halde mizan da tıpkı furkan gibi, insanlar arasında, içerdiği bilgiler ve kulluk görevleriyle birlikte, adaletle hükmetmek üzere gönderilen dinin kendisidir. Yine de doğrusunu yüce Allah herkesten daha iyi bilir.

Bir görüşe göre; furkan kavramı ile Kur'an kastedilmiştir. Diğer bir değerlendirmede furkan kavramı, hak ile batılın ayırdedilmesini sağlayan yol göstericilik şeklinde anlamlandırılmıştır. Bazılarına göre, furkan, Hz. İsa hakkında tartışanlara karşı

Peygamber Efendimizin (s.a.a) sunduğu kesin hüccet ve kanıt demektir.

Zafer ve akıl olarak anlamlandıranlar da olmuştur. Ancak en iyi açıklama bizim yukarıda anlattığımızdır.

"Muhakkak ki, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah güçlüdür, intikam alıcıdır." Denildiği gibi intikam almak, kötülük yapana kötülüğünün karşılığını vermek anlamında kullanılır; ama bu anlamın kin ve gayzı dindirmek, yüreği soğutmak gayesiyle gerçekleşmesi anlamını içermesi bir zorunluluk değildir.
Bu duygu, biz insanlar arasında geçerli olan intikam almalar için söz konusudur. Çünkü kötülük yapan kimsenin bu davranışı, bir eksikliğe ve zarara yol açar. Bu yüzden, yüreğimizi soğutacak, kinimizi dindirecek şekilde şiddetli bir cezalandırma yönüne gitmek suretiyle, uğradığımız zararı gidermek, bizim tarafımızda meydana gelen noksanlığı tamamlamak gereğini duyarız.

Yüce Allah'a gelince O, kulların davranışlarından dolayı yararlanmaktan veya zarara uğramaktan münezzehtir. Bunun yanında O, kulları arasında hakkı yerine getireceğini vaat etmiştir (O'nun vadi de hakkın ta kendisidir) Kulların yaptıkları hayırsa, hayır olarak, şerse şer olarak karşılığını verecektir. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Allah hak ile hükmeder." (Mü'min, 20) Bir diğer ayette de şöyle buyuruyor: "Ta ki, kötülükte bulunanları, yaptıkları dolayısıyla cezalandırsın, güzel davranışta bulunanları da daha güzeliyle ödüllendirsin." (Necm, 31) Bu böyledir, çünkü O, kutsiyetinin çiğnenmesinden münezzehtir, mutlak olarak azizdir (üstündür).
Bu tür girişimleri kesin olarak engeller. Bir görüşe göre, Aziz kelimesinin anlamının temelinde engelleme gücüne sahip olma yatmaktadır.

"Muhakkak ki, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir a-zap vardır." ayetinde azap kavramı mutlak olarak kullanılmıştır ve ahiret günüyle yada kıyametle sınırlandırılmamıştır. Dolayısıyla bu ifadede ahiret azabı bağlamında bir tehdit söz konusu olduğu gibi, dünya azabı bağlamında da bir tehdit söz konusudur. Aslında bu,

Kur'an'ın kapsadığı temel gerçeklerden biridir; ancak araştırmacıların çoğunluğu bunu gerektiği şekilde açıklayamamışlardır. Bunun nedeni, biz insanların ancak bedene acı veren şeyleri, maddi nimetlerde bir eksilme veya bozulmayı, malların heder olması, sevilenlerin ölümü ya da bedenin takatsızlaşması gibi şeyleri azap olarak algılamamızdır. Oysa Kur'an-ı Kerim, bilgileri aracılığıyla bize bundan ötesini anlatmaktadır.

KUR'AN'DA AZAP KAVRAMININ İFADE ETTİĞİ ANLAM

Kur'an-ı Kerim, Rabbini unutan kimselerin hayatlarını,

geçimlerini onca genişliğine ve bollu görünüşlü olmasına rağmen sıkıntılı ve zor bir hayat olarak nitelemektedir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Kim beni anmaktan yüz çevirirse, onun için dar ve sıkıntılı bir geçim vardır." (Tâhâ, 124) Nimet ve afiyet olarak algıladığımız mal ve çocukları, Kur'an-ı Kerim azap olarak nitelemektedir. "Onların malları ve evlatları seni imrendirmesin; Allah onlara dünyada bunlarla azap etmeyi ve kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor." (Tevbe, 85)

"Ve dedik ki: Ey Adem, sen ve eşin cennette yerleş." (Bakara, 35) ayetini tefsir ederken, ana hatlarıyla açıkladığımız gibi, işin aslı şudur: Birincisi; insanın sevinci, neşesi, hüznü, tasası, arzusu, korkusu, azap duyması ve nimetlenmesi onun **mutluluk veya mutsuzluk** olarak algıladığı olgular etrafında odaklaşmaktadır. İkincisi; gerek nimet, gerekse azap ve bunlara yakın olgular, izafe edildikleri şeyin durumuna göre farklılık gösterirler. Örneğin, ruhun kendine göre bir mutluluğu ve bir mutsuzluğu vardır. Bedenin de bir mutluluğu ve mutsuzluğu vardır. Aynı şekilde bu bağlamda insanın kendine özgü bir konumu ve hayvanın da kendine özgü bir konumu vardır. vs.

Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmanyan, yüzü dünyaya dönük materyalist insan, Allah'ın edebiyle edeplenmediği için, asıl mutluluğu maddi mutluluk olarak algılar ve manevi mutluluk olarak ifade

edilen ruhsal mutluluğa itibar etmez. Bu yüzden mal, evlat, ve mevki sahibi olmaya uğraşır, iktidar ve kudretini yaygınlaştırmanın yollarını arar. Bu insan, nefsi aracılığıyla arzuladığı bu şeyleri, yalnızca hayalinin kendisine tasvir ettiği nimetlenmeye ve lezzete ulaşmak için belirtmiştir. Arzusuna kavuşunca da, bir lezzetin gerisinde bin acının gizli olduğunu görür. Bunlara kavuşmadığı zaman, içinde hasret ve umut besler, kavuştuğunda ise, arzuladığından farklı bir durumla karşılaşır. Çünkü bir takım eksiklerinin olduğunu görecektir, beraberinde acılar taşıdığını fark edecektir.
Kalbi güven ve huzur bulacağı sebepler ötesi Allah'a ilgi duymadığından güvenip dayandığı sebeplerin kendisini yüz üstü bıraktığını acı bir deneyim olarak anlayacaktır. Sonunda yine hasret, yine tatminsizlik onu beklemektedir. İnsan, elde ettiği şeyler bağlamında sürekli acı duyar, ondan yüz çevirir, ondan daha hayırlısını ister, belki kalbinin tasası ve acısı bu sayede dinsin. Elde etmediği şeyler konusunda da sürekli hasret, acılar ve yürek sızıları içinde yüzer. İşte insanın elde ettiği ve kavuşamadığı şeyler bağlamındaki gerçek durumu...

Kur'an insanı, sonsuz ruhla, dönüşebilen ve değişkenlik özelliğine sahip bedenin bileşiminden ibaret bir varlık görür. İnsan Rabbinin huzuruna varıp sonsuzluğa kavuşuncaya kadar, bu özelliğini sürdürür. Dolayısıyla, ilim ve benzeri şeyler gibi sırf ruhu için mutluluk aracı olan olgular onun için de **mutluluk** kaynağı oluştururlar.

Aynı şekilde, hem bedenin, hem de ruhun mutluluğuna sebep oluşturan mal ve evlat gibi olgular da, onu Allah'ın zikrinden uzaklaştırmadıkları ve yerin değerlerine çakılıp kalmasına sebep olmadıkları sürece, onun için de mutluluğa sebep olurlar ve ne de güzel mutluluktur bu. Bunun yanında, Allah yolunda öldürülmek, bu uğurda malın harcanması gibi bedene acı veren ama ruhu mutlu kılan şeyler de insanın mutluluğu sayılırlar. Bu tıpkı, sağlığı uzun süre korumak için insanın ilacın acı veren tadına tahammül göstermesine benzer.

Bedene mutluluk verdiği halde ruha acı veren şeyler, insan için mutsuzluk ve azap sebebi olurlar. Kur'an-ı Kerim, tek başına badenin mutluluğunu, fazla önemsenmemesi gereken az bir yararlanma olarak nitelendirir. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor:
"İnkar edenlerin ülke ülke dolaşıp dönmeleri seni aldatmasın. Bu az bir yararlanmadır. Sonra bunların barınma yerleri cehennemdir. Ne kötü bir yataktır o!" (Âl-i İmrân, 196-197)

Kur'an-ı Kerim, bedene ve ruha birlikte mutsuzluk veren şeyleri de azap olarak nitelendirir, tıpkı insanların bunu azap olarak algılamaları gibi. Ancak, meseleye bakış açısı farklıdır. Bu tür bir durum insanların yanında azap konumundadır, çünkü bedene eziyet vermektedir. Kur'an'a göre de azaptır, çünkü ruha eziyet etmektedir. Geçmiş toplulukların üzerine inen azap türleri bunun birer örnekleridirler. Yüce Allah bu konuda şöyle buyuruyor:
"Rabbinin Ad kavmine ne yaptığını görmedin mi? Yüksek sütunlar sahibi İrem'e? Ki şehirler içinde onun bir benzeri yaratılmış değildi. Ve vadilerde kayaları oyup biçen Semud'a? Ve kazıklar sahibi Firavun'a? Ki onlar şehirlerde azgınlaşmışlardı. Böylece oralarda fesadı yaygınlaştırmış-artırmışlardı. Bundan dolayı Rabbin onların üzerine bir azap kamçısı çarpıverdi. Çünkü Rabbin, gerçekten gözetleme yerindedir." (Fecir, 6-14)

Bilinç sahibi varlıklar açısından mutluluk ve mutsuzluk olguları duyumsamaya ve algılamaya dayanır. Örneğin biz, elde ettiğimiz ama algılamadığımız lezzetli bir şeyi kendimiz için mutluluk olarak değerlendirmeyiz. Aynı
şekilde acı verdiği halde duyularımızla
algılamadığımız bir şeyi de mutsuzluk saymayız. Bundan anlaşılıyor ki, Kur'an'ın bu mutsuzluk ve mutluluk olgularına ilişkin öğretisi

maddi öğretilerin yaklaşımından farklıdır. Bundan dolayı maddeye tutkuyla bağlı olan insanın, öyle bir eğitimden geçmesi gerekir ki, insan için gerçek mutluluğun Kur'an'ın somutlaştırdığı mutluluk olduğunu ve gerçek mutsuzluğun da Kur'an'ın mutsuzluk olarak nitelendirdiği şey olduğunu bilsin. Kur'an bu amaçla men

suplarına gönüllerini Allah'tan başkasına bağlamamalarını telkin eder. Onların, Rablerinin her şeyin sahibi tek egemen olduğunu, hiç bir şeyin O'nsuz meydana gelmediğini, O'nun dışında hiç bir şeyin hedef edinilmeyeceğini bilmelerini ister.

Böyle bir insan, nefsi için dünyada sadece mutluluk görür. Oysa bazı
şeylerde hem bedenin, hem ruhun, bazı
şeylerde de sadece
ruhun mutluluğu söz konusudur. Bunun dışındaki şeyleri de sadece azap ve felaket olarak değerlendirir. Nefsinin tutkusuna ve dünyanın maddi hayatına bağlı olan insan, her ne kadar sahip olduğu dünyanın çekici süslerini, kendisi için mutluluk, hayır ve lezzet olarak görüyorsa da, o, çok geçmeden yanıldığını anlayacaktır, mutluluk sandığı
şeyin gerçekte mutsuzluk olduğunu görecektir.
Yüce Allah bu konuda şöyle buyuruyor: "Şu halde sen, kendilerine vadedilen azap günlerine kavuşuncaya kadar onları bırak; dalıp oynasınlar, oyalansınlar." (Meâ-ric, 42)

Bir diğer ayette şöyle buyuruyor: "Andolsun, sen bundan gaflet içindeydin; işte biz de senin üzerindeki örtüyü açıp kaldırdık. Artık Bugün görüş gücün keskindir." (Kâf, 22)

Bir başka ayette de şöyle buyuruyor: "Şu halde sen, bizim zikrimize sırt çeviren ve dünya hayatından başkasını istemeyenden yüz çevir. İşte onların ulaşabilecekleri bilgi (sınırı) budur." (Necm,

29-30)

Şu da var ki, dünyaya tutkuyla bağlı olan insanlar, bütünüyle tasadan ve sıkıntıdan arınmış bir mutluluğu tatma imkanı hiç bir zaman elde edemezler.

Buradan anlaşılıyor ki: Allah ehli, özellikle Kur'an değerlerine göre düşünen insanların sahip oldukları kavrayış ve düşünce tarzı, diğer insanların sahip oldukları kavrayış ve düşünce tarzından farklıdır. Aynı türe, yâni insanlık türüne mensup olmalarına rağmen bu durum böyledir. Ayrıca, bu kavrayış ve düşünce tarzının da

kendi içinde değişik mertebeleri vardır. İnsanların bir kısmı, ilahi

eğitim ve terbiye sürecini henüz tamamlamadıkları için farklı bir konumda olabilirler.

Yüce Allah'ın sözünden azap kavramına ilişkin olarak bunu algılıyoruz. Bununla beraber, ilahi kelam bedeni mutsuzluğu da azap olarak nitelemekten kaçınmaz. Ancak nihayetinde, bedensel mutsuzluk bedenle sınırlı ruha ulaşamayan bir azap aşamasıdır. Yüce Allah Eyyüp peygamberin lisaniyle şöyle buyuruyor: "Şeytan, bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu." (Sâd, 41) Bir diğer ayette ise şöyle buyuruyor: "Hani size azabın en kötüsünü yapan, kadınlarınızı sağ bırakıp erkek çocuklarınızı öldüren Firavun ailesinden sizi kurtarmıştık. Bunda Rabbinizden sizin için büyük bir imtihan vardı." (A'râf, 141) Bu ayette yüce Allah Firavun'un onlara yaptıklarını kendisinden bir imtihan ve yapılanı özü itibarıyla azap olarak nitelendiriyor. Kendisi tarafından gönderilen bir azap olarak nitelendirmiyor.

* * * *

(Al-i İmran / 5)"Şüphesiz, yerde ve gökte Allah'a hiç bir şey gizli kalmaz." Bundan önce yüce Allah ayetlerini inkar edenlere yönelik azabını, güçlü ve intikam alıcı oluşuyla gerekçelendirdi. Ne var ki, bu gerekçelelendirme, anlatılmak istenen anlamın tam olarak anlaşılması için bir ek açıklamaya muhtaçtır. Çünkü güçlü ve intikam alıcı olan birisi, inkar edenlerden bazılarının küfrünün farkında olmayabilir. Dolayısıyla, küfürlerinin farkında olmadığı kâfirleri azaplandırmaya-bilir. Bu nedenle ifadenin sonunda şöyle bir cümle yer alıyor: "Allah'a hiç bir şey gizli kalmaz..." Bununla yüce Allah, duyu organlarının algıladığı ve algılamadığı hiç bir şeyin kendisinden gizli kalmayacak şekilde güçlü, üstün iradeli olduğunu vurguluyor.

Yerde ve gökte bulunanlar ifadesiyle, bedenin organları tarafından sergilenen davranışlar ve kalpte gizli kalan duygular olabi

lir. Bu hususta: "Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi onunla sorguya çeker..." (Bakara, 284) ayetini tefsir ederken yeterli açıklamalarda bulunduk.

(Al-i İmran / 6) "Döl yataklarında size dilediği gibi suret veren O'dur." Ayetin orijinalinde
geçen "yusavvirukum" kelimesinin mastarı olan "tasvir"
kelimesi, bir şeye suret, biçim vermek demektir. Suret ise, heykel
gibi gölgesi olan ve olmayan şeyler için kullanılan bir ifadedir. Döl
yatağı olarak tercüme edilen "erham" kelimesi ise, dişilerde embriyonun
varoluş sürecini tamamladığı yer anlamındaki "rahim"
kelimesinin çoğuludur.

Bu ayet, önceki iki ayetin anlamını ileriye götürmeye yöneliktir.
Önceki iki ayetten şu sonuç çıkıyordu: Allah ayetlerini inkar edenlere
azap eder. Çünkü O, güçlüdür, üstün iradelidir. İntikam alıcıdır.
Gizliyi de, açık olanı da bilir. İşinde asla alt edilmez. Tam tersine O,
işinde galip olandır. Bu son ayetten ise, şu sonuç çıkıyor: Aslında
mesele bundan daha da büyüktür. Şöyle ki; Allah'ın ayetlerini inkar
eden, O'nun emrine karşı çıkan kimseler, kendi başlarına ve
kendi güçlerine dayanarak inkar edemeyecek kadar basit ve aşağılıktırlar,
zelildirler. Allah izin vermeden böyle bir şey yapmaları
mümkün değildir. Allah'ın emrinde üstünlük sağlamaları, yüce
Allah'ın yaratılış sistemine egemen kıldığı en güzel yasayı etkisiz
hale getirmeleri, iradelerini Rablerinin iradesinin önüne geçirmeleri
söz konusu değildir. Tam tersine, bu hususta da onlara izin
veren yüce Allah'tır. Şu anlamda: O, evreni ve yaratılış sistemini
öyle bir yasaya dayandırmıştır ki, bu sistem insana bir tür seçme
hakkını tanıyor. İnsan bu niteliği sayesinde, iman ve itaat yolunu
izleyebildiği gibi, küfür ve günah yolunu da izleyebiliyor. Burada
amaç, imtihan ve deneme hikmetinin gerçekleşmesidir. Bundan
sonra dileyen inansın, dileyen inkar etsin. Ancak alemlerin Rabbi
olan Allah dilemedikçe onlar dileyemezler.

O halde hiç bir küfür, iman ve buna benzer bir tavır yoktur ki,
yüce Allah'ın ezeli planlamasına göre olmasın. Allah'ın ezeli plan-
laması, yâni takdir, eşyayı yöneldikleri amaca varmaları mümkün
olan bir şekilde düzenlemesi demektir. Varlıklar ilk önce amaçlarını
kendine özgü veyahut imkanların ulaşılmasını sağladığı
şekle
uygun bir biçimde tasvir ederler. Daha sonrada çaba göstererek
amaçlarına varırlar. Hiç kuşkusuz, yüce Allah, emrinde galip olandır,
üstün ve kahredici irade sahibidir, yarattığı varlıkların üzerinde
tartışmasız egemenliği tekelinde bulundurmaktadır. İnsanlar dilediklerini
yaptıklarını ve istedikleri gibi tasarrufta bulunduklarını,
bu davranışlarıyla, yüce Allah'ın evrene egemen kıldığı yasalar
sistemini kesintiye uğrattıklarını ve sonuçta ilahi takdire galip geldiklerini
sanırlar. Oysa bunun bizzat ilahi takdir ve kader gereği
oluştuğunun farkına varmazlar.

"Döl yataklarında size dilediği gibi suret veren O'dur." ifadesiyle kastedilen de budur. Yâni vücudunuzun parçalarını, işin başında, izin verdiği sona doğru götürecek şekilde düzenleyen O'dur. Dolayısıyla insanların kesin ve tartışılmaz bir iradeleri söz konusu değildir.

Bu ayetlerde, yürürlükteki kaderin insanlarla ilgili boyutu özel olarak gündeme getirilmiş ve tüm evren üzerinde egemen olan boyutuna değinilmemiştir. Bunun nedeni, üzerinde durulan konuyla aralarında uyumun sağlanmasıdır. Ayrıca Hz. İsa ile ilgili gerçek açıklamalarla son bulacak bu ayetler grubunun daha önce, bir bakıma Hıristiyanların o hazretle ilgili değerlendirmelerine yönelik bir itiraz niteliğinde olduğunu belirtmiştik. Çünkü Hıristiyanlar o-nun ana rahminde şekillendiğini inkar etmiyorlar. Yâni Hz. İsa'nın kendi kendini meydana getirdiği şeklinde bir iddiaları yoktur.

Özel nitelikli (Peygambere yönelik) hitabın ardından genel nitelikli bir hitaba yer verilmiş olması, yâni "sana indirdi" ifadesinden sonra "size suret veren" ifadesinin gelmiş olması, mü'minlerin imanlarının da tıpkı kâfirlerin küfrü gibi kaderin egemenliğinin

dışında olmadığını vurgulamaya yöneliktir. Böylece mü'minlerin gönülleri hoş tutuluyor, İlahi rahmet ve bağışın kendilerine dönük yansıması ile yüreklerini ferah tutmaları amaçlanıyor. Aynı şekilde,
kâfirlerin küfründen dolayı duydukları öfkeyi yatıştırıcı bir unsur olarak kaderin etkinliği hatırlatılmak suretiyle onlara moral veriliyor, teselli bulmaları sağlanıyor.

"O'ndan başka ilah yoktur; üstün ve güçlü olandır, hikmet sahibidir." Burada yeniden ayetlerin başındaki tevhid konusuna dönüş yapılıyor. Bir anlamda, kanıtı pekiştirmeye dönük bir özetleme niteliğindedir.

Yukarıda sözü edilen bu meseleler, yâni var edildikten sonra varlıkların doğru yola iletilmeleri, Kitap ve Furkan'ın indirilmesi, kâfirlerin azaba çarptırılmaları suretiyle evrensel sistemin sağlamlaştırılması gibi meseleler, onları düzenleyecek bir ilaha dayanmak zorundadırlar. Madem ki yüce Allah'tan başka ilah yoktur, şu halde insanları doğru yola ileten, kitap ve Furkan'ı indiren, ayetlerini inkar eden kâfirleri azaba çarptıran da O'dur. O, doğru yola iletme, Kitap ve Furkan'ı indirme, intikam alma ve takdir etme gibi olguları üstün iradesi ve hikmeti doğrultusunda yapar.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Mecma-ul Beyan tefsirinde el-Kelbî, Muhammed b. İshak ve
Rebi b. Enes'ten şöyle rivayet edilir: "Surenin başından seksen küsür ayetin sonuna kadar ki kısım Necran'dan gelen heyet hakkında inmiştir. Bunlar altmış atlıdan ibaretti. Resulullah Efendimizle (s.a.a) görüşmeye gelmişlerdi. İçlerinde on dört tanesi, kavimlerinin ileri gelenlerindendi. Bu on dört tanenin içinde üç kişi vardı ki, bunlar, kavmin öncüleri konumundaydı. Birisinin adı, Akip'ti. Kavmin emiri ve istişare merciiydi. O'nun sözünün dışına çıkmazlardı. Ona ayrıca Abdülmesih derlerdi. Diğerinin adı, Eyhem'di. Zengin, itibarlı ve bu yolculuğun masrafını üstlenen bir kimseydi. Üçüncüsünün adı da Ebu Harise b. Alkame idi. Bu adam onların

keşişi, din bilginleri, önderleri ve okullarının yöneticisi konumundaydı. Aralarında onurlu bir mevkide bulunuyordu, çeşitli dini konularla ilgili kitapları öğreten bir kimseydi. Bilgisinden ve içtihadından dolayı, Bizans kralları, ona saygı gösteriyor, dini lider olarak görüyorlardı. Onun için kiliseler yapmışlardı.

İşte bu heyet, Medine'ye Peygamberimizle (s.a.a.) görüşmeye gelmişti. İkindi namazını kılıp bitirdiği bir sırada, Mescide girdiler. Hepsinin üzerinde din bilginlerine özgü giysiler vardı. Göz alıcı cübbeler, değerli hırkalar giymişlerdi. Haris b. Kaab oğullarının adamlarını andırıyorlardı. Onları gören bazı sahabeler: "Bugüne kadar onlar gibi etkileyici bir heyet görmedik" demişlerdi. Heyetin ibadet vakti gelmişti. Bunun üzerine çan çalmaya başladılar. Kalktılar ve Resulullah'ın mescidinde ibadet ettiler. Ashaptan bazıları: Ya Resulullah, bunlar senin mescidinde mi ibadet ediyorlar?' dediler. Peygamberimiz (s.a.a): "Bırakın ibadet etsinler" buyurdu. Onlar doğuya dönerek ibadetlerini yaptılar. Liderleri olan Akib ve Eyhem Peygamberimizle konuştular. Peygamberimiz onlara: "Müslüman olun" dedi.

Onlar şu cevabı verdiler: Biz senden önce Müslüman olduk. Bunun üzerine Peygamberimiz: "Yalan söylediniz, Allah'a oğul isnat etmeniz, haça tapmanız ve domuz etini yemeniz Müslüman olmanızı engeller." buyurdu.

Onlar şu karşılığı verdiler: Şayet Allah'ın oğlu yoksa, o halde İsa'nın babası kimdir? Böylece Hz. İsa hakkında Peygamberimizle tartıştılar.

Peygamberimiz onlara şöyle dedi: "Siz bilmiyor musunuz ki, bir oğul mutlaka babasına benzer?"

Onlar "Evet" dediler. Ardından Peygamberimiz: "Siz bilmez misiniz

ki, Rabbimiz diridir, ölümsüzdür ve İsa fanidir?" buyurdu.

Onlar: "Evet" dediler. Sonra Peygamberimiz şöyle buyurdu: "Siz bilmez misiniz ki, Rabbimiz her şeye egemendir, her şeyi korur ve her canlıya rızkını verir?"

Onlar: "Evet" dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz onlara şu soruyu yöneltti: "İsa bunları yapabilir mi?"

Onlar: "Hayır" dediler. Peygamberimiz şöyle dedi: "Bilmez misiniz ki, yerde ve gökte olan hiç bir şey Allah'a gizli kalmaz?"

"Evet" dediler. Peygamberimiz: "İsa Allah'ın kendisine bildirdiğinin dışında herhangi bir şey bilebilir mi?" diye sordu. Onlar: "Hayır" dediler.

Bunun üzerine Resulullah Efendimiz şöyle buyurdu: "Rabbimiz İsa'yı anasının rahminde dilediği gibi şekillendirdi. Rabbimiz yemez, içmez ve defi hacet etmez." Onlar: "Evet söylediğin gibidir." dediler.

Ardından Peygamber Efendimiz onlara şu soruyu yöneltti: "Siz bilmiyor musunuz ki, İsa'ya annesi herhangi bir kadın gibi gebe kaldı, sonra herhangi bir kadın gibi onu doğurdu. İsa'yı herhangi bir çocuk gibi besledi? Aynı şekilde İsa da yiyiyor, içiyor ve defi hacet ediyordu." Onlar: "Evet" dediler.

Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.a.) şöyle dedi: "Böyle bir insan nasıl sizin iddia ettiğiniz varlık olabilir?" Bu soru karşısında Hıristiyanlar verecek cevap bulamadılar. Yüce Allah, bu olay üzerine Âl-i İmrân suresinin başından seksen küsür ayete kadar ki kısmını indirdi. (c.1, s.406, Beyrut baskısı.)

Ben derim ki: Aynı anlamı ifade eden bir rivayeti de Suyuti ed-Dürr-ül Mensûr adlı tefsirinde (c.2, s.3), Ebu İshak, İbn-i Cerir ve İbn-i Münzir kanalıyla Muhammed b. Cafer b. Zübeyir'den ve İbn-i İshak'tan o da Muhammed b. Sehl b. Ebu Emame'den rivayet etmiştir. Kıssayı ileride nakledeceğiz. Surenin baş tarafının bu heyetle ilgili olarak nazil olduğu şeklindeki çıkarsamanın onların bir içtihatları olduğunu düşünüyoruz. Nitekim daha önce bu surenin bir bütün olarak bir defada indiğini belirtmiştik.

Peygamber Efendimizin (s.a.a) şöyle buyurduğu rivayet edilir:
"Mutsuz, annesinin karnında mutsuz olandır. Mutlu, annesinin karnında mutlu olandır." (Nehc-ül Fesaha, s.375)

el-Kafi adlı eserde, İmam Bakır'ın (a.s.) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Yüce Allah, Adem'in sulbündeyken kendisinden misak aldığı veya onunla ilgili olarak bedâ (değiştirme) gerçekleşecek olan bir nütfeyi yaratmayı dilediği ve onu ana rahmine yerleştirmeyi istediği zaman, erkeği eşiyle cinsel birleşme için harekete geçirir. Ana rahmine de: "Kapını aç ki, yarattığım, yürürlükteki hükmüm ve kaderim içeri girsin." der. Bunun üzerine ana rahmi kapısını açar ve nütfe rahme ulaşır. Burada kırk gün dolaşır, sonra kırk gün boyunca kan pıhtısı olarak kalır. Ardından kırk gün boyunca embriyo haline gelir. Bunu izleyen süreçte, içinde birbirine girmiş damarlar bulunan et haline gelir. Ardından yüce Allah, yaratıcı iki melek gönderir. Bunlar rahimde yüce Allah'ın dilediği şeyleri yaratırlar. Bunlar, kadının rahmine kadının ağız yoluyla girerler. Oradan ana rahmine ulaşırlar. Rahimde, erkeklerin sulbünden ve kadınların rahimlerinden nakledile gelen kadim ruh bulunur. Bunlar orada ona hayat ve kalıcılık ruhunu üflerler. Allah'ın izniyle, ceninin kulaklarını, gözlerini, organlarını ve karındaki tüm organları meydana getirirler.

Sonra yüce Allah bu iki meleğe şöyle vahyeder: "Onun üzerine hükmümü, kaderimi ve geçerli emrimi yazın. Ancak bedâyı yâni yazdıklarınızın değiştirilmesinin de benim yetkim dahilinde gerçekleşebileceğini kaydedin." Bunun üzerine melekler: "Ya Rabbi, ne yazalım?" diye sorarlar. Yüce Allah onlara şöyle vahyeder: "Başlarınızı annesinin başına doğru kaldırın." Onlar da başlarını yukarı doğru kaldırdıklarında, annesinin alnında, bir levhanın parladığını görürler. Bu levhaya bakarlar ve orada çocuğun ilerideki şeklini, süslerini, ecelini, misakını, mutlu mu, mutsuz mu olacağını ve hakkındaki her şeyi görürler. Bu meleklerden biri, gördüklerini arkadaşına yazdırır. Böylece annesinin alnında parlayan levhada

Âl-i İmrân Sûresi .1-6 28

gördüklerinin tamamını yazarlar ve yazdıklarının yeniden değiştirilebileceğini yâni bedâyı şart koşarlar. Sonra yazdıklarını mühürleyip iki gözünün arasına yerleştirirler. Cenini annesinin karnında ayakları üzere tutarlar. Ancak bir çok cenin kayıp yuvarlanır ve altüst olur. Bu durum sadece isyankâr ve günahkâr olacak insanlar için geçerlidir.

Çocuğun tam zamanında veya vaktinden önce dışarı çıkmasının zamanı gelince yüce Allah ana rahmine şöyle vahyeder: "Kapını aç, ki yarattığım insan dışarı çıksın, geçerli kıldığım emrim yerine

gelsin. Çünkü onun dışarı çıkmasının zamanı gelmiştir." Bunun üzerine ana rahmi, çocuğun dışarı çıkması için kapısını açar. Bu sırada çocuk devrilir, ayakları yukarı, başı da aşağı doğru düşer. Çocuğun aldığı bu pozisyon, rahimden dışarı çıkmanın, hem anne hem de çocuk için kolay olsun diye yüce Allah'ın öngördüğü bir tasarruftur. Bu sırada yüce Allah, "zacir" (sıkan, engelleyen) adında bir melek gönderir. Melek çocuğu sıkar. Çocuk bunun etkisiyle korkar. Eğer dünyaya gelmezse, melek bir kez daha onu sıkar. Çocuk yine korkar ve sıkmanın etkisiyle korkmuş, ürkmüş bir halde ağlayarak yere düşer. (Furu-u Kafi, c.6, s.13, Tahran baskısı)

Ben derim ki: "Bir nütfeyi yaratmak istediği zaman" yâni, nütfeyi normal bir insan olarak yaratmak istediği zaman...

İmamın buna "Kendisinden misak aldığı" şeklinde bir ifadeyle kayıtlandırma getirmesi, ileride ayrıntılı olarak açıklanacak olan şu hususa yönelik bir işarettir: Şu dünya hayatında varolan insan ve burada sergilediği davranışları, daha önce başka bir varoluşla vücut bulmuştur. Dünya hayatındaki varoluş, bunu izleyen ve bunun devamı niteliğindeki bir varoluştur. Bu olay nasların dilinde "zerr ve misak âlemi" olarak ifade edilir. Dolayısıyla, zerr âleminde misak alınan her şey değişiklik kabul etmeden hiç kuşkusuz, bu dünya hayatında yaratılır. Ve bu dünya hayatında olup biten her şey hiç bir değişiklik kabul etmeden, zerr âleminde onunla ilgili misak alınan bir olgudur. Dolayısıyla zerr âleminde takdir edilen

her şey, kesin bir hüküm niteliğindedir. Bu yüzden İmam konunun iki şıklı olduğunu ifade eden "veya onunla ilgili olarak bedâ (değiştirme) gerçekleşecek olan..." şeklinde bir ifade kullanmıştır. Bu cümleyle yaratılışının tamamlanması ile ilgili olarak yüce Allah için bedâ (değiştirme) gerçekleşecek ve düşük olacak cenin kastedilmiştir. Dolayısıyla daha önce de söylediğimiz gibi, bunun tam aksi durumundaki cenin için, böyle bir durum yâni bedâ söz konusu değildir. İmamın "onu ana rahmine yerleştirmeyi" sözü "bir nütfeyi yaratmayı..." sözüne atfedilmiştir.

"Bunlar kadının rahmine kadının ağzından girerler." Kadının ağzından girmek sözünün raviye ait olması mümkündür. Zahir ismin zamirin yerine konulmuş olması da bunu pekiştiriyor. [İmamın sözü olmuş olsaydı, "kadın" kelimesi iki kez tekrarlanmaz, ikincisinin yerine zamir kullanılır ve şöyle denirdi: Bunlar kadının rahmine ağzı yoluyla girerler.] Şayet, bu söz İmama ait ise, bu durumda, ifadeyi, meleklerin kadının karnına, bir cismin diğer bir cisme girmesi şeklinde algılamamaya yönelik bir şahittir. Çünkü, ana rahmine girmek için, damarların dışındaki tek yol varjinadır. Ana rahmine açılan damarlardan biri de, aybaşı kanını akıtan

damardır. Bu yol, rahmin duvarlarından içeri girmekten daha kolay değildir. Dolayısıyla ağzından girmenin, daha kolay bir yol olduğu için tercih edilmemiş olması ve bunun dışında başka bir sebebi olması gerekir ki bu da açıkça ortadadır.

"Rahimde erkeklerin sulbünden ve kadınların rahimlerinden aktarıla gelen kadim ruh bulunur." Bana öyle geliyor ki, bununla beslenmenin ve gelişmenin başlangıcı konumundaki bitkisel ruh kastedilmiştir.

"Ona hayat ve kalıcılık ruhunu üflerler." İfadenin zahirinden, zamirin kadim ruha dönük olduğu anlaşılıyor. O halde hayat ve kalıcılık ruhu, bitkisel ruha üflenmiş olur. Eğer zamirin embriyoya dönük olduğu varsayılsa, bu durumda, bitkisel ruhla canlı olan embriyoya dönük olur ki bu durumda hayat ve kalıcılık ruhu, bitki

sel hayata sahip embriyoya üflenmiş olur. Her halükarda, İmamın bu sözlerinden, insanî ruhun üflenmesinin, hakikatte bitkisel ruhun güçlendirilerek ona bir tür ilerleme ve dinamizmin kazandırılması olduğu anlaşılmaktadır. [Cevherî hareket yâni eşyanın özünü oluşturan moleküllerin hareket halinde olduklarını kabul ettiğimizde, bunda anlaşılmayacak bir şey yoktur.]

Böylece, kadim ruhun erkeklerin sulbünden ve kadınların rahimlerinden aktarılıp gelmesiyle neyin kastedildiğini anlamış oluyoruz. Buna göre ruh, bir açıdan bedenle aynı varlığa sahiptir, varlıkları birdir. Bedenden kastedilen nütfe ve nütfeyle birleşen hayız kanıdır; o ikisi de anne ve babanın bedenleriyle birdir ve onlar da nütfe ile beraberdirler. Bu zincir böylece devam edip gider. Dolayısıyla, insanın başına gelen her şey atalarının ve annelerinin toplamında bir bütün olarak belirlenmiştir ve onların kişiliklerinde önceden beri gözlemlenmektedir. Bu olay bir açıdan hazırlanmış bir kitaptan alınıp giriş kısmına konulan fihristi andırmaktadır.

Buradan hareketle, İmamın: "Allah o iki meleğe, başınızı kaldırıp annesinin başına bakın diye vahyeder" sözünün hangi anlamda kullanılmış olduğunu anlıyoruz. Çünkü, çocuğun kaderi ve onunla ilintili hükmün ayrıntıları bağlamında babanın varlığında somutlaşan kısmı, spermanın ayrılıp ana rahmine yerleşmesiyle birlikte kesintiye uğrar. Onunla sadece annenin somut ve organik bir ilişkisi kalır. İmamın: "Annesinin alnında bir levhin parladığını görürler" şeklindeki sözlerinden kastedilen bu anlamdır. Levhin alında parladığına gelince; alın, insanın tüm organlarının toplandığı bir noktadır; yüzün önüdür. Melekler, çocuğun annesinin alnında

parlayan levhaya bakar, orada, çocuğun şeklini, güzelliğini, hayatının ne kadar süreceğini, misakını, mutlu veya mutsuz oluşunu ve görüp geçireceği tüm durumları görürler. Böylece biri diğerine yazdırır. Görüldüğü kadarıyla iki meleğin birbirleriyle olan ilişkisi, bir fail ve onun fiillerini kabul eden bir başka kişinin ilişkisini an

dırmaktadır. Böylece annesinin alnında parlayan levhada gördüklerinin hepsini yazarlar.

"Yazdıklarının yeniden değiştirilebileceğini (bedâyı) şart koşarlar." Çünkü çocuğun şekli, gelecekte olacak her hadisenin nedenlerinin tümünü kuşatmış değildir. Çünkü şekil, her ne kadar, insanın görüp geçireceği olayların, yaşayacağı gelişmelerin kaynağı ve başlangıcı niteliğindeyse de, tek kaynak ve başlangıç değildir. Bilakis, vücudunun dışında bazı olgu ve olayların da müdahalesi söz konusudur. Bu yüzden insanın ana rahmindeyken ileride yaşayacağı öngörülen şeyler, kesin değildir. O halde değişebilmeleri ihtimali vardır.

Biliniz ki: Bir insanın doğumu bağlamındaki ayrıntıların, yüce Allah'ın erkeği harekete geçirmesine, O'nun ana rahmine vahiy yöneltmesine, yaratıcı iki melek ve zacir=sıkan bir melek göndermesine nispet edilmesi, başta doğum olmak üzere bu doğal olayların maddi sebeplerinin etkinliğini ortadan kaldırmaz. Çünkü bu iki tür sebepler, yâni bir insanın dünyaya gelmesinde etkin olan maddi ve manevi sebepler, birbirlerine paraleldir, aralarında çakışma ve birinin diğerinin etkinliğini iptal etmesi söz konusu değildir. Birbirlerini itip etkinliklerini iptal etmeleri gibi bir durum yaşanmaz. Aynı
şekilde, bunların toplamı tam bir illet algılanmamalı;
aksine bunların her biri kendi başına tam bir illettir. Kendi çapında olay üzerinde etkin rol oynar.

Buna göre, yüce Allah'ın insanları manevi mutluluğa sürüklemek ve Allah'ın rızasını gerektirici davranışlara yöneltmek üzere gönderdiği peygamberler -izlenen yol batıni bir yoldur- insanlara bu batıni yolu izlemelerini sağlayacak ve bütün açıklamalarında Rablerinin yüce makamını hatırlatacak bir dille hitap etmekle yükümlüdürler. Bu dilden kastettiğimiz, meleklerin aracı yapılması
ve olayların onların fiillerine nispet edilmesidir. Mutluluğun onların desteklerine, mutsuzluğun da nitelikleriyle birlikte şeytanlara ve onların vesveselerine mal edilmesidir. Bütün bunların, bir bütün

olarak kutsiyetine, huzuruna ve Rablığına yaraşır bir şekilde yüce Allah'a nispet edilmesidir. Hidayet ve sapıklık, kazanç ve zarar tabloları bu tür bir dil ve açıklamanın bir sonucudur. Daha doğrusu ahiret hayatını ilgilendiren tüm olgular bunlarla ilintilidir. Buna rağmen peygamberler, doğal sebepleri göz ardı etmezler; onların hakkını vermezlik etmezler. Çünkü doğal sebepler, insan hayatının iki temelinden birini oluştururlar, dünya hayatının esası doğal sebeplerdir. İnsanoğlu bütün bunları bilmek zorundadır. Tıpkı bütün manevi sebepleri bilmekle yükümlü olduğu gibi. Önce kendini, sonra da Rabbini bilmesi buna bağlıdır.

AYETLERIN MEALI 7-9

7- Sana kitabı indiren O'dur. Ondan bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihtir. Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar. Oysa onun tevilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşenler ise: "Biz ona inandık, tümü

Rabbimizin katındandır" derler. Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp-düşünmez.

8- Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi kaydırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz sen, en çok bağış yapansın.

9- Rabbimiz, sen mutlaka insanları kendisinde asla şüphe bulunmayan bir günde toplayacaksın. Doğrusu Allah, vadinden dönmez.

Âl-i İmrân Sûresi 7-9 34

AYETLERİN AÇIKLAMASI

(Al-i İmran / 7) "Sana kitabı indiren O'dur...." Yüce Allah burada, peyderpey indirmeyi ifade eden "tenzil" kelimesi yerine, bir kerede indirmeyi ifade eden "inzal" kelimesini kullanmıştır. Çünkü, bu anlatımdan maksat, indirilen kitabın tümünün bazı genel niteliklerinin ve özelliklerinin

açıklanmasıdır. Bu nitelik, Allah tarafından indirilen kitabın bir kısmı muhkem ve bir kısmı da yine muhkem ayetlere dayanarak açıklanabilen müteşabih ayetler içermesidir. Kitap bu açıdan bir bütün olarak ele alınmıştır. Farklı ve çok parçaları olduğuna bakılmamıştır. Dolayısıyla tenzil yerine inzal kelimesinin kullanılmış olması daha uygun düşmüştür.

"Ondan bir kısım ayetler muhkemdir ki, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihtir." "H.k.m" maddesinin temeli, bir şeyin kendisini ifsad eden, bölen ya da bozan şeyleri engelleyici bir durumda olmasını ifade eder. "İhkam ve tahkim" (sağlamlaştırma), karar verme ve yargı anlamına gelen "hüküm", tam bilgi, kesin ve yararlı ilim demek olan "hikmet" ve atın dizgini anlamında kullanılan "hekmet" kelimeleri buradan gelir. Görüldüğü gibi bu kökten türeyen kelimelerin tamamında önleyicilik ve sağlamlık anlamı esas alınmıştır. Şöyle de denilmiştir: Bu kök, yapıcılık ve ıslahatçılık anlamı ile beraber engelleme anlamına delalet eder.

Burada, muhkem ayetlerin sağlamlaştırılmış olmasından kastedilen anlam, onların içerdikleri anlamda, müteşabih ayetlerde olduğu gibi, bir benzeşmenin bulunmayışıdır. Gerçi yüce Allah bir yerde kitabını ayetleri sağlamlaştırılmış bir kitap olarak nitelendiriliyor: "Bu, ayetleri muhkem kılınmış, sonra hüküm ve hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından birer birer açıklanmış bir kitaptır." (Hûd, 1) Fakat bu ayette, muhkem kılınmışlıktan sonra, birer birer açıklanmaktan söz ediliyor ki, bu muhkem kılınmışlıkla, kitabın indirilmeden önceki bir durumunun kastedildiğini gösterir. Kitabın bir bütün olarak, bölünmemiş ve

diğini gösterir. Kitabın bir bütün olarak, bölünmemiş ve ayetler şeklinde indirilmemiş hali yâni. Bununla kitabın bölünmeden önceki sağlamlığı kastedilmiştir. Dolayısıyla sözü edilen sağlamlık, kitabın genelinin bir niteliği olarak sunuluyor. Ancak burada, bazı ayetlerinin, diğer bazısından farklı olarak muhkem ve sağlam kılınmış olması, yâni anlamında benzeşme unsurunun bulunmaması durumu kastedilmiştir.

Diğer bir ifadeyle: **"Ondan, bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdırlar. Diğerleri ise müteşabihtir."** ayeti, kitabın ayetlerinin muhkem ve müteşabih diye iki kısma ayrıldığı şeklinde bir anlam içerdiği için, bundan hareketle, bu muhkemlikle kitabın tamamı için geçerli olan ve "Bu ayetleri muhkem kılınmış bir kitaptır." ayetinde vurgulanan muhkemlikten farklı bir muhkemliğin kastedildiğini anlamış olduk. Yine tefsirini sunduğumuz bu ayette sözü edilen müteşabihlik: "Müteşabih, ikişerli bir kitap..." (Zümer, 23) ayetinde olduğu gibi kitabın geneli için geçerli olan bir nitelik

olarak sunulan müteşabihlikten farklı bir duruma işaret etmektedir.

Muhkem ayetler **kitabın anası** olarak nitelendirilmiş.
Ümm=ana kelimesi, anlamının aslı itibariyle bir şeyin döndüğü yer
ve şeyi ifade eder. Bu ayetlerin bu şekilde nitelendirilmiş olması,
sırf müteşabih ayetlerin bunlara döndüklerinden dolayıdır. Şu halde
kitabın bir kısmı, yâni müteşabih ayetler, diğer bir kısmına,
yâni muhkem ayetlere döner. Buradan anlıyoruz ki: "Ümm-ül kitap=
kitabın anası" cümlesindeki izafe ve tamamlama, "ümm-ül
atfal=çocukların anası" cümlesinde olduğu gibi "lam" anlamını
ifade etmez. Tam tersine, burada("min" edatını ifade eden) bizim:
"Nisâ-ül kavm=kavmin kadınları" ve "küdema-ül
fükahâ=fıkıhçıların ileri gelenleri" dememiz gibi bir durum söz konusudur.
Buna göre, kitap bazı ayetler içermektedir ki, bu ayetler
diğer bazısının anası konumundadır. Ana kelimesinin çoğul değil
de tekil olarak kullanılmış olması, muhkem ayetlerin birbirlerin

den farklı olmadıklarını, birbirleriyle uyumlu ve kaynaşmış olduklarını
gösterir.

Ayet-i kerimede muhkem ifadesine karşılık olarak "Diğerleri
ise müteşabihtir" ifadesi kullanılmıştır. Teşabüh, yâni benzeşme,
birbirinden farklı olan şeylerin bazı nitelik ve keyfiyette birleşmeleri
demektir. Yüce Allah bir yerde bütün kitabını bu şekilde nitelendirmiştir:
"Allah, müteşabih ikişerli bir kitap olarak sözün en güzelini
indirdi. Rablerine karşı içleri titreyerek korkanların ondan
derileri ürperir." (Zümer, 23) Burada, kesinlikle kitabın ayetlerinin
ifade tarzının güzelliği ve üslubunun sağlamlılığı, gerçekleri ve
hikmetleri açıklayıcılığı, apaçık hakka yönelten özellikte olması
itibarıyla tam bir uyum göstermeleri ve benzerlik arzetmeleri kastediliyor.
Ayette yer alan bazı ifade kayıtları da buna delalet eder.
Şu halde ayette geçen müteşabihlik bütün kitap için geçerli olan
bir niteliktir.

Ama tefsirini sunduğumuz ayette söz konusu olan
müteşabihliğe gelince, bunun karşısında **"Ondan, bir kısım ayetler
muhkemdir ki onlar kitabın anasıdırlar."** ifadesi kullanılmıştır.
Yanı sıra kalplerinde eğrilik bulunanların fitne çıkarmak ve tevile
gitmek için onlara uyduklarına işaret ediliyor. Bütün bunlar gösteriyor
ki, müteşabih ifadesi ile bir ayetin sadece duyulması ile dinleyici
tarafından anlaşılmaması durumu kastedilmiştir. Dinleyici,
bir o anlam bir bu anlam arasında gidip geliyor, ta ki kitabın muhkem
olan kısımlarına baş vurana kadar. Bununla o ayetlerin an-
lamı belirginlik kazanır, açıklığa kavuşur. Böylece müteşabih olan

bir ayet, muhkem olan bir diğer ayetin aracılığıyla muhkemleşir. Muhkem ayetse, kendiliğinden muhkemdir. Örneğin: "Rahman arşa istiva etti." (Tâhâ, 5) ayetini bir insan ilk defa duyduğunda, anlamını tam olarak kavrayamaz, bazı şeylerle karıştırır. Fakat: "Hiç bir şey O'nun benzeri değildir." (Şurâ, 11) ayetine başvurduğunda önceki ayetin anlamı, zihninde belirginlik kazanır, anlamı oturur. Bunun, yüce Allah için muhal olan cisim olmanın bir gereği

olarak bir mekana yerleşmeksizin ve bir yere dayanmaksızın mülke egemen olma ve bütün varlıkları kuşatma anlamında kullanıldığını kavrar.

Aynı durum "Rabbine bakar" (Kıyamet, 23) ayeti için de geçerlidir. Ancak: "Gözler O'nu görmez, ama O gözleri görür." (En'âm, 103) gibi bir ayete müracaat edildiğinde, bu bakma ile maddi anlamda bir bakmanın kastedilmediği anlaşılır.

Aynı şekilde, mensuh bir ayetle nasih bir ayet karşılaştırıldığı zaman, mensuh ayetten nasih ayetle sınırlı olan bir hükmün kastedildiğini görürsün.

Muhkem ve müteşabih kavramıyla ifade edilen ve şu ayetin genelinden algılanan basit anlam budur: **"Sana kitabı indiren O'dur. Ondan, bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdırlar. Diğerleri ise müteşabihtir."** Çünkü, Kur'an'ın bütününün müteşabih olduğu varsayılsa bile, bu ayet muhkemdir.

Eğer bu ayet de müteşabih ise, bu durumda Kur'an'ın bütün ayetleri müteşabih hükmüne girer. "Ondan, bir kısım ayetler..." şeklinde başlayan taksim geçersiz olur ve "Onlar kitabın anasıdır" ifadesinin ortaya koyduğu sorunu halletme yersiz olur. "Bilen bir kavim için, ayetleri açıklanmış Arapça okunan bir kitaptır; bir müjdeci ve uyarıcı olarak –gönderilmiştir-..." (Fussilet, 3-4) ayetindeki açıklama doğrulanmamış olur. "Onlar hala Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasının katından olsaydı, kuşkusuz içinde birbirini tutmaz bir çok şeyler bulurlardı." (Nisâ, 82) ayetindeki kanıt yerini bulmamış olacaktı. Bunun gibi, Kur'an'ın nur, hidayet, açıklama, beyan, açık ve zikir olduğunu vurgulayan bir çok ayet, amacına ulaşmamış olacaktı.

Kaldı ki, Kur'an'ı baştan sona kadar inceleyenler, onda nesnel bir karşılığı olup da anlamını ifade etmeyen ve maksadını ortaya koymayan bir ayetin olmadığından kuşku duymazlar. Tam tersine, nesnel bir karşılığı (madlulu) olmayan herhangi bir ayetten söz edilemez. Bu ya, ifadelerin mahiyetini bilen herkesin algılayacağı

tek bir karşılık ve anlamdır ya da birbirine karışmış bir kaç karşılıktır. Birbirine karışmış olan bu karşılıkların da ayetin gerçek maksadını içermeleri bir zorunluluktur. Aksi takdirde bilindiği gibi bütün anlam bozulur, bir şeye delalet etme özelliği ortadan kalkar. Ayetin maksadının gerçek karşılığı olan bu tek anlam ve karşılık zorunlu olarak, yaratıcının varlığı, tekliği, peygamberlerin gönderilişi, hükümlerin konuluşu ve ahiret hayatı gibi Kur'an'da kesin bir dille vurgulanan temel prensiplere yabancı olamaz. Bilakis, bunlara uygun olur. Çünkü böyle bir anlam taşımasını gerektiren, onu ortaya çıkaran ve muhtemel olan değişik anlamlar arasında gerçek maksadın belirginleştirmesini sağlayan bu temel prensiplerdir. Kur'an'ın bir kısmı, diğer bir kısmının açıklayıcısı, bir kısmı, diğer bir kısmının temel dayanağı konumundadır.

Bir kimse bu açıklamalardan sonra, Kur'an'ı incelerken: **"Ondan bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise, müteşabihtir."** ifadesine rastlarsa, muhkem ile Kur'an'ın kesin olarak ortaya koyduğu temel prensipleri içeren, müteşabih ile de anlamı, bu temel prensiplere göre belirginlik kazanan, netleşen ayetlerin kastedildiğinden kuşku duymaz.

Eğer desen ki: Derinliklere kök salmış temellerin ve ondan ayrılan dalların bulunduğu bir yerde dalların köklere dönük olması kuşku duyulmayan bir gerçektir. Bu hem Kur'an için, hem de başka şeyler için geçerli olan bir husustur. Ancak bu durum benzeşmeyi (teşabühü) gerektirmiyor. Şu halde, böyle bir kullanımın amacı nedir?

Ben derim ki: Burada iki amaçtan biri söz konusudur. Çünkü Kur'an'ın sunduğu bilgiler iki kısma ayrılır: Bunların bir kısmı yüce bilgilerdir ki maddi duyuların ötesindedirler. Sıradan anlayışlar, onlarla karşılaştıklarında, maddi cismani hükümle maddi cismani olmayan hüküm arasında gidip gelirler. Şu ifadelerde olduğu gibi: "Çünkü senin Rabbin gerçekten gözetleme yerindedir." (Fecir, 14) "Rabbin geldiği zaman..." (Fecir, 22) Bu ayetler okunduğunda, so

mut hükümleri algılamaya alışmış olan zihin, derhal cisimlere özgü nitelik ve özellikleri içeren anlamları algılar ve düşünür. Ancak bu durum, konuya ilişkin olarak, maddilik ve cismanilik hükmünü ortadan kaldıran temel prensiplere başvurulduğu anda ortadan kalkar. Bu değerlendirme, fizik ötesi, duyulardan aşkın tüm bilgiler

ve araştırmalar için geçerli olan bir ilkedir. Sırf Kur'an-ı Kerim'e özgü bir durum değildir. Yüce bilgiler içeren tahrif edilmemiş semavî kitaplar için de bu durum geçerlidir. Yine felsefenin ilahiyata ilişkin araştırmalarında da bu durum bulunur. Kur'an-ı Kerim değişik bir üslupla bu gerçeğe işaret etmiştir: "Allah, göklerden bir su indirdi de dereler kendi miktarınca o su ile çağlayıp aktı." (Râ'd, 17) "Gerçekten biz onu, belki aklınızı kullanırsınız diye Arapça bir Kur'an kıldık. Şüphesiz o, bizim katımızda olan ana kitaptadır; çok yücedir, hikmet sahibidir." (Zuhruf; 3-4)

Bir kısmı da sosyal yasalara ve ayrıntı nitelikli hükümlere ilişkindir. Kur'an'ın içerdiği bilgilerin bu kısmı, yasamayı gerektirici maslahatın değişmesine paralel olarak nasih ve mensuh gibi olguları kapsamına alması bir taraftan, Kur'an'ın bölüm bölüm inmesi de diğer bir taraftan, ayetlerinde teşabüh ve benzeşmenin olmasını gerektirmiştir. Müteşabih olan ayetler, muhkem olanlara, mensuh olan ayetler de nasih olanlara döndürülmek suretiyle, teşabüh ve benzeşme durumu ortadan kalkar.

"Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar." Ayetin orijinalinde bulunan "zeyğ" kelimesi, doğrudan sapma demektir. Bu, kalbin huzursuzluğunun ve sıkıntılar içinde olmasının zorunlu bir sonucudur. Ayetin sonundaki, karşıt tavrı izah eden ifadede buna ilişkin bir ipucu vardır: "İlimde derinleşenler ise: Biz ona inandık, tümü rabbimizin katındandır." Çünkü ayet, insanların muhkem ve müteşabih ayetleriyle Kur'an karşısındaki tavırlarını tasvir etmektedir. Buna göre, bazı insanların kalplerinde eğrilik vardır. Bunlar haktan sapma eğilimine sahip kalpleri huzursuz olan kimselerdir.

Âl-i İmrân Sûresi 7-9 40

Dolayısıyla fitne çıkarmak ve olmadık tevillere malzeme bulmak için müteşabih ayetlerin peşine düşerler. Bir kısım insanlar ise, ilimde derinleşmişlerdir. Kalpleri durulmuş, istikrara kavuşmuştur. Tutum ve davranışlarına muhkem ayetlerin içerdiği ilkeleri esas alır, müteşabih ayetlere de inanırlar. Bu arada, yüce Allah'tan, kendilerini hidayete erdirdikten sonra kalplerini kaydırmamasını dilerler.

Buradan anlıyoruz ki: Müteşabih ayetlerin peşine düşmek ifadesiyle, ameli bir izleme kastedilmiştir, onlara iman etme değil. Dolayısıyla, müteşabih ayetlere uymaya yöneltilen yergi ve eleştiri, onları muhkem ayetlere döndürmeden izlemeye yöneliktir. Aksi takdirde, bu durumda müteşabih ayetler değil gerçekte, muhkem ayetler izlenilmiş olur ve muhkem ayetlere yönelme eleştiriye tabi tutulmaz.

Fitne çıkarmaktan maksat, insanları saptırma amacını gütmektir. Çünkü, fitne kavramı anlam itibarıyla saptırma kavramıyla yakındır. Dolayısıyla bu ayette yüce Allah bize şu mesajı veriyor: Kalplerinde sapma eğilimi bulunan insanlar, müteşabih ayetlerin peşine düşmekle, insanları Allah'ın ayetlerinden saptırmayı amaçlıyorlar. Bundan daha da önemlisi, Kur'an'ın tevilini ele geçirmek ve o konuda bilgi edinmek, helal ve haram hükümlerinin kaynağını bilmek ve böylece dinin muhkem ve apaçık emirlerine tabi olmanın gereksizliğini vurgulayarak bir adım ötede Allah'ın dininin bütünüyle ortadan kaldırılmasını sağlamayı amaçlıyorlar.

Tevil kelimesinin kökü "evl"dir. Bu kökün anlamında belirgin olan unsur dönme anlamıdır. [Tevil ise döndürme anlamını ifade eder.] Buna göre müteşabih ayetleri tevil etmek, onları dönük oldukları kaynaklara döndürmek demektir. Kur'an'ın tevili de, Kur'an öğretilerinin alındığı asıl kaynaklardır.

Yüce Allah kitabının değişik yerlerinde "tevil" kelimesi kullanmıştır. Örneğin bir ayette şöyle buyuruluyor: "Andolsun, biz onlara bir kitap getirdik; iman edecek bir topluluğa bir hidayet ve rah

met olmak üzere bir bilgiye dayanarak onu çeşitli biçimlerde açıkladık. Onlar onun tevilinden başkasına bakmazlar mı? Onun tevilinin geleceği gün, daha önce onu unutanlar, diyecekler ki: Gerçekten Rabbimizin elçileri bize hakkı getirmişlerdi." (A'raf, 5253) Yâni elçilerin Allah'ın onların gerçek mevlaları olduğu, O'nun dışında kulluk sundukları ve çağırdıkları düzmece ilahlar ve çağrılarının batıl olduğu, peygamberliğin ve dinin hak olduğu, Allah'ın kabirlerde olanları dirilteceği hususunda vermiş oldukları haberlerin hepsi haktır. Kısacası kıyamet günü, Peygamberin duyurdukları bu şeylerin gerçeği ve hak olduğu ortaya çıkacaktır.

Bundan dolayıdır ki bazıları şöyle demişlerdir: Bu ayette sözü edilen tevil, doğru haberin örtüştüğü zihin dışı objedir. Tıpkı, kıyamet günü gözlemlenen olaylar gibi ki onlar peygamberlerin, resullerin ve kitapların haber verdikleri şeylerin örtüşdüğü objelerdir.

Bunu şu sözler reddeder: Bu anlamda tevil, ancak sıfatlardan, bazı fiillerden ve kıyamet günü meydana gelecek olaylardan söz eden ayetlere özgü bir terim olarak kullanılır. Hükümlerin konuluşunu konu edinen ayetler ise; bunlar inşaî ifadelerdir, objeler dünyasında nesnel karşılıkları yoktur. Aynı şekilde, aklın apaçık hüküm verdiği bazı ahlaki ilkeler de bu kapsama girer ki, bunların da

tevilleri beraberindedir. Yine peygamberlerin kıssalarına ve geçmiş toplumların başından geçen olaylara işaret eden ifadeler de öyle. Bunların tevilleri, bu anlamıyla daha öncedir ve kıyamet gününe kadar ertelenmez. Halbuki mezkur ayet, tevil olgusunu kitabın tümüne izafe ediyor, belli bir kısım ayetlerine değil.

Şu ayet te mezkur ayete benziyor: "Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından yalan olarak uydurulmuş değildir… Yoksa: "Bunu kendisi yalan olarak uydurdu" mu diyorlar?… Hayır, onlar ilmini kuşatamadıkları ve kendilerine henüz tevili gelmemiş bir şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Zulmedenlerin nasıl bir sonuca uğradıklarına bak." (Yunus, 37-39) Gö

rüldüğü gibi, bu ayetlerde de tevil olgusu kitabın tümüne izafe edilmiştir.

Bundan dolayı bazıları
şu değerlendirmelerde bulunmuşlardır:
Tevil, somut ve zihin dışı bir olgudur. Konuşma buna dayalı olarak gerçekleşir. Verilen haberle ilgili olarak tevil, zihin dışı realite hakkında verilen bilgi ve olaydır. Bu zihin dışı olgu, peygamberlerin kıssaları ve geçmiş ümmetlere ilişkin haberler gibi, geçmişte olabildiği gibi, Allah'ın sıfatlarından, isimlerinden, vaatlerinden ve kıyamet günü ortaya çıkacak şeylerden söz eden ayetlerde ifadesini bulan gelecekteki olgular da olabilir. İnşaî ifadelerin sözgelimi hükümleri içeren ayetlerin tevili ise, objeler dünyasında gerçekleşen maslahatlardır. Şu ayette olduğu gibi: "Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun ve dosdoğru bir tartıyla tartın; bu, daha hayırlıdır ve tevil (sonuç) bakımından daha güzeldir." (İsrâ, 35) Çünkü ölçüyü tam tutmanın ve tartıyı doğru tartmanın tevili, bu tavrın topluma dönük maslahatıdır ki, bundan insan toplumunun doğru istikâmet üzere hayatını sürdürmesi sonucu doğar.

Bu görüşte bir kaç açıdan tutarsızlık vardır:

Birincisi: Bu ayetin zahirinden, tevil olgusunun zihin dışı olay olduğu ve somut bir etkinlik olarak belirginleştiği ve insanların

nesnel dünyadaki fiillerine -ki burada ölçümün tam olarak yapılmasına ve tartının eksiksiz gerçekleştirilmesine- terettüp ettiği anlaşılmaktadır. "Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun..." ifadesi

nin içermiş olduğu teşriî emir ve yasama ile ilgili bir durum söz konusu değildir. Şu halde tevil, zihin dışı nesnel bir olaydır ve başka

bir nesnel olgunun mercii ve dönüş yeri konumundadır. Dolayısıyla, ayetlerin (geçmiş ve geleceğe ilişkin haberlerde olduğu gibi) zihin dışı anlamlara aktarıcı olmasına veyahut (inşaî ifadelerde olduğu gibi) tevilleri bulunan fiil veya zihin dışı olgulara işaret etmelerine dayanarak Kur'an ayetlerinin tevili bulunduğunu söylemek, gerçek anlamda ayetlerin kendisi değil de onlarla ilintili olan şeyleri, tevil olgusuyla nitelemektir.

İkincisi: Gerçi tevil, bir şeyin mercii ve tarafına döndüğü noktadır; ancak bu, özel bir dönüştür. Tarafına dönülen her şey, tevil anlamını ifade etmez. Örneğin, başkanı olan kimse başkanına döner ve ona başvurur; ancak bu onun tevili değildir. Sayı da "bir"e döndürülür, ancak "bir" de onun tevili sayılmaz. Dolayısıyla tevil, özel bir merci ve dönülen yerdir, mutlak anlamda bir dönüş yeri anlamını ifade etmez. Musa ve Hızır (selam üzerlerine olsun) kıssalarıyla ilgili ayetler de buna delalet etmektedir: "…Şimdi sana üzerinde sabır göstermeye güç yetiremediğin şeylerin tevilini haber vereceğim." (Kehf, 78) Şu ayet de aynı anlama işaret etmektedir: "İşte, senin sabır göstermeye güç yetiremediğin şeylerin tevili budur." (Kehf, 82)

Hızır'ın Musa'ya haber verdiği şeyler, üç hususla ilgili olarak sergilediği fiillere ilişkin suretler ve unvanlardır ki Musa bu suret ve unvanlardan habersizdi. Bunların yerine, söz konusu üç yerde de itirazını gerektirici başka suretler ve unvanlar tasavvur etmişti. Bu üç olaya şu ayetlerle işaret ediliyor: "Nitekim bir gemiye binince, o bunu deliverdi." (Kehf, 71) "Nitekim bir çocukla karşılaştılar, o hemen tutup onu öldürüverdi." (Kehf, 74) "Nihayet bir kasabaya gelip yemek istediler, fakat kasaba halkı onları konuklamaktan kaçındı. Ondan yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar buldular; hemen onu inşa etti." (Kehf, 77)

Musa'nın (a.s) bu üç olayda algıladığı ve gördüğü suret ve unvanlar şunlardır: "İçindekileri batırmak için mi onu deldin? Andolsun sen şaşırtıcı bir iş yaptın." (Kehf, 71) "Bir cana karşılık olarak olmaksızın, tertemiz bir canı mı öldürdün? Andolsun sen, çirkin bir iş yaptın." (Kehf, 74) "Eğer isteseydin gerçekten buna karşılık bir ücret alabilirdin." (Kehf, 77)

Hızır'ın bu olaylara ilişkin olarak gösterdiği teviller ise şunlardır: "Gemi, denizde çalışan yoksullarındı. Onu kusurlu yapmak istedim, çünkü ileride her gemiyi zorbalıkla ele geçiren bir kral vardı. Çocuğa gelince; onun anne ve babası mü'min kimselerdi.

Bundan dolayı, onun kendilerine azgınlık ve inkar zorunu kullanmasından endişe edip-korktuk. Böylece, onlara Rablerinin ondan temiz olmak bakımından daha hayırlısı, merhamet bakımından da daha yakın olanını vermesini diledik. Duvar ise, şehirde iki öksüz çocuğundu. Altında onlara ait bir define vardı; babaları salih biriydi. Rabbin diledi ki, onlar erginlik çağına erişsinler de Rabbinden bir rahmet olarak kendi definelerini çıkarsınlar." (Kehf, 79-82) Daha sonra Hz. Musa'nın bütün itirazlarını cevaplayacak niteliğe sahip bir cümle dedi: "Bunları ben kendiliğimden yapmadım." (Kehf, 82)

Görüldüğü gibi, bu ayetlerde geçen tevil kavramı ile bir şeyin kendi nesnel karşılığına ve somut unvanına döndürülmesi kastedilmiştir. Dayak atmanın terbiyeye ve hacamat yapmanın tedaviye döndürülmesi gibi; tabi, "Zeyd geldi" şeklindeki sözümüzün Zeyd'in nesnel dünyadaki gelişi olayına döndürülmesi değil.

Tevil kavramı Yusuf kıssasında bir kaç kez buna yakın bir anlamda kullanılmıştır: "Hani Yusuf babasına: Babacığım, gerçekten ben, rüyamda on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm; bana secde etmekteler-ken gördüm, demişti." (Yusuf, 4) "Babasını ve annesini tahta çıkarıp oturttu; onun için secdeye kapandılar. Dedi ki: Ey babam, bu, daha önceki rüyamın tevilidir. Doğrusu Rabbim onu gerçek kıldı." (Yusuf, 100)

Hz. Yusuf'un daha önce gördüğü rüyayı, anne-baba ve kardeşlerinin kendisine secde etmelerine dönük olması, bir türlü döndürme olsa bile, örneğin benzere döndürülmesi türünün kapsamına girer.

Aynı şekilde şu ayetleri de bu şekilde değerlendirebiliriz: "Hükümdar: Ben rüyamda yedi besili inek görüyorum, onları yedi zayıf inek yiyor; bir de yedi yeşil başak ve diğerleri ise kupkuru. Ey önde gelenler, eğer rüya yorumluyorsanız benim bu rüyamı çözüverin, dedi. Dediler ki: Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin tevilini bilenler değiliz. O iki kişiden kurtulmuş

olanı, nice zaman sonra hatırladı ve: "Ben bunun tevilini size haber veririm, hemen beni zindana gönderin" dedi. (Zindana gidip:) Yusuf, ey doğru sözlü insan... Yedi besili ineği yedi zayıf ineğin yediği ve yedi yeşil başakla diğerleri kuru olan rüya konusunda bize fetva ver... Dedi ki: Siz yedi yıl, önceleri gibi ekin, yediğinizin az bir kısmı dışında, biçtiklerinizi başağında bırakın. Sonra bunun

arkasından zorlu yedi yıl gelecektir, sakladığınız az bir miktar dışında, daha önce biriktirdiğinizi yiyip bitirecektir." (Yusuf, 43

48)

Aşağıdaki ayetler de buna örnek oluşturmaktadır: "Onunla birlikte iki genç de zindana girmişti. Biri: "Ben rüyamda kendimi şarap sıkıyorken gördüm" dedi. Öbürü: "Ben de kendimi başımın üstünde ekmek taşıyorken gördüm; kuş da ondan yemekteydi" dedi. Bunun tevilinden bize haber ver. Doğrusu biz seni, iyilik yapanlardan görmekteyiz... Ey zindan arkadaşlarım, ikinizden biri efendisine şarap içirecek, diğeri ise asılacak, kuş onun başından yiyecek. İşte hakkında sorduğunuz iş, kesinleşmiştir." (Yusuf, 36

41)

Surenin akışı içinde tevil kelimesi bir kaç kez daha kullanılmaktadır: "Sözlerin tevilinden sana öğretecek." (Yusuf, 6) "Ona sözlerin tevilini öğretelim." (Yusuf, 21) "Bana sözlerin tevilinden öğrettin." (Yusuf, 101)

Yusuf kıssasının akışı içinde tevil kavramı geçtiği her yerde, rüyanın dönük olduğu olaylar anlamında kullanılmıştır. Rüyalar, uyuyan insanın uygun bir şekilde gördüğü şekiller ve örneklerdir. Bu durumda tevilin, [olayların] tevili olana [yâni rüyalara] nispeti, anlamın kendisi aracılığı ile belirginleştiği suretle olan nispetine ve canlı hakikatin kendisi aracılığıyla sergilendiği ve göründüğü örnekle olan nispetine benzer. Hz. Musa ve Hz. Hızır kıssasında değindiğimiz olaylar da bu çerçevede ele alınmalıdır. Yine şu ayette de mesele bu tarzda ele alınmıştır: "Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun... bu, tevil bakımından daha güzeldir." (İsrâ, 35)

Âl-i İmrân Sûresi 7-9 46

Kıyametle ilgili ayetler üzerinde düşünüldüğü zaman, bu ayetlerde geçen tevil kavramı ile de aynı şeyin kastedildiği görülecektir: "Hayır onlar ilmini kuşatamadıkları ve henüz kendilerine tevili gelmemiş olan bir şeyi inkar ettiler..." (Yunus, 39) "Onlar tevilinden başkasına bakmazlar mı? Onun tevilinin geleceği gün..." (A'raf, 53)

Çünkü: "Andolsun, sen bundan gaflet içindeydin; işte biz de senin üzerindeki örtüyü açıp-kaldırdık. Artık Bugün, görüş gücün keskindir." (Kaf, 22) ayeti ve benzeri ayetler, kitabın haber verdiği, peygamberlerin hakkında bilgiler sundukları olguların kıyamet

günü gözlemlenmesi, dünyada alışık olduğumuz maddi olguların gözlemlenmesi türünden olmayacağını bildirmektedir. Aynı şekilde,
bunların meydana gelişleri ve bunlara egemen olan düzen de dünyada alışık olduğumuz ve gözlemleye geldiğimiz düzenden bütünüyle farklıdır. Bu konuyla ilgili daha ayrıntılı açıklamaya yer vereceğiz. O halde, kitapların ve peygamberlerin haber verdikleri olguların kıyamet günü belirginleşecek içeriklerine dönük olması olayı, geleceğe ilişkin haberlerin gelecekteki tahakkuk edişlerine dönük olmalarına benzemez. [Kıyamet günündeki dönük olmayla dünyadaki dönük olma farklıdır]

Şimdiye kadar yaptığımız açıklamalardan şu sonuçlar çıkıyor:

1) Bir ayetin döndürüleceği bir tevile sahip olması durumu ile, bir ayetin müteşabih olup muhkem bir ayete döndürülmesi durumu birbirinden farklı
şeylerdir.

2) Tevil, sırf müteşabih ayetlere özgü bir durum değildir. Bütün Kur'an'ın bir tevili vardır. Müteşabih bir ayetin tevili olduğu gibi, muhkem bir ayetin de tevili vardır.

3) Tevil, lafızların delalet ettiği anlamlar türünden değildir. Tam tersine tevil, objeler dünyasındaki somut varlıklar türündendir. Ayetleri tevili bulunmakla nitelemek, ayetleri bizzat kendisiyle ilgili bir vasıfla değil de ayetlerle ilintili olan olgularla bağlantılı bir vasıfla nitelemektir. Ancak tevil kavramının kullanılıp lafzın zahiri anlamından farklı bir anlamın kastedilmesi şeklindeki anlayış,

Kur'an'ın inişinden sonra ortaya çıkmış yeni bir yaklaşımdır. Ve:

"Tevilini yapmak için... Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez..."

ayeti ile böyle bir anlamın kastedildiğine ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Aynı şekilde, tevil kavramı ile ilintili olarak ileri sürülen diğer bir çok anlamın da bir dayanağı yoktur. İleride bu anlamlara da değineceğiz.

"Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez." İfadenin zahiri, zamirin "müteşabih olanına" ifadesine dönük olduğunu gösteriyor. Çünkü zamire en yakın ifade odur. Aynı durum "tevilini yapmak" ifadesi için de geçerlidir. Yukarıda, bu durumun, tevilin sırf müteşabih-lere özgü olmasını gerektirmediğini anlatmıştık. "Ondan müteşabih olanı..." ifadesindeki zamir gibi, bunun da kitaba dönük olması müm-kündür.

İfadede gözlemlediğimiz sınırlandırma, tevil bilgisinin sırf yüce Allah'a özgü olduğunu vurgulamaya dönüktür. **"İlimde derinleşenler"** ifadesine gelince, bunun zahiri, "vav" harfinin istinaf edatı olduğunu yâni yeni bir anlatım ve cümlenin başladığını göstermektedir ve ayetin başında yer alan "kalplerinde eğrilik olanlar" cümlesinin işaret ettiği iki kısım tavrın ikinci tarafını ortaya koymaya dönüktür. Buna göre, insanlar, kitabı benimseme ve uygulama **noktasında iki kısma ayrılırlar. Bunların bir kısmı "müteşabih** olanlara" uyarlar. Bir kısmı da müteşabih bir ifadeyle karşılaştığında: **"Ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır"** derler. Bu iki tarafın farklı tutumlar sergilemelerinin altında yatan neden, bir tarafın kalbinde eğriliğin bulunması, bir tarafın da ilimde derinleşmesidir.

Eğer "ver-rasihûne fil ilm=ilimde derinleşenler" ifadesinin başındaki "vav" harfi atıf edatı olsaydı ve ilimde derinleşenlerin de tevil bildikleri anlamını ifade etseydi, Peygamber (s.a.a) Efendimiz de muhakkak onlardan biri olurdu; hatta ilimde derinleşenlerin en üstünüdür. Kur'an onun kalbine indiği halde, onun bu ifadelerle neyin kastedildiğini bilmediği tasavvur edilebilir mi? Bilindiği gibi

Âl-i İmrân Sûresi 7-9 48

Kur'an-ı Kerim ümmetten söz ettiği zaman veya bir toplulukla ilgili bir hususu gündeme getirdiği zaman, Resulullah da (s.a.a) bu hususun kapsamına giriyorsa, en başta ona işaret eder. Onu onurlandırmak ve kişiliğinin önemini vurgulamak için ondan ayrıca söz eder. Sonra diğer insanlara değinir. Şu ayetlerde olduğu gibi: "Elçi, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, mü'minler de." (Bakara, 285) **"Sonra Allah, elçisi ile mü'minlerin üzerine güven duygusu ve huzur indirdi."** (Tevbe, 26) **"Ama Resul ve onunla birlikte olan mü'minler"** (Tevbe, 88) **"Bu Peygamber ile iman edenler..."** (Âl-i İmrân, 68) **"Allah, Peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri küçük düşürmeyecektir."** (Tahrim, 8) Daha bunun gibi bir çok örnek gösterilebilir.

Şayet "İlimde derinleşenler" ifadesi ile, onların tevili bildikleri kastedilseydi, Resulullah da (s.a.a) onlar arasında yer aldığına göre, ifadenin: "Onun tevilini, Allah'tan, Resulünden ve ilimde derinleşenlerden başkası bilmez." şeklinde olması gerekirdi. Bunu iyice kavramalısın. Gerçi, ayetin başında yer alan: "Sana kitabı indiren O'dur." ifadesi, Peygamberin kitabı bildiğine delalet etmektedir; bu yüzden ikinci bir defa ondan söz etme gereği duyulmamıştır, denilebilir.

O halde, ayetin zahiri, tevili bilmenin bu ayette sırf yüce Allah'a özgü kılındığını göstermektedir. Ama bu durum, ayetteki genellemeye

yönelik bir istisnanın vaki olmayacağı anlamına gelmez.
Nitekim bazı ayetlerde gayb bilgisi Allah'a özgü kılınmışken başka ayetlerde, bu genellemede istisnaya gidilmiştir. Şu ayette olduğu gibi: "O gaybı bilendir. Kendi gaybını kimseye açık tutmaz. Ancak elçileri içinde razı olduğu kimseler başka." (Cin, 26-27) Ve yine, tevil bilgisi bağlamında bizzat ilimde derinleşenlerin istisna edilmeleri ile de çelişmemektedir ayetin ortaya koyduğu bu anlam.
Çünkü bu ayette, kalplerinde eğrilik olanların karşısında, ilimde derinleşenlerin iman ve teslimini, şüpheyle karşılaştıklarında temkinli davrandıkları gibi bir durumlarına işaret edilmiş olması

ile bir başka ayette, onların veya bazılarının Kur'an'ın hakikatını ve ayetlerinin tevilini bilmelerinin vurgulanması arasında herhangi bir çelişki söz konusu değildir. İleride bu hususu daha etraflıca açıklayacağız.

"İlimde derinleşenler ise: Biz ona inandık, tümü Rabbi-mizin katındandır, derler." İfadenin orijinalinde geçen "rasihûn" kelimesi, "rusûh" kökünden "sabit ve sağlam olmanın en ileri düzeyi" demektir. İlimde derinleşenlerin (sağlam ve sabit bilgiye ulaşanların), bu ayette, kalplerinde eğrilik bulunan kimselerin karşıt cephesi olarak sunulmaları, sonra "Biz ona inandık, tümü Rabbimizin katındandır." sözleriyle nitelendirilmeleri, onlara ilişkin tam bir tanımın yapılmak istendiğini göstermektedir. Buna göre, onlar, Allah ve ayetleri hakkında bilgi sahibidirler. Bu bilgiye kesinlikle şüphe bulaşmaz. O halde muhkem ayetlere ilişkin sağlam ve sarsılmaz bilgi düzeyine ulaşmışlardır. Muhkem ayetlere inanırlar, onlara tabi olurlar, yâni onlarla amel ederler. Bu sırada karşılarına müteşebih (anlam itibariyle benzeşen) bir ayet çıktığında, bu durum onların sahip oldukları sağlam ve sabit bilgi hakkında kalplerinin sarsılmasına, zihinlerinin bulanmasına neden olmaz. Aksine onlar müteşabih ayetlere inanırlar, ancak onlara amelî olarak tabi olmazlar.

"Biz ona inandık, tümü Rabbimizin katındandır." sözlerinde kanıt ve sonuç birlikte zikredilmiştir. Çünkü muhkem ve müteşabih ayetlerin tüm olarak Allah katından gelmiş olması, tümüne, hem muhkem ayetlere hem müteşabih ayetlere inanılmasını gerektirmektedir. Muhkem ayetlerin ifadelerindeki netlik, onlara uyma zorunluluğunu ve müteşabih ayetlerin de reddedilmeden ve tatbik edilmeden kabul edilmesi gerektiğini doğurur.
Çünkü müteşabih ayetler de tıpkı muhkem ayetler gibi Allah katından gelmişlerdir. Dolayısıyla müteşabih ifadelerin anlamları içinde muhkem ayetlerde belirtilen hususlarla çeliştiği görülen

anlama tabi olmak caiz değildir. Bunun nedeni, muhkem ayetlerdeki ifadelerin açık, anlaşılır ve net olmalarıdır.

Bu yüzden, müteşabih ayetlerin içerdikleri muhtemel anlamlar içinde, muhkem ayetlerin anlamlarına uygun olanlarına uymak bir zorunluluktur. Bu aynı zamanda müteşabih ifadelerin muhkem ifadelere döndürülmesi anlamına gelir. Dolayısıyla: "Tümü Rabbimizin katındandır." sözü, hem muhkem, hem de müteşabih olgusu için bir kanıt niteliğindedir. Bununla muhkem ayetlere inanmak ve onların emirleri doğrultusunda amel etme, müteşabih ayetlere de inanmak ve amel hususunda muhkem ayetlere başvurmak hususunu kastediyorum.

"Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp-düşünmez." Öğüt alıpdüşünmek (tezekkür), bir şeyi çıkarsamak için zihinsel olarak o şeyin kanıtına yönelmek, intikal etmek demektir. Ayette işaret edilen insanların: "Tümü Rabbimizin katındandır." şeklindeki sözleri, daha önce de söylediğimiz gibi, onlar açısından bir kanıtlama ve onların sergilediği fiili çıkaracak zihinsel intikali sağladığı için yüce Allah, bunu tezekkür=öğüt alıp düşünmek olarak nitelemiş ve kendilerini onunla övmüştür.

Ayette geçen "elbab" kelimesi "lübb"ün çoğuludur ve her türlü şaibeden arınmış temiz akıl demektir. Yüce Allah bu özelliklere sahip insanları, kitabının değişik yerlerinde güzel övgülere konu etmiştir. Onların Allah'a iman, pişmanlık ehli olduklarını ve sözün en güzeline tabi olduklarını bildirmiştir. Sonra onların sürekli olarak Rablerini hatırladıklarını bildirmiştir. Bunun ardından, onları tezekkür ehli, yâni kanıt aracılığı ile bilgilere ulaşan kimseler oldukları, hikmet ve irfan sahibi oldukları değerlendirmesinde bulunmuştur.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Tağuta kulluk etmekten kaçınan ve Allah'a içten yönelenler ise; onlar için bir müjde vardır, öyleyse kullarıma müjde ver. Ki onlar, sözü işitirler ve en güzeline uyarlar. İşte onlar, Allah'ın kendilerini hidayete erdirdiği kimse

lerdir ve onlar, temiz akıl sahipleridir." (Zümer, 17-18) "Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün ardarda gelişinde temiz akıl sahipleri için gerçekten ayetler vardır. Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah'ı zikrederler." (Âl-i İmrân, 190-191) Bu sürekli hatırlama ve düşünmenin beraberinde getirdiği

boyun eğme ve itaat etme, gerçekte Allah'a yönelmedir. Ki bu da onların Allah'ın ayetleri üzerinde düşünmelerini ve bu düşüncenin sonucunda gerçek bilgilere ve irfana ulaşmalarını gerektirmektedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır. "İçten Allah'a yönelenden başkası, öğüt alıp-düşünmez." (Mü'min, 13) "Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp-düşünmez." (Bakara, 269 ve Âl-i İmrân,

7)

(Al-i İmran / 8) "Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi kaydırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz sen en çok bağış yapansın."
Bu da onların ilimde derinleşmelerinin bir sonucudur. Çünkü Rablerinin makamını bildiklerinden ve O'nun gerçek konumunu kavradıklarından mülkün sadece O'na ait olduğunu ve kendilerinin hiç bir şeye malik olmadıklarını bilmişlerdir. O halde ilimde derinleşmeden sonra da kalplerinin kayması mümkündür. Bu yüzden Rablerine sığınıyorlar. Kendilerine doğru yolu gösterdikten sonra kalplerini kaydırmamasını, kendilerine katından, bu nimeti kalıcı kılacak, dosdoğru yol üzerinde ve kurb=yakınlık mertebelerine ulaşma çabasında yardımcı olacak bir rahmet göndermesini istiyorlar.

Kalplerini kaydırmamasını istedikten sonra, bir rahmet göndermesini, bağışlamasını istemelerinin hikmetine gelince; çünkü kalbin kaymaması, ilimde derinleşme niteliğinin kalıcı olmasını gerektirici bir durum değildir. Kalp kaymadığı halde, ilim insandan alınabilir, insanın kalbi boş ve ilimle bahtiyar olmayacak ve kayma ile mutsuz kılınmayacak şekilde arada bırakılabilir. Daha doğrusu insan cehalet ve zayıflık pozisyonunda terk edilebilir. Bu insanlar kesin olarak sahip oldukları ilmin devamına büyük bir ihtiyaç duymaktadırlar; ama aynı zamanda ihtiyaçları bununla bitmiyor. Onlar bir yol üzerinde yol almaktadırlar. Burada

Onlar bir yol üzerinde yol almaktadırlar. Burada ancak Allah'ın kuşatabildiği ve boyutlarını bildiği sayısız rahmete muhtaç durum-dadırlar. Onlar da bu ihtiyaçlarının bilincindedirler. "Rabbimiz, sen mutlaka insanları kendisinde asla şüphe bulunmayan bir günde toplayacaksın." sözü, onların bu bilince sahip olduklarının kanıtıdır. "Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi kaydırma." ifadesi, sapma eğiliminin kalplerine sızmasından ve kalplerindeki ilimde derinleşmişlik olgusunu söküp atmasından Allah' a sığınma duygu ve isteklerini yansıtmaktadır. "Katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz sen en çok bağış yapansın." sözü de rahmet bulutlarından yağmur yağdırılmasının talep edilmesini yansıtmaktadır. Ki kalpleri hayatlarını sürdürebilsinler.

Rahmet ifadesinin cümle içinde nekre (belirsiz) bırakılması ve

onun Allah katından olduğunun özellikle vurgulanması, onların bu rahmetin niteliğini ve nasıl olacağını bilmediklerini, yalnızca Rablerinin rahmeti olmazsa ve eğer bu rahmet O'nun katından olmazsa, işlerinin tamam olmayacağını bildiklerini göstermek

tedir.Kalplerin kayması tehlikesi karşısında sadece Allah'a sığınmalarını ve rahmeti de sadece O'nun katından talep etmelerini, onların bütün mülkün ve asıl malikliğin Allah'a özgü olduğunu bildiklerini, maddi sebeplere yönelmediklerini göstermektedir.

(Al-i İmran / 9) "Rabbimiz, sen mutlaka insanları kendisinde asla şüphe bulunmayan bir günde toplayacaksın. Doğrusu Allah, vadinden dönmez." Bu sözleri rahmet isteklerinin gerekçesi niteliğindedir. Çünkü onlar, biliyorlar ki, yaratılış düzeninin kurulmuş olması, dinsel davetin gündeme gelmesi, insanın varoluş yolculuğunda büyük bir emek sarf etmesi, kıyamet günü gerçekleşecek toplanmanın ön hazırlıkları mesabesindedir. Orada Allah'ın rahmetinden başka hiç bir şey fayda vermez, hiç bir yerden yardım alınmaz. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: "Şüphesiz (hakkın bâtıldan ayrılacağı) hüküm günü, hepsinin varacağı bir gündür. O gün bir dost dosttan herhangi bir şeyi savamaz. Ve onlara yardım da edilmez. Ancak Al

lah'ın rahmet ettiği başka." (Duhan, 40-42) Bu yüzden Rablerinden bir rahmet istemişler, bu rahmetin belirlenmesini, somutlaştırılmasını da O'na bırakmışlar ki, işlerine yarasın, ihtiyaç duydukları anda yararlanabilsinler.

Bugünü, "kendisinde şüphe bulunmayan" şeklinde nitelemişlerdir. Bununla tüm dikkatlerini talebe ve duaya yöneltmenin sebebini açıklamayı ve makul olduğunu vurgulamayı amaçlamışlardır.
Bu arada değindiğimiz bu nitelemeyi de şu sözleriyle gerekçelendirmeye çalışmışlardır: "Doğrusu Allah vadinden dönmez."
Çünkü onların temel özellikleri, ilimde derinleşmiş olmalarıdır ve meydana getirici illeti bilinmeden ilim bir konuda derinleşmez ve tasdik kökleşmez. Bugünün gerçekleşmesinde kuşku duymamalarının sebebi ise, yüce Allah'ın bunu vadetmiş olmasıdır ki onlar da bunu vurgulamışlardır.

Benzeri bir durum da: "Katından bize bir rahmet bağışla." isteklerini "Şüphesiz sen en çok bağış yapansın." sözüyle gerekçelendirmelerinde söz konusudur. Buna göre, yüce Allah'ın en çok bağışta bulunan zat olması, O'ndan rahmet dilemelerinin illeti ve gerekçesidir. İfade içinde "sensin" zamirini kullanmaları,

haberin başına da özgü kılma anlamını ifade eden "elif ve lam" takısı getirmek suretiyle marife kılmaları, "katından" sözlerini gerekçelendirmektedir. Çünkü "katından" sözü özgü kılmaya delalet eder. [Sadece kendi katından onlara bir rahmet bağışlamayı istemelerinin sebebi, onların Allah'tan başkasını en çok bağışta bulunan olarak tanımamalarıdır]

Aynı yaklaşım şu ifade için de geçerlidir: "Kalplerimizi kaydırma" Bu ifadenin ardından, buna ilişkin bir illet olarak algılanabilecek şu söze yer verilmiştir: "bizi hidayete erdirdikten sonra." [Yâni Rab-bimiz, kalplerimizi kaydırma; çünkü sen bizi doğru yola iletmişsin] Biraz önce: "Biz ona inandık." sözlerinden sonra "tümü Rabbimizin katındandır." şeklinde bir değerlendirme cümlesine

yer verilmiş olmasının da buna benzer bir amaca yönelik olduğunu söylemiştik.

Şu halde, burada sözü edilenler, Rablerine iman eden insanlardır. Bu iman üzerine sebat göstermişler, bu yüzden yüce Allah onları doğru yola iletmiş, akıllarının kavrama ve algılama kapasitesini kemal düzeyine eriştirmiştir. Bundan dolayı, söyledikleri zaman bir bilgiye dayanarak söylerler, bir şey yaptıkları zaman ilme dayanarak o şeyi yaparlar. Bunun sonucunda yüce Allah kendilerini "ilimde derinleşen" olarak nitelemiş, temiz akıl sahipleri ismiyle anmıştır.

Yüce Allah'ın, temiz akıl sahiplerinin ayırıcı nitelikleri olarak işaret ettiği şeyler üzerinde durup düşündüğün zaman, şu ayetlerde onlarla ilgili olarak anlatılan hususlarla, bunlar arasında bir paralellik olduğunu görürsün:

"Tağuta kulluk etmekten kaçınan ve Allah'a içten yönelenler ise; sadece onlar için bir müjde vardır, öyleyse kullarıma müjde ver ki onlar, sözü işitirler ve en güzeline uyarlar. İşte onlar, Allah'ın kendilerini hidayete erdirdiği kimselerdir ve onlar, temiz akıl sahipleridir." (Zümer, 17-18)

Dikkat edilirse, onlar burada iman sahipleri, sözün en güzeline tabi olanlar, Allah'a tövbe edip yönelenler olarak nitelendiriliyorlar. Tefsirini sunduğumuz bu ayetlerde ise, ilimde derinleşenler, bu niteliklere sahip kimseler olarak gündeme getiriliyorlar.

"Doğrusu Allah vadinden dönmez" ifadesinde, muhatap (Rabbi-miz) sigasından gayıp (Doğrusu Allah...) sigasına geçiş yapılmış olmasının (ve "Rabbimiz vadinden..." ifadesi kullanılmış olmamasının) hikmetine gelince; çünkü bu vad, sırf kendilerine

özgü değildir. Bilakis, kendileriyle birlikte başkalarını da kapsamaktadır. Bundan dolayı, "Rabbimiz" sözünün "Allah" lafzıyla değiştirilmesi daha uygundur. Çünkü uluhiyetin egemenliği, herkesi ve her şeyi kapsayan genel bir durumdur.

MUHKEM, MÜTEŞABİH VE TEVİL KAVRAMLARININ AYRINTILI AÇIKLAMASI

Buraya kadar, Muhkem, müteşabih ve tevil kavramlarıyla ilgili olarak yaptığımız açıklamalar, yüce Allah'ın kelamı üzerinde derin düşünceden çıkan sonuçlar ve Ehl-i Beyt İmamlarından (a.s) gelen rivayetlerden anlaşılan hususlardır. Biz bu rivayetlere ayetle ilgili rivayetleri ele aldığımız bölümde yer vereceğiz.

Ancak müfessirler bu hususta ihtilafa düşmüşlerdir. İhtilaf yayılmış ve aralarında sapma eğilimi büyük bir ivme kazanmıştır. Aslında bu ihtilafların geçmişi, İslam'ın ilk dönemlerine, sahabe ve tabiin kuşağına mensup tefsir bilginlerine kadar dayanıyor. Bize aktarılanlar arasında yukarıda sunduğumuz açıklamaya tamamen uymaları şöyle dursun, buna yakın açıklamalara bile pek az rastlanır.

Bu geniş çaptaki ihtilafın sebebi, muhkem ve müteşabih konuları ile tevil kavramının anlamı üzerine yapılan araştırmaların birbirlerine karıştırılarak gerçekleştirilmesidir. Bu da şaşırtıcı bir karışıklığa neden olmuştur. Mesele bu yüzden girift hale gelmiş, araştırmanın niteliği bambaşka bir boyut kazanmış ve bundan çıkan sonuç da aynı oranda karmaşık olarak belirginlik kazanmıştır. Bu konularla ilgili ayrıntılı açıklamaları, elimizden geldiğince denilenlerin hangi konuya ilişkin olduklarını belirleyerek nelerin söylendiğini, bu konuda nelerin tercih edildiğini ve hangisinin gerçeği yansıttıklarını birkaç bölümde açıklayacağız.

1- Muhkem ve Müteşabih

"İhkam" ve "teşabüh" sözcük anlamları bilinen kelimelerdir. Yüce Allah kitabını bu kavramların ikisi ile de nitelemiştir: "Ayetleri muhkem kılınmış bir kitaptır." (Hûd, 1) "Allah... müteşabih, ikişerli bir kitap halinde indirdi." (Zümer, 23) Kitabın tamamı için kullanılan bu iki nitelikten ancak kitabın içerdiği nazım ve açıklama

türünün sağlamlığı (muhkem oluşu) ve ayetlerin sağlam nazım ve açıklamanın en doruk noktasına varma bakımından birbirlerine benzeşmesi (müteşa-bih oluşu) kastedilmiştir.

"Sana kitabı indiren O'dur. Ondan bir kısım ayetler muhkemdir ki onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşabihtir..." ayetinde, tamamı muhkem olarak nitelendirilen kitabın ayetlerinin muhkem ve müteşabih olmak üzere iki kategoriye ayrıldıklarına işaret edilmektedir. Buradan anlıyoruz ki, bu ayette işaret edilen muhkemlik ve müteşabihlik kitabın tamamının niteliği olarak işaret edilen muhkemlik ve müteşabihlikten farklıdır. Bundan dolayı, ayetleri incelemek suretiyle bu iki kavramın anlamını belirlemek, nesnel karşılığını tespit etmek gerekiyor.

Bu konuyla ilgili olarak ondan fazla görüş ileri sürülmüştür.

1-Muhkemlerden maksat, En'âm suresinde yer alan üç ayettir:
"De ki: "Gelin size Rabbimizin neleri haram kıldığını okuyayım: O'na hiç bir şeyi ortak koşmayın..." (En'âm, 151-152-153)
Müteşabihlerden maksat ise, Yahudilerin anlayamadığı ve başka şeylerle karıştırdığı hususlardır. Bunlar da bazı surelerin başlarında yer alan "Elif, lâm, mîm" "Elif, lâm, ra" ve "Ha, mîm" gibi mukattaa (birbirinden kopuk) harflerdir. Yahudiler bunları harflere rakamlar verilmek suretiyle yapılan hesapları esas alarak tevil etmişler ve bundan hareketle bu ümmetin ömrünün ne kadar olduğunu tespit etmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla bu hususta yanıldılar.
Bu görüş sahabeden İbn-i Abbas'a nispet edilmiştir.

Bu yoruma ilişkin değerlendirmemiz şudur: Bu görüş kanıtsız olarak ileri sürülmüştür. Şayet doğruluğu teslim edilse, bu sefer, muhkem ve müteşabih ayetlerin sırf bunların ikisine tahsis edilmesinin herhangi bir kanıtı yoktur. Ayrıca bunun kabul edilmesi, ne muhkem, ne de müteşabih olan bir üçüncü ayetler kategorisinin varlığını gerektirmektedir. Ayetin zahiri ise, böyle bir ihtimale yer bırakmayacak kadar kesindir.

Ancak bu görüşün İbn-i Abbas'a nispet edilmesi gerçeği yansıtmamaktadır. Ondan yapılan nakil onun söz konusu üç ayeti muhkem saydığı şeklindedir. Muhkem ayetler, sadece bu üç ayetten ibarettir, şeklinde değil.

ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde Said b. Mansur, İbn-i Ebu Hatem, sahih diye nitelendirerek Hakim ve İbn-i Mürdeveyh'in Abdullah b. Kays kanalıyla aktardıklarına göre, o İbn-i Abbas'ın "Ondan bir kısım ayetler muhkemdir." ayetiyle ilgili olarak: En'âm suresinin "De ki: Geliniz..." diye başlayan ayet ile ondan sonraki iki ayetten oluşan son üç ayet muhkemdir." dediğini duymuştur. (c.2, s.4)

Yine aynı eserde ondan nakledilen şu rivayet de bu değerlendirmeyi desteklemektedir. Rivayete göre, İbn-i Abbas, muhkem ayetler ile ilgili olarak: "De ki: Geliniz..." diye başlayan ayet ve sonrasındaki iki ayet bu muhkem ayetlerdendir. "Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemenize hükmetti" diye başlayan ayet ile ondan sonra gelen iki ayet de bu muhkem ayetlerdendir" demiştir. Her iki rivayet de onun bu ayetleri muhkem ayetlere örnek olarak zikretmesini, sadece bu ayetler muhkemdir, demek istemediğini desteklemektedir.

2- Bu görüş yukarıdaki görüşün tam tersidir. Buna göre, muhkem ayetlerden maksat, bazı surelerin başlarında yer alan mukattaa yâni birbirinden kopuk harfler, müteşabih ayetlerden maksat ise, geriye kalan diğer tüm ayetlerdir. Ebu Fahite'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Onlar kitabın anasıdır." ifadesi ile surelerin giriş kısımları kastedilmiştir. Kur'an bunlardan çıkarılmıştır. Örneğin: "Elif lâm mîm. Bu kitap..." ifadesinden Bakara suresi, "Elif lâm, mîm. Allah'tır ki, O'ndan başka ilah yoktur. Diridir. Kayyumdur (yaratıklarını koruyup yöneticidir)" ifadesinden Âl-i İmrân suresi çıkmıştır."

Yine: "Onlar kitabın anasıdır." ifadesi ile ilgili olarak Said b. Cübeyr'in şöyle dediği rivayet edilir: "Onlar kitabın aslını oluşturur. Çünkü bunlar bütün kitaplarda yazılıdır." Bu rivayetler, her ikisinin

de surelerin başlangıcında yer alan harflerle bu harflerin lafızlarının kastedildiği görüşünü savunduklarını gösteriyor. Buna göre, demek istenen şudur: "Sizin üzerinize indirilen kitap, şu birbirinden kopuk harflerden meydana gelmektedir. Kelimeler ve cümleler bu harflerden oluşur." Nitekim, bazı surelerin başlarında yer alan birbirinden kopuk harflerle ilgili olarak böyle bir görüş vardır.

Bu yorumla ilgili olarak şunu diyoruz: Bu görüş, kesinlikle kanıtı olmayan bir değerlendirmeye yâni bazı surelerin başlarında yer alan birbirinden kopuk harflerin denilen şekilde yorumlanmasına dayanmanın yanı sıra, bizzat ayetin kendisi ile bağdaşmamaktadır. Çünkü, böyle bir şeyin kabul edilmesi ile birlikte, kimi surelerin giriş kısmında yer alan birbirinden kopuk harflerin dışındaki tüm Kur'an ayetleri müteşabih kategorisine girmiş olur. Oysa yüce Allah müteşabih ayetlere uymayı yermiş ve bu davranışı kalplerin kayması olarak nitelendirmiştir. Öte yandan Kur'an'a uymayı da övmüştür, daha doğrusu yükümlülüklerin en zorunlusu olarak nitelemiştir. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "Onunla birlikte indirilen nuru izleyenler..." (Araf, 157) Bunun gibi daha bir çok ayet örnek gösterilebilir.

3- Müteşabih mücmel olarak isimlendirilen ayetler, muhkem de mübeyyen olarak isimlendirilen açık ve anlaşılır ayetlerdir.

Bu yorumla ilgili olarak şunu diyoruz: Bu ayette muhkem ve müteşabih ayetlerle ilgili olarak işaret edilen nitelikler, mücmel ve mübeyyen kavramlarıyla örtüşmemektedir. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Bir lafzın mücmel olması, anlamının bazı yönlerinin, diğer bazı yönlerine karışmış olması, içinde kaybolması, kastedilen yönün diğerlerinden ayırdedilmez halde olmasıdır. Bu durum muhatabın veya dinleyicinin, kastedilen yönün belirlenmesi noktasında şaşkınlık içine girmesine neden olur. İnsanların geleneğinde, bir mesajın verilmesi, bir anlamın aktarımı noktasında bu tür lafızlara uyulmaması esastır. Bunun için daha açık ve aynı zamanda mücmel olan lafzı da açıklayıcı özellikte olan diğer bir lafzın kullanımı

tercih edilir. Böylece, biraz önceki mücmel lafız da açıklanmış olur. Bundan sonra buna uyulmasının bir sakıncası da yoktur. Mücmel ifadenin, açıklayıcısı konumundaki bir diğer ifade karşısındaki durumu bundan ibarettir. Eğer muhkem ve müteşabih bizzat mücmel ve mübeyyen demekseler, şayet müteşabih-ler muhkemlere döndürülerek açıklanırsa bu durumda tabi olunan, müteşabih ayetler olmuş olur, muhkem ayetler değil. [Nitekim mücmel ve mübeyyen konusunda, maksat belirlendikten sonra uyulan mücmeldir, mübeyyen değil] Böyle bir tabi olmayı ise, konuşma ve anlaşma olgularının doğası kaldırmaz. Dilcilerin geleneğinde bunun bir örneğine rastlanmaz. Bu noktada kalplerinde kayma olanlarla, ilimde derinleşenler arasında bir fark yoktur. Ve yine müteşabihe uymak yerilmez ve kalplerin kaymasını gerektiren bir durum olmazdı.

4- Müteşabihlerden maksat, mensuh (hükümleri yürürlükten kaldırılmış) ayetlerdir. Çünkü hükümleri yürürlükten kaldırılmış mensuh ayetlere inanılır; ancak onlarla amel edilmez. Muhhemlerden maksat da, nasih (kendilerinden önce inen ayetlerin içerdikleri hükümleri yürürlükten kaldıran hükümler içeren) ayetlerdir. Bunlara hem inanılır, hem de direktifleri doğrultusunda amel edilir. Bu görüş, İbn-i Abbas, İbn-i Mesud ve bazı sahabelere nispet edilmiştir. Bu nedenle İbn-i Abbas Kur'an'ın tevilini bildiğini sanırdı.

Bu görüşün doğru olduğu kabul edilse bile, müteşabih kavramının sırf mensuh ayetleri içerdiğine ilişkin somut bir kanıt bulmak mümkün değildir. Çünkü yüce Allah'ın müteşabihlere tabi olmanın niteliklerinden biri olarak sözünü ettiği fitne çıkarmayı ve tevil etmeyi amaçlama durumu mensuh olmayan bir çok ayet için

de geçerlidir. Allah'ın sıfatları ve fiilleri ile ilgili ayetleri buna örnek gösterebiliriz. Bir kere bu görüşü benimsemek, muhkem ile müteşabih arasında bir aracının varlığını kabul etmeyi gerektir

mektedir. [Örneğin Allah'ın sıfatları ve fiilleri ile ilgili ayetler, ne nasih ve ne de mensuhturlar]

İbn-i Abbas'tan aktarılan açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla, onun muhkem ve müteşabih ile ilgili görüşü, nasih ve mensuh sınırlarını aşan genelliktedir. Öyle anlaşılıyor ki, o bu ikisini sırf örnek olsun diye zikretmiştir. Örneğin ed-Dürr-ül Mensûr adlı tefsirde şöyle deniyor: İbn-i Cerir, İbn-i Munzir ve İbn-i Ebu Hatem, Ali kanalıyla İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet ederler: Muhkemlerden maksat, Kur'an'ın nasihi, helali, haramı, hadleri, farzları ve inanılması gereken hükümleridir. Müteşabihlerden maksat, Kur'an'ın mensuhu, mukaddemi (öne alınmışı), muahharı (ertelenmişi), örnekleri, yeminleri ve inanılan ancak amel edilmeyen ifadeleridir."

5- Muhkemden maksat kanıtı açık ve parlak olan ifadelerdir. Allah'ın birliği, kudreti ve hikmeti ile ilgili kanıtlar gibi. Müteşabihten maksat ise, anlaşılması için düşünmeye ve tefekkür etmeye ihtiyaç duyulan ifadelerdir.

Eğer kanıtın açık ve parlak ya da düşünme ve tefekküre muhtaç olmasından maksat, söz konusu ayetin içeriğinin bedihi veya ona yakın bir aklî delile sahip olması ya böyle olmaması ise, bu, hüküm ve farzlar ve benzeri konularla ilgili ayetlerin de parlak ve açık bir aklî delile sahip olmadıkları için müteşabihler kategorisinde değerlendirilmelerini gerektirmektedir. Dolayısıyla bu tür ayetlere uymak, gerçekte vacip olduğu halde, yerilmiş olur. Yok eğer bundan maksat, söz konusu ayetin kitabın kendisinden kaynaklanan açık ve parlak bir kanıta sahip olması veya olmaması ise, kitapta yer alan her ayet, aynı konumdadır. Nasıl olmasın ki? O, ikişerli müteşabih bir kitaptır. Nurdur. Açık ve açıklayıcıdır. Bu tarz bir yaklaşımın gereği, tüm kitabın muhkem olması ve bunun karşıtı olan müteşabihlik durumunun ortadan kalkmasıdır. Bu ise, hem Kur'an'ın nassına, hem de varsayıma aykırıdır.

6-Muhkemden maksat, belirgin veya örtülü bir kanıt aracılığı ile bilgi edinmeye imkan sağlayan ifadelerdir. Müteşabihlikten

maksat ise, bilgi edinmeye hiç bir şekilde imkan vermeyen ifadelerdir. Kıyametin kopma zamanı ve benzeri hususların bilinmesi gibi.

Hiç kuşkusuz, muhkemlik ve müteşabihlik, kitabın ayeti için kullanılan birer sıfattır. Ayetin anlamı ise, ilahi bilgilerden herhangi birine delalet eden işarettir. Kitabın ayetlerinden birinin delalet ettiği bir şeyse, kendisine ulaşmaya gidecek bir yoldan yoksun olmadığı gibi, anlaşılması da imkansız değildir. Bu ayet ya kendisinden dolayı anlaşılır ya da başka bir ayetin aracılığı ile anlaşılır. Ayetin lafzı ile bir şeyin kast edilmesi, sonra da bu lafız aracılığı ile bu maksada ulaşılmaması mümkün müdür? Halbuki, kitabın temel niteliği yol gösterici, hidayet edici, nur ve açık olmasıdır. Bu kitap mü'minler şöyle dursun, kafirlerin de anlamasına elverişli olarak sunulmuştur. Nitekim Kur'an'da şöyle buyuruluyor:

"Bu Kur'an, Rahman ve Rahimden indirilmiştir. Bilen bir kavim için ayetleri açıklanmış Arapça okunan bir kitaptır. Müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak (gönderilmiştir). Ama çoğu yüz çevirmiştir; onlar işitmezler." (Fussilet, 2-3-4) "Onlar Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasının katından olsaydı, kuşkusuz içinde birbirini tutmaz bir çok şey bulurlardı." (Nisâ,

82)

Şu halde bir hususla ilgili olarak kitapta bir ayet yer almışsa, o şeyin anlaşılamaması imkansızdır. Söz konusu şeyi kavramak üzere düşünmek sonuçsuz kalmayacaktır. Bu arada üzerinde durup objektif karşılığını tespit etmeye imkan bulunmayan kıyametin zamanı gibi gizli gayb perdesinin gerisindeki olgular için herhangi bir ayetin lafızları itibariyle açıklamak üzere sunulmuş olması söz konusu değildir. Dolayısıyla bu açıdan bu tür ayetleri müteşabih olarak nitelendirmek mümkün değildir.

Bunun yanında, yukarıda değerlendirdiğimiz görüşte, müteşabih kavramı ile ayetin tevili birbirlerine karıştırılmıştır.

Âl-i İmrân Sûresi 7-9 285

7-Muhkemlerden maksat, hükümler içeren ayetlerdir. Müteşabih-lerden maksat ise, birbirleriyle uyum içerisinde olmayan diğer ayetlerdir. Bu görüş Mücahid'e ve başkalarına nispet edilmiştir.

Eğer burada işaret edilen uyumsuzluk sözünden maksat, özelleştirici bir unsur aracılığı ile özelleştirmek ve kayıtlandırıcı unsur aracılığı ile ifadeyi kayıtlı kılmak ve özel durumlarda belirginleşen karinelerde olduğu gibi lafızdan kastedileni somutlaştırmaya yardımcı

olan bütün durumlar ise, bu durumda, hükümler içeren ayetler de diğerleri gibi müteşabih olur. [Çünkü hükümler içeren ayetlerin bazısı genel ifadeli, bazısı hâs ifadelidir. Bazısı mutlak, bazısı mukayyettirler] Şayet, işaret edilen uyumluluk ve anlaşırlık sözünden, kastedilen nesnel karşılığa yönelik delaleti üzerinde bir kapalılık ve birkaç ihtimal söz konusu olmayan ve böylece kendisinden kastedilen nesnel karşılığın kendisi aracılığı ile belirginleşmesi ve bunun aracılığı ile diğer şeylerin nesnel karşılıklarını belirginleşmesi durumu [yâni müteşabihte uyumsuzluk sözünden kastedilen ayetin delaleti üzerinde tam bir kapalılık olması, bir çok ihtimallerin söz konusu olduğundan nesnel karşılığının bilinmemesi, böylece kendisiyle kastedilen nesnel karşılığın ne kendisi aracılığı ile ve ne de nesnel karşılığı olan diğer ayetler aracılığı ile belirginleşmemesi durumu] kastedilmiş ise, bu durumda hükümler içeren ayetlerin dışındaki tüm ayetlerin müteşabih olduğu görüşünü savunmak, hükümlerin dışında Kur'an'dan başka bir şeyin öğrenilmemesini gerektirir. Çünkü varsayıma göre, Kur'an'da müteşabih ayetlerin başvuru kaynağını oluşturacak ve anlamlarının belirginleşmesine yardımcı olacak muhkem ayetler bulunmamaktadır.

8-Muhkemden maksat, sadece bir anlama yorumlanma ihtimali bulunan ifadelerdir. Müteşabihten maksat ise, bir çok anlama gelme ihtimali bulunan ifadelerdir. Bu görüşŞafii'ye nispet edilmiştir. Bildiğim kadarıyla burada kastedilen husus şudur:

Muhkem, anlamı ancak bir şekilde belirginleşen ifade demektir. Nass (anlamı net ve kesin) ve bir anlamda güçlü bir şekilde belirginleşen ayetler gibi. Müteşabih ise, bunun tam aksidir.

Bu değerlendirme bir kelime yerine bir başka kelimenin kullanılmasından başka bir şey değildir. Örneğin "muhkem" kelimesinin yerine, "birden fazla anlamı olmayan" ifadesi konulmuştur. "Müteşabih" ise, bir çok anlama gelebilen şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca bu yaklaşımda, tevil kavramı tefsir şeklinde, yâni lafızdan kastedilen şey olarak algılanmıştır. Daha önce bunun yanlış olduğunu söyledik. Eğer tevil bizzat tefsir olsaydı, tevili bilmek sadece yüce Allah'a ya da yüce Allah ile beraber ilimde derinleşenlere özgü kılınmasının bir anlamı olmazdı. Çünkü Kur'an'ın bir kısmı, diğer bir kısmını tefsir etmektedir. Bu konuda, mü'min, kâfir, dinde derinleşenler ve kalplerinde kayma olanlar arasında herhangi bir fark yoktur.

9-Muhkemden maksat, içinde peygamberlerle ümmetleri arasında geçen olaylara ilişkin haberlerin ayrıntılı ve sağlam kılınmış olarak sunulduğu ifadelerdir. Müteşabihten maksat ise, peygamberlerin

kıssalarında, çeşitli surelerde tekrarlanan ifadelerin içindeki benzer ifadelerdir. Bu yaklaşımı kabul etmek, ayette işaret edilen ayrımı sırf kıssalarla ilgili ayetlere özgü olmayı gerektirmektedir.

Bu yorumun değerlendirmesine gelince; bu tarz bir özgü kılmanın hiç bir kanıtı yoktur. Ayrıca yüce Allah'ın muhkem ve müteşabih ayetlerin özellikleri olarak işaret ettiği hususlar, örneğin müteşabihlere tabi olma bağlamında sözünü ettiği fitne çıkarmayı amaçlamak ve tevillerini yapmayı arzulamak gibi hususlar, bununla bağdaşmamaktadır. Çünkü yüce Allah'ın işaret ettiği özelliklere peygamber kıssalarını konu edinen ayetlerde rastlanabildiği gibi, başka konularla ilgili ayetlerde de rastlanabilir. Tekrarlanan bir çok kıssada rastlanabildiği gibi, -halifelik görevinin yer

yüzüne özgü kılınmasını anlatan kıssa örneğinde olduğu gibi- bir tek kıssada da rastlanabilir.

10-Müteşabih, açıklamayı gerektiren ifadelerdir. Muhkem ise, açıklamaya gerek duymayan ifadelerdir. Bu yaklaşım İmam Ahmed'e nispet edilmiştir.

Bu yaklaşıma gelince; hükümleri içeren ayetler, kesin olarak muhkem oldukları halde, bir çok kere de işaret ettiğimiz gibi, Peygamber Efendimiz (s.a.a) tarafından açıklanmaya muhtaçtırlar. Ayrıca mensuh ayetler de müteşabihtirler ve daha önce de söylediğimiz gibi, bunların açıklanmaya ihtiyaçları yoktur. Çünkü onlar da diğer bazı hüküm içeren ayetler gibidirler.

11-Muhkemden maksat, inanılan ve amel edilen ifadelerdir. Mü-teşabihten maksat ise, inanılan, ancak amel edilmeyen ifadelerdir. Bu görüş, İbn-i Teymiye'ye nispet edilmiştir. O, bu yaklaşımıyla şunu kastetmiş olsa gerektir: Haber nitelikli ifadeler müteşabihtirler. İnşaî ifadeler de muhkemdirler. Nitekim bazıları bu şekilde algılamışlardır. Yoksa, bu yaklaşım başlı başına bir görüş olarak değerlendirilmezdi. Çünkü daha önce açıklanan bir çok görüşle örtüşür olacaktı.

Bu görüşle ilgili olarak şunu diyoruz ki: Bu görüşün benimsenmesi durumunda, hüküm bildirmeyen tüm ayetlerin müteşabih kabul edilmesi gerekir. Bunun bir gereği de, hükümler dışında hiç bir ilahi bilginin algılanamamasıdır. Çünkü bu alanda bir hüküm yoksa herhangi bir amel de söz konusu olmaz, diğer taraftan bilgi edinmek için müteşabihlerin döndürüleceği herhangi bir muhkem ayet de yoktur. Bir diğer husus: Mensuh ayetler,

inşaîdirler; ancak kesinlikle muhkem değildirler.

Hiç kuşkusuz, o, "Muhkeme inanılır ve amel edilir. Müteşabihe ise, amel etmeden inanılır." derken ayette yer alan şu ifadenin anlamını göz önünde bulundurmuştur: "Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar... İlimde derinleşenler ise: "Biz ona

inandık, tümü Rabbimizin katındandır." derler." Ancak bu iki olgu, yâni muhkem olan ayetlere inanmak ve içeriklerine göre amel etmek ile müteşabihlere inanmak ve içeriklerine göre amel etmemek olguları, kitaba inanan herkesin görevleri olduklarından, böyle bir insanın görevini yerine getirmeden önce hem muhkemi, hem de müteşabihi belirlemesi gerekir. Bu durumda da muhkem ve müteşabihleri bu olgularla tanımanın, onların belirlenmesi ve nesnel karşılıklarının tespit edilmesi açısından bu olguların yeterli olmayacağı açıktır.

12-Müteşabihler, bir takım özel sıfatları içeren ayetlerdir. İster alim, kadir, hakîm ve habir sıfatları gibi Allah'ın sıfatlarını içeren ayetler olsun, ister peygamberlerin sıfatları ile ilgili ifadeleri içeren ayetler olsun. Hz. İsa ile ilgili şu ifadeyi buna örnek gösterebiliriz: "O'nun kelimesidir. Onu Meryem'e yöneltmiştir ve Ondan bir ruhtur." (Nisâ, 171) Buna benzer ayetler de bu bağlamda değerlendirilir. Bu görüş de İbn-i Teymiye'ye nispet edilmiştir.

Sıfatlarla ilgili ayetlerin müteşabihler kategorisine girdiğini kabul etmemize rağmen, müteşabihi sırf bunlarla sınırlandırmak kanıtı olmayan bir iddiadır.

Yukarıdaki görüşü ileri süren İbn-i Teymiye'den nakledilen uzun açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla, o, muhkem ve müteşabih kavramlarını lügavi anlamlarını esas alan bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Buna göre, muhkem, delaleti sağlam olan, müteşabih ise birbirine benzeyen çeşitli ihtimalleri aynı anda içeren ifadeler demektir. Bu iki anlam nispî ve görecelidir. Bir ayetin anlamı halkın geneline belirsiz gelebilir. Ama alimler onu araştırıp öğrenirler. Bu husus, sıfatlarla ilgili konuları içeren ayetlerde daha belirgindir. Çünkü bu tür ayetlerin anlamı, halkın geneli açısından belirsizdir. Başka şeylerle karıştırılabilir niteliktedir. Bilindiği gibi insanların genelinin zihinsel kapasiteleri, maddi algıların ötesine geçme, maddeyi aşma bakımından yetersizdir, Bu yüzden yüce Allah'ın kendi zatıyla ilgili olarak söz konusu ettiği ilim, kud

ret, işitme, görme, rıza, gazap, el, göz ve benzeri olguları cismani şeyler veya gerçek olmayan anlamlar olarak algılıyorlar. Bundan dolayı fitne çıkıyor, bidatler baş gösteriyor, çeşitli mezhepler ortaya çıkıyor. İşte muhkem ve müteşabihten kastedilen budur. Bunların her ikisi aracılığı ile bir bilgiye ulaşmak mümkündür. Kavranması ve bilinmesi mümkün olmayan şeyse, müteşabihlerin gerçek anlamlarına tevil edilmeleridir. Sıfatlarla ilgili ayetler gibi ayetlerin içerdiği örneklerin işaret ettikleri hususların bilinmesidir. Diyelim ki, biz, "Allah, her şeye kadirdir." ve "Allah her şeyi bilir" ifadelerinin anlamını biliyoruz; ama biz, O'nun bilmesinin, kudretinin ve diğer sıfatlarının gerçek mahiyetlerini ve O'na özgü fiilleri kavrayamayız, bilemeyiz. İşte Allah'tan başka kimsenin bilmediği müteşabihlerin tevillerinden maksat budur." İbn-i Teymiye'nin görüşleri özetle bundan ibaretti. Tevil kavramından söz ederken, inşallah, onun bu sözleriyle ilgili açıklamalarda bulunacağız.

13-Muhkemden maksat aklın kavrayabildiği ifadelerdir. Müteşa-bihten maksat da bunun aksidir.

Bu görüşün herhangi bir kanıtı yoktur. Kur'an ayetleri, aklın kavrayabildiği ve aklın kavrayamadığı şeklinde iki kısma bölünürlerse de, bu, şu anda tefsirini sunduğumuz ayette işaret edilen muhkem ve müteşabih ifadeleriyle de bu hususların kastedildiği anlamına gelmez. Kaldı ki, ayette işaret edilen muhkem ve müteşabihlerin özellikleri bu taksimle tam olarak bağdaşmamaktadır. Ayrıca bu ölçü hüküm içeren ayetlerle geçerliliğini kaybeder. Çünkü bu tür ayetler muhkemdirler ve aklın bunları kavraması mümkün değildir.

14-Muhkemden maksat, ifadenin zahiri kastedilen ayetlerdir. Mü-teşabihten maksat da, zahirinin aksi kastedilen ayetlerdir. Bu görüş bir çok son kuşak araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür. Teville ilgili olarak geliştirdikleri kavramsal örgü de bu görüşe dayanıyor. Buna göre tevil, sözün zahirine ters düşen anlam demektir. Sanki şu görüşü savunanlar da bunu kastetmiş gibidirler:

"Muhkem ayet, tevili, indirilişi demek olan ayettir. Müteşabih ise, ancak teville anlaşılabilen ayettir."

Bu yaklaşıma gelince: Bu, salt bir ıstılahtır. Ayette muhkem ve müteşabihlerin nitelikleriyle ilgili olarak işaret edilen hususlar, bununla uyuşmamaktadır. Müteşabihin müteşabih olması,

madlulunun (nesnel karşılığının) ve kastedilen anlamın olmasından ileri gelmektedir. Ve yine tevil, müteşabihle kastedilen anlam demek değildir ki dolayısıyla müteşabihin tevile sahip olmak bakımından muhkemden ayrıldığı
şeklinde bir sonuca varılsın. Tam
tersine ayette işaret edilen tevilden maksat, Kur'an'ın muhkem, müteşabih tüm ayetlerini kapsayan bir durumdur. Biz bu hususa daha önce işaret ettik.

Bunun yanında, Kur'an'da, zahiri anlamından farklı, ona ters düşen bir anlam kastedilen herhangi bir ayet yoktur. Şayet bazı ayetlerde bu tür bir duruma ima eden ifadeler varsa, bununla, başka muhkem ayetlerin onlara kazandırdığı anlamlar kastedilmiştir. Çünkü Kur'an'ın bir özelliği, bazı ifadelerinin diğer bazı ifadeler tarafından tefsir edilmesidir, kapalı ifadenin diğer bazı ifadeler aracılığı ile açıklığa kavuşturulmasıdır. Bilindiği gibi, bitişik veya ayrı karinelerin bir kelimeye kazandırdıkları anlam, onun zuhurunun dışında değildirler. Özellikle, konuşmacı tarafından, bir kısmının diğer bir kısmıyla ilintili bir şekilde söylendiği, bir kısmının diğer bir kısmına tanıklık ettiği, var olduğu sanılan tüm ihtilafların ve tüm çelişkilerin üzerinde düşünülmesi durumunda ortadan kalkacağı açıkça ifade edilen bir metin açısından bu durum çok daha net bir husustur. Yüce Allah konuya ilişkin olarak şöyle buyuruyor: "Onlar hala Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasının katından olsaydı, kuşkusuz içinde birbirini tutmaz birçok şey bulurlardı." (Nisâ, 82)

15-Asem'den şöyle bir görüş aktarılmıştır: Muhkemden maksat, tevili üzerinde görüş birliği sağlanan ayetlerdir. Müteşabihten maksat da, tevili hakkında ihtilafa düşülen ayetlerdir. Burada, gö

rüş birliği (icma) ve görüş ayrılığı (ihtilaf) ile, ayetin nesnel karşılığı hakkında tüm görüşlerin aynı noktada toplanması ile böyle olmaması kastedilmiş olsa gerektir.

Böyle bir değerlendirme, kitabın tamamının müteşabih olmasını gerektirir ki bu, tefsirini sunduğumuz ayetin işaret ettiği taksimle bağdaşmamaktadır. Çünkü Kur'an'da hiç bir ayet yoktur ki, hakkında herhangi bir ihtilaf olmasın. Ya ayetin lafzı ya anlamı ya da anlamının açık veya örtülü olması açısından mutlaka bir takım ihtilaflar söz konusu olmaktadır. Öyle ki bazıları: "Müteşabih (benzeşmeli) bir kitap" (Zümer, 23) ayetine dayanarak Kur'an'ın tamamının müteşabih olduğunu söylemişlerdir. Bu değerlendirmenin, söz konusu çıkarsamanın, kanıt olarak sundukları ayetin muhkem bir ayet olması esasına dayandığını göz ardı etmişlerdir. Kanıt olarak

sundukları ayet savundukları görüşle çelişmektedir. Bir diğer grup da Kur'an ayetlerinin zahirinin kanıt oluşturmadıklarını, yâni zahiri anlamının olmadığını ileri sürmüşlerdir.

16-Müteşabihten maksat, başkası ile aralarında benzerlik bulunmasından dolayı, tefsiri müşkül olan ifadelerdir. Bu zorluğun, müşkülün, lafızla veya anlamla ilgili olması fark etmez. Bu görüşü Ragıb el-İsfahanî ileri sürmüştür. Ragıb "el-Müfredat" adlı eserinde şunları söylüyor:

Kur'an'ın müteşabihinden maksat, başka ayetlerle aralarında benzerlik olmasından dolayı tefsiri müşkül olan ayetlerdir. Bu benzerliğin lafız veya anlam açısından söz konusu olması fark etmez.
Fıkıh bilginleri demişlerdir ki: Müteşabih, zahiri maksadını ulaştırmayan ifadelerdir. İşin aslı şudur: Ayetler, birbirleri açısından üç gruba ayrılırlar: Mutlak muhkem, mutlak müteşabih, bir açıdan muhkem, bir açıdan da müteşabih olan ayetler.

O halde müteşabihler genel olarak üç kısma ayrılırlar:

1- Sadece lafız açısından müteşabih olan ayetler.

2- Sadece anlam açısından müteşabih olan ayetler.

3- Her iki açıdan da müteşabih olan ayetler.

Sadece lafız açısından müteşabih olan ayetler iki kısma ayrılırlar: Bu kısımlardan biri müfred lafızlarla ilgilidir. Bu da ya kelimenin garip ve alışılmayan olması ile ilgilidir. "el-ebb" ve "yeziffûn" kelimeleri gibi ya da "yed" (el) ve "ayn" (göz) kelimelerinde olduğu gibi lafız ortaklığı şeklinde olur (yâni bir kelimenin birkaç anlamı olur). Diğer kısım ise, mürekkeb (bileşik) sözün cümle yapısıyla ilgilidir. Bu da üç kısma ayrılır.

Bir kısmı kelamın özet olmasıyla ilgilidir. Şu ayette olduğu gibi: "Eğer yetim kızlar konusunda adeleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, bu durumda, size helal olan kadınlardan... nikahlayın." (Nisâ,3)

Bir kısım da ifadenin açıklanması, genişletilmesi ile ilgilidir: "O'nun benzeri gibi hiçbir şey yoktur" ifadesinde olduğu gibi. Çünkü eğer: "Hiçbir şey O'nun benzeri değildir." denilseydi, bu dinleyiciler açısından daha açık bir ifade olacaktı.

Bir kısmı da kelamın düzeni ile ilgilidir: "Kitabı kulu üzerine indirdi ve onda hiç bir çarpıklık kılmadı. Dosdoğru bir kitaptır."

(Kehf, 1-2) ayetinde olduğu gibi. Bu ifadenin takdiri şöyledir: "Kitabı kulu üzerine dosdoğru olarak indirdi ve onda hiç bir çarpıklık yoktur."

"Eğer mü'min erkekler ... olmasaydı, eğer seçilip ayrılmış olsalardı." (Fetih, 25) ayetini de buna örnek gösterebiliriz.

Anlam itibariyle müteşabihe örnek, yüce Allah'ın sıfatları ve kıyamet gününün sıfatlarıdır. Çünkü bu sıfatlar bizim kavrayacağımız şekilde tasvir edilmemişlerdir. Bunun nedeni, bizim duyu organlarıyla algılayamadığımız bir şeyin suretinin zihnimizde belirginleşmemesidir. Ya da bunların, bizim duyu organlarıyla algılayabildiğimiz türden olmamasıdır.

Hem anlam hem lafız açısından müteşabih, toplam olarak beş kısma ayrılır:

Âl-i İmrân Sûresi 7-9 293

Birinci kısım, nicelikle ilgilidir. İfadenin genel veya özel bir anlam taşıması gibi. "Müşriklerle savaşın" (Tevbe, 5) ifadesi buna örnek gösterilebilir [Acaba bütün müşriklerin mi yoksa belirli müşriklerin mi kastedildiğini bilmiyoruz].

İkincisi, nitelikle ilgilidir. İfadenin vacip veya mendup nitelikli bir hüküm içermesi gibi. "Kadınlardan size helal olanları nikahlayın..." (Nisâ, 3) ayetini buna örnek verebiliriz.

Üçüncüsü, zamanla ilgilidir. Nasih ve mensuh ayetler gibi. "Allah'tan gereği gibi korkun." (Âl-i İmrân, 12) ifadesini buna örnek gösterebiliriz [Diğer bir ayette "Gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun" (Teğabun, 16) diye yer almıştır. Hangisinin nasih ve hangisinin mensuh olduğu bilinmemektedir].

Dördüncüsü, mekanla veya ayetlerin indiği ortamın objektif koşullarıyla ilgilidir. "Evlere arkasından girmeniz iyilik değildir." (Bakara, 189) ve "Erteleme (nesie) küfürde daha ileri gitmektir." (Tevbe, 37) ifadeleri buna örnek gösterilebilir. Çünkü Arapların cahiliye dönemindeki geleneklerini bilmeyenlerin bu ayetin tefsirini kavramaları zor olur.

Beşincisi, bir fiilin sahih, geçerli veya fasit, geçersiz olmasına neden olan şartlarla ilgilidir. Namazın ve nikahın şartları gibi.

Bu hususlar bir bütün olarak tasavvur edildiği zaman, tefsir bilginlerinin, müteşabih kavramının anlamı ile ilgili olarak ileri sürdükleri tüm görüşlerin yukarıdaki tasnifin dışında olmadığı anlaşılır.

Müteşabihten maksat, "Elif, lâm, mîm'dir." diyenin görüşü, Kate-de'nin: Muhkem nasih, müteşabih de mensuhtur, şeklindeki görüşü, Asemm'in: Muhkem, tevili üzerinde görüş birliği sağlanan ifadelerdir, müteşabihse, tevili üzerinde ihtilaf çıkan ifadelerdir, şeklindeki görüşü gibi.

Bundan sonra, bütün müteşabihler üç grupta incelenebilir:

Bir grup müteşabih ayetin içeriğinin mahiyetini aklın kavraması, tespit etmesi mümkün değildir. Kıyametin zamanı, Dabbetul arzın (kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkacağı söylenen şeyin) ortaya çıkışı ve Dabbet-ul arzın mahiyeti gibi.

Bir grup müteşabihin anlamını kavramak ta akıl açısından mümkündür. Garip lafızlar, ince ve dakik hükümler gibi.

Bir grup müteşabih de bu iki grup arasında değişken bir yer işgal etmektedir. Bunların gerçek anlamlarının ilimde derinleşen insanlar tarafından bilinmesi, diğer insanlarınsa, bunların mahiyetlerini bilmemeleri mümkündür. Bu grup müteşabihe, Peygamber Efendimiz Hz. Ali (a.s) ile ilgili olarak söylediği şu sözlerde işaret etmiştir: "Allah'ım! Onu dinde derin kavrayış sahibi kıl" Peygamberimizin İbn-i Abbas'la ilgili söylediği buna benzer bir sözde de buna işaret edilmiştir." (el-Müfredat, Ragıp el-İsfahani s. 443- 445) Ragıb'ın sözleri burada sona erdi. Ragıb'ın bu değerlendirmesi, müteşabih ile ilgili açıklamaların en kapsamlısıdır. Yukarıda işaret edilen bir çok görüşün bir araya getirildiği görülmektedir.

Ancak bu değerlendirmede iki açıdan tutarsızlık vardır:

Birincisi; onun müteşabih kavramını, sözel benzerlikleri, lafzî gariplik, terkipsel kapalılık, ifadenin genel veya özel oluşu gibi lafızla ilgili tereddütleri kapsayacak şekilde genelleştirmesi, tefsirini sunduğumuz ayetin zahiri ile bağdaşmamaktadır. Çünkü tefsirini sunduğumuz ayet, muhkem ayetleri, müteşabih ayetlerin baş vuru kaynağı gibi göstermektedir. Bilindiği gibi, lafzî gariplikler ve benzeri durumlar, muhkem ayetlerin delaletleriyle ortadan kalkacak hususlar değildir. Bu tür düğümler, muhkem ayetlere başvurularak çözülmezler. Bunların çözüm mercii başka bir şeydir.

Ayrıca, tefsirini sunduğumuz ayette, müteşabihlerle ilgili olarak, fitne çıkarmak amacıyla onlara uyabileceğine işaret ediliyor, bilindiği gibi, özelleştirici bir unsuru göz önünde bulundurmaksızın genel nitelikli bir ifadeye uyma, kayıtlandırıcı bir unsuru göz önünde bulundurmaksızın mutlak nitelikli bir ifadeye uymak ya da söz

lük ve lügat kitaplarına baş vurmaksızın garip bir lafzın peşine düşme her dil ehlinin yöntemlerine aykırıdır. Hiçbir dil ehlinin doğasında böyle bir yaklaşıma cevaz verilmez. Doğal olarak, dilde bir dayanağı olmadığı için de böyle ifadelere tabi olmak da fitneyi uyandırıcı bir rol oynamaz.

İkincisi; müteşabihi, bütün insanlar tarafından anlaşılabilen, hiç kimse tarafından anlaşılmayan ve bir kesim tarafından anlaşılabilen, bir kesim tarafından da anlaşılamayan şeklinde tasnif etmesi, tevil olgusunu sadece müteşabih ifadelere özgü kıldığının göstergesidir. Ki biz bunun böyle olmadığını kanıtladık.

Muhkem ve müteşabih kavramlarının anlamı ve nesnel karşılıkları ile ilgili olarak söylenenler bundan ibarettir. Bu tür değerlendirmelerin isabetli olup olmadıklarını gördük. Yine tefsirini sunduğumuz ayete baktığımızda, ayetin aydınlık ışığında meseleyi gözlemlediğimizde, gerçeğin bütün bu denilenlerden farklı olduğunu görmüş olduk. Aslında ayetten yola çıkarak müteşabih kavramını şöyle anlamamız gerekmektedir:

Bir ayetin ayet olmasını koruyarak, yâni bir anlam taşımanın yanı sıra, şüpheli ve değişken bir anlama delalet etmesi demektir. Ancak şüpheli ve değişken anlam, genel ve mutlak nitelikli bir ifadenin özel ve kayıtlı bir ifadeye döndürülerek veya benzeri bir işlem yapılarak anlamının belirginleştirilmesi gibi dil ehlinin geleneksel yöntemleri açısından çözüme kavuşturulabilen lafızla ilintili olgulardan kaynaklanmamaktadır. Müteşabihlik durumu, anlamının içinde kuşku bulunmayan ve müteşabih ayetlerin anlamlarının belirginleşmesine yardımcı olan muhkem bir ayetin anlamı ile bağdaşmamaktan kaynaklanır.

Bilindiği gibi, herhangi bir ayetin bu niteliğe sahip olması, ancak uyulması istenen anlamın, insanların genelinin zihinleri açısından alışılmış olması, yalın zihinlerin zorlanmadan tasdik edebileceği özellikte olması ya da ayetin kastedilen tevilinin, kavrama

gücü zayıf, akletme yeteneği yetersiz bu tür zihinler tarafından çabuk kabul edilebilir özellikte olması ile mümkündür.

Peygamber Efendimizden (s.a.a) sonra, gerek çeşitli bilgiler ve

gerekse pratik hayatın hükümleri bağlamında, İslam'ın öngördüğü dosdoğru yoldan sapan bidat ve heva ehlini, yıkıcı mezhepleri ve sapkın grupları incelediğimiz zaman, bir çok dayanaklarının müteşabihlere uymak, ayetleri yüce Allah'ın hoşnut olmayacağı bir şekilde tevil etmek olduğunu görürüz.

Bir bakıyorsun, bir mezhep, yüce Allah'a cisim isnat etmek bağlamında, bir takım ayetleri kendi sapkın düşüncesine dayanak yapmış. Bir diğeri, yine Kur'an'dan bazı ayetleri ileri sürerek cebri, yüce Allah'ın insanları fiilleri işleme noktasında zorlaması düşüncesini savunmuş, bir başkası salt tenzih (Allah'ı noksanlıklardan uzak sayma) adına sıfatları inkar etmiş, başka bir grup Allah'ın sıfatlarının aynı insanların sıfatları gibi olduğuna ve sıfatların zattan ayrılığı adına Kur'an'dan ayetler ileri sürmüş v.s. Bütün bunların ortak özellikleri, hakimlik işlevini görecek muhkem ayetlere döndürmeksizin müteşabih ayetleri esas almaktır.

Bir grup diyor ki: Dini hükümler, insanların Allah'a ulaşmaları için konulmuştur. Şayet insanı bu amaca ulaştıracak daha kestirme bir yol varsa, bu yolu izleyenler açısından kesinlik kazanan bir yol olur. Çünkü amaç, mümkün olan herhangi bir yolla Allah'a u-laşmaktır. Bir başkası çıkıp şunları ileri sürüyor: Dini yükümlülükler, insanın kemal düzeyine ulaşması için konulmuşlardır. Maksada erişmek suretiyle kemal düzeyine ulaşıldıktan sonra, yükümlülüklerin anlamı kalmaz. Kamil insan için teklif (dini yükümlülükler) gereksizdir.

Oysa Resulullah Efendimizin (s.a.a) zamanında, İslam'ın öngördüğü bütün hükümler, bütün hadler ve dinsel siyasetler egemendi ve uygulanmaktaydı. Hiç kimse bunlara aykırı bir hareket yapamazdı. İstisnasız herkes bu hükümlerin ve ilkelerin gereğini yapmak durumundaydı. Ne olduysa, Peygamberimizin (s.a.a) vefa

tından sonra oldu. İslami hükümetler eliyle her gün bir hüküm yürürlükten kaldırıldı. Gün be gün İslam'ın pratik hayata ilişkin hükümleri adeta yontuluyordu. Yürürlükten kaldırılan hiç bir hüküm, uygulanmayan hiç bir had yoktur ki, bunları yürürlükten kaldıranlar, bunları uygulamayanlar şöyle bir mazeret ileri sürmüş olmasınlar: Din, ancak dünyanın ıslahı ve insanların çıkarı için gönderilmiştir. Dolayısıyla, dinin karşısında bizim öngördüğümüz hüküm veya tavır, Bugün için insanların çıkarına daha uygundur.

Gide gide bu tür iddialar ve uygulamalar şunu deme noktasına gelip dayandı: "Dinin tek amacı, dünyanın ıslahıdır. Din aracılığıyla dünyanın imar edilmesidir. Bugünkü dünya konjonktürü, dinsel

politikaları sindirecek durumda değildir. Tam tersine, Bugün için çağdaş uygarlığın onayladığı kanunlar yapıp uygulamak gerekir."

Daha ileri gidilerek yine şunu da söylediler: "Dini uygulamalar, dinin öngördüğü amelleri yapmak, kalbin arındırılması, onun yapıcı bir düşünceye ve iradeye yöneltilmesi içindir. Toplumsal eğitimden geçmiş, halka hizmet düşüncesi ile gelişmiş nefislerin abdest, gusül, namaz ve oruç gibi dinsel arındırma yöntemlerine ihtiyacı yoktur."

Sayıları sayılmayacak kadar çok olan bu ve benzeri düşünceler üzerinde düşündüğün ve bir de: "Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar." ayetini göz önünde bulundurduğun zaman, yukarıda yaptığımız değerlendirmenin doğruluğundan kuşku duymadığın gibi, İslam'ı ve Müslümanları can evinden vuran onca fitne ve mihnetin ancak müteşabihlere uymak ve Kur'an'ı tevil etmekle mümkün olabildiğine karar verirsin.

Kur'an-ı Kerim'in -doğrusunu yüce Allah herkesten daha iyi bilir- bu konuda üzerinde ısrarla durmasının ve müteşabihlere uymayı, fitne çıkarmayı amaçlamayı, tevile sapmayı, bazı ayetleri inkar etmeye gitmeyi ve Allah'ın ayetlerini yorumlarken haddi aşmayı, onlar hakkında bir bilgiye dayanmaksızın konuşmayı ve şey

tanın adımlarına uymayı sıkı sıkıya yasaklamasının nedeni bu olsa gerektir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in mesajını asıl yönünden saptıracak, temellerinden birini yıkarak dinin bünyesinin yok olmasına neden olacak hususlarda diğer konulardan farklı bir şekilde sert tepki göstermesi, onun ifade tarzının bir özelliğidir. Kafirleri dost edinmeyi yasaklarken, akrabaları (Peygamberin Ehl-i Beyti'ni) sevmeyi emrederken, Peygamberimizin hanımlarının evlerinde oturmaları hakkında bazı açıklamalara yer verirken, faizle muamele etmeyi yasaklarken ve din üzerinde tek söz halinde olunmasının gereğini ve benzeri şeyleri vurgularken hep bu şiddetli tavrını, bu sert söylemini seçmiştir.

Dünyaya bağlanmaktan, dünyevi değerlere yapışıp kalmaktan ve hevese uymaktan kaynaklanan kalplerdeki kayma eğilimi ve fitne çıkarma arzusu, ancak kıyamet gününün hatırlatılması ile giderilebilir ve ortadan kaldırılabilir. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "İstek ve tutkulara (hevaya) uyma; sonra seni Allah'ın yolundan saptırır. Şüphesiz Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarından dolayı
şiddetli bir azap vardır."

(Sâd, 26) Bu yüzden Kur'an'ı Rablerinin hoşnut olmayacağı şekilde
tevil etmekten kaçınan ilimde derinleşenlerin sözlerinin sonunda buna işaret ettiklerini görüyoruz: "Rabbimiz, sen mutlaka insanları kendisinde asla şüphe bulunmayan bir günde toplayacaksın. Doğrusu Allah vadinden dönmez."

2- Muhkem Ayetlerin Kitabın Anası Olmasının Anlamı Nedir?

Bir grup insan konuya ilişkin olarak şöyle bir değerlendirme yapmışlardır: Muhkem ayetlerin kitabın anası olması, kitabın temelini oluşturmaları anlamına gelir. Dinin kuralları ve asıl prensipleri bunlara dayanır. Dolayısıyla bunlara hem inanılır, hem de bunlara göre amel edilir. Dinse, inançlar ve ameller sisteminden başka bir şey değildir. Müteşabih ayetlere gelince, bunların anlamları

belirgin değildir; ifade ettiği anlamda karışıklık ve benzerlikler söz konusudur. Bu yüzden bu nitelikte olan ayetlere inanılır; ancak içeriklerine göre amel edilmez.

Müteşabih ile ilgili olarak sunduğumuz görüşleri incelediğin zaman şunu bilirsin: Konuya ilişkin olarak üzerinde durulan görüşler arasında bir kaç tanesinin böyle bir sonuç, böyle bir yaklaşımı gerektirdiği açıktır. Onlar, müteşabih ayetlere müteşabih denmesinin sebebi, ulaşılması ve anlaşılması zor olan teviller içermeleri görüşüdür. Ya da lafızla ilgili tereddütleri ortadan kaldırmada esas alınan aklî yöntem, lügate ve insanların uydukları prensiplere baş vurarak müteşabihlerin içerdikleri bilgileri tam olarak veya biraz olsun anlamanın ve teşabüh durumunu ortadan kaldırmanın mümkün olduğunu savunan görüştür.

Başka bir grup ta şunu söylemiştir: Muhkem ayetlerin kitabın anası olmasının anlamı, müteşabih ayetlerin onlara döndürülmesi gerektiğidir. Ancak, bu döndürmenin mahiyeti ve niteliği ile ilgili görüşler, bu noktada farklılık arz etmiştir. Bu yaklaşım içinde olan bazılarının sözlerinden anlaşılan şudur: Döndürmekten maksat, müteşabihlerin sadece imanla sınırlandırılmalarıdır. Fiili amel ise, muhkem ayetlere göre belirlenmelidir. Tıpkı, mensuh ayet gibi. Bu tür ayetlere inanılır, ancak amel söz konusu olduğundan nasih olan ayetler esas alınır. Bu görüş, hemen öncesindeki görüşten pek farklı değildir.

Diğer bazılarının eğilimi ise, muhkem ayetlerin kitabın anası olmasının anlamı, muhkem ayetlerin müteşabih ayetleri açıklamaları, içerdekileri benzeşme durumunu ortadan kaldırmalarıdır.

Doğru olan bu üçüncü görüştür. Çünkü "kitabın anası..." ifadesinin işaret ettiği analık kavramının ifade ettiği anlam, fazladan bir özeni kapsamaktadır. Bu da yukarıda sunduğumuz görüşlerin ilkinde, ana kavramının anlamı olarak sunulan "temel" kavramından daha özel bir anlam içermektedir. Çünkü 'ana' kelimesinde, özel bir şekilde, dönüşe vurgu yapılmaktadır. Türeyiş ve üreme anadan kaynaklanan bir durumdur. Bu, ananın bir

anadan kaynaklanan bir durumdur. Bu, ananın bir parçasıdır. Dolayısıyla, bu ifadeden müteşabih-lerin muhkemlere dönüp dayanan, onlardan bir dal gibi uzanan anlamlar, medlullar içerdiği mesajı verilmektedir. Bu da muhkemlerin müteşabihleri açıklayıcı oldukları sonucunu getirmektedir.

Öte yandan, müteşabihler, maksatlarındaki benzeşme ve belirsizlik durumundan dolayı müteşabih olarak nitelendirilmişlerdir, tevillerinin bulunmasından dolayı değil. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi, tevil olgusu, hem muhkem, hem de müteşabih için geçerlidir. Bilindiği gibi, Kur'an'ın bir kısmı, bir kısmını tefsir eder. Dolayısıyla müteşabih-lerin de bazı ayetler tarafından tefsir edilmeleri gerekir. Bu da muhkem ayetlerden başkası değildir. Bunun örneği yüce Allah'ın şu sözüdür: "Rabbine bakıp-durur." (Kıyamet, 23) Bu ayet müteşabih bir ayettir. Bu ayet: "O'nun benzeri olan hiç bir şey yoktur." (Şura, 11) ayetine ve "Gözler O'nu idrak edemez." ayetine döndürülmek suretiyle anlamının şöyle olduğu anlaşılır: Burada sözü edilen bakış ve görüşten maksat, maddi bakış ve görüş değildir. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: "Onun gördüğünü gönül yalanlamadı. Yine de siz gördüğü şey üzerinde onunla tartışacak mısınız? Andolsun, onu bir diğer inişte görmüştü... Andolsun, o, Rabbinin en büyük ayetlerinden olanı gördü." (Necm, 11-18) Burada, kalbe özgü bir görme eyleminin varlığı kesin olarak ifade ediliyor. Bu 'görme'den maksat düşünce de değildir. Çünkü düşünce, onaylamak ve zihinsel bileşimle ilintilidir. Görme ise, birer şeylerle ilintilidir. Buradan hareketle anlıyoruz ki, bu bakıştan maksat, kalbin yönelişidir ve bu, maddi veya akılla ilgili zihinsel bir yöneliş değildir. Diğer müteşabihler için de aynı durum geçerlidir.

3- Tevilin Anlamı Nedir?

Bazıları tevil kavramını, "bir ifade ile kastedilen şey" anlamına gelen tefsir sözü ile açıklama eğilimindedirler. Bir kısım ayetten

kastedilen hususlar zorunlu olarak bilindiğine göre, doğal olarak: "Fitne çıkarmak ve yorumunu (tevilini) yapmak" ifadesinde geçen tevilden maksat, müteşabih ayetten kastedilen anlamdır. Şu halde, bu değerlendirmeye göre, müteşabih ayetlerin anlamlarını Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Ya da Allah'tan ve ilimde derinleşenlerden başka kimsenin bilmesi mümkün olmaz.

Bir diğer grup da şu görüşü ileri sürmüştür: Tevil kavramı ile kastedilen anlam: Kelimenin zahirinin ifade ettiği anlamın tersidir. Lafzın bu anlamda kullanılması yaygınlaşmış, bu anlam lafzın ikinci hakiki anlamıymış gibi algılanır olmuştur. Oysa daha önce, lafız, mutlak döndürme veya merci anlamında değerlendirilirdi.

Her halukârda, bu anlam, son kuşak tefsir bilginleri arasında yaygınlık kazanmıştır. İlk anlam ise ilk kuşak müfessirler arasında alabildiğine yaygındı. Bu bağlamda, tevilin anlamının bilinmesini sırf Allah'a özgü kılanlarla, hem Allah'ın hem de ilimde derinleşenlerin bunların anlamlarını bilebileceğini savunanlar arasında herhangi bir fark yoktur. Nitekim İbn-i Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Ben ilimde derinleşenlerden biriyim; ben onun tevilini bilirim."

Diğer bir grubun konuya ilişkin görüşü şöyledir: Tevil, ayetin içerdiği anlamlardan biridir ve bu anlamı Allah'tan veya Allah ve ilimde derinleşenlerden başka kimse bilemez. Ayrıca bu anlam lafzın zahiri anlamına ters düşmez. Bu durumda karşımıza şöyle bir durum çıkıyor: Müteşabih ayetin, birbirinin altında gizli birden fazla anlamı vardır. Bu anlamların bazısı, lafzın hemen altındadır, dolayısıyla bu tür anlamları herkes rahatlıkla kavrayabilir. Bunların bir kısmı, lafızdan oldukça uzak derinlerdedir; ancak yüce Allah veya O'nunla birlikte ilimde derinleşenler bunları bilebilirler.

Bu uzak anlamların lafızla ilintilerinin mahiyeti çerçevesinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Çünkü, bunların lafızdan kastedildikleri göz önünde bulundurulduğunda, tek bir anlatımla, bir tek alanda, enlem halinde ve yanyana ifade edilemeyecekleri kesindir. Aksi takdirde, lafzın bir anlamdan fazlası için

Aksi takdirde, lafzın bir anlamdan fazlası için kullanılması gerekecektir. Bununsa, caiz olmadığı ilgili ilimde açıklanmıştır. Dolayısıyla bunların bir boylam içinde dizili anlamlar şeklinde olmaları bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda şöyle söylenmiştir: Bunlar, lafzın anlamının gerekleridir. Ancak bunlar peşpeşe sıralanan gerekler olarak değerlendirilmelidirler. Buna göre lafzın asıl bir anlamı vardır. Bu anlamın bir gereği, gereğin de bir gereği vardır.

Ve bu zincir bu şekilde devam eder.

Yine denilmiştir ki: Bunlar batının zahirin üzerine tertip edilmesi gibi üstüste anlamlar şeklindedirler. Bilinen, anlaşılan anlamın irade edilmesi, lafzın anlamının ve batınının irade edilmesi demektir. Batının irade edilmesi bunun kendisinin irade edilmesinin aynısıdır. Tıpkı: "Bana su ver" demen gibi. Bu ifade suyu istemenin yanı sıra, susuzluğun giderilmesini ve varoluşla ilgili bir ihtiyacın karşılanmasını, varoluşsal bir kemalin gerçekleştirilmesini istemenin kendisidir. Burada dört emir ve dört istek söz konusu değildir. Tam tersine bazısı bazısının içinde olan olguların aynısı olan su içmeyle ilgili bir tek istek söz konusudur. Su içme bunlarla ilintilidir ve onlara dayanmaktadır.

Konuya ilişkin olarak ortaya atılan bir dördüncü görüş de şöyledir: Tevil, lafız aracılığı ile kastedilen anlamlar türünden bir şey değildir. Tersine tevil, söze dayanak oluşturan objektif bir olgudur.

Eğer söz, emir ve yasak gibi inşaî bir hüküm niteliğinde ise, tevili, hükmün inşasını, konulmasını ve yasalaştırılmasını gerektiren maslahattır. Buna göre: Namaz kılın." sözünün tevili, namaz kılan insanın kendisi ile kaim olan zihin dışı nuranî bir durumdur. Onu çirkin hayâsızlıklardan ve münkerden alıkoyar.

Şayet haber nitelikli bir söz ise ve bu söz de geçmiş olaylardan haber veriyorsa, bu sözün tevili, geçmiş zaman zarfında meydana gelmiş bulunan olayın kendisidir. Geçmiş Peygamberlerin ve toplumların başından geçen olayları içeren ayetler gibi. Bu tür ayetlerin tevili, geçmişte meydana gelen olayların kendisidir.

Âl-i İmrân Sûresi 7-9 303

Şayet haber nitelikli söz, şimdiki zamanda meydana gelen veya gelecekte meydana gelecek olan bir olaydan söz ediyorsa, bu iki ayrı
şekilde olabilir:

a) Haber verilen olgu duyularla algılanan ve akıl aracılığıyla kavranan bir şey olur. Bu durumda tevili, objeler dünyasında yaşanan olayın kendisidir. Şu ayetler buna örnek gösterilebilir: "İçinizde onlara haber taşıyanlar vardır." (Tevbe, 47) "Rum orduları yenilgiye uğradı. Yakın bir yerde. Ama onlar, yenilgilerinden sonra yeneceklerdir. Bir kaç yıl içinde." (Rum, 2-4)

b) Haber verilen olgu, kıyamet günü, kıyametin kopacağı an, ölülerin toplanması, insanların hesaba çekilmesi, amel defterlerinin dağıtılması gibi dünyevi duyularımız tarafından algılanamayan ve akıllarımız aracılığıyla kavranamayan geleceğin perdesinin gerisindeki

gaybi bir mesele olur, ya yüce Allah'ın sıfatlarının ve fiillerinin mahiyeti gibi zamandan ve akılların kavrama alanlarından aşkın bir husus olur. Bunların tevili de onların objektif hakikatlerinin kendisidir.

Bu kısım ile, yâni Allah'ın sıfatlarının ve fiillerinin durumunu ve bunlarla ilintili olup kıyamet ve benzeri hususların mahiyetini açıklayan ile diğer kısımlar arasındaki fark, diğer kısma giren ayetlerin tevillerini bilmenin mümkün olmasıdır. Bunların tevilini bilmekse mümkün değildir. Bunların gerçek mahiyetlerini ancak yüce Allah bilir. Hiç kuşkusuz, ilimde derinleşenler, yüce Allah'ın öğretmesi sonucu, akıllarının alabileceği kadarıyla bunların tevillerini bir ölçüde kavrayabilirler. Tevilin gerçek anlamda bilinmesine gelince, yüce Allah bu alanı kendine özgü kılmıştır.

Buraya kadar dört ana başlık altında sunulanlar tevil kavramının anlamı ile ilgili olarak tefsir bilginlerinin yaklaşım tarzının özetidir.

Konuyla ilgili olarak başka değerlendirmeler yapılmıştır; ancak bunlar, savunucuları kabul etmeseler de ilk görüşün ayrıntıları niteliğindedir.

Örneğin bunlardan birine göre, tefsir tevilden daha genel bir anlam ifade etmektedir. Tefsir genellikle lafızlar ve müfretlerle ile ilgili olarak kullanılır. Tevil ise daha çok anlamlar ve cümleler hakkında kullanılır. Tevil kavramı genellikle ilahi kitaplarla ilgili olarak kullanılırken, tefsir ifadesi hem onlarla, hem de başka kitaplarla ilgili olarak kullanılmaktadır.

Yine bu tür ayrıntı nitelikli görüşlerden birine göre, tefsir, sadece bir yönde açıklanma ihtimali bulunan lafzın anlamının açıklanması anlamında kullanılan bir kavramdır. Tevil ise, çıkarsama yöntemiyle birden çok ihtimaller arasında birinin belirlenmesi anlamında kullanılan bir kavramdır.

Bir diğer değerlendirmede ise, şöyle söylenmektedir: Tefsir lafızdan kesin olarak anlaşılması gereken anlamın belirlenmesi, tevil ise, lafızdan kesin olarak anlaşılmayan muhtemel anlamlardan birinin tercih edilmesi anlamında bir çabadır. Bu görüş bundan öncekine yakındır.

Bir diğer görüşe göre, tefsir, lafızdan kastedilen anlamın kanıtının açıklanması, tevil ise, lafızdan kastedilen anlamın gerçek boyutlarının belirlenmesidir. Örneğin yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz senin Rabbin gözetleme yerindedir."

(Fecr, 14) Bu ifadenin tefsiri şöyledir: Bu ifadede geçen "mirsad" kelimesi, "rasede-yersudu" fiilinin "mif'al" kalıbına uyarlanmış şeklidir ve denetlemek anlamına gelir. Bu ifadenin tevili ise şöyledir: "Allah'ın emirlerini hafife almaktan ve onlardan gafil olmaktan kaçınmak gerekir."

Başka bir görüşe göre, tefsir, lafzın zahiri anlamının açıklanması, tevil ise, lafzın içinden çıkılmaz düzeydeki zor anlaşılır anlamının açıklanması demektir.

Bir başka görüşte ise, şöyle söylenmektedir: Tefsir rivayetle ilintili bir kavram, [ayetin anlamını rivayet aracılığıyla anlamaya çalışmak] tevil ise, dirayetle ilintili bir kavramdır. [Ayetin anlamını tefekkür ve düşünceyle açıklamaya yönelik çabadır.]

İleri sürülen bu görüşlerden birinde esas olan fikir şöyle ifade edilmektedir: Tefsir, tabi olmaya ve işitsel anlamlarla ilgilidir. Tevil ise, mantıksal çıkarsamalar ve görüş belirlemeklerle ilintilidir.

Buraya kadar işaret ettiğimiz bu yedi görüş, aslında, daha önce naklettiğimiz ana görüşlerden ilkinin birer ayrıntısından başka bir şey değildirler. Daha önce işaret ettiğimiz bu ana görüşle ilgili olarak eleştirel anlamda söylediklerimiz bunlar için de geçerlidir. Her halukârda bu dört ana görüşle bunların ayrıntısı sayılan diğer görüşlere dayanıp itibar etmemek gerekir.

Eleştirimizi toparlayacak olursak: Şimdiye kadar yaptığımız açıklamalardan şunu öğrenmiş bulunuyorsun: Bir ayetin tevili, zahirine uygun ve aykırı olarak ayetin işaret ettiği anlamlardan herhangi biri değildir.

Aksine, tevil, zihin dışı obje türü bir olgudur. Ama her zihin dışı obje de değil. Dolayısıyla herhangi bir haberin zihin dışı nesnel karşılığı onun tevili olmaz. Tersine, burada zihin dışı özel bir olgu söz konusudur. Bu olgunun ifadeyle ilintisi, örnek verilenin örnekle, batının zahirle ilintisi gibidir.

Meseleyi daha ayrıntılı bir şekilde ele alacak olursak: Yukarıda sunulan ana görüşlerden ilkiyle ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Bu görüş en azından, Kur'an'daki bazı ayetlerin tevillerinin, yâni tefsirlerinin, yâni lafzî medlullerinden kastedilen anlamların genel anlayışlar tarafından kavranamamasını gerektirir. Oysa Kur'an'da bu durumda olan bir tek ayet yoktur. Bizzat Kur'an kendisinin tüm anlayışlar tarafından kavranmak üzere gönderildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu görüşü savunan insanların, müteşabih ayetlerin, bazı surelerin başında bulunan birbirinden kopuk harfler olduğunu

esas alan görüşü benimsemekten başka çareleri yoktur.
Çünkü sadece, bunların anlamlarını genel anlayış kavrayamaz. Bu yaklaşımı esas alıp savunmaları durumunda da yine şu eleştiri yapılabilir: Öyle bir yaklaşıma hiç bir kanıt yoktur. Sırf tevil kelimesi, dönüş anlamını içeriyor ve tefsir kelimesi de dönüş anlamından

tamamen soyut değildir diye, tevilin tefsir olması gerekmez. Nitekim ana evlatlarının bir anlamda merciidir, ama tevili değil. Başkan, başında bulunduğu kimselerin merciidir, tevili değil.

Kaldı ki fitne çıkarmayı istemek ayette, müteşabihliğin bağımsız bir özelliği olarak ön plana çıkarılmıştır. Bu ise, bazı surelerin başlarındaki birbirinden kopuk harflerin dışındaki ifadelerde rastlanılan bir özelliktir. Çünkü, İslam dünyasında ortaya çıkan fitnelerin büyük bir kısmı hükümlerin illetlerine ve sıfat ve benzeri ayetlere tabi olmanın sonucu meydana gelmişlerdir.

İkinci görüşle ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Bu görüşü benimsememiz durumunda Kur'an'da zahirine aykırı anlamlar murad edilen bazı ayetlerin yer aldığını ve bu ayetlerin muhkem ayetlerle çelişerek dinde fitneye yol açacaklarını kabul etmemizi gerektirir. Bu değerlendirmenin varacağı sonuç şudur: Kur'an ayetleri arasında ihtilaf vardır ve bu ihtilaf ancak bazı ayetlerin zahiri anlamlarının tersine yorumlanmalarıyla ortadan kalkar, insanların büyük çoğunluğu da söz konusu ayetlerin zahiri anlamlarıyla bağdaşmayan bu batini anlamlarını da bilemezler. Bu ise, yüce Allah'ın şu ayette vurguladığı gerçekle bağdaşmamaktadır: "Onlar hala Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasının katından olsaydı, kuşkusuz içinde birbirini tutmaz bir çok şey (ihtilaflar) bulurlardı" (Nisâ, 82)

Çünkü, şayet bir ayetin diğer bir ayetle oluşturduğu varsayılan çelişki: "Bu ayetlerin birisiyle veya ikisiyle zahiri ifadelerin işaret ettiği anlamın dışındaki bir husus kastedilmiştir. Ya da kendi deyimleriyle Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği tevili bir anlam ön görülmüştür." demek suretiyle ortadan kalkacak olsaydı, ayetin sunduğu kanıt doğru olmazdı. Çünkü -onların deyimiyle- ihtilafın teville ortadan kaldırılması, tüm ifadelerde, hatta Allah'a ait olmayan sözlerde bile mümkün bir şeydir. Çünkü ihtilafın tevil yoluyla ortadan kaldırılması, Kur'an'ın beşer sözü olmadığına ve Allah'ın kelamı olduğuna kanıt oluşturamaz. Çünkü her söz, hatta yalan ve

abes olduğu kesin olan bir söz bile, zahiri göz ardı edilerek tevil yoluyla doğru ve hak olarak yansıtılabilir. Dolayısıyla bu anlama ihtilafın bir kelam mecmuasından ortadan kaldırılması o sözün durumların farklılığından, görüşlerin çelişmesinden, yanılmadan, unutmadan, yanlışlık yapmadan ve zamanın geçmesiyle birlikte kusurlarını görüp gidermekten münezzeh olan yüce Allah'ın sözü olduğuna delalet etmez. Nitekim ayette sunulan kanıt buna yöneliktir. Çünkü ayet açık bir kanıt olarak Kur'an'ın herkesin anlamasına sunulduğunu, araştırmaya, düşünmeye ve etüt etmeye açık olduğunu vurgulamaktadır. Kur'an'da Arap dilinin zahirine ters düşen bir anlam kastedilen herhangi bir ayet yoktur. Kur'an'da bilmece ve göz bağlamaca yoktur.

Üçüncü görüşle ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Kur'an'da ayetlerin, bazısı bazısının üstünde ve bazısı da bazısının altında olacak şekilde sıralanmış anlamlar kapsaması, düşünme, etüt etme nimetinden yoksun olanlardan başka hiç kimsenin inkar edemeyeceği bir olgudur. Ancak, bu anlamların tümü -özellikle bunların asıl anlamın gerekleri olduğunu söylersek- lafzın işaret ettiği farklı medlullerdir. Bu da dinleyicinin anlayışı, zekâsı ve kavrayışına göre değişir. Bu ise yüce Allah'ın tevilin niteliğiyle ilgili olarak işaret ettiği şu hususla bağdaşmamaktadır: "Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez." Çünkü yüce bilgiler ve ince meseleler hakkında zihinler takva ve nefsin temizliği bağlamında farklılık arzetmezler. Ancak burada üstün zekânın olup olmaması farklılığa sebep olabilir. Gerçi takva ve nefsin temizliği tertemiz ilahi marifetin anlaşılması hususunda yardımcı ve etkilidir; ancak bu, dolaşım (sürekli) ve nedensellik türünde bir etki sayılmaz. Nitekim: "Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez." ifadesinin zahiri de bunu pekiştirmektedir.

Dördüncü görüşle ilgili değerlendirmemiz de şöyledir: Bu görüş, bir açıdan isabetli olmakla beraber, bir başka açıdan yanlıştır. Tevilin sırf müteşabih ifadelerle sınırlı olmadığı bilakis Kur'an'ın

tümünün bir tevilinin bulunduğunu ve tevilin lafzın nesnel karşılığı türünden bir şey olmadığı, tersine sözün söylenişine dayanak oluşturan zihin dışı bir olgu olduğunu belirtmesi açısından isabetlidir; ancak geçmişte yaşanan ve gelecekte yaşanacak olan olaylarla ilgili haberlerin somut karşılıklarına varıncaya kadar sözün kapsamıyla ilintili tüm zihin dışı olguların sözün tevili olarak nitelendirilmesi açısından yanılgıya düşülmüştür. Bir yanılgı da tevilini yüce Allah'tan başka kimsenin bilemediği müteşabih niteliğinin sıfatlardan ve kıyametten söz eden ayetlerle sınırlandırılmasıdır.

Açıklamasına gelince: Bu durumda: "Yorumunu yapmak için."

ifadesinde geçen tevil kavramından maksat ya zamirin kitaba döndürülmesi suretiyle Kur'an'ın tevilidir. Ki bu durumda: "Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez..." ifadesi yerini bulamamış olur, çünkü kıssalar, hükümler ve ahlakla ilgili bir çok ayetin tevilini Allah'tan ve dinde derinleşen kimselerden başkaları da bilmektedir. Hatta kalplerinde kayma olanlar bile bazı ifadelerin tevilini bilebilirler. Çünkü kıssalardan söz eden ayetlerin işaret ettikleri olayları bütün insanlar kavrayabilirler ve bu noktada herhangi bir ayrıcalık söz konusu değildir. Yaratılışla ilgili gerçekler, ibadet, muamelat ve diğer şerî emirlere ilişkin hükümlerle amel etmenin insanlara kazandırdıkları maslahatlar için de aynı durum geçerlidir.

Eğer tevil kavramından maksat sadece müteşabih ayetlerin tevili ise, bu durumda: "Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez..." ifadesindeki özgü kılma yerini bulmuş olur. Demek olur ki: Yüce Allah'tan ve ilimde derinleşenlerden başkası müteşabihleri tevil etmeye kalkışmaması gerekir. Çünkü bu, insanların sapmasına ve fitnenin çıkmasına yol açmaktadır. Ancak tevili bilinmeyen müteşabihleri sırf sıfatlardan ve kıyametten söz eden ayetlere özgü kılmanın bir sebebi kalmaz. Çünkü fitne ve sapma bu tür ayetlerin teviliyle ilgili olarak gündeme gelebildiği gibi hüküm ve kıssa içeren ayetlerle ilgili olarak da gündeme gelebilir.

Âl-i İmrân Sûresi 7-9 309

Müteşabih ayetlerin günlük yaşantıdan silinmesini savunmak birilerinin demek istedikleri (demektedirler de) şu söze benzer: Hükümlerin yasalaştırılmasından maksat insanlık aleminin çıkarına uygun bir şekilde durumunun ıslah edilmesidir. Şayet, toplumun ıslahı yasalaştırılmamış bir hükümde olduğu veya konulan hükmün çağın maslahatına uygun olmadığı varsayılırsa, yasaya bağlanmış dini hükmü ilğa edip (yürürlükten kaldırıp) çağın maslahatına uygun olana tabi olmak gerekir.

Bu görüşü savunmak birilerinin demek istediği (demektedirler de) şu söze benzer: Kur'an-ı Kerim'de sözü edilen peygamberlerin kerametlerinden maksat normal gelişmelerdir. Bunlar zahiri normale ters düşen ifadelerle anlatılmışlardır. Amaç insanların genelinin kalplerini ilahi mesaja yöneltmek, ruhlarını cezb etmek ve kalplerini olağan üstü ve doğa yasalarının dışında olduğunu düşündükleri şeylere boyun eğdirmektir.

Günümüzde Müslümanlar arasında yayılan çeşitli mezheplerin mensuplarının dillerinde bu tür sözler dolaşmaktadır. Bunların tümü hiç kuşkusuz fitne çıkartmak amacıyla Kur'an'ı tevil etmenin somut örnekleridir. Şu halde müteşabih niteliğinin sırf ilahi sıfatlardan ve kıyametten söz eden ayetlere özgü kılınmasının hiç bir

nedeni yoktur.

Eğer yukarıdaki açıklamaları anladıysan şunu da öğrenmişsindir: Tevil kavramının açıklamasıyla ilgili gerçek şudur: Tevil, pratik bir gerçektir. Hüküm, öğüt ve hikmet gibi Kur'an'ın açıklamaları bu pratik gerçekliğe dayanır ve bu olgu muhkem, müteşabih tüm Kur'an ayetleri için geçerlidir. Tevil, lafızların delalet ettiği anlamlar kategorisine girmez. Bilakis tevilden maksat lafızlarla örülü ifadelerin kuşatamayacağı aşkın objektif olgulardır. Yüce Allah, bunları lafız kayıtlarıyla sınırlandırmıştır ki bir parça zihnimize yaklaşabilsinler. Tıpkı maksatlar daha yakın olsun ve anlamlar dinleyicinin pozisyonuna göre açıklığa kavuşsun diye bazı örneklerin verilmesi gibi. Nitekim yüce Allah, bir ayette şöyle

buyuruyor: "Apaçık kitaba andolsun; gerçekten biz onu, belki aklınızı kullanırsınız diye Arapça bir Kur'an kıldık. Şüphesiz o, bizim katımızda olan ana kitaptadır; çok yücedir, hikmet doludur."

(Zuhruf, 2-4) Kur'an'da bu anlamı pekiştiren bir çok açıklamalar ve dolaylı işaretler vardır.

Ayrıca şimdiye kadar yaptığımız açıklamalardan anlaşıldığı gibi Kur'an-ı Kerim tevil kavramını on altı yerde ve bizim işaret ettiğimiz anlamda kullanmıştır.

4- Kur'an'ın Tevilini Allah'tan Başkası Bilebilir mi?

Bu konu da tefsir bilginleri arasında yoğun tartışmalara neden olmuştur. Tartışmanın ve ihtilafın nedeni, şu ifadeye yönelik anlayışların farklılığıdır: "Ve ilimde derinleşenler: Biz ona inandık, tümü Rabbi-mizin katındandır." Bu ifadenin orijinalinin başındaki "vav" harfinin atıf edatı mı, yoksa istinaf (yeni bir hususa geçiş) edatı mı olduğu noktasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı ilk kuşak müfessirler, Şafiiler ve Şia mezhebine mensup müfessirlerin büyük bir kısmı, "vav" harfinin atıf edatı olduğu ve ilimde derinleşenlerin Kur'an'da yer alan müteşabih ifadelerin tevillerini bildikleri yönünde görüş belirtmişlerdir. İlk kuşak müfessirlerin büyük kısmı ve Ehl-i Sünnet'ten Hanefiler, "vav" harfinin "istinaf" edatı olduğunu ve mü-teşabih ifadelerin tevillerinin Allah'tan başkası tarafından bilinemeyeceğini, müteşabih ifadelerin tevillerinin yüce Allah'ın özel bilgisi kapsamında olduğunu belirtmişlerdir. İlk görüşü savunanlar kendi görüşlerini kanıtlamak için çeşitli deliller sunmuş, bazı rivayetleri ileri sürmüşlerdir. İkinci görüşü savunanlar da başka yöntemlere ve müteşabih ifadelerin tevillerinin yüce Allah'ın özel bilgisinin kapsamında olduğunu belirten rivayetlere dayanmışlardır. Her grup karşı tarafın görüşünü

çürütmek ve kanıtlarını geçersiz kılmak için yoğun bir çaba içine girmiştir.

Bu noktada, bir araştırmacının, meselenin çeşitli araştırma ve irdelemelere konu olduğu ilk günden itibaren bazı **karıştırmalara** maruz kaldığını aklında bulundurması gerekir. Örneğin müteşabih ifadenin muhkem ifadeye dönüşü hususu diğer bir ifadeyle müteşabihten kast edilen anlam, ayetin tevili hususuyla karıştırılmıştır. Meseleyle ilgili olarak ortaya koyduğumuz hususlara ve ihtilafların dayanakları ve her iki tarafın söyledikleri bağlamında serd ettiğimiz noktalara göz atanlar bunu fark edeceklerdir.

Bu yüzden, tarafların her birinin kanıtlarını ayrıntılı bir şekilde sunmayı gereksiz gördük. Çünkü bunların asıl dayanakları itibariyle yanlış bir zemine oturdukları kesinlik kazandıktan sonra, birini kanıtlamışsın veya birini çürütmüşsün ne çıkar.

Konuya ilişkin olarak ileri sürülen rivayetlere gelince, bunlar, Kur'an'ın ifadesinin zahiriyle çelişmektedir. Çünkü meseleye olumlu açıdan yaklaşan rivayet, yâni ilimde derinleşenlerin müteşabih ifadelerin tevillerini bileceğine delalet eden rivayetler, tevil kavramını, müteşabih ifadelerin anlamlarıyla özdeş tutuyor. Halbuki, Kur'an da tevil kavramı bu anlamda kullanılmamıştır. Örneğin Ehl-i Sünnet kaynaklarında şöyle bir rivayet yer almaktadır: Resulullah Efendimiz İbn-i Abbas hakkında şöyle dua etti: "Allah'ım onu dinde derin kavrayışa (tefekküre) ulaştır ve ona tevil öğret." (Sahih-i Buhari,

c.2, s.48)

Bir diğer rivayette ise, İbn-i Abbas'ın şöyle dediği belirtilir:

"Ben ilimde derinleşenlerdenim ve ben Kur'an'ın tevilini biliyorum." (ed-Dürr-ül Mensûr, c.2, s.7)

Yine İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet edilir: "Muhkemler, nasih ayetlerdir. Müteşabihlerse, mensuh ayetlerdir." (ed-Dürr-ül Mensûr, c.2, s.4)

Onların anladıklarına göre, bu rivayetlerden, muhkem bir ayetin anlamının müteşabih bir ayetin tevili olduğu şeklinde bir sonuç çıkıyor. Ancak biz, bu anlamda bir tevil olgusunun ayette söz konusu edilmediğini belirtmiştik.

Olumsuz rivayetlere, yâni, müteşabih ayetlerin tevilinin Allah'tan başka hiç kimse tarafından bilinemeyeceğini belirten rivayetlere gelince, İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet edilir: İbn-i Abbas, üzerinde durduğumuz ayeti: "Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşenler ise, şöyle derler: Biz ona inandık" şeklinde okurdu." (ed-Dürr-ül Mensûr, c.2, s.6) [Yâni yekûlu=derler kelimesi artırırdı] Übey b. Kâb'ın da aynı şekilde okuduğu rivayet edilir. İbn-i Mesud'dan şöyle rivayet edilir: O yukarıdaki ayeti: "Onun tevili, ancak Allah katındadır. İlimde derinleşenler ise, biz ona inandık, derler" şeklinde okurdu [yâni indellah=Allah katındadır şeklinde okurdu].

Delil olarak gösterilen bu rivayetler herhangi bir şeyi kanıtlamaya yaramaz. Öncelikle bu tarz kıraatler herhangi bir kanıt içermezler.

İkincisi, bu kıraatlerden edinilecek en ileri düzeydeki kanıt şudur: Ayet, ilimde derinleşenlerin tevili bildiklerine delalet etmez. Oysa ayetin buna delalet etmemesiyle iddia edildiği gibi olmadığına delalet etmesi iki farklı şeydir. Çünkü bunun varlığına bir başka kanıtın işaret etmesi mümkündür.

Kanıt olarak ileri sürülen hadislerden örnekler:

ed-Dürr-ül Mensûr adlı eserde Taberani'den, o da Ebu Malik el-Eş'ari'den şöyle rivayet eder. Ebu Malik el-Eş'ari der ki: Resulullah Efendimizin şöyle buyurduğunu duydum: "Ümmetim için yalnızca şu üç husus için endişeleniyorum: Birincisi; mallarının artması ve bundan dolayı birbirlerini kıskanarak savaşmaları. İkincisi; önlerine kitabın açılması, buna karşı mü'min insanların tevilini yapmak amacıyla kitaptan bazı
şeyler alması. "Oysa onun tevilini Allah'tan

başkası bilemez. İlimde derinleşenler ise: Biz ona inandık, tümü Rabbimizin katındandır." derler. Temiz akıl sahiplerinden başkası öğüt alıp-düşünmez." Üçüncüsü; ilimlerinin artması, ama ilme

gereken özeni göstermeyip onu boş yere zayi etmeleri." (c.2, s.5)

Eğer bu hadisin tevilin bilinmesi bağlamında olumsuzluğa delalet ettiği varsayılsa, yalnızca mutlak anlamda mü'min insan açısından bir olumsuzluğa delalet ettiği söz konusu olabilir. Özel olarak ilimde derinleşenlerin bilemeyeceklerine delalet etmez. Kanıt sunmaya çalışan kimseye, özel olarak ilimde derinleşenlerin bilmeyeceklerini ifade eden deliller ancak yarayabilir. Dolayısıyla

genel nitelikli bu tür ifadeler iddia edileni kanıtlayamaz.

Muhkem ayetlere tabi olmanın, müteşabihlere de inanmanın gerekliliğini vurgulayan rivayet gibi. Ancak bu rivayetlerin ilimde derinleşenlerin tevili bilmediklerine delalet etmedikleri kuşku bulunmayan bir husustur.

Alusî tefsirinde, İbn-i Cerir'in İbn-i Abbas'tan merfu olarak şöyle rivayet ettiği yer alır: Kur'an-ı Kerim dört harf (ana konu) üzerinde inmiştir. Helal ve haram bunlar arasında yer alır. Hiç kimse bunları bilmediği için mazur sayılamaz. Bir diğeri de tefsirdir. Alimler bunların açıklamasını yaparlar. Biri de Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği müteşabih ayetlerdir. Allah'tan başka kim bunları bildiğini iddia ederse o, yalancıdır."

Hadis merfu (rivayet zincirine değinilmeksizin) olmasının, Peygamberimizin onun hakkında dua ettiğine ilişkin rivayetlerle ve yine kendisinin bunları bildiğini iddia etmesi ile çelişmesinin yanısıra Kur'an'ın zahiri ile de çelişmektedir. Daha önce de açıkladığımız gibi, tevil, müteşabih ifadenin anlamından farklı bir şeydir.

Bu noktada şunu söylemek gerekir: Kur'an-ı Kerim, tevilinin Allah'tan başkasının da bileceğini ifade etmektedir. Bu ayette ise, buna ilişkin bir kanıt yoktur.

İkinci hususa (ayette tevili Allah'tan başkasının bileceğine ilişkin bir kanıt olmamasına) gelince; önceki açıklamalardan şu husus açıklık kazanmıştır: Ayetin girişindeki ifadeler, son kısmında yer alan ifadeler ve bu ayeti izleyen ayetlerin içeriği, tefsirini sunduğumuz ayetin, Kur'an ayetlerinin muhkem ve müteşabih olmak üzere iki kısma ayrıldıklarını ve insanların da bunların karşısında

farklı tavırlar içine girdiklerini vurgulamaya yöneliktir. Buna göre, bir kısım insanlar, kalplerindeki sapma eğiliminden dolayı, müteşabihlere uyma eğilimi göstermektedirler. Bir kısım insanlar da kesin bir kararlıkla muhkemlere uymakta ve müteşabihlere de inanmaktadırlar. Bu tavırların nedeni, ilimde kazandıkları derinliktir. Bu ayetin akışı içinde, ilimde derinleşenlerden söz edilmesinin birinci nedeni, kalplerinde sapma eğilimi bulunanlardan, onların Kur'an'ı ele alış yöntemlerinden ve yergiyi hakkeden davranışlarından söz edilmesine karşılık bunların durumlarını ve Kur'an'ı ele alış yöntemlerinin açıklanmasıdır. Tefsir bağlamında, bu çerçevenin dışına çıkmak, ayetin maksadının dışına çıkmaktır.

Ayrıca bu ayet onların tevili bilme noktasında bir etkinliklerinin bulunduğuna kanıt oluşturmaz. Böyle bir şeyi ayetten algılamak

için önceden işaret ettiğimiz yetersiz ve eksik deliller dışında herhangi bir kanıt yoktur. Dolayısıyla: "Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez" ifadesindeki tahsis olduğu gibi durmaktadır; ne atıf, ne istisna ne de bir başka edat bu durumu bozamaz. Şu halde ayetin işaret ettiği husus, teville ilgili bilgilerin yüce Allah'a özgü ve onunla sınırlı olduğu hususdur. Onun tevilini bilmek sırf Allah'a özgüdür.

Ancak bu, bir başka kanıtın yüce Allah'tan başkasının da O'nun izniyle bu tür bilgilere sahip olmasını göstermesine engel değildir. Tıpkı gayb bilgisinde olduğu gibi. Yüce Allah Kur'an'ın değişik ayetlerinde şöyle buyuruyor: "De ki: Göklerde ve yerde gaybı Allah'tan başka kimse bilmez." (Neml, 65) "Gayb yalnızca Allah'ındır" (Yunus, 20) "Gaybın anahtarları O'nun katındadır, O'ndan başka hiç kimse gaybı bilmez." (En'âm, 59) Yukarıda sunduğumuz bütün ayetler, gaybe ilişkin bilgilerin sırf Allah'a özgü kılındığını göstermektedir. Ardından şöyle buyuruyor: "O gaybı bilendir. Kendi gaybını kimseye açık tutmaz. Ancak elçileri içinde razı olduğu kimseler başka." (Cin, 26-27) Bu ayet, Allah'tan başka bazı kimselerin gaybe ilişkin bazı bilgileri bileceğini ortaya koymaktadır. Bunlar

da elçiler içinde Allah'ın razı olduğu kimselerdir. Kur'an'da daha bunun bir çok örneği vardır.

Meselenin birinci yönüne gelince, Kur'an Allah'tan başka kimselerin de bir ölçüde tevili bileceklerine işaret etmektedir. Bunu şöyle açıklamak mümkündür: Yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşıldığı gibi, bir ayetin tevili, zihin dışı bir olgudur. Bu olgunun, ayetin zihinsel karşılığı (medlulu) ile olan ilişkisi, örnekle örneklendirilen şey arasındaki ilişki gibidir.

Dolayısıyla tevil, ayetin delalet işlevi açısından onun medlulu değilse de, bir şekilde onun tarafından anlatılmakta, onun içinde korunmaktadır. Tıpkı: Sebeplerini zayi eden bir şeyi isteyen bir insana: "Sütü yazda zayi ettin" (Geçti Bor'un pazarı) demen gibi. Çünkü bu deyimin lafzının delalet ettiği anlam, kadının yaz mevsiminde sütü zayi etmesidir. Bu ise, konu ile örtüşmemektedir. Buna rağmen hitap edilen kişinin durumunu örneklendirmektedir, onun durumunu canlandırmaktadır, sözün orijinal medlulu aracılığı ile oluşturduğu manzaraya benzer bir şekilde zihinde tasavvur edilmesini sağlamaktadır.

Tevil de tıpkı bunun gibidir. Çünkü herhangi bir hükmün yasaya bağlanmasını veya herhangi bir ilahi bilginin açıklanmasını ya da Kur'an'ın kıssalarından herhangi birinin içeriği olan herhangi bir olayın meydana gelişini gerektiren zihin dışı gerçek, söz konusu yasanın lafzı (emir ve nehiy) veya açıklama ya da falan olay

(mütabiki olarak) tıpa tıp ona dalalet etmese de hüküm veya açıklama yahut olay, ondan kaynaklandıkları, onun aracılığıyla belirginleştikleri için, bunlar bir şekilde onu anlatan ve ona işaret eden eserleri konumundadır. Tıpkı bir efendinin hizmetçisine: "Bana su ver" demesi gibi. Bu söz insan doğasının kendi kemalini gerektirmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü zihin dışı bu gerçeklik varlığın korunmasını ve kalıcılığını gerektirir. Bu da bedende çözümlenip kaybolan bir şeyin yerinin doldurulmasını gerektirir. İşte gerek

li gıdaları, suya kanmayı veya sözgelimi birine su vermesini emretmeyi gerektirmektedir.

Dolayısıyla adamın: "Bana su ver" sözünün tevili, insanın, bu sözün söylendiği anda insanın zihin dışı doğasının varlığının ve kalıcılığının kemalini gerektirici özelliğidir. Şayet bu zihin dışı gerçeklik başka bir şeyle yer değiştirirse, su vermeyi emretmekten ibaret olan hüküm bir başka hükümle yer değiştirmiş olacağından birincisi de ortadan kalkmış olacaktır. [Örneğin yemek yemediğinden dolayı susuzluk yerine açlığı hissederse, "bana su getir" hükmü, yerini "bana yemek getir" hükmüne verir]

Adab ve görgü kuralları bağlamında aralarında fahiş farklılıklar bulunan herhangi bir insan topluluğu içinde maruf bilinen (olumlu karşılanan) dolayısıyla yapılan veya münker bilinen (olumlu karşılanmayan) dolayısıyla uzak durulan fiiller, o toplum içinde güzel veya çirkin sayılmadan kaynaklanmaktadır. Fiillerin güzel veya çirkin olarak bilinmesi de zaman, mekan ve geçmişten devralınan gelenek ve töreler gibi fiili işleyen kişinin zihninde miras yoluyla biriken ve çevresinde yaşayan diğer insanların davranışlarından gözlemlemek suretiyle düşüncesine nakşedilen birleşik ve uyumlu illetler mecmuasına dayanmaktadır. İşte çeşitli uyumlu cüzlerden oluşan bu illet, adamın bir şeyi yapmasının veya yapmamasının tevilidir, onun yapmasının veya yapmamasının aynısı değildir. Sadece yapmak veya yapmamak şeklinde içerilmekte, korunmakta ve onlarla ona işaret edilmektedir. Eğer sosyal çevrenin değişmesi söz konusu olsa, yapmak veya yapmamak suretiyle gündeme gelen şey de değişikliğe uğrayacaktır.

Şu halde, tevili olan şey, ister bir hüküm olsun, ister bir kıssa olsun, ister bir olay olsun, tevilin değişmesiyle kaçınılmaz olarak değişikliğe uğrar. Bu yüzden: "Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar. Oysa onun tevilini Allah'tan başkası bilmez..." ayetine baktığında, kalplerinde bir kayma olanların, fitne çıkarmak ama

cıyla müteşabih ayetlerle kastedilmeyen bir şeye uymak istediklerinden söz edildiğinde onların bununla söz konusu ayetlerin tevillerine uymayı amaçladıklarından da söz ediliyor ki onların tevil dedikleri şey, adı geçen ayetlerin gerçek tevilleri değildir. Aksi takdirde onların tevil diyerek uymak istedikleri şey söz konusu ayetlerin gerçek tevilleri olsaydı, bu durumda müteşabih ayete tabi olmaları doğru ve yerinde olurdu. Dolayısıyla yerilmelerine de gerek kalmayacaktı. Bu durumda, müteşabihten kastedileni belirleyen muhkem ayetin delalet ettiği şey, onların müteşabih-ten anladıkları ve tabi oldukları ancak muhkemden kastedilmeyen bir anlamla yer değiştirmiş olacaktı.

Yukarıda anlattıklarımızla şu nokta açıklığa kavuşmuş oluyor: Kur'an'ın tevili, zihin dışı gerçekliklerdir. Kur'an ayetleri öğretilerinde, hükümleri yasaya bağlamalarında ve açıkladığı diğer hususlarda bu gerçekliklere dayanır. Öyleki bu gerçekliklerden biri değişmiş olduğu varsayılsa, ayetlerin içerdikleri de değişikliğe uğrar.

İyice düşünürsen şunu anlarsın ki: Bu çıkarsama, şu ayetle tamamen örtüşmektedir: "Apaçık kitaba andolsun; gerçekten biz onu, belki aklınızı kullanırsınız diye Arapça bir Kur'an kıldık. Şüphesiz o, bizim katımızda olan ana kitaptadır; çok yücedir, hikmet doludur." (Zuhruf, 2-4) Bu ayet, Peygamber Efendimize indirilen Kur'an'ın Allah katında çok yüce ve erişilmez hikmetlerle dolu olduğunu, akılların kavrayamayacağı, bölümlerin ve fasıllar halinde olmanın arız olamayacağı bir konumda bulunduğunu ifade etmektedir. Ancak yüce Allah kullarına yönelik inayetinden dolayı, onu açıklayıcı bir kitap kılıyor. Onu Arapça lafızlarla ifade edilecek hale getiriyor. Böylece, ana kitapta kalması durumunda insanların akletmeleri ve bilip öğrenmeleri mümkün olmayan şeyleri akledip düşünmelerini sağlıyor. Ana kitap ise, şu ayetlerde işaret edilen şeydir: "Allah, dilediğini ortadan kaldırır ve bırakır. Kitabın anası O'nun katındadır." (Râ'd, 39) "Hayır; o, şerefli üstün olan bir Kur'an'dır; Levh-i Mahfuzdadır." (Burûc, 21-22)

Söz konusu ayetin içeriğine ilişkin genel bir işaret de şu ayetten algılanmaktadır: "Ayetleri muhkem kılınmış, sonra hüküm ve hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından birer birer açıklanmış bir kitaptır." (Hûd, 1) Bu ayette işaret edilen muhkemlikten maksat, Kur'an'ın, içinde en ufak bir ayrılık ve bölünme olmaksızın Allah katında oluşu, birer birer açıklanmasından maksat

ise, onun ayet ayet, bölüm bölüm Peygamber Efendimiz'e (s.a.a) indirilmiş olmasıdır. Birinci mertebeye dayanan bu ikinci mertebeyi (tafsil ve bölünme olayını) şu ayetten de algılamak mümkündür: "Onu bir Kur'an olarak, insanlara dura dura okuman için bölüm bölüm ayırdık ve onu safha safha bir indirme ile indirdik." (İsrâ, 106) Demek oluyor ki, Kur'an ayetleri önceleri birbirinden ayrılmış değillerdi, sonradan ayrıldılar ve bu şekilde indirildiler, bölüm bölüm vahyedildiler. Ama bu demek değildir ki, bütün ayetler, Bugünkü gibi, surelerde tertip edilmiş ve iki kapak arasında toplanmış haldeydi, sonra birbirinden ayrıldılar ve Peygamber Efendimize parça parça indirildiler. Böylece insanlara, üzerinde dura dura ve ağır ağır okusun. Tıpkı, bir öğretmenin Kur'an'ı bölümlere ayırarak öğretmesi ve zihinsel kapasitesine göre her gün bir parçayı öğrencisine okutması gibi.

Oysa Kur'an'ın Peygamber Efendimize (s.a.a) parça parça indirilmesi ile, onun bölümler halinde öğrencilere öğretilmesi, okunması arasında apaçık bir fark vardır. Kur'an'ın parça parça indirilmesi olayında iniş sebeplerinin etkinliği söz konusudur. Ama Kur'an'ın öğretiminde böyle veya buna benzer bir durum yoktur. Çünkü farklı zamanlarda öğrenciye okunan farklı bölümler, bir zaman diliminde birleştirilebilirler. Ama: "Onları affet, aldırış etme." (Mâide, 13) "İnkar edenlerden size yakın olanla savaşın." (Tevbe, 123) "Gerçekten Allah, eşi konusunda seninle tartışan kadının sözünü işitti." (Mücadele, 1) "Onların mallarından sadaka al." (Tevbe, 103) ve benzeri ayetleri birleştirmek, iniş sebeplerini ve za

manını geçersiz saymak, bunların tümünün birden Peygamberimizin tebliğe başlamasının ilk döneminde veya hayatının son zamanlarında indiğini varsaymak mümkün değildir. Şu halde: "Onu bir Kur'an olarak ayırdık." sözünde işaret edilen Kur'an, bütün ayetlerin bir araya getirilmesi ile meydana gelen müshaf anlamında kullanılmamıştır.

Kısacası, üzerinde durduğumuz ayetlerden algıladığımız kadarıyla, Kur'an'dan okuduğumuz ve üzerinde düşündüğümüz hususların bir de ötesi vardır ve bu ötesi, Kur'an açısından, bedene göre ruhun, örneklenene göre örneğin gördüğü işlevi görür. -Yüce Allah'ın "Hikmetli kitap" diye nitelendirdiği de budur.- İndirilen Kur'an'ın içerdiği bilgiler ve açıklamalar buna dayanır. Bu ötesi şeyi kopuk ve ayrılmış lafızlar şeklinde düşünmemek gerekir. Lafızlar aracılığıyla delalet edilen anlamlar gibi de değildir. İşte bu, söz konusu ayetlerde işaret edilen tevildir. Çünkü tevil olgusunun nitelikleri ve özellikleri bununla uyuşmaktadır. Buradan hareketle tevil kavramının gerçek anlamını da algılamış oluyoruz. Yine

buradan hareketle sıradan anlayışların ve arınmamış nefislerin tevili algılamalarının mümkün olmamasının nedenini de kavramış oluyoruz.

Yüce Allah bir başka ayette şöyle buyuruyor: "O, elbette değerli bir Kur'an'dır. Saklı bir kitaptadır. Ki ona, temizlenip-arınmış olanlardan başkası dokunmaz." (Vâkıa, 77-79) Bu ayetlerin zahiri ile, değişme ve bozulmaya karşı koruma altına alınan ve saklı tutulan kerim Kur'an'a Allah'ın arınmış kullarının dokunabildikleri vurgulanıyor. Zihinlerin ona girip çıkması suretiyle bir takım tasarrufları da değişme kapsamına girer. (Ki bu, bütün değişimlerden koruma altına alındığına göre, bu tür değişmeden de korunmuştur demektir). Aslında ayette, işaret edilen 'dokunma'dan maksat anlayış ve bilişin ulaşmasından başka bir şey değildir. Bilindiği gibi, yukarıda üzerinde durduğumuz ayette sözü edilen "Korunmuş, saklanmış kitap"tan maksat "Allah dilediğini giderir, dilediğini bırakır. Kitabın anası O'nun katındadır." (Râ'd, 39) "O, bizim

katımızda ana kitaptadır. Yücedir, hikmet doludur." (Zuhruf, 4) ayetlerinde geçen "ana kitap"tır.

Bunlar bir toplulukturlar ki, kalplerinde arınma inmiştir. Bu arınmayı indiren yüce Allah'tan başkası değildir elbette. Çünkü yüce Allah, her nerede bu arınmadan söz etmişse, onu kendine nispet ederek söz konusu etmiştir: **"Allah sadece siz Ehl-i Beyt'ten kiri gidermek ve sizi tertemiz kılmak ister."** (Ahzab, 33) "Ama sizi temizlemek ister." (Mâide, 6) Kur'an-ı Kerim'de her ne zaman manevi arınmadan söz edilmişse, mutlaka bu husus yüce Allah'a nispet edilmiş veya O'nun iznine dayandırılmıştır. Arınma ise, kirin ve pisliğin kalpten giderilmesi demektir. Kalbin insan organizmasındaki fonksiyonu ise kavrama ve irade etme aracı olmasıdır. [Kur'an'daki kalp kavramıyla dilimizde yaygın olan kalp kavramı farklı şeylerdir.]

Dolayısıyla kalbin arındırılması, insan nefsinin inançları ve iradesi açısından temizlenmesi anlamını ve pisliğin bu iki açıdan giderilmesini ifade eder. Bunun sonucu, kalbin hak nitelikli inançlar ve gerçek bilgiler üzerinde sabitleşmesi, kuşkuya eğilim göstermemesi, hak ile batılı karıştırmaması ve pratikte bildiği gerçeklerin gereklerini yerine getirmesi, hevaya tabi olmak gibi bir eğilim göstermemesi ve ilmî misakı çiğnememesidir. İşte ilimde derinleşme dediğimiz olay budur. Çünkü yüce Allah ilimde derinleşenleri, doğru yola erişmiş, öğrendikleri gerçekler üzerinde sarsılmadan hareket eden ve fitne çıkarma arzusunu taşımayan kimseler olarak tasvir ediyor. Buradan anlıyoruz ki, kalpleri arındırılmış kimseler, aynı zamanda ilimde derinleşen kimselerdir. Bu hususu iyice

kavramalı ve onu ganimet bilmelisin.

Ancak, bu açıklamanın doğurduğu sonuç hakkında yanılgıya düşmemek gerekir. Çünkü burada kesinlik kazanan husus şudur: Arınmışlar, tevilleri bilirler. Arınmışlıkları ilimde derinleşmiş olmalarını da gerektirmektedir. Bunun nedeni, kalplerinin arındırılmasının yüce Allah'a nispet edilen bir durum olmasıdır. Yüce Allah,

altedilemez bir sebeptir. Yoksa ilimde derinleşenler, ilimde derinleştikleri için tevilleri biliyor değildirler. Yâni ilimde derinleşmek tevilleri bilmeye neden değildir. Çünkü ayette, ilimde derinleşmenin tevilleri bilmeyi gerektirdiği yönünde bir açıklama veya işaret yer almıyor. Hatta, ayetin akışından, onların tevilleri bilmedikleri yönünde bir işaret de algılanabilir. Çünkü ayette: "Derler ki: Biz ona inandık, tümü rabbimizin katındandır..." şeklinde bir ifade yer alıyor.

Yüce Allah, ehl-i kitaptan bazı adamları da ilimde derinleşmişler olarak nitelendiriyor ve onları övüyor. İmanlarından ve salih amellerinden dolayı onları ödüllendireceğini vurguluyor: "Ancak onlardan ilimde derinleşenler ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar." (Nisâ, 162) Bununla beraber, bu ayette onların kitabın tevilini de bildikleri yönünde bir açıklamaya yer verilmiyor.

Aynı şekilde: "Ona temizlenmiş-arınmış olanlardan başkası dokunamaz" ayetinden ise, sadece arınmış kimselerin genel bir şekilde ona dokunabildiklerinden söz ediliyor. Onların her türlü tevili bildikleri, bu hususta hiç bir zaman bilmedikleri herhangi bir şeyin olmadığı hususundan ise söz edilmiyor. Şayet onlar hakkında böyle bir özellik kanıtlanacaksa, bu başka bir kanıt aracılığıyla olacaktır.

5- Kur'an'ın Müteşabih Ayetler İçermesinin Hikmeti Nedir?

Kur'an'a yöneltilen itirazlardan biri de onun müteşabih ayetler içermesidir. Bu itirazları yapanlar Müslümanlara diyorlar ki: Sizin iddianıza göre, Kur'an, kıyamete kadar bütün insanların sorumlu oldukları hükümleri içermektedir. O, hak ile batılı birbirinden ayıran kesin bir sözdür. Sonra bakıyoruz ki, Müslümanlar arasında yaygın olan değişik mezheplerin mensuplarının her biri, kendi

mezhebini haklı çıkarmak için Kur'an'dan kendisine kanıt bulabiliyor. Bunun nedeni Kur'an'da ki müteşabih ayetlerdir. Acaba Kur'an müteşabih ifadelerden arınmış ve tüm ifadeleri net bir şekilde anlaşılır olsaydı, amaca daha uygun olmaz mıydı? Bu durumda bir çok ihtilaflar ortadan kalkmaz mıydı?

Kur'an'a yöneltilen bu itiraza çeşitli cevaplar verilmiştir. Bunların bir kısmı, hiç bir makul dayanağı olmayan anlamsız ifadelerdir. Örneğin bazıları
şöyle demişlerdir: Kur'an'da müteşabih ifadelerin bulunması, hakkın algılanmasını zorlaştırıcı, araştırmayı ağırlaştırıcı bir etki bırakır. Bu da yapılan çalışmanın ecrinin ve sevabının artmasını sağlar.

Diğer bazıları ise, eğer Kur'an sadece belli bir mezhebin görüşünü destekler mahiyette açık ve anlaşılır ifadelerden başkasını içermeseydi, bu durum, diğer mezheplerin mensuplarının nefretine neden olurdu ve Kur'an'a bakmamalarına sebep olurdu. Ancak Kur'an müteşabih ifadeler de içerdiği için, kendi mezheplerinin görüşünü destekleyen bir şey buluruz ümidiyle Kur'an'a bakmak durumunda kalıyorlar. Bu yüzden onların Kur'an'dan gerçeği öğrenmeleri ve ona inanmaları daha kolay oluyor, şeklinde cevap vermişlerdir.

Bir başkaları da şöyle demişlerdir: "Kur'an'ın müteşabih ifadeler içermesi, aklî kanıtlara baş vurmayı gerektirici bir etki bırakıyor. Bu sayede insanlar, taklit karanlığından kurtulup içtihat aydınlığına ulaşıyorlar."

Veya şöyle cevap verilmiştir: Kur'an'ın müteşabih ifadeler içermesi değişik tevillerle araştırma yapılmasını gerektirir. Bu da, dilbilimi, sarf, nahiv ve fıkıh gibi bir çok yararlı bilimlerden yararlanmayı ve o hususlarda uzman olmayı sağlamıştır.

Daha ilk bakışta bu cevapların kanıttan yoksunluğu ve ilmi dayanağının olmayışı göze çarpmaktadır. Bu itiraza verilen cevaplar içerisinde sadece **üç cevap**, söz konusu edilmeğe ve üzerinde araştırma ve etüt yapmaya değer:

Birincisi: Kur'an'ın müteşabih ifadeler içermesi kalplerin ona inanmak bağlamında arınmaları amacına yöneliktir. Çünkü eğer Kur'an'da yer alan bütün ifadeler, akıl tarafından derhal algılanan, bütün herkesin şüphe etmediği açık türden olsalardı, bunlara inanmanın Allah'ın emirlerine boyun eğmek, peygamberlerine teslim olmakla en ufak bir ilintisi olmayacaktı.

Bu cevapla ilgili değerlendirmemiz şöyledir: Boyun eğme, zayıf kimsenin güçlü bir kimse karşısında hissettiği etkilenme ve buna bağlı olarak gösterdiği itaat tepkisidir. İnsanoğlu, hem büyüklüğünü algıladığı, hem de azametinden dolayı algılayamadığı şeylere
de boyun eğer. Yüce Allah'ın sonsuz kudreti, sonsuz azameti ve diğer sıfatlarını insan kavrayamaz, ama bunların etkisi altında kalır ve bu etkilenmenin bir belirtisi olarak itaat eder. İnsan aklı bunlara yöneldiği zaman, tüm boyutlarıyla kavramaktan aciz olarak eli boş döner. Diğer bazı olgular da vardır ki, insan aklı yöneldiği zaman, bunları kavrayamaz, fakat insanlar, bunları kavradıklarını sanırlar veya öyle inanırlar. İşte bu tür şeylere boyun eğmenin bir anlamı yoktur. Aklın yanılıp kavrayamadığı müteşabih ayetler de bu kategoriye girer. Akıl bunları kavrayamadığı halde kendisinin bunları kavradığını sanır.

İkincisi: Kur'an'ın müteşabih ifadeler içermesi, aklı araştırmaya ve ayaklanmaya sevk etmek içindir. Ki akıl, hiç bir düşünce eylemi gerçekleştirmeden algıladığı apaçık ifadelerle uğraşmak sonucu temel fonksiyonunu yitirmesin. Çünkü akıl insanın en değerli varlığıdır. Bu yüzden insanı eğitmenin yanı sıra aklı da eğitmek gerekir.

Bu cevap da doğru değildir. Şöyle ki: Yüce Allah, insanları, iç (enfüs) ve dış (afak) aleme serpiştirdiği ayetler üzerinde düşünmeye, aklını kullanmaya teşvik etmiş, akla özgü eylemler içinde olmasını emretmiştir. Kitabının bazı bölümlerinde konuyla ilgili olarak genel bir telkinde bulunmuş, diğer bazı bölümlerinde açık ve ayrıntılı emirler yöneltmiştir. Göklerin, yerin, dağların, ağaçların,

hayvanların ve insanların yaratılışı, dillerin ve renklerin farklılığı gibi hususlar üzerinde durup düşünülmesini emretmiştir. Akletmeye, tefekkür etmeye, yeryüzünde dolaşıp geçmiş toplumların akıbetlerini gözlemleyip ibret dersleri çıkarmaya teşvik etmiştir. Aklı ve düşünceyi sürekli tavsiye etmiş, ilimden büyük bir övgüyle söz etmiştir. İnsan, Kur'an'ın bu direktifleri doğrultusunda hareket ettiği zaman, genelde ayakların kaydığı ve anlayışların çarptığı alanlarda enerjisini boşu boşuna tüketmekten kurtulmuş olur.

Üçüncüsü: Peygamberler, bütün insanlara gönderilmişlerdir. İnsanlar arasında da düşünsel alanda herhangi bir faaliyet olmayan avam kimseler var, fikri faaliyetleriyle belirginleşen havas kişiler var. Zeki insanlar var, aptal insanlar var. Alimler var, cahiller var, Öyle anlamlar olur ki, bunu herkesin anlayabileceği bir açıklıkta, tüm gerçekliğini ve iç boyutlarını gözler önüne serecek bir nitelikte

ifade etmek mümkün olmaz. Bu tür anlamların ifade edilmesi bağlamında havas niteliğine sahip kimselerin anlayabileceği örnekler, kinayeli ve işaretli sözler kullanmak önerilir. Geri kalan insanlarınsa bunlara inanması istenir. Bunlara düşen, söylenen sözlere inanmak ve gerisini Allah'a havale etmektir.

Bu değerlendirme de yanlıştır. Şöyle ki: Kur'an-ı Kerim müteşa-bih ifadeler içerdiği gibi, muhkem ifadeler de içeriyor. Müteşabih-ler, muhkemlere döndürülerek anlaşılır. Bunun doğal bir gereği, müteşabihlerin, muhkem ifadelerin ortaya çıkardığı anlamlardan fazlasını içermemeleridir. Bu noktada, insanların aklına takılan soru bir kez daha gündeme geliyor: Müteşabih ifadelerin yanında bunların da bulunmalarının ne hikmeti vardır?...

Aslında buradaki yanılgının sebebi, tamamen birbirinden farklı iki tür anlamın var olduğunu söylemektir. Bu türlerden birini, havas, avam herkes anlar. Bunlar, muhkem ifadelerin işaret ettikleri anlamlardır. Diğer bazı anlamlar da vardır ki, bunlar yüksek bilgiler ve ince gerçeklerdir. Bu tür anlamlar, ancak havas niteliğine sahip kimseler tarafından algılanabilir. Bu yanılgının

sahip kimseler tarafından algılanabilir. Bu yanılgının sonucu, müteşabih ifadelerin muhkem ifadelere döndürülmemesidir. Daha önce, böyle bir değerlendirmenin, Kur'an'ın bazı ayetlerinin diğer bazı ayetleri tarafından tefsir edildiğine net bir şekilde işaret eden ayetlerin içeriğiyle bağdaşmadığını belirtmiştik.

Bu noktada söylenmesi gereken cevap şudur: Kur'an'da müteşabih ayetlerin bulunması bir zorunluluktur. Bu zorunluluk, tevilin anlamıyla ilgili açıklamalarımızın ışığında Kur'an'ın bazısının bazısını açıklamasını gerektiren tevil olgusunun varlığından kaynaklanmaktadır.

Kur'an'ın ifade tarzının boyutları, ilahi eğitim sisteminin temel nitelikleri ve bilgilerinin dayanağı olarak gösterilen olgular ve en üst derecedeki amaç üzerinde derin bir şekilde düşünüldüğü zaman, bu husus biraz olsun açıklık kazanır. Bunları bir kaç noktada inceleyebiliriz:

Birincisi: Yüce Allah, kitabının tevili olduğunu belirtiyor. Kur'an'-ın içerdiği bütün bilgiler, hükümler, kanunlar ve diğer ilahi bilgiler bu eksen etrafında dönmektedir. Bütün bu açıklamaların yöneldiği, ilgili olduğu nokta konumundaki bu tevil, kavrayışların ulaşamayacakları, akılların yükselemeyecekleri bir noktadadır. Kuşkusuz yüce Allah'ın arındırdığı ve kirlerini giderdiği nefisler bu genellemenin dışındadır. Sadece onlar, Kur'an'ın tevilini algılayabilirler.

Sözünü ettiğimiz bu husus, yüce Allah'ın davetine olumlu karşılık veren insanın bilgi açısından ulaşmasını istediği hedeftir. O, insanın, her şeyin açıklaması konumunda olan kitabının içerdiği bilgilere ulaşmasını irade etmektedir. Bunun anahtarı da ilahi arındırmadır. Yüce Allah, bir ayette şöyle buyuruyor: "Allah size güçlük çıkarmak istemez, ama sizi temizlemek ister." (Mâide, 6) Buradan anlıyoruz ki, yüce Allah'ın dini hükümleri koymasındaki hedef, ilahi arındırmadır.

Çağrı herkesle ilgili ve herkese yöneltilmiş olmakla birlikte, diğer tüm kemal nitelikler gibi, insan için öngörülen bu kemal niteli

ğine de, tam anlamıyla ancak özel sıfatlara sahip kimi bireyler ulaşabilirler. İnsanların dini eğitim sistemiyle eğitilmeleri çabası, mükemmel arındırma sonucunu sadece belli sayıdaki kimseler üzerinde gösterirken, belli oranlardaki arındırma başarısını da geri kalan diğer insanlar üzerinde gösterir. Bu başarının oranı da insanların derecelerinin farklılığına göre farklılık gösterir.

Nitekim İslam dini, amel bağlamında insanları gerçek takvaya da çağırır: "Allah'tan nasıl korkulması gerekiyorsa öylece korkup sakının." (Âl-i İmrân, 102) Bununla beraber eksiksiz takva duygusu, ancak belli sayıdaki insanlar bağlamında gerçekleşir. Bunların dışındaki insanlarda ise, alt mertebede ideal ve en ideal şeklinde bir derecelenme söz konusudur. Bütün bunların nedeni, insanların özdoğalarının ve anlayış kapasitelerinin farklılığıdır.

Eğitim ve davet açısından diğer tüm toplumsal kemal nitelikler için de aynı durum söz konusudur. Bir davetçi, bir toplumu, ilim, sanat, servet, huzur ve benzeri tüm kemaller bağlamında en üst dereceye davet eder; ancak bunların en mükemmel düzeyini sadece belli sayıdaki insan elde eder. Bunların dışındaki insanlar, yetenekleri oranında farklı derecelerle sıralanırlar. Gerçekte bu tür amaçların tümüne bütün bireyler değil de kesinlikle toplum ulaşır.

İkincisi: Kur'an-ı Kerim, bu onur verici hedefe ulaşmanın tek yolunun, insanı bilgi (teori) ve amel (pratik) alanında eğiterek insana kendi nefsini tanıttırması olduğunu kesin olarak ifade etmektedir. Bilgi açısından insana kendi nefsi tanıttırılması, dünya, ahiret ve bu iki alem arasındaki alemin hakikati gibi, kendisiyle ilintili gerçeklerin öğretilmesi şeklinde sağlanır. Böylece, insanoğlu, kendi nefsini ilintili olduğu gerçek olgularla birlikte tam manasıyla tanıma imkanını bulmuş olur. İnsanı kendisine ameli olarak tanıttırmak ise, toplumsal yasalarla yükümlü kılınması ile gerçekleştirilir.

Bu durumda, toplumsal hayatı yapıcı bir düzlemde devam eder. Toplumsal hayatı, onun bilgi ve irfan alemine yükselmesine engel oluşturmaz. Bunun yanında, yerine getirilmesi zorunlu olan

kulluk yükümlülükleri ve ibadetleriyle sorumlu tutulması gerekir. Bu ibadet ve yükümlülüklerin sürekli yerine getirilmesi onun Allah ve ahiret üzerinde düşünmesine, kalbinde ancak Allah ve ahirete yer vermesine, kalbin mana ve arınma alemine yönelmesine, maddenin pisliğinden ve ağırlığından kurtulmasına neden olur.

"Güzel söz O'na yükselir, salih amel de onu yükseltir." (Fatır, 10) ayeti üzerinde iyice durup düşündüğün zaman, bir de buna: "Ancak Allah sizi arındırmak ister..." (Mâide, 6) ayetiyle ilgili olarak genel ve kısa açıklamamızı ve yine "Siz kendi nefislerinize bakın. Siz doğru yolda olduğunuz takdirde, sapan kimse size zarar vermez." (Mâide, 105) "Allah, sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir." (Mücadele, 11) vb. ayetleri eklediğinde, dini hükümlerin yasaya bağlanması, insanların dini hükümlere uymaya yöneltilmesindeki güdülen ilahi amacı ve bunların pratize edilmesinde izlenen yöntemleri açık bir şekilde kavrarsın.

Bu açıklamalardan hareketle önemli bir noktaya varıyoruz: İslam'ın öngördüğü toplumsal yasalar, kulluk ve ibadet yükümlülükleri için konulmuşlardır. Toplumsal hükümler, kulluğun yerine getirilmesini mümkün kılıcı, sahih bir düzlemde gerçekleştirilmesini sağlayıcı bir işlev gördüğünden yasalaştırılmış ve öngörülmüştür. Kulluk yükümlülükleri ise, Allah'ı ve ayetlerini tanıma amacına yöneliktir. Dolayısıyla İslam'ın koyduğu toplumsal hükümler bağlamında en ufak bozulma, bir sapma ve bir değişiklik kulluk sisteminin bozulmasına yol açar. Kulluk sisteminin ifsat olması ise, insanın kendini ve Rabbini tanıması durumunu ortadan kaldırır.

Vardığımız bu sonuç, önceki açıklamamızın apaçık bir ayrıntısı olmanın yanısıra, pratikte yaşanan deneyim tarafından da pekiştirilmektedir. Bu ümmet içinde, İslam dininin öngördüğü hayat tarzına ilişkin bozulmaların üzerinde düşündüğün zaman, meseleyi enine boyuna irdelediğin zaman, ifsat sürecinin nereden başladığı ve nerede noktalandığı üzerinde iyice düşündüğün zaman, fitnenin

önce toplumsal hükümler bağlamında başladığını, sonra ibadet

sisteminde devam ettiğini, bunun sonucunda, ilahi irfanın (insanın kendini ve Rabbini tanıması ile ilgili bilgilerin) reddedilmesi noktasına varıldığını anlarsın. Bundan önce, fitnenin müteşabihlere tabi olmakla ve müteşabih-lerin tevillerinin peşine düşmekle başladığını, belirtmiştik. Bu durum günümüze kadar, bu şekilde sürüp gelmiştir.

Üçüncüsü: Dinin yolgöstericiliği, mümkün olduğu oranda insanları taklitçilikten uzaklaştırmak ve bilginin onlar arasında yerleşik kılınması esasına dayanır. Din ile güdülen amaç olan marifet (insanın kendini ve Rabbini tanıması) ile bağdaşan tavır budur. Nasıl olmasın ki? Vahiy yoluyla indirilen kitaplar arasında Kur'an gibi ve dinler arasında İslam gibi ilmi yücelten, insanları ilme teşvik eden bir tek kitap ve din yoktur.

İşte bu husus, kitabın, insanlara, en başta marifetle ilgili gerçekleri öğretmesini ardından yasaya bağlanan pratik hükümlerin bu gerçeklerle bağlantısını vurgulamayı gerektirmiştir. Diğer bir ifadeyle insanın şu hususu anlaması amaçlanmıştır: İnsan, Allah tarafından varedilmiş, O'nun tarafından yaratılmıştır. Allah, onu kendi elleriyle yaratmış, yaratılışı ve hayatının devamı bağlamında meleklerini ve gökler, yer, bitkiler, hayvanlar, mekan ve zaman gibi varlıkları aracı kılmıştır. İnsan, ahirete ve vadedilen yere doğru bir yol izlemektedir. Onun ahirete doğru yol alması bir zorunluluktur. Rabbine doğru bir çaba içindedir. Sonunda O'nunla karşılaşacak, daha sonra yaptıklarının karşılığını görecektir. Bunun sonucunda ya cennete, ya da cehenneme gidecektir. İşte bunlar, marifetin kapsamına giren hususların bir kısmını oluşturmaktadır.

Bunun yanında, insana cennet mutluluğuna ulaştıran amellerin neler olduğunu, yine cehennem mutsuzluğuna mahkum ettiren davranışların hangileri olduğunu gösterir. Kısacası, insana kulluk sistemiyle ilgili hükümleri ve sosyal yasaları öğretir. Bu da marifetle ilgili hususların bir diğer kısmıdır.

Âl-i İmrân Sûresi 7-9 329

Sonra insana şu gerçeği de gösterir: Bu hükümler ve yasalar, kendisini mutlu kılarlar. Yâni ona şunu anlatır: İrfanın kapsamına giren bu ikinci kısım bilgiler, birinci kısım bilgilerle ilintilidir. Bunların yasaya bağlanması ve insanların bunlara uymalarının öngörülmesi, sırf onun mutluluğu içindir. Çünkü bunlar, insanın dünyada ve ahirette hayrına olacak hususlar içermektedir. Bunu da irfanın üçüncü kısmı olarak algılayabiliriz.

Şimdi artık açık olarak biliyorsun ki, ikinci bilgiler giriş, birinci kısım bilgilerse sonuç niteliğindedir. Üçüncü kısım bilgiler ise, ikinci kısım ile birinci kısmı birbirine bağlayan bir araç işlevini

görmektedir. Ayetlerin, sözünü ettiğimiz üç kısım bilginin her birine yönelik işaretleri son derece belirgindir, ayrıca açıklamaya gerek yoktur.

Dördüncüsü: İnsanların büyük çoğunluğunun kavrayışları, somut alemin ötesini algılayamaz. Akılları maddi alemin ve doğanın ötesine yükselecek güçten yoksundur. Ancak insanlar içinde bazı kimseler, bilimsel araştırmalar sonucu, anlamların kavrayış düzeyine ulaşabilirler; kuralları ve yasaları bütünsel bir bakış açısı ile algılayacak niteliğe sahip olabilirler. İşte bu tür insanlara kavrama gücü veren ve onların anlamlar ve külli kavrayışlar dünyasına u-laşmasını sağlayan yöntemler ve araçlar farklı olduğundan dolayı bu seviyeye ulaşan insanlarında, somut alemin ötesindeki aşkın anlamları kavrama düzeyleri birbirinden farklıdır. Kısacası her bir düzeyi arasında alabildiğine uzanan ayrılıklar vardır. İnsanların fiziki alemin ötesindeki olguları algılamada birbirinden farklı mertebelere sahip olduklarını hiç kimse inkar edemez.

Bir insana herhangi bir anlamı iletmek, ancak onun yaşayışı ve hayat tarzı itibariyle kazanmış olduğu zihinsel bilgileri aracılığı ile mümkündür. Eğer insan, somut şeyler aracılığıyla anlamları algılamayı alışkınlık haline getirmişse, aşkın anlamların ona ulaştırılması, maddi nitelikli kavrayış alanında yükseldiği derece ora-nında sahip olduğu bilgilerle kendisine bu anlam aktarılır. Bir ço

cuğa, kadın-erkek birleşmesinin (nikahın) meydana getirdiği lezzetin helvanın tadı örnek gösterilerek anlatılması gibi. Eğer muhatabımız, bütünsel anlamlara vakıf bir kişiliğe sahipse, bu durumu gözönünde bulundurularak ve bu hususta ki kapasitesi esas alınarak kendisine bir anlam aktarılır. Böyle bir insan, sadece somut olgular aracılığıyla anlamları kavramayı alışkanlık edinen insanın aksine, anlamları, hem somut, hem de soyut anlatım tarzıyla kavrayabilir.

Öte yandan, dinsel yolgöstericilik insanlar içinde sadece belli bir gruba özgü değildir. Tersine, dinin rehberliği tüm grupları ve bütün sınıfları kuşatacak özelliktedir. Bu durum herkesin rahatlıkla gözlemlediği bir olgudur.

Bu gerçek, yâni Kur'an'ın içerdiği ifadelerin bir tevilinin bulunmasının yanısıra, anlayışların farklılığı ve yol göstericiliğin genelliği hususu, açıklamaların örnekler tarzında sunulmasını gerektirmiştir. Şöyle ki, insanın bildiği ve zihnin tanıdığı anlamlar aracılığıyla aralarında bulunan bir münasebetten dolayı, bilme imkanından yoksun olduğu bilgileri algılaması sağlanır. Tıpkı

aralarında biçim, görüntü, hacim ve tür bakımından herhangi bir özdeşlik bulunmadığı ve sadece ölçüm münasebeti bulunan eşyanın ağırlık ölçüm birimleriyle ölçülmesi gibi.

"Gerçekten biz onu, belki aklınızı kullanırsınız diye Arapça bir Kur'an kıldık. Şüphesiz o, bizim katımızda olan ana kitaptadır; çok yücedir; hikmet doludur." (Zuhruf, 3-4) gibi önceleri işaret edilen ayetler, bu meseleyi işaret ve kinaye yöntemiyle ifade ediyorlar; ancak Kur'an bu meselenin açıklanması bağlamında sadece bununla yetinmiyor. Örneğin hak ve batıl için somut örnekler verdiği ayette açıklamıştır. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Allah gökten bir su indirdi de dereler kendi miktarınca (o su ile) çağlayıp aktı. Sel, üste çıkan köpüğü taşıdı. Bir süs veya bir meta sağlamak için ateşte yakıp erittikleri şeylerde bunun gibi bir köpük vardır. İşte Allah, hak ile batıla böyle örnekler verir. Köpüğe

gelince, o yok olup gider, insanlara yarar sağlayacak şey ise, yeryüzünde kalır. İşte Allah, örnekleri böyle vermektedir." (Râ'd, 17)

Bu ayetten anlaşılıyor ki, örnekler, yüce Allah'ın sözleri için geçerli oldukları gibi, fiilleri için de geçerlidir. Şu halde, yüce Allah'ın fiili de tıpkı sözü gibi haktır. Yüce Allah'ın fiil ve sözlerinin hak oluşları ile, onların kapsadıkları
şey kastedilmektedir. Bu ikisine,
kastedilmeyen, aynı zamanda insanlar için bir yararı da bulunmayan, ancak göz kamaştırıcı ve çekici olgular da eşlik etmektedir.
Ancak bunların ömrü fazla sürmez, yok olup giderler. Geride insanlar için yararlı olan hak kalır. Batılın giderilmesi ve ortadan kalkması, ancak bir diğer hakkın aracılığı ile mümkündür. Bu da tıpkı, hak ve istenen bir anlam içeren müteşabih ayete benzer.
Müteşabih ayetin istenen ve hak niteliğine sahip olan gerçek anlamına, istenmeyen, hak niteliğinden yoksun olan ve daha erken algılanmakla hak nitelikli anlamın üstüne çıkan bir diğer anlam da eşlik etmektedir. Ancak bu batıl nitelikli anlam, üzerini örttüğü ilk hak anlamı ortaya çıkaracak bir diğer hak aracılığıyla ortadan kalkar. Bu işlemle güdülen amaç, günahkarlar istemeseler de yüce Allah'ın sözleri aracılığıyla hakkı egemen kılmak ve batılı yok etmektir. Yüce Allah'ın sözleri hakkında geçerli olan bu örneklendirme, varlıklar aleminde belirginleşen objeler dünyasındaki fiilleri için de geçerlidir.

Özetleyecek olursak: Yukarıda incelediğimiz ayetten şu husus ortaya çıkıyor: Hak nitelikli ilahi bilgiler, tıpkı yüce Allah'ın gökten indirdiği su gibidir. Bunlar da salt su olarak iner. Herhangi bir nicel ve nitel sınırlandırma söz konusu değildir. Sonra vadilere, derelerde akan seller gibi, yataklarının darlığı veya genişliği kapasitesine

göre oranlamalar söz konusu olur. Bu oranların her biri, değişmez olgulardır ve kendi konumlarında bilgilerin temelleri ve hukuki hükümler, bir de daha önce hükümlerle hak nitelikli bilgileri birbirine bağlayan hükümlerin gerisindeki maslahatlar işlevini görürler.

Lafzî açıklamayı bir an için gözardı edersek, özü itibariyle, ilahi hakikatlerin hükmü bundan ibarettir.

İşte bu gerçeklere, hayata egemen olma süresinde, köpük gibi belirgin bir şekilde kabaran, ama çok çabuk gözden kaybolan olgular da eşlik edebilir. Bir bakıma bu durum, nasih ayetler aracılığıyla yürürlükten kaldırılan mensuh hükümlere benzer. Çünkü mensuh hüküm, görünüşü itibariyle devamlılık arzetmek durumundadır; ancak nesheden hüküm, onun devamına son veriyor ve onun yerine bir başka hükmü ikame ediyor. Bu, lafzî açıklama derelerini, bir an için gözardı edersek, bilgilerin kendisi için geçerli olan durumdur.

Hak bilgilerin lafız ve delalet kalıbına girmesine gelince, bunlar, lafzî açıklamalar vadilerinde akmaya başladıkları andan itibaren, vadilerin kapasiteleri ile ölçülürler, daha önce mutlak olan bu gerçekler, sözlü maksat şekillerin kalıbı içinde biçimlenirler. Bu sözler, konuşmacının sözleriyle kastettiği anlam bağlamında sabit olurlar. (yâni bunların hepsi kastedilmiştir) Ancak bununla beraber, bunlar, bir kalıp içinde takdir edilmeyen asıl anlamları temsil eden örnekler niteliğindedir.

Sonra bu anlamlar, değişik zihinlere uğramaları sonucu, sel üzerinde biriken köpükleri andıran, kasıt dışı anlamları da yüklenmek durumunda kalırlar. Çünkü zihinler, çeşitli ve alıştığı anlamların deposu niteliğindedir. Böyle bir durumda olan zihin de ona giren diğer düşüncelerde tasarrufta bulunur. Kuşkusuz bu tasarruflar da daha önce işaret ettiğimiz gibi genellikle, temel bilgiler, hükümlerin dönük oldukları maslahatlar ve özler gibi alışık olunmayan hususlarda söz konusu olur. Hükümler ve yasalara gelince, bunların özleri bir yana, alışılmışşeyler oldukları için, zihindeki birikintilerin bunlar üzerinde herhangi bir etkinlikleri düşünülemez. Buradan da anlaşılıyor ki, müteşabihler, dini hüküm ve kanunların metinlerini içermeleri değil de özleri ve bilgileri içerdiklerinden dolayı müteşabih ifadelerdir.

Beşincisi: Bundan önceki açıklamalardan şu sonucu çıkarıyoruz:

Kur'an'da yer alan lafzî açıklamalar, hak nitelikli ilahi bilgilere ilişkin örneklerdir. Çünkü, bu tür ayetlerin kapsadığı açıklamalar, genel anlayışların yüzeyine inmişlerdir. Genel anlayışlar ise, ancak somut olguları algılayabilirler, somut kalıplar içinde olmadıkları sürece bütünsel anlamları kavrayamazlar.

Bu durum ise, cisim ve cismani arazdan soyut bütünsel anlamların ilkası hususunda iki sakıncanın gündeme gelmesini gerektirmektedir: Eğer anlayışlar, bütünsel anlamlarda kastedilen bilgileri algılama aşamasında, madde ve somut olgular mertebesinde donup kalırsa, onun açısından örnekler örneklendirilen gerçeklerin yerine geçerler. Bu ise, gerçeklerin geçersizliğini, anlam ve maksatların gözden kaçırılmasını gerektirir. Şayet, madde mertebesinde donmayıp, örnekleri kapsam dahilinde olmayan özelliklerden soyutlamak suretiyle soyut anlamlara ulaşırsa, bu durumda da eklemeler ve çıkarmalardan emin olunmaz. Tıpkı birinin bize: Gece yolculuğuna çıkan topluluk, sabahleyin tebrik edilir" demesi ya da şair Sahr'ın şu beyitleriyle bir olayın örneklendirilmesi gibi.

"Kuşağı bağlamaya çalışıyorum, ama yapamıyorum.

Çünkü eşeğin sıçraması engelleniyor."

Biz, kıssayla ve örneklendirilen olayla ilgili olarak zihnimizde bulunan hazırlık dolayısıyla, örneğin özelliklerinden, sabah, topluluk ve gece yolculuğu gibi sözel kalıplardan soyutlaşıyoruz. O zaman anlıyoruz ki, bu örnekle şu anlam kastediliyor: Bir işin etkisinin iyiliği ve fiilin kutlanması, işin bitirilmesinden ve etkisinin görülmeye başlamasından sonra belli olur. Fakat, insan işle uğraşmayı sürdürüyorsa ve işin zorluğunu fiilen çekmeye devam ediyorsa, işinin değerini takdir edemez. Aynı durum, şiir aracılığıyla örneklendirilen hususun soyutlanması durumunda da belirginleşir.
Fakat örneklendirilen ile ilgili önceden bir aşinalığımız yoksa, şiir veya örnek üzerinde donup kalırsak örneklendirilen şey bize gizli kalır. Örnek de herhangi bir haber konumuna indirgenmiş olur.

Şayet donup kalmazsak, ancak onu bir örnek olarak genelleştirsek, bu sefer de soyutlayarak atılması gereken ve düşündürülmesi istenen anlamı algılamak için korunması gerekli olan kalıpları birbirinden ayırdetmek imkansız olur. İyice düşünüldüğü zaman, bunun açık bir gerçek olduğu anlaşılır.

Bu iki sakıncalı durumdan kurtulmak ancak, örneklendirilen anlamların değişik örneklere bölünmesi ve bazısının bazısını açıklaması, sunulan anlamların bir kısmı diğer bir kısmının maksadını açıklığa kavuşmasını sağlayacak şekilde farklı kalıplar içine sokulması

ile mümkündür. Dolayısıyla aralarında bulunan karşılıklı iticilikle şunların bilinmesi mümkün hale gelir. Birincisi: Açıklamalar örneklerdir. Bunların ötesinde örneklendirilen gerçekler yer almaktadır. Bunların maksatları ve amaçları sırf, somut madde ve objelerden alınan lafızlarla sınırlı değildir. İkincisi: Bunların örnekler oldukları bilindikten sonra, bu sayede sözleri örten özelliklerden ne kadarının atılması gerektiği, maksadı anlamak için ne kadarının korunmasının zorunlu olduğu anlaşılır. Bu sonuca da bir örneğin öteki örnekte bulunan bazı özellikleri ve karşılıklı olarak bunun da onda bulunan bazı özellikleri olumsuzlamasıyla varılır.

Kapalı maksatları ve ince anlamları çeşitli kıssaların anlatılması ve örneklerin verilmesi, çeşitli ve çok örneklerle açıklamak ve ifade etmek sadece bir kavme ve bir dile özgü bir durum değildir. Bütün dünya dillerinde buna rastlamak mümkündür. Bunun nedenine gelince, insan açıklamanın öncesinde, bir kıssada veya örnekte işaret edilen maksadın tersini ima eden özelliklerin bertaraf edilmesine ihtiyaç duyar. Bunun gerçekleştirilmesi de konuyla ilintili bir başka kıssanın veya konuyla ilintili bir başka örneğin içerdiği nefyedici özellikler ile mümkündür.

Buradan anlaşılıyor ki, Kur'an'ın müteşabih ayetler içermesi bir zorunluluktur. Bir ayette bulunan benzeşme durumunun da, bir başka ayette bulunan muhkemlik durumuyla ortadan kaldırılması kaçınılmazdır. Böylece, Kur'an'ın müteşabih ayetler içermesi yol

göstericilik ve açıklama özelliğiyle bağdaşmadığı şekilde ileri sürülen problem de ortadan kalkmış oluyor.

Şimdiye kadar yaptığımız uzun açıklamalardan bazı hususlar belirginleşmiş bulunuyor:

1- Kur'an ayetleri iki kısma ayrılırlar: Muhkem ve Müteşabih. Bu husus, bir tek ayetin benzeşen (müteşabih) bir medlul kapsayıp kapsamadığı ile ilgilidir.

2- Muhkem ve müteşabih ayetleriyle birlikte Kur'an'ın tümü için bir tevil söz konusudur. Tevil ise, sözel kavramlar türünden bir şey değildir. Tam tersine zihin dışı objektif bir olgudur. Bu olgunun açıklanan bilgiler ve amaçlarla bağlantısı, örneklenenle örnek arasındaki bağlantı gibidir. Buna göre, Kur'an'ın içerdiği tüm bilgiler, Allah katında bulunan teviller için verilen birer örneklerdir.

3- Arınmış olanların, yâni ilimde derinlik kazananların tevili bilmeleri mümkündür.

4- Kur'an'daki açıklamalar, bilgi ve maksat olarak öngördüğü şeyler adına verilmiş örnekler konumundadır. Bu husus, ikinci maddede Kur'an bilgilerinin örnekler olduğuna ilişkin olarak sözünü ettiğimiz hususlan farklıdır. Biz bu konuyu yukarıda gerekli biçimde açıkladık. [İkinci maddede Kur'an bilgilerinin teviliyle yönelik örnekler olduğu, burada ise Kur'an'daki açıklamalarında bilgilere yönelik örnekler olduğu vurgulanıyor.]

5- Kur'an'ın muhkem ifadeler içermesi bir zorunluluk olduğu gibi müteşabih ifadeler içermesi de bir zorunluluktur.

6- Muhkem ifadeler kitabın anasıdır; müteşabih ifadelerin a-çıklanmak üzere bu muhkem ifadelere döndürülmeleri gerekir.

7- Muhkemlik ve benzeşmelik, çeşitli yönlere izafe edilmeleri ve çeşitli yönlerden ayrı olarak algılanmaları mümkün olan sıfatlardır. Bunun anlamı
şudur: Herhangi bir ayet, bir açıdan muhkem,
bir başka açıdan da müteşabih olabilir. Sözgelimi, bir ayete izafe edilerek değerlendirildiğinde muhkem, bir başka ayetle birlikte

düşünüldüğünde de müteşabih niteliğini kazanabilir. Kur'an'da mutlak anlamda müteşa-bihin somut bir karşılığı yoktur ve mutlak olarak muhkemin bulunmasına da herhangi bir engel söz konusu değildir.

8- Kur'an'ın bir kısmının diğer bir kısmını tefsir etmesi, bir zorun-luktur.

9- Kur'an'ın çeşitli anlam dereceleri vardır. Burada uzanıp giden bir derecelenme söz konusudur. Dolayısıyla bütün anlamsal derecelenmeler bir alanda ve enlem halinde değildirler. Bu bakımdan bir lafzın tek kullanımda birden çok anlamda kullanılması gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Ya da mecazi ifadelerin genelliği gibi bir kullanımdan söz edilemez. Bunları bir tek gerektiricinin değişik gerekleri olarak da görmemek gerekir. Tersine, bunlar lafzın delalet ettiği asıl anlamlardır ve sözcük insanların kavrayış düzeylerinin farklılığına göre bunların her birine uyumluluk ilkesi uyarınca delalet etmektedir.

Konunun daha açık bir şekilde anlaşılması için şunu söylüyoruz: Yüce Allah bir ayette: "...Allah'tan nasıl korkup sakınmak gerekiyorsa öylece korkup sakının." (Âl-i İmrân, 102) buyuruyor. Bu ayetten anlaşılıyor ki, Allah'ın yasaklarından kaçınmak ve emirlerini yerine getirmek anlamına gelen takvanın bir derecesi vardır ve bu da gerçek takva, yâni nasıl korunup sakınmak gerekiyorsa

öyle korunup sakınma derecesi vardır. Yine bu ifadeden anlaşılıyor ki, takvanın bu dereceden daha aşağı bir derecesi de vardır. Şu halde bir bakıma salih ameller demek olan takva için bir takım dereceler ve mertebeler söz konusudur ve bunların bir kısmı diğer kısmından daha yukarıdır.

Bir diğer ayette ise, şöyle buyuruluyor: "Allah rızasına uyan kişi, Allah'tan bir gazaba uğrayan ve barınma yeri cehennem olan kişi gibi midir? Ne kötü barınaktır o. Allah katında onlar (ameller) derece derecedir. Allah yaptıklarını görendir." (Âl-i İmrân, 163) Bu ayetten de anlaşılıyor ki, ister salih olsun, ister kötü olsun mut

lak olarak amelin bir takım dereceleri ve mertebeleri vardır. Ayette, amel derecelerinin kastedildiğinin kanıtı, ayetin sonunda yer alan: "Allah yaptıklarınızı görendir." ifadesidir.

Şu iki ayet de aynı noktaya temas etmektedir: "Her biri için yaptıklarından dolayı dereceler vardır; öyleki amelleri kendilerine eksiksiz ödensin ve onlar zulme de uğratılmazlar." (Ahkaf, 19) "Yapmakta oldukları dolayısıyla her biri için dereceler vardır. Rabbin, onların yapmakta olduklarından habersiz değildir."

(En'âm, 132)

Bu anlamı vurgulamaya yönelik bir çok ayet vardır; söz konusu ayetler içinde bazısından anlaşıldığı kadarıyla cennet dereceleri ve cehennem derekeleri insanların işledikleri olumlu veya olumsuz amellerin derece ve mertebelerine karşılık olarak belirlenmişlerdir.

Bilindiği gibi, ne tür olursa olsun herhangi bir amel, kendisine uygun kalbi bir inançtan sızan bilginin sızıntılarından biridir. Yüce Allah, bir çok ayette, Yahudilerin küfürlerinin, müşriklerin kalplerinin bozukluğunun, Müslümanlar içindeki münafıkların iki yüzlülüklerinin, bazı peygamberlerin ve mü'minlerin imanlarının kanıtı olarak onların işledikleri amelleri ve fiilleri göstermiştir. Şimdi bu ayetleri teker teker sayarsak kitabımızın hacmini aşacaktır. Kısaca şunu söyleyebiliriz: İşlenen amel ne olursa olsun, kendisine uygun bir bilgi gerektirir ve bu bilgiye işaret eder.

Bunun aksi de geçerlidir; yâni her türlü amel, kendisine uygun bir bilgi gerektirir, onun meydana gelişini sağlar ve insanın iç dünyasında yer etmesini mümkün kılar. Şu ayetler bu noktaya temas etmektedir. "Bizim uğrumuzda cihad edenlere şüphesiz yollarımızı göstririz. Gerçekten Allah, ihsan edenlerle beraberdir."

(Ankebut, 69) "Ve yakin sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et." (Hicr, 99) "Sonra kötülük edenlerin uğradıkları son, Allah'ın ayetlerini yalanlamaları ve alay konusu edinmeleri dolayısıyla çok kötü oldu." (Rum, 10) "Böylece O da, Allah'a, verdikleri sözü tutmama

ları ve yalan söylemeleri nedeniyle, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar, kalplerinde nifakı yerleşik kıldı." (Tevbe, 77)

Konuyla ilgili daha bir çok ayet örnek olarak gösterilebilir. Bütün ayetlerin temas ettikleri ortak nokta, salih (iyi) veya kötü tüm amellerin kendilerine uygun bir bilgi ya da bilgisizlik (hak ile çelişen bilgiler de diyebiliriz) ürettikleridir.

Salih amel ve yararlı bilgi hakkında kapsamlı bir ifade olarak yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Güzel söz ona yükselir, salih amel de onu yükseltir." (Fatır, 10) Bu ayetten anlıyoruz ki, hak esaslı inanç sistemi demek olan güzel sözün bir özelliği Allah'a yükselebilmesi ve sahibini Allah'a yaklaştırmasıdır. Salih amelin işlevi de bu hak esaslı inanç sistemini ve bilgiyi yükseltmesidir. Bilindiği gibi, bilginin yükseliş kaydetmesi, kuşku ve kuruntulardan arınması, ruhun tam anlamıyla ona yönelmesi, kalbin onunla bir başka değer arasında parçalanmak, (ki bu mutlak anlamda şirktir) durumuna düşmemesi demektir. Dolayısıyla bilgi kuşku ve şeytani izlerden arınma bağlamında ileriye doğru adım attıkça yükselişi, zirvelere doğru tırmanışı da hız kazanır.

Ayetin ifadesi böyle bir anlamdan uzak değildir. Çünkü ayette güzel söz suûd=yukarı çıkış ve salih amel de ref'=yükselişle nitelendirilmiştir. Yukarı doğru çıkış (suûd) inişin (nüzûl), yükseliş (ref') de alçalışın (vez') karşıtıdır. Yukarı çıkış ve yükseliş nitelikleri aşağılardan yukarıya doğru hareket eden kimse hakkında, iki nokta göz önünde bulundurularak kullanılır. O yükselişle güttüğü amaç ve ona yaklaşmakla belirlediği hedef açısından yukarı doğru çıkan, yükselen (sâid) bir kimsedir. Alçaklıktan ayrılışı ve oradan uzaklaşması açısından da, yükselen (mürtefi') bir kimsedir. Şu halde amel, insanı dünyadan ve toprağa çakılıp kalmaktan koparıp insanın kendisini dünyanın uğraştırıcı, çekici süslerinden uzaklaştırır. Onu gelip geçici ve kalıcılığı olmayan bu tür bilgiler arasında parçalanmışlıktan, dağılmışlıktan kurtarır. Yükselme ve yukarı

doğru çıkış arttıkça güzel sözün yükseliş hızı da artar. Bilgi, vehim

şaibelerinden, kuşku eseri olumsuzluklardan kurtulur.

Daha önce yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı gibi: Salih amelin kendisine özgü mertebeleri ve dereceleri vardır. Her salih amel derecesinin de kendine özgü bir güzel sözü yükseltme ve kendine uygun ilahi, hak esaslı bilgi ve irfanlar üretme oranı vardır. Kötü amel ve insanı alçaltışı hakkındaki değerlendirme, salih amel ve insanı yükseltişi hakkındaki değerlendirmenin tersini ifade etmektedir. "Bize dosdoğru yolu göster" (Fatiha, 6) ayetini tefsir ederken konuyla ilgili bazı açıklamalarda bulunduk.

Buradan hareketle anlıyoruz ki, insanların Allah'a yakınlıkları ve uzaklıkları oranında farklılaşan amel ve bilgi dereceleri vardır. Bundan da şu sonuç çıkıyor: Söz konusu mertebe ve derecelerden birinde bulunan insanların algıladıkları şeyler, kendi mertebe ve derecelerinden yukarı veya aşağı bir mertebe ve dereceyi işgal eden insanların algıladıkları şeylerden farklıdır. Bu da gösteriyor ki, Kur'an ifadelerinin farklı, ama bir tertip içinde algılanan anlamları vardır.

Yüce Allah, çeşitli gruplara mensup kullarından söz etmiştir. Bu grupların her birini de bir başka grupta bulunmayan bir tür bilgi ve marifetle nitelemiştir. Örneğin yüce Allah muhlesler grubuna mensup insanları, Rablerinin vasıflarını gerçek anlamda bilen kimseler olarak tanımlamaktadır. Aşağıdaki ayet bu noktaya temas etmektedir: "Onların nitelendirdiklerinden Allah yücedir. Ancak muhles (Allah tarafından halis kılınmış) olan kullar başka." (Sâffat, 159-160) Yüce Allah Kur'an'ın değişik yerlerinde onlar hakkında başka nitelemeler, başka bilgi ve irfan türlerinden de söz etmiştir. İnşaallah yeri geldiğinde bu hususa değineceğiz.

Ve yine sözgelimi mûkinîn=yakine erenler olarak tanımlanan gruba mensup insanlar hakkında, onların göklerin ve yerin melekutunu gözlemledikleri belirtilmiştir: "Böylece İbrahim'e,

yakine erenlerden olması için de göklerin ve yerin melekutunu gösteriyorduk." (En'âm, 75)

Yine düşünüp ibret alma niteliği de "içten yönelen" kimselere özgü kılınmıştır: "İçten yönelenden başkası öğüt alıp-düşünmez." (Mü'min, 13)

Aynı şekilde Kur'an'da yer alan örnekleri akledip anlamak da

alimlere özgü bir nitelik olarak zikredilmiştir: "İşte bu örnekler; biz bunları insanlara vermekteyiz. Ancak alimlerden başkası bunlara akıl erdirmez." (Ankebut, 43) Bana öyle geliyor ki, bu ayette geçen alimler'den maksat ulul-elbab yâni öz akıl sahipleri ve gözlemledikleri şeyler üzerinde durup düşünen (mütedebbir) kimselerdir.
Şu ayetler bu çıkarsamamızı destekler niteliktedir: "Kur'an'ı iyiden iyiye düşünmezler mi? Yoksa bir takım kalpler üzerinde kilitler mi vurulmuş?" (Muhammed, 24) "Onlar hala Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasının katından olsaydı, kuşkusuz içinde birbirini tutmaz bir çok şey bulurlardı." (Nisâ, 82) Son üç ayet, aynı anlamı vurgulamaya yöneliktir. O da Kur'an'da yer alan müteşabih ifadeleri bilmek ve onları muhkem ifadelere döndürmek suretiyle yorumlamaktır.

Yine yüce Allah Kitabın tevilini bilmeyi de arınmış kimselere özgü kılmıştır. "O elbette değerli bir Kur'an'dır. Saklı bir kitaptadır. Ki ona, temizlenip arınmış olanlardan başkası dokunamaz."

(Vâkıa, 77- 79)

Yine Allah için seven ve Allah için buğzeden insanlar demek olan "veliler" grubuna mensup kimselere de "sırf Allah için bir şeye ilgi duyan, bundan dolayı bir şeyden korkmayan, bir şey yüzünden hüzünlenmeyenler" niteliği özgü kılınmıştır: "Haberiniz olsun; Allah'ın velileri, onlar için korku yoktur, mahzun da olmayacaklardır." (Yunus, 62)

Yine "yaklaştırılmışlar, seçilmişler, salihler ve mü'minler" gibi her bir grup için bir takım ayırıcı özellikleri, kendilerine özgü bilgi

ve kavrayışlar söz konusudur. İnşaallah yeri geldikçe bunlardan söz edeceğiz.

Yukarıda işaret ettiğimiz olumlu makamlara karşılık bir takım olumsuz makamlar vardır. Bunların da bilgi ve irfan bağlamında aşağılık, kötü özellikleri söz konusudur. Bu makamları işgal eden bir takım insan grupları vardır; kafirler, münafıklar, fasıklar, zalimler vb. gibi. Allah'ın ayetleri ve bu ayetlerin içerdikleri hak esaslı bilgileri kötü algılamak, yanlış kavramak gibi bir takım konumları olur. Biz, kısaca sunmak suretiyle haklarında geniş bilgi vermeyi burada uygun görmedik. İnşaallah bu kitabın çeşitli bölümlerinde geniş ve etraflı bilgiler sunacağız.

10- Kur'an kapsayıcı bir kitaptır. Yâni ifadelerin nesnel karşılıklarıyla örtüşür ve bunların farklı durumlarını açıklar. Dolayısıyla Kur'an'da yer alan hiç bir ayet sadece, iniş sebebi ile

sınırlandırılmaz. Bilakis, ayetin inişine sebep olan gelişmeyle özü itibariyle benzeşen her türlü gelişmeye uyarlanır. Sadece ilk nesnel karşılıklarına özgü kılınmayan örnekler gibi. Örnekler bu ilk nesnel karşılığı aşarlar ve özü itibariyle benzerlik oluşturulan her olguya uyarlanırlar. İşte bu duruma, "cery"=Kur'an'ın gelişmelerle örtüşmesi, anlamının nesnel gelişmelere uyarlanması denilmiştir. Kitabın başlarında bu konuyla ilgili bazı açıklamalarda bulunmuştuk

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Tefsir-ul Ayyâşî'de deniliyor ki: İmam Sadık'tan (a.s) **muhkem ve müteşabih** hakkında bir soru soruldu. Buyurdu ki: "Muhkem, onunla amel edilen, müteşabih ise ona cahil olana karşı karışık gelen ifadelerdir." (c.1, s.162)

İmamın bu sözlerinde, müteşabihi bilmenin mümkün olduğuna ilişkin bir işaret vardır.

Yine aynı eserde İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Kur'an muhkem ve müteşabih ifadelerden meydana gelir; muhkem olan ifadelere inanırsın, onunla amel edersin ve hükümlerine boyun eğersin (onları hükümlerin kaynağı addedersin). Müteşabih ifadelere ise, inanırsın, ancak onlara göre amel etmezsin. İşte ayette buna işaret edilir: "Kalplerinde bir kayma olanlar, fitne çıkarmak ve yorumunu yapmak için ondan müteşabih olanına uyarlar. Oysa onun tevilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde derinleşenler ise: "Biz ona inandık, tümü Rabbimizin katındandır" derler". İlimde derinleşenlerden maksat, Hz. Muhammed'in

(s.a.a) Ehl-i Beyti'dir." (c.1, s.162-163)

İlimde derinleşenler Hz. Muhammed'in Ehl-i Beyti'dir, sözünün ne anlam ifade ettiğini ileride açıklayacağız.

Yine aynı eserde Mes'ede b. Sadaka'nın şöyle dediği belirtilir: İmam Sadık'a (a.s), nasih, mensuh, muhkem ve müteşabih hakkında bir soru sordum. Buyurdu ki: "Nasih değişmez ve gerekleri yerine getirilen ayetlerdir. Mensuh ise, gereğince amel edilip de sonradan bir başka ayetin gelmesi ile hükmü yürürlükten kaldırılan ayettir. Müteşabih ise, cahillere karışık gelen ifadelerdir." (c.1, s.11, h:7)
Diğer bir rivayette ise, şöyle dediği belirtilir: "Nasihten maksat, değişmez ifadelerdir. Mensuh ise, eskiden uygulanan ifadelerdir. Muhkem, gereğince amel edilen, müteşabih ise, birbirine benzeyen ifadelerdir." (c.1, s.10, h:1)

el-Kâfi adlı eserde İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "... Dolayısıyla mensuh ayetler, müteşabihler kategorisine girerler." (c.2, s.28, h:1)

Uyûn-u Ahbar-ir Rıza adlı eserde İmam Rıza'nın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Kur'an'ın müteşabih ifadelerini muhkem ifadelerine döndürerek anlamaya çalışan bir kimse dosdoğru yolu bulur." Ardından şunları söylediği belirtilir: "Hiç kuşkusuz, bizden aktarılan haberler içinde de Kur'an'ınkine benzer müteşabih ifade

ler vardır. Tıpkı Kur'an'dakine benzer muhkem ifadeler de vardır. Bizden aktarılan haberler içinde müteşabih olanları, muhkem olan sözlerimize döndürerek anlayın. Bizim sözlerimiz arasında müteşabih olan ifadelere uymayın ki sapıtırsınız." (c.1, s.290, h: 39)

Ben derim ki: Görüldüğü gibi, müteşabih kavramının anlamı ile ilgili olarak aktarılan rivayetler, birbirlerine yakın şeylere temas etmektedir. Rivayetler, daha önce yaptığımız açıklamayı destekler niteliktedir. Demiştik ki: Benzeşmelik, müteşabihlik, ortadan kaldırılabilecek bir durumdur. Bunu ortadan kaldırmanın yolu da muhkem ifadeler aracılığıyla onları tefsir etmektir. Mensuh ifadelerin müteşabihler kategorisine girmesi meselesine gelince, bu da yukarıda yaptığımız açıklamanın kapsamı içinde açıklığa kavuşturulmuştur. Mensuh ifadelerin müteşabihlikleri, görünürde hükmün devam ediyor olması ve kalıcılık niteliğine kavuşmuş olması ile ilintilidir. Dolayısıyla, nesheden bir ifade, sürekliliğinin kesintiye uğradığını vurgulamak suretiyle, onu bizim için tefsir etmiş olur.

el-Uyûn'da yer alan rivayette, işaret edilen: "Bizden aktarılan haberler içinde de Kur'an'ınkine benzer müteşabih ifadeler vardır. Tıpkı Kur'an'dakine benzer muhkem ifadeler de vardır." sözüne gelince, Ehl-i Beyt İmamlarından bu anlamı destekleyen müstafiz haddinde bir çok rivayet aktarılmıştır. Aklî değerlendirme de bunu desteklemektedir. Çünkü hadisler, ancak Kur'an'ın içerdiği şeyleri içerirler. Onlar, yalnızca Kur'an'ın işaret ettiği şeyleri açıklarlar. Nitekim daha önce şöyle demiştik: Müteşabihlik, sözün işaret ettiği anlamın niteliğidir. Bununla da anlamın hem kastedilene, hem de başka bir şeye uyarlanabilir olması kastedilir. Yoksa müteşabihlik, lafzın bir anlama işaret etmek bağlamında niteliği değildir. Garip ya da mücmel bir lafızda olduğu gibi.1 Lafız ve anlamın her ikisini kapsayan bir nitelik de değildir.

1- [Garip: Az kullanıldığından dolayı anlamı gizlilik kazanan lafza denir. Mücmel ise, birkaç anlam taşıdığından dolayı kastedilen anlamın belirlenmesi ve anlam

bağlamında birkaç ihtimalin söz konusu olduğu lafza denir.]

Diğer bir ifadeyle: Hiç kuşkusuz, Kur'an ayetleri içinde bazıları için benzeşmelik (müteşabihlik) durumunun ortaya çıkmış olması, yalnızca onların açıklamalarının, ilahi, hak esaslı bilgiler açısından birer örnek konumunda olması ile ilintili bir durumdur. Bu husus ise, bizzat nakledilen rivayetler için de söz konusudur. Dolayısıyla onlarda da Kur'an'dakine benzer muhkemlik ve müteşabihlik durumu vardır. Nitekim Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Biz, peygamberler topluluğu, insanlarla akıllarının kapasitesine göre konuşuruz." (Usul-u Kâfi, c.1, s.25, h:15)

Tefsir-ul Ayyâşî'de İmam Sadık'ın babasından (her ikisine selam olsun) şöyle rivayet ettiği belirtilir: Adamın biri mü'minlerin emiri Hz. Ali'ye (a.s) şöyle sordu: "Bizim O'na yönelik sevgimizi ve bilgimizi artıracak şekilde Rabbimizi bize vasfeder misin?" Bu soru Emir-ül Mü'minin'in öfkelenmesine neden oldu ve orda bulunan insanlara hutbe okurken soru sorana yönelik şöyle seslendi:

"Ey Allah'ın kulu, Rabbinin sıfatları hususunda Kur'an'ın vasfettiği miktara ve yine senden önde bulunan Resulullah'ın da O'nu tanımana yetecek kadar bulunduğu açıklamalarına bak. O-nun yol göstericiliğinin nurundan aydınlan. Hiç kuşkusuz o, sana verilen bir nimet ve bir hikmettir. Sana verilene sıkı sıkıya sarıl ve şükredenlerden ol. Bu konuda kitabın sana farz kılmadığı, Resulün ve yol gösterici imamların sünnetinde de bu hususla ilgili bir bilgi olmadığı halde, Şeytan bir noktada seni zorlamaya kalkışırsa, onu reddet. Bu tür şeylere ilişkin tüm hususların bilgisini Allah'a bırak. Allah'ın azametini, büyüklüğünü ölçmeye kalkma.

Ey Allah'ın kulu; bil ki: Şüphesiz ilimde derinleşenler, Yüce Allah'ın, gayb perdelerinin gerisindeki meselelere girmekten müstağni kıldığı kimselerdir. Onlar, örtülü gayb kapsamına girip tefsirini bilmedikleri hususları topluca kabul etmişlerdir, onlara inandıklarını vurgulamışlardır. "Biz tümüne inandık. Tümü de Rabbimizin katındandır." demişlerdir. Yüce Allah, bilgice kuşatamadıkları hususlar karşısında acizliklerini itiraf eden bu insanlar

dan övgüyle söz etmiştir. Yükümlü olmadıkları hususlarda derin araştırma yapmaktan kaçınma şeklinde sergiledikleri tavrı, ilimde derinleşme olarak nitelendirmiştir. Sen de bu kadarıyla yetin ve

şuncacık aklınla Allah'ı ölçmeye kalkma. Yoksa helak olanlardan olursun. (c.1, s.163, h:5)

Ben derim ki: İmamın "Ey Allah'ın kulu, bil ki: İlimde derinleşenler..." ifadesi ayetteki, "vav" harfinin atıf edatı olarak algılanmadığını göstermektedir. Buna göre yeni bir cümle başladığı değerlendirmesi esas alınmıştır. Biz de ayetle ilgili olarak bu noktayı vurguladık. Buna göre, ayetin zahiri, ilimde derinleşenlerin tevili bildiklerini gösteren bir işaret içermemektedir. Fakat aynı zamanda, böyle bir şeyi bilmelerinin mümkün olmadığını da ifade etmemektedir. Bu ayet, ilimde derinleşen kimselerin müteşabih ayetlerin tevilini bildiklerini ifade eden bir başka nassın bulunmasına da engel değildir. Nitekim biz bu noktaya da değindik. İleri de göreceğimiz gibi, Ehl-i Beyt İmamlarından aktarılan bazı rivayetlerin zahiri bu çıkarsamayı pekiİşmam'tirici mahiyettedir. ın: "...Yüce Allah'ın gayb perdelerinin gerisindeki meselelere girmekten müstağni kıldığı kimselerdir..." ifadesi, cümlenin başındaki "inne=şüphesiz" edatının haberi konumundadır. Bu ifade, muhatabı, ilimde derinleşenlerin yolunu izlemeye teşvik etmeye dönüktür. Bilmezliğini, kavrayamadığı meseleler karşısında aczini itiraf etmeye teşvik etmektir ki böylece muhatap onlardan biri olsun. Bu da gösteriyor ki, Emir-ül Mü'min'in "ilimde derinleşenleri" "bildiklerine göre hareket eden ve bilmediklerinin de peşine düşmeyen kimseler" şeklinde açıklamıştır.

Hz. Ali'nin sözleri arasında geçen "gayb perdelerinin gerisindeki meseleler"den maksat, müteşabih ifadelerle kastedilen, ama halkın genelinin anlayışına açık olmayan anlamlardır. Bu yüzden Hz. Ali, maksadını ikinci bir cümle ile açıklama gereğini duymuştur: "Tefsirini bilmedikleri hususları topluca kabul etmişler" Dikkat

edilirse İmam, "tevilini bilmedikleri hususları" demiyor. Bu inceliğe dikkat ediniz.

el-Kâfi de İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilir: Bizler (Ehl-i Beyt) ilimde derinleşenleriz (rasihun) ve biz onun tevilini biliriz. (c.1, s.213, h:1)

Ben derim ki: Bu rivayetten algıladığımız kadarıyla, ayette geçen "ilimde derinleşenler" ifadesi, "Onun tevilini Allah'tan başkası bilmez" ifadesine atfedilmiş olarak algılandığını gösterir. Ancak yaptığımız açıklamalardan ve sunduğumuz rivayetten bu görüntü ortadan kalkıyor. Bu rivayette geçen tevil kavramı ile, müteşabih ifadesinin anlamının kastedilmiş olması büsbütün uzak bir ihtimal değildir. Çünkü tevil kavramının müteşabihin tefsir edilmesi ile eşit olan bu anlamda kullanılması İslam'ın ilk dönemlerinde yay-

gın bir kullanımdı.

"Bizler ilimde derinleşenleriz." sözüne gelince, Tefsir-ul Ayyâşî'-de İmam Sadık'ın (a.s): "İlimde derinleşenler, Hz. Muhammed'in Ehl-i Beyti'dir." dediği belirtilmiştir. Bu ifade başka rivayetlerde de yer alır. Bu konuyla ilgili bütün rivayetler uyarlama ve örtüşme kapsamında algılanmak durumundadırlar. Bundan önce aktardığımız ve bundan sonra yer vereceğimiz rivayetler bunun tanığıdır.

el-Kâfi'de Hişam b. Hakem'in şöyle dediği rivayet edilir: İmam Ebu'l-Hasan Musa Kâzım (a.s) bana dedi ki: "...Ey Hişam; yüce Allah bize salihlerden meydana gelen bir kavmin şu sözlerini aktarıyor: "Rabbimiz, bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi kaydırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz, sen en çok bağışta bulunansın." Onlar biliyorlardı ki, kalpler kayar ve eski körlüğüne, aşağılık hayatına geri döner. Aklı Allah tarafından alıkonulmayan ve engellenmeyen [koruma altına alınmayan) insan Allah'tan korkmaz. Aklı Allah tarafından alıkonulmayan ve zincire vurulmayan [Allah'ın koruması altına alınmayan] insanın kalbi ona bakacağı ve gerçeğini kalbinde bulacağı değişmez bir bilgi üzerin

de sebat göstermez ve bir insanın fiilleri sözlerini doğrulamadığı, açığı ile gizlisi uyuşmadığı sürece böyle bir düzeye ulaşamaz. Çünkü yüce Allah, akılda gizli olan şeyler için kanıt olarak sergilenen tavırları ve söylenen sözleri gösterir." (c.1, s.14, h:12)

Ben derim ki: "Aklı Allah tarafından alıkonulmayan ve engellenmeyen [koruma altına alınmayan] insan Allah'tan korkmaz." ifadesi şu ayetin anlamını çağrıştırır: "Kulları içinde Allah'tan ancak bilenler korkar" (Fatır, 28) "Aklı Allah tarafından alıkonulmayan ve zincire vurulmayan [Allah'ın koruması altına alınmayan] insanın kalbi..." ifadesi ise, ilimde derinleşme kavramına ilişkin çarpıcı ve en iyi bir açıklama niteliğindedir. Çünkü bir iş, üzerinde gereği gibi düşünülüp tam anlamıyla kavranmadığı sürece, kendisiyle ilgili ihtimallerin yolları kapanmış olmaz. Kalp böyle bir şeye inanma ve onu tasdik etme noktasında sürekli bir kararsızlık içinde bocalar. Ama insan gereği gibi düşünüp kalbi de onunla ilgili tam bir sebata kavuşunca artık, heva menşeli başka bir şeyin peşine düşmek suretiyle ona muhalefet etmek durumunda kalmaz. Kalbinde olan, ancak bedensel organları tarafından sergilenen şeyler olur. Söyledikleri, yaptıklarının aynısı olur. İmamın "...Bir insanın fiilleri sözlerini... sürece, böyle bir düzeye ulaşamaz." sözü, ilimde derinleşmenin belirtisine yönelik bir işarettir.

ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde, İbn-i Cerir, İbn-i Ebi Hatem ve Taberanî Enes'ten, Ebu Emame'den, Vaile b. Eskaf'tan ve Ebu Derda'dan şöyle rivayet ederler: Peygamber efendimize (s.a.a) ilimde derinleşenler hakkında bir soru soruldu. Peygamberimiz cevap olarak buyurdu ki: "Yemini yalandan beri olan, dili doğru söyleyen, kalbi istikamet üzere olan, karnını ve cinsel organını haramdan ve iffetsizlikten koruyan kimsedir. İşte bunlar ilimde derinleşmiş kimselerdendirler." (c.2, s.17)

Bu hadisi, bundan önceki hadisin anlamı yönünde yorumlamak mümkündür.

el-Kafi'de İmam Bâkır'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "İlimde derinleşen kimseler, bilgileri hakkında ihtilafa düşmeyen kimselerdir." (c.1, s.245)

Ben derim ki: Bu ifade ayetin anlamıyla uyuşmaktadır. Çünkü ayetlerin akışı içinde ilimde derinleşenlerin oluşturduğu tabloya karşılık kalplerinde kayma olanların oluşturduğu bir karşı tablo sergileniyor, Bu da gösteriyor ki, ilimde derinleşmek, ilim sahibinin bilgisi hakkında ihtilafa düşmemesi, kuşkulanmamasıdır.

ed-Dürr-ül Mensûr'da İbn-i Ebi Şeybe, Ahmed, Tirmizî, İbn-i Cerir, Taberanî ve İbn-i Mürdeveyh Ümmü Seleme'den şöyle rivayet ederler: Resulullah şu duayı çokça yapardı: "Allah'ım! Ey kalpleri döndüren, kalbimi dinin üzerinde sabit kıl." Dedim ki: "Ya Resulullah, kalpler de dönerler mi?" Buyurdu ki: "Evet, Ademoğulları içinde yüce Allah'ın yarattığı hiç bir insan yoktur ki, kalbi, Allah'ın parmaklarından ikisinin arasında olmasın. Eğer dilerse o kalbi sabit kılar, dilerse kaydırır." (c.2, s.8)

Ben derim ki: Aynı anlamı destekleyen bir çok rivayet farklı kanallarla, Cabir, Nuvas b. Şem'an, Abdullah b. Ömer ve Ebu Hureyre gibi bir çok sahabiden de aktarılmıştır. Bu konuda en meşhur olanı, Nuvas'tan nakledilen hadiste yer alan husustur: "A-demoğlunun kalbi, Rahman'ın parmaklarından iki tanesi arasındadır." Zannedersem Şerif Razi "el-Mecazat-un Nebeviye" de bu hadisi aynı lafızlarla rivayet etmiştir.

Hz. Ali'ye (a.s): "Sizin yanınızda vahiyden herhangi bir şey var mı?" diye sorulur. O şu cevabı verir: "Hayır. Taneyi yaran ve canlıları yaratan Allah'a andolsun ki, Allah'ın bir kula kitabı anlamayı bahşetmesinden başka bir şey söz konusu değildir." (es-Safi Tefsiri,

c.1, s.19)

Ben derim ki: Bu çok değerli, önemli mesajlar içeren bir hadistir. En azından şu anlamı içermektedir: Hz. Ali'nin ilim makamından kaynaklanan ve bizlere aktarılan o akılara durgunluk veren olağanüstü gerçekler, Kur'an-ı Kerim'den alınmışlardır.

el-Kafi'de, İmam Sadık'ın babasından, o da atalarından (hepsine selam olsun) şöyle rivayet ettiği belirtilir: Resulullah efendimiz (s.a.a) buyurdu ki: "Ey insanlar, sizler sükunet yurdundasınız ve yolculuğa çıkmak üzeresiniz. Yolculuğunuz da alabildiğine hızlı gerçekleşmek durumundadır. Gecenin, gündüzün, güneşin ve ayın her yeniyi eskittiklerini, her uzağı yakınlaştırdıklarını, her vadedileni getirdiklerini gördünüz. Şu halde uzak mesafeleri katetmek durumunda olduğunuz bu yolculuğa azık hazırlayın."

Ravi der ki: Bunun üzerine Mikdat b. Esved kalktı ve şöyle dedi: "Ya Resulullah, sükunet yurdu nedir?" Buyurdu ki: "Kavuşma (onunla maksada varma) ve ayrılma yurdu demektir. Koyu karanlık bir gecenin çökmesi gibi fitneler üzerinize üşüşünce, Kur'an'a sarılın. O şefaati kabul edilen bir şefaatçi ve şikayeti onaylanan bir şikayetçidir. Onu izleyeni cennete götürür. Onu ardına atanı cehenneme sevkeder. O en hayırlı yolu gösteren bir rehberdir. İçinde ayrıntılı açıklama, beyan ve hakla batılı ayırdedecek şeyler bulunan bir kitaptır. O hak ile batılı kesin olarak birbirinden ayırır, kesinlikle şaka değildir. Bir zahir bir de batın anlamı vardır. Zahiri, hüküm; batını ise ilimdir. Zahiri göz kamaştırıcı güzelliğe sahiptir, batını ise derindir. Sınırları vardır ve sınırlarının da sınırları. Olağanüstülüklerini saymak mümkün değildir. Akıllara durgunluk veren garip ifadeleri eskimek nedir bilmez. Onda hidayet lambaları vardır. Hikmet ışığını saçan fenerler. Sıfatı bilenlere marifeti gösterir.

Basiret gözü olan kimse, gözlerini iyice açsın, bakışını sıfata ulaştırsın. Ki helak olmaktan kurtulur ve çaresi bulunmayan şeylere düşmekten sıyrılır. Hiç kuşkusuz düşünme, basiretli kimsenin kalbinin hayatıdır. Tıpkı elinde aydınlatıcı bir fener bulunan bir kimsenin karanlıklarda rahatlıkla yürüyebilmesi gibi. Şu halde ihlas ve samimiyetten en güzel düzeye ulaşın ve fazla bir beklentiniz olmasın." (c.2, s.598, h:2)

Aynı rivayet, Tefsir-ul Ayyâşî'de "Basiret gözü olan gözlerini iyice açsın..." ifadesine kadar yer alır.

Yine el-Kafi'de ve Tefsir-ul Ayyâşî'de İmam Sadık'ın (a.s) şöyle

dediği rivayet edilir: Resulullah efendimiz buyurdu ki: "Kur'an sapıklıktan çıkaran bir yol göstericidir. Körlükten uzaklaştıran bir açıklamadır. Sürçmeleri telafi edendir. Karanlıktan çıkaran nurdur. Çıkarılan bidatlerde uyulacak ışıktır. Helak olmaktan koruyucudur. Sapıklıktan rüşde (olgunluğa) ulaştırandır. Fitneler zamanında yol gösterici açıklama işlevini görür. İnsanları dünyadan ahirete götürür. Dininizin kemali ondadır. Kur'an'dan sapan bir kimsenin yolu kesinlikle ateşe doğru gider." (el-Kâfi, c.2, s.600, h:8; Tefsir-ul Ayyâşî, c.1,

s.5, h:8)
Bu anlamı destekleyen bir çok rivayet, gerek Resulullah'tan (s.a.a) ve gerekse Ehl-i Beyt İmamlarından (hepsine selam olsun) aktarılmıştır.

Tefsir-ul Ayyâşî'de Fudayl b. Yesar'ın şöyle dediği rivayet edilir: İmam Bâkır'dan (a.s) "Kur'an'da hiç bir ayet yoktur ki, bir zahiri bir de batını anlamı olmasın. Kur'an'da hiç bir harf yoktur ki, bir sınırı olmasın ve her sınırın da bir başlangıcı bulunmasın." rivayetini sordum ve dedim ki: "Zahir ve batın ne anlama gelir?" Buyurdu ki: "Kur'an'ın zahiri indirilişidir. Batını da tevilidir. Bunların bir kısmı geçmişte yaşanmıştır. Bir kısmı da henüz gerçekleşmemiştir. Kur'an güneş ve ay gibi akıp gider. Anlamlarından birinin zamanı gelince, hemen gerçekleşir. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: "Onun tevilini Allah'tan ve ilimde derinleşenlerden başkası bilmez." Biz (Ehl-i Beyt İmamları) onun tevilini biliriz."

Ben derim ki: Bu rivayetin kapsamında Fudayl kanalıyla aktarılan rivayet, Ehl-i Sünnet'in Peygamber Efendimizden (s.a.a) anlam itibariyle aynı olan, ancak değişik lafızlarla aktardıkları rivayettir. Nitekim es-Safi Tefsiri'nde Ehl-i Sünnet kanalıyla Peygamberimizin (s.a.a) şöyle bir hadisine yer verilir: "Hiç şüphesiz Kur'an'ın zahiri, batını, sınırı ve başlangıcı vardır." Yine aynı eserde Peygamber Efendimiz'den (s.a.a) şu rivayet aktarılıyor: "Kur'an'ın bir zahiri, bir de batını vardır. Batının da yediye kadar batını vardır."

İmamın, "Bunların bir kısmı geçmişte yaşanmıştır. Bir kısmı da henüz gerçekleşmemiştir." sözündeki zamir görünürde Kur'an'a dönüktür. Bu değerlendirmede Kur'an'ın hem indiriliş, hem de tevili temsil ettiği esas alınır. O halde "Kur'an güneş ve ay gibi akıp gider" ifadesi hem indirilişi, hem de tevili kapsar. Bu ifadenin indirilişle ilgili içeriği, sözün nesnel karşılığı ile uyuşması anlamında demek olan ve rivayetlerde bir terim haline gelen cery=uyarlamayla bağdaşmaktadır. "Ey iman edenler, Allah'tan korkup sakının ve doğrularla beraber olunuz." ayetinin, ayetin iniş zamanından sonraki asırlardaki tüm mü'min gruplara **uyarlanması** gibi. Bu da ayetlerin anlamları ile nesnel karşılıkları arasında

uyarlama gerçekleştirmenin bir örneğidir. Cihad ayetlerinin nefisle cihada uyarlanmaları da buna bir örnektir. Yine münafıklarla ilgili ayetlerin mü'minlerin içindeki fasık gruplara uyarlanması da bu kategoriye girer. Bu son uyarlama, öncekine göre daha inceliklidir.

Yine önceki uyarlamada söz konusu edilen ayetlerin ve günahkarlarla ilgili ayetlerin kendilerini denetim altında tutan, zikreden, huzur ehli, Allah'ın zikri bağlamında kendilerini kusurlu hisseden, bu konuda ihmalkârlık gösteren kimselere uyarlanması da bunun bir başka örneğidir. Bu uyarlama öncekine göre çok daha incelikli bir uyarlama türüdür. Rablığın gereklerini yerine getirmede kusur işlemelerine de bu ayetlerin uyarlanması söz konusu olabilir, ki bu da önceki tüm örneklerden çok daha incelikli bir uyarlama olarak çıkıyor karşımıza.

Buradan hareketle öncelikle şunu anlıyoruz: Kur'an'ın içerdiği anlamların dereceleri vardır ve bunlar muhatapların durumuna göre kastedilmişlerdir. Bazı araştırmacılar, iman dereceleri ve velayet makamları hakkında Kur'an'ın içerdiği anlamlardan bazı açıklamalarda bulunmuşlardır ki, bunlar arasında bizim yaptığımız açıklamalardan çok daha dakik ve ince bilgiler içerenler vardır.

İkinci olarak da: Zahirlik ve batınlık göreceli şeylerdir. Her zahir olan, kendi zahirine göre batındır. Aynı durum tersi için de geçerlidir. Aşağıdaki rivayet bu noktaya temas etmektedir.

Tefsir-ul Ayyâşî'de Cabir'in şöyle dediği rivayet edilir:
Kur'an'dan bir ifadenin tefsiri hakkında İmam Bâkır'a (a.s) bir soru sordum. O, bana cevap verdi. Sonra aynı ayetle ilgili olarak ikinci kez soru sordum, ancak farklı cevap verdi. Bunun üzerine dedim ki: "Sana feda olayım. Bu soruya, bir gün önce başka bir cevap vermiştiniz." Buyurdu ki: "Ey Cabir! Hiç şüphesiz Kur'an'ın bir batını vardır. Batının da batını vardır. Bir de zahiri vardır; zahirin de zahiri vardır. Ey Cabir, insanların aklına Kur'an tefsirinden daha uzak bir şey yoktur. Bir ayetin başı, bir şeyle, ortası başka bir şeyle, sonu da diğer bir şeyle ilgili olabilir. Birkaç yöne dönebilen (işaret edilebilen) ama (başı, ortası ve sonu) bütünlük arzeden, bitişik bir sözdür." (c.1, s.12, h:8)

Yine aynı eserde İmam Bâkır'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Eğer Kur'an'daki bir kavme hitaben inen herhangi bir ayet o kavmin ölümü ile birlikte ölse (yâni ayetin anlamı ve hükmü de ortadan kalkacak olsa), Kur'an'dan geriye bir şey kalmazdı. Ancak gökler ve yer durdukça, Kur'an'ın başı sonuna doğru akacaktır. Her kavim için hayır veya şer olmak üzere okudukları ve kapsamı alanında oldukları bir ayet vardır." (c.1, s.10, h.7).

Meâni'l Ahbar adlı eserde Hamran b. A'yan'ın şöyle dediği rivayet edilir. İmam Bâkır'dan (a.s) Kur'an'ın zahiri ve batını hakkında bir soru sordum. Buyurdu ki: "Zahiri, üzerine vahiy inen ilk topluluktur. Batını ise, onların yaptıklarını yapan kimsedir. İlkler hakkında inenler, bunlar için de geçerlidir." (s.259, h:1)

es-Safi Tefsiri'nde Hz. Ali'nin (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Hiç bir ayet yoktur ki, dört anlam içermesin: Zahir, batın, sınır ve başlangıç. Zahir okuma ve tilavettir. Batın anlamadır. Sınır helal ve haramla ilgili hükümlerdir. Başlangıç ise, bu ayetle yüce Allah'ın kullarından istediğidir. Allah'ın muradıdır." (c.1, s.18)

Âl-i İmrân Sûresi 7-9 353

Ben derim ki: Okumadan maksat, lafzın nesnel karşılığının zahiridir. Bunun kanıtı Hz. Ali'nin onu anlam kategorisinde değerlendirmiş olmasıdır. Şu halde Hz. Ali'nin batını açıklarken kullandığı "anlama" ifadesinden maksat, anlamın zahirinin altındaki batındır. Yine Onun "Helal ve haramlara ilişkin hükümler" ifadesinden maksat, Kur'an anlamının en üst noktası olan başlangıç düzeyine karşılık ilk ya da orta mertebelerde algılanan Kur'anî bilgilerin zahirleridir. Veyahut bilindiği gibi sınır ve başlangıç ta göreceli dir. Nitekim daha önce, batın ve zahirin de göreceli olduğunu belirmiştik. Şu halde her yüksek mertebe, daha aşağı bir mertebeye göre başlangıç konumundadır.

İmamın sözlerinin orijinalinde geçen ve başlangıç anlamında kullandığımız kelime ya "muttala" şeklinde "ittila" mastarından ism-i mekan olarak algılanır ya da "metla" şeklinde "tulu" mastarının ism-i mekanı olarak kabul edilir. Hz. Ali'nin de işaret ettiği gibi, o, yüce Allah'ın kulundan istediği şeydir, yâni murad-ı ilahidir.

Peygamberimizden rivayet edilen meşhur bir hadiste bu dört hususa şu şekilde temas edilmiştir: "Kur'an **yedi harf** üzerinde nazil olmuştur. Kur'an'da ki her ayetin, zahiri ve batını vardır. Ve her sınırın bir başlangıcı vardır." Diğer bir rivayette ise şöyle bir ifade kullanılmıştır: "Her biri için bir sınır ve bir başlangıç vardır."

İki rivayetten birinde geçen: "Her sınırın bir başlangıcı vardır" ifadesi ile kastedilen anlam şudur: Gerek zahir ve gerekse batının her biri, birer sınır konumundadır ve bunlardan üste yeralan başlangıç noktası mevcuttur. Öteki rivayette yer alan şu ifadenin de söz konusu değerlendirmeye dönük olduğunu söylemek mümkündür: "Her biri için bir sınır ve başlangıç vardır."

Bu durumda elde ettiğimiz anlam şu olur: Her birinin bir sınırı vardır ve bu sınır kendisidir. Bir de başlangıç vardır; bu başlangıçta

sınırın ulaştığı son noktadır. Bu nokta da tevile yönelik bir üst düzeyde anlam olur. Ama bu değerlendirme görünürde Hz. Ali'den

(a.s) nakledilen şu rivayetle örtüşmüyor: "Kur'an'ın hiç bir ayeti

yoktur ki, dört anlam içermesin..." Ancak rivayetten şöyle bir anlam kastedilmiş olabilir: Anlamının dört değişik algılanışı vardır ve bunların bir kısmı bir kısmı ile örtüşebilir de. Böyle bir anlam kastedilmiş olursa, artık, örtüşmeme söz konusu olamaz.

Bu durumda Hz. Ali'nin (a.s) işaret ettiği bu dört anlamla ilgili olarak elde edilen sonuç şudur: Zahirden maksat, ayetin hemen ilk anda algılanan zahiri anlamıdır. Batın ise, zahirin altındaki anlamdır. Batıni anlamlar bir veya birden fazla olabilirler. Yakın yada aralarında aracı olacak şekilde uzak da olabilirler. Sınır ise, anlamın kendisidir. Bunun zahir veya batın olması fark etmez. Başlangıç ise, sınırın ondan doğduğu anlamdır. Bu aynı zamanda bitişik olduğu batınıdır da. Bu açıklama üzerinde iyice düşünün.

Şii ve sünni kanallardan Peygamber efendimizden şöyle bir hadis rivayet edilir: "Kur'an yedi harf üzerinde nazil olmuştur."

Ben derim ki: Bu hadis gerçi, bazı sözel farklılıklarla rivayet edilmiştir; ancak içerik açısından müstafiz haddine ulaşmıştır ve bu hususla ilgili olarak nakledilen rivayetlerin tümünün anlamı birbirine yakındır. Bu hadisleri hem Sünniler, hem de Şiiler nakletmişlerdir. Bu arada hadisin anlamı üzerinde büyük ihtilaflar baş göstermiştir. Bu konuda neredeyse kırka yakın görüş ileri sürülmüştür. Bu arada işimizi kolaylaştıran bir husus da bu yedi harfin hangi anlamda kullanıldığına ilişkin haberlerin aktarılmış olmasıdır. Biz de onlara dayanarak açıklamalarda bulunacağız.

Bazı rivayetlerde: "Kur'an yedi harf üzere inmiştir. Bunlar emir, nehiy teşvik, tehdit, tartışma, kıssa ve örnektir." deniliyor. Diğer bazısında ise, şöyle deniyor: "Bunlar; nehiy, emir, helal, haram, muhkem, müteşabih ve örneklerdir."

Hz. Ali'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Yüce Allah Kur'an'ı yedi kısım üzerinde indirdi. Bu kısımların her biri yeterli ve şifa vericidir. Bunlar; emir, nehiy, teşvik, tehdit (ürkütme), tartışma, örnek ve kıssadır." (es-Safi Tefsiri, c.1, s.39)

Böylece Kur'an'ın yedi harf üzerinde inmesi hususu, yedi hitap

kısmına ve açıklama türüne hamledilmesi gerekir. Dolayısıyla bunlar, Allah'a ve dosdoğru yola davet etmek bakımından bir ama tarz olarak yedi kısma ayrılırlar. Bu rivayetten yola çıkarak ilahi bilgilerin temel prensiplerinin örneklerle sınırlı olduğu hususu anlaşılmış olur. Çünkü geride kalanlarla bu prensipleri, ancak belli bir zorlama ve mecaz nitelikli kullanımla bağdaştırabiliriz.

HADİSLER IŞIĞINDA

(Kendi Görüşüne Göre Kur'an'ı Tefsir Etmek ve Ayetlerin Bir Kısmını Bir Kısmıyla Vurmak)

es-Safi adlı tefsirde, Peygamberimizin (s.a.a) şöyle buyurduğu rivayet edilir: **"Kur'an'ı kişisel görüşü doğrultusunda tefsir eden kimse, ateşteki oturağına şimdiden hazırlansın."** (c.1, s.21)

Bu anlamı içeren bir çok hadis, sünni ve şii kanallarca rivayet edilmiştir. Yine aynı anlamı destekleyen başka hadisler de Peygamberimizden (s.a.a) ve Ehl-i Beyt İmamlarından (hepsine selam olsun) rivayet edilmiştir.

"Münyet-ül Mürid" adlı eserde Peygamberimizden (s.a.a) şöyle rivayet edilir: **"Kur'an hakkında herhangi bir bilgiye dayanmadan konuşan kimse, ateşten oturağına şimdiden hazırlansın."** (s.191)

Bu hadisi Ebu Davud Sünen'inde rivayet etmiştir.

Yine Münyet-ül Mürid adlı eserde Peygamberimizden (s.a.a) şöyle rivayet edilir: **"Kur'an hakkında bir bilgiye dayanmaksızın konuşan kimse, kıyamet günü, ağzına ateşten bir gem vurulmuş halde haşir meydanına getirilir."** (s.191)

Aynı eserde yer alan bir diğer rivayette Peygamberimizin

(s.a.a) şöyle buyurduğu belirtilir: **"Bir kimse Kur'an hakkında kişisel görüşüne dayanarak konuşsa, isabet etse bile hata yapmış olur."** (s. 191)

Bu hadisi Ebu Davud, Tirmizi ve Nesaî de rivayet etmiştir. (Sünen-i Ebi Davud, c.3, s. 320, h: 3652. Tirmizî, c.5, s.200, h: 2952)
Aynı eserde Peygamberimizin (s.a.a) şu sözü rivayet edilir:
"Benden sonra ümmetim hakkında en çok endişelendiğim husus, bir adamın gelip Kur'an'ı incelemesi ve Kur'an ifadelerini kastedilmeyen anlamlara yorumlamaya kalkışmasıdır." (s. 191)

Tefsir-ul Ayyâşî'de Ebu Basir kanalıyla İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilir: **"Kur'an'ı kişisel görüşü doğrultusunda tefsir eden kimse isabet etse, bundan dolayı ödüllendirilmez. Eğer yanılsa, o gökten daha uzakta yer alır. (Allah'ın dergahına bir o kadar mesafe uzaklıkta yer alır.)"** (c.2, s.17, h:4)

Yine aynı eserde Yakub b. Yezid'in Yasir kanalıyla rivayet ettiğine göre İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmuştur: **"Allah'ın kitabı hakkında kişisel görüşü esas alan bir tavır içinde olmak küfürdür."**

(c.1, s.18, h:6)

Ben derim ki: Bu anlamı destekleyen daha başka hadisler de Uyûn-u Ahbar-ir Rıza'da, Şeyh Saduk'un Hisal'ında ve Tefsir-ul Ayyâşî gibi kaynaklarda rivayet edilmiştir.

Peygamber'in (s.a.a) **"Kur'an-ı kişisel görüşü doğrultusunda tefsir eden..."** sözünün anlamına gelince: Kişisel görüş olarak anlamlandırdığımız "rey" içtihad sonucu oluşan kanaat, inanç demektir.
Bu kelime bazen hava ve istihsandan [şer'i delillerden birine dayanmaksızın sırf ilk bakışta güzel görünmeden] kaynaklanan konuşma için de kullanılmıştır. Hangisi olursa olsun, Peygamberimiz: "Kişisel görüşü doğrultusunda..." sözünü kullanırken bunu bir zamire izafe ederek (bire'yihi) kullanmasından anlaşılıyor ki, maksat, Kur'an'ın tefsiri bağlamında mutlak olarak içtihadı yasaklamak değildir. Eğer böyle olsaydı, hadis ehlinin savunduğu gibi, bu yasaklamanın bir gereği olarak tefsir bağlamında sadece Peygamberimizin ve Ehl-i Beyt İmamlarının sözlerini ve rivayetlerini esas almak gerekirdi. Ayrıca, böyle bir yaklaşım, Kur'an'ın apaçık Arapça bir lisan ile inmiş olmasına ve insanların bu ayetler üzerinde durup düşünmeleri gerektiğini ifade eden bir çok Kur'an ayetiyle çelişmektedir. Yine insanların Kur'an'a başvurmaları ve rivayetleri Kur'an'a sunmaları ve onunla test etmeleri gerektiğini ifade eden bir çok rivayetle de çelişmektedir.

Daha doğrusu "Kişisel görüşü..." ifadesindeki izafet, özgü olmayı, tekliği ve bağımsızlığı ifade eder. Bir tefsircinin Kur'an'ı tefsir

ederken sadece Arap dilini anlama bağlamında kendine özgü sebebleri dayanak olarak alması, dolayısıyla Allah'ın sözünü, insanların sözleriyle kıyaslaması yâni. Sözgelimi, herhangi bir insan tarafından sarf edilmiş bir söz bize ulaşırsa, hiç beklemeksizin o sözü, insanların maksatlarını anlamada kullanılan genel geçer

kuralları esas alarak değerlendiririz ve bu kurallar doğrultusunda bir yargıya varırız ve deriz ki: "Adam, bu sözleriyle şu hususu anlatmak istemiştir." Nitekim bu yöntemleri, yargılar, itiraflar, şahitlikler hususunda uygular ve onları geçerli biliriz. Bütün bunların nedeni, sözel açıklamalarımızın dil açısından bildiğimiz kurallara dayanıyor olması ve sözcüklerin gerçek ya da mecazi karşılıklarını öteden beri biliyor olmamızdır.

Daha önceki açıklamalarda da vurguladığımız gibi, Kur'an'daki açıklamalar bu tür yöntem üzere seyretmezler. Tam tersine, Kur'an ifadeleri birbiriyle bağlantılı sözlerden oluşur, ama aynı zamanda birbirinden ayrıdırlar da. Hz. Ali'nin de (a.s) belirttiği gibi, bazısı, diğer bazısının desteğiyle kendini ifade eder. Bazısı, diğer bazısına tanıklık eder. Dolayısıyla konuyla ilgili bütün ayetler iyice incelenmeden, üzerinde düşünülmeden, salt sözcüklerin gerçek anlamlarını ortaya çıkarmaya ilişkin bilimlerin kurallarına dayanarak, bu kuralları işleterek bir ayetten algılanan anlamla kastedilen anlama varıldığını söylemek doğru olmaz. Nitekim bir ayette bu hususa şu ifadelerle işaret edilmiştir: "Onlar hala Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasının katından olsaydı, kuşkusuz içinde birbirini tutmaz bir çok şeyler bulurlardı." (Nisâ, 82) Bu hususta özet de olsa Kur'an'ın olağan üstünlüğü vb. konuları işlerken bazı açıklamalarda bulunmuştuk.

Şu halde yasak konusu olan kişisel görüşle tefsir yapmak, anlamları ortaya çıkarma yöntemiyle ilgilidir, anlaşılmaya çalışılan şeyle ilgili değildir. Diğer bir ifadeyle, Peygamberimiz (s.a.a), yüce Allah'ın sözünün, insanların sözleri için kullanılan yöntemle anla

şılmasını yasaklamıştır. Öyle ki, bu yöntem doğru ve reel bir sonuç elde etse bile, Allah'ın kelamı bağlamında esas alınmamalıdır.

Bu çıkarsamamızın kanıtı, Peygamberimizden rivayet edilen bir diğer hadistir: "Kur'an hakkında kişisel görüşü doğrultusunda konuşan kimse, isabet etse de yanılmış olur." İsabet etme varsayımına rağmen bir şey hakkında yanlış hükmünü verme, ancak yöntemdeki yanlışlıktan dolayı olabilir. Tefsir-ul Ayyâşî'de yer alan rivayette geçen: "Eğer isabet etse, bundan dolayı ödüllendirilmez" ifadesi de bunu ortaya koymaktadır.

Peygamber efendimizin zamanındaki uygulama da bu değerlendirmemizi pekiştirir niteliktedir. Çünkü Kur'an henüz bir araya getirilmemişti, bir takım sure ve ayetler dağınık halde insanların ellerinde bulunuyordu. Dolayısıyla, parça parça tefsir yapmak, maksadın aksine bir sonuca varma tehlikesi doğuruyordu.

Bu açıklamalardan çıkan sonuç şudur: Yasaklanan husus, Kur'an'ı tefsir ederken tek başına ve bağımsız olarak hareket etmektir. Müfessirin sadece kendi görüşüne dayanması ve başka şeyleri dikkate almamasıdır. Buna göre, başkalarına başvurarak onlardan yardım almak zorunludur. Bu başkası da zorunlu olarak ya Kur'an'dır ya da sünnettir. Bu başkasının sünnet olması Kur'an'la çelişir. Çünkü bizzat sünnet Kur'an'a başvurmayı ve rivayetleri Kur'an'la test etmeyi emretmektedir. Dolayısıyla başvuru kaynağı, tefsir için yardım alınacak merci olarak Kur'an'ın kendisinden başka bir şey kalmıyor.

Bundan hareketle, kişisel görüşle tefsir yapma ifadesine ilişkin açıklamaların durumu da anlaşılıyor. Bu ifadenin anlamı ile ilgili olarak çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

1- Bu ifade ile kastedilen, tefsir için gerekli olan bilgiler olmaksızın tefsir yapmaya kalkışmaktır. Bu bilgiler de Suyuti'nin el-İtkan adlı eserinde belirttiği gibi on beş temel ilimdir: Dil (lügat), nahiv, sarf, iştikak (etimoloji, kelimelerin türemesiyle ilgili ilim dalı), maani, beyan, bedi, kıraat, din usulü, fıkıh usulü, nüzul se

bebi, Kıssalar, nasih, mensuh, fıkıh, mücmel ve müphem ifadeleri açıklayan hadisler, vehbî (Allah vergisi) ilim. Bu sonuncusu ile, Peygamberimizin şu hadisinde işaret edilen hususa göndermede bulunulmuştur: "Kim bildikleriyle amel ederse, Allah ona bilmediklerini öğretir." (c.2, s.180)

2- Bu ifadeyle kastedilen, anlamını yüce Allah'tan başka kimsenin bilmediği müteşabih ifadeleri tefsir etmektir.

3- Batıl bir mezhebin görüşlerini desteklemeye dönük tefsirdir. Mezhebin baz alınarak, tefsirin bu doğrultuda yapılması ve mümkün olan her türlü yola baş vurularak mezhebin öngördüğü sonuca varılması. Zayıf bile olsa, mezhebin görüşünü kanıtlamayı amaç edinmek ve tefsiri bu amaç için kullanmak.

4- Hiç bir kanıta dayanmaksızın Allah'ın bu ifadeyle kastettiği budur, diye kesin bir tefsirde bulunmak.

5-İstihsan (şer'i delillere dayanmaksızın sırf ilk bakışta güzel görüneni benimsemek), heva ve heves üzerine bir tefsir yapmak.

Suyuti'nin el-İtkan adlı eserinde değindiğine göre bu beş maddeyi İbn-i Nakib aktarmıştır. (c.2, s.183) Diğer bazı görüşler de vardır.

Şimdi de onları buraya alıyoruz.

6- Bu ifadeyle kastedilen husus şudur: Kur'an'da yer alan içinden çıkılmaz, problem ifadeler hakkında sahabe gibi ilk kuşak Müslümanların değinmedikleri türden şeyler söylemek. Böyle yapmak, insanı Allah'ın gazabı ile karşı karşıya bırakır.

7- Kur'an hakkında, hak olarak bilinen açıklamaların tersi yönde açıklamalarda bulunmak. Bu iki görüşü İbn-i Enbarî nakletmiştir.

8- Kur'an hakkında bilgisizce ve kesin bir kanıt olmaksızın konuşmak. İster gerçeğin bunun tam aksi olduğu bilinsin, ister bilinmesin fark etmez.

9- Bu ifadeyle kastedilen, Kur'an'ın zahirini esas alan bir tavır içinde olmaktır. Bu yorumu savunanlara göre, Kur'an'ın delalet

ettiği zahiri bir anlamı yoktur. Tam tersine, bir ayet hakkında masumdan gelen nassa göre hareket edilir. Böyle olunca da, bu, ayeti tefsir etmek değil, nassa tabi olmak olarak nitelendirilir. Bunlara göre tefsir, masumun yetkisinde olan işler kapsamına girer.

10- Burada kastedilen Kur'an'ın zahirine göre hareket etmektir. Bu görüşü savunanlara göre, Kur'an'ın herhangi bir zahiri anlamı vardır, ama bunu biz anlayamayız. Tersine, ayeti tefsir çerçevesinde masumdan gelen nassa tabi olmamız gerekmektedir.

Bu on değişik yaklaşımın, bazısını, diğer bazısıyla birleştirmek mümkün olmakla beraber, kanıttan yoksundurlar. Hatta bunların içindeki bir kısım, kesin olarak batıldır ya da yaptığımız açıklamalardan hareketle batıl oldukları belirginleşir. Burada söz konusu açıklamaları yeniden tekrarlamak suretiyle sözü uzatmak istemiyoruz.

Kısacası, rivayetlerden ve "Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı?..." (Nisâ, 82) "Ki onlar Kur'an'ı parça parça kıldılar." (Hicr, 91) "Bizim ayetlerimiz konusunda çarpıtma yapanlar, bize gizli kalmazlar. Öyleyse ateşin içine bırakılan mı daha hayırlıdır, yoksa kıyamet günü güvenle gelen mi?" (Fussilet, 40) "Kelimeleri konuldukları yerlerden saptırırlar." (Nisâ, 46) "Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme." (İsrâ, 36) gibi, bu rivayetleri destekleyen ayetlerden çıkan sonuca göre, bazı rivayetlerin değindikleri yasak, tefsir yöntemiyle ilgilidir. Bir insanın yüce Allah'ın sözünü tefsir ederken insanların sözlerinin anlaşılmasında esas alınan yöntemleri baz alan bir yöntem içinde olması yâni.

Yüce Allah'ın sözleri ile insanların sözleri arasındaki farklılık, sözcüklerin kullanım tarzından, cümle kuruluşundan, edebi sanatların kullanılmasından kaynaklanan bir durum değildir. Tam tersine, yüce Allah'ın sözleri de Arapça'dır ve Arap dilinde gözetilmesi gereken kuralların tümü burada da gözetilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor: "Biz hiç bir elçiyi, kendi kavminin dilinden başkasıyla göndermedik ki, onlara apaçık anlatsın." (İbrahim, 4)

"Bu açıkça Arapça olan bir dildir." (Nahl, 103) "Biz onu, belki aklınızı kullanırsınız diye Arapça bir Kur'an kıldık." (Zuhruf, 3)

Allah'ın sözü ile, insanların sözleri arasındaki fark, maksat ve sözden anlaşılan anlamın uyarlandığı nesnel karşılık ile ilintilidir.

Konuyu biraz daha açacak olursak: Varlığımız bedensel doğayla bağlantılı olduğu ve biz de maddi bir dünyada ikamet edilmek üzere yaratıldığımız için, her anlam için maddi bir karşılık bellemişiz. Cisimlere ve cisimlerle ilgili tanımlara alışkınız. Bizim gibi bir insanın, herhangi bir meseleyle ilgili sözlerini işittiğimiz ve bu sözlerin anlamını algıladığımız zaman onu bizce bilinen nesnel karşılığa ve ona egemen olan maddi düzene uyarlarız. Çünkü, bu sözlerin bundan başka bir anlama işaret etmediğini biliriz. Bunun nedeni, bu sözleri söyleyen insanın da bizim gibi olması ve ancak bizim duyumsadığımız, bizim algıladığımız şeyleri duyumsaması, algılamasıdır. Bu durumda anlamların nesnel karşılıklarına egemen olan maddi düzen, anlayış ve mefhuma da egemen olur. Kimi zaman bu sayede genelin özele, özelin de genele dönüştürüldüğünü de görebiliyoruz. Ya da kavramın başka türlü yorumlandığı da söz konusu olabiliyor. Biz buna, dilsel karineler dışındaki aklî karinelerin devreye sokulması ile gerçekleştirilen yorumlama diyoruz.

Buna şunu örnek verebiliriz: Egemenlik ve servet sahibi eşraftan bir kimsenin: "Hiç bir şey yoktur ki, hazineleri bizim katımızda olmasın" dediğini duyduğumuz zaman, sözün anlamsal boyutlarını düşünür, teker teker kelimelerin anlamlarını etüt ederiz ve sözü nesnel karşılığa uyarlama aşamasında şu yargıya varırız: Bu adamın binaları vardır. Etrafı sağlam ve aşılmaz surlarla çevirili. Bir çok şeyi içine alacak depoları vardır. Çünkü bir hazine edinmek istediği zaman bir insan, böyle bir sistem kurar. Yine anlarız ki, bu adam çok miktarda altın, gümüş, sikkeli para, ev eşyası, süs eşyası ve silah gibi değerli şeyleri saklamaktadır. Çünkü bu saydığımız şeyler, bizim açımızdan hazine olarak saklanabilen ve koru

ması mümkün olan şeylerdir. Yer, gök, kara, deniz, yıldız ve insan gibi şeyler birer eşya olmakla beraber, hazine olarak saklanmaları ve biriktirilmeleri mümkün değildir. Bundan dolayı, adamın sözleri arasında geçen şey sözcüğünün, varlıklar aleminin sayılması mümkün olmayan cüzlerinin bir kısmı anlamında kullanıldığını anlarız. Yine "hazineler" sözcüğünün fakat az bir alan için kullanıldığını anlarız. Dolayısıyla anlamların nesnel karşılıklarına egemen olan maddi düzen söz konusu olur. Şöyle ki bir çok şey hazine olarak biriktirilemez; ayrıca hazine olarak saklanan şeylerin sağlam ve hırsızlığa, soyguna karşı korunabilen yerlerde tutulması gerekir. Böylece, egemen olan maddi düzen, şey ve hazine gibi mutlak ifadeler bazında ilginç bir sınırlandırma devreye sokmuş olur.

Sonra bir de bakıyoruz ki, yüce Allah elçisine şöyle bir ayet indirmiş: **"Hiç bir şey yoktur ki, hazineleri bizim katımızda olmasın."** (Hicr, 21) Eğer zihnimiz ilkel algılama düzeyinden kurtulamamışsa, bu sözü, herhangi bir insanın sözü gibi açıklarız. Oysa kesinlikle buna ilişkin bir kanıt yoktur elimizde. İşte bu, bir bilgiye dayanmaksızın algıladığımız anlama göre tefsir yapmamızın somut bir örneğidir.

Eğer zihnimiz, bir ölçüde bu ilkel düzeyi aşmışsa ve yüce Allah'ın kesinlikle mal biriktirmeyeceğini, hazine kurmayacağını kavramışsak, özellikle de O'nun şu sözlerini işitmişsek: "O, ancak onu belli bir miktarla indirir" (Hicr, 21) "Allah gökten rızık indirip ölümünden sonra yeryüzünü diriltmesinde..." (Casiye, 5) hemen şu yargıya varırız: Ayette geçen şeyden maksat, ekmek ve su gibi rızıklardır. Bu rızkın indirilmesi ise, yağmurun indirilmesidir. Çünkü gökten ancak yağmur indirildiğine tanık olmuşuz. Bu durumda, her şeyin Allah katında hazinelerinin olması, sonra bunların belli bir ölçüyle indirilmesi, yağmurun gökte saklanmasından ve gıda maddelerinin elde edilmesine bir hazırlık olarak indirilmesinden kinayedir, yargısına varırız. Bu da bir bilgiye dayanmaksızın, ayetleri görüşümüze göre tefsir etmenin bir örneğidir. Çünkü böyle bir

değerlendirmede bulunmanın tek dayanağı, bizim gökten sadece yağmurun indiğini bilmemizdir. Böyle bir durumda biz, bir şeyin olmadığını biliyor değiliz, tam tersine bilgiden yoksunuz.

Bu düzeyin de üzerine çıkar, Kur'an hakkında bir bilgiye dayanmaksızın konuşmaktan kaçınır, karşımızdaki ifadeyi eksiksiz bir mutlaklıkla başbaşa bırakır ve: "Hiç bir şey yoktur ki, hazineleri

bizim katımızda olmasın." ayetinin yaratılış meselesini ele aldığını düşünürsek, insan, hayvan ve bitki gibi yaratılış yoluyla sürekli yenilenen varlıkların gökten inmediklerini, yerde bir şekilde meydana geldiklerini somut olarak gözlemlediğimiz için: "Hiç bir şey yoktur ki hazineleri bizim katımızda olmasın." ayetinin, eşyanın, varoluşu sürecinde yüce Allah'ın iradesine boyun eğişini kinayeli olarak anlattığı yargısına varırız. Bu durumda ilahi iradeyi, yaratılan varlıkların içinde depolandığı bir tür hazine gibi algılarız. Varlıklar, ondan çıkıyor ve yüce Allah'ın dilemesi ile oradan iniyorlar.

Görüldüğü gibi bu da, ayetin bir bilgiye dayanmaksızın tefsir edilmesine bir örnektir. Çünkü bizim, inmek kavramından anladığımız ve onun dışında da başka bir şey bilmediğimiz hususla ilgili olarak, Allah'ın katından hiç bir şeyin inmediğini görmemizden başka bir dayanağımız yoktur.

Yüce Allah'ın Kur'an'da isimleri, sıfatları, fiilleri, melekleri, kitapları, peygamberleri, kıyamet günü ve Bugünde meydana gelecek olaylar hakkında yaptığı açıklamalar, bütün bunlara egemen kıldığı yasalar, bunların işleyişine yön veren sistem hakkında verdiği bilgiler üzerinde düşündüğün zaman, bir de bunların tefsiri bağlamında söylediklerimiz ve ileri sürdüğümüz aklî kanıtlar ve ipuçları üzerinde düşündüğün zaman, bütün bunların kişisel görüşe dayanarak tefsir yapmak ve kelimeleri konuldukları yerlerden tahrif etmenin örneği olduğunu anlarsın.

Muhkem ve müteşabih konusu ile ilgili beşinci bölümde şu hususa dikkat çekmiştik: Kur'an'daki açıklamalar, ilahi bilgiler açısından örnekler gibidirler veyahut örnekle örnek verilen şey

arasındaki ilişki gibi bir ilişki var aralarında. Bunlar, değişik ayetler arasında bölünmüş bulunuyorlar, farklı biçimlerde açıklamalar yapılmıştır ki, bazı ayetler açısından fark edilmeyecek bazı noktaların diğer bazı ayetler aracılığıyla anlaşılması mümkün olsun. Bu yüzden bazısı, bazısının tanığı konumundadır. Bir ayet diğer bir ayetin açıklayıcısıdır. Aksi takdirde ilahi bilgiler, hakiki anlamlarının bilinmesi itibariyle bir karışıklığa kurban gideceklerdi. Yukarıda da açıkladığımız gibi, bir ayetin tefsiri noktasında, bir bilgiye dayanmaksızın açıklama yapmaktan kurtulma mümkün olmayacaktı.

Buradan şunu anlıyoruz: Yukarıda da söylediğimiz gibi, kişisel görüşle yapılan tefsir, bir bilgiye dayanmaksızın konuşma durumundan soyutlanamaz. Yine yukarıda yer verdiğimiz hadis de buna işaret etmektedir: **"Kur'an hakkında herhangi bir bilgiye dayanmaksızın konuşan kimse, şimdiden cehennemdeki oturağına**

hazırlansın."

Dolayısıyla şu gerçekle karşı karşıya kalıyoruz: Kur'an hakkında bir bilgiye dayanmaksızın konuşmak, ayetler arasında görünürde bir çelişkinin yaşanmasına neden olmaktadır. Çünkü, Kur'an ayetleri arasında mevcut bulunan manevi tertibi bozmuş olur. Bu durum ayetin asıl bulunması gereken yerden uzaklaştırılmasını, diğer bir ifadeyle kelimelerin yerlerinden tahrif edilmesini doğurur. Bundan dolayı da kaçınılmaz olarak Kur'an'ın bir kısmının veya büyük bir kısmının zahiri anlamlarından soyutlanarak tevil edilmesi gerekecektir. Cebriye ekolüne mensup kimselerin insan özgürlüğünü belirten ayetleri tevil etmesi, insan başı boşluğunu, anarşizmi savunan grupların da kadere işaret eden ayetleri tevil etmeleri gibi. İslam mezheplerinin büyük bir kısmı, şu veya bu oranda mezheplerinin prensipleriyle uyuşmayan ayetleri tevil etme yönüne gitmişlerdir. Aklî karinelere dayanarak tevil yapma peşine düşmüşlerdir. Örneğin şöyle diyebilmişlerdir. Falan ayetin zahiri

anlamının aksi aklî kanıtlarla tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu ayeti zahiri anlamından soyutlamak gerekmektedir.

Kısacası, bunun sonucu, hiç kuşkusuz, anlamsal düzenlerinin bozulması suretiyle, ayetlerin birbirleriyle çelişmesidir. Bazı ayetlerin maksatları ile diğer bazı ayetlerin maksatları arasında zıtlıkların meydana gelmesidir. Bu durumda bütün maksatların geçersiz olması gündeme gelmiş olur. Çünkü Kur'an'da ihtilaf yoktur. Kur'an ayetlerinin bazısı ile diğer bazısı arasında ihtilaf baş göstermesi, düzenin bozulmasından ve anlamın karışmasından başka bir şey değildir.

Bazı rivayetlerde, ayetlerin bazısını bazısıyla vurmak diye tabir edilen hususla kastedilen budur. Aşağıdaki rivayetlerde bu hususa değinilmiştir.

"el-Kâfi'de ve Tefsir-ul Ayyâşî'de İm**am Sadık (a.s) babasından (ona selam olsun) şöyle rivayet eder: Bir adam Kur'an'ın bir kısmını diğer bir kısmıyla vurursa kâfir olur."** (el-Kâfi, c.2, s.632, h: 17; Tefsir

ul Ayyâşî, c.1, s.18, h:2)

Meâni-l Ahbar ve el-Mehasin adlı eserlerde müsned olarak ve Tefsir-ul Ayyâşî'de İmam Sadık'tan (a.s) rivayetle şöyle deniyor: **"Bir adam Kur'an'ın bir kısmını diğer bir kısmıyla vurursa, kâfir olur."** (Meâni-l Ahbar, s.190, h:1. el-Mehasin, s.212, h:86)

Şeyh Saduk der ki: Bu hadisin anlamını İbn-i Velid'den sordum. Dedi ki: **Burada kastedilen, senin bir adamına cevaben herhangi bir ayetin tefsiri olarak başka bir ayetin tefsirini söylemendir."**

Ben derim ki: **İbn-i Velid'in cevabında belli ölçüde müphemlik yok değildir. Eğer bununla, sözü edilen anlamları karıştırmayı ve bazı araştırmacıların tartışmalarında ayetleri karşı karşıya getirmelerini, bazısının anlamını esas alarak diğer bazısını buna göre tevil etmelerini kastetmişse, doğruyu söylemiştir. Yok eğer bununla bir ayetin diğer bir ayetle tefsir edilmesini, bazı ayetlere diğer bazı ayetlerin tanık gösterilmesini kastetmişse, kuşkusuz yanıl**

mıştır. Aşağıda sunacağımız iki rivayet de bu tarz bir yaklaşımı reddetmektedir.

Numanî Tefsiri'nde İsmail b. Cabir'e isnaden deniliyor ki: Cafer b. Muhammed Sadık'ın (a.s) şöyle dediğini işittim: "Her türlü noksan sıfattan münezzeh yüce Allah, Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderdi ve onun gönderilişi ile birlikte peygamber gönderme işine son verdi. Artık Hz. Muhammed'den sonra peygamber gelmeyecektir. Allah ona bir de kitap indirmiştir ve böylece kitap indirme dönemini de sona erdirmiştir. Bundan sonra kitap inmeyecektir. Bu kitapta bir takım helaller ve haramlar belirlemiştir. **Kur'an'ın helal kıldığı şey, kıyamete kadar helal, haram kıldığı da kıyamete kadar haram kalacaktır.** Onda sizin şeriatınız ve hukuk sisteminiz, sizden önceki ve sonraki nesillerin haberleri vardır. **Peygamber Efendimiz onu, vasileri için kalıcı bir ilim haline getirmiştir. Ancak insanlar onları terkettiler.** Oysa onlar tüm zamanların insanları üzerinde şahitler konumundaydılar. İnsanlar onlardan yüz çevirdiler, sonra da onları öldürdüler. Onların dışındaki kimselere uydular. Bu yetkisiz önderlere içtenlikle itaat ettiler. Hatta birisi asıl yetkililerden birinin dostluğunu ve onları veli bildiğini ve onların ilmine talip olduğunu açığa vurunca, ona karşı isyankarca davrandılar.

Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: **"Sonunda onlar kendilerine hatırlatılan şeyden pay almayı unuttular. İçlerinden birazı dışında, onlardan sürekli ihanet görür durursun."** (Mâide, 13) Çünkü onlar, Kur'an'ın bir kısmını diğer bir kısmıyla vuruyorlar. Neshedilen bir ayeti kanıt gösteriyor ve onun nasih olduğunu sanıyorlar. Müteşabih bir ayete dayanarak karar veriyor ve onu muhkem olarak algılıyorlar. Özel nitelikli bir ayeti kanıt gösteriyor ve onu genel nitelikli kurallar içeren bir açıklama olarak değerlendiriyorlar. Ayetin öncesini esas alıyorlar, ama bu tevile ilişkin gerekçeleri unutuyorlar. Sözün girişini ve sonunu görmüyorlar. Varacağı

yeri ve kaynaklandığı yeri bilmiyorlar. Çünkü Kur'an bilgilerini yet

kili mercilerden almıyorlar. Bu yüzden hem kendileri saptılar, hem de başkalarını saptırdılar."

Şunu biliniz ki, -Allah size merhamet etsin; Allah'ın kitabında yer alan nasih-mensuh, özel-genel, muhkem-müteşabih, ruhsatazimet, Mekkî-Medenî ayetleri, bu ayetlerin nüzul sebeplerini, kesik ve birleşik müphem lafızları (müphem cümle ve kelimeleri), kaza ve kader ilmine ilişkin açıklamaları, öncelenmiş ve ertelenmiş (takdim, tehir) ifadeleri, anlamı açık ve anlaşılır olanı, anlamı derinde olanı, zahir ve batın ifadeleri, başlangıç ve sonuçları, soru ve cevapları, kesme ve birleştirme yerlerini, istisna olanı ve genel geçer olan, önceki bir ifadede yer alıp da sonraki bir ifadeye işaret eden niteliği, tekitli ve vurgulu olanı, ayrıntılı olanı, azimet nitelikli hükümlerle ruhsat nitelikli hükümleri, farzların ve hükümlerin bulunduğu yerleri, inkarcıların helak olmasına neden olan helal ve haramların anlamlarını, ulamalı, bitişik lafızları, öncesine veya sonrasına ait olan ifadeleri bilmeyen bir kimse Kur'an'ı bilmediği gibi, Kur'an ehli de değildir.

Bir kimse, hiç bir kanıta dayanmadan bütün bunları bildiğini iddia ederse, o yalancıdır, kalbini kuşkular kemirmektedir, Allah ve Resulüne yalan, iftira atmaktadır. Onun barınağı cehennemdir. Orası ne kötü bir gidiş yeridir."

Nehc-ül Belağa ve el-İhtacac'da Hz. Ali şöyle der: "Onlara bir problem arzedilip hükme bağlanması istendiğinde, o meseleyle ilgili olarak kendi kişisel görüşüne göre hüküm verir. Sonra aynı problem, aynı şekilde başka birine sorulur; öncekinin aksi bir hüküm verir. Sonra bu hakimler, baş kadının etrafında toplanarak verdikleri hükümleri anlatıp hüküm vermesini isterler, o da bu görüşlerin tümünü onaylar. Oysa ilahları bir, peygamberleri bir, kitapları birdir.

Acaba Allah onlara ihtilaf etmeyi mi emretti de, onlar böyle yapmakla O'na itaat ettiler? Yoksa onlara ihtilaf etmeyi yasakladı da, onlar O'na isyan ettiler? Yoksa eksik bir din mi indirmiştir ki,

bu dini tamamlamak için bunların yardımına ihtiyaç duydu? Ya da onlar O'nun ortakları mıdırlar, ki böyle şeyler söyleme hakkına

sahiptirler ve Allah'a da bunları onaylamak düşüyor? Yoksa Allah eksiksiz bir din indirdi de Peygamber mi bu dini tebliğ etmede, gereklerini yerine getirmede kusur işledi?

Halbuki yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Biz kitapta hiç bir şeyi noksan bırakmadık."** Onda her şeyin açıklaması vardır. Yine kitabın bir kısmının diğer bir kısmını tasdik ettiğini ve kitabında ihtilaf olmadığını belirtiyor. "Eğer Kur'an Allah'tan başkasının katından olsaydı, onda bir çok ihtilaflar bulurlardı." Kur'an'ın zahiri insanları hayrete düşürecek kadar güzel mi güzel, batını sonuna erişilemez, derin mi derindir. Onun olağanüstülüklerini saymak mümkün değildir. Garip ifadelerinin sonu gelmez. Karanlıklar ancak onunla aydınlanır." (Nehc-ül Belağa, hutbe, 18; el-İhticac, c.1, s.389)

Ben derim ki: Görüldüğü gibi bu rivayet, her dini düşüncenin sonuçta Kur'an'a dayanması gerektiğine ilişkin bir nass niteliğindedir, İmamın "Onda her şeyin açıklaması vardır." ifadesi aynı anlama işaret eden bir ayete gönderme yapmaktadır.

ed-Dürr-ül Mensûr adlı tefsirde yer alan, ayrıca Ebu Sâd'ın ve İbn-i Durays'ın "Fedail"inde tahric ettiği bir rivayette, İbn-i Mürdevehy, Amr b. Şuayb'tan, o da babasından, o da dedesinden şöyle aktarır: Resulullah, Kur'an üzerinde tefsir yapan ve ileri geri konuşan bir topluluğun yanına öfkelenerek vardığında şöyle buyurdu: **"Sizden önceki toplumlar böyle yaptıkları için sapıttılar. Peygamberleri hakkında ihtilafa düştüler. Kitabın bir kısmını bir kısmıyla vurdular. Şunu unutmayın ki: Kur'an'ın bir kısmı, diğer bir kısmını yalanlamak için inmemiştir. Tam tersine, bir kısım bir kısmını tasdik etmek için inmiştir. Bildiklerinizle amel edin. Size karışık gelen, benzeşmeli (müteşabih) ifadelere de iman edin."**

(c.2, s.6)

Yine aynı eserde, Ahmed'in de başka bir kanalla Amr b. Şuayb'dan, o da babasından ve o da dedesinden tahriç ettiği bir

rivayette şöyle deniyor: Resulullah (s.a.a) bir topluluğun Kur'anla ilgili tartışmalara girdiklerini duydu. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Sizden öncekiler, bundan dolayı helak oldular. Allah'ın kitabının bir kısmını, bir kısmıyla vurdular. Oysa Allah kitabını ayetlerinin bir kısmı diğer bir kısmını tasdik edecek şekilde indirmiştir. Allah'ın kitabının bir kısmını diğer bir kısmına dayanarak yalanlamayın. Kitaptan bildiklerinizle amel edin. Bilmediklerinizi de Kur'an alimlerine bırakın."

Ben derim ki: **Görüldüğü gibi, rivayetlerde, Kur'an'ın bir kısmını**

bir kısmıyla vurmak (çürütmek, asılsız tevillere malzeme yapmak), Kur'an'ın bir kısmının bir kısmını tasdik etmesine karşılık olarak zikredilmiştir. Bununla kastedilen ayetlerin konumlarını ve anlamlarını birbirine karıştırmak, maksatları arasındaki uyumu bozmaktır. Muhkemi, müteşabih, mütaşabihi de muhkem olarak algılamak vb. gibi.

Şu halde Kur'an üzerinde kişisel görüşe dayanarak değerlendirmelerde bulunmak, yukarıda işaret ettiğimiz rivayetlerde de belirtildiği gibi, Kur'an hakkında herhangi bir bilgiye dayanmadan açıklamalar yapmak, az önce yer verdiğimiz rivayetlerin de üzerinde durduğu Kur'an ayetlerinin bir kısmını bir kısmıyla vurmak gibi konuların hepsi aynı anlam etrafında döner, hepsi Kur'an'ı Kur'an dışı mesnetsiz kaynaklara dayanarak tefsir etmemenin gerekliliğini vurguluyorlar.

Eğer desen ki: Hiç kuşkusuz, Kur'an insanlar akletsinler ve anlamlarını kavrasınlar diye inmiştir. Nitekim aşağıdaki ayetler bunu vurgulamaktadır: **"Şüphesiz sana kitabı insanlar için indirdik."** (Zümer, 41) **"Bu insanlar için bir beyandır."** (Âl-i İmrân, 138) Bunun gibi daha bir çok ayet örnek olarak gösterilebilir. Hiç kuşkusuz Kur'an'ın açıklayıcısı Peygamber efendimizdir (s.a.a). Nitekim şu ayet buna işaret etmektedir: **"Sana zikri indirdik ki, insanlara kendileri için indirileni açıklayasın."** (Nahl, 44) Sonra Peygamber

de sahabelere Kur'an'ı açıklamışlardır. Ardından tabiin kuşağına mensup kimseler de bunları ashaptan almışlardır.

O halde ashabın Peygamber'den aktardıkları şeyler, nebevî açıklamalardır. Dolayısıyla Kur'an nassına göre, bunları bir kenara atmak ya da görmezlikten gelmek doğru değildir. Şayet onlar, Kur'an hakkında Peygamber'e (s.a.a) isnat etmeksizin bir şey söylemişlerse, bu söyledikleri şeyler, kanıtsallık açısından nebevî a-çıklamalar düzeyinde değilseler bile, kalbimiz bunlara oturuyor. Çünkü ayetlerin tefsiri ile ilgili olarak söyledikleri sözleri, ya Peygamber'den (s.a.a) işitmişler ya da Peygamber'in (s.a.a) açıklamaları ve eğitimi sonucu kazanılan kabiliyetin yol göstericiliği ile vardıkları bir sonuçtur. Yine ashabın öğrencileri konumunda olan tabiin kuşağı ve onların ardınca gelen kimseler tarafından nakledilen şeyler de aynı konuma sahiptir. Arapça'nın kuralları hususunda derinleşen bu insanların Kur'an anlamlarını kavramamaları mümkün mü?

Ayrıca İslam'ın ilk dönemlerindeki din adamlarıyla ilgili tarih hiç kuşkusuz onların, değerlendirmelerini nebevi bir bilgiye dayandırmak için yoğun bir çaba içinde olmalarına ve onların dini

kavrama açısından sarf ettikleri insan üstü çabalarına tanıklık etmektir.

Buradan şu sonuca varıyoruz: Onların yolundan ve geleneğinden sapmak, topluluklarının dışına çıkmak, şayet herhangi bir ayeti onların sözleri ve görüşleri arasında bulunmayan bir şekilde tefsir etmek bidattir. Onların, hakkında bir şey söylemedikleri yerde susmak gerekir.

Allah'ın kitabını anlamak isteyen bir kimse için onlardan yapılan nakillere dayanmak yeterlidir. Çünkü rivayetlerin sayısı oldukça kabarık ve binleri aşmaktadır ve her konuda yeterli açıklama yapılmıştır. Sözgelimi Suyuti, Peygamberimizden, sahabeden ve tabiinden aktarılan rivayetlerden on yedi bin tanesini tespit ettiğini söylemektedir.

Buna karşılık olarak derim ki: Daha önce de söylediğimiz gibi, kâfir, mü'min, Kur'an'ın indiği dönemi gören veya görmeyen tüm insanları onun hakkında düşünmeye, üzerinde etüt yapıp derin kavrayışlarda bulunmaya davet eden ayetler, özellikle: "Onlar hala Kur'an'ı iyice düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasının katından olsaydı, kuşkusuz içinde birbirini tutmaz bir çok şey bulurlardı." (Nisâ, 82) ayeti açık bir şekilde gösteriyor ki: Bir araştırmacı, düşünme ve araştırma yoluyla Kur'an ayetlerinin anlamlarını algılayabilir. Ayetler arasında görülen zahiri ihtilafları ortadan kaldırabilir. Ayet bir meydan okuma niteliğindedir.

Dolayısıyla, ayetlerin anlamlarını özellikle böyle bir bağlamda ashabın, onların talebeleri konumundaki tabiin kuşağına mensup şahısların anladıklarına, hatta Peygamberimizin (s.a.a) açıklamalarına döndürmenin bir anlamı yoktur. Çünkü anlaşılan şey, ya sözün zahiriyle uyumludur, düşünme, araştırma ve inceleme yoluyla da olsa lafzın desteklediği bir çıkarsamadır ya da anlaşılan şey, ifadenin zahiriyle uyuşmamaktadır, kelimeler de bunu desteklememektedir. Bu durumda böyle bir çıkarsama yukarıdaki ayetin ifade ettiği meydan okumayla ilintili olmaz ve kanıtsallık niteliğini de yitirir. Bu husus son derece açıktır.

Kuşkusuz, hükümlerin ayrıntılarının, Peygamberimizin (s.a.a) açıklaması olmadan algılanamayacağı tezi gerçeğin ifadesidir. Nitekim Kur'an da böyle durumlarda Peygamber efendimize başvurulmasını öngörür: "Resul size ne verirse, artık onu alın, sizi neden sakındırırsa, artık ondan sakının." (Haşr, 7) Bunun gibi daha bir çok ayet örnek gösterilebilir. Kıssaların ve kıyamet günü sahnelerinin ayrıntıları için de aynı durum geçerlidir.

Buradan anlıyoruz ki, Peygamberimiz (s.a.a) yalnızca bir öğretici pozisyonundadır. Öğretim ise, deneyimli öğretmenin öğrencisinin zihnine yol göstermesinden, öğrenmesi ve elde etmesi zor olan şeyleri algılaması noktasında kılavuzluk yapmasından başka bir şey değildir. Öğretim olmadan anlaşılması mümkün olmayan

şeyleri değil kuşkusuz. Çünkü öğretme, yolu kolaylaştırma ve amaca yakınlaştırma eylemidir. Yeni bir yol icat etme, bambaşka bir maksat oluşturma değil. Bir öğretmen gerçekleştirdiği eğitim esnasında, öğrencinin zihninin kolayca alabileceği şekilde yalnızca ilmi hedefleri belli bir tertibe koymayı ve onları belli bir düzene sokmayı amaçlar ki bu sayede öğrenci yeni bir tertip ve değişik bir düzen için emek sarf ederek ömrünü boşa tüketmiş, gücünü yok yere heder etmiş veya bilgi yanlışlıkları ile yüzyüze gelmiş olmaz.

Aşağıdaki ayetlerde ve benzeri nasslarda işaret edilen husus budur: "Sana da zikri indirdik ki, insanlara kendileri için indirileni açıklayasın..." (Nahl, 44) "Onlara kitap ve hikmet öğretiyor." (Cuma, 53) Şu halde Peygamber (s.a.a), insanları eğiten ve onlara bizzat Kur'an'ın işaret ettiği hususları açıklayan kimsedir. Bunları yüce Allah Kur'an aracılığıyla zaten açıklamışlar ve insanların da eninde sonunda bunları anlamaları mümkündür. Yoksa Peygamber (s.a.a), insanlara Allah'ın kitabından anlamaları mümkün olmayan şeyleri öğretmekle yükümlü değildir. Çünkü böyle bir iddia şu ayetin ifade ettiği hususla kesinlikle uyuşmamaktadır: "Bilen bir kavim için, ayetler fasıllar halinde açıklanmış Arapça okunan bir kitaptır." (Fussilet, 3) "Bu ise açıkça Arapça olan bir dildir." (Nahl,

103)

Öte yandan, Peygamberimiz'den (s.a.a) aktarılan ve tevatür düzeyine ulaşan bir çok rivayette, Kur'an'a sarılmaya, onu esas almaya ve kendisinden yapılan nakillerin Kur'anla test edilmesine ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bütün bunlar, ancak Peygamberimizden (s.a.a) aktarılan tüm sözlerin Kur'an'dan da anlaşılabilmesi durumunda bir anlam ifade ederler. Eğer bunun da anlaşılması Peygamberimizin (s.a.a) sözlerinin içerdiği açıklamalara bağlı olsa, muhal nitelikli olan kısırdöngüyle karşı karşıya kalmış oluruz.

Ayrıca ashabın aracılığıyla Peygamber'den nakledilen haberlerin, aktarılış yollarını bir an için gözardı etsek bile, ifadeler arasında bir çok ihtilaf vardır. Hem sahabeler arasında ihtilaf, vardır,

hem de bir sahabeden aktarılan değişik açıklamalar arasında ihtilaf vardır. Ashaptan aktarılan rivayetleri inceleyenler bunları rahatlıkla görürler. Buna rağmen biri çıkıp da: "Bir ayetle ilgili olarak, onlardan aktarılan değişik görüşler içinde birini seçmek ve onun etrafında birleşmek, ashabın icmasını ihlal etmekten kaçınmak, onların cemaatlerinin dışına çıkmamak gerekir;" derse, onun bu sözünün hiç bir geçerliliği olmaz. Çünkü ashabın kendisi bu yolu tutmamışlar. Böyle bir yönteme bağlı kalmamışlardır. Aralarında ihtilaf etmekten kaçınmamışlardır. Bu durumda başkalarından onların sözleri etrafında birleşmeleri istenebilir mi? Oysa onların sözlerinin başkası için bağlayıcı olmak gibi bir ayrıcalığı olmadığı gibi, ihtilaf etmek de, onlar için serbest başka insanlar için de yasak değildir.

Kaldı ki Kur'an ayetlerinin anlamını kavrama bağlamında, İslam'ın ilk dönemlerindeki sahabe ve tabiin kuşağına mensup tefsir bilginlerinin elimize ulaşan açıklamalarını esas almak, bilgiyi doğal merasında ilerlemekten alıkoyar ve araştırma eylemlerini sonuçsuz bırakır. Bunu ilk dönem tefsircilerin kaleme aldıkları eserlerde, ilk döneme ait sözlerde gözlemlemek mümkündür. Çünkü tefsir olarak onlardan aktarılan, basit anlamlar, derinlikten, araştırmadan, dikkatli gözlemden yoksun sözlerden başka bir şey değildir. Hani nerede: "Biz kitabı sana, her şeyin açıklayıcısı olarak indirdik." (Nahl, 89) ayetinde işaret edilen Kur'anî incelikler, yüksek bilgiler!

İlk kuşak tefsircilerin anlayışları, kararlılıkları ve içtihat şevkleri dolayısıyla Kur'an anlamlarını kavrayamamalarının imkansız olduğuna ilişkin olarak ileri sürülen iddiayı da, bizzat onlar arasında bir çok ayetin anlamı üzerinde yaşanan ihtilaflar, onlardan aktarılan sözler arasındaki çelişkiler çürütmektedir. Çünkü ihtilaf ve çelişki, ancak gerçeğin bilinmemesi ve gerçeğe giden yolun başka yollardan ayırdedilme-mesi durumunda söz konusu olabilir.

İşin aslı şudur: Kur'an'ı anlama yolu kapalı değildir, İlahi beyan ve hikmetli zikri anlamanın yolu, yine ilahi beyan ve hikmetli zikirdir. Yâni Kur'an'ın maksatlarını anlamada başka yollara, yöntemlere ihtiyaç yoktur. Yüce Allah'ın yol gösterici, nur ve her şeyin açıklayıcısı olarak tanıttığı bir kitabın kendisinden başka yol göstericilere, başka aydınlatıcı nurlara, mesajının algılanması için başka kılavuzlara ihtiyaç duyduğu düşünülebilir mi?

Eğer desen ki: Sahih kaynaklarda belirtildiğine göre, Peygamber efendimiz (s.a.a), Müslümanlara yönelik olarak yaptığı son konuşmasında şöyle buyurmuştur: "Ben sizin aranızda ağırlığı ve

değeri olan iki şey bırakıyorum. Biri büyük biri de küçüktür. Büyük olanı, Rabbimin kitabıdır, küçük olanı ise, Ehl-i Beytim'dir. Bu ikisi hakkında beni riayet edin. Bu ikisine sarıldığınız sürece sapmazsınız."

Bu hadisi gerek Şia, gerek Ehl-i Sünnet kaynakları, mütevatir kanallardan büyük bir sahabi topluluğundan rivayet etmişlerdir. Hadis bilginleri, bu hadisi rivayet eden sahabilerin sayısının otuz beşe ulaştığını belirtmişlerdir.

Bazı rivayetlerde şöyle bir ifadeye yer verilir: "Cennetteki havuzun yanında bana gelinceye kadar bu ikisi birbirinden ayrılmazlar."

Bu hadis, Ehl-i Beyt İmamlarının Kur'an'la ilgili değerlendirmelerinin kanıtsal nitelikte olduğunu, dolayısıyla tefsir bağlamında onların söylediklerini esas almanın, bununla yetinmenin zorunlu olduğunu gösterir. Aksi takdirde, ikisini birbirinden ayırma gibi bir durum söz konusu olacaktır.

Buna karşılık olarak Ben derim ki: Biraz önce, Peygamberin

(s.a.a) açıklamalarına tabi olmakla ilgili olarak söylediklerimiz burada da geçerlidir. Sözü edilen hadis, Kur'an'ın zahirinin kanıtsallığını iptal etme ve sadece Ehl-i Beyt hadislerinin zahirini hüccet kılma bağlamında söylenmiş değildir. Nasıl olabilir? Oysa Peygamberimiz (s.a.a): "Bu ikisi birbirinden ayrılmazlar" buyuruyor. Bu ifade kanıtsallığın her ikisi için geçerli olduğunu ortaya koymakta

dır. Şu halde Kur'an'ın kendi anlamlarına işaret etmesi, içerdiği ilahi bilgileri açığa çıkarması gibi bir misyonu vardır. Ehl-i Beyt İmamlarının da Kur'an'ın mesajını ve hedefini insanlara göstermek, Kur'an'ı anlamanın yoluna işaret etmek gibi bir işlevi söz konusudur.

Kaldı ki, Peygamber efendimizden (s.a.a) rivayet edilen ve insanları Kur'an'ı esas almaya, içeriği üzerine düşünmeye ve kendisinden rivayet edilen sözleri Kur'an'la test etmeye davet eden hadislerin benzeri sözler, Ehl-i Beyt İmamlarından da (hepsine selam olsun) rivayet edilmiştir.

Öte yandan, Ehl-i Beyt İmamlarından (onlara selam olsun) aktarılan rivayetlerin büyük bir kısmı, bir ayeti başka bir ayetin kanıtı olarak algılamaya, bir anlamı başka bir anlama şahit olarak göstermeye ilişkin ifadeler içermektedir. Böyle bir durum ancak, anlamın muhatap tarafından algılanabilir, belli ve geçerli bir yoldan geldiği için de zihni tarafından rahatlıkla bağımsız olarak kavranabilir olması ile mümkün olacak bir husustur.

Yine Ehl-i Beyt İmamlarından aktarılan başka rivayetlerde de bu hususa gayet açık bir şekilde işaret edilmektedir. Örneğin el-Mehasin adlı eserin müellifi, kendi rivayet zinciriyle Ebi Lubeyd el-Bahranî'den o da İmam Bâkır'dan (a.s) şöyle rivayet eder: "Allah'ın kitabının müphem, anlaşılmaz olduğunu ileri süren kimse, helak olur ve başkalarını da helak eder." (s.270, h:360)

Yine bu eserde ve el-İhticac adlı eserde İmam Bâkır'dan (a.s) buna yakın bir hadis daha aktarılır: "Size bir şeyden söz ettiğim zaman, onun hakkında Allah'ın kitabındaki açıklamayı sorun..." (el

İhticac, c.2, s.55)

Yukarıda yaptığımız açıklamalarla Kur'an'ın içerdiği bilgileri Kur'an aracılığıyla algılamanın mümkün olduğu ve bunların akıllardan örtülü, gizli olmadığını ifade eden hadislerle, zahirleri bunun tam tersini ifade eden hadisleri birbirleriyle bağdaştırmak ve çelişkiyi ortadan kaldırmak mümkündür.

Tefsir-ul Ayyâşî'de Cabir'den şöyle rivayet edilir: İmam Sadık

(a.s) buyurdu ki: "Hiç kuşkusuz Kur'an'ın batını bir yönü vardır ve bu batını yönün de bir zahiri vardır." Sonra dedi ki: "Ey Cabir, insanların aklına Kur'an'dan daha uzak bir şey yoktur. Bir ayetin başı bir hususla, ortası bir diğer hususla ve sonu da bir başka hususla ilgili inmiş olabilir. O değişik yönlere işaret eden ama (başı, ortası, sonu) bütünlük arzeden bitişik bir sözdür." (c.1, s.11, h.2) Bu anlamı destekleyen başka rivayetler de vardır.
"İnsanların aklına Kur'an'dan daha uzak bir şey yoktur" sözü bazı rivayetlerde Peygamber efendimize nispet edilir. Hz. Ali'den

(a.s) şöyle rivayet edilmiştir: "Kur'an çok yönlü bir taşıyıcıdır..." (Nehc-ül Belağa, hikmetli sözler: 77)
Şu halde teşvik edilen, Kur'an'ın Kur'an yoluyla tefsir edilmesidir. Yasaklananansa, Kur'an'ın başka yöntemlerle tefsir edilmesidir. Bundan da anlaşılıyor ki, tefsir yaparken ayetleri anlamak için Kur'an'dan yardım istemek ve ayeti ayetle tefsir etmek gerekir. Kuşkusuz bunun için de Peygamber efendimizden ve Ehl-i Beyti'nden aktarılan sözler üzerinde düşünmek, bunlar aracılığıyla bu kabiliyete varmak ve daha sonra tefsir etmeye başlamak gerekir. Hiç kuşkusuz insanları doğruya ileten yüce Allah'tır.

AYETLERIN MEALI 10-18

10-Şüphesiz inkar edenler, onların malları da, çocukları da kendilerini Allah'tan müstağni kılmaz. İşte onlar, ateşin yakıtıdırlar.

11- Tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidiş tarzı gibi. Ki onlar da ayetlerimizi yalanladılar. Böylece Allah günahları aracılığıyla onları yakalayıverdi. Allah'ın azabı çok şiddetlidir.

12-İnkar edenlere de ki: "Yakında yenileceksiniz ve toplanıp cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir yataktır."

13- Karşı karşıya gelen iki toplulukta, sizin (siz müşrikler) için bir ayet ve ibret vardır. Bir topluluk, Allah yolunda çarpışıyordu, diğeri ise kâfirdi ki göz görmesiyle onları iki kat görüyorlardı. İşte Allah, dilediğini yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda, gözleri olanlar için gerçekten bir ibret vardır.

14- Kadınlara, oğullara, kantar kantar yığılmış altın ve gümüşe, salma (veya işaretli) güzel atlara, hayvanlara ve ekinlere duyu

Âl-i İmrân Sûresi 28-32 379

lan tutkulu şehvet, insanlara süslü ve çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının metaıdır. Asıl varılacak güzel yer Allah katında olandır.

15- De ki: Size bundan daha hayırlısını bildireyim mi? Korkup sakınanlar için Rabblerinin katında, içinde temelli kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır. Allah, kulları hakkıyla görendir.

16- Onlar (sakınanlar); "Rabbimiz şüphesiz biz iman ettik, artık bizim günahlarımızı bağışla ve bizi ateşin azabından koru" diyenlerdir.

17- Sabredenler, doğru olanlar, gönülden boyun eğenler, infak edenler ve seher vakitlerinde bağışlanma dileyenlerdir.

18- Allah adaleti ayakta tutarak, gerçekten kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik etti; melekler ve ilim sahipleri de O'ndan

başka ilah olmadığına şahitlik ettiler. Mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilah yoktur.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Daha önce: "Bu surenin indiği sıralarda, Müslümanlar içerden münafıklarla ve onların gelişmelerin aleyhlerine dönmesini, davetlerinin sonuçsuz kalmasını amaçlayan düşmanların içlerine attıkları bir takım vesveseler ve zihin bulandırıcı düşüncelere kulak veren ve etkilenen basit insanlarla sınanıyordu. Dışarıdan ise, dış dünyanın yoğun bir bas-kısı altındaydılar, müşrikler, Yahudiler ve Hıristiyanlar, davetlerinin sonuçsuz kalması, yaktıkları meşalenin sönmesi, nurlarının işlevsiz hale gelmesi için her yola baş vuruyor, elleriyle, dilleriyle, kısacası var güçleriyle çalışıyorlardı. Su-renin mesajı, Müslümanları aynı amaç üzerinde birleşmeye, sabretmeye, direnmeye ilişkin bir çağrı özelliğine sa-hiptir. Böyle yapmaları durumunda daha sağlıklı bir yapıya kavuşacak, içeriden kendilerini can evinden vurmayı amaçlayan fitne ve dışarıdan üzerlerine çullanmaya hazırlanan düşman tehdidi etkisiz kalacaktır." demiştik.

Daha önce ele aldığımız "Sana kitabı indiren O'dur" diye başlayan ve "Doğrusu Allah vadiden dönmez" ifadesiyle son bulan ayetler grubu, münafıklara ve kalplerinde kayma olanlara yönelik bir eleştiri niteliğindeydi. Bunun yanında Müslümanlara da dinin temel prensipleri bağlamında anladıkları, kavradıkları hususlar üzerinde sebat etmeleri, karışık gelen, derinliğini kavrayamadıkları, gerçek mesajını algılayamadıkları ifadelere de teslim olup pürüzsüz iman etmeleri telkin ediliyordu. Bu arada, dini hayatı altüst eden, Müslümanları fitnenin girdabına düşüren ve mutluluk düzenini bozan en büyük etkenin müte-şabih ifadelere Kur'an'ın bütününden soyutlayacak şekilde tabi olmak ve onları tevil etme arzusu şeklinde somutlaşan davranış olduğuna dikkat çekiliyor. Böyle olunca da dini yolgöstericilik sapıklığa ve şaşkınlığa dönüşür, top

lumun birliği zedelenir, darmadağın olur, bütünlük yerini uyumsuzluğa, ahenksizliğe bırakır.

Tefsirini sunmak üzere olduğumuz bu ayetler grubunda ise, kâfir ve müşriklerin durumu ele alınıyor, onların yakın bir zamanda

yenilgiye uğratılacakları ifade ediliyor. Hiçbir konuda yüce Allah'ı aciz bırakamayacakları, başkaldırılarının sonuca varmayacağı belirtiliyor. Bu arada sapıklıklarının ve gerçekleri ayırt edemeyişlerinin gerisindeki gerekçenin, kendilerine dünyanın çekici güzelliklerinin tutkulu birer şehvet haline getirilmesi olması olduğu dile getiriliyor. Dünyanın çekici güzellikleri arasında yer alan mal ve evlat gibi şeylerin Allah'a karşı kendilerine bir yarar sağlayacağını, Allah'tan gelebilecek bir azabı bertaraf edebileceklerini sandılar.
Ama bu sanılarında büyük bir yanılgı içindedirler. Çünkü yüce Allah emrinde galip olandır.

Eğer mal ve evlat gibi şeyler, insana Allah'a karşı bir yarar sağlayabilseydi, Firavunoğulları ve ondan önceki güçlü, heybetli ama zalim topluluklara yarar sağlardı. Sözü edilen süper güçler, Allah'ın azabı karşısında hiçbir şey yapamadılar. Malları ve orduları kendilerini koruyamadı. Allah onları, günahlarından dolayı suçüstü yakaladı. İşte şu kâfir ve müşrikler de aynı şekilde, yakın
bir zamanda yenilgiye uğratılacak ve işledikleri zulümlerden dolayı suç üstü yakalanacaklardır. Bu arada mü'minlere düşen, sözü edilen dünyanın gözalıcı, çekici şehvetleri hususunda Allah'tan korkup sakınmaktır. Bunu yapmaları durumunda, dünya mutluluğuna, ahiret sevabına ve yüce Rablerinin hoşnutluğuna nail olacaklardır.

İçeriklerinden de anlaşıldığı gibi, bu ayetler, kâfirlerin durumunu gözler önüne seriyor. Yine ileride değineceğimiz gibi, bundan sonraki ayetler de Yahudi ve Hıristiyanlar gibi kitap ehli toplulukların durumunu sergiliyor.

(Al-i İmran / 10) "Şüphesiz inkar edenler, onların malları da, çocukları da kendilerini Allah'tan müstağni kılmaz." Eğna anhu maluhu min fulan=Malı kendisini falancadan gani kıldı." dediğimizde, sahip olduğu malın o

nun falan kimseye olan ihtiyacını ortadan kaldırdığına, artık malından dolayı ona muhtaç olmadığına işaret etmiş oluruz. İnsan, varoluşunun ve çevresini algılamaya başlamasının ilk aşamasında kendisini dışarıya muhtaç görür. Bu, aynı zamanda, bir yaratıcıya ve düzenleyiciye ihtiyaç olduğunun ilk fıtri algılamasıdır.

Sonra kendisini sebepler içinde sınırlı bulduğunda ve ihtiyaçlarının da neler olduğunu tespit ettiğinde, ilk önce bedensel, bitkisel kemale ihtiyacının olduğunu algılar. Burada beslenme ve evlat sahibi olmayı kastediyoruz. Sonraki aşamalarda iç güdüleri, diğer hayvansal kemallerin de farkına varmasını sağlayacak yönde devreye

girerler. Bunlar da yavaş yavaş insanın hayal gücünün dünyanın alımlı giysiler, barınma yerleri ve çiftleşme gibi süslerini kemal olarak gösterdiği şey-lerdir. Tam bu noktada beslenme iç güdüsü, mal sahibi olma iç güdüsüyle yer değiştirir. Ki onun hayatın tüm problemlerini çözecek bir anahtar olduğu sanılır. Çünkü insanların genel eğilimi malın böyle bir işlevinin olduğu yönündedir.

İnsanın mutluluğunun garantisinin beslenme ve evlat olduğu şeklindeki düşünceden sonra, dünya hayatının mal ve evlat sahibi olmaya bağlı olduğu sanısı egemen olur. Bu noktadan sonra insan çekici güzelliklere ve şehvetlere büyük bir tutkuyla yönelir. Tüm ilgisini sebepler üzerinde yoğunlaştırır. Bundan dolayı kalbi de sebeplerin ötesine geçemez olur. Sebeplerin bağımsız etkinliklerinin olduğunu varsayar. Bu aşamada artık Rabbini unutur. Mal ve evladın kuyruğuna yapışır. Ama bu bilgisizlik insanın felaketidir. Çünkü o, bu davranışıyla Rabbinin ayetlerinin üzerini örter, onları inkar eder. Bunun nedeni, temel gerçekleri karıştırmış olmasıdır. Çünkü, onun Rabbi Allah'tır. O'ndan başka ilah yoktur, O, diridir, tüm evrenin egemenidir. Hiçbir şey hiçbir şekilde O'ndan müstağni olamaz. Herhangi bir şeyin insanı O'ndan müstağni kılması mümkün değildir.

Bu açıklama ile, ayette, çocuklardan önce maldan söz edilmesinin nedeni anlaşılıyor. Çünkü insanlar açısından mala bunun

aslının da beslenme olduğunu vurguladık- güvenmek evlada güvenmekten daha öncelikli ve daha fazla itibar edilen bir husustur.
Kimi durumlarda evlat sevgisinin mal sevgisini bastırdığı görülse de vardığımız bu sonuç değişmez.

Ayette, yanlış algılamaları dışlayan anlatıma benzer, özlü anlatım söz konusudur. Bu durumda ayetin anlamsal açılımı şöyle olur:
İnkar edenler, ayetlerimizi yalanladılar, mallarının ve evlatlarının kendilerini Allah'tan müstağni kılacağını sandılar. Onlar büyük bir yanılgıya düştüler. Çünkü hiçbir zaman ve hiçbir şeyde Allah'tan müstağni olmak mümkün değildir. Bir sonraki ayet de bu noktaya temas etmektedir.

"İşte onlar, ateşin yakıtıdırlar" Ayetin orijinalinde geçen "elvekûd" ateş tutuşturma ve alevlendirme amacıyla kullanılan yakıt demektir. Bu bakımdan ayet, aşağıdaki ayetle aynı anlamı vurgulamaya yöneliktir: "Yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının." (Bakara, 24) "Gerçekten siz de, Allah'ın dışında taptıklarınız da cehennemin odunusunuz." (Enbiya, 98) Bu ayetlerle hangi noktaya işaret edildiği ile ilgili olarak Bakara suresinin tefsirinin akışı içinde

bazı açıklamalara yerverdik.

Söze isim cümlesi ile başlamak, öncelikle işaret ismine (ulaike) yervermek, kullanılan işaret isminin uzaklığı gösterir olması, araya fasl zamirinin (hum=onlar) konulması, "yakıt" kelimesinin tek başına değil de "ateş"e izafe edilmiş olarak kullanılması, bütün bunlar, ifadede bir sınırlandırma amacının güdüldüğünü gösterir. Bundan da kaçınılmaz olarak şu sonuç çıkıyor: Allah'ın ayetlerini yalanlayan kâfirler, ateş azabının temel unsurları ve cehennemin tutuşturulması için kullanılan asıl yakıtlar konumundadırlar. Diğer günahkarlar, ancak onlarla tutuşturulan ateşte yanarlar. Burada değinilen husus, ileride: "Bu, Allah'ın murdar olanı temizden ayırdetmesi; murdarı, bir kısmını bir kısmı üzerinde kılıp tümünü biriktirerek cehenneme atması içindir." (Enfâl, 37) ayetiyle ilgili olarak yapılan açıklamayı destekler niteliktedir.

(Al-i İmran / 11)"Tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidiş tarzı gibi..." Ayetin orijinalinde geçen "de'b" kelimesi, dilbilimcilerinin belirttiğine göre, "sürekli gidiş" demektir. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Sürekli seyreden güneşi ve ayı emrinize verdi." (İbrahim, 33) Gelenek ve adetler de sürekli gidiş oldukları için "de'b" olarak isimlendirilmişlerdir. Ayette kastedilen de bu anlamdır.

"Kede'bi=gidiş tarzı gibi" ifadesi, takdir edilmiş bir ifadeyle ilintilidir. Bu takdiri ifadeye de önceki ayette işaret ediliyor: "Onları müstağni kılmaz." "Gidiş tarzı." ifadesini "ayetlerimizi yalanladılar" ifadesi açıklıyor ve o da cümle içinde "hal=vaziyet bildirme" işlevini görüyor. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, ayetin takdirî anlamı şöyle olur: "inkâr edenler, ayetlerimizi yalanladılar ve bunu sürekli bir gelenek haline getirdiler. Bunu yaparken mallarının ve evlatlarının Allah'a karşı kendilerini müstağni kılacağını sandılar. Tıpkı Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin gidiş tarzı gibi. Ki onlar da ayetlerimizi yalanlamışlardı.

"Böylece Allah günahları aracılığıyla onları yakalayıverdi." "Bizunûbihim=günahları" kelimesinin başındaki "Ba" harf-i cerri, görüldüğü kadarıyla sebebiyet ifade etmektedir. "Aheztuhu bi zenbihi=onu günahıyla yakaladım" denildiği zaman, "Onu günahı sebebiyle yakaladım" anlamı kastedilir. Ancak iki ayetin paralelliği ve inkar edenlerin durumlarının Firavun hanedanı ve onlardan önceki toplumların gidiş tarzıyla karşılaştırılması, "ba" harfinin alet özellikli olmasını gerektirmektedir. Çünkü inkar edenler için, onların ateşi tutuşturmada kullanılan yakıtlar oldukları, böylece azap gördükleri belirtiliyor. Nitekim Firavun hanedanı ve onlardan önceki kâfirler de gü-nahlar aracılığıyla suç üstü yakalanmışlardı. Dolayısıyla onların başına gelen azap, onların işledikleri günahın

aynısıydı. Kurdukları düzenler kendi başlarına geçti, işledikleri zulümler sonuçta kendilerine geri döndü. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurur: "Oysa hileli düzen, kendi sahibinden başkasını sarıp kuşatmaz." (Fatır, 43) Bir diğer ayette de şöyle buyuruyor: "Onlar

bize zulmetmediler, ancak kendi nefislerine zulmettiler." (Bakara, 57)

Buradan hareketle yüce Allah'ın kendisini "cezası çok şiddetlidir" şeklinde tanıtmasının ne anlam ifade ettiğini kavrıyoruz. Buna göre, yüce Allah'ın azabı insana bir açıdan gelip de bir başka açıdan ulaşmayan, bir mekanda dokunup da bir başka mekanda dokunmayan, bir şartla isabet edip de bir başka şartla isabet etmeyen, yönelmeyen türden değildir. Ama yüce Allah'tan başkasının cezalandırması bu tür özellikler taşımaz. Sözgelimi Allah'tan başkasının bir insana yönelttiği kötülük sadece bazı yönlerden ulaşabilir; üstten ve ya alttan örneğin. Bazı yerlerde dokunabilir, ama diğer bazı yerlerde dokunmaz. Dolayısıyla kaçmak, sakınmak veya bir yere sığınmakla bu tür kötülüklerden yakayı sıyırmak mümkündür. Oysa yüce Allah'ın cezalandırması için bunu söyleyemeyiz. O, insanı ameliyle ve günahıyla yakalar. Günah, zahiri ve batınî olarak insanla beraberdir, ondan ayrılmaz. İnsanı ateşin yakıtı yapar, onu çepeçevre kuşatır. Kaçmanın, ya da kaçmamanın hiçbir yararı yoktur. Ondan yakayı sıyırmanın, kaçıp kurtulmanın imkanı olmaz. Çünkü Allah'ın azabı çok şiddetlidir.

"Ayetlerimizi yalanladılar, böylece Allah günahları aracılığıyla onları yakalayıverdi." ifadesinde, önce gayıb sigasından (üçüncü şahıs kipinden) doğrudan hitap sigasına geçiş [önceki ayette gayıp farze-dilmiş "ayetlerimizi yalanladılar" cümlesinde birinci çoğul şahıs kipinde söz konusu edilmiştir] yapılıyor, ardından yeniden gayb sigasına geçiş yapılıyor. [ve "Allah yakalayıverdi" denilerek üçüncü tekil şahıs kipinde söz konusu edilmiştir.]

Gayıp sigasından hitaba geçiş yapılmasının nedenine gelince: "Ayetlerimizi yalanladılar" ifadesinde dinleyicinin zihnini uyaran ve neşe kazandıran bir etki söz konusudur. Bunun yanında haberi doğrulamaya yaklaştırma amacı da güdülüyor. Tıpkı bir insana: Falan adam iğrenç hayasızlıklar işleyen bir kimsedir. Onunla birlikte olma bedbahtlığına düştüm. Onunla oturup kalkmaktan ka

çınmak gerekir" demen gibi. Çünkü: "Ben de onunla beraber olma bedbahtlığına düştüm" cümlesi, haberi doğrulatma ve gerçekliğini kanıtlama amaçlıdır. Bunu da tanık olmaya ya da somut gözlemlere dayanarak gerçekleştiriyor.

Şu halde şöyle bir anlam kastedilmiş diyebiliriz -Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir-: "Firavun hanedanı da, küfür ve ayetleri yalanlama bakımından şu kâfirlere benzer bir gidiş tarzı üzereydiler. Bu haberde kuşku yoktur. Çünkü biz oradaydık ve olaylara tanıktık. Nitekim ayetlerimizi yalanladılar, biz de onları yakalayıverdik."

Yine gayıp sigasına geçiş yapılmasının nedeni ise, "Allah onları yakalayıverdi." ifadesinde, istenen amacın elde edilmesinden sonra, sözün normal akışına, yâni gayp sigasıyla cümle kurulmasına geri dönülüyor. Bunun yanında, bu ifade ile hükmün merciinin uluhiyet makamı olduğuna işaret ediliyor. Bu makam tüm evrendeki işler üzerinde egemendir, bütün gelişmeleri O, yönlendirir. Büyük küçük her şey O'nun kontrolündedir. Bu nedenle "Allah'ın azabı çok şiddetlidir." ifadesinde "Allah" lafzı bir kez daha tekrarlanıyor ve "O'nun azabı çok şiddetlidir" denilmiyor. Bu tarz bir ifade şeklinin seçilmiş olması, onlara, yüce uluhiyet makamına ve günahkârları günahlarından dolayı yakalaması son derece kolay olan zâta karşı çıktıklarının, savaş açtıklarının hatırlatılması amacına yöneliktir. O'nun, azabı çok şiddetlidir. Çünkü O, ulu Allah'tır.

(Al-i İmran/12)"İnkâr edenlere de ki: Yakında yenileceksiniz ve toplanıp cehenneme sürüleceksiniz." Ayetin orijinalinde geçen "tuh-şerûne" fiilinin mastarı olan "haşr" kelimesi, bir topluluğu bulundukları yerden, kovmak suretiyle çıkarmak demektir. Bir kişi için kullanılmaz. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Onları da mahşerde bir arada toplamışız da, içlerinden hiçbirini dışarıda bırakmamışızdır." (Kehf, 47) Tefsirini sunduğumuz ayetin orijinalinde geçen "elmihad" kelimesi, yatak demektir.

Ayetin zahirinden anladığımız kadarıyla, kâfirler ve inkar edenler ifadesiyle kastedilenler, müşriklerdir. Bundan önceki ayetin zahiri de bu yönde bir mesaj içermektedir. "Şüphesiz inkar edenler, onların mal-ları da, çocukları da..." Yâni burada Yahudiler kastedilmiyor. Böyle bir anlam, iki ayet arasındaki bütünlüğe daha uygun düşmektedir. Çünkü bu ayette, onların yenilgiye uğratılmalarından ve cehenneme doğru toplatılmalarından söz edilirken, önceki ayette onların büyüklük kompleksine kapılmalarına, burun kıvırmalarına, mal ve evlada güvenmekten kaynaklanan ekabirliklerine işaret ediliyor.

"Karşı karşıya gelen iki toplulukta, sizin için bir ayet ve ibret vardır."
Ayetin zahirinden algıladığımız kadarıyla hitap kâfirlere yöneliktir.
Bu bakımdan ifade, Peygamberimizden kâfirlere karşı söylenmesi
istenen: "Yakında yenileceksiniz ve toplanıp cehenneme sürüleceksiniz."
ifadesinin tamamlayıcı parçası konumundadır. Bunun
yanında hitabın mü'minlere yönelik olması da mümkündür. Onlar,
ibret almaya, yüce Allah'ın Bedir günü kendilerine yaptığı iyiliği
düşünmeye davet edilmiş olabilirler. Çünkü yüce Allah Bedir günü
gözlerde tasarrufta bulunarak olağanüstü bir zafer bahşetmişti.
Bu durumda, ifadenin bir tür iltifat sanatı örneğini içerdiğini söyleyebiliriz.
Çünkü Peygamberimizden söylenmesi istenen: "İnkar
edenlere de ki:" diye başlayan ifade sonunda, kendisiyle beraber
olan mü'minlere yönelik bir çağrı şeklini de alıyor. Ancak, şimdiye
kadar yaptığımız açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, ayetin akışı
itibariyle birinci değerlendirme daha uygundur.

Ayet, iki topluluğun karşı karşıya gelmesinden ve yüce Allah'ın
Allah yolunda savaşan topluluğa yardım etmesinden söz ettiği
için, -kıssayı somut olarak anlatmamasına ve olayın adını koymamasına
rağmen- Bedir savaşına uyarlanabilir. Sure de bu olaydan,
hatta Uhud savaşından sonra nazil olmuştur.

Öte yandan ayetin zahirinden anladığımız kadarıyla, kıssa, bu
özellikleriyle muhataplar tarafından biliniyordu, onlar burada anla

tılan olayları hatırlıyorlardı. Çünkü bu kıssa ile ilgili anlatıma:

(Al-i İmran / 13) "Karşı karşıya gelen iki toplulukta, sizin için bir ayet ve ibret vardır."
ifadesiyle giriş yapılıyor. Yüce Allah sadece Bedir savaşı ile
ilgili olarak, savaşan tarafların gözlerini yanılttığını, karşı tarafı
olduğundan farklı görmelerini sağladığını belirtiyor.

Bedir savaşı hakkında kullanılan ifade ise şöyledir: "Karşı
karşıya geldiğinizde, Allah, olacağı olan işi gerçekleştirmek için,
onları göz-lerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu.
Ve bütün işler Allah'a döndürülüyor." (Enfâl, 44) Gerçi, bu
ayette, çok gösterme yerine az göstermeden söz ediliyor; ancak
başlangıçta mü'-minler müşriklere az gösterilmiş olabilir, ki sal-
dırmaya cesaret edebilsinler, vuruşmaktan kaçmasınlar. Sonra iki
topluluk karşı karşıya gelince ve saflar birbirine girince, mü'minler
onlara çok gösterilmiş olabilir, ki psikolojik olarak hezimete uğrasınlar
ve çözülüp kaçsınlar.

Her halukarda tefsirini sunduğumuz ayette, onların zihninde,
karşı tarafın çok gösterilmesi olayı üzerinde durulmuştur. Eğer

ayetin müşriklere hitap ettiğini kabul edersek, bu durumda, ayeti ancak Bedir sa-vaşı ile ilgili bir anlatım olarak alabiliriz. Kaldı ki ayetin bir kıraata göre "yerevnehum=görüyorlar" yerine "terevnehum=görüyordunuz" şeklinde okunması, bizim söylediklerimizi destekleyen bir husustur.

Bu durumda ayetin anlamı şu şekilde belirginleşiyor: Siz ey müşrikler, eğer basiret sahibi, gerçekleri gören kimseler olsaydınız, galibiyetin hakka ait olduğunu, yüce Allah'ın dilediğini yardımıyla desteklediğini, mal ve evlat ile galibiyetin elde edilmediğini anlamanız için Bedir günü meydana gelen olayları ibret almanız ve gerekli dersleri çıkarmanız için yeterliydi. Mü'minler yüce Allah'ın yolunda savaşıyorlardı. Onlar azınlıktılar ve sayıları kâfirlerin üçte biri kadar bile olmayan zayıflar topluluğuydular. Kâfirlerle onların gücünü mukayese etmek bile abesti. Üç yüz on üç kişiydiler ve sadece altı zırhları, sekiz kılıç ve atlıları vardı. Müşriklerin

gücü ise, yaklaşık olarak bin savaşçı civarındaydı. Donanımları, atları, develeri, güçleri sayılmayacak ölçüde idi. Her bakımdan hazırdılar. Ama sayıca azınlık ve zayıf konumda olmalarına rağmen yüce Allah düşmanlarına karşı mü'minlere yardım etti. Onları düşmanın gözünde çok gösterdi. Melekler mü'minleri desteklediler. Güvendikleri malları ve evlatları, sayısal çoklukları, donanımları, orduları, Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda sağlayamadı.

Yüce Allah, burada yaptığı gibi, Enfâl suresinde Bedir kıssasını anlatırken, iki kez Firavun hanedanının ve onlardan önceki toplulukların Allah'ın ayetlerini yalanlama geleneklerini gündeme getiriyor ve bu günahlarından dolayı suç üstü yakalandıklarını hatırlatıyor.

Bedir savaşını hatırlatmak suretiyle öğüt verilmesi, önceki ayette işaret edilen galibiyetten maksadın öldürülme, köklerinin kurutulması olduğuna yönelik bir işarettir. Dolayısıyla ayetler, bir bakıma savaş tehdidi niteliğindedir.

"Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu, diğeri ise kâfirdi..." Dikkat edilirse, ayette "diğeri ise şeytan veya tağut yolunda savaşıyordu" şeklinde bir ifade kullanılmıyor. Çünkü sözün akışı, iki yol arasında bir karşılaştırma yapmaya yönelik değildir. Tersine, burada amaç, hiçbir şekilde Allah'tan müstağni olunamayacağını vurgulamaktır. Galibiyetin O'nun elinde olduğunu anlatmaktır. Şu halde, burada Allah'a iman ve O'nun yolunda cihad ile Allah'ı inkar arasında bir karşılaştırma yapıldığından söz edebiliriz.

Ayetin zahirinden anlaşıldığı kadarıyla "yerevnehum misleyhim=

onları **iki kat görüyorlardı**" ifadesindeki iki zamir "Bir topluluk... savaşıyordu" ifadesine dönüktürler. Yâni, kâfirler mü'minleri olduklarının iki katı olmak üzere altı yüz yirmi kişi olarak görüyorlardı. Oysa gerçek sayıları üç yüz on üçtü. Öte yandan iki zamirin dönüş yerlerinin farklı olması ihtimalini göz önünde bulundurduğumuz zaman şöyle bir anlam çıkar karşımıza: "Mü'minleri, kâfir

lerin sayısının iki katı kadar görüyorlardı." Ancak bunun da ifadenin zahiri ile uyuşmadığı ortadadır.

Bazıları iki zamirin "kâfir topluluğa" dönük olması ihtimalini söy-lemişlerdir. Eğer böyle olursa şöyle bir anlam elde etmiş oluruz: Kâfirler, kendilerini, asıl sayılarının iki katı (yâni bin kişiyi iki bin kişi) olarak görüyorlardı. Bunun sonucunda mü'minleri de aynı oranda azımsamaları gerekir. Bu demektir ki, mü'minleri kendilerinin altıda bir oranları kadar görüyorlardı. Gerçekte ise mü'minlerin onların sayısına oranları üçte birdi. Böyle bir yorum söz konusu ayetin Bedir kıssası ile ilgili olan şu ayetle uyuşması için yapılmıştır: "Karşı karşıya geldiğinizde, Allah, olacağı olan işi gerçekleştirmek için, onları gözlerinizde az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu." (Enfâl, 44) Aksi takdirde bir ayetin diğer bir ayetle çelişmesi söz konusu olacaktır.

Buna karşılık olarak şöyle cevap verilmiştir: Böyle bir şey en beliğ, en etkili bir sözün görkemine yakışmayacak bir karışıklığa yol açar. Hatta değerlendirmeye göre ayetin şöyle olması gerekirdi: "Yerevne enfusehum misleyhim" "Onlar kendilerini bulunduklarının iki katı görüyorlardı." veya bunu ifade edecek başka bir cümle kullanılması gerekirdi. İki ayet arasında çelişki olması ihtimaline gelince; böyle bir ihtimal, ancak tavır ve konumun aynı olması durumunda söz konusu olabilir. Oysa böyle bir sonucu haklı çıkaracak herhangi bir kanıt yoktur. Çünkü yüce Allah'ın her iki topluluğu da karşı tarafın gö-züne az göstermiş olabilir. Ki kalpleri savaşa daha sıkı bir şekilde bilensin. Cesaretleri artsın, ancak vuruşmalar fiilen başlayınca, savaş iyi-ce kızışınca kâfirler mü'minleri, oldukları sayılarının iki katı olarak görmeye başladılar. Bunun üzerine psikolojik hezimete uğrayarak, ar-kalarına bakmadan savaş meydanından kaçmaya başladılar. Bu ifade bir açıdan, kıyamet gününü tasvir eden şu ayetlere benziyor: "İşte o gün ne insan, ne de cinne günahından sorulmaz." (Rahman, 39) "Ve onları durdurup tutuklayın, çünkü sorguya çekileceklerdir." (Sâffat, 24)

Bunun, her iki ayetin ilgili oldukları konumların birbirlerinden farklı olmasından başka bir izahı olmaz.

"Onları iki kat görüyorlardı" ifadesinde iki zamirle ilgili olarak başka ihtimaller üzerinde de durulmuştur; ancak bu ihtimallerin ortak noktası, ayetin zahiri ile bağdaşmamalarıdır. Bu yüzden söz konusu ihtimalleri burada değerlendirme gereğini duymadık. Yine de doğrusunu yüce Allah herkesten daha iyi bilir.

"Allah, dilediğini yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda, gözleri olanlar için gerçekten bir ibret vardır." Ayette geçen "yueyyidu" kelimesinin mastarı olan ve desteklemek anlamına aldığımız "teyid" kelimesi, el anlamına gelen "yed" kelimesinden türemiştir ve güç anlamını ifade eder. "Absar=gözler" ifadesiyle neyin kastedildiği hususunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre, maddi gözler kastedilmiştir. Çünkü ayet, görme yanılması ile ilgilidir, sayı-ların az veya çok gösterilmesi şeklinde gözlerde tasarruf edildiğini içermektedir. Bir diğer görüşe göre, kastedilen basirettir, sezgidir. Çünkü ibret almak kalbî basiret yoluyla gerçekleşen bir durumdur, gözlerle değil. Aslında mesele son derece basittir. Öncelikle yüce Allah, ibret tablolarından ve örneklerden gerekli dersleri çıkarmayan insanları körler kategorisine sokmaktadır. Gözün görmesi, hakkı batıldan ayırması gerektiğini vurgulamaktadır. Burada söz konusu edilen iddia şudur: İnsanların uymakla yükümlü oldukları hak, açıktır, nesneldir ve somuttur. Maddi gözlerin bunu görmeleri gerekir.

İlahi bilgiler bağlamında maddi gözler ile basiret aynı işlevi görürler. (Bunda da bir tür istiare söz konusudur) Çünkü ilahi bilgiler son derece açık ve nettirler. Bu anlamı vurgulayan birçok ayet vardır. Bizim işaret ettiğimiz hususlara en güzel bir şekilde işaret e-den ayet ise, şudur: "Çünkü doğrusu, gözler kör olmaz, ancak sinelerdeki kalpler körelir." (Hac, 46) Demek isteniyor ki, basiretler başlarda değil, kalplerdedir. "Gözleri vardır bununla görmezler." (Araf, 179) Bu ayetin ifade tarzı, bir durum karşısında şaşkınlık be

lirtme niteliklidir. "Gözü üstüne bir perde çekti." (Casiye, 23) Bunun gibi daha birçok ayet örnek gösterilebilir.

Şu halde, üzerinde durduğumuz bu konu bağlamında "ebsar"dan maksat, maddi gözlerdir. Çünkü gözlerin ibret alması ve verilen mesajı anlayıp gerekli dersleri çıkarması gerekir. Burada istiareli kinaye sanatı söz konusudur. Bu istiarede yatan ince nükte şudur: Mesele o kadar açık ve somuttur ki, maddi gözler

bile algılayıp gerekli dersleri çıkarabilir." Ayrıca, bir şeyin maddi gözlere farklı gösterilmesi ile ilgili bir konu bağlamında böyle bir şeyden söz edilmesi de inceliği daha bir belirginleştirmektedir.

"Şüphesiz bunda..." ifadesi, görüldüğü kadarıyla, yüce Allah'ın Peygamberimize (s.a.a) yönelik olarak ifade ettiği sözlerin bütünleyici parçasıdır. "İnkar edenlere de ki..." sözü ile işaret edilen Peygamberimize (s.a.a) ait sözün bütünleyicisi değildir. Bunun kanıtı da "zali-ke=işte bunda" sözünün orijinalinin sonundaki "kaf" harfidir. Çünkü burada hitap Peygamberimize (s.a.a) yöneliktir. Sözün akışının bu noktasında, özel olarak Peygamberimize hitap edilmesinde verilmek istenen ince bir mesaj vardır. Buna göre onların anlayışları kıt, kalpleri körelmiştir, bu tür ibret tablolarından gerekli dersleri almaları mümkün değildir.

(Al-i İmran / 14)"Kadınlara... duyulan tutkulu şehvet insanlara süslü ve çekici kılındı." Bu ve bundan sonraki ayet, bundan önceki ayetin açıklaması ve gerçeğin dikkatlere sunulması niteliğindedirler. Çünkü bundan önce, şöyle bir ayet yer almıştı. "Şüphesiz inkar edenler, onların malları da, çocukları da kendilerini Allah'tan müstağni kılmaz." Buradan anlaşılıyor ki, onlar, mal ve evlat sahibi olmakla Allah'tan müstağni olunacağına, insanın Allah'a ihtiyacının kalmayacağına inanıyorlardı. İşte bu ayet de, böyle bir anlayışa sahip olmalarının sebebinin bu tür tutkulu şehvetler üzerine yumulmaları, bunları esas amaç edinerek ahiretle ilgili meselelere duyarsız kalmaları olduğunu vurguluyor. Dünyanın çekici güzelliklerine yönelik tutkulu bağlılıkları yüzünden olguları birbirine karıştırmışlardır. Çünkü

bunlar dünya hayatının metaıdır. Bunların tek özellikleri, Allah katındaki güzel akıbete ulaşmaya yönelik birer ön hazırlık olmalarıdır. Bununla beraber, onlar bu tür bir sevgiyi ilk defa icat etmiş değildirler ve bu tür bir bağlılık salt onlara özgü bir durum değildir. Tam tersine, onlar ilahi yasalar sistemi uyarınca böyle bir eğilime sahip olmuşlardır. Yeryüzündeki hayatın devamı, insanlarda bu tür eğilimlerin olmasına bağlıdır. Eğer böyle olmasaydı, insan denen canlı türünün hayatını sürdürmesi, kalıcılığını gerçekleştirmesi ve Allah'ın kendisi için takdir ettiği sürekliliği yakalaması mümkün olmayacaktı. Nitekim yüce Allah bir ayette, bu hususa işaret ediyor: "Sizin için yeryüzünde belli bir vakte kadar bir yerleşim ve meta vardır." (Bakara, 36)

İnsanlar için bu tür duyguların ön görülmüş olması, bunları ahiret yurdu için birer araç kılmaları, bu dünyanın çekici metaından, öbür dünyada yararlanacakları şeyleri almaları amacına yöneliktir. Yoksa, dünyadaki çekici süslere ve göz alıcı güzelliklere bağımsız bir gözle bakmak ve bunların ötesini unutmak, her

halukarda Rablerine doğru yol aldıkları halde, yolu amacın yerine koymaları için değil. Yüce Allah bir ayette bu hususa şöyle işaret ediyor: "Şüphesiz biz, yeryüzü üzerindeki şeyleri ona bir süs kıldık; onların hangisinin daha güzel davranışta bulunduğunu deneyelim diye. Biz gerçekten yeryüzü üzerinde olanları kupkuru çorak bir toprak yapabiliriz." (Kehf, 7-8)

Ancak bu gafiller, ilahi sistem gereği yeryüzüne serpiştirilen, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmanın öncülleri ve gerekçeleri niteliğine sahip bu somut araçları bağımsız olgular gibi algıladılar. Bizzat kendilerinden dolayı sempatiyi hakkettiklerini düşündüler, onların kendilerini Allah'tan müstağni kılacağını sandılar. Fakat, kendilerine nimet olarak sunulan bu güzellikler, birer cezaya, yakınlaştırıcı ödüller iken birer vebale dönüştüler. Yüce Allah bir yerde bu hususa şöyle işaret etmektedir:

"Dünya hayatının örneği, ancak gökten indirdiğimiz, onunla insanların ve hayvanların yediği yeryüzünün bitkisi karışmış olan bir su gibidir. Öyle ki yer, güzelliğini takınıp süslendiği ve ahalisi gerçekten ona güç yetirdiklerini sanmışlarken gece veya gündüz ona emrimiz gelmiştir de, dün sanki hiçbir zenginliği yokmuş gibi, onu kökünden biçilip atılmış bir durumda kılmışız... O gün, onların tümünü bir arada toplayacağız, sonra şirk katanlara: "Yerinizden ayrılmayınız; siz de, şirk koştuklarınız da" diyeceğiz. Artık onların arasını açmışızdır... Onlar asıl gerçek mevlaları olan Allah'a döndürülecekler. Yalan yere uydurdukları da, kendilerinden kaybolup uzaklaşacaklar." (Yunus, 24-30)

Bu ayetler, dünya hayatının ve gözalıcı süslerinin Allah'ın kontrolünde olduğunu belirtiyorlar. Dünya hayatı ve çekici süsleri üzerindeki tek egemen, yüce Allah'tır. Başka hiç kimsenin yöneticiliği, egemenliği söz konusu değildir. Ancak, insan bunların dış görünümüne aldandığı için, bunların kendi elinde olduğunu düşünür. Bunları dilediği gibi yönlendirebileceğini, düzenleyebileceğini varsayar. Bundan dolayı, bunlar üzerindeki egemenlik bağlamında bir takım ortaklar edinir. Bir takım putları veya işlev bakımından putlarla aynı pozisyonu taşıdığı mal ve evladı Allah'a ortak koşar. Yüce Allah yakında onu bunların nasıl elinden kayıp çıktıklarını görebileceği bir realiteyle yüzyüze getirecektir. Onunla Allah'a ortak koştuğu düzmece ilahlar arasındaki bağ-ları koparacaktır. Tam bu sırada insanın bir iftira eseri olarak, dünya üzerindeki egemenlik noktasında Allah'a ortak koştuğu düzmece ilahlar ortaklıktan sıvışıp kaybolacaklardır. İnsan, dünya ve dünyadaki gerçeklerle ilgili olarak öğrendiklerinin ne anlama geldiğini somut bi-çimde kavrayacaktır. Gerçek mevlası olan Allah'a dönecektir.

Hiç kuşkusuz bu süslü çekicilik, yâni dünyanın bağımsız bir çekiciliğe sahipmiş, amaç ve hedef olma güzelliğini temsil ediyormuş gibi görünmesi yüce Allah'tan kaynaklanan bir durum değildir. Çünkü her şeyi bilen, hüküm ve hikmet sahibi olan Ulu Al

lah, yarattığı varlıkları, yapıcı, olumlu olmayan ve varmayacağı bir amaca yönelik olarak yönlendirmekten münezzehtir. Nitekim yüce Allah Kur'an'da şöyle buyurmuştur: "Allah kendi emrini yerine getirip gerçekleştirendir." (Talak, 3) "Allah emrinde galip olandır." (Yusuf, 21) Dolayısıyla insanların dünyayı bu tarz algılamaları illa da bir şeyden kaynaklanacaksa, şeytandan kaynaklanan bir durumdur. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Şeytan, onlara yapmakta olduklarını çekici gösterdi." (En'âm, 43) "Şeytan onlara amellerini çekici göstermişti." (Enfâl, 47)

Hiç kuşkusuz, böyle bir durumun meydana gelmesi, yüce Allah'ın izin vermesine bağlıdır. Çünkü fitne olgusunun tamamlanması ve pratik eğitimin dosdoğru bir çizgide gerçekleşmesi buna bağlıdır. Nitekim yüce Allah bu hususa bir ayette şöyle işaret ediyor: "İnsanlar, sadece iman ettik diyerek, sınanmadan bırakılacaklarını mı sandılar? An-dolsun, onlardan öncekileri sınadık; Allah, gerçekten doğruları da bilmekte ve gerçekten yalancıları da bilmektedir. Yoksa kötülükleri yapanlar, bizi aşıp geçeceklerini mi sandılar? Ne kötü hükmediyorlar?" (Ankebut, 2-4) Şu ayette işaret edilen hususu da bu izinle izah edebiliriz: "Her ümmete yaptıklarını süslü gösterdik." (En'âm, 108) Ayrıca yukarıda işaret ettiğimiz ayeti aşağıdaki ayette yüce Allah'a nispet edilen süslü göstermeyle ilgili açıklamamızla da yorumlamak mümkündür: "Şüphesiz biz, yeryüzü üzerindeki şeyleri ona bir süs kıldık; onların hangisinin daha güzel davranışta bulunduğunu deneyelim diye."

(Kehf, 7)

Kısacası iki türlü süslü gösterme, çekici kılma vardır. Birisi, dünyayı ahiret için bir aracı kılma, dünya hayatının çeşitli konumlarında sergilenen, mal, evlat, makam ve canlarla ilgili çeşitli fiilleri Allah'ın rızasını elde etme amacıyla gerçekleştirme hedefine yöneliktir. Bu, ilahi irade doğrultusunda gerçekleşen güzel bir davranış tarzıdır. "Şüphesiz biz, yeryüzü üzerindeki şeyleri, ona bir süs kıldık" ayetinde olduğu gibi, yüce Allah bu tarz bir süslü gös

termeyi kendisine nispet etmiştir. Şu ayette aynı anlamı vurgulamaktadır: "De ki; Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz rızkları kim haram kılmıştır?" (A'râf, 32)

Süslü göstermenin bir diğer şekli ise, kalpleri celbetmeye ve onları süslerin ötesine geçmeyecek şekilde çekici güzelliklerin tutkunu haline getirmeye, Allah'ı zikretmekten alıkoymaya yöneliktir. Bu tarz bir süslü gösterme şeytan menşeli ve yerilmeyi hakkeden bir davranıştır. Yüce Allah bunu şeytana nispet etmiştir. Kullarını da bu tarz bir süslü göstermenin tuzağına düşmemek hususunda uyarmıştır. Yukarıda da yer verdiğimiz şu ayet bu tür uyarılara bir örnektir: "O zaman şeytan onlara amellerini çekici göstermişti:" (Enfâl, 47) Bir diğer ayette, yüce Allah Şeytanın ağzından şunları aktarmaktadır. "Dedi ki: Rabbim, beni kışkırttığın şeye karşılık, andolsun, ben de yeryüzünde onlara, (sana başkaldırmayı ve dünya tutkularını) süsleyip çekici göstereceğim ve onların tümünü mutlaka kışkırtıp-saptıracağım." (Hicr, 39) Bir diğer ayette ise şöyle buyuruluyor: "Yaptıklarının kötülüğü kendilerine çekici ve süslü gösterilmiştir." (Tevbe, 37) Bunun gibi daha birçok ayeti örnek gösterebiliriz.

Bazen bu tarz bir süslü gösterme yüce Allah'a da nispet edilmiştir. Bunun mantığı şöyle izah edilebilir. Gerek Şeytan ve gerekse tüm hayır ve şer sebepleri, O'nun mülkünde yapıp ettiklerini, gerçekleştirdikleri tasarrufları, ancak O'nun izniyle, iradesi ve meşiyeti doğrultusunda yapabiliyor. Bununla da yaratmak ve meydana getirme düzeni normal işleyişini gerçekleştirebiliyor. Böylece kurtulanlar, koydukları güzel irade ve serbest davranışları sayesinde kurtulurken, suçlu günahkarlar da belirginleşiyorlar.

Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki: "...tutkulu şehvet insanlara süslü ve çekici kılındı..." ifadesindeki meçhul fail yüce Allah değildir. Çünkü gerçi söz konusu süslü gösterme eylemi hangi şekilde olursa olsun yüce Allah'la ilgisi varsa da, yâni bu, ya yapıcı bir süslü gösterme şeklinde olur, ki insanların Allah'a kulluk sunmaya

davet etmesi tarzında olur, ki bu durumda doğrudan bir nispet kılma söz konusu olur. Ya da insanları Allah'ı zikretmekten alıkoyan bir süslü gösterme olarak O'nun iznine nispet edilir. Ancak ayette, ileride açıklayacağımız gibi, yüce Allah'a nispet edilmesi yakışık almayan hususlara da işaret ediliyor, Kur'an'ın bilinen ifade tarzını göz önünde bulundurduğumuz zaman bunların yüce Allah'ın dışında şeytan veya nefse nispet edilmelerinin daha uygun

olacağını düşünüyoruz.

Bundan da anlaşılıyor ki, bazı tefsir bilginlerinin yaptıkları şu değerlendirme doğrudur: Süslü göstermenin, çekici kılmanın faili şeytandır. Çünkü çekici güzellikleri aşırı derecede sevmek yerilmiştir. Yine çok mala sahip olma isteği de olumsuz karşılanmıştır. Yüce Allah, ayetin sonunda ve hemen ardından gelen ayette işaret edilen hususları kendisine özgü kılmıştır.

Bununla aynı zamanda diğer bazı tefsircilerin yaptıkları şu değerlendirmenin yanlışlığı ortaya çıkıyor: İnsanın öz doğası ve ondan doğan istek gibi duygularla ilgili değerlendirmeler hiçbir şekilde şeytana nispet edilemez. Buna ancak çirkin amelleri süslü gösteren vesveseler ve telkinler nispet edilebilir.

Yukarıdaki anlayışı benimseyen tefsircilerden biri diyor ki:
Bundan dolayı, Kur'an amelleri süslü gösterme eyleminden başkasını şeytana nispet etmemiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor. "O zaman şeytan amellerini onlara süslü gösteriyordu." "Şeytan yaptıklarını onlara süslü gösterdi." Eşyanın doğası ve gerçekler ise, ancak tek ve ortaksız, hikmet sahibi yüce yaratıcıya nispet edilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Biz yerin üzerinde olanları, onun için bir süs kılmışızdır. Ki hangisinin daha iyi amel işlediğini sınayalım." Yine bir başka ayette de buyurmuştur ki, "İşte böyle, her ümmete amellerini süslü gösterdik." Şu halde ümmetlerle ilgili değerlendirme, toplumların özdoğalarıyla ilgili bir değerlendirme olarak algılanmalıdır. Müfessirin sözü bundan ibarettir.

Şimdi bu değerlendirmenin yanlışlığını görelim: Bu değerlendirme, eşyanın tabiatı ve gerçekliği ancak tek ve ortaksız, hikmet sahibi yüce yaratıcıya nispet edilir, tespitinde bulunurken gerçeği söylemektedir; ancak ayetin insanların özdoğası ve bundan kaynaklanan istekler ile ilgili olduğuna dair yaptığı çıkarsama, yanlıştır.
Bunun izahı şöyledir:

Bilindiği gibi, tefsirini sunduğumuz sure, yüce Allah'ın yarattığı varlıklar üzerinde, onların yaratılışları, yönetimleri, iman, küfür, itaat ve isyan edişleri üzerinde egemen olduğunu vurgulamayı hedeflemektedir. Allah varlıkları yaratmış ve onları mutlu olabilecekleri yollara yöneltmiştir. Dolayısıyla, O'nun dininde iki yüzlülük yapan münafıklar ve inkar eden kâfirler ya da indirdiği kitap üzerinde ihtilafa düşmek suretiyle azan ehl-i kitap, kısacası, şeytana itaat eden ve hevanın peşine takılan tüm gruplar, kesinlikle Allah'ı aciz bırakamazlar, O'nun üstünlüğüne helal getirmezler, egemenliğini zedeleyemezler. Tam tersine, her şey sonuçta O'nun yüzüne

ve yönlendirmesine döner. Her şey O'nun varlıklara egemen kıldığı ve bir imtihan aracı olarak etkin hale getirdiği sebepler yasasına uymak zorundadır. O, varlıkların özdoğalarının, güçlerinin, eğilimlerinin ve fiillerinin yaratıcısıdır. Böylece varlıkların Rablerine yakın ve onur verici bir çizgide hareket etmelerini öngörmüştür. İblis'e izin veren de O'dur. Onun insanlara vesvese vermesine, içlerine yıkıcı telkinlerde bulunmasına engel oluş-turmamıştır. Bu, sistem imtihan olgusunun gerçekleşmesi, yüce Allah'ın iman edenleri belirleyip onlardan şahitler edinmesi için kurulmuştur.

Bütün bunların bu surede ele alınmasının sebebi, mü'minlere teselli vermek, surenin indiği sıralarda içinde bulundukları ağır koşullar karşısında yüreklerine su serpmektir. Bu sırada mü'minler, içerden münafıkların iki yüzlülükleri ve kalplerinde hastalık bulunanların ahmaklıkları yüzünden büyük sıkıntılar çekiyorlardı. İşler rayından çıkmış, gelişmeler tersyüz olmuştu. Allah'a ve Resulüne itaat bağlamında kusurlar işleniyordu. Dışarıdan ise,

dinî tebliğin ağır sıkıntıları içindeydiler. Bir yandan Arap kâfirler üzerine çullanmış, öbür yandan ehl-i kitap, özellikle Yahudiler yoğun bir baskı uyguluyorlardı. Roma imparatorluğunun ve İran devletinin sayı ve teçhizat üstünlüğüyle oluşturduğu tehdidin de psikolojik bir baskısı söz konusuydu. İşte bu kâfirler ve onların paralellerinde hareket edenler, dünyaya ve çekici süslerine kapılmakla yanılgıya düşmüşlerdi. Çünkü bunları amaç edinmişlerdi. Oysa bunlar araçtırlar, amaç bunların ötesindedir.

Görüldüğü gibi, sure, toplumların temel karakterlerinden söz ediyor, ama geniş bir açıdan. Yaratılışlarını, varoluşlarını, buna bağlı olarak dünya hayatındaki hareket tarzlarını, karakteristik özelliklerini, mutluluk ve bedbahtlık gerektiren davranışlarını, itaat ve isyan edişlerini kuşatacak bir perspektiften ele alıyor. Bütün bunların Allah'ın egemenliği altında bulunduğunu vurguluyor. Hiç kimse O'nun kudretini alt edemez. Hiç kimse O'nun emrini etkin kılmasına engel olamaz. Ne dünyada ne de ahirette hükmünü yürütmesini önleyemez. Dünyadaki uygulamaya gelince, bunun temel özelliği izin ve imtihandır. Ahirette ise, egemen sistemin özelliği, yapılan hayırlara hayırla, kötülüklere de kötülükle karşılık vermektir.

Aynı şekilde: "Şüphesiz inkar edenler, onların malları da, çocukları da kendilerini Allah'tan müstağni kılmaz." diye başlayan dokuz ayet, şu gerçeği açıklama amacına yöneliktir: Kâfirler, Rablerinin ayetlerini yalanlasalar, Allah'ın kendilerine, hoşnutluğunun ve cennetinin aracı olarak bahşettiği nimetleri amacından saptırsalar,

bunlara güvenerek kendilerinin Allah'tan müstağni olduklarını düşünseler, O'nun yüce makamını gözardı etseler, yine de Allah'ı aciz bırakacak ve O'nu yenilgiye uğratacak değildirler. Allah onları işledikleri amellerle suç üstü yakalayacaktır. Onların aleyhine olmak üzere mü'min kullarını destekleyecektir. Onları da cehenneme doğru sürecektir. Orası ne kötü bir yataktır. Öte yandan onlar, dünya hayatında bir oyalama ve eğ-lenmeden başka bir an

lam ifade etmeyen şeylere güvenmekle yanılmaktadırlar. Çünkü akıbetlerin en güzeli Allah katındadır. Buradan da anlıyoruz ki, ayetler, aynı zamanda kâfirlerin karakterlerini de analiz ediyor, ama onların olumlu ve olumsuz amellerini de kuşatacak geniş bir perspektiften.

Kaldı ki, yukarıda sunduğumuz değerlendirmeyi savunan şahsın, eşyanın hakikatinin Allah'tan başkasına nispet edilemeyeceğine, şeytana yalnızca amellerin nispet edileceğine tanık olarak gösterdiği: "İşte böyle her ümmete yaptıklarını süslü gösterdik" ayeti, içerdiği karineler bağlamında, söz konusu şahsın düşündüklerinin aksine olacak hususlara işaret etmekte ve bizim çıkarsamamızı desteklemektedir. Ayet şöyledir: "Allah'tan başka yalvarıp yakardıklarına (taptıklarına) söv-meyin; sonra onlar da haddi aşarak bilmeksizin Allah'a söverler. İşte böyle, biz her ümmete yaptıklarını süslü, gösterdik." (En'âm, 108) Ayetin bizim çıkarsamamızı desteklediği ise gayet açıktır.

Aynı şekilde, diğer bazı tefsircilerin söz konusu ettikleri şu değerlendirmenin de yanlışlığı ortaya çıkıyor: "Süslü gösterme iki kısma ayrılır. Övgüye değer olan, yergiyi hakkeden. Ameller de iki türlüdür; iyi ve kötü ameller. Bunlar arasında övgüye değer, methedilen ve güzel olarak nitelendirilen şeyler Allah'a nispet edilir. Diğerleri ise, şeytana nispet edilir!

Gerçi bu değerlendirme bir açıdan gerçeği yansıtmaktadır; ancak fiil ve benzeri şeyler aracılığıyla sergilenen nispet etmeler bağlamında sahih olabilir. Çünkü yüce Allah ancak güzel şeyler yapar. Kötülüğü ve çirkin hayasızlığı emretmez. Fakat izin ve benzeri şeylerle ifade edilen dolaylı nispet etmeler için de herhangi bir sakınca yoktur. Eğer böyle olmasa, O'nun her şey üzerindeki Rabliği, her şeyi yaratan oluşu, her şeyin maliki oluşu ve mutlak her türlü şirkten beri oluşu bir anlam ifade etmeyecektir. Kur'an'da bu tür nispet etmelerin birçok örneğine rastlamak mümkündür: "Dilediğini saptırır." (Râ'd, 27) "Allah kalplerini kaydırdı." (Saf, 5) "Allah onlarla

alay eder ve taşkınlıkları içinde şaşkınca dolaşmalarına süre tanır." (Bakara, 15) "Varlık içinde şımaran önderlerine emrettik, böylece yoldan çıktılar." (İsrâ, 16) Bunun gibi daha birçok ayeti örnek göstermek mümkündür.

Aslında bu tarz değerlendirmelerde bulunan kimselerin yanılgıları, eşyanın bağlantıları, sonuçları ve fiilleri ile ilgili araştırmalarının yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Onlar, bu olguların her birini bağımsız bir varlığa sahipmiş gibi değerlendiriyorlar. Onu âlemdeki ve onu kuşatan varlıklardan kopuk sanıyorlar. Varoluşların öncesini ve sonrasını kuşatan atmosferi, varlıklarla ilintisini hesaba katmıyorlar.

Bu yanılgıdan dolayı, sebeplerin ve illetlerin Allah'ın yarattığı evrensel yasalar sisteminin nedensellik kuralı uyarınca etkileşimlerinin sonuçlarını kopuk, bağlantısız ve ilintisiz, olarak değerlendirmektedirler. Bu perspektiften bakınca, meydana gelen her olay, sebeplerince meydana getirilmiş her fiil, failince işlenmiş görünür. Başka varlıklardan tamamen kopuk ve sadece kendi sahibinin ürünü olarak, ilintili olduğu sebepten başkasına ilgi duymadan, başkasına en ufak bir pay vermeden. Sözgelimi gök cisimleri döner, denizler dalgalanır, gemiler yüzer, yer üzerindekileri taşır, bitkiler yeşerir, hayvanlar hareket eder, insanlar yaşar ve çalışırlar, ama bütün bunları bir araya getiren manevi bir bağ, madde ve kuvvede olmak üzere fiziki bir birliktelik, bütünleyici bir güç yoktur!

Bunun ardından, sözünü ettiğimiz bu kopukluğun, dağınıklığın ve ayrılığın bir benzerini amellerin menşei ve hayır ve şer, mutluluk bedbahtlık, hidayet ve sapıklık, itaat ve isyan, iyilik ve kötülük, adalet ve zülüm nitelikli fiillerin şekilleri hakkında da düşünmeye başlarlar. Onlara göre varoluşlarında bir bağlantı, gerçekleşmelerinde bir içiçe girmişlik söz konusu değildir.

Bu tarz düşünenler, şu evrenin kapsadığı somut olgular, varlıklar, yaratılmış türlerinin cüzleri arasında ilişki olduğunu ve parçala

rının birbirini bütünlediğini görmezlikten geliyorlar. Oysa evren cüzleri ara-sında sürekli bir dönüşüm, birbirleriyle yer değiştirme, başkalaşma söz konusudur. Bir gün insan olur, bir gün bitki olur, bir gün cansız varlık olur, bir gün toplanılır, bir gün dağılır. Bazıları için hayat olan şey, baş-kaları için ölüm olur. Yeni bir şeyin meydana

gelmesi, eskinin bozulmasını gündeme getirir.

Aynı
şekilde, meydana gelen olaylar da birbirleriyle bağlantılıdır.
Bir zincirin halkaları gibi. Bir şey hakkında düşündüğün varsayım,
ona yakın şeyler ve bundan önce tabiat için düşünülebilen en
eski dönemlerde meydana gelen olaylar üzerinde de etkilidir. Tıpkı,
bir zincirin bir halkasının yürütülmesi ile zincirin tüm halkalarının
hareket etmesi gibi. Dolayısıyla, bu evrendeki en küçük bir
zerre hakkında düşünülen en basit bir değişiklik, bütün evrenin
durumunda değişiklik gerektirir. Bunlar bizim bilgimizin kapsamının
dışında, kavrayışımızın ulaşamayacağı düzeyde ve duyularımızın
algılayamayacağı boyutlarda olabilirler. Ancak bilginin olmayışı,
oluşun da olmadığı anlamına gelmez. Ta eski zamanlardan
beri, bilimsel araştırmalar bu konulara açıklık getirmişlerdir, günümüzün
doğal bilimler ve matematik alanındaki araştırmaları da
daha net veriler sunmaktadır.

Hiç kuşkusuz, bizler felsefe, doğal bilimler, matematik alanında
yapılan bu araştırmalardan haberdar olmadan ve başkalarının
kaleme aldıkları eserlerdeki bilgilerin naklini, daha sonra net veriler
sunan ba-ğımsız araştırmaları görmeden Kur'an en güzel bir
şekilde bu gerçeğe dikkatlerimizi çekmiştir. Kur'an, göklerdeki ve
yerdeki ayetler arasındaki planlamanın birliğine dikkat çekmiştir.
Karşılıklı yararlanmanın bulunduğunu vurgulamıştır. Tümünün
yaratılış yasasının amacı etrafında birleştiklerini dile getirmiştir.
İlahi planlama ve tasarım olarak kaderin egemenliğinin tümünü
kuşattığını, kıyamete doğru yol katedil-diğini ve sonuçta dönüşün
Allah olacağını dile getirmiştir.

Âl-i İmrân Sûresi 28-32 403

Aynı
şekilde fiillerin nitelikleri ve amellerin menşei arasında
da çok boyutlu bağlantılar vardır. Tıpkı karşıt ve zıt olgular arasındaki
bağlantı gibi. Eğer zıt kutuplardan biri olmasa diğerinin işleyişi
sağlıklı olmaz. Bunu, yapım ve icat alanında somut olarak
gözlemliyoruz. Çünkü bu alanda bir şeyin meydana gelmesi başka
bir şeyin yok olmasına, bozulmasına bağlıdır. Bir şeyin öne geçmesi,
başka bir şeyin arkadan gelmesi ile mümkündür.

Şayet amellerin niteliklerinden biri gerçekleşmezse, bir diğerinin
de işleyişi sekteye uğrayacaktır, doğal olarak gerçekleşmesi
gereken insanlık topluluğu ve hak din olarak somutlaşan ilahi topluluk
bağlamında istenen sonuçlar, ortaya çıkmayacaktır. Örneğin
itaat güzeldir. Çünkü isyan kötüdür. İyilik ödülü hakkeder, çünkü
kötülük cezayı gerektiricidir. Ödül amel edene lezzet verir, çünkü
ceza, kendisini hakkedene acı verir. Lezzet arzulanan bir mutluluktur,

çünkü acı kaçınılan bir bedbahtlıktır. Mutluluk insan varlığının yaratılışı itibariyle yöneldiği bir olgudur. Buna karşın mutsuzluk, kaçınılan bir olgudur. Eğer sözünü ettiğimiz bu varoluşsal hareketler olmasaydı, varlık bütünüyle geçersiz olurdu.

Şu halde, itaat, dolayısıyla iyilik, dolayısıyla ödül, dolayısıyla lezzet ve dolayısıyla mutluluk, tam anlamıyla günahın, dolayısıyla cezanın, dolayısıyla acının ve dolayısıyla mutsuzluğun karşıtıdırlar. Bunlardan her biri, ancak kendilerine tekabül eden karşı durumun ortadan kalkması ile belirginleşebilir, ölmesi ile dirilebilir. Karşıtı olan bir durumdan sakındırma söz konusu olmadan bir şeye davet mümkün olabilir mi? Bir şeyin karşıtı, onu gerektiren amaç ve eğilimler olmadan mümkün olabilir mi?

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan şu husus açıklığa kavuşmuş oluyor: Şu evrenin yapıcılığı, salahı kapsadığı gibi bozgunculuğu, fesadı da kapsaması, itaati kapsadığı gibi günahı da kapsaması, bu zıtlıkların yüce Allah'ın yaratılış düzenine egemen kıldığı öntasarımı doğrultusunda meydana gelmesi, ilahi hikmetin bir gereğidir. Ancak amel ve nitelikleri dışında varoluş ve ifsat ol

guları yüce Allah'a nispet edilirler. Çünkü emir ve yaratma yetkisi O'na aittir ve O'nun ortağı yoktur. Mutluluk verici ameller, yol göstericilik bağlamında, doğrudan O'na nispet edilirler. Şeytanın vesvesesinin ve hevanın tutkularının insana egemen olması, zalimlerin insanlara musallat olmaları gibi mutsuzluk verici fiiller Allah'a nispet edilirler. Saptırmak, rüsva etmek ve yüzüstü bırakmak gibi.

Ancak bu bağlamdaki nispetler, doğrudan değildir, yalnızca izin verme şeklinde değerlendirilmelidir. Sözgelimi: Yüce Allah şeytana vesvesede bulunma ve yıkıcı telkinler aşılama iznini vermiştir ve insanların hevanın peşine düşmelerine engel olmamıştır, zalim ile yapmak istediği zulmün arasına engel koymamıştır, denebilir. Çünkü mutluluk ve mutsuzluk sınav sonucu elde edilen olgulardır. Bir kimse mutlu olmuşsa, bu onun isteğine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bir kimse de mutsuz olmuşsa, bu demektir ki, iradesi bu yönde gerçekleşmiştir. Aksi takdirde insanların aleyhine bir kanıt ortaya konamazdı ve insan serbestliği ve sınav sistemi geçersiz olurdu.

Sözünü ettiğimiz bilginleri, bu tür araştırmaları somut bir sonuca varana kadar sürdürmekten alı koyan tek şey, kendi sanılarınca, böyle bir şeyin neden olacağı vahim sonuçlardan ürkmeleridir. Sözgelimi, Cebriye ekolüne mensup bilginler, eşyanın kendi arasındaki irtibata, sebeplerin etkinliğinin zorunluluğuna itiraf

edecek olurlarsa, bu, yüce yaratıcının yanında başka etkin güçlerin de olduğu anlamına gelecek ve O'nun varlıklar üzerindeki mutlak kudretini olumsuzlayacaktır.

Diğerleri ise, böyle bir şeyi ameller aşamasında kabul edip ve bu aşamada olup bitenleri Allah'ın iradesine ve kudretine isnat edecek olurlarsa, bu, insan açısından bir zorunluluk ve cebrilik ifade edeceğini düşündüler. Böyle yapmaları durumunda insan serbestliğinin, dolayısıyla ödül ve ceza olgusunun, doğal olarak da şer'î yükümlülüklerin geçersiz olacağını varsaydılar.

Oysa hiçbir sonuçtan ürkmeden yüce Allah'ın sözlerinin üzerinde durup düşünebilirlerdi: "Allah emrine galip olandır." (Yusuf, 21) "Haberiniz olsun, yaratma da, emir de O'nundur." (Araf, 54) "Göktekilerin ve yerdekilerin tümü gerçekten Allah'ındır." (Yunus, 55) Şayet bu ve benzeri ayetler üzerinde gereği gibi durup düşünselerdi, bunların bu hususta birer kanıt içerdiklerini görürlerdi.
Bakara suresinde yer alan: "Şüphesiz Allah... herhangi bir örnek vermekten çekinmez." (Bakara, 26) ayetini incelerken bu konuda bir takım açıklamalarda bulunduk.

Artık asıl konumuza, yüce Allah'ın **"tutkulu şehvet insanlara süslü, çekici kılındı"** ayetine dönebiliriz. Bu konuyla ilgili olarak diyoruz ki: Ayetten açıkça anlaşılıyor ki, süslemeyi ve çekici kılmayı gerçekleştiren fail, yüce Allah'ın dışında şeytan veya nefistir.

Birincisi: Ayetlerin akışı, mal, evlat gibi şeylere tutkulu bir şehvetle bağlanan, bu tür süslerin kendilerini Allah'tan müstağni kılacağına inanan kâfirleri yerme amacına yöneliktir. İnsanları Allah'tan alıkoyan, O'nu zikretmelerine engel olan bu tür bir süslü kılmanın yüce Allah'a nispet edilmemesi daha uygundur.

İkincisi: Şayet bu, yüce Allah'a nispet edilen süslü gösterme olsaydı, bu durumda kastedilen husus, insanın bu tür olgulara yönelik iç güdüsel eğilimi olurdu ki, "zuyyine lil-insan" veya "li-benî Adem= İnsana" veya "Ademoğluna süslü gösterildi" gibi bir ifadenin kullanılmış olması daha uygun düşerdi. Nitekim şu ayetler, bu tür bir anlama işaret etmektedirler: **"Doğrusu, biz insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik"** (Tin, 4-5) **"Andolsun, biz Ademoğlunu yücelttik; onları karada ve denizde taşıdık."** (İsrâ, 70) "İnsan" anlamına gelen "nas" deyimi ise, genellikle ayrıcalığın ortadan kaldırılmasına, kişiliğin küçültülmesine ve düşüncenin düşüklüğüne yönelik anlatımlarda kullanılır.
Şu ayetlerde olduğu gibi: **"İnsanların çoğu ise ancak inkara ayak direttiler."** (İsrâ, 89) **"Ey insanlar, gerçekten biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık." (**Hucurat,13)

Üçüncüsü: Yüce Allah'ın ayette sözü edilen "tutkulu şehvetlere" açıklayıcı örnek olarak söylediği olgular, "fıtri süslü gösterme" ile bağdaşan şeyler değildir. Eğer maksat bu olsaydı "kadınlar" kelimesi, mutlak anlamda "eş"liği ifade eden bir kelimeyle, "oğullar" kelimesinin "çocuklar" ve "kantar kantar yığılmış altın ve gümüş" ifadesinin de "mal" ile değiştirilmesi daha uygun olurdu. Çünkü erkeklerde kadınlara karşı doğal bir ilgi mevcut olduğu gibi kadınlarda da erkeklere yönelik doğal bir eğilim vardır. Yine insanoğlu, özel olarak oğullardan ve kantar kantar yığılmış altın ve gümüşten çok mutlak olarak çocuklara ve mala düşkündür. Bu nedenlerdir ki, ayette geçen "süslü gösterme" fiilinin faillerinin yüce Allah olduğunu savunanlar, aşağıdakine benzer yorumlar yapmak zorunda kalmışlardır: "Buradan kastedilen husus, mutlak olarak "eş", "çocuk" ve "mal" sevgisidir. Özellikle kadınların, oğulların ve kantar kantar yığılmış altın ve gümüşün zikredilmesinin sebebi, bu sayılanların, söz konusu eğilimlerin en güçlü ve en belirgin temsilcileri olmalarıdır." Ardından, hiç de gerekmediği halde, bir sürü zorlama eseri açıklamalar yapmak durumunda kalmışlardır.

Dördüncüsü: Sözü edilen "süslü gösterme"nin yüce Allah'a nispet edilmesi, ayetin sonundaki: **"Bunlar dünya hayatının metaıdır. Asıl varılacak güzel yer Allah katında olandır. De ki: "Size bundan daha hayırlısını bildireyim mi?"** değerlendirme cümlesinin içeriği ile bağdaşmıyor. Çünkü bu cümlenin amacı, onları bu tür dünyevi şehvetlerden alıkoymak, dikkatlerini Allah katındaki cennetlere, eşlere ve hoşnutluğa çekmektir. Yoksa, öncül nitelikli şeylerden alıkoyup amaç nitelikli şeylere dikkat çekmenin herhangi bir anlamı olmaz. Bu, açık bir çelişki ve iki olgunun birden iptali anlamına gelir. Tıpkı doymak istediği halde, yemekten çekinen kimse gibi.

Eğer desen ki: **"... tutkulu şehvetler insanlara süslü ve çekici kılındı"** ayeti, anlamının özü itibarıyla: "De ki: Allah'ın kulları için

çıkardığı ziyneti ve temiz rızıkları kim haram kılmıştır? De ki: "Bunlar, dünya hayatında iman edenler içindir, kıyamet günü ise yalnızca onlarındır." (A'râf, 32) ayeti ile aynı mesajı vurgulamaya yöneliktir. İki ayetin anlamlarının örtüşüyor olması, incelediğimiz ayette sözü edilen süslü göstermenin failinin de yüce Allah olmasını gerektirmektedir.

Buna vereceğimiz cevap şudur: İki ayet arasında, konum itibarıyla fark vardır. Sözgelimi, bizim tefsirini sunduğumuz ayetin indiği ortam, oluşturduğu atmosfer, insanlara sevimli ve sempatik gelen bu tür tutkulu şehvetlerin yerilmesine ilişkindir. Çünkü bu tür tutkulu şehvetler insanların dikkatlerini Allah katındaki kalıcı nimetlerden uzaklaştırıyor, onları gözardı etmelerine neden oluyorlar. Dolayısıyla ayet, insanları, dünyevi şehvetlerden yüz çevirmeye, dikkatlerini Allah katındaki nimetlere yöneltmeye teşvik etme amacına yöneliktir.

A'râf suresindeki ayetin oluşturduğu atmosfer ise, bundan tamamen farklıdır. Bu ayet, söz konusu dünya nimetlerinin, diğer insanlarla ortaklaşa olmak üzere mü'minlere, ahirette ise yalnızca onlara özgü kılındığını vurgulamaya yöneliktir. Bu nedenledir ki, önceki ayette geçen "nas=insanlar" ifadesi yerine, burada "ibad=kullar" ifadesi kullanılmıştır. Söz konusu süsler de temiz rızık olarak nitelendirilmiştir.

Eğer desen ki: Ayet-i kerimede, "süslü gösterme" olgusu "tutkulu şehvetler"in kendisiyle değil de, onlara yönelik ilgiyle ilintilendirilmiştir. Bilindiği gibi, bir şeye yönelik sevgi ve sempatinin insana süslü gösterilmesi, nefsine çekici kılınması ve kalbinin buna eğilim göstermesi doğal bir olgudur. İnsanın karakteristik bir özelliğidir. Dolayısıyla bir şeye yönelik sevgi ve sempatinin süslü gösterilmesi, sevginin insanların kalplerinde etkin kılınması şeklinde yorumlanır. İnsanların kalplerinde sevgi duygusunun yaratılması yâni. Yaratma eylemi ise ancak yüce Allah'a yaraşan bir durumdur. Şu halde "süslü ve çekici kılındı" fiilinin faili yüce Allah'tır.

Buna karşılık olarak ben derim ki: Şimdiye kadar sözünü ettiğimiz karinelerin bir gereği olarak "sevgi ve sempatinin süslü gösterilmesi" ile, sevginin insanları kendisine çeken ve onları başkasına yönelmekten alıkoyan özelliğe sahip kılınması kastedilmiştir. Çünkü "süs" kendisinden başkasına eklenerek arzulanan, aynı zamanda çekici olan bir olgudur. Başkasına eklenmesi insanın, o başkasına ilgi duyması, onun aracılığıyla da asıl maksada ulaşması içindir. Sözgelimi, kadın güzel ve çekici takıları takınarak, erkeğin ilgisini bunlar aracılığıyla kendisine çekmeyi amaçlar. Şu halde, asıl arzulanan bu tür olgulardır, ama bu eğilimden yararlanan da kadındır.

Özetleyecek olursak; sevgi ve sempatinin insanlara süslü kılınması, onun insanların gözünde tutkuyla eğilim duyulan ve onunla meşgul olmaya adanılan bir duygu kılınması olarak yorumlanır. Yoksa şu ayetten de anlaşıldığı gibi, sevginin

etkinliğinin bir dayanağı yoktur: "Sonra onların arkasından öyle nesiller türedi ki, namazı zayi ettiler ve şehvetlerine kapılıp uydular. Böylece bunlar azgınlıklarının cezasıyla karşılaşacaklardır." (Meryem, 59) Ayrıca: "Kadınlara, oğullara, kantar kantar yığılmış altın ve gü-müş..." ifadesindeki sıralama ile ilgili olarak yapacağımız değerlendirmeler de bu çıkarsamamızı geliştirir niteliktedir. Kaldı ki, "şehvetler" ifadesi, insanın iştahını çeken şeyler anlamında dahi olsa, gönül çekme ve düşkün olma anlamlarına da işaret etmektedir.

"Kadınlara, oğullara, kantar kantar yığılmış altın ve gümüşe..." Kadınlar anlamına gelen "nisâ" kelimesi çoğuldur ve aynı kökten tekili yoktur. Oğullar demek olan "benîn" kelimesi de "ibn"in çoğuludur, aracılı veya aracısız erkek çocuk anlamında kullanılır.

"Kanatîr" ise "kantar"ın çoğuludur ve inek derisinin altınla dolu olması veya dolu deri anlamına gelir. "el-Mukantara" ise "kıntar"dan türemiş ism-i mef'uldur. Kıntar ise camiddir. Arapların öteden beri başvurdukları bir gelenektir bu. Camid kelimelerden

herhangi birine bir anlam ve nispet ekler, böylece ona masdar anlamını kazandırırlar. Sonra da ondan bir takım kelimeler türetirler. Bakl=sebze satıcısına "bakil", temr=hurma satıcısına "tamir" ve atr=koku satıcısına "attar" dedikleri gibi. Bir şeyin kendisini ifade eden lafızdan alınan bir vasıfla nitelendirilmesinin amacı, onunla ifade edilen anlamın bir kimseyle ilgili olarak ispat edilmesi ve şahsın lafzın anlamını kendisinde bulundurması ve onu yitirmemesini vurgulamaktadır. "Denanîr müdennere= Yığın yığın dinarlar," anlamına gelir; "devavîn müdevvene=düzenlen-miş divanlar." "hicabun mahcûb=örtülü örtü" ve "setrun mestûr=perdeli perde" ifadelerinde olduğu gibi.

Ayette geçen "el-hayl" kelimesi, "atlar" demektir. "el-Müsevveme" kelimesi, devenin kendi başına olup, istediği yerde otlamak üzere salıverilmesi anlamına gelen "saveme" kökünden türemiştir. Ya da devenin merada belirlenmesi ve işaretlenmesi demektir. Bu durumda "el-heyl-ul müsevveme" ya "salma atlar" ya da "işaretli atlar" anlamına gelir. "el-En'âm" kelimesi, "naam"ın çoğuludur ve deve, sığır ve koyun gibi hayvanlar için kullanılır. Yine hayvanlar anlamına gelen "el-beha-im" kelimesi ise daha geneldir, ancak yırtıcı hayvanlardan, kuşlardan ve haşerelerden geriye kalan hayvanlar anlamında kullanılır. "el-Hars" kelimesi, "ekin" anlamına gelir. Burada kazanç anlamı da vardır. Geçim için bitkilerin yetiştirilmesi ya da yetişmiş bitki kastedilir.

Ayetteki sıralama, ilgi duyulan şeylerin çoğalması oranında

bunlara ilişkin tutkulu şehvetlerin de arttığı
şeklinde algılanmamalıdır.
İnsanın doğası gereği eşlere, çocuklara ve mala ilgi duyması kastedilmiş değildir. Öyle olsa, insanın "nas=insanlar", evlatların "oğullar", malın da "kantar kantar altın ve gümüş" şeklinde ifade edilmiş olmasını izah etmek güçleşecektir. Nitekim müfessirlerin büyük bir bölümü, bu şekilde algıladıkları için birçok zorlama yorumlara yeltenmişlerdir.

Ayetteki bu sıralama, insanların dünyanın çekici süslerine kapılma, tutkulu bir şehvetle bağlanma açısından farklı eğilimler sergilediklerine yönelik bir işaret içermektedir. Örneğin dünyanın çekici süslerine düşkün bazı şehvetperestler kadınlarla düşüp kalkmaktan, onlara aşık olmaktan, onlara yakın olup beraberliklerinden başka bir şeye ilgi duymazlar. Bu arzularını tatmin bağlamında da birçok günahlar işleyip Allah'a isyan ederler. Müzik dinlemek, şarkı söylemek, içki içmek gi-bi. Bu tür bozgunculuklar genellikle erkekler tarafından sergilenir. Ka-dınlar ise istisnai bazı durumlar hariç, böyle davranışlar içinde olmazlar.

Bazı kimseler de oğullara sahip olmayı isterler, oğullarının çokluğuyla övünür, onlarla kendilerini güçlü hissederler. Genellikle kırsal kesimlerde yaşayan ve çöllerde hayatlarını sürdüren insanlar bu tür eğilimlere sahip olurlar. Bunlar, söz konusu eğilimlerini kızlar yerine oğullara özgü kılarlar.

Mal düşkünü olan bazı insanlar da, en büyük ilgilerini kantar kan-tar altın ve gümüş biriktirmek, hazinelerini değerli paralarla doldurmak noktası üzerinde yoğunlaştırırlar. Sözünü ettiğimiz bu çılgınlık, mal biriktirme bağlamında özellikle altın ve gümüş gibi değerli madenlerin biriktirilmesi şeklinde kendini gösterir. Ya da altın ve gümüş değerinde olan şeyleri toplarlar. Eşyayı ise, ancak altın ve gümüş elde etmenin bir amacı gibi algılarlar. Bu eğilim de genellikle kent yaşamında kendini gösterir. Kırsal kesimlerde ise, bu tarz eğilimlere sıkça rastlanmaz. Diğer bazıları ise, salma veya işaretli atlara sahip olmayı tercih ederler. Biniciliğe düşkün kimseler gibi. Bazıları ise hayvan sü-rülerine veya göz alabildiğine uzanan ekin tarlalarına sahip olmayı ar-zularlar. Bazıları bu son üç kısımdan ikisine veya fazlasına eğilim gös-terirler.

İnsanların gruplar halinde birine bağlandıkları ve onu dünya hayatının özelliklerini ele geçirmede temel olarak kıldığı, geri kalan eğilimleri ise ikinci plana attıkları bu tutkulu şehvetlerin kısımları bunlardan ibaretti. İnsanlar arasında şehvetleri eşit düzeyde

gören ve mutedil bir şekilde onlara eşit seviyede bağlanan ve eğilim gösteren birisine az rastlanır ya da hiç rastlanmaz.

Mevki, makam ve toplumsal statü gibi nitelikler ise, sanal ve vehmî olgulardır. İnsanların bunlara yönelik ilgileri, ikinci bir amacı gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu tür konumlara gelmekle birlikte du-yumsanan zevk, şehevi bir zevk olarak nitelendirilemez. Kaldı ki ayet, şehvetleri sınırlamayı hedeflememektedir.

Buraya kadar yapılan açıklamalar ile, tutkulu şehvetlere yönelik arzu deyiminden maksat, bunlara yönelik sevgiye dalmak, tutkulu bir arzuyla bağlanmaktır. (ki şeytana nispet edilir) insan fıtratına yerleştirilen temel sevgi değildir (ki yüce Allah'a nispet edilir) şeklindeki değerlendirme pekiştirilmiş olur.

"Bunlar, dünya hayatının metaıdır." Bu tutkulu şehvetler, hayatta bulunulduğu sürece iki hayattan (dünya ve ahiret) size en yakın olan bu hayatın devamı ve düzeni için yararlanılan şeylerdir. Dünya hayatı ve onun için yararlanılan olgular fanidirler, yok olup giderler. Bunların kalıcı ve yapıcı bir akibetleri yoktur. Ahiret iyiliği ve en güzel varış yeri Allah katındadır. Ayetin sonundaki cümle buna işaret etmektedir: "Asıl varılacak güzel yer Allah katında olandır."

(Al-i İmran / 15) "De ki: Size bundan daha hayırlısını bildireyim mi? Korkup sakınanlar için Rablerinin katında... cennetler... vardır."
Bu ayet, "Asıl varılacak güzel yer, Allah katında olandır" cümlesini açıklama amacına yöneliktir. Burada, geçici, batıl ve fani şehvetlerin yerine insanlar için hayırlı olan olgulara işaret ediliyor. Ki bunlar, kalıcı, güzel ve hiçbir zaman geçersiz kılınmayan gerçek olgulardır. Bunlar, özellikleri ve etkileri itibariyle insanların tutkuyla arzuladıkları dünyevi şehvetlerle türdeştirler. Ancak çirkin unsurlardan, bozgunculuktan arınmışlardır. İnsanları daha hayırlı olanlardan alıkoyucu özellikleri bulunmamaktadır. Bunlar da cennet, tertemiz eşler ve yüce Allah'ın hoşnutluğudur.

Cennetten söz edilirken, bunun eşleri de kapsaması doğal olduğu halde, özellikle eşlerden de söz edilmiş olması, cinsel ilişki

ile duyulan zevkin insanların ulaştıkları en büyük bedensel zevk olması dolayısıyladır. "Kadınlar, oğullar, kantar kantar altın ve gümüş..." ayetinde kadınlara öncelik verilmesi de bu yüzdendir.

Hoşnutluk olarak anlamlandırdığımız "rıdvan" veya "rudvan",

yapılan işin kişiyi memnun etmesi, böyle bir işin meydana gelmesini engellememesi, bundan dolayı öfkelenmemesi demektir.
Bunun karşıtı ise, "sehat=öfke"dir.

Kur'an'da yüce Allah'ın "rıza"sından sık sık söz edilir. Bu husus yüce Allah'ın kulların itaat nitelikli fiillerine yönelik hoşnutluğu ile ilgili olduğu gibi, itaat nitelikli olmayan vasıf ve durumlar ile de ilgili olabilir. (Örneğin tevazuun Allah rızasını kazandırması gibi) Ancak "rıza"nın geçtiği yerlerin büyük bir kısmında, daha doğrusu tümünde, itaate yönelik hoşnutluk kastedilmiştir. Allah'ın rızası ile kulun rızasının karşılıklı olarak zikredilmiş olması da bundan kaynaklanmış olsa gerektir. Dolayısıyla Allah'ın kulundan razı olması, kulun itaatinden, kulun Allah'tan razı olması da Allah'ın verdiği güzel karşılık veya hükmünden ileri gelen bir durumdur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Allah, onlardan razı olmuş, kendileri de Allah'tan hoşnut olmuşlardır." (Beyyine, 8) "Ey huzura kavuşmuş nefis, sen O'ndan hoşnut O da senden hoşnut olarak Rabbine dön." (Fecir, 27-28) "Önce geçen Muhacirler ve Ensar ile onlara güzellikle uyanlar, Allah onlardan hoşnut olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır ve Allah onlara, içinde ebedi kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır." (Tevbe, 100)

Dünya hayatının çekici metaından daha hayırlı olan nimetler bağlamında "hoşnutluğun" da zikredilmiş olması gösteriyor ki, hoşnutluk da özü itibarıyla insana çekici gelen ya da çekici bir güzelliğe yol açan bir olgudur. Tefsirini sunduğumuz ayetin akışı içinde cennetler ve eşlerin yanı sıra, aşağıdaki ayetlerde de lütuf, bağışlama ve rahmetin yanında ayrıyeten zikredilmiş olması bu yüzdendir: "Rablerinden bir fazl ve hoşnutluk..." (Mâide, 2) "Allah'tan

bir bağışlama ve hoşluk..." (Hadid, 29) "Katından bir rahmeti ve bir hoşnutluğu..." (Tevbe, 21)

Tefsirini sunduğumuz bu ayettte, üstü kapalı olarak işaret edilen bu anlam, "Allah onlardan hoşnut oldu" ve "O'ndan hoşnut ve O da senden hoşnut olarak" ayetlerinin anlamları üzerinde yaptığımız değerlendirmeler etüt edildiğinde daha bir belirginlik kazanır. Çünkü bu ayetlerde yüce Allah hoşnutluğunu onların kendileriyle ilintililendir-miştir. Onların kendilerine yönelik hoşnutluk da fiilerine yönelik hoşnutluktan farklı şeylerdir. Bu noktada, yüce Allah'ın onların kendisinden istekte bulunmalarına hiçbir engel çıkarmadığı şeklinde bir anlam kazanır. Bu da gerçekte şu ayetin içerdiği anlama döner: "Orada kendileri için diledikleri her şey vardır." (Kâf, 35) Şu halde yüce Allah'ın insana yönelik hoşnutluğunda

insan için sınırsız bir dileme ve meşiet söz konusudur.

Buradan hareketle şunu anlıyoruz ki: Tefsirini sunduğumuz ayette işaret edilen hoşnutluğa karşılık önceki ayette sözü edilen tutkulu şehvetler gündeme getirilmiştir. Buna göre insan, bu tür tutkulu şehvetleri temin etse, özellikle kantar kantar altın ve gümüş sahibi olsa, bunun sonucunda sınırsız bir dilemeye kavuşacağını, geniş bir güç elde edeceğini, dolayısıyla dilediğini yapacağını, istediğini elde edeceğini san-maktadır. Oysa bu tavrıyla insan bir yanılgı içindedir. Çünkü böyle bir düzeye ulaşması ancak, herşeyin kontrolü elinde olan yüce Allah'ın hoşnutluğu ile mümkündür.

"Allah, kulları hakkıyla görendir..." Bu ve bundan önceki ayetten şu husus açığa çıkıyor: Yüce Allah insan için dünyada ve ahiret-te bir takım nimetler hazırlamıştır. İnsan bunlardan yararlanmakta ve başka ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bunların bir kısmından zevk almaktadır; eşler gibi. Bazısını yiyip içmektedir. Diğer bazısına sahip olmaktadır. Ayrıca her iki cihan için yaratılan bu nimetler benzeşmektedirler. Şu kadarı var ki, dünyadaki nimetler, kâfirlerin ve mü'minlerin ortak kullanımına sunulmuştur, her iki grup için de

bolca nimet bahşedilmiştir. Ahiret nimetleri ise yalnızca mü'minler içindir. Kâfirler bun-lardan yararlanamazlar.

Burada, neden böyle bir ayırıma gidildiği yönünde bir soru akla gelebilir. Diğer bir ifadeyle, ahiret nimetlerinin yalnızca mü'minlere özgü kılınmasının gerisindeki hikmet merak edilebilir. İşte bu tür kuşkulara şu ifadeyle cevap veriliyor: "Allah, kulları hakkıyla görendir." Bunun anlamı şudur: Yüce Allah'ın mü'minlerle kâfirler arasında gerçekleştirdiği bu ayırım boşuboşuna değildir. Rastgele verilmiş bir kararın ürünü de değildir. Allah bundan münezzehtir. Tam tersine iki grubun üzerinde bulundukları durum böyle bir ayırımı gerektirmiştir. Allah onları ve farklılıklarını görmektedir. Bu farklılık mü'minde bulunup da kâfirde bulunmayan takva duygusudur. Yüce Allah, sözünü ettiğimiz bu takva duygusunu, bunu izleyen ayetle şöyle tanımlıyor: "Onlar, "Rabbimiz... diyenler..."

İki ayetten çıkan sonucu şöyle özetleyebiliriz: Onlar Rablerine muhtaç olduklarını, kesinlikle O'ndan müstağni olmadıklarını, a-çıkça ortaya koyuyorlar. Bunu salih amellerle de tasdik ediyorlar. Kâfir ise, kendini Allah'a karşı müstağni görür, dünyanın tutkulu şehvetlerine kapılarak ahireti ve akibetini unutur.

"Bunlar, dünya hayatının metaıdır. Asıl varılacak güzel yer Allah katında olandır. De ki: Size bundan daha hayırlısını bildireyim mi?" ayetleri ile bunlarla aynı mesajı vurgulamaya dönük: "De ki:

Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz rızıkları kim haram kılmıştır. De ki: Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir, kıyamet günü ise yalnızca onlarındır. Bilen bir topluluk için ayetleri böyle birer birer açıklarız." (A'râf, 32) ayetinin en dikkat çekici yönleri, birçok araştırmacının, cennet nimetlerini vasfeden ayetlerin zahirleri bağlamında karşılaştıkları probleme cevap oluşturmalarıdır.

Probleme gelince; gözlemlenen varlıklar aleminin varoluş evreleri üzerinde durup düşünenler, varlıkların sergiledikleri fiillerin ve yaptıkları işlerin, bunların yaratılış sistemlerine yerleştirilen ve her birinin savunma mekanizmalarını oluşturan,

her birinin savunma mekanizmalarını oluşturan, varlıklarını korumalarını sağlayan çeşitli güçlere ve araçlara dayandıkları hususunda herhangi bir kuşkuya kapılmazlar. Varoluşsal amaçlarla ilgili araştırmalar bu hususu desteklemekte ve varlık bütününün tesadüflere dayanmadığını, varlığın boşuna varedilmediğini ve varoluşun bir gereksizlik olmadığını ispatlamaktadır.

Sözgelimi insan, bedensel olarak son derece özenilerek çeşitli yeteneklerle donatılmıştır. Bu organizma sayesinde beslenmesi mümkün olabiliyor. Beslenmesi ise, vücudunda eksilen unsurların yerine yenilerini koyma amacına yöneliktir. Bütün bunları, varlığını kalıcı kılmak için yapmaktadır. Bunun yanında insan, cinsel organlarla da donatılmıştır. Bu işlemle ilgili araçlara, enerjiye, birbirini gerektirici ön işlemlere sahiptir. Bunun da amacı, türün devamını sağlamaktır. İnsanın donanımı ile ilgili doğal düzenler, bitkiler ve hayvanlar için de geçerlidir.

Öte yandan yaratılış sistemi, varlıkları özellikle hayvan ve insan gibi duygu sahibi olan varlıkları sultası altına almak amacıyla düzen hazırlar; şöyle ki onların fiillerini zevkli kılar ve faal güçlerine zevki yerleştirir. Bu düzen söz konusu fiillerin, işaret ettiğimiz zevkler için işlenmesini sağlamak amacına yöneliktir. Bu fiilleri gerçekleştirenler, yaratılış sisteminin amacının bunu kendilerinden istediğinin bilincinde olmadan bunları yaparlar. Bu amaç da varlığın kalıcı olmasıdır. Ancak, onun bütün ilgisi alacağı zevk üzerinde yoğunlaşmıştır. Fiili çekici kı-lan zevki tadarken, bir yandan da yaratılış sisteminin istediği devamlılık durumu gerçekleşir. Fiili işleyen şahıs, kendisini çeken, eğlenmesini sağlayan süsten zevk alır.

Sözgelimi beslenmeden ve cinsel birleşmeden zevk alınmasaydı, insanlar sırf neslin devamı için bunlara yönelmezlerdi. Böylece yaratılışın amacı da geçersiz olurdu. Ancak yüce Allah, insan

organizmasına beslenmeden ve cinsel birleşmeden zevk alma duygusunu yerleştirmiştir. Öyle ki insan, bu iki zevki tatmak için

her türlü zorluğu, çabayı, müsibeti ve belayı göğüslenmekten kaçınmaz. Söz konusu lezzetleri alırken insan, boş bir gurur içinde aldanmaktadır. Onun durumu yalnızca aldatıcı bir oyalanmadır. Yaratılış ve varoluş sistemi ise, bu esnada hedefine ve arzusuna ulaşmaktadır. Bu sistem uyarınca bireyin varlığını korumasını sağlayan husus, beslenme ile gerçekleşir. Türün varlığının devamı ise cinsel birleşme ve üreme ile mümkündür. Bu es-nada insanın elde ettiği ise, zevklerle oyalanma ve hayaldir.

Sözkonusu dünyevi lezzetler yaratılış sistemi içinde sınırlı ve öncelikli bir hedef için gözetildiklerinden dolayı, bu amacın gerçekleştirilmesi mümkün olmayan alanlarda bu tür lezzetleri almanın bir anlamı yoktur. Örneğin yeme, içme gibi beslenme ile ilgili tüm lezzetler doğa yasası içinde, bedenin çürümesini, bileşiminin dağılmasını, yâni ölmesini önlemeye dönük olgulardır. Yine cinsel birleşme gibi birçok olgu da yaratılış sistemi içinde türün yok oluşuna ve çürüyüşüne yönelik bir önlem niteliğindedir. Şayet insan için ölümsüz ve yokoluşsuz bir varlık, her türlü kötülüğe ve istenmeyen şeylere karşı güvenilir bir hayat varsayılsa, bu durumda bireyin ya da türün varlığını korumaya dönük olarak bedende faaliyet gösteren duygu ve güçlerin ne tür yararı olabilir? Böbrek, mesane, dalak ve ciğer gibi bedensel organlar ve do-nanımlar ne gibi sonuçlar verirlerdi? Bunlar dünyadaki sınırlı varlığın korunması yönünde yararlı olmak üzere faaliyet gösteren organlardır. Sonsuz ve ebedi kalıcılık bağlamında (yâni ahirette) herhangi bir etkinlikleri olmaz.

Yukarıda işaret ettiğimiz probleme vereceğimiz cevap şudur: Yüce Allah, dünya hayatı ile ilgili lezzetleri ve nimetleri yeryüzünün süsleri olarak yaratmıştır. Ki insan bunlara yönelsin, onlar aracılığıyla hayata bağlansın, dört elle sarılsın. Nitekim yüce Allah bu noktaya şöyle temas etmektedir: "Şüphesiz biz, yeryüzü üzerindeki şeyleri ona bir süs kıldık." (Kehf, 7) "Mal ve çocuklar, dünya hayatının çekici süsüdür." (Kehf, 46) "Dünya hayatının geçiciliğine

istekli çıkarsınız." (Nisâ, 94) Üzerinde durduğumuz konuyu vurgulamak açısından daha kuşatıcı olan bir diğer ayette ise şöyle buyuruluyor: "Onlardan bazı gruplara, kendilerini denemek için yararlandırdığımız dünya hayatının süsüne gözünü dikme. Senin

Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha süreklidir." (Tâhâ, 131) Bir diğer ayette de şöyle buyuruluyor. "Size verilen her şey, yalnızca dünya hayatının metaı ve süsüdür. Allah katında olan ise, daha hayırlı ve daha süreklidir. Yine de akıllanmayacak mısınız?" (Kasas, 60) Bunun gibi daha birçok ayeti örnek olarak sunabiliriz.

Sözkonusu ayetlerin tümü, bu dünyada bulunan nimetlerin ve bunlarla ilintili lezzetlerin bu dünya hayatı için öngörülen olgular olduklarını, süresi sayılı bir kaç günü geçmeyen şu sınırlı hayat için onlardan yararlanıldığını vurgulama noktasında birleşmektedirler. Eğer bu hayat olmasaydı, şu nimetler de ne hayatın amacı olarak öngörülürlerdi ne de yaratılırlardı. Meselenin özü budur.

Ancak şunu kesin olarak bilmek gerekir ki; kalıcı insanın varlığı şu gözlemlenen varlıktan başkası değildir. Belli bir zaman diliminde varlık aleminde görünür, varoluş aşamalarını katederek kemale doğru ilerler. Bu ise bedenden kaynaklanan ve ona egemen olan ruhtan başka bir şey değildir. Beden şu elementlerden ve aktif güçlerden alınan parçaların toplamından ibarettir. Eğer bizim kalıcılık için hedef olarak öngördüğümüz bu olgular bir an için ortadan kalksalar, geride ne varlık kalır, ne de kalıcılık. Demek istiyorum ki bunların yokluğunu tasavvur etmek, insanın yokluğunu ta baştan varsaymak demektir. İnsanın varlığının sürekliliğinin ortadan kalkması değil elbette. Bununla ne demek istediğimizi anlamış olmalısınız.

O halde insan, bireyler şeklinde ortaya çıkan bir canlı türüdür. Yer, içer, cinsel ilişkiye girer, her şey üzerinde alıp-verme şeklinde tasarrufta bulunur. Algılar, düşünür, akleder, sevinir, neşelenir, coşar vs. Bunların tümü, onun zatı ile uyum sağlamaktadır. Ki zatı da bunların toplamından ibarettir. Kuşkusuz bunların bazısının

diğer bazısına göre önceliği vardır. İnsan bir yuvarlakta (öncüllerle amaçlar arasında) dönüp durmaktadır.

Yüce Allah onu geçici alemden kalıcı dünyaya aktardığında ve onun için sonsuzluk öngördüğünde, ya sonsuz ödül veya sonsuz ceza ile kalıcılığını gerçekleştirdiğinde, bu, onun varlığını geçersiz kılmak ve kalıcı bir varlık olarak var etmek şeklinde gerçekleşmez. Tam tersine, geçicilik yurdunda sürekli bir değişime tabi olan varlığını pekiştirmek şeklinde gerçekleşir. Dolayısıyla insan, kaçınılmaz olarak, ya dünya nimetleriyle türdeş, ama kalıcı olan nimetlerden yararlanır, ya da dünya musibetleriyle türdeş felaketlere maruz kalır. Bunlar da ya cinsel birleşme, ya yiyecek ya içecek, ya giyecek, ya barınak, ya arkadaş ya sevinç veya buna benzer başka bir nimet şeklinde gerçekleşir.

Şu halde insan aynı insandır. Muhtaç olduğu ve eksikliklerini tamamlamasına yardımcı olan şeyler, daha önce muhtaç olduğu ve eksikliklerini giderdiği maksadı ve arzularının aynısıdır. Aradaki tek fark iki dünyanın kalıcılığının farklılığı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan olguların değişikliğidir.

Bu gerçek, insanın bünyesinin gerçek mahiyetini anlatan yüce Allah'ın şu sözünden de algılanmaktadır: "Andolsun, biz insanı, süzme bir çamurdan yarattık. Sonra onu bir su damlası olarak, savunması sağlam bir karar yerine yerleştirdik. Sonra o su damlasını embriyo olarak yarattık; ardından o embriyoyu bir çiğnem et parçası olarak yarattık; daha sonra o çiğnem et parçasını kemik olarak yarattık; böylece kemiklere de et giydirdik; sonra bir başka yaratılışla onu inşa ettik. Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir. Sonra bunun ardından siz gerçekten ölecek olanlarsınız. Sonra siz gerçekten kıyamet günü diriltileceksiniz."

(Mü'minun, 12-16)

Ayette geçen "yarattık" kelimesine dikkat edin! Yaratma toplama ve birleşik haline getirmektir. "İnşa ettik" ifadesine de dikkat edin. Bu da yaratma ve meydana getirme şeklinin değişmesini

ifade etmektedir. Bir de: "Sonra siz gerçekten kıyamet günü" ifadesine bakın! Bu ifadeye muhatap olanlar, başka bir yaratılışla inşa edilen kimselerden başkası değildir.

Başka bir ayette şöyle buyuruluyor: "Dedi ki; orda yaşayacak, orda ölecek ve ondan çıkarılacaksınız." (A'râf, 25) Bu ayetten anlaşılıyor ki, insanın hayatı, yeryüzü menşeli bir hayattır. Yeryüzünün nimetlerinden ve acılarından meydana gelmiştir. "İnsanlar tek bir ümmetti." (Bakara, 213) ayetini tefsir ederken, bu konuyla ilgili bazı açıklamalarda bulunduk.

Yüce Allah, bu yeryüzü nimetleri hakkında: "Bunlar dünya hayatının metaıdır" buyurmuştur. Başka bir yerde de: "Oysa dünya hayatı, ahirette bir metadan başka bir şey değildir." (Râ'd, 20) buyurmuş, böylece bizzat dünya hayatının, ahirettte yararlanılan bir meta olduğunu belirtmiştir. Hiç kuşkusuz bu, olağanüstü bir beyandır. Bir kapıdır ki, iyice düşünenler için bin kapının açılmasını sağlar. Bu, aynı zamanda Resulullah Efendimizin (s.a.a) şu sözünü de doğrulamaktadır: "Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle dirilirsiniz."

Kısacası, dünya hayatı, ondan edindiği güzel ve kötü unsurlarla

birlikte insanın dünya menşeli varlığıdır. Ahirette de, mutluluk ve mutsuzluk bağlamında, yâni insanın dünyada kendisi için başarı ve kurtuluş gördüğü şeylerle, yenilgi ve hüsran olarak gördüğü şeyler bağlamında yine bu hayattan yararlanılacaktır. Dolayısıyla bunların zevkine varmak suretiyle mutlu olur, ya da bunlardan yoksun olur. İşte bunlar cennetin nimetleri ve cehennemin azabıdır.

Daha açık bir ifadeyle; insanın birey ve tür olarak devamını sağlama bağlamında, doğa yasası gereği bir mutluluğu, bir de mutsuzluğu söz konusudur. Bunlar da insanın yeme, içme ve cinsel birleşme gibi doğal eylemlerine bağlıdır. Sözkonusu olgular ön lezzetlerle süslü ve çekici kılınmışlardır. Bu, doğa yasasının bir gereğidir. Sonra insan ek-sikliklerini tamamlama ve bilinçli ve ira

deye dayalı faaliyetler sergileme sürecine girince tür olarak bilinci ve iradesine dayalı olarak seçtiği şeyler onun kemali olur. İnsanın algılamadığı ve irade etmediği bir şey, bu bilinçli ve irade sahibi varlık için kemal olarak değerlendirilemez. Bunlar doğal mutluluk dediğimiz olgular dahi olsalar. Tam tersi için de aynı durum geçerlidir. Algılamadığımız şeylerden zevk almayız; bunlar doğal kemal ve mutluluk dediğimiz olgular dahi olsalar. Beden sağlığı, mal ve çocuk gibi. Biz algıladığımız lezzetlerden zevk alırız; bunlar, dışımızdaki objeler dünyasıyla örtüşmeseler de; sağlıklı olduğuna inanan bir hasta gibi ve bunun benzeri örnekler. İşte bu ön lezzetler, doğanın ileri sürdüğü ön kemalat türünden dahi olsalar, insan için birer gerçek kemale dönüşürler.

Dolayısıyla yüce Allah, insanı bir şekilde sonsuz bir kalıcılığa kavuşturunca, onun mutluluğu, yine onun dilediği lezzetlerin şahsında belirginleşir. Mutsuzluğu da istemediği şeylerin şahsında ortaya çıkar. Bunların doğal olarak ileri sürülmüş ön olgular olup olmaması arasında herhangi bir fark yoktur. Şu apaçık bir gerçektir ki, kişinin veya irade sahibi bilinçli gücün iyiliği kişinin bildiği ve dilediği şeyde, kötülüğü de bildiği ama dilemediği şeydedir.

Bundan anlıyoruz ki, insanın mutluluğu, ahirette, dünyadayken di-lediği yeme, içme, cinsel birleşme veya bunların üstünde olan lezzetler elde etmesidir. İşte bu cennettir. Mutsuzluğu da bütün bunları elde edememesidir. Bu da cehennem azabıdır. Nitekim yüce Allah şöyle bu-yurmuştur: "Orada onların her diledikleri şey vardır." (Nahl, 31)

(Al-i İmran / 16)"Onlar: Rabbimiz şüphesiz biz iman ettik, artık bizim günahlarımızı bağışla ve bizi ateşin azabından koru, diyenlerdir."

Bu ayet de, önceki ayette "korkup sakınanlar" ifadesiyle işaret edilen **müttakilerin** vasıflarına yer veriliyor. Ayette, onların "Rabbimiz..." diye söze başladıkları belirtiliyor. Bu, Allah'ın rablığını anmak suretiyle kulluğu ifade etmek ve "Biz iman ettik... artık azabından koru" sözüyle kendisinden diledikleri şeyleri vermesini istirham etmektir.

Hiç kuşkusuz, "Biz iman ettik" cümlesi, Allah'a minnet etmek amacına yönelik değildir. Çünkü iman noktasında yüce Allah onlara minnet eder. Nitekim bir ayette şöyle buyuruluyor: **"Tam tersine, sizi imana yönelttiği için Allah size minnet etmektedir."** (Hucurat, 17) Dolayısıyla muttakilerin bu sözleri, yüce Allah'ın iman edenleri bağışlayacağına ilişkin vadinin gerçekleşmesine yönelik bir dilektir. Başka bir ayette ise şöyle buyuruluyor: "O'na iman edin, sizi bağışlasın." (Ahkaf, 31) Bu nedenle muttakiler de sözlerine ifadenin başında, ayrıntılandır-mayı ifade eden "fa" harfini getirerek (fekina) şu ayrıntıyı eklemeyi ihmal etmiyorlar: "artık bizim günahlarımızı bağışla..." Ayette, onların sözlerinin ("şüphesiz" anlamına gelen "inne" edatıyla) vurgulu bir şekilde yinelenmesi, onların doğruluğuna ve imanların kesinliğine iliş-kin bir işaret niteliğindedir.

Günahların bağışlanması, azaptan kurtulmayı gerektirmez. Şöyle ki: Cehennem azabından korunmak, yüce Allah'ın kendisine iman edip kulluk sunanlara yönelik bir lütfudur. Bu noktada kulun hakkedişi ve yüce Allah'ın onu cehennem azabından kurtarmak veya cennetle ödüllendirmek zorunda oluşu gibi durum sözkonusu değildir. Çünkü iman ve ibadet de yüce Allah'ın bir nimetidir ve bu konuda O'ndan başkasının bir etkinliği sözkonusu değildir. O'nun kendi üzerine aldığı bir hak başka. İman etmeleri durumunda kullarını bağışlaması ve onları cehennem azabından koruması, O'nun üzerine aldığı bu tür bir haktır. Yüce Allah konuya ilişkin olarak bir ayette şöyle buyuruyor: "O'na iman edin; günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun." (Ahkaf, 31)

Kur'an'da yer alan bazı ayetlerden, cehennem azabından korunmanın, bağışlanma ve cennetle ödüllendirme ile aynı anlama geldiği şeklinde bir sonuç çıkarılabilir: "...Sizi acı bir azaptan kurtaracak bir ticareti haber vereyim mi? Allah'a ve O'nun Resulü'ne iman edersiniz, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Bu, sizin için daha hayırlıdır; eğer bilirseniz. O da sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel

ve Adn cennetlerindeki güzel konaklara yerleştirir." (Saf, 10-12) Bu üç ayetin son ikisi: "Sizi acı bir azaptan kurtaracak bir ticareti haber vereyim mi?" ayetinin açıklaması niteliğindedir. Bu noktada son derece derin bir anlam yatmaktadır. Eğer başarabilirsek, bu noktayı yeri gelince ayrıntılı bir şekilde açıklayacağız.

(Al-i İmran / 17) "Sabredenler, doğru olanlar..." Burada **muttakilerin beş temel özelliğinden** sözediliyor ki, hiçbir muttaki bunlarsız olmaz. Sabır özelliğinin, diğer karakterlerden önce zikredilmesi ve mutlak olarak bırakılmış olması, sabrın tüm kısımlarını kapsadığına yönelik bir işarettir. Sabır üç kısımdır: İtaat etmede sabır, günah işlememede sabır ve musibetlere karşı sabır.

Doğruluk; kavramın gerçek analizi açısından söz ve fiil olarak insanın dışı ile içinin uyumlu olması demektir; ancak bu anlamıyla sabır ve gönülden itaat gibi diğer tüm faziletleri de kapsamaktadır. Ancak bu ayette, bu geniş anlam kastedilmemiştir. Burada Allah doğrusunu daha iyi bilir- sadece doğru sözlü olmak anlamında kullanılmıştır.

Ayetin orijinalinde geçen "kanitîne" "kunût" kelimesinden, Allah'a boyun eğmek demektir. Ki tüm ibadetleri ve kulluk sunma şekillerini kapsar. İnfak ise, malın hakkedenlere ve hayır amaçlı olarak verilmesi demektir. Seherlerde bağışlanma dilemek, gecenin son diliminde kalkmayı ve bağışlanma dilemeyi gerektirir. Hadisler bunu, gece namazı ve Vitir namazında okunan kunut duası kapsamında bağışlanma dilemek şeklinde açıklamıştır. Yüce Allah "Dehr" ve "Müzzemmil" surelerinde bunu insanı Rabbine götüren bir yol olarak tanımlamıştır: "Şüphesiz, bu bir öğüttür. Artık dileyen Rabbine bir yol bulabilir." (Müzzemmil, 19; Dehr, 29)

(Al-i İmran / 18)"Allah adaleti ayakta tutarak, gerçekten kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik etti; melekler ve ilim sahipleri de O'ndan başka ilah olmadığına şahitlik ettiler." Şahitliğin aslı, gözle görmektir. Görmek ve duyumsamak suretiyle bilgi sahibi olmak yâni. Daha sonra bu kavram, görülen ve duyumsanan bilginin ifade edilmesi, tanığın

taşıdığı bilgiyi açıklaması anlamında kullanılmıştır. Ardından aynı amaca yönelik olmaları dolayısıyla bilginin taşınması ve açıklanması anlamında müşterek bir lafız gibi kullanılmıştır. Çünkü bir bilgiyi taşımak genellikle gerçeğin ve realitenin çekişmeler, zorbalıklar, unutmalar ve örtbas etmeler sonucu geçersiz kılınmasını önleme amacına yönelik olur. O halde şehadet, gerçeği ve hakkı korumak demektir. İşte bu tarz bir yaklaşım ve amaçla, bilgiyi taşıma ve açığa vurma olgularına şahitlik, yâni hakkı korumak ve egemen kılmak denilmiştir. Ayette geçen "kıst" kelimesi de adalet demektir.

"Şüphesiz inkar edenler, onların malları da çocukları da kendilerini Allah'tan müstağni kılmaz." diye başlayan ve "seher vakitlerinde bağışlanma dileyenler" cümlesine kadar süren ayetler grubu bize şu gerçeği açıklıyor: Yüce Allah'tan başka ilah yoktur ve hiçbir şey O'ndan müstağni değildir. İnsanın kendisini Allah'tan müstağni kılacağını sandığı ve hayatında güvenip dayandığı şeyler, yalnızca birer süstürler, birer oyalanma metaıdırlar. Yüce Allah onları daha hayırlı olana kavuşmak için yararlanılmak üzere yaratmıştır. Bunlara da ancak Allah'a karşı duyulan takva duygusuyla ulaşılabilir. Diğer bir ifadeyle; insanın büyük bir içtenlikle yakınlık duyduğu bu nimetler, dünyada kâfirlerin ve mü'minlerin ortak kullanımına sunulmuştur. Ahirette ise, salt mü'minlere özgü kılınmışlardır. Tefsirini sunduğumuz ayette işaret edilen tanıklık da, yukarıdaki ayetlerin dikkat çektikleri hususun gerçek olduğunu, bundan kuşku duyulmaması gerektiğini vurgulamaya yöneliktir.

Yüce Allah, kendisinden başka ilah olmadığına tanıklık etmiştir. Şu halde O'nun dışında herhangi bir tanrının varlığı sözkonusu değildir. Dolayısıyla ne mal, ne evlat, ne dünya hayatının herhangi bir süsü ne de doğal bir sebep insanı Allah'tan müstağni kılamaz. Çünkü eğer bu sayılanlardan birisi, insanı Allah'tan müstağni kılacak olsaydı o, Allah'tan başka bir ilah olurdu ya da O'nun dışında

bir başka ilaha dayanırdı, sonuçta ona yaslanırdı. Oysa Allah'tan başka ilah yoktur.

Yüce Allah, fiillerinde adeleti esas alarak, yarattıkları hakkında adalete uygun hükümlerde bulunarak bu tanıklıkta bulunmuştur. O, evrenin yönetimini, sebebler ve sonuçlar yaratmak suretiyle düzenlemiştir. Sebepler ve sonuçlar arasında gerektirici bağlar varetmiştir. Her şeyin yürüyüşünün, çabasının, tekamülünün ve aşamaları katetmesinin kendisine dönük olmasını sağlamıştır. Katman üstüne katman yaratmıştır. Bu amaca doğru giden yolun üzerinde bir takım nimetler varetmiştir ki, insanlar ahiretleri için dünyadayken ve ahirete doğru yol alırlarken bunlardan yararlansınlar. Yoksa insandan istenen bunlara güvenip dayanması ve onları asıl amaç edinip durması değildir. İşte adalete uygun davranan bir tanık olarak yüce Allah buna tanıklık etmektedir.

İşin inceliğine bakınız ki, yüce Allah'ın adaleti O'nun zatına ve uluhiyetinin tekliğine tanıklık ediyor. Yâni, adaleti, bizzat sabittir ve O'nun birliğini ispatlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle; bizler tanıklık eden bir kimsede adaleti şunun için gözönünde bulundururuz:

Tanık normal hayat yolu üzere olsun, fıtrat yolunu izlemiş olsun, ifrat ve tefrite eğilim göstererek bir eylemi ait olmadığı yere koymasın. Böylece adalete uygun tanıklıkta bulunduğu zaman, yalan ve iftiradan yana güvencede olunur. Doğruyu esas almak ve yaratılış yasasına uygun hareket etmek, insanın adil olmasını gerektirir. O halde Allah'ın fiili olarak nitelendirilen evrene egemen olan ve evrensel fenomenlerin de ince ayrıntısına kadar hareketlerini yönlendiren sistem, salt adalettir.

Varoluş yasası uyarınca gerçekleşen olayların kapsamında razı olmadığımız ya da eğilimimizin ve beklentilerimizin aksine meydana gelen tüm olaylar karşısında, öncelikli tavır olarak bunlara karşı çıkarız, bunları tartışırız. Bunu yaparken, bunlara yönelik karşı çıkışımızda aklımızın hükmettiği ya da iç güdümüzün eğilim gösterdiği şeyleri söz konusu ederiz. Bunların tümü evrensel düze

nin gereği olarak belirginleşen hususlardır. Sonra biraz daha araştırdığımızda, olayın nedenini algılamaya başlarız. Böylece şüphe ortadan kalkar. Ya da sebebi kavramaktan aciz kalırız ve elimizde sebebi bilmemekten başka bir şey kalmaz. Bilginin yokluğu kalır, yokluğun bilgisi değil yâni. Şu halde, yüce Allah'ın eseri olan evrensel düzen, adaletin ta kendisidir. Bunun üzerinde iyice düşünmek gerekir.

Eğer, herhangi bir işte insanı Allah'tan müstağni kılacak bir ilah olsaydı, varoluş düzeni mutlak adalet olmazdı. Tam tersine her ilahın yaptığı kendi açısından, öntasarımı ve eylemi çerçevesinde adalet olurdu.

Özetleyecek olursak, yüce Allah, adil bir tanık olarak, kendisinden başka ilah olmadığına tanıklık ediyor. Buna melekleri de tanıklık ediyor: "Allah, gerçekten kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik etti" ifadesi bunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu ayet, yüce Allah'ın tekliğine yönelik tanıklığını içermesi bakımından şu ayete benzemektedir: "Fakat Allah, sana indirdiğine şahitlik eder; onu kendi ilmiyle indirdi. Melekler de şahittirler. Şahid olarak Allah yeter." (Nisâ, 166)

Melekler, O'ndan başka ilah olmadığına tanıklık ederler. Yüce Allah, bu ayetlerden önce Mekke'de inen ayetlerde onların ikram edilmiş kullar olduklarını, Rablerine karşı gelmediklerini, O'nun emriyle hareket ettiklerini, O'nu tenzih ettiklerini vurgulamıştı. Onların Allah'ı tesbih etmelerinde, O'ndan başka ilah olmadığına ilişkin tanık da vardır. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "Hayır, onlar ikrama layık görülmüş kullardır. Onlar sözle

bile olsa O'nun önüne geçmezler ve onlar O'nun emriyle yapıp etmektedirler." (Enbiyâ, 26-27) "Melekler Rablerini hamd ile tesbih ederler." (Şurâ, 5)

İlim sahipleri Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık ederler. On-lar iç ve dış alemdeki ayetleri gözlemleyerek bu tanıklıkta bu

lunurlar. Edindikleri derin bilgi duygularını doldurmuş ve akıllarında kökleş-miştir.

Şimdiye kadar yaptığımız açıklamalardan sırasıyla şu sonuçları elde ediyoruz:

Birincisi: Ayette edilen tanıklıktan maksat, sözlü tanıklıktır. Fiili tanıklık özü itibarıyla gerçek ve geçerli olsa da ayetin zahirinden, onun kastedilmediğini anlıyoruz. Çünkü varlık alemi, kendisine egemen olan tek ve bütünsel düzeni ile, teker teker varlıkları temsil eden cüzleri ile uluhiyetin tekliğine tanıklık etmektedir.

İkincisi: Ayette geçen "kâimen bil kıst=adaleti ayakta tutarak" ifadesi "Allah şahitlik etti" ifadesinin failinin hali fonksiyonunu görmektedir. Diğer bir ifadeyle, O'nun adaleti ayakta tutması, ne yüce Al-lah, ne melekler, ne ilim sahiplerinin tanıklığına konu olan husus de-ğildir. Tersine yüce Allah adaleti kaim kılarak kendisinden başka ilah olmadığına tanıklık etmektedir. Melekler ve ilim sahipleri de O'nun birliğine tanıklık ediyorlar. Ayetin zahirinden bu anlaşılıyor. Çünkü "O'ndan başka ilah yoktur" cümlesiyle "adaleti ayakta tutarak" ifadesi arasında, "melekler ve ilim sahipleri" ifadesine yer verilmiştir. E-ğer, adaleti kaim kılmak tanıklığın bir cüzü olsaydı, cümlenin şöyle kurulmuş olması gerekirdi: "Şehidellahu ennehu lailahe illa huve kâimen bil kıst vel melâiketu=Allah, gerçekten adaletle kâim olup kendisinden başka ilah olmadığına tanıklık etti; melekler..."

Değindiğimiz bu iki hususla, bazı tefsircilerin ayeti tefsir ederken iki yöndeki (şehadetin ameli olması, adaleti ayakta tutmanın tanıklığa konu olması yönündeki) değerlendirmelerinin tutarsızlığı da anlaşılmış oluyor. Sözkonusu tefsircilerin konuya ilişkin değerlendirmelerini inceleyenler, bu tutarsızlıkları gözlemleyebilirler.

Konuyla ilgili olarak ileri sürülen problemlerin en tuhafı ise, bazılarının şu tarz değerlendirmelerde bulunmalarıdır: Ayette geçen tanıklığı, yukarıda açıkladığımız gibi sözlü tanıklık olarak yorumlamak, tevhid ilkesi açısından akıldan çok nakle dayanmayı

gerektirir. Oysa böyle bir durumun doğruluğu da vahyin sahih oluşuna bağlı olur. Bu tanıklığın doğruluğu, Kur'an'ın gerçek vahiy olduğuna dayalı olur. Oysa Kur'an'ın gerçek vahiy olması da, bu tanıklığın doğruluğuna bağlıdır. Tanıklığın buna dayalı olması muhal nitelikli kısır döngüyü gerektirir.

Buradan hareketle bazı tefsirciler şöyle bir değerlendirmede bulunmuşlardır: Buradaki tanıklıktan maksat istiare türü bir anlamdır. Şöyle ki yüce Allah'ın yarattığı bütün varlıkların, ihtiyaç ve düzen birliğinin, yaratıcının birliğine tanıklık etmeleri, sözlü bir anlatım ve Yüce Allah'ın kendisinden başka ilah olmadığını haber vermesi olarak algılanır. Aynı şekilde, meleklerin O'na ibadeti Allah'ın emrine göre hareket etmeleri ve insanlardan ilim sahiplerinin Allah'ın birliğine dair işaretleri gözlemlemeleri, yüce Allah'ın tekliğine yönelik tanıklıkta bu-lunmaları konumundadır."

Buna ilişkin cevabımız şudur: Bu değerlendirme yanılma ve de-mogoji ürünüdür. Aklın veya duygunun kavrayabileceği hususlarda ancak nakle dayanılmaz. Çünkü hakkında bilgi sahibi olunması gereken bir noktada insana bilgi kazandırmaz. Ancak akıl gibi veya ondan daha güçlü bir şekilde bilgi vermesi mümkün olan yerde akıl gibi veya ondan daha güçlü bir şekilde dikkate alınır. Nitekim mütevatir düzeyindeki bir haber, yakin düzeyinde olan ve yakini sonuç veren aklî-teorik öncüllerden oluşan kanıtların desteklediği mantıksal önermelerden daha etkili ve daha doğru kabul edilir.

Varsayılan tanığın, kesin kanıt desteğiyle yalan ve iftira gibi olgulara tevessül etmediği bilinirse, onun tanıklığı kesin kanıtın ifade ettiği sonucu verir. Yüce Allah -noksanlıklardan ve batıldan münezzeh olduğu için- hakkında yalan tasavvur edilmez. Dolayısıyla O'nun kendi birliğine yönelik tanıklığı, hakkı gösteren bir tanıklıktır. Aynı şekilde O'nun meleklerin ve ilim sahiplerinin tanıklıklarını haber vermiş olması da onların tanıklık ettiklerini ispatlar.

Ayrıca putlar ve heykeller gibi düzmece ilahları Allah'a ortak koşanlar, bunların Allah katında şefaatçiler olduklarını, Allah ile kulları arasında aracılar işlevini gördüklerini ileri sürerek böyle bir yaklaşım içine giriyorlar. Nitekim yüce Allah, onların bu tutumlarını yine onların ağzından şöyle aktarıyor: "Biz, bunlara bizi Allah'a

daha fazla yaklaştırsınlar, diye ibadet ediyoruz." (Zümer, 3) Aynı şekilde heva ve heves, itaat edilen lider, mal ve evlat gibi gizli şirk unsurlarını Allah'ın ortakları gibi algılayanlar da, onları Allah'tan kaynaklanan ama bağımsız etkiye sahip sebepler olarak görmektedirler. Dolayısıyla O'nun ortağı gibi görülen düzmece ilahlar, ancak O'nun bunları ortaklığa kabul ettiği sanısından dolayı bu konuma getirilmişlerdir. Yâni kendilerinden kaynaklanan bir özellikleri yoktur. Yüce Allah, kendisi için ortaklar edinmediğini bildirince, O'nun ortakları olduğunu iddia edenlerin iddiaları havada kalmış oldu.

Böylece ifade şu ayete benzer bir fonksiyon icra etmiş olur. "De ki; siz, Allah'a göklerde ve yerde bilmediği bir şey mi haber veriyorsunuz?" (Yunus, 18) Bu ifade, Allah'ın ortağı olduğuna dair iddiayı yüce Allah'ın göklerde ve yerde böyle bir şeyi bilmediği ve hiçbir şey O'na gizli kalmaz şeklinde geçersiz kılmaktadır. Gerçekte bu da, Rububiyet ve yücelik makamından kaynaklanan haberlerden biridir. Şu ayet-i kerime gibi: "O, onların şirk koştuklarından uzak ve yücedir." (Yunus, 18) ve bunun benzeri ayetler. Ancak burada verilen haberin tanıklık kavramıyla örtüşmesi göz önünde bulundurulmuştur. Çünkü iddia edi-len bir konuda verilen haberdir. Bu haberi veren de adalete uygun hareket etmektedir. Böylece bu haber tanıklık nitelikli olur. Dolayısıyla kelamda bir edebi sanat örneği riayet edilsin diye tanıklık ifadesi kullanılmıştır.

Dolayısıyla ayetin anlamı şöyle yorumlanır: Eğer varlık aleminde Allah'tan başka yaratmada ve varlık aleminin yönetiminde et-kin olan ortaklar ve şefaatçiler olarak bir takım tanrıların varlığı sözkonusu olsaydı, yüce Allah bunları mutlaka bilirdi ve varlıkları

na tanıklık ederdi. Ancak O, ortağının olmadığını bildiriyor. Şu halde O'nun ortağı olamaz. Eğer böyle bir durum sözkonusu olsaydı, evrenin yaratılış ve yönetimi için aracılar olarak işler gören melekler de bilirlerdi ve bunu itiraf ederlerdi. Ancak onlar, Allah'ın ortağının olmadığına tanıklık ediyorlar. İlim sahipleri de bunu bilir ve eserini görürlerdi. Ancak onlar da gözlemledikleri ayetlerinden edindikleri bilgiyle Allah'ın ortağı olmadığına tanıklık ediyorlar.

Bu sözlerimizi, şu sembolik anlatımla daha da belirginleştirmemiz mümkündür: Eğer falan ülkede, bildiğimiz kralın dışında memleket işlerinde ve yönetimde etkin olan başka bir kral olsaydı, herkesten önce, bizim bildiğimiz kral bunu bilirdi. Çünkü farketmemesi mümkün değildir. Yine saltanat ile halk arasında aracılık görevini yerine getiren işçiler ve diğer kurumlar bunu bilirlerdi. Her gün ellerindeki hüküm ve emirlerle memleket içinde

icra-ı faaliyet eden bu aracı kurum ve kişilerin ikinci bir kralın varlığını farketmemeleri mümkün müdür? Ayrıca söz konusu ülke halkının içindeki akıllı şahsiyetler de bunu bilirlerdi. Emir ve buyruklarını uygulayanlar ve ülke içinde yaşayanlar olarak böyle bir şeyin varlığını bilmezler miydi? Ama kral, böy-le birinin varlığını inkar ediyorsa, devlet görevlileri böyle birini tanı-mıyorsa, aklı başında vatandaşlar varlığını ispatlayacak bir şey görmüyorlarsa, böyle biri yoktur, demektir.

"Mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilah yoktur." Bu bir ara cümleciktir. İfadenin akışı içinde yer alması da, hatırlatılmaması durumunda gözden kaçılması muhtemel olan bir gerçeği vurgulama amacına yöneliktir. Yoksa, cümlenin akışı bu gerçeği ifade etmek değildir. Yüce Allah'la ilgili, O'nun şanına yakışmayan bir konudan sözedildiği durumlarda, O'nun yüceliğini vurgulamaya dönük olarak Kur'an'ın öteden beri takındığı bir edep tavrıdır bu. "Allah çocuk edindi, dediler, O, bundan yücedir" (Yunus, 68) gibi. "O, bundan yücedir" sözü, yüce Allah ile ilgili olarak yakışıksız bir hususun dile getirilmiş olması nedeniyle, O'nun yüceliğini vurgu

lamak için cümle içinde yer almıştır. Aşağıdaki ayet de bir açıdan buna benzemektedir: "Yahudiler: "Allah'ın eli sıkıdır" dediler. Onların elleri bağlandı." (Mâide, 64)

Kısacası, ayetin baş tarafı, -şirki olumsuzlayarak- yüce Allah'ın, meleklerin ve ilim sahiplerinin tanıklığını kapsamaktadır. Dolayısıyla, bu olayı anlatanın, tanıklığı haber verenin, yâni konuşmacının -ki ayet-te yüce Allah'tır- ve bunu dinleyen muhatabın, şirki olumsuzlamak su-retiyle Allah'ı birlemesi ve "O'ndan başka ilah yoktur" demesi üzerine düşen bir haktır. Aişe'ye yönelik iftira ile ilgili ayeti de buna benzetebiliriz: "Onu işittiğiniz zaman; bu konuda söz söylemek bize yakışmaz. Allah'ım Sen yücesin; bu, büyük bir iftiradır" dememiz gerekmez miydi?" (Nur, 16) Şu halde yüce Allah'ın onlar üzerindeki bir hakkı, bir iftira duyduklarında ve iftiraya uğrayan kimseyi bu suçlamadan tenzih etmek istediklerinde, bundan önce Allah'ı tenzih etmeleridir. Çünkü yüce Allah, asılsız suçlamalardan ve noksanlıklardan tenzih edilmeye herkesten çok layıktır.

Şu halde: "Mutlak güç ve hikmet sahibi olan Allah'tan başka ilah yoktur." ifadesi Yüce Allah'a yönelik bir övgü niteliğindedir ve O'nun yüceliğini vurgulama amacına yöneliktir. Bu yüzden ifadenin sonunda "Azîz ve Hakîm" isimleri yer almıştır. Eğer ifade, tanıklığın sonucu konumunda olsaydı, cümlenin birlik ve adaletle kaim

olma sıfatlarıyla son bulması daha uygun olurdu. O halde, O'nun birliğine ilişkin tanıklıktan sözedildiği bir sırada, O'nun birliğinin vurgulanması gerekirdi. O, üstün iradeli oluşuyla tektir. Mutlak iradesi uluhiyet makamında, bir ortağın bulunması suretiyle zelil olmasını imkansız kılar. Hikmeti itibarıyla tektir. Hikmeti O'ndan başkasının, O'nun varlık alemi ile ilgi-li emrini geçersiz kılmasını, evren üzerindeki yönetimine müdahale et-mesini, evrensel düzeni bozmasını, iradesini ifsad etmesini engeller.

Yukarıdaki açıklamalar, ayette, tevhid kelimesinin tekrarlanışının ve ifadenin sonunda "Aziz ve Hakîm" isimlerinin yer alması

nın gerekçesini ortaya koyar niteliktedir. Allah herkesten daha iyi bilir.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Mecma-ul Beyan tefsirinde: **"İnkar edenlere de ki: Yakında yenileceksiniz..."** ifadesiyle ilgili olarak Muhammed b. İshak'ın rivayet zincirinde yer alan adamlara dayanarak şöyle dediği rivayet edilir: Resulullah (s.a.a) Bedir'de Kureyşi yenilgiye uğratıp Medine'ye gelince, Yahudileri Kaynuka çarşısında topladı ve onlara şöyle dedi: "Ey Yahudi topluluğu, Bedir günü Kureyş'in üzerine inen musibetin bir benzerine karşı Allah'tan sakının. Onların başına gelen, sizin başınıza gelmeden önce Müslüman olun. Sizler benim elçi olarak gönderilmiş bir peygamber olduğumu biliyorsunuz. Benim hakkımdaki bilgileri kitaplarınızda buluyorsunuz." Bunun üzerine şöyle dediler: Ey Muhammed, savaş deneyimleri olmayan bir toplulukla karşılaşıp onları yenilgiye uğratmış olman seni yanıltmasın. Allah'a andolsun ki, eğer seninle savaşsaydık, sen bizim nasıl insanlar olduğumuzu anlardın." Bunun üzerine yukarıdaki ayet indi. (c.2, s.413, Tahran baskısı)

Ben derim ki: Aynı hadisi, ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde İbn-i İshak ve İbn-i Abbas'tan, Beyhaki ise ed-Delail adlı eserinde İbn-i Abbas'tan rivayet etmiştir. Buna yakın bir rivayete Tefsir-ul Kummî'de yer verilmiştir. Daha önce şunu söylemiştik: Ayetlerin akışı, bunların Yahudiler hakkında indikleriyle büsbütün örtüşmüyor. Ayetlerin akışına en uygun olanı, bunların Uhud savaşından sonra inmiş olmalarıdır, Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir.

El-Kafi'de, Tefsir-ul Ayyaşî'de İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: **"İnsanlar, ne dünyada, ne de ahirette, kadınlardan aldıkları lezzetten daha büyüğünü tatmazlar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Kadınlara, oğullara duyulan tutkulu şehvet**

insanlara süslü ve çekici kılındı." Ardından şöyle demiştir: **"Cennet halkı, nikahtan aldıkları zevki hiçbir şeyden almazlar, ne ye**

meden ne de içmeden." (el-Kâfi, c.5, s.321, h: 10; Tefsir-ul Ayyaşî, c.1, s.164, h: 10)

Ben derim ki: Bu çıkarsama, ayetteki tutkulu şehvetlerle ilgili sıralamadan alınmıştır. Çünkü kadınlara duyulan şehvet, diğerlerinden daha önce zikredilmiştir. Ardından bu şehvetler dünya hayatının metaı olarak nitelendirilmiş, sonra cennetteki şehvetlerin bunlardan daha iyi oldukları vurgulanmıştır.

İmamın (a.s) cinsel birleşmeyi, lezzetlerin en büyüğü olarak nitelendirmek suretiyle yaptığı bu sınıflandırma izafi ve görecelidir. Yâni, cinsel birleşme, insan bedeniyle ilintili şehvetlerin en büyüğüdür. İnsanın kendi varlığından veya Allah dostlarından birinin Rabbine yakın olmaktan, O'nun büyük ayetlerini, hoşnutluk ve ikram lütuflarını gözlemlemekten aldığı lezzet, İmamın (a.s) sözlerinin kapsamının dışındadır. Bilimsel kanıtlarla ortaya konmuştur ki, insan en büyük zevki kendi varoluş nimetinden alır ve yine varlıkların Rablerinin varlığı karşısında duydukları zevk, kendi varlıklarından duydukları zevkten daha büyüktür. Birçok rivayette, kulun Allah'a yakın olmaktan dolayı duyduğu zevkin her türlü zevkten daha büyük olduğu belirtilmiştir. el-Kafi'de İmam Bâkır'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: İmam Zeynel-abidin (a.s) şöyle derdi: "Nefsimi, bizimle ilgili ölüm ve öldürmelerin erken olması için son derece cömert kılan Yüce Allah'ın şu ayetidir: "Bizim yere gelip etrafından eksilttiğimizi görmezler mi?" (R'ad, 41) Burada alimlerin ortadan kalkmaları kastedilmiştir. Kitabımızın uygun yerlerinde bu tür rivayetlere değineceğiz. (el-Kâfi, c.1, s.30, h:6)

Mecma-ul Beyan tefsirinde: "Kantar kantar yığılmış altın ve gümüş" ifadesiyle ilgili olarak İmam Bakır ve İmam Sadık'ın (her ikisine selam olsun): Kantar, dolu bir öküz derisi altın demektir" dediği rivayet edilir." (c.2, s.417)

Tefsir-ul Kummî'de, İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği belirtilir: "el-Hayl-ul musavveme" meraya salınmış atlar demektir." (c.1, s.97)

Men La Yahzuruh-ul Fakîh ve el-Hisal adlı eserlerde İmam Sadı-k'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir. "Bir kimse vitir namazını

kılarken ayakta yetmiş kere: "esteğfirullahe ve etûbu ileyh=Allah'tan bağışlanma diliyorum, tevbe edip O'na yöneliyorum", derse ve bunu bir yıl bo-yunca sürdürürse, yüce Allah, katında onu, "seherleri istiğfar edenlerden" yazar ve Allah tarafından bağışlanması vacip olur." (el-Fakih, c.1, s.309, h:4; el-Hisal, s.581, h:3)

Ben derim ki: Bu anlama gelen ifadeler başka kanallardan da Ehl-i Beyt İmamlarından rivayet edilmiştir. Peygamberimizin (s.a.a) sünnetlerinden birisidir. Buna yakın bir hadis ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde İbn-i Cerir'den, o da Cafer b. Muhamed'den şu şekilde rivayet edilmiştir: "Kim gecenin bir vaktinde namaz kılar, sonra gecenin sonunda yetmiş defa istiğfar ederse, istiğfar edenlerden yazılır." (c.2, s.12)

İmam'ın (a.s): "Allah tarafından bağışlanması vacip olur" sözü, yüce Allah'ın mü'minlerin dilinden aktardığı şu ifadeden algılanmıştır: "Öyleyse günahlarımızı bağışla." Çünkü, onların dualarının geri çevirilmeksizin hikaye edilmiş olması onaylandığının, kabul edildiğinin göstergesidir.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 15

AYETLERİN MEALİ 19-25

19- Hiç şüphesiz din, Allah katında İslam'dır. Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden, ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın ayetlerini inkâr ederse, (bilsin ki) gerçekten Allah, hesabı pek çabuk görendir.

20- Eğer seninle çekişip-tartışırlarsa, de ki: "Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim. Ve kitap verilenlerle ümmîlere (müşriklere) de ki: "Siz de teslim oldunuz mu?" Eğer teslim oldularsa, gerçekten hidayete ermişlerdir. Fakat yüz çevirdilerse, artık sana düşen yalnızca tebliğ etmektir. Allah, kulları hakkıyla görendir.

21- Allah'ın ayetlerini inkâr edenler, peygamberleri haksız yere öldürenler ve insanlardan adaleti emredenleri öldürenler; işte onlara acıklı bir azabı müjdele.

22- Onlar, yaptıkları dünyada ve ahirette boşa gitmiş olanlardır ve onların hiçbir yardımcıları da yoktur.

23- Kendilerine Kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi? Aralarında hükmetmesi için Allah'ın Kitabına çağrılıyorlar da, sonra içlerinden bir grup yüz çevirerek dönüyorlar.

24- Bu, onların: "Ateş bize sayılı günler dışında, kesinlikle dokunmayacak" demelerinden ileri gelir. Uydurdukları şeyler, onları dinleri konusunda yanıltmıştır.

25- Artık onları, kendisinde şüphe olmayan bir gün için topladığımızda ve her bir nefse -haksızlığa uğratılmaksızın- kazandığı tam olarak ödendiğinde nasıl olacak?

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Yukarıdaki ayetlerde ehl-i kitabın durumu gözler önüne seriliyor. Daha önce vurguladığımız gibi, bu surede durumu irdelenen üç gruptan sonuncusu ehl-i kitaptır. Ki surenin genel akışının amacı gözönün-de bulundurulduğunda bu üç grubun en önemlisi, Yahudi ve hristiyan-lardan oluşan ehl-i kitaptır. Çünkü surenin önemli bir kısmı onlarla ilgilidir, onların tavırları üzerine inmiştir, sonuç itibarıyla onlara dönüktür.

(Al-i İmran / 19) "Hiç şüphesiz din, Allah katında İslam'dır."
Daha önce "İslam" kelimesinin sözcük olarak ifade ettiği anlam üzerinde durduk. Kitap verilenlerin, kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı ihtilafa düştüklerinden söz edilmiş olmasını bir ipucu olarak kabul edersek, İslam kelimesinin daha önce üzerinde durduğumuz sözlük anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu durumda ayetin anlamı şöyle olur: Yüce Allah kullarına bu tek dinden başkasını emretmemiştir. Peygamberlerine indirdiği kitapları aracılığıyla yalnızca bu dini açıklamıştır. Kanıt niteliğindeki ayetleri de ancak onu göstersinler diye gözler önüne sermiştir. Ve o din İslam'dır. Hakka teslim olmak yâni inanç ve amelde hakka boyun eğmek.

Diğer bir ifadeyle: İslam; yüce Rablık makamından bilgi ve hüküm bağlamında kaynaklanan açıklamalara teslim olmak demektir. Bu din, yüce Allah'ın nebi ve resullerine indirdiği şeriatlar bazında nicelik ve nitelik olarak değişik biçimlerde pratize edilmiş olsa da -nitekim yüce Allah bu farklı yansımalara kitabında işaret etmiştir- gerçekte tek bir dinden başka bir şey değildir. Dinin pratikteki

yansımalarından iba-ret olan şeriatların farklılığı, eksiklik tamamlık itibarıyladır, çelişme ve birbirini olumsuzlama itibarıyla değil. Bunlar arasındaki üstünlük derece farklılığından kaynaklanır. Bütün şeriatların ortak noktası, yüce Allah'ın elçileri aracılığıyla kullarından istediği şeylere uyup itaat etmek, teslim olmaktır.

Yüce Allah'ın kullarından istediği ve kullarına açıkladığı din, işte budur. Bundan dolayı, insanın bu dinle ilintili olarak net bir şekilde or-taya konan bilgileri alması, benimsemesi, kuşkulu noktalarda durup nefsinden kaynaklanan tasarruflarda bulunmaması bir zorunluktur. Ya-hudi ve Hıristiyanlardan oluşan ehl-i kitap topluluklarının, kendilerine ilahi kitap indirilmiş olmasına, yüce Allah'ın katındaki dinin İslam ol-duğunu açıklamış olmasına rağmen, din-de ihtilaf etmiş olmaları, işin aslını ve dinin tekliğini bilmemelerinden kaynaklanan bir durum değildir. Tam tersine, onlar bu gerçeği biliyorlardı. Onları dinde ihtilafa sürükleyen etken, kıskançlıkları ve zulümleri olmuştur. Bu konuda hiç bir mazeretleri yoktur.

Onların bu tutumu, kendilerine işin aslını gereği gibi açıklayan Allah'ın ayetlerini inkâr etmek anlamına gelir. Kuşkusuz Allah'ı inkâr etmiyorlardı. O'nun varlığını açık bir şekilde kabul ediyorlardı. Allah'ın ayetlerini inkâr edenler bilsinler ki, Allah hesapları çabuk görendir. Onların hesabını hem dünyada hem de ahirette çabuk görür. Dünyada rüsva olmak, dünyevî mutluluktan yoksun bırakılmak, ahirette ise, elem verici bir azaba çarptırmak şeklinde hesaplarını görür.

Hesapları çabuk görmenin, hem dünyayı, hem de ahireti kapsayacak şekilde genel bir olgu olduğunun kanıtı, iki ayetten sonra yer alan şu ifadedir: "Onlar, yaptıkları dünyada ve ahirette

yer alan şu ifadedir: "Onlar, yaptıkları dünyada ve ahirette boşa gitmiş olanlardır. Ve onların yardımcıları yoktur."

Yukarıdan beri yaptığımız açıklamalardan sırasıyla şu hususlar açıklığa kavuşuyor:

Birincisi: Dinin Allah katında oluşu, hazır bulunuşu, yasama nitelikli bir oluş, bir bulunuştur. Yâni tek bir şeriattır. Ancak dereceler ve değişik milletlerin farklı kapasitelerine göre bir takım farklılıklarının olmasından başka bir ihtilaf olmaz. Yoksa dinin tekvinî, varoluşsal tekliği kastedilmiyor. Yâni tek bir dinin tek bir tarzda insan fıtratına yerleştirilmiş olması kastedilmiyor. [Dinden maksat, insanların fıtratı değildir.]

İkincisi: Ayette işaret edilen "ayetler"den maksat vahiy yoluyla

indirilenlerdir. Yüce Allah'ın peygamberlerine bildirdiği açıklamalar yâni. Allah'ın tekliğine ve buna bağlı olan diğer ilahi bilgilere işaret eden tekvinî, evrensel ayetler kastedilmiyor.

Ayet, kıskançlıktan dolayı ihtilaf ettiklerini vurgularken, bir bakıma ehl-i kitabı öç almakla tehdit etmektedir. Nitekim bundan önceki: "İnkar edenlere de ki: Yakında yenileceksiniz ve toplanıp cehenneme sürüleceksiniz" ifadesi ile de müşrik ve kâfirler tehdit edilmiştir. Bir sonraki ayette geçen: "Kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de teslim oldunuz mu?..." ifadesinde, ehl-i kitapla müşriklerin birlikte zikredilmesinin nedeni de bu olsa gerektir. Ki bu ifadeden de tehdit havası al-gılanmaktadır.

(Al-i İmran / 20)"Eğer seninle çekişip-tartışırlarsa, de ki: Bana uyanlarla birlikte, ben kendimi Allah'a teslim ettim..." "Eğer seninle çekişip tartışırlarsa" ifadesindeki zamirin ehl-i kitaba dönük olduğu açıktır. Burada kastedilen, ihtilaf hususunda Peygamberimizle tartışmaya girip: "İhtilafımız, bize yönelik açıklamadan sonra aramızda ya-şanan kıskançıktan kaynaklanmıyor. Tam tersine, buna, aklımız, anlayışımız ve dinin gerçeklerine ilişkin bilgiler elde etmeye yönelik çabalarımız bizi iletti. Yüce Allah'a teslim olmayı hiçbir zaman bırakmış değiliz. Senin öngördüğün ve bizi davet ettiğin de bu tür

bir şeydir ey Muhammed" ve benzeri sözler sarfetmeleridir. Buna ilişkin kanıt da: "De ki: Ben kendimi Allah'a teslim ettim" ve "kitap verilenlerle ümmilere de ki: Siz de teslim oldunuz mu?" ifadeleridir. Çünkü her iki cümle, onlarla tartışmayı bırakmaya yönelik değil de tartışmalarını ve hasımlıklarını kesmek amacıyla ayetin akışı içinde yer almıştır.

Önceki ifadeyle irtibatlı olarak ayete baktığımız zaman şöyle bir anlam elde ediyoruz: Allah katında din, İslam'dır. Bu hususun gerçekliği noktasında Allah'ın indirdiği kitaplar arasında ihtilaf olmaz. Akliselim de bundan kuşku duymaz. Buna bağlı olarak senin bir Müslüman olarak teslim oluşun aleyhine herhangi bir kanıt ileri sürülemez. Eğer din ile ilgili olarak seninle tartışırlarsa, de ki: Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim. İşte din budur. Din ile ilgili olarak dinden daha öncelikli kanıt olur mu? Sonra şu soruyu onlara yönelt: Siz de teslim oldunuz mu? Eğer teslim olurlarsa, kuşkusuz doğru yolu bulmuş olurlar. Dolayısıyla yüce Allah'ın sana ve senden önceki peygamberlere indirdiği ayetleri kabul etmeleri gerekir. Bunu yaparlarsa, artık onların aleyhine bir kanıt ileri sürülemez, sizinle onlar arasında çekişme ve tartışma da olmaz. Eğer yüz çevirirlerse, onlarla çekişme, tartışmaya girme. Çünkü apaçık meselelerde tartışmaya girmek yersizdir. Dinin, Allah'a teslim olmak demek olduğu apaçık bir konudur. Bu

gerçeği açık bir şekilde duyurmaktan başka sorumluluğun yoktur.

Yüce Allah: "Kitap verilenlerle ümmîlere de ki: Siz de teslim oldunuz mu?" ifadesinde, ehl-i kitapla ümmîleri bir noktada buluşturuyor. Bunun nedeni, tevhid ve şirk gibi iki ayrı akıma bağlı olmalarına karşın, dinin her iki tarafın ortak sorunu olmasıdır.

"Vech" kelimesinden bir şeyin insana bakan tarafı veya özel anlamda yüz kastedilmiştir. Bunun nedeni, duyu organlarının büyük bir kısmını kapsayan yüzün teslim olmasının, tüm bedenin teslim olması demek olduğuna dayanır. Ayette teslim olmanın "vech" ile ilintilendi-rilmiş olması, yüce Allah'ın emrine yönelişi ve

boyun eğişi göstermeye yöneliktir. "Biz teslim olduk" ifadesi yerine, "bana uyanlarla birlikte..." denilerek Peygambere atfedilmesi, "tabi olma" makamını koruma ve peygamberimizin öncelikli konumuna vurgu yaparak onurlandırma amacına yöneliktir.

"Ve kitap verilenlerle ümmîlere de ki: Siz de teslim oldunuz mu?..." Ayette sözü edilen ümmîlerden maksat müşriklerdir. Bu şekilde nitelendirilmelerinin nedeni, karşılarındakilerin ehl-i kitab olarak isimlendirilmiş olmasıdır. Ayrıca yüce Allah'ın bir ayette işaret ettiği gibi ehl-i kitap da müşrikleri bu şekilde tanımlıyorlardı: "Ümmiler konusunda üzerimizde bir sorumluluk yoktur." (Âl-i İmrân, 75) Ümmi, okuma-yazma bilmeyen demektir.

"Fakat yüz çevirdilerse, artık sana düşen yanlızca tebliğ etmektir. Allah, kulları hakkıyla görendir" ifadesinde sırasıyla şu hususlara işaret etmektedir:

Birincisi: Tartışmada çekişme, inatlaşma ve ısrar yasaktır. Çünkü apaçık tartışma götürmez dini bir konuyu inkâr eden bir kimseyle tartışmak, çekişme ve inatlaşmak dışında başka bir şekilde gerçekleşemez.

İkincisi: İnsanlar hakkında hüküm ve emir yetkisi mutlak olarak Allah'a aittir. Peygamber ise mesajı açıkça duyurmakla yükümlü bir elçidir. O, insanlara egemen olan bir hükümran değildir. Nitekim bu hususla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "İşte sana bir sorumluluk ve görev yoktur." (Âl-i İmrân, 128) "Onlar üzerinde zor ve baskı kuracak değilsin." (Gaşiye, 22)

Üçüncüsü: Ehl-i kitap ve müşrikler tehdit edilmektedirler. Çünkü: "Artık sana düşen yalnızca tebliğ etmektir" ifadesinden sonra yeralan: "Allah, kulları hakkıyla görendir" ifadesi tehdit havası vermektedir. Buna benzer bir konuya temas eden ayette yer alan

tehdit ifadesi de buna ilişkin bir kanıttır: "Deyin ki: Biz Allah'a... iman ettik... ve biz O'na teslim olmuşlarız. Şayet onlar da, sizin inandığınız gibi inanırlarsa, kuşkusuz doğru yolu bulmuş olurlar; yok eğer yüz çevirirlerse, onlar elbette bir aykırılık içindedirler.

Sana onlara karşı Allah yeter. O, işitendir, bilendir." (Bakara, 136137)
Bu ayetlerde, İslam'dan yüz çevirmeleri durumunda ehl-i kitabın, ihtilaflarda ısrar etmiş olacağı vurgulanıyor. Ardından Peygamberimizi teselli eden, gönlüne su serpen bir ifadeyle onlara ağır bir tehdit yöneltiliyor. Dolayısıyla: "Fakat yüz çevirdilerse, artık sana düşen yalnızca tebliğ etmektir" ifadesi, onlarla Rablerini başbaşa bırakmaya yönelik bir emir niteliğine sahip bir kinayedir. Durumlarının Allah'a havale edilmesi isteniyor. O, kullarını görendir. Onlar hakkında durumlarının gerektirdiği, kabiliyetlerinin lisanıyla istedikleri biçimde hükmeder.

Bundan da anlaşılıyor ki: Bazı tefsircilerin: "Ayet inanç özgürlüğüne işaret etmektedir. Dinde zorlama olmayacağını vurgulamaktadır" şeklindeki çıkarsamaları üzerinde durmaya değmez bir iddiadır. Çünkü ayet, görüldüğü gibi farklı bir meseleyle ilintilidir.

"Kulları hakkıyla görendir." ifadesinde, kulluk niteliği ön plana çıkarılmış, söz gelimi; "Onları" veya "İnsanları görendir" gibi bir ifade kullanılmamıştır. Bununla demek isteniyor ki: Allah'ın hükmü onlar hakkında geçerlidir, yürürlüktedir. Çünkü onlar, O'nun kulları, O'nun Rububiyeti altındadırlar. Müslüman olup olmamaları bu gerçeği değiştirmez. "Allah'ın ayetlerini inkar edenler..." Ayetin ifade tarzı, yeniden başa dönülmüş olduğunu gösterse de, önceki ayetin sonunda yer alan tehditle göndermede bulunmuyor değildir. Çünkü ayetin içeriği ehl-i kitapla, özellikle Yahudilerin tutumlarıyla örtüşmektedir.

(Al-i İmran / 21) "İnkâr edenler" ve "öldürenler" ifadeleri her iki yerde de sürekliliği sağlamaya dönüktürler ve gerekli açıklama yapıldığı halde sırf kıskançlıktan dolayı küfre sapmayı temsil eden Allah'ın ayetlerini inkar etme olayı ile haksız yere peygamberleri öldürme ve insanları ada-lete, insafa davet eden, zulüm ve kıskançlığı nehyeden insanları katletme eylemlerinin aralarında bir gelenek olduğunu, öteden beri uygulana gelen bir kural olduğunu göstermektedirler. Yahudi tarihi bunun somut kanıtıdır. Yahudiler birçok peygamber

lerini, marufu emredip münkeri yasaklayan davetçilerin büyük bir kısmını öldürmüşlerdir. Hristiyanlar da bu hususta onlardan geri kalmamışlardır.

"Onlara acıklı bir azabı müjdele" ifadesi gazabın ve azap indirme eyleminin kapsamlılığını net bir şekilde vurgulamaya dönüktür. Bu, salt uhrevi azap değildir. Bunun böyle olmadığının kanıtı, hemen sonraki ayette yer alan;

(Al-i İmran / 22) "Onlar, yaptıkları dünyada ve ahirette boşa gitmiş olanlardır..." ifadesidir. Buna göre, onlar dünya ve ahiret azabıyla birlikte müjdelenmektedirler. Ahiret azabı; acı veren cehennem ateşidir. Dünya azabı ise, dünya hayatında jenoside uğratılmaları, yurt-larından sökülüp atılmaları, mal ve can kaybına uğratılmaları, yüce Al-lah'ın aralarına düşmanlık ve kin duygularını atması ve kıyamete kadar bu durumlarının sürmesi şeklinde gerçekleşen azabıdır. Kur'an'ın birçok ayetinde buna ilişkin açık ifadeler vardır.

"Onlar, yaptıkları dünyada ve ahirette boşa gitmiş olanlardır. Ve onların yardımcıları yoktur" ifadesi sırasıyla şu hususlara işaret etmektedir.

a) Marufu emrettiği veya münkeri yasakladığı için bir kimseyi öldüren kişinin işlediği ameller boşa gider.

b) Böyle bir kişi için kıyamet günü şefaatte bulunulmaz, şefaatin kapsamına alınmaz. Çünkü yüce Allah, böyle kimseler hakkında: "On-ların hiçbir yardımcıları yoktur." buyurmuştur.

(Al-i İmran / 23)"Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi? ..." ayeti, yüce Allah'ın kendilerine nispet etmesi uyarınca, ehl-i kitabın kıskançlığının, azgınlığının tescil edildiğine işaret etmektedir. Onlar, aralarında bir takım ihtilaflar çıkarmakla, dinde ayrılıklar icad etmekle azgınlaşmış oluyorlar. Çünkü aralarındaki ihtilaflı meselelerde kitabın hükmüne, Allah'ın kitabına çağırıldıkları zaman, ona teslim olmazlar, ona sırtlarını çevirerek dönüp giderler. Bunun tek nedeni "bize ateş do-kunmayacaktır..." şeklinde Allah'a ve dinine iftira ederek uydurdukları söze kanmalarıdır.

"Kitaptan bir pay verilenler"den maksat ehl-i kitaptır. "Kitap verilenler", yerine "kitaptan bir pay verilenler" ifadesinin kullanılmış olması, ellerindeki kitabın, ancak asıl kitabın bir kısmı olduğuna, kitabın tamamı olmadığına işaret etmeye yöneliktir. Çünkü kitabı tahrif etmeleri, bir takım değişiklikler yapmaları, Allah'ın kitabında bir takım ta-sarruflarda bulunmaları, kitabın büyük kısmının

yok olup gitmesine yol açmıştır. Bir sonraki ayetin sonundaki ifade de bu gerçeğe işaret etmektedir: "Onların bu iftiraları, dinleri konusunda kendilerini yanıltmıştır:" Sebep her ne olursa olsun ayetten kastedilen -Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir- şudur ki; onlar, bizzat kendileri tarafından söylenen bir söze dayanarak ve kendi yanlarında uydurdukları bir gerekçeye kanarak Allah'ın kitabının hükmüne uymaktan kaçınıyorlar. Bu iftira ile kitaptan müstağni olduklarını hesap ediyorlar.

(Al-i İmran / 24) "Bu, onların: Ateş bize sayılı günler dışında kesinlikle dokunmayacak, demelerindendir."

Bu cümlenin anlamı açıktır. Burada şöyle bir soru akla gelebilir ki ayette onların kendileri tarafından uydurulan bir yalana kandıkları dile getiriliyor. Oysa bir insan, yalan bir aldatmaca olduğunu bildiği şeye aldanmaz. Cevap şudur ki, aldananlarla uyduranlar ayrı kimselerdir. Önceki kuşakların ortaya attıkları bir yalanın sonraki kuşaklar içinde bu yalana kananlara nispet edilmesinin nedeni ise, onların birbirlerinin yapıp ettiklerine rıza gösteren tek bir ümmet olmalarıdır.

Ayrıca, asılsız bir yalan ve iftira olduğu bilindiği halde, insanın kendi aldatmacasına ve asılsız iftirasına aldanması, yine aldanan kimsenin kendisi tarafından uydurulan bir yalana aldandığının zikredilmesi, ehl-i kitap, özellikle Yahudiler açısından uzak bir olgu değildir. Yüce Allah, onlarla ilintili olarak benzer olayları ve hatta çok daha ilginç olanı bizlere aktarmıştır. Örneğin bir ayette şöyle buyurulmuş-tur: "İman edenlerle karşılaştıklarında: "İman ettik" derler; kendi başlarına kaldıkları zaman ise, derler ki: "Allah'ın size açtıklarını, Rabbimiz katında size karşı bir belge olsun diye

mi onlarla konuşuyorsunuz?" Hala akıllanmayacak mısınız? Onlar, Allah'ın gizli tuttuklarını da, açığa vurduklarını da bildiğini bilmiyorlar mı?" (Bakara, 76-77)

Kaldı ki, insan fiilleri ve davranışları bağlamında, kişisel olarak edindiği durumları, psikolojik melekeleri, nefsinin çekici kıldığı, süsleyip püslediği tabloları esas alır. Bunlarla ilgili bilgileri değil. Esrar ve sigara gibi zararlı şeyleri içmeyi, toprak ve benzeri şeyleri yemeyi alışkanlık haline getiren tiryakilerin bu yaptıklarının zararlı olduğunu bile bile böyle davranmaları, bu psikolojik tavrın tipik bir örneğidir. Yapmamaları gerektiğini bildikleri halde, bu zararlı şeyleri kullanıyorlar. Çünkü sözkonusu zararlı maddelerin onların nefislerinde oluşan manzarası, yansıması lezzet verici ve çekicidir. Bu etkileyiciliği düşünmelerine ve kaçınmak için adım atmalarına

fırsat vermiyor. Bunun örnekleri çoktur.

Ehl-i kitap toplulukları da, kibir ve azgınlık gibi duyguların, çekici arzulara yönelik güçlü eğilimin ruhlarında derin bir yer edinmiş olmasından dolayı, kendileri tarafından uydurulan yalanın daveti doğrultusunda hareket ediyorlar. İftiraları, dinlerinde aşırı gitmelerinin nedenidir. Buna rağmen onlar Allah'a karşı uydurdukları yalanı tekrarlayıp duruyorlar. Sürekli tekrarlayarak nefislerine empoze ediyorlar. Ta ki kalpleri tamamen yatışsın, buna güvenip dayansın, benimsesin. Psikologların da belirttikleri gibi, sürekli telkin insan ruhu üzerinde bilgi etkisi bırakır. Böylece, tekrarlanmak suretiyle asılsız yalan, dinleri ko-nusunda yanılmalarına ne-den olmaktadır. Allah'a teslim olmalarına, Allah'ın kitabı aracılığıyla indirdiği hak içerikli mesaja boyun eğmelerine engel olmaktadır.

(Al-i İmran / 25)"Artık onları, kendisinde şüphe olmayan bir günde topladığımızda... nasıl olacak?" İfadenin akışından da anlaşıldığı gibi "keyfe=nasıl" edatı, "yesneûne=yapacaklar" ve benzeri gibi mahzuf bir ifadenin başına gelmiştir. Ayette aralarında Allah'ın kitabını esas alan bir hüküm vermeye çağırıldıklarında, arkalarını dönüp gidenler yine

tehdit ediliyorlar ve onların durumu yeniden ele alınıyor; ancak onların hiçbir şekilde Allah'ı aciz bırakamayacakları vurgulanmak istendiğinden, kıyamet günü içinde bulunacakları duruma dikkatler çekiliyor. Dünyada, Allah'ın kitabına göre hükmetmeye çağırıldıkları zaman, tes-lim olmamalarına, büyüklük kompleksine kapılıp burun kıvırmalarına karşın, o günde tamamen teslim olmuş durumdadırlar. Bu yüzden iki ifade karşılaştırmalı olarak sunuluyor ve kıyamet günü yaşayacakları şu ifadeyle dile getiriliyor: "Artık onları, kendisinde şüphe olmayan bir gün topladığımızda nasıl olacak?" Bunun yerine: "Onları canlan-dırdığımızda" veya "dirilttiğimizde..." gibi bir ifade kullanılmıyor.

Allah doğrusunu daha iyi bilir, ama şöyle bir anlam belirginlik kazanıyor: Onlar, aralarında Allah'ın kitabı ile hükmetmeye çağrıldıkları zaman, dinleri çerçevesinde uydurdukları şeylere kanarak ve hakkı kabullenmekten kaçınarak arkalarını dönüyor, yüz çeviriyorlar. Peki onları, geleceğinden kuşku bulunmayan günde topladığımız zaman ne yapacaklardır?! O gün, her şeyin kesin olarak birbirinden ayrıldığı, hak esaslı hükümlerin verildiği, her nefsin yaptığının karşılığını eksiksiz aldığı, hak esaslı hükümlerin verilip kimsenin haksızlığa uğratılmadığı ilahi yargı günüdür. Böyle olduğuna göre, Allah'ı aciz bırakacaklarını, emri hususunda O'nu mağlup edeceklerini izah ederek arkalarını dönüp gitmemeleri, hakkı kabullenmekten yüz çevirmemeleri gerekmez miydi?! Çünkü bütün

güç, kudret Allah'ındır. Onlar bugün, mühlet ve fitne günlerini yaşıyorlar ve o kadar!

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Tefsir-ul Ayyâşî'de Muhammed b. Müslim'in şöyle dediği rivayet edilir: Ona: "Hiç şüphesiz din Allah katında İslam'dır." ayetinin anlamını sordum. Buyurdu ki: İçinde iman olan İslam." (c.1, s.166, h:22)

Âl-i İmrân Sûresi 28-32 445

İbn-i Şehraşub'un İmam Bâkır'dan (a.s), **"Şüphesiz din, Allah katında İslam'dır..." ayeti ile ilgili olarak şu açıklamayı aktardığı rivayet edilir: "Velayetini kabul etmek suretiyle Ali b. Ebu Talib'e teslim olmak kastedilmiştir.** (Menakıb, c.3, s.95, Kum baskısı)

Ben derim ki: **İmamın bu değerlendirmesi, genel nitelikli bir nassın, somut bir olguya uyarlanmasına örnektir. Bundan önceki rivayetin de maksadı bu olsa gerektir.**

Yine aynı zat, Hz. Ali'den şöyle rivayet eder: "İslam'ın anlamı ile ilgili olarak, bir şey nispet edeceğim ki, benden önce hiç kimse böyle bir açıklamayı İslam'a nispet etmemiştir ve benden sonra da hiç kimse böyle bir nisbette bulunmayacaktır: İslam teslim olmaktır. Teslim olmak, eksiksiz inanıştır. Eksiksiz inanış (yakin) doğrulamadır. Doğrulama ikrar etmedir. İkrar etme yerine getirmedir. Yerine getirme amel etmedir. Mü'min dinini Rabbinden alır. Mü'minin imanı amelinden bilinir. Kâfirin küfrü de inkarından. Ey insanlar dininizi koruyun. Dininizi koruyun. Dininizde işlediğiniz bir kötülük, dinsizlik kapsamında işlenen iyilikten daha hayırlıdır. Çünkü sizin dininiz kapsamında işlenen kusurlar bağışlanır, ama dinin dışında işlenen iyilikler kabul edilmez." (Usul ü Kâfi, c.2, s.45)

Ben derim ki: Hz. Ali'nin: "İslam'ın anlamı ile ilgili olarak bir şey nispet edeceğim..." sözünde geçen "nispet"ten maksat, tanımlamaktır. Nitekim bazı rivayetlerde "Tevhid suresi" de "nispet-ur Rab" (Rabbin tanıtımı) olarak geçer.

Bu açıklamada gerçekleştirilen tanımlama ilk tanımlama dışında, yâni İmam'ın "İslam teslim olmaktır" diye başlayan ifadesi dışında hepsi bir şeyin gerektirdiği sonuçla tanımlanma türündendir. Yâni İslam, gerekleriyle tanımlanmıştır. Ancak ilk ifadede böyle bir yaklaşım esas alınmamıştır. Çünkü burada lafzî tanıtma esas

alınmıştır. Bir lafız, kendisinden daha açık olan bir başka lafızla açıklanmıştır. Rivayette geçen İslam ile, terminolojik anlam da kastedilmiş olabilir. Bundan maksat da Hz. Muhamme'din (s.a.a)

getirdiği dindir. Bu durumda: "Şüphesiz din, Allah katında İslam'dır." ayetine işaret edilmiş olur. "Teslim olmak" ifadesiyle de, öz ve eylem olarak boyun eğme ve uyma kastedilmiştir. Dolayısıyla bütün açıklamada, bir şeyin gerekli sonucu ile tanıtılması kuralı esas alınmıştır.

Bu durumda şöyle bir anlam elde etmiş oluruz: İslam diye adlandırılan din, insanın özü ve eylemiyle Allah'a boyun eğmesini gerektirir. İnsanın kendini ve amellerini Allah'ın emri ve iradesi altına almasını doğurur. Bu da teslim olmak demektir. Allah'a teslim olmak, ardından Allah hakkında yakini bilgiyi ve kuşkuların ortadan kalkmasını getirir veya zorunlu olarak onu gerektirir. Yakini bilgi ve inanç tasdiki, dinin doğruluğunun açığa vurulmasını izler. Tasdik ardından ikrarı getirir. İkrar ise, dinin kesinliğini, sarsılmazlığını, yerleşikliğini, yerinden sö-külmezliğini kesin olarak bilmektir. Dinin ikrar edilmesi, ardından ge-reklerinin yerine getirilmesini sağlar. Gereklerinin eda edilmesi, onun-la amel edilmesini doğurur.

"Dinin kapsamı dışında işlenen iyilikler kabul edilmez" ifadesinde geçen kabul edilmemekten maksat, ahirette sevapla ödüllendirilmemeleri veya dünyada mutlu yaşam, ahirette ise cennet nimetleri olarak somutlaşan ve Allah katında övgüye mazhar olan güzel sonuçlara yol açmamalarıdır. Bu durum, kâfirlerin dünya hayatında işledikleri iyiliklerin karşılıklarını yine dünya hayatında bir şekilde görecekleri hususuyla çelişmez. Çünkü yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: "Kim zerre ağırlığınca hayır işlerse, onu görür." (Zilzâl, 7)

Mecma-ul Beyan tefsirinde Ubeyde el-Cerrah'ın şöyle dediği rivayet edilir: Dedim ki: Ya Resulullah, kıyamet günü en şiddetli azabı hangi insanlar görür? Buyurdu ki: "Bir peygamberi veya iyiliği emreden yahut münkeri yasaklayan bir adamı öldüren kimse." Sonra şu ayeti okudu. "Peygamberleri haksız yere öldürenler ve insanlardan adaleti emredenleri öldürenler."

Ardından şöyle buyurdu: "Ey Ebu Ubeyde! İsrâiloğulları, bir saat içinde kırk üç peygamberi öldürdüler. Bu sırada İsrâiloğulları içinde

yüz on iki kişi marufu emretmek ve münkerden onları alıkoymak suretiyle peygamberlerin kanından kendilerini akladılar. Ama onların tümünü de aynı günün sonunda öldürdüler. İşte Allah ayette bundan söz ediyor." (c.2, s.423)

Aynı anlamı pekiştiren rivayetler ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde İbn-i Cerir ve İbn-i Ebu Hatem kanalıyla Ebu Ubeyde'den aktarılmıştır.

ed-Dürr-ül Mensûr'da şöyle deniyor: İbn-i İshak, İbn-i Cerir, İbn-i Münzir ve İbn-i Ebu Hatem İbn-i Abbas'tan aktarırlar: Resulullah Efendimiz (s.a.a) Tevrat okumaya tahsis edilen evlerden birine girdi. İçerde bir grup Yahudi vardı. Onları Allah'a davet etti. Bunun üzerine Numan b. Amr ve Hars b. Zeyd adlı kişiler: "Sen hangi din üzeresin ey Muhammed?" diye sordular. Peygamberimiz (s.a.a) buyurdu ki: "Ben İbrahim'in dini üzereyim." Dediler ki: "İbrahim Yahudi'ydi." Peygamberimiz (s.a.a) onlara şu karşılığı verdi: "Getirin Tevrat'ı. O bizimle si-zin aranızda başvuru kaynağı olsun!" Ama onlar bundan kaçındılar. Bunun üzerine yüce Allah: "Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi? Aralarında hükmetmesi için Allah'ın kitabına çağrılıyorlar da... onların bu iftiraları, dinleri konusunda kendilerini yanıltmıştır." ayetlerini indirdi. (c.2, s.14)

Ben derim ki: Bazılarına göre de: "...görmedin mi?" ayeti, zina edenlerin recmedilmeleri hususunda inmiştir. "Ey kitap ehli, kitaptan gizlemekte olduklarınızın çoğunu size açıklayan elçimiz geldi" (Mâide, 15) ayetini tefsir ederken, bu hususa da değineceğiz. İki rivayet de ahad (tek kanallı) rivayetlerdendir. Dolayısıyla istenen itibar derecesinde değildir.

AYETLERİN MEALİ 26-27

26- De ki: Allah'ım, (ey) mülkün sahibi, dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü çekip-alırsın, dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın; bütün hayırlar sadece senin elindedir. Gerçekten sen, her şeye güç yetirensin.

27- Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın; diriyi ölüden çıkarırsın. Ölüyü de diriden çıkarırsın. Sen, dilediğine hesapsız (karşılıksız) rızık verirsin.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Yukarıdaki iki ayet, ehl-i kitabın, özellikle Yahudilerin durumuna ilişkin olan önceki ayetlerle bir şekilde irtibatlıdır. Önceki ayetlerde onlara yönelik dünya ve ahiret azabına ilişkin tehditlere yer

verilmişti. Hiç kuşkusuz yüce Allah'ın mülkü ellerinden çekip çıkarması, kıyamet gününe kadar üzerlerine zillet ve miskinlik damgasını vurması, soluklarını kesmesi, egemenlik ve bağımsızlıklarını ellerinden alması da bir tür azapdır.

Ayrıca, daha önce de açıklandığı gibi, Âl-i İmrân suresinin ana mesajı, yüce Allah'ın evrenin yaratılışı ve yönetimi üzerinde tek ve ortaksız egemenliğe sahip olduğunu vurgulamaya ilişkindir. Öyleyse O, mülkün tek sahibidir; onu dilediğine verir. Dilediğini aziz, üstün kı-lar. Kısacası, hayrı dilediğine veren O'dur. Mülkü ve izzeti çekip alan da O'dur. Her türlü hayrı dilediği kimselerden sö

küp çıkarır. Bu bakımdan, tefsirini sunduğumuz iki ayetin içeriği surenin ana mesajının dışında değildir.

(Al-i İmran / 26) De ki: Allah'ın, (ey) mülkün sahibi" Burada yüce Allah'a sığınılmaya ilişkin bir emir yeralıyor. Ki mutlak anlama hayır-iyilik O'-nun elindedir. O, sınırsız, mutlak kudrete sahiptir. Bu emrin yöneltilmiş olmasının amacı, münafıkların ve hak esaslı dinden sapan müşriklerle ehl-i kitabın kalbinde etkin olan söylentilerden kurtulmaya yöneliktir. Çünkü onlar kendileri hesabına tasavvur ettikleri mülk, izzet ve Allah'tan müstağni olmak gibi asılsız duygulardan dolayı sapmış ve helak olmayı hak etmişlerdir. Böyle bir emrin yöneltilmiş olmasının bir diğer amacı da Allah'a sığınan kimsenin kendi nefsini böylece hayır ve dilediğine hesapsız rızık veren Allah'ın feyizlerini almaya yöneltmesini vurgulamaktır.

Mülk (orijinali milk=insanın sahip bulunduğu şey); biz insanlar arasında, manası bilinen ve aslında herhangi bir kuşku bulunmayan bir terimdir. Ancak mülk, hakiki ve itibarî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır:

Hakiki mülk; bir şeyin, sözgelimi bir insanın, varoluş ve yaratılış yasası uyarınca, bu yasanın imkan verdiği ölçüde, bir şey üzerinde tasarrufta bulunmasına denir. İnsanın kendi gözü hususunda bulunduğu tasarrufu; dilediği biçimde kullanıp kullanmamasını buna örnek gösterebiliriz. Yine elini açıp kapaması, bir şeyi tutup bırakması türü işlerde kullanması da bunun bir örneğidir. Bu anlamda malik (sahip) ile mülkünün (sahip olduğu şeyin) arasında gerçek bir ilintinin olması kaçınılmazdır. Bu tarz ilintilerde değişiklik olmaz ve sahip olunan şeyin varlığı, sahibine bağlıdır. Mülk malikiyle kâimdir. Mülk malikinden müstağni olamaz. Var olduğu sürece ondan ayrı düşünülemez; ayrılması onun yok olması (ve işlevini yitirmesi) demektir. Göz ve elin bir şekilde insandan ayrılması gibi. Yüce Allah'ın tüm evren, evrenin kapsamında olan her

varlık ve her eylem ve iş üzerindeki mutlak sahipliği, malikliği de

işte bu kısım malikiyet türündendir. Dolayısıyla O, dilediği şey üzerinde, dilediği tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir.

Mülkün, sahip olmanın bir diğer kısmı da saymaca (itibarî) ve koymacadır (vaz'îdir). İtibarî mülk, örneğin, insan gibi bir varlığın toplum içinde akıl sahibi kimselerin toplumsal bazı amaçlara ulaşmak için öngördükleri bir bağıntı uyarınca, herhangi bir şey üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunmasına denilmektedir. Sözünü ettiğimiz akıllı insanlar, varlıklar aleminde gözlemledikleri gerçek mülkiyetten ve onun etkilerinden yola çıkarak bu tarz itibarî bir mülkiyet belirleyip, bunun onun gibi olduğunu iddia etmişlerdir. Bu tür bir mülkiyeti geçerli kılmaktan amaçladıkları, kendi toplumsal sistemleri içinde geçerli bir sahibin gerçek ve varoluşsal mülkünden elde ettiği sonuçların, yararların benzerlerini, bu tür nesne metalardan elde etmektir.

Bu tür mülkiyette sahip ile sahip olunan şey arasındaki ilişkinin koymaca (vaz'î) ve saymacaya (itibarî) dayandığından dolayı değişime, dönüşüne açıktır. Sözgelimi bu tür bir mülkiyet, satış, bağış ve benzeri nakil sebepleri dolayısıyla bir insandan başkasına geçebilir.

Sultanlık anlamına gelen mülk (orijinali mülk), sahip olmayı ifade eden mülk (orijinali milk) türünden olsa da ancak o bir grup insanın sahip olduğu şeylere sahip olmak demektir. Kralın yurttaşlarının sahip oldukları
şeylere sahip olması gibi. Kralın, tebasının
sahip oldukları
şeyler üzerinde, kendi tasarrufuyla onların tasarrufları arasında herhangi bir çatışma olmadan tasarrufta bulunabilir. Onların dilemeleriyle, onun dilemesi çakışmaz. Bu, gerçekte mülkiyet üstü mülkiyettir. Biz buna terminolojik olarak "dikey mülkiyet" diyoruz. Efendinin kölesine ve sahip olduğu şeylere sahip olması gibi. Bundan dolayı, doğrudan sahiplik (milk) ile ilgili açıkladığımız kısımlar sultanlık ve dolaylı sahip olma için de geçerlidir.

Yüce Allah, mutlak bir şekilde her şeyin maliki ve her şeye malik ve egemendir. Her şey üzerinde mutlak sahipliğe sahip oluşuna

gelince; bu, O'nun mutlak Rabliğinden, her şey üzerindeki mutlak

egemenliğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü O, her şeyin yaratıcısıdır, her şeyin ilahıdır. Konuya ilişkin olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "İşte bu, sizin Rabbiniz Allah'tır; her şeyin yaratıcısıdır; O'ndan başka ilah yoktur." (Mü'min, 62) "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nun-dur." (Bakara, 255) Bunun gibi daha birçok ayeti örnek gösterebiliriz. Bu ayetlerin tümü, "şey" olarak isimlendirilebilen tüm varlıkların, özü itibarıyla O'nunla kâim olduklarına, özü itibarıyla O'na muhtaç olduklarına, O olmadan kendi başlarına olamayacaklarına, bağımsız bir varlık gösteremeyeceklerine, O'nun kendisiyle ilgili olarak ve kendisinin içinde dilediği bir şeyi gerçekleştirmesine hiçbir şeyin engel olamayacağına delalet etmektedirler. Daha önce de söylediğimiz gibi, bunun adı dolaysız mülkiyettir.

Yüce Allah'ın mutlak olarak melik ve egemen oluşu, tüm varlıklar üzerinde mutlak olarak malik oluşunun bir gereğidir. Çünkü bizzat varlıkların bir kısmı, diğer bir kısmının sahibi konumundadırlar. Sebeplerin sonuçlarına sahip olmaları gibi. Yine varlıklar, faaliyet halindeki güçlerine, faaliyet halindeki güçler de fiillerine sahip konumundadırlar. İnsanın kendi bedeninin organlarına ve görme organı gibi güçlere sahip olması gibi. Bunlarsa, kendi fiillerinin sahipleridir. Yüce Allah her şeyin sahibi olması bakımından, bu şeylere sahip olanların, sahip oldukları şeylerle birlikte sahibidir. İşte mutlak melikliğin ifadesi olan mülk'ün anlamı budur. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Mülk O'nundur, hamd da O'nundur."** (Teğabun, 1) **"Çok kudretli Melik (mülkünün sonu olmayan)ın yanında."** (Kamer, 55) Daha bunun gibi birçok ayet örnek gösterilebilir. Dolaylı ve dolaysız gerçek, hakiki mülkiyet budur.

Mülkiyetin itibari ve saymaca olanına gelince: Yüce Allah, maliktir; çünkü herhangi bir mala sahip olan bir kimsenin sahip olduğu her şeyi veren O'dur. Eğer sahip olmasaydı böyle bir durum

doğru olmazdı ve sahip olmadığı şeyi sahip olamayana veren konumuna düşerdi. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Ve Allah'ın size verdiği malından onlara verin." (Nur, 33)

Yüce Allah, insanların ellerinde bulunan her şeyin sahibi olan malik ve egemendir de. Çünkü egemenlik sahibi kanun koyucudur. Egemenliği dolayısıyla insanların sahip oldukları şeyler üzerinde tasarrufta bulunur. Tıpkı sultanların yurttaşlarının malları üzerinde tasarrufta bulunmaları gibi. Aşağıdaki ayetler yüce Allah'ın bu egemenliğine işaret etmektedirler: "De ki: İnsanların Rablerine

sığınırım. İnsanların melikine -mutlak hakimine-..." (Nas, 1-2) "Size her istediğiniz şeyi verdi. Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalkışırsanız, onu sayıp bitirmeye güç yetiremezsiniz." (İbrahim, 34) "Sizi kendilerinde halifeler kılıp harcama yetkisi verdiği şeylerden infak edin." (Hadid, 7) "Size ne oluyor ki, Allah yolunda infak etmiyorsunuz? Oysa göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. (Hadid, 10) "Bugün mülk=hükümranlık kimindir? Kahhar olan tek Allah'ındır." (Mü'min, 16) Yüce Allah, şu anda sahip olduğumuz şeylerin, bizden önce de sahibiydi, bizim yanımızdayken de onların sahibidir ve bizden sonra da bunlar üzerindeki mülkiyeti sürecektir.

Yukarıdan beri yaptığımız açıklamlar üzerinde durup düşünenler: "Allah'ım, (ey) mülkün sahibi" ifadesinin sırasıyla şu hususları vurgulamaya dönük olduğunu görür:

Birincisi; yüce Allah her türlü mülkiyet ve egemenliğe malik ve sahiptir. Hakimlik ve egemen olma şeklinde malik olmak, gerçekte do-laylı sahip olma ve mülkiyet üstü mülkiyettir. Buna göre yüce Allah, meliklerin, melikidir. Çünkü her malike, mülkü veren O'dur. Aşağıdaki ayetlerde bu hususa dikkat çekiliyor: "Allah kendisine mülk verdi, diye." (Bakara, 258) "Onlara büyük bir mülk de verdik"

(Nisâ, 54)

İkincisi; yüce Allah'ın adının başta zikredilmesi ile sebebin açıklanışına işaret ediliyor. Buna göre O, mülkün sahibidir, çünkü O, ulu Allah'tır. Bu husus ayetten apaçık bir şekilde anlaÜçüncüsü;şılmaktadır. ayette geçen mülk kavramı ile -Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir- hakiki ve itibarî sahiplikten daha genel bir olgu kastediliyor. Çünkü ilk ayette, yüce Allah'a ilişkin olarak sunulan: "Dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü çekip alırsın, dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın" şeklinde nitelemede, ileride açıklayacağımız gibi, itibarî mülkiyetle ilgili hususlara, ikinci ayette ise hakiki ve gerçek mülkiyetle ilgili hususlara işaret ediliyor. Şu halde yüce Allah mutlak olarak mülkün sahibidir.

"Dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü çekip alırsın." Mülk" kavramı, mutlak olarak kullanıldığından, gerçek, batıl, adaletle elde edilmiş ya da zorbalıkla kazanılmış her türlü mülkü kapsar. Çünkü "mülk" "Allah kendisine mülk verdi, diye" (Bakara, 258) ayetinin de tefsiri çerçevesinde açıklandığı gibi, özü itibarıyla yüce Al-lah'ın bir bağışıdır. Toplumda güzel sonuçlar doğurabilen bir nimettir. Yüce Allah, insanların nefislerini, mülke ilgi duyma özelliğiyle donatmıştır. Layık olmayanların ellerindeki mülk, mülk olması itibarıyla yergiyi hakketmez. Tam tersine, layık olmayan birisinin

örneğin zorbalık ve gasp yoluyla elde etmiş olanın onu ele geçirmiş olması yerilir ya da güzel yollardan harcama imkanı olduğu halde onu kötü yollarda harcaması yerilir. Aslında bu ikinci şık da bir şekilde birincisiyle ilintilidir.

Ayrı bir açıdan mülk ona ehil olan kimse açısından, yüce Allah'ın ona yönelik bir nimetidir. Layık olmayan kimse açısından ise, bir bela ve musibettir. Her iki durumda da mülk, yüce Allah'a nispet edilir. Mülk, Allah'ın kullarını onun aracılığıyla sınadığı bir fitnedir, sınama aracıdır.

Daha önce: Yüce Allah'ın fiilleri bağlamında bu ayette olduğu gibi O'nun dilemesine vurgu yapmanın anlamı, "fiilin rastgele, herhangi bir amaçla ilintili olmadan sergilendiği anlamını ifade

etmez. Tam tersine bununla kastedilen husus, O'nun fiilleri bağlamında mecbur olmaması, bu fiili işlemek zorunda olmamasıdır" demiştik. Yüce Allah, bir şeyi yaptığında onu mutlak dilemesiyle yapar. Hiç kimse O'nu buna zorlayamaz. Böyle bir şeyi yapmak mecburiyetinde bırakamaz. Gerçi, O'-nun fiili, her zaman maslahata uygun olarak gerçekleşir.

"Dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın." Ayetin orijinalinde geçen "tuizzu" fiilinin mastarı olan "izz" kelimesi bir şeyin elde edilmesinin zor olması anlamında kullanılır. Bu yüzden, nadir bulunan şeyler için "aziz" denir. Yâni zor bulunur. Yine bir toplumda yenilgiye uğratılması, baskı altına alınması zor olan kimse için de "aziz-ul kavm" ifadesi kullanılır. Bununla, o kimseye baskı ve galibiyet yoluyla ulaşılmayacağı anlamı kastedilir. Toplumun içinde, erişilmesi güç bir makama sahip olmasına, onların sahip oldukları her şeye aksi değil- sahip bulunuyor olmasına işaret edilir. Daha sonra bu ifade, her zorluk için kullanılır oldu. "Yeizzu aleyye keza" dendi mi "falan şey bana zor geldi" anlamı kastedilir. Nitekim bir ayette şöyle buyurulu-yor: "Azizun aleyh=Sıkıntıya düşmeniz onun gücüne gider." (Tevbe, 128) yâni ona zor gelir. Yine, her galibiyet anlamında kullanılır oldu. Araplar: "Men azze bezze", "galip gelen soyar (ganimet alır)" derler. Bir ayette şöyle buyuruluyor: "Ve azzeni fil-hitab=bana konuşmada üstün geldi." (Sâd, 23) Yâni, "beni yendi." Kelimenin asıl anlamı, yukarıda belirttiğimiz gibidir.

Bunun tam karşıtı da "zillet"tir. Bu da gerçek veya sanal bir baskıyla kolayca elde etmek anlamını ifade eder. Yüce Allah: "Zuribet eleyhimuz-zilletu=Onların üzerine horluk (zillet ve yoksulluk) damgası vuruldu." (Bakara, 61) buyurmuştur. Bir diğer ayette de şöyle buyurmuştur: "...cenahez-zulli=Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanadını ger." (İsrâ, 24) Başka bir ayette ise kullanılan ifade

şöyledir: "Ezil-letin elel...=Mü'minlere karşı alçak gönüllü."

(Mâide, 54)

"İzzet" dediğimiz nitelik, mutlak olarak mülkün bir gereğidir. Yüce Allah'ın dışında bir kimse, herhangi bir şeye sahip olduğunda, o şeyi ona veren, onun mülkü haline getiren O'dur. Bir kimse, bir toplumun meliki olmuşsa, bunu ona veren Allah'tır. Dolayısıyla "izzet" salt yüce Allah'a özgüdür. O'ndan başkasının sahip olduğu izzet, ancak O'nun vergisi ve lütfu ile elde edilmiştir. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "Onuru (izzeti) onların yanında mı arıyorlar? Şüphesiz bütün onur Allah'ındır." (Nisâ, 139) "Onur Allah'ın, O'nun Resulunün ve mü'minlerindir." (Münafikun, 8) Bu ayetlerde işaret edilen gerçek izzettir. Bunun dışındaki durumlarsa izzet görünümünde zilletten başka bir şey değildir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Hayır, o inkar edenler bir gurur ve bir parçalanma içindedirler." (Sâd, 2) Hemen arkasından şu ayetin yer almış olması da bu değerlendirmemizi destekler niteliktedir: "Biz kendilerinden önce, nice kuşakları yıkıma uğrattık da onlar feryat ettiler, ancak kurtulma zamanı değildi." (Sâd, 3)

Zilletle ilgili olarak verilecek hüküm, izzet için geçerli olan hükmün tam karşıtı olmak durumundadır. O halde yüce Allah'ın dışındaki herkes, özü itibarıyla zelildir. Allah'ın aziz ve onurlu kıldıkları hariç. ("...dilediğini aziz kılar, dilediğini alçaltırsın.")

"Bütün hayırlar sadece Sen'in elindedir. Gerçekten Sen, her şeye güç yetirensin" "Hayır" kelimesinin semantik yapısında "seçme" anlamı vardır. Biz bir şeyi "hayır" olarak isimlendirirken, öncelikle onu başka bir şeyle karşılaştırmış ve bu karşılaştırmada ikisinden birini tercih etmeyi amaçlamışızdır. Neticede birini seçeriz. İşte bu seçtiğimiz "hayır"dır. Biz onu, istediğimiz ve amaçladığımız şeyi kapsadığı için seçmişizdir. Şu halde bizim istediğimiz, gerçek anlamda hayırdır. Eğer biz onu, başka bir şey için isteseydik, istediğimiz o başka şey, gerçek hayır olurdu. Başkasının hayır oluşu da, onun hayır oluşu açısından söz konusudur. Şu halde gerçek hayır, kendisi itibarıyla istenen şeydir. Hayır olarak isimlendirilmesi, başkasıyla karşılaştırıldığında istenen şeyin o olmasından dolayı

dır. Varlıklar içinde birini seçmek istediğimiz ve bu seçimimizde tereddüde düştüğümüzde, artık o şey "seçilmiş" niteliğini kazanır.

Görüldüğü gibi, bir şey başka bir şeyle karşılaştırılıp bu şeye göre daha etkili olarak algılandığından dolayı seçilir, bu yüzden "hayır" adını alır. Bundan dolayı "hayır"ın anlamında başkasına nispet anlamı da vardır. Bu nükteden hareketle bazılar: Bu kelime İsm-i tafdil kipindendir ve aslı da "ahyar"dır demişlerdir. Oysa bu kelime 'ism-i tafdil' kipinden değildir. Yalnızca, ilgili olduğu konunun tafdil anlamı ile bir örtüşmesi sözkonusudur. Sırf bundan dolayı da, ef'al-ı tafdil hakkında olduğu gibi başkasıyla anlamsal olarak ilintili olduğu varsayılır. Araplar: "Zeyd Amr'dan daha üstündür" "Zeyd ikisinden üstün olandır" derler. Nitekim: "Zeyd Amr'dan hayırlıdır ve "Zeyd ikisinden hayırlı olanıdır" derler.

Eğer "hayır" kelimesi "tafdil" kipinden olsaydı, bu kipten gelen diğer kelimeler için geçerli olan çekim kuralları ona da uygulanırdı. Sözgelimi: efdal, efadil, fudla, fudlayat" deniliyor. Ancak "hayr" kelimesi bu tarz bir çekime tabi değildir. Tam tersine hayr, hiyeret, ahyar ve hayrat" deniliyor. Şeyh, şeyhet, eşyah ve şeyhat" gibi. O halde hayr kelimesi, sıfat-ı müşebbehe kipindendir.

Bu çıkarsamamızı destekleyen hususlardan biri de, "hayr" kelimesinin, "tafdil" kipinin sağladığı anlamın ifade edilmesinin doğru olmadığı bir takım yerlerde kullanılmasıdır. Örneğin şu ayet: "De ki: Allah'ın katında bulunan, eğlenceden... hayırlıdır." (Cuma, 11) Eğlencede asla "hayır" yoktur. Dolayısıyla "tafdil" kipi burada bir anlam ifade etmez. Bu ve benzeri ifadelerden sıyrılmak için, kelimenin "tafdil" kipinin sağladığı anlamdan uzaklaştığı ve soyutlaştırıldığı bahanesini ileri sürenler olmuşsa da, bunun böyle olmadığı apaçık ortadadır. Doğrusu "hayır" kelimesi yalnızca "seçme" anlamını ifade eder. Karşıt olarak mukayese edilen şeyin de, hayırdan bir şey içermesi, buna konu olan yerlerin genel özellikleridir.

Âl-i İmrân Sûresi 28-32 457

Şimdiye kadar yapılan açıklamalardan şu ortaya çıkıyor: Yüce Allah, mutlak olarak "hayır/hayırlı"dır. Çünkü her şey sonun da gidip O'na dayanır. Her şey O'na döner. Her şey O'nu ister, O'nu amaçlar. Ancak Kur'an-ı Kerim, "hayır" kelimesini, O'nunla ilgili olarak, diğer güzel isimlerinden biri gibi kullanmaz O'nu bir niteleme olarak kullanır. Şu ayetlerde olduğu gibi: "Allah, daha hayırlıdır ve daha süreklidir." (Tâhâ, 73.) "Birbirinden ayrı bir sürü Rabler mi daha hayırlıdır, yoksa kahhar olan bir tek Allah mı?" (Yusuf,

39.)

Evet "hayır"ın izafet terkibi tarzında, bir tür isim olarak kullanılması bir gerçektir. Şu ayetlerde olduğu gibi: "Allah rızk verenlerin

hayırlısıdır." (Cuma, 11.) "Ve O hükmedenlerin hayırlısıdır." (A'râf, 87.) "O, ayırt edenlerin hayırlısıdır." (En'âm, 57.) "O, yardım edenlerin hayırlısıdır." (Âl-i İmrân, 150.) "Allah, düzen kuranların hayırlısıdır." (Âl-i İmrân, 54.) "Sen açanların hayırlısısın." (A'râf, 89.) "Sen bağışlayanların hayırlısısın." (A'râf, 155.) "Sen mirasçıların hayırlısısın." (Enbiyâ, 89.) "Sen konuklayanların hayırlısısın." (Mü'minun, 29.) "Sen merhamet edenlerin hayırlısısın." (Mü'minun, 109.)

Yukarıda sunduğumuz ayetlerdeki kullanımın ortak noktası, "hayır" kelimesinin semantik yapısında bulunan "seçme" anlamının göz önünde bulundurulmuş olmasıdır. Yoksa, bu kelime, yüce Allah'ın bir ismi olarak kullanılmış değildir. Bu ismin kullanılmış olmaması, yüce Allah'ın, başkasıyla karşılaştırılmaktan ve bu mukayese sonucu seçilmiş olmaktan münezzeh olduğunu vurgulamak amacına yöneliktir. Bütün yüzler O'nun karşısında eğilip boyun bükmüştür. İzafet terkibi ve nispet tarzında bir isimlendirme, aynı şekilde ge-rektiğinde bu tarz bir nitelemeye gitme olabilir. Bunun herhangi bir sa-kıncası yoktur.

"Hayır sadece senin elindedir." cümlesi hayrın salt yüce Allah'ın denetiminde olduğunu gösterir. Bunu "hayır" kelimesinin başındaki harf-i tarif olan "elif ve lam" harfinden ve aynı zamanda cümlede "haber" işlevini gören "zarf"ın (biyedike) öne alınmış ol

masından algılıyoruz. Dolayısıyla, ifadeden şu anlamı elde etmiş oluruz: İstenen her hayrın durumu senin elindedir. Onları veren, bahşeden sensin.

Dolayısıyla bu cümle önceki cümlelerin gerekçelendirilmesine yöneliktir. Bunu söylerken: "dilediğine mülkü veririsin…" diye başlayan ifadeleri kastediyoruz. Bu gerekçelendirme daha özel nitelikli bir anlamın, kendisiyle beraber başka anlamları da kapsayan genel bir ifadeyle gerekçelendirmesi türündendir. Bununla, yüce Allah'ın bahşettiği hayrı kastediyoruz ki mülk ve izzetten daha geniş kapsamlıdır. Bu husus açıktır.

Mülkün verilmiş olması ile aziz kılmanın Allah'ın elinde olan "hayır" ile gerekçelendirilmiş olması, ifade tarzı açısından normal olduğu gibi mülkün çekip alınması ile zelil kılmanın da bununla gerekçelendirilmesi normaldir. Çünkü bu ikisi kötü olmasına kötüdürler, ancak kötülük hayrın olmamasından başka bir şey değildir. Şu halde mülkün alınması, aziz ve onurlu kılınmışlığın olmamasından başka bir şey değildir. Dolayısıyla her hayrın yüce Allah'a dayanması, her hayırdan yoksunluğun da O'na dayandırılmasını gerektirir. Hiç kuşkusuz, yüce Allah'tan uzak sayılması,

nefyedilmesi gereken, kulların fiillerinin eksiklikleri ve günahlarının çirkinlikleri gibi O'na yaraşmayan nitelemelerdir. Burada ancak yüzüstü yardımsız bırakmak ve başarı vermemek ve gerekli öncülleri hazırlamamak O'na nispet edilebilir. Ki bu hususla ilgili açıklamalarda bulunduk.

Kısacası, mülk ve izzet, mülkün alınması ve zillet gibi tekvinî= varoluşsal hayır ve şer vardır. Varoluşsal hayır, Allah'ın verdiği pozitif bir olgudur. Varoluşsal kötülük (şer) ise, yalnızca hayrın verilmeyişinden ibarettir. Dolayısıyla, bu anlamda şerr'in yüce Allah'a nispet edilmesinin bir sakıncası yoktur. Çünkü "hayr"ın maliki O'dur ve O'n-dan başka kimse hayra sahip değildir. Eğer herhangi bir kimseye hayırdan bir şey verirse, emir O'nundur. Övgü de O'na özgüdür. Eğer vermezse veya hayrı engellerse O'ndan başka kimse

nin O'nun üzerinde hakkı olmadığı için O'nu zorlayamaz. Dolayısıyla hayır vermeyişi haksızlık olarak değerlendirilemez. Ayrıca O'nun hayrı verişi de vermeyişi de, evrenin küçük parçalarının faaliyetlerine egemen olan düzenin ıslahı üzerinde etkili olan genel maslahatlarla ilintilidir.

Bunun yanında, bir de yasal alanı ilgilendiren hayır ve şer vardır. Bunlar, itaat ve isyan türlerinden ibarettirler. Bunlar, tercihine dayanması nedeniyle insandan kaynaklanan fiillerdir. Bu açıdan, söz konusu fiiller, insandan başkasına kesinlikle nispet edilmezler. Söz konusu fiillerin güzel veya çirkin oluşlarının altında da insana yönelik bu nispet yatar. Eğer bu fiillerin sergilenişlerinin gerisinde, insanın seçimi varsayılmasaydı çirkin veya güzel olarak nitelendirilmezlerdi. Dolayısıyla, bu açıdan söz konusu fiiller yüce Allah'a nispet edilemezler. Ancak Yüce Allah'ın, bunları gerektiren maslahatlara insanı muvaffak kılması veya muvaffak kılmaması başka [sadece tevfik verip vermeme şeklinde Allah'a nispet edilebilirler.]

Artık şu husus belirginlik kazanmıştır: Hayır tümüyle Allah'ın elindedir. Evrensel düzen buna dayalı olarak her türlü varolmayı, yoksunluğu, hayır ve şerri kapsayarak işler.

Bazı tefsir bilginleri demişlerdir ki: "Hayır senin elindedir." ifadesinde, kısaca söyleme dönük bir hazfetme söz konusudur. Dolayısıyla ifadenin takdiri açılımı şöyledir: "Hayır ve şer senin elindedir." Nitekim benzeri bir açıklama: "Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler." (Nahl, 81.) ifadesi için de ileri sürülmüş ve cümleye takdiri olarak "ve soğuktan" notu düşülmüştür.

Aslında bütün bunların nedeni, mutezile ekolüyle aynı paralele düşmekten kaçınmaktadır. Çünkü mutezile ekolünün yaklaşımı, kötülükleri yüce Allah'a dayandırmama şeklindedir. Aslında, bu tefsircilerin yaklaşımı, Allah'ın kelamına karşı cesarette bulunmaktan başka bir şey değildir. Ve böyle bir siretin izahı mümkün değildir. Gerçi mutezile ekolüne mensup bilginler kötülüklerin yü

ce Allah'a nispet edilmesini mutlak olarak ve bir vasıta aracılıyla da olsa reddetmekle bir yanlış işlemişlerdir, ancak onların bu yanlışından dolayı yukarıda ki tuhaf değerlendirmeyi haklı göstermek de mümkün değildir. Daha önce bu konuya değinmiş ve işin aslını ortaya koymuştuk.

"Gerçekten sen her şeye güç yetirensin." Bu ifade "hayr"ın yüce Allah'ın elinde oluşunu gerekçelendirmeye, izah etmeye yöneliktir. Çünkü her şeye mutlak olarak kadir olmak, hiç kimsenin herhangi bir şeyi O'nun muktedir kılması olmaksızın yapamamasını gerektirir. Eğer bir kimse, gücünü yüce Allah'ın muktedir kılmasına dayandırmaksızın bir şey yapabilirse, bu demektir ki, onun güç yetirdiği şey yüce Allah'ın gücünün kapasitesinin dışındadır. Bu durumda yüce Allah'ın -haşa- her şeye kadir olmadığı ortaya çıkar –ki Yüce Allah böyle bir nitelenmeden münezzehtir- Yüce Allah'ın kudreti bu genişlikte ve bu sınırsız kapasitede olduğuna göre akla gelebilecek her türlü hayır O'nun gücü dahilindedir. Yine başkalarının bahşettiği her türlü hayır da O'na nispet edilir. O'nun elinde olduğu kabul edilir. Onlar da diğerleri gibi O'na aittirler. Şu halde istisnasız tüm hayır türleri O'nun elindedir. "Hayır sadece senin elindedir." ifadesinde ki sınırlandırma, bunu ifade etmektir.

(Al-i İmran / 27) "Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın."
Ayetin orijinalinde geçen "tûlicu" kelimesinin kökü, "girme" anlamına gelen "vulûc" kelimesidir. Anlaşıldığı kadarıyla bazı bilginlerin de belirttikleri gibi gecenin gündüze ve gündüzün geceye girdirilmesinden maksat, bir yıl boyunca gece ve gündüz süresinde meydana gelen değişikliklerdir. Burada da yeryüzü boyunca bölge ve mekanların genişliği esastır. Ayrıca güneşin eğiminde bir takım değişikliklerin olması önemli rol oynar. Bunun sonunda günler uzamaya, geceler de kısalmaya başlar. Bu gecenin gündüze girmesidir ki kışın başlangıcından yazın başlangıcına kadar böyle devam eder. Yaz mevsiminin başlarından kışın başlarına kadar ise, geceler uzamaya gündüzler kısalmaya başlar. Bu doğal gelişmelerin tümü kuzey kutbunda yaşanır. Güney kutbunda ise,

kutbunda yaşanır. Güney kutbunda ise, kuzey kutbundaki gelişmelerin tersi istikamette gelişmeler yaşanır. Dolayısıyla bir kutupta yaşanan uzama, öbür kutupta kısalma olarak yaşanır. Şu halde yüce Allah sürekli olarak geceyi gündüze, gündüzü de geceye girdirmektedir. Ekvator çizgisindeki ve kutuplardaki gece ve gündüzün eşit olma durumuna gelince bu bizim hissimize dayalı bir şeydir. Gerçekte değişim, sürekli ve kapsamlıdır.

"Diriyi ölüden çıkarırsın, ölüyü de diriden çıkarırsın." Burada kastedilen kâfirin soyundan mü'minin, mü'minin soyundan da kâfir kimsenin çıkmasıdır. Çünkü yüce Allah imanı hayat ve nur, küfrü de ölüm ve karanlık olarak isimlendirmektedir: "Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve insanlar içinde yürümesi için kendisine bir nur verdi-ğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp oradan bir çıkış bulmayanın durumu gibi midir?" (En'âm, 122.)

Bundan daha genel bir durumun kastedilmiş olması da mümkündür. Bitki ve hayvan gibi canlıların duygusuz, cansız topraktan yaratılması, sonra ölüm yoluyla canlıların tekrar toprağa geri döndürülmesi kastedilmiş olabilir. Çünkü yüce Allah'ın kelamı, ölünün diriye, dirinin de ölüye dönüştürülmesi ile ilgili net ve ona yakın ifadeleri içermektedir. Örneğin yüce Allah şöyle buyurmuştur: "…sonra bir başka yaratışla onu inşa ettik. Yaratıcıların en güzeli olan Allah, ne yücedir. Sonra bunun ardından siz gerçekten ölecek olanlarsınız." (Mü'minun, 15.) Buna benzer birçok ayet örnek gösterilebilir.

Bazı doğa bilimcilerin görüşleri şöyledir: En küçük canlı türü olan mikroplara kadar gelip dayanan hayat, bir mikroptan öbürüne sürüp gitmektedir ve hiçbir surette duygudan yoksun maddeye dayanmamaktadır." Bunu söylerken onlar evrenin, varlıklar aleminin yaratılmışlığını inkâr etmeyi amaçlıyorlar. Ancak, somut olarak algılanan ve deneyimler sonucu canlı mikroplar üzerinde kanıtlanan ölüm bu görüşü geçersiz kılmaktadır; dolayısıyla haya

tın ölüme dönüşmesi aralarındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Konunun devamı başka bir yerdedir.

"Geceyi gündüze katarsın…" diye başlayan ayet, yüce Allah'ın gerçek ve varoluşsal mülkü üzerindeki tasarrufunu betimlemektedir. Bundan önce yer alan: "dilediğine mülkü verirsin..." ifadesi de, itibari, sübjektif mülk ve ona bağlı olgular üzerindeki tasarrufunu

betimlemekteydi.

Her iki ayette ilahi tasarrufun dört örneği karşılıklı tablolar biçiminde gözler önüne serilmektedir. İlk ayette mülkün bahşedilişi ve geri alınışı gündeme getirilmiş, buna karşılık ikinci ayette gecenin gündüze ve gündüzün geceye getirilişi resmedilmiştir. Aziz kılma ve zelil kılma tabloları yansıtılırken karşı manzara olarak dirinin ölüden ve ölünün diriden çıkarılışı sergilenmiştir. Bu tarz bir sunuş, sanatsal inceliğin dikkat çekici bir örneğini oluşturmaktadır. Olaylar ve olgular arasında son derece incelikli bir ilişki kurulmaktadır. Ki bu husus hemen fark edilmektedir. Çünkü mülkün bahşedilişi bazı bireylerin geri kalan insanlar üzerinde egemen olmalarının bir biçimini ifade etmektedir. Bu geri kalanların özgürlükleri ve içgüdüsel serbestlikleri belli ölçüde giderilip ortadan kaldırılıyor. Bu da tıpkı gecenin gündüze musallat kılınmasına, gündüzün belirgin ve aydın kıldığı bazı kısımları bürüyüp gidermesine benzer. Mülkün alınıp giderilmesi de tersten bu örneğe benzer. Yine bir kimsenin aziz kılınmasında, adı sanı unutulan ve yapıp ettikleri bilinmeyen bir kimsenin bir şekilde diriltilmesi demektir. Eğer böylesine bir aziz kılma olmasa adın ve sanın duyulması da olmayacaktır. Bu da tıpkı ölüden dirinin çıkarılmasına benzer. Zelil kılma da bunun tersten örnekliğini oluşturmaktadır. İzzet ve onurda hayat, zillet ve alçaklıkta ölüm vardır.

Konuyu başka bir açıdan da ele alabiliriz: Yüce Allah, Kur'an'da gündüzü (gösterici) geceyi de (giderici, silici) bir ayet olarak tanımlamıştır. "Gece ayetini sildik… gündüzün ayetini aydınlatıcı kıldık" (İs-râ, 12.) İnsan topluluklarında bu belirginleşme ve

silinme mülkün belirginleşmesi ve elden çıkması şeklinde yansımaktadır.
Yine Kur'an da hayat ve ölüm, ilim ve güç gibi sonuçların, etkenlerin kaynağı olarak sunulmuştur: "Ölüdürler, diri değildirler, ne zaman dirileceklerinin şuuruna varamazlar." (Nahl, 21.)
Yüce Allah "izzet"i de kendisine, elçisine ve mü'minlere özgü kılmıştır. "...İzzet (güç, onur ve üstünlük) Allah'ın, O'nun Resulünün ve mü'minlerindir." (Münafikun, 8.) Yüce Allah onları "hayat" olgusuyla birlikte zikrediyor. Dolayısıyla "izzet" ve "zillet", insan toplulukları içinde "hayat" ve "ölüm"ün göstergeleri olarak sunulmaktadır.
Bu yüzden, üzerinde durduğumuz ayetlerin ilkinde sözü edilen mülkün bahşedilişi ve geri alınışı ile aziz kılma ve zelil kılmaya karşılık olarak ikinci ayette, gecenin gündüze girdirilişi ve gündüzün geceye girdirilişi ile dirinin ölüden çıkarılışı ve ölümün diriden çıkarılışı vurgulanmıştır.

Ardından, ikinci ayette sözü edilen: "Sen dilediğine hesapsız

rızık verirsin." husus ile ilk ayette geçen: "Hayır senin elindedir." hususu arasında bir karşılaştırma yapılıyor. İleride bununla ilgili açıklamalar yapacağız.

"Sen, dilediğine hesapsız rızık verirsin." Biraz önce işaret ettiğimiz karşılık olgusu, "rızık verirsin" diye başlayan ifadenin, daha önce işaret edilen mülk bağışı, izzetli kılma ve geceyi gündüze girdirme vs. hususların açıklaması olması sonucunu doğurmaktadır. O halde cümlenin atıf edatı ile atfedilmesi, açıklamaya yönelik bir atıftır. Dolayısıyla özel nitelikli bir hükmün kendisinden daha genel nitelikli olan bir hükümle açıklanışına yönelik bir örnekle karşı karşıyayız. Nitekim: "Hayır senin elindedir." ifadesi kendisinden önceki ifadeler karşısında böyle bir konumdaydı. Bu durumda şöyle bir anlam elde etmiş oluruz: Sen yarattığın varlıklar üzerinde sözü edilen bu tasarruflarda bulunursun. Çünkü sen, dilediğine hesapsız rızık verirsin.

RIZK KAVRAMININ KUR'AN'DA İFADE ETTİĞİ ANLAM

"Rızk" bildiğimiz bir kavramdır. Kullanıldığı yerlere baktığımızda bu kavramın bir tür bağış anlamını içerdiğini anlıyoruz. Kralın ordusuna verdiği rızk gibi. Nitekim kralın ordusu için verdiği maaşa "rezkat" denir. Bu ifade genellikle yiyecek anlamında kullanılır. Şu ayette olduğu gibi: "Onların yiyeceği (rızkı), giyeceği… çocuk kendisinin olana aittir." (Bakara, 23) Bu ayette "giyecek" rızk olarak nitelendirilmemiştir.

Sonra kavramın anlamı biraz daha genişlemiş ve insanla ilgili her türlü yiyecek "rızk" olarak nitelendirilmiştir. Adeta şans ve talih türün-den; verenin kim olduğu bilinmese de bir bağış olarak algılanmıştır. Bir süre sonra daha da genellik kazanmış ve insana yararı dokunan her şeyi kapsayacak şekilde algılanmıştır. Bunların yiyecek türünden olması şart değildir. Mal, makam, aşiret, yoldaşlar, güzellik ve bilgi gibi. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: "Yoksa sen onlardan haraç mı istiyorsun? İşte Rablerinin haracı daha hayırlıdır. O, rızk verenlerin en hayırlısıdır." (Mü'minun, 72) Bir diğer ayette Şuayb peygamberin diliyle şöyle buyuruyor: "Dedi ki: Ey kavmim görüşünüz nedir söyler misiniz? Ya ben Rabbimden apaçık bir belge üzerinde isem ve o da beni kendisinden güzel bir rızk ile rızıklandırmışsa?" (Hûd, 88) Burada kastedilen peygamberlik ve bilgidir. Konuyla ilgili birçok ayet örnek gösterilebilir.

"Hiç şüphesiz, rızk veren O, metin kuvvet sahibi olan Allah'tır." (Zariyat, 58) ayeti belirleyici sınırlandırıcı ifade tarzıyla sırasıyla

şu hususları ifade etmektedir:

Birincisi: Rızk, özü ve gerçeği itibariyle Allah'tan başkasına nispet edilmez. Gerçi aşağıdaki ayetlerde olduğu gibi bazı yerlerde rızk O'ndan başkasına da nispet edilmiştir: "Allah rızk verenlerin en hayırlısıdır." (Cuma, 11) Bu ayette rızk verenlerden söz edilmiş ve yüce Allah'ın onların en hayırlıları olduğu vurgulanmıştır. "bunlarla

onları rızıklandırıp giydirin." (Nisâ, 5) Ancak bu tür ifadelerde de dolaylı nispete işaret edilmiştir. Nitekim mülk ve izzet de Allah'ındır. Ama O'nun bağışı ve izniyle başkaları da bunlara sahip olurlar. Şu halde rızk veren O'dur, başkaları değil.

İkincisi: İnsanların varlıklarını sürdürmek için yararlandıkları ve elde ettikleri hayırlar onların rızıklarıdır ve onları veren yüce Allah'tır. Sayısı oldukça kabarık olan rızk ayetlerinin yanı sıra diğer birçok ayet buna delalet etmektedir. Yaratma, emir, hüküm, mülk, irade, tedbir ve hayır gibi olguların sırf Allah'ın tekelinde olduğunu belirten ayetler gibi.

Üçüncüsü: İnsanların haram yollardan yararlandıkları şeyler,
günaha sebep oluşturdukları için yüce Allah'a nispet edilmezler. Çünkü yüce Allah, günahın teşri açısından kendisine nispet edilmesini reddetmiştir. Yüce Allah konuyla ilgili olarak şöyle buyuruyor:
"De ki: Şüphesiz Allah, çirkin hayâsızlıkları emretmez. Bilmediğiniz bir şeyi Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?" (A'râf, 28)
"Şüphesiz Allah, adaleti, ihsanı... emreder... Çirkin utanmazlıklardan... sakındırır." (Nahl, 90) Yüce Allah, bir şeyi emredip sonra onu nehyetmekten veya bir şeyi nehyedip sonra insanlara yönelik rızkını ona hasretmekten münezzehtir.

Haram yollardan gerçekleşen yararlanmanın yasal açıdan rızk sayılmaması ile varoluşsal açıdan rızk sayılması arasında bir çelişki yoktur. Çünkü varoluş bağlamında yükümlülük sözkonusu olmaz; dolayısıyla, bunu bir çirkinlik de izlemez. Kur'an'da rızkın genelliğine işaret eden ayetler, konuyu varoluşsal açıdan ele alıyorlar. İlahi mesaj sadece basit ve sıradan zihinlere hitap etmediği için bu tür zihinlerin bulunmamaları adına kimi gerçek bilgilere değinmekten kaçınmaz. Hiç kuşkusuz Kur'an, tüm kalpler için bir şifadır. Ondan ancak hüsrana uğrayanlar zarar görürler. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Kur'an'dan mü'minler için şifa ve rahmet olan şeyleri indiriyoruz. Oysa o zalim-lere kayıplardan başkasını arttırmaz." (İsrâ, 82)

Ayrıca bazı ayetlerde Nemrut, Firavun gibilerinin sahip oldukları mülk ve Karun gibi insanların ellerindeki mal ve çekici süsler, yüce Allah'ın vergisi olarak değerlendirilir. Bunun nedeni tüm bunların yüce Allah'ın izniyle gerçekleşmiş olmasıdır. Allah bunu onlara bir sınama aracı olarak vermiştir. Onların aleyhindeki kanıtı tamamlamak, onları desteksiz ve dayanaksız bırakmak ve onları yavaş yavaş korkunç akıbetlerine doğru sürüklemek ve benzeri şeyleri istemiştir. Bütün bunlar teşriî nispet edişlerdir. Bu şeyin çirkinliklere sebep olmasına karşın yasal açıdan yüce Allah'a nispet edilmesinin sakıncası olmadığına göre, çirkinliğe ve güzelliğe yer olmayan varoluşsal bağlamda nispet edilmesinin hiçbir sakıncası yoktur.

Öte yandan yüce Allah kendisi tarafından yaratılmış bulunan her şeyin, katında bulunan rahmetinin hazinelerinden indirildiğini belirtmiştir. "Hiçbir şey yoktur ki, hazineleri bizim katımızda olmasın; ancak onu belirlenmiş bir miktar olarak indiririz." (Hicr, 21) Bir diğer ayette, katında olan şeylerin "hayr" olduğunu belirtmiştir: "Allah katında olan ise hayırdır." (Kasas, 60) Bu iki ayeti ve aynı hususa temas eden diğer ayetleri bir arada düşündüğümüz zaman şu anlamı elde ederiz: İnsanın bu evrende elde ettiği ve hayat boyunca giyindiği her şey, Allah'tandır ve yararlandığı, nimetlendiği bir hayırdır. Aşağıdaki ayetlerden de bu anlamı algılayabiliriz: "Ki O, yarattığı her şeyi güzel yapandır." (Secde, 7) "İşte bu, sizin Rabbiniz Allah'tır; her şeyin yaratıcısıdır; O'ndan başka ilah yoktur." (Mü'min, 62)

İlahi bağışlardan bazılarının şer nitelikli ve zarar verici özellikte olmasına gelince; bunların şer ve zarar verici olmaları görecelidir. Özellikle isabet ettikleri kişiyle ilgilidirler. Ama başkaları ve evrensel sistem içindeki sebepleri ve nedenleri açısından hayır nitelikli ve yararlıdırlar. Nitekim şu ayette bu noktaya dikkat çekiliyor: "Kötülükten sana ne gelirse, o da kendindendir." (Nisâ, 79) Önceki bölümlerde konuyla ilgili açıklamalara yer verdik.

Kısacası, yüce Allah'ın kullarına bahşettiği şeylerin tümü hayırdandır ve bütünüyle hayırdır. Kullar onlardan yararlanırlar. Dolayısıyla anlam örtüşmesi itibarıyla rızk kabul edilirler. Çünkü rızık; rızk bahşedilen kimsenin yararlandığı bağıştan başka bir şey değildir. Şu ayetten bu anlama yönelik bir işaret algılamak mümkündür: "Senin Rabbi-nin rızkı hayırlıdır." (Tâhâ, 131)

Bu açıklamalardan anlıyoruz ki: Kur'an'da yapılan açıklamalara

göre rızk, hayır ve yaratma olguları somut örnek bağlamında eşittirler. Dolayısıyla her rızk hayırdır ve yaratılmıştır. Her yaratılmış da rızktır ve hayırdır. Aradaki tek fark şudur: Rızık, kendisiyle rızıklanmayı gerektirecek bir öngörüye muhtaçtır. Örneğin gıda maddeleri beslenme gücü için rızktır. Çünkü bu güç gıdaya muhtaçtır. Beslenme içgüdüsü insan bireyi için rızktır. Çünkü birey bu güce muhtaçtır. Yine birey anne-babası için bir rızktır. Çünkü ondan yararlanırlar. Aynı
şekilde insanın varlık dediğimiz ilahi nimetten
yoksun oluşunu tasavvur ettiğimiz zaman varlığın da insan için hayır olduğunu görürüz. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "O, her şeye yaratılışını verendir." (Tâhâ, 50)

Hayır kendisini talep eden birinin var olmasına muhtaçtır. Bu kimse, karşısına çıkan şeyler arasında istediğini seçmek durumundadır. Şu halde gıda maddeleri, beslenme içgüdüsü için hayırdır. Elbette bu içgüdü onlara muhtaç olduğu, onları talep ettiği ve karşısına çıktıklarında onları seçip, başkalarına tercih ettiği takdirde söz konusudur. Yine beslenme içgüdüsü insan için hayırdır. İnsanın varlığa muhtaç ve onu talep eden olduğunu düşündüğümüzde varlığın da onun için hayır olduğunu anlarız.

Yaratma ve var etme olguları ise, anlamlarının gerçeklik kazanması için gerçek ya da varsayılan bir şeye ihtiyaç duymazlar. Örneğin gıda, kendisi olarak yaratılmış ve mevcuttur. Yine beslenme iç güdüsü ve insanın kendisi de yaratılmıştır.

Her rızk Allah'ın olduğuna ve her hayır salt O'na ait olduğuna göre yüce Allah'ın bahşettiği her bağış, kullarının üzerine indirdiği

her hayır ve verdiği her rızk, karşılıksız olarak meydana gelmiştir. Bunların karşılığında herhangi bir şey alınmış değildir. Çünkü bizim varsaydığımız her şey gerçek anlamda Allah'a aittir. Bir başkasının Allah üzerinde hak iddia etmesi söz konusu değildir. Çünkü hiçbir kimsenin Allah üzerinde herhangi bir hakkı yoktur.Onun rızık konusunda olduğu gibi, kendisi üzerinde bir şeyi hak kılması başka. Yüce Allah rızıkla ilgili olarak şöyle buyuruyor: "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın." (Hûd, 26) "Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki, şüphesiz, o sizin konuştuklarınız kadar, elbette kesin bir gerçektir." (Zariyat, 23)

Şu halde rızık yüce Allah üzerinde bir hak oluşuyla birlikte, Allah tarafından hak kılındığı için O'nun bir bağışı olarak algılanmasıdır; hak kılınan kimsenin kendisi açısından hakedişi sözkonusu değildir. Yalnızca yüce Allah'ın kendisi üzerinde hak kılması açısından bir hakdır.

Buradan da anlaşılıyor ki, haram şeylerden rızıklanan insan için, yasama açısından helal şeylerden bir rızık tasarlanmıştır. Çünkü yüce Allah, insan için kendisi üzerinde hak ve değişmez bir rızık öngörüp sonra onu haram şeylerden rızıklandırmaktan, ardından onu bu davranıştan nehyedip cezalandırmaktan münezzehtir.

Konuya değişik bir açıdan yaklaşacak olursak: Rızık, hayır nitelikli ilahi bir bağıştır. Dolayısıyla Allah'ın kullarına yönelik rahmetidir. Bilindiği gibi iki türlü rahmet vardır. Biri geneldir ve mü'min-kâfir, takva sahibi-günahkar, insan-insan olmayan tüm yaratılmışları kapsamına alır. Ötekisi özeldir ve mutluluk yolunda gerçekleşir. İman, takva ve cennet gibi. Aynı şekilde rızkın da genel bir türü vardır. Bu, genel nitellikli ilahi bağıştır ve tüm varlıklara varlıklarını korumaları ve sürdürmeleri için sunulmuştur. Rızkın diğer bir türü de özel niteliklidir ve bu da helal dairesinde gerçekleşir.

Genel rahmet ve genel rızık önceden yazılmış ve ilahi öntasarım kapsamında takdir edilmiştir. Yüce Allah konuyla ilgili olarak

şöyle buyuruyor: "Her şeyi yaratmış ve onu belli bir düzen içinde takdir etmiştir." (Furkan, 2) Aynı şekilde özel nitelikli rahmet ve rızık da önceden yazılmış ve ilahi öntasarım kapsamında takdir edilmiştir. Nitekim -özel nitelikli rahmet olan- hidayet de yasama (teşri) nitelikli olarak önceden yazılmış ve tasarlanmıştır. Mü'min-kâfir tüm insanlara yönelik olarak. Peygamberler bunun için gönderilmiş, kitaplar bunun için indirilmiştir. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "Ben, cinleri ve insanları yalnızca bana ibadet etsinler diye yarattım. Ben onlardan bir rızık istemiyorum ve onların beni doyurup-beslemeleri-ni de istemiyorum. Hiç şüphesiz rızık veren O, metin kuvvet sahibi olan Allah'tır." (Zariyat, 58) "Rabbin, O'ndan başkasına kulluk etmemenizi emretti." (İsrâ, 23) Şu halde hidayet üzere olmayı gerektiren ve ona bağlı olarak anlam kazanan ibadet, yasama nitelikli olarak tasarlanmış, takdir edilmiştir.

Aynı şekilde -helal dairesine özgü bir husus olan- özel nitelikli rızık da tasarlanmış ve önceden takdir edilmiştir. Bu hususla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "Çocuklarını hiçbir bilgiye dayanmaksızın akılsızca öldürenler ile Allah'a karşı yalan yere iftira düzüp Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerini haram

kılanlar elbette hüsrana uğramışlardır. Onlar, gerçekten şaşırıp sapmışlardır ve doğru yolu bulamamışlardır." (En'âm, 140) "Allah rızıkta kiminizi kiminize üstün kıldı; üstün kılınanlar, rızıklarını ellerinin altında bulunanlara onda eşit olacak şekilde çeviripverici değildirler." (Nahl, 71) Görüldüğü gibi, yukarıda sunduğumuz iki ayet, kesin mutlak ifadelidirler. Kâfir-mü'min, helalden rızıklanan ve haramdan rızıklanan herkesi kapsamaktadır.

Şunu da kesin olarak bilmek gerekir: Rızık, anlamını açıklarken de vurguladığımız gibi, ilahi bağıştan belli bir oranda yararlanılan şeydir. Dolayısıyla, kendisine çok mal verilmiş olup, bunun ancak az bir kısmını yiyen kimsenin rızkı, sadece yediği kısımdır. Geri kalan fazlalık ancak veriliş açısından rızık sayılır yeme açısın

dan değil. Şu halde rızkın bolluğu veya azlığı malın çokluğu veya azlığı, demek değildir. " Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'a ait olmasın. Onun karar yerini de ve geçici bulunduğu yeri de bilir. Bunların tümü apaçık bir kitapta yazılıdır." (Hûd, 6) ayetini tefsir ederken, rızık kavramıyla ilgili tamamlayıcı açıklamalar sunacağız.

Şimdi yeniden konumuza dönüyor ve "Sen, dilediğine hesapsız rızık verirsin." ifadesiyle ilgili olarak diyoruz ki: Rızkın hesapsız olarak tanımlanması, rızkın yüce Allah'tan oluşuna ve rızıklananların durumuna göre karşılıksız ve hak edişsiz olarak sunulmuş olmasına yönelik bir işarettir. Çünkü canlıların sahip oldukları yetenekler veya talep etme veya benzeri şeyler bütünüyle Allah'ın mülküdür. O halde bunlardan hiçbirisi O'nun bu bağışına karşılık sözkonusu edilemez. Bu yüzden Yüce Allah'ın rızkı hesapsızdır.

Rızıkla ilgili bir hesabın olmayışının takdirle irtibatlandırılması, yâni rızkın sınırsız ve ölçüsüz olması
şeklindeki bir değerlendirme
aşağıdaki ölçüyle ilgili ayetlerle bağdaşmıyor: "Hiç şüphesiz, biz her şeyi bir ölçü ile yarattık." (Kamer, 49) "Kim Allah'tan korkupsakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu gösterir; ve onu hesaba katmadığı bir yönden rızıklandırır. Kim de Allah'a tevekkül ederse, O, ona yeter. Elbette Allah, kendi emrini yerine getiripgerçekleştirendir. Allah, her şey için bir ölçü kılmıştır." (Talak, 2-3)
Rızık yüce Allah tarafından canlılara sunulan karşılıksız bir bağıştır ve fakat yüce Allah'ın iradesi doğrultusunda takdir edilip bir ölçüye konulmuştur.

Yukarıda sunduğumuz iki ayetten sırasıyla şu hususlar anlaşılıyor:

Birincisi: Bütün mülk=hakimiyet ve sultanlık Allah'ın olduğu gibi mülkiyet=sahip olma da tamamen Allah'a aittir.

İkincisi: Bütün hayır O'nun elindedir ve O'ndandır.

Üçüncüsü: Rızık Allah tarafından kullarına karşılıksız ve hakediş-siz olarak sunulan bir bağıştır.

Dördüncüsü: Hiç kuşkusuz, mülk, izzet ve daha sonra mal, mevki ve güç gibi itibarî olan tüm toplumsal hayırlar ve benzeri şeyler yararlanılan rızkın kapsamına girerler.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

el-Kâfi'de Al-i Sam'ın mevlası Abdul'A'la İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet eder: Dedim ki: "De ki: Allah'ım, (ey) mülkün sahibi, dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü çekipalırsın" buyuruluyor. Şu halde hükümranlığı Emevilere yüce Allah vermemiş midir? **Buyurdu ki Ayetin verdiği mesaj, senin yorumlamak istediğin tarzda anlaşılmaz. Hiç kuşkusuz yüce Allah, hükümranlığı bize verdi. Ama Ümeyyeoğulları bu mülkü bizden çekipaldılar. Tıpkı bir insanının elbisesinin bir başkası tarafından zorla alınması gibi. O elbise zorla alanın malı olmaz."** (Ravzat-ul Kâfi, c.8, s.222, h:389)

Ben derim ki: Bunun gibi bir rivayeti Ayyaşî Davut b. Farkud kanalıyla İmam Cafer Sadık'tan (a.s) aktarmıştır. Önceki yapılan açıklamalar perspektifinden konuya baktığımız zaman bir kimseye mülkün verilişinin iki şekilde olduğunu görürüz.

Birisi, tekvinî, yâni varoluşsal veriliştir. Egemenliğin insanlar üzerinde yaygın ve etkin kılınışı, gücün onlar arasında etkin hale getirilişi gibi. Bunun adalete uygun olması ile zülüm esaslı olması, bu açıdan farketmez. Nitekim yüce Allah Nemrut hakkında: "Allah kendisine mülk verdi diye." buyurmuştur. Bu tür bir egemenliğin sonucu, buna sahip olan kimsenin sözünün insanlar arasında geçerli, emir ve iradesinin etkin olmasıdır. İleride mülkün tekvinî, varoluşsal olmasının ne anlam ifade ettiğini açıklayacağız.

İkincisi, mülkün ve egemenliğin yasama nitelikli olmasıdır. Bu, itaati zorunlu egemenlik demektir. Bu farz bir mülk ile ilgili olarak

yüce Allah şöyle buyuruyor: "Allah size Talut'u melik olarak gönderdi." (Bakara, 247) Böyle bir egemenlik itaatin zorunluğunu ve velayetin, yöneticiliğin kesinliğini gerektirir. Bu ise, ancak adalet ilkesine dayalı olarak gerçekleşebilir. Bu, Allah katında övgüye layık bir makamdır. Ümeyye oğullarının sahip oldukları mülk, birinci mülk ve onun eserlerinin kapsamına girer.

Yukarıdaki hadisi rivayet eden zat, meseleyi yanlış anlamış ve Ümeyye oğullarının egemenliklerini birinci katogoriye, bu egemenliğin sonuçlarını da ikinci kategoriye sokmuştur. Oysa bu sonuçlar, yasama nitelikli bir statüdür ve dinsel açıdan övgüye değerdir. Nitekim İmam, onun iki tür egemenliği birbirine karıştırdığını anlayıp uyarıda bulunmuştur ve demiştir ki: Bu anlamda bir mülk ve egemenlik Ümeyye oğulları için söz konusu değildir. Böyle bir mülk ve sonuçları bizim için geçerlidir.

Diğer bir ifadeyle: Ümeyyeoğullarının elindeki mülk, Ehl-i Beyt İmamlarının elinde bulunduğu zaman övgüye değerdir. Böyle bir mülk ve egemenlik Ümeyyeoğullarının elinde sadece yergiyi hakkeder. Çünkü buna yetki gaspı denir. Dolayısıyla böyle bir mülkün verilişinin yüce Allah'a nispet edilişi ancak münker ve sonuca, acı akibete yavaş yavaş sürükleme şeklinde olabilir. Nemrut ve Firavun gibilerine verilen mülk gibi.

Nitekim bizzat Ümeyye oğulları da bu ayeti yanlış anlamış ve kendilerinin lehine olacak şekilde yorumlamışlardır. Sözgelimi elİrşad adlı eserde (c.1, s.246), Yezid b. Muaviye'nin kendisine Kerbela şehidlerinin kesik başları sunulduğu an tasvir edilir. Şeyh Müfid der ki: Hüseyin'in başının da aralarında bulunduğu kesik başlar Yezid'in önüne konulduğunda, Yezid dedi ki:

"Bize üstünlük taslayan ve bize baş olan adamların başlarını yardık."

"Ki onlar bizden daha asi ve daha zalimdirler."

Sonra mecliste bulunanlara döndü ve şöyle dedi: Bu adam bana karşı övünüyor ve şöyle diyordu: Benim babam Yezid'in ba

basından, benim annem onun annesinden ve benim dedem onun dedesinden daha hayırlıdır. Ben de ondan hayırlıyım. İşte onu öldüren bu oldu.

"Babam Yezid'in babasından hayırlıdır" iddiasına gelince; benim babam onun babasıyla mücadele etti ve Allah onun babasının aleyhine benim babamın lehine hükmetti. Benim annem Yezid'in annesinden hayırlıdır" sözüne gelince, ömrüme andolsun ki, bu sözü doğrudur. Resulullah'ın kızı Fatıma benim annemden daha hayırlıdır. "Benim dedem Yezid'in dedesinden hayırlıdır" sözüne gelince, Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiç kimse Muhammed'den (s.a.a.) üstün olduğunu söyleyemez. "Ben ondan hayırlıyım" sözüne gelince, herhalde o, şu ayeti okumamıştır: "De ki: Allah'ım, (ey) mülkün sahibi…"

Hz. Ali'nin kızı Zeyneb, (babasına ve ona selam olsun) İmam Cafer Sadık'ın (a.s) yukarıda aktardığımız hadiste işaret ettiği tarzda ona cevap verir. Seyyid b.Tavus ve başkaların rivayetine göre Hz. Zeyneb konuşmasında şunları söylemiştir:

"Ey Yezid, yoksa sen, yeryüzünün bucaklarını ve gökyüzünün ufuklarını üzerimize kapatıp tıpkı tutsaklar gibi bizi sürüklediğin için Allah katındaki değerimizi düşürüp, onun katında saygınlık kazandığını mı sanıyorsun?! Bundan dolayı, O'nun katında önemli biri olduğunu mu düşünüyorsun, kibirle burnunu kaldırıyor, bir kütük gibi omuzlarını kabartıyorsun? Dünyanın sana doğru akışını ve işlerinin rayında gidişini, mülkümüzün ve egemenliğimizin yavaş yavaş senin eline geçişini seyredip sevinçten dört köşe oluyorsun? Yoksa sen şu ayeti unuttun mu?: "Kâfirler, onlara mühlet vermemizi kendileri için hayırlı saymasınlar. Biz, günahları artsın diye onlara mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır..."

(Lühuf=Kerbela Şehitlerinin Ardından)

Mecma-ul Beyan tefsirinde: "Ölüyü diriden çıkarırsın…" ifadesiyle ilgili olarak şöyle deniyor: Bir görüşe göre bunun anlamı "mü'mi-ni kâfirden ve kâfiri de mü'minden çıkarırsın"dır. Bu anla

mı destekleyen açıklamalar İmam Bâkır (a.s) ve İmam Cafer Sadık'tan (a.s) rivayet edilmiştir. (c.2, s.428)

Buna yakın anlamlar içeren bir açıklamayı
Şeyh Saduk İmam
Hasan Askeri'den (a.s) rivayet etmiştir.

Ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde İbn-i Murdeveyh, Ebu Osman en-Nahdi kanalıyla İbn-i Mesud veya Selman'ın Peygamberimizden

(s.a.a) şöyle aktardıklarını rivayet eder: "Diriyi ölüden çıkarır,

ölüyü diriden çıkarır." Yâni: Mü'mini kâfirden, kâfiri mü'minden çıkarır." (c.2, s.15)
Yine aynı eserde, biraz önce sunduğumuz kanaldan Selman-Farisi'nin şöyle dediği rivayet edilir: Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: "Yüce Allah Adem'i (a.s) yarattığı zaman, onun zürriyetini çıkardı ve bir kısmını sağ eliyle avuçladı ve dedi ki: "Bunlar cennet ehlidir. Bununla ilgilenmem." Diğer kısmını da avuçladı. Bu seferde bütün kötüler içine girdi ve dedi ki: Bunlar ateş ehlidir. Ben bununla da ilgilenmem." Ardından her iki gruptan bir miktarını birbirine karıştırdı. Böylece kâfir mü'minden ve mü'min de kâfirden çıkar. "Diriyi ölüden çıkarırsın, ölüye de diriden çıkarırsın." ayeti buna işaret etmektedir."

Ben derim ki: Birçok tefsir bilgini bu anlamı içeren rivayetleri maktu bir rivayet zinciriyle Selman'dan aktarmıştır. Bu rivayet, aslında "Ademin soyunun sülbünden çıkarıp onlardan misak alınması ve zerr âlemi" konusuyla ilintilidir. İnşaallah uygun bir yerde bu konuya da açıklık getireceğiz.

el-Kafi'de Muhammed b. Yahya'dan, o da Ahmed b. Muhammed ve bizim mezhebimize mensup birçok bilginden, onlarda Sehl b. Ziyad'dan, o da İbn-i Mahbub'dan, o da Ebu Hamza Sumali'den, o da İmam Bâkır'dan (a.s) şöyle rivayet eder: "Resulullah Efendimiz (s.a.a) veda haccında buyurdu ki: Haberiniz olsun Ruh-ul Emin kalbime şun-ları fısıldadı: Bir nefis, kendisi için öngörülen rızkı bütünüyle elde etmedikçe ölmez. Allah'tan korkun ve rızkı talep ederken güzellikle davranın. Rızıktan herhangi bir

şeyin elinize geç ulaşması, sizi onu Allah'a isyan edecek tarzda elde etmeye sürüklemesin. Çünkü yüce Allah rızıkları kulları arasında helal olarak taksim etmiştir. Onları haram olarak taksim etmemiştir. Kim Allah'tan korkar ve sabrederse, rızkı ona helalinden gelip ulaşır. Kim Allah'ın örttüğü perdeyi deler ve onu helal olmayanından alırsa, Allah bu aldığını, onun helal rızkından kısar ve aleyhine hesap edilir (kıyamet günü hesaba çekilir)." (c.5, s.80, h:1)

Nehc-ül Belağa'da Hz. Ali (a.s) şöyle der: İki türlü rızık vardır. Biri var ki, sen onu ararsın. Biri de var ki, o, seni arar. Eğer sen onun peşince gitmezsen, o sana gelir. Bulunduğun senenin tasasını, bugününün tasasına yükleme. Her günün tasası o gün için sana yeter. Eğer bu yıl senin ömründe olmuş olursa, yüce Allah, her sabah, senin için ayırdığı rızkı sana ulaştırır. Eğer bu yıl ömründen olmazsa, sana ait olmayanı elde etmek uğruna niye tasalanasın. Koşturan bir kimse de senden önce senin rızkına ulaşamaz. Bir

kimse seni yenilgiye uğratıp sana ait olan rızkı elinden alamaz. Senin için takdir edileni geciktiremez. (Kısa sözler, 379)

Kurb-ul İsnad'da, İbn-i Turayf İbn-i Alvan'dan, o da İmam Cafer Sadık'tan (a.s), o da babasından (a.s) şöyle rivayet eder: Resulullah Efendimiz (s.a.a) buyurdu ki: "Rızık gökten yere inen yağmur sayısınca, her nefis için takdir edilmiş bir ölçüyle iner. Ancak yüce Allah fazl sahibidir. Allah'tan fazlını ve bolluğunu isteyin."

(s.55)
Bu anlamı destekleyen rivayetler oldukça fazladır. İnşaallah Hûd suresini tefsir ederken, rızıkla ilgili olarak aktarılan rivayetlere geniş ölçüde yer vereceğiz.

MÜLK İLE İLGİLİ BİLİMSEL YAKLAŞIM

Daha önce yaptığımız açıklamalardan birinde şu değerlendirmede bulunduk: Mülk olgusu özü itibariyle insanlar için zorunludur. Gerek birey ve gerekse toplumsal bazında, mülksüz bir hayat

tasavvur edilemez. Bunun temelinde de özgü kılma itibarı yatar. Mülkiyet ve bir şeye sahip olma konusunda durum budur.

Egemenlik anlamında mülke gelince, bu, bireyler üzerindeki otoriteyi ifade eder ve o da bir zorunluluktur. İnsanlar için egemenyöneticisiz bir hayat düşünülemez. Ancak öncelikli olarak toplumun buna ihtiyacı vardır. Çünkü toplum, amaçları farklı, istekleri değişik kesimlerden meydana gelir. Birey, birey bağlamında öyle değil. Bir araya gelen bireylerin her birinin isteği faklı bir yöne doğrudur. Amaçları değişiktir. Aralarında ihtilaf etmeden duramazlar. Birbirlerine üstünlük sağlayıp yenik olanların ellerinde olan her şeye el koymaktan kaçınmazlar. Sınırlarına, kişisel etkinlik alanlarına tecavüz ederler. Haklarını çiğnerler. Böylece toplumsal hayat hercu merc olur. Mutluluğun bir aracı olarak algılanan toplumsal hayat, mutsuzluğun ve ölümcül felaketlerin nedeni olur. İlacın kendisi hastalık yapar hale gelir. Bu ölümcül pratiğe son vermenin tek yolu, tüm güçler içinde bir gücü etkin kılmaktır. Onun tüm topluma ve toplumu oluşturan bireylere egemen olmasını sağlamaktır. O zaman normal sınırların dışına taşan azgın güçler dizginlenip orta yola doğru çekilebilir. Yine ölümcül düzeyde alçalmış, kişiliksizleştirilmiş ezilenler de normal yaşamın düzeyine yükseltilir. Dolayısıyla tüm toplumsal güçler orta çizgide buluşup bütünleşirler. Buna paralel olarak da her birim kendi özel alanında faaliyet gösterir, her hak sahibi hakkını eksiksiz olarak alır.

İnsan oğlunun zihni, daha önce de belirttiğimiz gibi, hiçbir zaman

"istihtam etme" (araç ve alet kullanma) düşüncesinden soyutlanamaz. Geçmiş çağlarda taşkın-mütegallibe insanlar egemenliği ele geçirmiş, toplumun geri kalan bireyleri üzerinde zora dayalı bir otorite kurmuşlardır. Köleliği yaygınlaştırmış, insanların mallarına ve canlarına egemen olmuşlardır.

Hiç kuşkusuz, sözünü ettiğimiz bu egemenliğin de bazı yararları olmuştur -Burada egemenlik derken, bazı bireylerin taşkınlığını önleyen diğer bazı bireylerin otoriteyi ellerine geçirmelerini kas

tediyoruz- Bu yararlar, zorbalıkla, üstünlük taslamakla ve egemenlik adına yeryüzünde ceberut bir sistem kurmakla tebaruz eden yöneticilerin varlıkları ile de belirginleşebilir. Çünkü onlar, yardakçıları ve kapıkullarıyla birlikte bizzat azgın, haksız ve tiksinilen güçler olmalarına karşın, bireyleri zillet ve baskı durumunda koruyup kollamak zorunda hissederler kendilerini. Ki bir kimse çıkıp da diğer insanların haklarına tecavüz etmesin. Çünkü böyle biri, fırsat bulduğunda kendilerine karşı da çıkabilir. Nitekim kendileri de başkalarının elinde bulunan otoriteyi gasbetmiş değiller miydi?!

Kısacası, bireylerin büyük bir kısmının, egemen sultanlardan duydukları korkudan dolayı uzlaşmacı ve uyumlu bir tavır içinde olmayı yeğlemesi, insanları, toplumsal egemenliği değerlendirme düşüncesinden alıkoyucu bir rol oynar. Buna karşılık, güçleri yetmediği zaman, bu zorbaların yaşam sistemlerini övmekle zaman geçirirler. Ancak bu, yapılan zulümlerin haddi aşmaması durumunda geçerlidir. Ancak zulmün dayanılmayacak kadar haddi aşması durumunda zulme uğradıklarını dile getirip şikayette bulunurlar.

Hiç kuşkusuz, bazen kral veya başkan dediğimiz bu insanlar ölür veya öldürülürler. Böyle durumlarda toplum kargaşa ve bozgunluğun başgöstereceğini algılar. Toplumsal düzen tehdit altına girer, anarşinin egemen olmasından endişelenilir. Bunun üzerine, derhal aralarında güç ve etkinlik sahibi olanları ileri sürer ve otorite dizginlerini eline verirler. Böylece toplumsal işlere egemen bir kral oluverir. Sonra gün gelir, devran döner, eski zorbalık ve baskı yeniden ortaya çıkar.

Toplumlar, sürekli bu arayış içinde olmuşlardır. Ve bu arada sözkonusu egemenlerin kötü yönetimlerinden, zorbalıklardan, mutlak otorite sahibi oluşlarından çok çekmişlerdir. Bunu önlemeye dönük bir tedbir olarak, halka egemen olan hükümetlerin görevlerini belirleyen kanunlar hazırlayıp kralları, sultanları bunlara uymaya zorlamışlardır. Böylece mutlakiyetçilikten sonra meşruti

krallık düzeni ortaya çıkmıştır. İnsanlar bu sistemi koruma yönünde çaba gösteriyorlardı ve krallık babadan oğula geçiyordu.

Daha sonra, toplumlar kralların azgınlıkları, kötü uygulamaları, değişmez, ancak miras yoluyla geçen krallık tahtına oturduktan sonra bildikleri gibi davranmaları yüzünden, bu sistemi değiştirip yerine cumhuriyet sistemi getirdiler. Böylece ömür boyu ve meşruti krallıktan sürekli ve meşruti yönetime geçildi. Başka toplumlarda, yöneticilerin zulmünden kaçış için başka yöntemler geliştirilmiş olabilir ve insanlık gelecekte, bugün için düşünülmeyen yönetim tarzlarını geliştirebilir.

Ancak toplumların, bu işin düzene girmesi uğruna bunca çabalar sarfetmesi, yönetimini teslim edeceği gücü belirtmek için yoğun bir arayış içinde olması, değişik iradeleri ve farklı güçleri bir arada tutacak otoriteyi tespit etmek için faaliyet göstermesi, bizim için şu gerçeği belirginleştiriyor; insanlık bu makamdan, değişik isimleri ortaya çıkan, toplumların değişmesi ve güçlerin geçmesi ile birlikte farklı koşullarda belirginleşen yönetim erkinden soyutlanamaz. Çünkü toplumsal hercu mercin, sosyal hayatın altüst oluşunun yolu, her halukarda, değişik irade ve maksatların bir insanda veya bir makamda somutlaşan tek iradede birleşmemesinden geçer.

Daha konunun başındayken söylediğimiz de buydu: Yönetim, insan toplulukları için zorunlu bir itibarî değerdir.

Bu da diğer itibarî değerler gibi, toplumun sürekli mükemmelleştirmeye, düzeltmeye, eksiklerini gidermeye, çelişkili sonuçlarını bertaraf etmeye çalıştığı, arayış içinde olduğu bir olgudur. Bütün bunlar insanın mutluluğuna yöneliktir.

Bu yönetim erkinin ıslah ve düzeltim ameliyesindeki en büyük ve en doyurucu pay peygamberlik misyonuna ait olmuştur. Çünkü sosyolojide genel kabul gören bir kural vardır: Herhangi bir sözün özellikle insanın öz doğasıyla ilintili olan, fıtrat tarafından olumlu karşılanan ve beklenti içindeki nefisler tarafından güvenilebilen

bir sözün genel düzeyde toplum nezdinde yaygınlık kazanması, değişik eğilimleri birleştiren, darmadağınık toplumları tek bir el gibi hareket etmeye yönelten, bir iradeye göre açılıp kapanmasını

sağlayan, karşısına dikilen her engeli aşan en güçlü etken işlevini görür.

Şurası bir gerçek ki: Peygamberlik misyonu ortaya çıktığı en eski dönemlerden bu yana insanları adalete davet etmiş, onları zülüm işlemekten alıkoymuştur. Allah'a kulluk sunmaya, O'na teslim olmaya teşvik etmiştir. Azgın Firavunlara, mütegaliblere, despot ve müstekbir Nemrutlara itaat etmesinler diye onları uyarmıştır. Bu davet, peşpeşe gelip giden kuşaklar arasında, ardarda gelen, büyük-küçük değişik zaman ve mekanda ortaya çıkan ümmetler içinde seslendirile gelmiştir. Bugüne kadar uzanıp gelen, asırlar boyunca insanlar arasında seslendirilen böylesine güçlü bir mesajın, onları etkilememiş olması düşünülemez.

Kur'an-ı Kerim, geçmiş peygamberlere (hepsine selam olsun) indirilen vahiyden söz ederken buna ilişkin birçok örnek aktarır. Sözgelimi Hz. Nuh'un Rabbine şöyle şikayette bulunduğunu haber verir: "Rab-bim, gerçekten onlar bana isyan ettiler; mal ve çocukları kendisine ziyandan başka bir şeyi arttırmayan kimselere uydular. Ve büyük büyük hileli düzenler kurdular. Ve dediler ki: Kendi ilahlarınızı bırakmayın." (Nuh, 21-23)

Yine Kur'an onunla kavminin ileri gelenleri arasında geçen şu konuşmayı da aktarır:"Dediler ki: sana, sıradan aşağılık insanlar uymuşken inanır mıyız? Dedi ki: Onların yapmakta oldukları hakkında benim bilgim yoktur. Onların hesabı yalnızca Rabbime aittir, eğer şuurundaysanız anlarsanız" (Şuarâ, 111-113)

Hûd peygamberin kavmine şöyle seslendiğini haber verir: "Siz her yüksek yere bir anıt inşa edip oyalanıp eğleniyor musunuz? Ölümsüz kılınmak umuduyla sanat yapıları mı ediniyorsunuz? Tutup yakaladı-ğınız zaman da zorbalar gibi mi yakalıyorsunuz?"

(Şuarâ,129-130)

Salih peygamberin kavmine şöyle seslendiğini aktarır: "Artık Allah'tan sakının ve bana itaat edin. Ve ölçüsüzce davrananların emrine itaat etmeyin. Ki onlar, yeryüzünde bozgunculuk çıkarıyor ve ıslah etmiyorlar." (Şuarâ, 150-152)

Hz. Musa, İsrâiloğullarını savunmuş, Firavun'a ve onun zülüm esaslı düzenine karşı koymuştur. Ondan önce Hz. İbrahim, Nemrut'a karşı çıkmış; daha önce Meryemoğlu İsa ve diğer İsrâiloğulları elçileri, çağdaşları olan taşkınlara, krallara ve ileri gelenlere başkaldırmıştı, zülüm esaslı sistemleri eleştirmişti. İnsanlar bozguncuları reddetmeye, tağutlara uymamaya davet

edilmişlerdi.

Kur'an-ı Kerim ise, insanları bozgunculuğa itaat etmemeye, zülümden kaçınmaya davet etmiştir. Zülüm, bozgunculuk, saldırganlık ve azgınlık gibi suçların doğurduğu sonuçlara ve onların ağır cezalarına dikkat çekmiştir. Bu apaçık bir husustur: " Rabbinin Ad kavmine ne yaptığını görmedin mi? Yüksek sütunlar sahibi İrem'e? Ki şehirler içinde onun bir benzeri yaratılmış değildi. Ve vadilerde kayaları oyup biçen Semud'a? Ve kazıklar sahibi Firavun'a? Ki onlar, şehirlerde azgınlaşmışlardı. Böylece oralarda fesadı yaygınlaştırmış-artırmış-lardı. Bundan dolayı, Rabbin onların üzerine bir azap kamçısı çarpıverdi. Çünkü senin Rabbin, gerçekten gözetleme yerindedir." (Fecr, 6-14) Bunun gibi daha birçok ayeti örnek göstermek mümkündür.

Egemenlik anlamında mülkün, insanlık toplumu için zorunlu bir değer olması hususuna gelince, bunun en doyurucu açıklaması Talut kıssasında geçen şu ifadelerdir:" Eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile bir kısmını def'i olmasaydı, yeryüzü mutlaka fesada uğrardı. Ancak Allah, alemlere karşı büyük fazl sahibidir." (Bakara, 251) Daha önce ayetin kanıtsallığının niteliği genel olarak ifade edilmişti.

Kur'an'da yer alan birçok ayette, mülkten, (velayet) yönetiminden, buna yönelik itaatin zorunluluğundan ve benzeri konulardan

söz edilir. Diğer bazı ayetlerde, bunun bir nimet ve bağış olduğu vurgulanır. Şu ayetleri buna örnek gösterebiliriz:" Onlara büyük bir mülk verdik." (Nisâ, 54) "Sizden yöneticiler kıldı ve alemlerden hiç kimseye vermediğini size verdi." (Mâide, 20) "Allah, kime dilerse mülkünü verir." (Bakara, 247) Bunun gibi daha birçok ayet örnek gösterilebilir.

Ne var ki, Kur'an, mülkü-egemenliği ancak takva ile birlikte olduğu zaman bir üstünlük ve saygınlık olarak değerlendirir. Çünkü Kur'an, dünya hayatının ayrıcalıklarından olup saygınlık ve üstünlük olarak algılanabilecek olgular içinde sadece takvayı "keramet" (üstünlük-saygınlık) olarak nitelendirir. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "Ey insanlar, gerçekten, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi halklar ve kabileler şeklinde kıldık. Şüphesiz, Allah katında sizin en üstün olanınız, takvaca en ileride olanınızdır." (Hucurat, 13) Takvanın hesabı ise, Allah'a aittir. Hiç kimse takva bağlamında bir başkasına üstünlük taslayamaz. O halde hiç kimse hiçbir şeyle diğerine üstünlük tasarlayamaz. Çünkü eğer söz konusu şey dünyevi bir olguysa, dünyevi olguların herhangi bir ayrıcalıkları yoktur.

Sadece dinin değeri vardır. Yok eğer uhrevi bir olguysa, bu durumda onun hesabı Allah'a aittir. Kısacası, bu nimeti, yâni yöneticilik nimetini elinde bulunduran kimse, bir Müslüman'ın gözünde, üzerine yük, meşakket ve cefa almış kimsedir. Kuşkusuz bu çabasını adalet ve takva çizgisinde yürütürse, Allah katında büyük bir ödül kazanacaktır.

İşte dinin dostlarının sergiledikleri salih ve yapıcı hareket tarzı budur. İnşaallah, Peygamberimizin ve onun pak soyunun hayat tarzlarını sahih hadisler ışığında incelerken bu konuyla ilgili doyurucu bilgiler sunacağız. Göreceğiz ki, onlar bu otoriteyle ancak, zorbalara başkal-dırmaya, yeryüzünde bozgunculuk yapmalarına engel olmaya ve azgınlıklarına ve müstekbirliklerine karşı koymaya nail olmuşlardır.

Bu yüzden Kur'an, insanları bir yönetim tarzı kurmak, Kayserlik veya Kisrâlık benzeri bir otorite oluşturmak için bir araya gelmeye davet etmemiştir. Tam tersine yönetimi, toplumsal hayatın gözetilmesi gereken bir olgusu gibi algılamıştır. Tıpkı eğitim veya kâfirleri caydırmaya yönelik kuvvet bulundurma girişimi gibi.

Kur'an insanları din etrafında birleşmeye, buluşmaya ve ittifak etmeye davet etmiştir. Dinde ayrılığı ve tefrikayı yasaklamıştır. Dini hayatın vazgeçilmez temeli olarak sunmuştur. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor:" Bu benim dosdoğru yolumdur. Şu halde ona uyun. Sizi O'nun yolundan ayıracak yollara uymayın." (En'âm, 153) "De ki: Ey Kitap ehli, bizimle sizin aranızda müşterek olan bir kelimeye gelin. Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp bir kısmımız diğer bir kısmımızı Rabler edinmeyelim…"Eğer yine yüz çevirirlerse, deyin ki: Şahid olun, biz gerçekten Müslümanlarız."

(Âl-i İmrân, 64)

Görüldüğü gibi Kur'an, insanları tek ve ortaksız Allah'a teslim olmaktan başka bir şeye davet etmiyor. Yalnızca din etrafında kümelenmiş topluma değer verir. Bunun dışında, düzmece ilahlara yönelik ibadeti, görkemli şatolara ve yüksek rakımlı tepelerde kurulan anıtlara, Kayser ve Kisrâ (şahlık) türü krallıklara yönelik itaati, yapay sınırlarla bölünmeleri, ulusal vatanların oluşmasını sert bir dille eleştirir.

FELSEFİ YAKLAŞIM

Hiç kuşkusuz varlığı zorunlu (vacib-el vücud) olan yüce Allah'ta son bulur evrende etkin olan nedenler silsilesi. O'nunla, parça ve

bütün olarak evren arasındaki ilişki nedensellik esasına dayanan bir ilişkidir. Daha önce irdelediğimiz illet ve malul ile ilintili bölümlerde şunu ortaya koyduk: Nedensellik varlıkla ilgilidir. Şöyle ki: Malulda somutlaşan gerçek varlık, illetinin varlığından sızmıştır. Onun dışında kalan mahiyet gibi olgular ise, sızılmışlıktan ve kay

naklanmışlıktan, illete de gereksinim duymaktan uzaktırlar. Bunun çelişik evrime önermesi ise şöyle olur: Gerçek varlığa sahip olmayan bir şey malul olmadığı gibi, yüce Allah'a da gelip dayanmaz.

Salt itibarî olguların yüce Allah'a dayandırılması bir problem oluşturur. Çünkü onların gerçek bir varlıkları yoktur. Varlıkları ve olumlanmaları bütünüyle itibarîdir. Değerlendirme koşullarını, konumu ve varsayım sınırını aşmaz. Şeriatın kapsadığı emir, yasak, hüküm ve durumların tümü itibarî olgulardır. Bunların da yüce Allah'a nispet edilmelerinde problem vardır. Mülk, izzet ve rızık gibi olgular için de aynı durum söz konusudur.

Bu düğümü şu şekilde çözebiliriz: Bunlar gerçi gerçek bir varlıktan yoksundurlar, ancak, bunların etkileri ve sonuçları vardır ve bunlar, daha önce defalarca vurguladığımız gibi onların isimlerini kalıcı kılmaktadır. Bu etkiler ve sonuçlar ise, gerçek varlıklardır ve itibarî olarak amaçlanmışlardır. Dolayısıyla yüce Allah'a nispet edilirler. Şu halde bu sonuçların nispet edilmeleri, bu itibarî olguların da nispet edilişlerini mümkün kılmaktadır. Buna göre, toplumun bireyleri olarak aramızda etkin olan hükümranlık, gerçi itibarî bir olgudur ve gerçek varlıktan bir paya sahip değildir, ancak o bizim tarafımızdan, tasavvur edilen mevhum bir anlamdır. Biz onu, zihin dışı objektif sonuçlara ulaşmak için araç olarak kullanırız. Eğer bu mevhum anlam takdir edilip varsayılmazsa, bu sonuçlara ulaşmamız mümkün olmaz. Sözünü ettiğimiz sonuçlar; zorbaların, güç ve etkinlik sahibi bireylerin, toplumdaki zayıf ve düşkünlerin haklarını gasbedenlerin ezilmeleri, herkesin olması gereken yerde olması, her hak sahibinin hakkının verilmesi şeklinde sıralanabilir. Kısacası mülk itibarî bir olgudur ancak.

Bu tür zihin dışı etki ve sonuçlar kalıcı oldukları sürece egemenliğin anlamı ve ismi de kalıcı olacaktır. Dolayısıyla bu zihin dışı sonuçların, zihin dışı nedenlerine nispet edilmeleri, mülkünegemenliğin O'na nispet edilmesi demektir. Aynı durum itibarî

izzet, zihin dışı sonuçları ve gerçek illetlerine nispet edilişi için de geçerlidir. Emir, nehiy, hüküm ve kanun koymak ve benzeri olgular da bundan farklı değildir.

Bütün bunlardan sonra şu husus açıklığa kavuşuyor: Yukarıda sözü edilen itibarî olguların tümü, sonuçlarının, yüce Allah'a nispet ediliyor olması dolayısıyla zatına yaraşır bir şekilde O'na nispet edilirler.

AYETLERİN MEALİ 28-32

28-Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dostlar edinmesinler. Kim böyle yaparsa, artık onun için Allah'tan hiçbir şey yoktur. Ancak onlardan korunma gayesiyle sakınmanız başka. Allah, sizi kendisinden sakındırır. Dönüş yalnız Allah'adır.

Âl-i İmrân Sûresi 28-32 485

29- De ki: "Sinelerinizde olanı gizleseniz de, açığa vursanız da Allah bilir; göklerde olanı da, yerde olanı da bilir. Allah, her şeye güç yetirendir."

30- Her bir nefsin, hayırdan yaptıklarını hazır bulduğu ve her ne kötülük işlediyse, onunla kendisi arasında uzak bir mesafe olmasını istediği o günü (hatırlayın). Allah, sizi kendisinden sakındırır. Allah, kullarına çok şefkatlidir.

31- De ki: "Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayandır, esirgeyendir."

32- De ki: "Allah'a ve Resulüne itaat edin." Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz Allah, kâfirleri sevmez.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Yukarıda meallerini sunduğumuz ayetler, bundan önceki ayetler grubundan tamamen kopuk ve bağlantısız değildir. Dolayısıyla bundan önceki ayetler grubu için söylediklerimiz, bu ayetler grubu için de geçerlidir. Şöyle ki: Burada güdülen hedef, Ehl-i Kitabın ve müşriklerin durumlarını gözler önüne sermek ve buna dayalı olarak

onlara çeşitli eleştiriler yöneltmektir. Eğer "kâfirler" ifadesi Ehl-i Kitabı da kapsıyorsa, bu demektir ki söz konusu ayetler, Ehl-i Kitap ve müşriklerle dostluk kurmayı ve ruhsal kaynaşmayı yasaklamaktadır. Şayet maksat sadece müşriklerse, bu demektir ki ayetler, müşrikleri hedef alarak mü'min kimseleri onlardan uzaklaşmaya, Allah'ın hizbine (grubuna) bağlanmaya, Allah'ı sevmeye ve O'nun elçisine itaat etmeye davet ediyor.

(Al-i İmran / 28) "Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dostlar edinmesinler."

Ayette geçen "evliya" kelimesi, "velayet" mastarından gelen "veli" kelimesinin çoğuludur. Bu kelime, özü itibariyle, bir şeyin yönetim işini üstlenme yetkisine sahip olmak demektir. Dolayısıyla küçük çocuğun, delinin veya sefih insanın velisi, onların işlerini ve malla

rını yönetip-yönlendirme yetkisine sahip kimse demektir. Dolayısıyla mallar onlarındır, ancak mal üzerinde tasarruf yetkisi velilerine aittir. Sonra bu kelime, gittikçe artan bir oranda sevgi bağlamında kullanılır oldu. Bunun nedeni de sevişen iki kişinin genellikle birbirlerinin işlerini yönlendirir, yönetir ve tasarrufta bulunur olmasıdır. Karşılıklı sevgi, insanı sevilene yaklaştırır, onun üzerinde etkili olmasını sağlar, diğer duygusal hususlarda belirgin bir etkinliğe kavuşmasına imkân verir. Sevgi, sevenin sevgilisinin hayatında etkin bir rol oynamasını, hayatını yönlendirmesini sağlar.

Dolayısıyla kâfirleri veliler (dostlar) edinmek, ruhsal açıdan onlarla kaynaşmayı gerektirir. Bunun sonucunda onlara gönülden yaklaşmak, ahlâki açıdan ve hayatın diğer meselelerinde onlardan, onların davranış biçimlerinden etkilenmek durumu kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Ayetin içerdiği yasaklamanın: "mü'minleri bırakıp" ifadesiyle sınırlandırılmış olması da bunu gösterir. Bu ifade, onlara yönelik sevginin mü'minlere yönelik sevgiye ağır basabileceğine işaret etmektedir. Böyle bir pozisyonda, hayatın dizginleri, mü'minlerin yerine onlara teslim edilir. Bu ise, kâfirlere güvenip dayanmak, onlarla birleşmek ve mü'minlere arkasını dönüp ayrılmak demektir.

Kur'an ayetlerinde kâfirlerin, Yahudi ve Hıristiyanların dost edinmesinin yasaklığı sık sık vurgulanmıştır. Ancak bu yasaktan söz edildiği her ifade, yasaklanan dostluğun türünü de açıklayıcı ifadeler içermektedir. Dolayısıyla onlardan hareketle ne tür bir dostluğun, nasıl bir velayetin yasaklandığını anlamak mümkündür. Tıpkı tefsirini sunduğumuz ayette: "Mü'minler... kâfirleri dostlar edinmesinler." ifadesinden sonra: "mü'minleri bırakıp…" ifadesinin

yer almış olması gibi. Yine "Ey iman edenler, Yahudi ve Hıristiyanları dostlar edinmeyin." (Mâide, 51) ayetindeki bu ifadeden sonra: "Onlar birbirlerinin dostudurlar." ifadesinin yer almış olmasını ve: "Ey iman edenler, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları veliler edinmeyin." (Mümtehi-ne, 1) ayetindeki

bu ifadenin ardından: "Allah, sizinle din konusunda savaşmayan, sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızdan… sizi sakındırmaz." (Mümtehine, 6) ifadesine yer verilmiş olmasını örnek gösterebiliriz.

Buna göre: **"Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dostlar edinmesinler."** ayetindeki bu nitelemeler, hükmün sebebine ve illetine delalet etmeleri için esas alınmışlardır. Şöyle ki: Küfür ve iman nitelikleri, gerçi birbirinden uzak ve farklıdırlar, ancak, zorunlu olarak bu nitelikleri üzerlerinde taşıyan kimseleri, bilgi, ahlâk, Allah'a süluk etme tarzı ve diğer hayat meselelerinde farklı yaklaşımlar içinde olmaya yöneltir. Bu yüzden, bu niteliklerden birini üzerinde taşıyan kimse, dostluk bağlamında öteki niteliği üzerinde taşıyan kimseyle bağ kuramaz. Çünkü dostluk; birleşmeyi ve kaynaşmayı gerektirir. Küfür ve iman nitelikleri ise ayrılığı, farklılığı gerektirir. Dolayısıyla, mü'minle-rin dışındaki kimselerle kurulan dostluk güçlendikçe, bu durum imanî özelliklerin ve sonuçların, buna bağlı olarak da imanın temelinin bo-zulmasına, ifsada uğramasına yol açar. Ayetin sonundaki şu değerlen-dirme cümlesinin yer alması da bu yüzdendir: "Kim böyle yaparsa, artık onun için Allah'tan hiçbir şey yoktur." Ardından şu cümleye yer verilmiştir: "Ancak onlardan korunma gayesiyle sakınanız başka." Böylece "takiyye" bu genel hükmün dışında tutulmuştur. Çünkü "ta-kiyye", görünürde dost olmaktır, gerçekte değil.

"Mü'minleri bırakıp... ifadesinin orijinalinde geçen "dûne" edatı, zarf işlevini görüyor gibidir. Dolayısıyla aşağılık ve eksiklik anlamlarıyla karışık bir "yanında" anlamını ifade etmektedir. Şu halde karşımıza çıkan anlam şudur: "Mü'minlerin bulunduğu yerden aşağı bir yerden başlayarak…" Çünkü mü'minler en yüksek konumda olurlar.

Anlaşıldığı kadarıyla "dûne" edatı, asıl mana itibariyle bu an-lamı içermekte ve aşağıda olmanın özelliğiyle birlikte, aşağıdalığı da ifade etmektedir. Dolayısıyla: "Dûneke Zeydun" ifadesi "Zeyd

senin bulunduğun yerden daha aşağı olan bir yerdedir. Bulunduğu yerin derecesi senin bulunduğun yerin derecesinden daha alttadır." anlamında kullanılır. Daha sonra bu edat "başka" anlamında kullanılır olmuştur: "…Allah'tan başka iki ilâh..." (Mâide, 116) "Bundan başkasını, dilediği kimse için bağışlar." (Nisâ, 48) Yâni, bundan başkasını veya bundan daha aşağı ve daha basit olanını...
Sonra "Dûneke Zeyden" "Zeyd'den hiç ayrılma" ifadesinde olduğu gibi isim olduğu halde fiil anlamında kullanılmıştır. Bu yaklaşımların tümünü, uyarlama ve örtüşme kapsamında algılamak gerekir, yoksa lafzi ortaklık bu anlamlardan herhangi birini belirleyici değildir.

"Kim böyle yaparsa, artık onun için Allah'tan hiçbir şey yoktur." Yâni kim, mü'minleri bırakıp da onları dost edinirse… Eylemin isminin yerine genel bir lafzın kullanılmış olması, konuşmacının bu olaya karşı duyduğu son noktasına varmış nefreti vurgulamaya dönüktür. Öyle ki, ondan söz ederken bile, çirkin bir şeyi kinayeli olarak anlatıyormuş gibi, genel bir ifade kullanıyor. Bu tür kullanımların dildeki örnekleri çoktur. Yine bundan dolayı:
"Mü'minlerden kim böyle yaparsa" denilmemiştir. Bununla da bu tür bir çirkinliğin mü'minlere nispet edilmesinin yakışmadığı, onların bu tür şeylerden uzak olduğu vurgulanmak istenmiştir.

"Allah'tan" ifadesinin orijinalindeki "min" edatı, ibtida, başlangıç içindir ve bu gibi yerlerde "gruplaşma" anlamını ifade eder. Yâni: "Hiç bir şeyde Allah'ın grubundan değildir." Şu ayette olduğu gibi: "Kim Allah'ı, Resulünü ve iman edenleri dost edinirse, hiç şüphe yok, galip gelecek olanlar, Allah'ın taraftarlarıdırlar." (Mâide, 56) Yine Hz. İbrahim'in dilinden şu ifadeler aktarılır: "Kim bana uyarsa, artık o bendendir." (İbrahim, 36) Yâni "benim grubumdandır." Her neyse, burada şöyle bir anlam elde ediyoruz (Allah doğrusunu daha iyi bilir): "İçinde bulunduğu tavır ve gösterdiği etkinlik bakımından Allah'ın grubundan değildir."

"Ancak onlardan korunma gayesiyle sakınmanız başka." Ayetin orijinalinde geçen ve "tetteku=sakınma" kelimesinin mastarı olan "ittika", aslında korkudan dolayı sakınma anlamını ifade eder. Daha sonra bizzat korku anlamında kullanıldığı da görülmüştür. Bu, mü-sebbebin sebep yerine kullanmasına bir örnektir. Takiyye de burada bu anlamda kullanılmış olabilir.

İfadedeki istisna münkatidir, bütünden kopukur. Çünkü kalbî bir sevgi ve dostluk beslemeksizin görünüşte dostluğun belirtilerini sergilemek suretiyle korkudan başkasına yaklaşmak hiçbir şekilde dostluk olarak değerlendirilemez. Çünkü korku ve sevgi, birbirinden tamamen ayrı ve kalpteki etkileri birbirine zıt iki olgudur.

Bunların bir arada bulunması mümkün müdür? Şu halde, ayette korkudan dolayı sakınmanın genel hükmün dışında tutulması, münkati (kopuk) istisnaya örnek oluşturur.

Ehl-i Beyt İmamlarından (a.s) rivayet edildiğine göre, bu ayette, "takiyye" yapmaya yönelik bir izin vardır. Ammar, Yasir ve Sümeyye kıssası ile ilgili olarak inen ayet de bu tür bir izin içermektedir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Kim imamından sonra Allah'a karşı inkâra sapıp da -kalbi, imanla tatmin bulmuş olduğu halde baskı altında zorlanan hariç- inkâra göğüs açarsa, işte onların üstünde Allah'tan bir gazap vardır ve büyük azap onlarındır." (Nahl, 106)

Kısacası, kitap ve sünnet, genel anlamda takiyyenin caiz olduğunu ortaya koymaktadır. Akıl da bu noktada nasların içerdiği bu hükmü desteklemektedir. Çünkü dinin ve dini koyan zâtın, hakkın üstünlük sağlamasından ve yaşamasından başka bir arzusu olamaz. Kimi zaman takiyye yapmak, din düşmanlarıyla ve hakkın muhalifleriyle hoş geçinmek, dinin çıkarlarının ve hakkın yaşamasının korunmasına yardımcı olabilir ki, tersi bir davranış bu yararları sağlamayabilir. Bunu inkâr etmek büyüklenmekten, işi yokuşa sürmekten başka bir şey değildir. Açıklama bölümünün ardından yeralan rivayetler bölümünde, konuya ilişkin yeterli bilgi sunaca

ğız. Yine: "Kim, imanından sonra Allah'a karşı inkâra sapıp da kalbi, imanla tatmin bulmuş olduğu halde baskı altında zorlanan hariç- inkâra göğüs açarsa…" (Nahl, 106) ayetini tefsir ederken de bu konuda detaylı açıklamalarda bulunacağız.

"Allah, sizi kendisinden sakındırır. Dönüş yalnız Allah'adır." Ayetin orijinalinde geçen ve mastarı "tahzir" olan "yuhezziru" kelimesi, "hazr" kökünün "tef'il" kipine uyarlanmışşeklidir ve korkutucu bir şeyden sakınmayı ifade eder. Yüce Allah, kullarını azabından sakındırmıştır: "Şüphesiz, senin Rabbinin azabı korkunçtur." (İsrâ, 57) Yine Resulünü münafıklardan ve kâfirlerin dinden döndürme amaçlı propoganda ve baskılarından sakındırmıştır: "Onlar düşmandırlar, bu yüzden onlardan sakın." (Münafikun, 4) "Seni şaşırtmamaları için onlardan sakın." (Mâide, 49)

Yine yüce Allah, mü'minleri kendisinden de sakındırmıştır. Nitekim tefsirini sunduğumuz bu ayette ve sonrasında yeralan iki ayette, yanlızca kendisinden korkulacağına, dolayısıyla bu konuda O'na isyan etmekten kaçınmanın zorunluluğuna işaret etmektedir. Yâni, bu suçu işleyen kimseyle Rabbi arasında, Allah'tan başka korkulması gereken bir şey yoktur ki, suçlu kendisini onunla koruma

altına alsın veya ona sığınıp güvencede olsun. Tam tersine, Allah'a karşı hiç kimsenin koruyuculuğu etkili olmaz. Yine suçlu insan ile yüce Allah arasında, bir dostun veya şefaatçinin herhangi bir kötülüğü berteraf etmesi beklentisini haklı çıkaracak bir ilişki tarzı da söz konusu değildir. Dolayısıyla bu ifade, oldukça sert bir tehdit içermektedir. Aynı yerde iki kere tekrarlanmış olması da tehditin şiddetine şiddet katmakta ve ileride işaret edeceğimiz gibi şu iki değerlendirme cümlesi de tehditi pekiştirmektedir: "Dönüş yalnız Allah'adır." ve "Allah, kullarına çok şefkatlidir."

Başka bir açıdan konuya yaklaşacak olursak: Bu ayetin ve mü'minlerden başkasını dost edinmeyi yasaklayan öteki ayetlerin satır aralarından, böyle bir davranışın insanı kulluk kisvesinden çıkardığı, Allah'ın velayetini, yönetici-yönlendiriciliğini reddetmeyi

ifade ettiğini ve dini ifsat ettiği için de insanı Allah düşmanlarının safına soktuğunu algılıyoruz. Kısacası böyle bir davranış, taşkınlık ve dinî düzeni bozmak demektir. Bu ise kâfirlerin küfründen ve müşriklerin şirkinden daha fazla zarar vermektedir dine. Çünkü kendisi açıkta olan ve açıkça düşmanlığını ortaya koyan kimselere karşı, savunma stratejilerini geliştirmek kolaydır. Onlardan rahatlıkla sakınılabilir. Ancak bir dost, bir arkadaş, düşmanlarla yakın ilişki kurduğunda, onların ahlâklarını ve hayat sistemlerini yavaş yavaş kanıksayıp özümsediğinde, kesinlikle kendisini ve dostlarını farkında olmadıkları bir yönden ölümcül bir tehlikeyle burun buruna getirmiş olur. Bu ise, yaşama, varlığını sürdürme ve kalıcı olma imkânı bulunmayan bir helaket demektir.

Diğer bir ifadeyle, mü'minleri bir yana bırakıp, kâfirleri dost edinmek azgınlıktır. Allah'a isyan eden tağutun yaptığı da budur. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Rabbinin Âd kavmine ne yaptığını görmedin mi? Yüksek sütunlar sahibi İrem'e? Ki şehirler içinde onun bir benzeri yaratılmış değildi. Ve vadilerde kayaları oyup biçen Semud'a? Ve kazıklar sahibi Firavun'a? Ki onlar, şehirlerde azgınlaşmışlardı. Böylece oralarda fesadı yaygınlaştırmışlardı. Bundan dolayı, Rabbin, onların üzerine bir azap kamçısı çarpıverdi. Çünkü senin Rabbin, gerçekten gözetleme yerindedir." (Fecr, 6-14)

Bu ayetlerden anlaşıldığına göre, tuğyan ve azgınlık, bu niteliğe sahip insanı öyle bir yola ve gidiş tarzına yöneltir ki, gidip yalnızca yüce Allah'ın bulunduğu bir gözetleme yeriyle burun buruna gelir ve neticede Allah ona öyle muthiş azap kamçısını indirir ki, kimsenin bunu engellemeye gücü yetmez.

Bu anlatılanlardan şu husus açıklığa kavuşuyor: Yüce Allah'ın:

"Allah, sizi kendisinden sakındırır." ifadesinde, yönelttiği tehdit ve şiddetli sakındırma, konumun Allah'ın dininin egemenliğine son vermek ve dini ifsat etmekle ilintili olmasından kaynaklanmaktadır.

Bu söylediklerimizi şu ayetten de algılamak mümkündür: "Öyleyse emrolunduğun gibi doğru ol; seninle beraber tövbe edenlerle de (doğru olsunlar), ve azıtmayın. Çünkü O, yaptıklarınızı görendir. Sakın zulmedenlere dayanmayın. Yoksa size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka velileriniz yoktur, sonra yardım göremezsiniz." (Hûd, 112-113) Peygamber Efendimizin (s.a.a) bu ayet hakkında: "Saçlarımı ağarttı." dediği rivayet edilir. Bu iki ayet üzerinde iyice durup düşünenler, kâfirler arasındaki zalimlere dayanıp, eğilim göstermenin tuğyan ve azgınlık olarak değerlendirildiğini göreceklerdir. Bunun kaçınılmaz sonucu da ateşe duçar olmaktır ki, buna karşı yardım edecek kimse de bulunmaz. Bu, belirttiğimiz korunması ve berteraf edilmesi mümkün olmayan ilahi intikamdır.

Buradan hareketle şunu da anlıyoruz: Hiç kuşkusuz: "Allah, sizi kendisinden sakındırır." ifadesi sözkonusu tehditin kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşecek olan bir azaba ilişkin olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü sakındırmanın yüce Allah'ın kendisiyle ilintili olarak gündeme getirilmiş olması, hiç kimsenin bu azabı önleyemeyeceğini, yüce Allah'a karşı kimsenin koruyuculuk yapamayacağını gösterir. Nitekim yüce Allah, daha önce de bazı toplulukları azapla tehdit etmişti. Dolayısıyla bu azabın da kesin olarak gerçekleşmesinde hiçbir kuşku kalmaz. Hûd suresindeki ilgili ayette yeralan: "Yoksa size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka velileriniz yoktur, sonra yardım göremezsiniz." ifadesi de benzeri durumlara yönelik bir işarettir.

"Dönüş yalnız Allah'adır." ifadesi, Allah'tan kaçıp kurtulmanın, O'nu azaptan alıkoyacak bir gücün bulunmadığını anlatmaktadır. Dolayısıyla önceki tehditi pekiştirici bir nitelik taşımaktadır.

"Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dostlar edinmesinler…" diye başlayan ayet ve onu takib eden diğer ayetler, Kur'an'ın vermiş olduğu gaybî haberler içerisinde yer almaktadır. Mâide suresinin tefsirini sunarken, inşallah Kur'an'ın bu olağanüstü ifade

resinin tefsirini sunarken, inşallah Kur'an'ın bu olağanüstü ifade

tarzı hakkında ayrıntılı bilgi vereceğiz.

(Al-i İmran / 29) "De ki: Sinelerinizde olanı gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir." ayeti, "İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onunla sorguya çeker." (Bakara, 284) ayetine benziyor. Ancak söylendiği gibi "sorguya çekme"den çok "bilme" olgusu gizlilikle ilintili olduğu için, ayette "açığa vurma" durumundan önce "gizleme" durumuna işaret edilmiştir. Bakara suresindeki ayette ise, tam tersi bir durum sözkonusudur. Yâni, "sorguya çekme" olgusu, açığa vurulanla ilintili olduğundan, "gizleme" durumundan önce "açığa vurma" durumu zikredilmiştir.

Yüce Allah bu ayette, Resulüne bu gerçeği -yâni kendi nefislerinde gizledikleri veya açığa vurdukları şeyleri yüce Allah tarafından bilindiği gerçeğini- tebliğ etmesini emrediyor ve önceki ayette olduğu gibi, doğrudan kendisi bu gerçeği direkt ifade etmiyor. Bunun, kendisine tavsiye edilenlere uymayacağı sezilen kişiye doğrudan hitap etmeye tenezzül etmemekten başka bir nedeni yoktur. Nitekim: "Kim böyle yaparsa…" ifadesiyle ilgili olarak da böyle bir duruma işaret etmiştik.

"Göklerde olanı da, yerde olanı da bilir. Allah herşeye güç yetirendir." ifadesi daha önce hakkında açıklamada bulunduğumuz Bakara suresindeki ilgili ayete (ayet 284) benzemektedir.

(Al-i İmran / 30)"Her bir nefsin, hayırdan yaptıklarını hazır bulduğu ve her ne kötülük işlediyse onunla kendisi arasında uzak bir mesafe olmasını istediği o günü…" Ayetlerin akışı arasındaki bütünlükten, bu ayetin Peygamberimize (s.a.a) yönelik emri içeren önceki ayetin bütünleyicisi, tamamlayıcısı olarak yer aldığı anlaşılmaktadır. İfadede zarf olarak geçen "yevme=gün" takdir edilmiş bir ifadeyle ilintilidir. Yâni: "O günü hatırla ki…" ya da: "Allah bilir" ifadesiyle ilintilidir. Doğrusu kıyamet gününde bizlerin göreceği sahneleri, yüce Allah'ın bilgisiyle ilintilendirmenin hiçbir sakıncası yoktur. Çünkü: "yevme=o gün" bizim için açığa çıkması bağlamında yüce Allah'ın

bilmesi için bir "zarf" işlevini görür, O'nun tarafından gerçekleştirilmiş olması bağlamında değil. Bu, O'nun egemenliğinin, kudretinin ve gücünün, o gün açığa çıkmasına benzer. Nitekim yüce Allah, konuyla ilgili olarak şöyle buyuruyor: "O gün, ortaya çıkarlar. Onlardan hiçbir şey Allah'a karşı gizli kalmaz. Bugün mülk kimindir? Bir olan, Kahhar olan Allah'ındır." (Mü'minun, 16) "Bugün Allah'tan başka koruyucu yoktur." (Hûd, 43) "O zulmedenler, azaba uğrayacakları zaman, muhakkak bütün kuvvetin tümüyle Allah'ın olduğunu… bir bilselerdi." (Bakara, 165) "O gün emir yanlızca Allah'ındır." (İnfitar, 19)

Hiç kuşkusuz, egemenlik, kudret, güç ve emir her zaman -kıyametten önce de, sonra da- Allah'ındır. Özellikle kıyamet günüyle ilintili olarak bu olgulara işaret edilmiş olması, bunların kıyamet günü bizim için açığa çıkacak olmalarından dolayıdır. Artık bunları, biz canlılar hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak nitelikte gözlemleyeceğiz.

Bundan dolayı "zarf"ın yüce Allah'ın "Allah bilir." sözüyle ilintilendirilmiş olması, yüce Allah'ın, kulların hayır ve şer nitelikli sınırlarını bilmesinin kıyamet gününe ertelendiği anlamını ifade etmez.

Kaldı ki, ayette "hazır" yerine "muhzar" ifadesinin kullanılmış olması da bunu kanıtlamaktadır. Çünkü "huzura getirme" ancak mevcut olup, görülmeyen bir şey için sözkonusu edilebilir. Şu halde yüce Allah, var olan ve geçersiz kılınmaya karşı koruma altında tutulan olguları, kıyamet günü kulları için hazırlar, huzura getiririr. Ve bunların Allah'tan başka koruyucuları da yoktur. Yüce Allah konuyla ilgili olarak şöyle buyuruyor: "Senin Rabbin her şeyin üzerinde koruyucudur." (Sebe, 21) "Katımızda saklayıp-koruyan bir kitap vardır." (Kaf, 4)

Ayette geçen "tecidu=bulur" kelimesi "vicdan" masdarından gelir. "Fikdan=yitirme"nin zıddıdır. "Hayırdan" ve "kötülükten" ifadelerinin orijinalinin başındaki "min" edatı, beyâniye, yâni açıkla

maya dönüktür. İfadenin nekre=belirsiz olması da genelleştirme içindir. Yâni: Az da olsa işlediği her hayrı, aynı şekilde her kötülüğü bulur. "ve her ne kötülük işlediyse…" ifadesi "hayırdan yaptıkları" ifadesine matuftur. İfadenin akışından bunu anlıyoruz. Bu ayet, amellerin somutlaşmasına, cisim haline gelmesine (kıyamet günü) işaret eden ayetler arasında yeralır. Bakara suresinde bu hususla ilgili açıklamalarda bulunduk.

"Onunla kendisi arasında uzak bir mesafe olmasını istediği..." Ayetin zahirinden, bu ifadenin mahzuf bir mübtedanın, yâni "o" zamirinin haberi olduğunu anlıyoruz. Bu zamir de "nefs" kelimesine dönüktür. İfadenin başındaki "lev" edatı, temenniyi bildirir. Kur'an'da bu edatın "enne" edatının başına geldiğinin birçok örnekleri vardır. Dolayısıyla, bunun caiz olmadığına, geçtiği yerlerde uygun bir tevil getirmenin gerekliliğine ilişkin değerlendirmeleri dikkate almamak gerekir.

İfadenin orijinalinde geçen ve mesafe anlamına aldığımız "emed" kelimesi, zamansal aralığı, uzaklığı anlatır. Ragıp, el-Müfredat adlı eserinde şöyle der: "Emed" ve "ebed" kelimeleri, birbirine yakın anlamları ifade ederler. Ancak ebed; sınırsız ve kayıtsız bir zamansal süre demektir. Dolayısıyla: "Şu kadar ebed" denmez. Ama emed; mutlak olarak kullanıldığı zaman, sınırı bilinmeyen bir zaman dilimini ifade eder. Nitekim bu kelime belli bir süre anlamında kullanılır. Tıpkı "şu kadar zaman" denildiği gibi "şu kadar emed (vakit)" de denebilir. Zaman ile vakit (emed) arasındaki fark, emed'de sonun, zamanda ise hem başlangıcın, hem de sonun esas alınmasıdır. Bu yüzden bazıları: "Emed ve med (uzunluk) birbirine yakın anlamlar ifade eder." demişlerdir." Ragıb'ın açıklamaları burada sona erdi.

"Onunla kendisi arasında uzak bir mesafe olmasını istediği…" ifadesi, kötü amelin huzura getirilip gözler önüne serilmesinin insanın canını sıktığını, rahatsız ettiğini gösterir. Nasıl ki, bunun karşıt sahnesi olarak da iyi amelin sergilenmesinin de insanı

sevindirdiğini ortaya koyar. Kötülükleri işleyen kişinin, bunların hiç olmamasını isteyeceği yerde, kendisiyle onların arasında uzak bir mesafenin olmasını istemesi, bunların Allah'ın korumasıyla kalıcı olduklarını gözlemlemiş olmasından ileri gelen bir tavırdır. Onun elinden, bunların en kötü bir zamanda, felaketlerin dört bir yandan sökün ettikleri bir durumda gündeme getirilmemelerini ve uzak kalmalarını istemekten başka bir şey gelmez elinden. Nitekim kötü arkadaş ile ilgili olarak da benzeri bir dilekte bulunulur. Yüce Allah bu hususla ilgili olarak şöyle buyuruyor: "Biz ona bir şeytanı sardırırız; artık o, onun bir yakın dostudur... Sonunda bize geldiği zaman, (kötü arkadaşına) der ki: "Keşke benimle senin aranda iki doğu uzaklığı olsaydı. Meğer ne kötü yakın dostmuşsun sen."

(Zuhruf, 36-38)

"Allah, sizi kendisinden sakındırır. Allah, kullarına çok şefkatlidir." Hiç kuşkusuz, ikinci kez sakındırmadan söz edilmesi, konuya verilen önemi ve tehdidin ciddiyetini ortaya koymaktadır. Bu ikinci sakındırmanın, işlenen günahların ahiretteki akıbetlerine -ki ayetin konusu da budur- birinci sakındırmanın da bu günahların sadece dünyadaki veballerine veya hem dünya hem de ahiret sorumluluğuna dönük olması ihtimal dahilindedir.

"Allah, kullarına çok şefkatlidir." ifadesi, yüce Allah'ın kullarına yönelik şefkatini ve acımasını anlatır. Kulluk vasfının öne çıkarılmış olması da bu noktaya yönelik bir vurgu niteliğindedir. Ama aynı zamanda yukarıdaki tehdidi de pekiştirmektedir. Çünkü korkutma

ve sakındırma amaçlı anlatımlarda, bu tür ifadelere yer verilmesi, korkuyu pekiştirme ve konuşmacının öğüt vermeyi hedeflediğini, hayır ve ıslahtan başka bir şey istemediğini anlatma amacına yöneliktir. Tıpkı birine şöyle demen gibi: "Sakın şu işi yapmış olarak karşıma çıkma. Çünkü ben, böyle bir şey yapıp da karşıma çıkan kimseye fölerans tanımamaya yemin ettim. Ben bunu, sana acıdığım ve şefkat duyduğum için haber veriyorum."

Dolayısıyla yukarıdaki ifade -Allah doğrusun daha iyi bilir-şu şekilde yorumlanabilir: "Yüce Allah kullarına yönelik şefkatinden dolayı, cezasının çekilmesi kaçınılmaz olan, hiçbir şefaatçinin ve savunmacının en ufak bir etkinlik göstermediği böyle bir günahı işlemeden önce, onları bu tür davranışlardan nehyediyor."

(Al-i İmran / 31) "De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin."

Daha önce "hübb=sevgi" kavramının anlamı üzerinde durmuş ve bunun gerçek anlamda Allah'a yönelik olabileceği gibi başkasına da yönelik olabileceğini: **"İman edenlerin ise Allah'a olan sevgileri daha güçlüdür."** (Bakara, 165) ayetini tefsir ederken vurgulamıştık.

Burada ise, fazladan şunları söylüyoruz: Hiç kuşkusuz, ayetlerde net bir şekilde dile getirildiği gibi, yüce Allah kullarını kendisine iman etmeye ve ihlasla kulluk sunmaya ve şirkten uzak durmaya davet eder. Şu ayetlerde olduğu gibi: "Haberin olsun; halis olan din yalnızca Al-lah'ındır." (Zümer, 3) "Onlar, dini yalnızca O'na halis kılan hanifler olarak sadece Allah'a kulluk etmekten… başkasıyla emrolunmadı-lar." (Beyyine, 5) "Öyleyse, dini yalnızca O'na halis kılanlar olarak Al-lah'a dua edin; kâfirler hoş görmese de." (Mü'minun, 14) Bunun gibi birçok ayeti örnek göstermek mümkündür.

Hiç kuşkusuz, ihlas=dini sırf Allah'a özgü kılmak, ancak insan kalbinin -ki bir şeyi ancak kalbi, sevgi ve eğilim sonucu ister veya amaçlar- Allah'tan başka düzmece mabut, matlup, put, eş veya dünyevi bir gaye ve hatta cennete kavuşma ve ateşten kurtulma gibi uhrevi bir hedeften soyutlanması, ilgilenmemesi ile gerçekleşebilir. Kalbin tüm ilgisi, tek mabudu olan Allah'a yönelik olmalıdır. Şu halde, dini sırf Allah'a özgü kılmak Allah'ı sevmekle mümkündür.

Gerçek sevgi, her arayanı aradığına, her dileyeni dileğine bağlayan tek araçtır. Sevgi, seveni sevgiliye doğru çeker, ki onu bulsun ve seven sevgili aracılığıyla eksikliğini tamamlasın. Bir seven için

sevgilisinin kendisini sevdiği müjdesinden daha büyük müjde olamaz. İşte bu zaman buluşur iki sevgilinin sevgisi ve buradan başlar âşıkların karşılıklı nazları.

Sözgelimi, insan gıda maddelerini sever ve kendisini onlara yönelik bir çekim alanının içinde bulur. Ki onları bulsun ve açlık dolayısıyla kendisinde meydana gelen eksikliği giderebilsin. Yine insan cinsel birleşmeyi ister. Ki nefsinin buna yönelik beklentisini bulabilsin. Bu yöndeki eksikliğin belirtisi de şehvet duygusudur. Aynı şekilde insan, arkadaşlarıyla buluşmayı da ister. Onu bulmayı ve onunla yakınlık kurmayı arzular. Onu görmediği zamanlar canı sıkılır. Köle efendisini ister ve bazen hizmetçi sahibini kendisine efendi edinir. Ki sahibin sahiplik hakkı ve hizmetlinin de hizmetlilik hakkı doğsun. Eğilim ve sevgi ile ilgili meseleleri incelersen veya değişik aşk hikayelerini okursan, söylediklerimizin ne denli gerçeği yansıttığını görürsün.

Sevgiyi sırf Allah'a özgü kılan kulun tek arzusu, kendisinin Allah'ı sevdiği gibi Allah'ın da onu sevmesi ve yalnızca yüce Allah'ın onun için olmasıdır. İşin gerçek mahiyeti de budur işte. Ancak yüce Allah, Kur'an'da her sevgiyi kendisine yönelik sevgi olarak değerlendirmez. (Sevgi; gerçekte, iki şeyi birbirine bağlayan bir bağdır.) Bu, varlık alemine egemen olan sevgi yasasının da bir gereğidir. Çünkü bir şeyi sevmek, onunla ilgili olan her şeyi sevmeyi gerektirir. Onun yanından ve ondan taraf gelen her şeye boyun eğmeyi ve teslim olmayı kaçınılmaz kılar. Yüce Allah ise, tek ve ortaksız ilâhtır. Her şey varlığıyla ilgili her konuda O'na dayanır. O'na varmak için araçlar edinmeye çalışır. Büyük-küçük her şeyin gidişi O'na yöneliktir. Dolayısıyla her şeyin sevgisi de O'na yönelik olmalıdır. İçtenlikle O'na boyun eğmelidir.

Her insan, tevhit dini ve İslam yolu aracılığıyla ve insanın kavrayışı ve algılayışı oranında kulluğu sırf O'na özgü kılmalıdır. Allah katında geçerli olan tek din İslam'dır. Allah'ın mesajını sunanlar, nebiler ve resuller, insanları bu dine davet etmişlerdir. Özellikle

İslam dini, Allah'a yönelik ihlaslı bir kulluk sistemini temsil eder ki, bundan öte bir ihlas, bundan net bir dini O'na has kılma esaslı bir sistem bulmak mümkün değildir. İslam dini; yasaların, şeriatların ve nebevi yolların gelip dayandıkları fıtratla örtüşen bir dindir. Peygamberler, bütünüyle bu fıtri çizgide hareket etmişlerdir. Kur'an'ı gereği gibi inceleyen bir kimse, bu söylediklerimizden

kuşku duymaz.

Peygamber Efendimiz (s.a.a) izlediği yolu, tevhit yolu ve yüce Allah'ın kendisine emrettiği gibi şirkten berî kulluk çizgisi olarak tanımlamıştır. Yüce Allah bu bağlamda Peygamberimize (s.a.a) şu direktifi vermektedir: "De ki: Bu benim yolumdur. Bir basiret üzere Allah'a davet ederim; ben ve bana uyanlar da. Ve Allah'ı tenzih ederim, ben müşriklerden değilim." (Yusuf, 108) Burada Peygamberimizin (s.a.a) yolunun bir basirete, kulluğu sırf Allah'a özgü kılmaya ve şirkten uzak durmaya dayalı olarak Allah'a davet etme olduğu belirtiliyor. Şu halde, onun yolu davet ve şirkten uzak kulluktan ibarettir. Ona tâbi olmak ve onu izlemek bu hususta onun gibi davranmakla mümkündür. Bu, aynı zamanda ona tâbi olanların da niteliğidir.

Bir başka ayette yüce Allah, Resulullah (s.a.a) için bir hayat sistemi olarak yasalaştırdığı şeriatının, bu yolu, yâni davet ve şirkten berî kulluk esaslı yolu temsil ettiğini vurguluyor ve şöyle buyuruyor: "Sonra seni de bu emirden bir şeriat üzerine kıldık; öyleyse sen ona uy." (Câsiye, 18) Bunun aynı zamanda Allah'a temsil olmayı da ifade ettiğini bildirir: "Eğer seninle çekişip-tartışırlarsa, de ki: "Ben bana uyanlarla birlikte kendimi Allah'a teslim ettim." (Âl-i İmrân, 20) Sonra bunu kendisine nispet ederek onun kendisinin dosdoğru yolu olduğunu belirtiyor: "Bu benim dosdoğru olan yolumdur. Şu halde ona uyun." (En'âm, 153)

Bütün bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, İslam=temel bilgilerin, ahlâki kuralların, pratik uygulamaların ve hayat düsturunun toplamından ibaret olarak Peygamberimiz (s.a.a) aracılığıyla yasalaş

tırılan şeriat, Allah katında şirkten berî kulluk sisteminin adıdır. Bu da sevgiye dayanır, sevgi esasına dayalı olarak yükselir. Demek ki İslam, ihlas dinidir. Diğer bir ifadeyle sevgi dinidir.

Yaptığımız bu uzun açıklamalarla, tefsirini sunduğumuz: "De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun; Allah da sizi sevsin" ayetinin anlamı belirginleşiyor. Buna göre -Allah doğrusunu daha iyi bilir- kastedilen anlam şudur: "Eğer siz gerçek sevgiye dayalı ibadetlerinizi sırf Allah'a özgü kılmak istiyorsanız, ihlas ve İslam olarak tezahür eden sevgiye dayalı olan şu şeriata uyun. Bu, kişiyi Allah'a ulaştıran dosdoğru yoldur. Eğer özelliği bu olan yolumda bana uyarsanız, Allah da sizi sever. Hiç kuşkusuz bu, bir seven için en büyük müjdedir. O zaman dilediğinize kavuşursunuz. Bir seven, sevgisi aracılığıyla ancak böyle bir şeyi arzu eder." Ayeti mutlak

olarak ele aldığımız zaman böyle bir sonuç elde ediyoruz.

Ayetin kâfirleri dost edinmeyi yasaklayan ayetlerden sonra yer almış olmasını göz önünde bulundurup, onu kendisinden önceki ayetlerle bağlantılı olarak ele aldığımız zaman, şöyle bir sonuç çıkıyor karşımıza: Bir yerde dostluk meydana geldi mi daha önce söylediğimiz gibi buna bağlı olarak kişi ile dost edindiği arasında bir sevgi bağı oluşur. Önceki ayet, muhatapları, Allah'ı veli edindiklerine, onun hizbinin saflarında yer aldıklarına ilişkin iddialarında doğru iseler, bunu Peygambere (s.a.a) tâbi olmakla somut olarak ifade etmeye çağırmıştı. Çünkü Allah'ı veli edinmekle kâfirlerin hevalarına uymak bir arada olmaz. (Dost ve veli edinmek de ancak tâbi olmakla olur.)

Allah'ı dost edinen kimsenin, kâfirlerin sahip oldukları dünyanın baştan çıkarıcı, çekici süslerine kapılarak onların tutkulu ihtiraslarının peşinden gitmesi düşünülemez. Tam tersine böyle biri Allah'ın Peygamberi (s.a.a) tarafından pratize edilen dine tâbi olmaya muhtaçtır. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Sonra seni de bu emirden bir şeriat üzerine kıldık; öyleyse sen ona uy ve bilmeyenlerin hevalarına uyma. Çünkü onlar, Allah'tan

hiçbir şeyi senden savamazlar. Şüphesiz zalimler, birbirlerinin velisidirler. Allah ise, muttakilerin velisidir." (Câsiye, 18-19) İkinci ayette, tâbi olma anlamından veli edinme ve dostluk kurma anlamına doğru gerçekleştirilen geçişe dikkat ediniz!

Buna göre, Allah'ı sevip dost edindiğini söyleyen bir kimsenin Resule (s.a.a) tâbi olması gerekir. Ta ki bu sevgisi Allah'ın da onu sevip dost edinmesiyle sonuçlansın. Dolayısıyla sevgi, dost edinmenin esasını, temelini oluşturduğu için, tefsirini sunduğumuz ayette ancak Allah'ın sevgisinden söz edilmiş, veli edinilmesine yer verilmemiştir. Yine, Resulullah'a (s.a.a) ve mü'minlere olan sevginin gerçekte Allah'a dönük olmasından dolayı da ayette yalnızca Allah'ın sevgisine işaretle yetinilmiştir.

"Ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayandır, esirgeyendir." Allah'ın geniş rahmeti ve onun katındaki maddi ve manevi bağışları sonsuzdur. Bunlar kulların içinde bir şahsa veya bir zümreye özgü değildir. Burada ilahî bağışın mutlaklığını sınırlandıracak bir istisnaya da yer verilmemiştir. Bu rahmeti ve ilahî bağışı durduracak tek şey, kişinin buna layık olmaması ve bu yönde kötü bir tercihte bulunmasıdır. Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: "Rabbinin ihsanı kesilmiş değildir." (İsrâ, 20)

Günah, Allah katındaki yakınlık ve bunun sonuçları olan cennet

ve içindeki nimetler gibi onur verici nimetlere erişmeyi engelleyici bir unsurdur. Bilakis, insan kalbinin üzerindeki günah tortularının giderilmesi, günahların bağışlanması ve üzerinin örtülmesi ise, mutluluk kapısını açan ve insanı onur verici bir yurda kavuşturan tek anahtardır. Bu yüzden: "Allah da sizi sevsin." sözünden hemen sonra: "ve günahlarınızı bağışlasın." ifadesine yer verilmiştir. Çünkü yukarıda da söylediğimiz gibi sevgi, seveni sevgiliye çeker. Kulun Rabbine yönelik sevgisi de O'na yaklaşmayı, ibadeti O'na özgü kılmayı ve sadece O'na tapmayı gerektirdiği gibi, yüce Allah'ın da kulunu sevmesini, kula yakın olmasını, uzaklaştıran perdeleri kaldırmasını, gayb örtülerini aralamasını gerektirir. Gü

nahtan başka da perde olmadığına göre, günahların bağışlanması gerekir. Bundan sonraki onur verici nimetler, bağışlar ve kerametler, az önce işaret ettiğimiz gibi Allah'ın ihsan etmesiyle, lütufta bulunmasıyla gerçekleşir.

"Asla, hayır; onların kazandıkları, kalpleri üzerinde pas tutmuştur. Hayır; gerçekten onlar, Rablerinden perdelenmişlerdir." (Mütaffifin, 14-15) ayetler tefsirini sunduğumuz: "Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın." ayetindeki ifadeyle birlikte incelendiği zaman, bizim söylediklerimizin haklılığı net bir şekilde anlaşılacaktır.

(Al-i İmran / 32) "De ki: "Allah'a ve Resulüne itaat edin." Bundan önceki ayette, muhataplar Resule tâbi olmaya çağırılmışlardı. Tâbi olmaksa, birinin izinden gitmek demektir. Ama bu da tâbi olunan kişinin bir yolu izliyor olması ile mümkün olabilecek bir durumdur. Peygamber Efendimizin (s.a.a) izlediği yol, Allah'ın dosdoğru yolu ve Peygamberi aracılığıyla egemen kıldığı şeriatıdır. Ki insanların buna uymaları zorunluluktur. Bundan dolayı, şu anda tefsirini sunduğumuz bu ayette Peygambere (s.a.a) uymanın anlamı, bir kez daha, bu sefer "itaat" kalıbı içinde vurgulanmıştır. Bununla verilen mesaj şudur: Peygamberin de izlediği ihlas (ibadeti sırf Allah'a yönelik olarak yerine getirmek) yolu, özü itibariyle emirler, yasaklar, davetler ve yol gösterici irşatlar toplamından ibarettir.

Dolayısıyla, yolundan gitmek suretiyle Peygambere uymak, yasalaştırılıp egemen kılınan şeriat bağlamında Allah'a ve Resule itaat etmek demektir. Resul ile birlikte ulu Allah'ın zikredilmesi, işin özü itibariyle aynı olduğunu vurgulamak içindir. Ve yüce Allah ile birlikte Resulden söz edilmesi de konunun ona tâbi olmayla ilintili olmasından dolayıdır. Dolayısıyla bazılarının: "Ayette kastedilen anlam şudur: "Ki-taba uymak suretiyle Allah'a, sünnete uymak suretiyle de Resule itaat edin." şeklindeki yorumları yanlıştır.

Çünkü böyle bir yaklaşım: "De ki: Allah'a ve elçisine itaat e-
din." ifadesinin: "De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun."

ifadesini açıkladığı gerçeğiyle bağdaşmaz. Ayrıca ayet, Allah'a itaat etmekle Resule itaat etmenin aynı şey olduğunu vurgulamaktadır. Bu yüzden tekrara gerek duyulmamıştır. Eğer Allah'a itaat ile Peygambere itaat farklı olgular olsaydı, uygun olanı şöyle bir ifadenin kullanılmış olmasıydı: "Allah'a itaat edin ve Resule itaat edin." Tıpkı: "Allah'a itaat edin; elçiye itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de." (Nisâ, 59) ayetinde olduğu gibi. Ki vurguladığımız husus gayet açıktır.

Biliniz ki: İfadenin mutlaklığı ve objektif ortama uygunluğu bağlamında bu ayet hakkındaki değerlendirme, önceki ayete ilişkin değerlendirmeden farklı değildir.

"Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz Allah, kâfirleri sevmez." Bu ayet, yukarıdaki emre uymayıp yüzünü çeviren kimselerin kâfir olduklarını gösterir. Kâfirleri dost edinmeyi yasaklayan diğer ayetlerden de bunu algılamak mümkündür. Burada aynı zamanda bu ayetin önceki ayetin açıklayıcısı konumunda olduğuna yönelik bir işaret de algılıyoruz. Çünkü ayet, kâfirlere yönelik sevgiyi, Allah'a ve Peygambere itaati emretmek suretiyle olumsuzluyor. İlk ayette ise, Peygambere tâbi olmaya ilişkin emre uyan mü'minleri sevmenin gereği vurgulanıyor. Ayetler arasındaki bağlantıyı bu şekilde kurup anlamak gerekir.

Tefsirini sunduğumuz bu ayetlere ilişkin olarak yukarıda yer alan açıklamalardan sırasıyla şu hususlar belirginleşiyor:

a) Takiyye yapmaya genel anlamda izin verilmiştir.

b) Kâfirleri dost edinmenin ve Allah'ın bu hususta yasaklamasına uymamanın cezalandırılmağa yol açtığı ve bunun kesin olarak yasaklandığı açıktır. Bu, yüce Allah'ın kesin, değişmez hükümlerindendir.

c) İlahî şeriat, sırf Allah'a kulluk sunmanın somut şeklidir. Sırf Allah'a kulluk sunmak da Allah'ı sevmenin pratik ifadesidir. Diğer bir ifadeyle: İlahi bilgilerin, ahlâki prensiplerin ve olanca genişliği ve sonsuz ayrıntılarıyla pratik hükümlerin toplamından ibaret olan

din, tahlil ve çözümleme sonucu, ihlâstan başka bir şeyi ifade etmez. Bununla insanın özünü, özünün niteliklerini (yâni ahlâkını), özünün amellerini ve fiillerini tek ve Kahhar olan Allah'a dönük kılmasını kastediyoruz. Sözünü ettiğimiz bu ihlas ise, yalnızca sevgiye dayanır. Nitekim din, başka bir perspektiften teslimiyete, teslimiyet de tevhide dayalı olarak biçimlenir.

d) Kâfirleri dost edinmek küfürdür. Ama zekat vermeyenin ve namazı terk edenin küfrü gibi ayrıntılara ilişkin bir küfürdür. Temel prensiplerle ilgili değil. Daha önce söylediğimiz gibi, kâfirleri dost edinen insanın küfrü, bu dostluğun neden olduğu ifsattan da kaynaklanıyor olabilir. Yâni, kâfirlerle dostluk kurmak, insanı sonunda küfre sürükleyebilir. Mâide suresinin tefsirini sunarken daha ayrıntılı bilgiler sunacağız.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

ed-Dürr-ül Mensûr adlı eserde: **"Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dostlar edinmesinler."** ayetiyle ilgili olarak İbn-i İshak, İbn-i Cerir ve İbn-i Ebu Hatem, İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet ederler: "Ka'b b. Eşref'in müttefiki Haccac b. Amr, İbn-i Ebu Hakik ve Kays b. Zeyd, Ensar'dan bazı kişileri sırdaş-dost edinmek suretiyle onları dinleri hususunda fitneye düşürmeyi amaçlamışlardı. Rifaa b. Munzir, Abdullah b. Cubeyr ve Sa'd b. Hüseyme Ensar'dan olan bu gruba: "Şu Yahudilerden uzak durun. Onları sırdaş edinmekten kaçının. Yoksa sizi fitneye düşürüp dininizden döndürürler." dediler. Ama onlar bu uyarıya kulak asmadılar. Bunun üzerine yüce Allah: **"Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dostlar edinmesinler."** diye başlayıp: "Allah her şeye güç yetirendir." ifadesiyle son bulan ayetleri indirdi. (c.2, s.16)

Ben derim ki: Önceki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı gibi, bu rivayet ayetin zahiriyle uyuşmuyor. Çünkü "Kâfirler" ifadesinin mutlak olarak kullanıldığı zaman, Ehl-i Kitabı da kapsayıp kapsamadığı hususu belirgin değildir. Dolayısıyla bu kıssanın, tefsirini

sunduğumuz ayetlerden çok, Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyi yasaklayan ayetlerin iniş sebebi olması daha uygun düşmektedir.

Tefsir-us Safi adlı eserde: "Ancak onlardan korunma gayesiyle sakınmanız başka." ifadesiyle ilgili olarak Merhum Tabersî'nin elİhticac adlı eserinde, Hz. Ali'den (a.s) naklettiği şöyle bir rivayet aktarılır: **"Allah, dininde takiyye yapmanı emretmiştir. Sakın kendini helake atmayasın. Sana emrettiğim takiyyeyi terk etmeyesin.**

Bu durumda kendinin ve kardeşlerinin kanını hedef eder, kendini ve onları nimetlerden yoksun bırakırsın. Onları Allah düşmanlarının elinde zelil kılarsın. Oysa Allah onları aziz kılmanı emretmiştir." (c.1, s.253)

Tefsir-ul Ayyâşî'de İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: **"Peygamber Efendimiz (s.a.a) şöyle derdi: "Takiyye yapmayanın dini yoktur."** Sonra, Allah: **"Ancak onlardan korunma gayesiyle sakınmanız başka."** buyurmuştur." derdi." (c.1, s.166, h:24)

el-Kafi'de İmam Bakır'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Ademoğlunun mecbur kaldığı her yerde takiyye yapmasını yüce Allah ken-disine helal kılmıştır." (c.2, s.220, h:18)

Ben derim ki: Takiyye'nin meşruluğuna ilişkin olarak Ehl-i Beyt İmamlarından aktarılan rivayetler o kadar çoktur ki, tevatur düzeyine erişmişlerdir. Ayetin de buna ilişkin tartışılmaz bir kanıt içerdiği, gün gibi ortadadır.

Maâni'l Ahbar adlı eserde Said b. Yesar'dan şöyle rivayet edilir: "İmam Cafer Sadık (a.s) bana şöyle dedi: "Din, sevgiden başka nedir ki? Çünkü yüce Allah: "De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin." buyurmuştur."

Aynı hadisi el-Kafi'de (c.8, s.67, h:18) İmam Bakır'dan (a.s) rivayet etmiştir. Yine Tefsir-ul Kummî (c.1, s.100) ve Tefsir-ul Ayyâşî (c.1, s.167, h:25) kitaplarının yazarları bu hadisi Hıza'dan, o da İmam Bâkır'dan (a.s) rivayet etmiştirlerdir. Tefsir-ul Ayyâşî'de Berid aracılığıyla İmam Bakır'dan (a.s) ve Rib'i aracılığıyla da İmam Sadık'tan

(a.s) rivayet edilmiştir. Bu rivayet, yukarıdaki açıklamamızı destekler niteliktedir.
Maani'l Ahbar'da İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilir: "Allah kendisine isyan edeni sevmez." Ardından bunu şu dizelerle ifade ettiği belirtilir:

"İlâha isyan edersin, ama onu sevdiğini söylersin

Bu, ömrüme andolsun ki, görülmemiş bir davranıştır

Eğer onu gerçekten sevseydin, ona itaat ederdin

Seven sevdiğine itaat eder çünkü."

el-Kafi'de İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: **"Allah'ın kendisini sevdiğini bilmek kimin hoşuna gidiyorsa, Allah'a itaat**

yönünde çalışsın ve biz Ehl-i Beyt'e tâbi olsun. Allah'ın, Peygamberine şöyle dediğini duymamış mıdır?: "De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın." (C.8, s.13, h:1)

Ben derim ki: **"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin; elçiye itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de." (Nisâ, 59) ayetini tefsir ederken, Ehl-i Beyt İmamlarına tâbi olmanın Peygambere (s.a.a) tâbi olmak anlamına gelişinin mahiyetini etraflı bir şekilde açıklayacağız.**

ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde, Abd b. Hamid, Hasan'dan şöyle rivayet eder: "Resulullah Efendimiz (s.a.a) buyurdu ki: **"Sünnetimden yüz çeviren benden değildir."** Ardından şu ayeti okuduğunu belirtir: **"De ki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin." (c.2, s.17)**

Yine aynı eserde, İbn-i Ebu hatem, Ebu Nuaym Hilyet-ul Evliya adlı eserde ve Hakim Aişe'den şöyle rivayet ederler: "Resulullah Efendimiz (s.a.a) buyurdu ki: **"Şirk, karanlık bir gecede düz bir kaya üzerindeki küçücük bir karıncanın hareketinden daha gizlidir. Şirkin en hafifi bir şekilde zulme karşı sevgi beslemek ve adalete karşı buğzetmektir. Din; Allah için sevmek ve Allah için**

buğzetmekten başka nedir ki?! Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Deki: Eğer siz Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin."

(c.2, s.17)

Yine aynı eserde, Ahmet, Ebu Davut, Tirmizi, İbn-i Mace, İbn-i Habban ve Hakim, Ebu Rafi kanalıyla Peygamberimizin (s.a.a) şöyle buyurduğunu rivayet ederler: **"İçinizden biri saltanat tahtına kurulup, benim tarafımdan emredilen veya yasaklanan bir şey kendisine hatırlatıldığında: "Bilemiyoruz. Biz, Allah'ın kitabında bulduklarımıza tâbi oluruz." demesin." (c.2, s.17)**

AYETLERİN MEALİ 33-34

33- Gerçek şu ki Allah, Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmrân ailesini alemler üzerine seçti.

34- Onlar birbirlerinden türeme tek bir zürriyettir. Allah işitendir, bilendir.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Böylece Meryem oğlu İsa (a.s) kıssalarına ve bu kıssalarla ilgili değerlendirmelere, onunla ilgili gerçek bilgilerin aktarımına, Ehl-i Kitabın asılsız iddialarının aksini kanıtlayan somut gerçeklerin serde-dilmesine başlanıyor. Bu iki ayet, kendisinden sonraki ayetleri, ken-disinden önce yer alan ve Ehl-i Kitabın üzerinde bulunduğu durumu sergileyen ayetlere bağlıyor.

(Al-i İmran / 33) "Gerçek şu ki Allah, Adem'i, Nuh'u… seçti." Ayetin orijinalinde geçen ve "istefa" kelimesinin mastarı olan "istifa", **"Andolsun, biz onu dünyada seçtik."** (Bakara, 130) ayetini tefsir ederken söylediğimiz gibi "Bir şeyin özünü alıp, onu bulandırıcı şeylerden kurtarmak" demektir. Bu açıdan "ihtiyar=seçme" kelimesine yakın bir anlam ifade etmektedir. Öte yandan "İslam" makamına dayalı olarak belirginleşen "velayet" makamıyla örtüşmektedir. Ki kulun salt Rabbinin emrine tes-lim olması, yalnızca O'nu razı edecek şeyler yapması düzeyinde bir yaşam çizgisine erişmesini anlatır.

Ancak, burada kastedilen "alemlerden üstün kılma" değildir. Eğer bu seçmeyle söz konusu husus kastedilseydi, ayette "alem

lerden" şeklinde bir ifadenin kullanılması daha uygun olurdu. Bu durumda İslam'ın sırf onlara özgü kılındığı şekilde bir sonuçla karşılaşılırdı ki, anlam bozulurdu. Çünkü alemler üzerine seçmek, bir tür tercih ve başkalarının ortaklığı söz konusu olmayacak şekilde bazı hususlarla ilgili olarak öne geçirmek demektir.

Buradaki "seçme"nin farklı olduğuna ilişkin olarak verdiğimiz bilgilerin doğruluğunun kanıtı şu ayettir: "Hani melekler: "Meryem, şüphesiz Allah seni seçti, seni arındırdı ve alemlerin kadınlarından üstün kıldı." (Âl-i İmrân, 42) Görüldüğü gibi bu ayette iki türlü "seçme"den söz ediliyor. Şu halde "seçme"ler arasında fark vardır.

Yüce Allah, alemler üzerine seçilenler arasında Hz. Adem ve Hz. Nuh'tan söz ediyor. Hz. Adem'e gelince; onun seçilişi, yüce Allah'ın yeryüzüne halife kıldığı insan türünün ilk bireyi olmasıdır. Yüce Allah konuyla ilgili olarak şöyle buyuruyor: "Hani Rabbin, meleklere: "Muhakkak ben, yeryüzünde bir halife var edeceğim." demişti." (Bakara, 30) İlk kez tövbe kapısının açılmasına neden olan da odur: "Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve doğru yola iletti." (Tâhâ, 122) İlk defa kendisine din gönderilen ve bu dinden kaynaklanan bir şeriat verilen de odur: "Artık size benden bir yol gösterici gelecektir; kim benim hidayetime uyarsa, artık o şaşırıp sapmaz ve mutsuz olmaz." (Tâhâ, 123) Bu niteliklere sahip bir kişi daha yoktur. Bu ne güzel bir şan onun için.

Hz. Nuh'a gelince; o: **"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah… peygamberler gönderdi."** (Bakara, 213) ayetini tefsir ederken söylediğimiz gibi kitap ve şeriat sahibi, Ulu'l Azm (çığır açıcı) beş peygamberden biridir. İnsanlığın ikinci babasıdır. Yüce Allah alemler içinde onun üzerine selam kılmıştır: **"Ve onun soyunu, dünyada onları bâki kıldık. Sonra gelenler arasında ona hayırlı bir isim bıraktık. Alemler içinde selam olsun Nuh'a."** (Sâffat, 79)

Sonra yüce Allah, alemler üzerine seçilenler arasında İbrahim ailesinden ve İmrân ailesinden söz ediyor. Ayetin orijinalinde ge

çen "âl" kelimesi, bir şeyin has yakınları anlamında kullanılır. Ragıp, el-Müfredat adlı eserinde şunları söyler: "Bir görüşe göre "âl" kelimesi, "ehl" kelimesinden dönüşmüştür. Çünkü "âl"ın küçültme ismi "uheyl" şeklindedir. Ancak bu kelime konuşan canlıların seçkinlerine izafe edilir, bunların adısanı bilinmeyenlerine, zamana ve mekana izafe dilmez. Sözgelimi: "Falanın âlı" denir de "Adamın âlı" veya "şu zamanın" yahut "şu konunun âlı" denmez. Örneğin: "Terzinin âlı" denmez. Tersine bu kelime en üstün ve en şerefli olanlara izafe edilir. "Allah'ın âlı", "sultanın âlı" denebilir. Ama "ehl" kelimesi her şeye izafe edilebilir: "Zamanın ehli" ve "Beldenin ehli" denilebildiği gibi "Allah'ın ehli" ve "Terzinin ehli" de denebilir." Bir görüşe göre; bu kelime şahıs isimdir ve "uvely" şeklinde küçültülür. Akrabalık veya kölelik yoluyla insana çok yakın olan kimseler anlamında kullanılır." el-Müfredat'tan aldığımız alıntı burada sona erdi. Şu halde "İbrahim'in ve İmrân'ın âli"nden maksat, onların ehli içinde kendisine çok yakın olanlardır.

İfadenin zahirinden anladığımız kadarıyla İbrahim'in ailesinden maksat, soyundan gelen iyilerdir. İshak, İsrâil (Yakup) ve diğer İsrâiloğulları'ndan olan peygamberler, İsmail ve onun soyundan gelen pâk kimseler, hepsinin efendisi Hz. Muhammed (s.a.a) ve

velayet makamı itibariyle ondan sonra gelip ona bağlı olanlar gibi. Ancak İbrahim ailesi ile birlikte İmrân ailesinden de söz edilmesi, ifadenin bu genişlikte kullanılmadığını gösterir. **Çünkü burada sözü edilen İmrân, ya Meryem'in ya da Musa'nın babasıdır. Her iki takdirde de İbrahim'in soyunun ve âlinin kapsamına girer. Ama görüldüğü gibi ayette, İbrahim'in âlinin dışında tutulmuşlardır. Bu halde, bu ayette geçen "İbrahim'in âli"nden maksat, temiz soyunun bir kısmıdır, tümü değil.**

Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Yoksa anlar Allah'ın kendi fazlından insanlara verdiklerini mi kıskanıyorlar? Doğrusu biz, İbrahim'in ailesine kitabı ve hikmeti verdik; onlara büyük bir mülk de verdik." (Nisâ, 54) Ayetin içinde yer aldığı bölümün akışını

göz önünde bulundurduğumuz zaman, İsrâiloğulları'nın tutumlarını reddedici ve onları yerici mahiyette olduğunu görürüz. Dolayısıyla bu ayette sözü edilen: "İbrahim ailesi" ile, İsrâiloğulları'ndan yâni İshak'tan, Ya-kup'tan ve Yakub'un soyundan (ki onlar İsrâiloğulları'dır) başka bir topluluk kastedilmiştir. Geride, İbrahim' in tertemiz ailesini temsil etmek üzere İsmail'in soyundan başkası kalmıyor. Peygamber Efendimiz (s.a.a.) ve Ehl-i Beyti de bunlar arasında yer alır.

İleride, inşallah, ayette geçen "insanlar" ifadesiyle bizzat Peygamberimizin (s.a.a) kastedildiğinden ve onun bu ayetin delaletiyle İbrahim'in ailesinin kapsamına girdiğinden söz edeceğiz.

Ayrıca, başka ayetler de bu hususa işaret etmektedir: "Doğrusu, insanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar ve bu Peygamber ile iman edenlerdir." (Âl-i İmrân, 68) "İbrahim, İsmail'le birlikte Evin (Kâbe'nin) sütunlarını yükselttiğinde ikisi şöyle dua etmişti: "Rabbi-miz, bizden bunu kabul et. Şüphesiz, sen işiten ve bilensin; Rabbimiz, ikimizi sana teslim olmuş kıl ve soyumuzdan sana teslim olmuş bir ümmet ver. Bize ibadet yöntemlerini göster… Rabbimiz, içlerinden onlara bir elçi gönder, onlara ayetlerini okusun, kitap ve hikmeti öğretsin ve onları arındırsın." (Bakara,

127-129)

Dolayısıyla "İbrahim'in ailesi" onun İsmail kanalıyla devam eden tertemiz zürriyetidir. Tefsirini sunduğumuz ayette sınırlandırma kastı güdülmüyor. Bu ayette, İbrahim'in ve Musa gibi İshak kanalıyla süren soyundan gelen tertemiz peygamberlerin seçilmişliğinden söz edilmemiş olması ile, birçok ayette insanların menkıbelerinden, üstün konumlarından ve yüksek derecelerinden söz edilmiş olması arasında bir çelişki yoktur. Konuyla ilgili birçok ayet

vardır ve onları burada zikretmenin gereği yoktur. Çünkü bir şeyi olumlamak, ondan başkasını olumsuzlamak anlamına gelmez.

Ayetteki bu yaklaşım, İsrâiloğulları'na ilişkin şu tür nitelemelerle de çelişmemektedir: "Andolsun, biz İsrâiloğulları'na kitap,

hüküm ve peygamberlik verdik, onları temiz ve güzel şeylerle rızıklandırdık ve onları alemlere üstün kıldık." (Câsiye, 16) Ayetler arasında çelişmenin olmaması apaçıktır.

İsrâiloğulları'nın alemlerden üstün kılınması, başkalarının hem alemlerden, hem onlardan üstün kılınmasına engel değildir. Bir veya bir kaç kavmin başkalarından üstün kılınmış olması, yalnızca onların dünyevî veya uhrevî fazilet açısından diğer insanların önüne konulmuş olduklarını gösterir. Eğer onların insanlardan üstün kılınmaları, başkalarının üstün kılınmışlığını veya tefsirini sunduğumuz ayette sözü edilenlerin, yâni Adem'in, Nuh'un, İbrahim'in ailesinin ve İmrân ailesinin alemlerin üzerinde seçilmiş olmaları, başkalarının alemler üzerinde seçilmiş olmalarını olumsuzlasaydı, bu durumun ayette zikredilenler arasında da bu tür bir olumsuzlamayı gerektireceği açıktır.

Aynı şekilde bunların, başkalarına üstün kılınmış olmaları, birbirlerine üstün olmalarını da olumsuzlamaz. Nitekim yüce Allah, peygamberleri alemlerden üstün kıldığı gibi, onların bazısını da diğer bazısından üstün kılmıştır. Yüce Allah konuyla ilgili olarak şöyle buyuruyor: "Onların hepsini alemlere üstün kıldık." (En'âm, 86) "Biz peygamberlerin bir kısmını bir kısmına üstün kıldık." (İsrâ, 55)

İmrân ailesine gelince; İmrân'ın Meryem'in babası olduğu anlaşılıyor. Tefsirini sunduğumuz bu iki ayetin, İmrân'ın karısının ve kızı Meryem'in kıssasını anlatan ayetlerden hemen sonra yer almış olması da bunu desteklemektedir. Kur'an'da Meryem'in babası "İmrân" ismiyle bir kaç kez zikredilmiştir. Ama Musa'nın babasıyla ilgili olarak kullanıldığı kesinlik kazanan İmrân ismi, bir tek yerde bile zikredilmemiştir. Bu durum, ayette geçen "İmrân" ismiyle Meryem'in babasının kastedildiği görüşünü desteklemektedir. Buna göre, ayette geçen "İmrân ailesi" ifadesiyle Hz. Meryem ve Hz. İsa veya ikisiyle birlikte İmrân'ın zevcesi kastedilmiştir.

Hıristiyanların Meryem'in babasının adının "İmrân" olduğunu kabul etmedikleri değerlendirmesine gelince; Kur'an onların hevasına uyacak değildir.

(Al-i İmran / 34) "Onlar birbirlerinden türeme tek bir zürriyettir." Zürriyet kelimesi aslında küçük çocuklar anlamındadır. Daha sonra bütün çocuklar anlamında kullanılmıştır. Ayette kastedilen de budur. Grame-tik açıdan atf-ı beyan konumunda olduğu için mansuptur.

"...birbirinden..." ifadesi gösteriyor ki varsayılan her bir grup, diğer gruptan başlayıp onda son buluyor. Bu da tümünün, nitelik ve durum itibariyle parçaları birbirinden ayırdedilmeyecek şekilde benzeşmesini gerektirir. Konu onların seçilmiş olmalarıyla ilgili olduğuna göre, bu demektir ki, onlar, yüce Allah'ın kendilerini alemler üzerine seçmek suretiyle bahşettiği üstünlük niteliği bakımından birbirinden farksızdırlar. Çünkü ilahi fiillerde boş, yararsız ve oyun gibi şeyler ta-savvur edilemez. Alemde son derece önemli hayırlara menşe oluşturan, seçip üstün kılma olayı da ilahi fiillerdendir.

"Allah işitendir, bilendir." Onların vicdanlarının derinliklerindeki duygularına delalet eden sözlerini işitir. Vicdanlarının ve kalplerinin derinliklerindeki düşüncelerini, duygularını bilir. Bu bakımdan bu son cümle, onların seçilmişliklerini gerekçelileştirme amacına yöneliktir. Nitekim: "Onlar birbirlerinden türeme tek bir zürriyettir." ifadesi de seçilme nimetinin tümünü kapsadığına işaret eden bir gerekçelileştirme cümlesi konumundadır. Dolayısıyla ifadeden şu sonucu algılıyoruz: Yüce Allah bunları alemlerin üzerine seçti. Ancak bu seçilmişlik tümünü kuşatan bir lütuftur. Çünkü onlar, bireyleri benzeşen tek bir zürriyettir. Kalplerin teslim olmuşluğu ve hak mesajın temsilciliği bakımından birbirlerine gelip dayanırlar. Allah, onları alemlerin üzerine seçmekle onlara büyük nimet bahşetmiştir. Çünkü o, onların sözlerini işitir ve kalplerinde geçenleri bilir.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 13

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

el-Uyun'da İmam Rıza (a.s) ile Me'mun arasında geçen şu diyaloğa yer verilir: "Me'mun dedi ki: "Allah, Peygamberin (s.a.a) soyunu diğer insanlardan üstün kılmış mıdır?" İmam (a.s) dedi ki: "Yüce Allah kitabının muhkem ayetlerinde Hz. Peygamberin (s.a.a) soyunun geri kalan insanlardan üstün olduğunu belirtmiştir." Me'mun şöyle dedi: "Bu dediğin, kitabın neresindedir?" İmam Rıza

(s.a) şöyle dedi: "Gerçek şu ki, Allah, Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmrân ailesini alemler üzerine seçti. Onlar birbirlerinden türeme tek bir zürriyettir." (c.1, s.230, h:23)
Tefsir-ul Ayyaşî'de Ahmed b. Muhammed, İmam Rıza'dan (a.s),

o da İmam Bakır'dan (a.s) şöyle rivayet eder: "Kim, (Allah'ın) bir işten (halkın işinden) boşaldığını (yarattıktan sonra onların işlerine karışmadığını) iddia ederse, yalan söylemiş olur. Çünkü yüce Allah'ın meşiyeti canlılar arasında yürürlüktedir; istediğini diler ve dilediğini yapar. Allah şöyle buyurmuştur: "Onlar birbirlerinden türeme tek bir zürriyettir. Allah işitendir, bilendir." Sonu başındandır ve başı sonundandır. Eğer ondan bir şeyin kesin olacağı [İmrân'a erkek çocuğu verileceği] size haber verilir ama ondan başkası [kız çocuğu Meryem] olursa, yine de bildirildiğiniz üzere sonra o haber [Hz. İsa'nın doğmasıyla erkek çocuğunun verilmesi] gerçekleşmiştir. [Dolayısıyla bu tür olaylarla Allah'ın işlerden el çektiğini sakın sanmayasınız.] (c.1, s.169, h:32)
Bu ifade: "Onlar birbirlerinden türeme tek bir zürriyettir." cümlesi hakkında yaptığımız açıklamalara işaret ediyor.

Yine aynı eserde İmam Bakır'ın (a.s) bu ayeti okuduktan sonra şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Biz onlardanız. Biz bu zürriyetin devamı ve bakiyesiyiz." (c.1, s.168, h:29)

Ben derim ki: İmam (a.s): "Biz bu zürriyetin devamı ve bakıyesiyiz." sözünde geçen "itret", aslı itibariyle bir şeyin dayandığı temel demektir. Bu yüzden evlatlara ve göçüp giden yakın akrabala

ra "itret" denir. Diğer bir ifadeyle, aşiretin koruma altında olan bel kemiği anlamını ifade eder. Bundan anlaşılıyor ki, Hz. İmam (a.s) yüce Allah'ın: "Onlar birbirlerinden türeme tek bir zürriyettir." sözünden, Adem'den, Nuh'a, İbrahim ailesine ve İmrân ailesine doğru devam eden ve korunan bir soy birliğini anlamıştır. Böylece Adem ve Nuh'la birlikte İbrahim ailesi ile İmrân ailesinin zikredilmiş olmasındaki incelik de anlaşılıyor. Bu, seçilmişliğin bir zincirin halkaları gibi bitişik bir şekilde devam ettiğine yönelik bir işarettir.

AYETLERİN MEALİ 35-41

35- Hani İmrân'ın karısı demişti ki: "Rabbim, karnımda olanı, her türlü bağımlılıktan özgürlüğe kavuşturulmuş olarak sana adadım, benden kabul et. Şüphesiz sen işitensin, bilensin."

36- Onu doğurunca, Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilirken, dedi ki: "Rabbim, onu kız doğurdum." Oysa erkek, kız gibi değildir. "Ona Meryem adını verdim. Ben onu ve soyunu kovulmuş şeytandan sana sığındırırım."

37- Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabulle kabul etti; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi ve Zekeriya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriya onun yanına, mihraba her girişinde onun yanında bir rızık bulurdu. "Ey Meryem, bu sana nereden (geliyor)?" deyince, "Bu, Allah katındandır. Şüphesiz Allah dilediğine hesapsız (karşılıksız) rızık verir." derdi.

38- Orada Zekeriya Rabbine dua etti; "Rabbim, bana katından tertemiz bir soy armağan et. Doğrusu sen duaları işitensin." dedi.

39- O, mihrapta durmuş namaz kılarken, melekler ona seslendi: "Allah sana, Allah tarafından gelen bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, nefsine hakim ve iyilerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler."

40- Dedi ki: "Rabbim, bana gerçekten ihtiyarlık ulaşmışken ve karım da kısırken nasıl bir oğlum olabilir?" "Böyle-dir" dedi, "Allah dilediğini yapar."

41- "Rabbim, o halde bana alamet ver!" dedi. "Senin için alamet, işaret dışında insanlarla üç gün konuşmamandır. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et." dedi.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

(Al-i İmran / 35) "Hani İmrân'ın karısı demişti ki:"Rabbim, karnımda olanı, her türlü bağımlılıktan özgürlüğe kavuşturulmuş olarak sana adadım, benden kabul et. Şüphesiz sen işitensin, bilensin." Adak; bir insanın aslında vacip olmayan bir şeyi kendi üzerine gerekli kılması, zorunlu hale getirmesi demektir. Özgür kılma anlamına gelen "muharreren" kelimesinin mastarı "tahrir" ise, bağları çözüp serbest bırakmayı ifade eder. Köle azat etmek anlamında kullanılan "tahrir" buradan

gelir. Yine kitap yazmak anlamında kullanılan "tahrir" de buradan gelir, çünkü bununla, sanki zihin ve düşünce dağarcığında olan anlamlar serbest bırakılır. Ayetin orijinalinde geçen "Tekabbel" kelimesinin mastarı "Takabbül" ise, isteyerek ve memnuniyetle bir şeyi kabul etmek demektir. Hediye kabul etmek ve dua kabul etmek gibi.

"Hani İmrân'ın karısı demişti ki: "Rabbim, karnımda olanı… sana adadım..." ifadesi, kadının bu sözleri söylediği sırada hamile olduğunu ve İmrân'dan hamile kalmış olduğunu gösterir. İfadenin satır aralarından kocası İmrânın o sırada yaşamadığını algılamak mümkündür. Aksi takdirde, karnındaki yavrusunu, kendi başına, bağımsız bir adaması mümkün olamazdı. Buna: "Onlardan hangisi Meryem'in bakımını üstlenecek diye kalemleriyle kur'a atarlarken sen yanlarında değildin." (Âl-i İmrân, 44) ayeti de işaret etmektedir. Söz konusu ayeti tefsir ederken daha ayrıntılı bilgi sunacağız.

Bilindiği gibi, baba veya annenin çocuğunu özgür bırakması, ancak onun üzerindeki terbiye etme, amaçları doğrultusunda kullanma ve emirlerine uymayı zorunlu kılma şeklinde somutlaşan velayet haklarını kaldırmaları şeklinde olur. Dolayısıyla çocuk bu şekilde serbest bırakıldığı zaman, anne ve babasının kendisini kullanmaları tasallutundan kurtulmuş olur. Yoksa çocuğun anne ve babası tarafından özgür bırakılması, kölelikten azât edilmesi

anlamında değildir. Buna göre eğer serbest bırakma işlemi, yüce Allah'a adanmışsa, çocuk Allah'ın velayeti altına girmiş olur; O'na ibadet eder, O'na hizmet eder. Ya da adanmadığı ve özgür bırakılmadığı takdirde, anne-babanın velayeti altında bulunması ve onlara hizmet etmesi gerekli olduğu bir zaman sürecinde havralarda, kiliselerde veya Allah'a ibadet amacıyla kullanılan diğer bir mekanda hizmet eder.

Denildiğine göre, o dönemde insanlar çocuklarını Allah'a adarlardı. Anne ve baba çocuğu kendi çıkarları doğrultusunda çalıştırmazlardı; onu kendi ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirmezlerdi. Tersine o-nu, hizmet etmek ve nefis tezkiyesi yapmak üzere kiliseye bırakırlardı. Böylece erginlik çağına erişinceye kadar oradan ayrılmazdı. Erginlik çağına eriştiğinde kilisede kalmak ya da gitmek arasında serbest bırakırlardı. Bundan sonra çocuk dilerse kalır, dilerse çekip giderdi.

İfadeden anlaşıldığı kadarıyla, kadın, karnındaki çocuğun kız

değil erkek olduğuna inanıyordu. Çünkü Rabbine kesin ifadeli, hiçbir ihtimale yer vermeden şartsız ve kayıtsız olarak dua ediyordu: "Karnımda olanı, her türlü bağımlılıktan özgürlüğe kavuşturulmuş olarak sana adadım." diyor ve meselâ: "Şayet erkek olursa." gibi bir ifadeye yer vermiyor.

İfadede geçen "muharreren=özgürlüğe kavuşturulmuş olarak" kelimesi, hem erkek hem dişi anlamında kullanılan "ma-mevsule"nin "hâli" olduğu için eril olarak kullanılmamıştır. Çünkü eğer kadın, ister erkek, ister kız olsun karnındakini adamış olsaydı, doğum yaptığı zaman: "Rabbim, onu kız doğurdum." diye üzülmezdi. İleride açıklayacağımız gibi: "Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilirken" ve: "Oysa erkek, kız gibi değildir." ifadelerine yer vermenin de bir anlamı olmazdı.

Yüce Allah'ın kadının kesin bir ifadeyle söylediği sözleri hikaye etmesi, kadının bu yöndeki kanaatinin sadece laf olsun diye söylemediğini ya da deney ve benzeri yollarla kadınların zihinlerinde uzanan sezgisel verilere dayalı olarak konuşmadığını

uzanan sezgisel verilere dayalı olarak konuşmadığını gösteriyordu. Çünkü bü-tün bunlar zandır; zan ise, haktan yana bir yarar sağlamaz. Ayrıca yüce Allah, batıldan ancak batıllığını ortaya koymak ve geçersiz kılmak için söz eder. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Allah, her dişinin neyi yüklendiğini ve döl yataklarının neyi eksiltip neyi eklediğini bilir." (Râ'd, 8) "Kıyamet saatinin bilgisi, şüphesiz Allah'ın katındadır. Yağmuru yağdırır; rahimlerde olanı bilir." (Lokman, 34) Böylece, rahimlerde olanı bilme, yüce Allah'a özgü bir gayb olarak sunuluyor. Diğer bir ayette de şöyle buyuruluyor: "O, gaybi bilendir. Kendi gaybını kimseye açık tutmaz. Ancak elçileri içinde razı olduğu kimseler başka." (Cin, 2627) Burada da O'ndan başkasının gaybi bilmesinin vahye bağlı olduğu belirtiliyor.

Şu halde yüce Allah'ın, kendi ilmine özgü kıldığı bir hususta bu kadının kesin bir inanca dayalı olarak söylediklerini hikaye etmesi, kadının karnındaki çocuğun cinsiyetinin erkekliğine ilişkin olarak söylediği sözlerin bir şekilde vahye dayandığını gösterir. Bu yüzden çocuğun kız olduğu anlaşılınca, bir erkek çocuğuna sahip olmadığından dolayı üzülmediği gibi, bir kez daha kesin ve kararlı bir ifadeyle: "Ben onu ve soyunu, kovulmuşşeytandan sana sığındırırım." diyor. Burada da somut hiçbir belirti yokken, kızın zürriyetinin olacağını kesin bir ifadeyle belirtiyor.

"Benden kabul et." sözünün mahzuf olan mef'ulu, salih bir amel olduğundan dolayı adama işinin kendisi ihtimal dahilinde

olduğu gibi, özgürlüğe kavuşturulmuş çocuk da olabilir. Fakat: "Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabulle kabul etti." ifadesi, özgürlüğe kavuşturulmuş çocuğun kastedildiğine işaret etmektedir.

(Al-i İmran / 36) "Onu doğurunca… "Rabbim, onu kız doğurdum" dedi." "Karnında olan" ifadesinin yerine dişil "ha" zamirinin kullanılmış olması, gayet incelikli bir özetleme, kısaca ifade etme şeklidir. Dolayısıyla cümlenin anlamı şu şekilde belirginleşiyor: Karnındakini doğurun

ca ve onun bir kız çocuğu olduğu anlaşılınca, dedi ki: "Rabbim, onu kız doğurdum." Bu ifade, doğan çocuğun cinsiyetini bildirmek için değil, ama üzüntüyü ve hasreti yansıtmak için kullanılmıştır. Ki bu husus ayetin akışından rahatlıkla anlaşılır.

"Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilirken... Oysa erkek, kız gibi değildir." Her iki cümle de ara cümlecik konumundadır, yâni ayraç amaçlı cümledir ve Allah tarafından söylenmişlerdir. İmrân'ın karısı tarafından söylenmiş değildir. Bazılarının: "Birinci cümle yüce Allah'ın, ikincisi ise İmrân'ın karısınındır." şeklindeki değerlendirmeleri de doğru değildir.

Birinci cümlenin ifade ettiği anlam açıktır; fakat kadının: "Rabbim onu kız doğurdum." şeklindeki sözleri hasret ve üzüntüyü dışa vurmak için telaffuz edildiğinden dolayı, yüce Allah'ın: "Allah, onun ne doğurduğunu daha iyi bilirken." şeklindeki sözleri, doğan çocuğun kız olduğunun Allah tarafından bilindiğinin vurgulanması için yer almıştır. Demek isteniyor ki: Biz onun kız olduğunu biliyoruz; fakat biz, onun temenni ettiği şeyi en güzel şekilde ve en pratik tarzda sonuçlandırmayı istedik. Eğer kadın, karnında kız çocuğunu yaratmamızdaki maksadı bilseydi, bu şekilde üzülüp hasret duymayacaktı.

Oysa onun istediği erkek çocuğunun, bizim ona bahşettiğimiz kız çocuğu gibi olması mümkün değildir. Bir kız çocuğunun olmasıyla meydana gelebilecek gelişmeler, erkek çocuğuyla birlikte yaşanmaz. Onun beklediği erkek çocuğu en fazla İsa gibi peygamber olabilir, doğuştan kör ve alacayı iyileştirir, ölüyü diriltir. Fakat bu kız çocuğu aracılığıyla Allah'ın kelimesi tamamlanacak ve babasız olarak bir çocuk dünyaya getirilecektir. O ve oğlu, alemler için bir ayet ve işaret olacaklar. Oğlu daha beşikteyken insanlarla konuşacak, Allah'tan bir ruh ve bir kelime olacaktır. Allah katında onun örneği Adem'in örneği gibi olacaktır. Bunun gibi yüce Allah, Meryem'in ve oğlu İsa'nın yaratılışı ile daha birçok göz kamaştırıcı mucizeleri insanlara gösterecektir.

Buradan hareketle: "Oysa erkek, kız gibi değildir." sözünün İm-rân'ın karısının yerine yüce Allah'a atif olduğunu anlıyoruz. Eğer bu söz, kadın tarafından söylenseydi: "Oysa kız, erkek gibi değildir." şeklinde telaffuz edilmeliydi, tersi değil. Çünkü onurlu bir şeyi veya yüksek bir makama sahip olmayı bekleyen, ama ondan daha düşük bir şeyi elde eden, bundan dolayı da üzüntüsünü bildirmek isteyen bir kimse: "Bu elde ettiğim şey, istediğim ve arzuladığım şey değildir." veya "Bana nasip olan şu şey, beklediğim şey değildir." der. "Benim beklediğim şey, bana nasip olan şu şey gibi değildir." şeklinde konuşmaz. Dolayısıyla ayetin orijinalinde geçen "zeker=erkek" ve "ünsa=kız" kelimelerinin başındaki veya sadece "ünsa=kız" kelimesinin başındaki marifelik edatı olan "el" takısı zihin içi ahit algı içindir.

Tefsir bilginlerinin bir çoğu: "Oysa erkek, kız gibi değildir." ifadesinin, İmrân'ın karısının sözlerinin devamı gibi algılamıştır. Bu yüzden kızdan önce erkeğin zikredilmesini izah etmekte güçlük çekmişler ve maksatla ilgisi bulunmayan yorumlar yapmak zorunda kalmışlardır. Konuyla ilgili detaylı bilgiler edinmek için, bu görüşe sahip olan tefsir bilginlerinin kitaplarına müracaat edilsin.

"Ona Meryem adını verdim. Ben onu ve soyunu kovulmuşşeytandan sana sığındırırım." Denildiğine göre Meryem kelimesi, İbranicede ibadet eden ve hizmet eden kadın demektir. Bununla da, doğar doğmaz çocuğa isim verilmesinin ve yüce Allah'ın bu isimlendirmeden söz etmiş olmasının nedenini kavrıyoruz. Çünkü kadın, çocuğun ibadet ve kiliseye hizmet için özgürlüğe kavuşturulmuş bir erkek olmasından ümidini kesince, hemen çocuğa isim vermeye ve daha isim verme anından itibaren onu ibadet ve mabet hizmetine hazırlamaya başlıyor. Dolayısıyla, kadının: "Ona Meryem adını verdim." sözü: "Ben doğurduğum bu çocuğu özgürlüğüne kavuşmuş olarak sana adadım." anlamında kullanılmıştır. Kadının sarf ettiği bu sözlerin, adak verme niteliğinde olduğunun

kanıtı, yüce Allah'ın şu sözleridir: "Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabulle kabul etti; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi..."

Sonra kadın, çocuğunu ve soyunu taşa tutulmuş, kovulmuş şeytandan Allah'a sığındırıyor. Ki Allah'a yönelik ibadeti yerine getirsin ve mabet hizmetini ifa etsin. Böylece verilen isim, anlamıyla örtüşmüş olsun.

"Ve soyunu…" ifadesine gelince; bu ifade herhangi bir şart ve kayıtla birlikte zikredilmediği için, karşılıklı konuşma esnasında, hakkında bilgi sahibi olmayan bir kimsenin -gelecek zamanı Allah'tan başka kimsenin bilmediği gaybın kapsamında olduğu için- bu şekilde kanuşması doğru olmaz. Çünkü insanın gelecekteki durumu, Allah'tan başka kimsenin bilmediği gaybın kapsamındadır. Dolayısıyla, bu ifade hakkındaki değerlendirme: "Rabbim, karnımda olanı, her türlü bağımlılıktan özgürlüğe kavuşturulmuş olarak sana adadım." ifadesine ilişkin değerlendirmemizin aynısı olacaktır.

Şu halde bunun bir tek izahı vardır: Kadın İmrân'ın sulbünden salih bir erkek çocuğuna sahip olacağını biliyordu. Hamile kalıp İm-rân'ın da ölümünü görünce, karnındaki çocuğun vadedilen erkek çocuğu olduğundan kuşku duymadı. Ancak çocuğu doğurup yanıldığını fark edince, vadedilen çocuğun bu kız neslinden geleceğini anladı ve hemen adağını erkekten kıza kaydırdı. Kızın adını da ibadet eden ve hizmet eden anlamına gelen Meryem olarak koydu. Onu ve soyunu taşa tutulmuşşeytandan Allah'a sığındırdı. Ayetler üzerinde iyice düşünüldüğünde bunun böyle olduğu rahatlıkla anlaşılır.

(Al-i İmran / 37) "Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabulle kabul etti; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi." Kabul etme fiili "güzel" niteliğiyle birlikte kullanıldığı zaman, hoşnutlukla kabul etme, razı olma, memnuniyetle onaylama anlamını ifade eder. Şu halde, bu cümle, "Rabbi onu bir kabul edilişle kabul etti." şeklinde vurgulu bir ifade niteliğindedir. Dolayısıyla "takabbul" ifadesinin "güzel kabul" deyimiyle analiz

edilmiş olması, cümlenin asıl maksadının "güzel kabul" olduğunu gösterir. Çünkü "güzel kabul" ifadesinde açık bir onurlandırma vardır.

"Rabbi onu kabul etti." ve "güzel bir bitki gibi…" cümlelerine karşılık olarak: "Ona Meryem adını verdim…" ve "…şeytandan…" cümleleri yer alıyor. Bu ikişerli cümlelerin karşılıklığı: "Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabulle kabul etti." cümlesinin "Ona Meryem adını verdim." cümlesindeki Meryem'in kabul edildiğini ve "Onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi." cümlesinin de: "Ben onu ve soyunu kovulmuşşeytandan sana sığındırırım." cümlesindeki çocuğun, şeytandan Allah'a sığındırılmasının kabul edildiğinin göstergesi olmasını gerektirir.

Şu halde, "Güzel bir kabulle kabul etti" ifadesinden maksat, İmrâ-n'ın karısının gerçekleştirdiği fiiliyle sunduğu adağın kabul

edilmesi ve ahirette bu amelinin ödülünü görmesi değildir. Çünkü kabul etme, adak yerine Meryem'e nispet edilmiştir. Daha doğrusu, kızın Meryem olarak isimlendirilmesinin ve özgürlüğe kavuşturulmasının kabul edildiği kastediliyor ki, bunun anlamı da, onun seçilmişliğidir. (Daha önce, seçilmişliğin yüce Allah'a tam anlamıyla teslim olmayı ifade ettiğini belirtmiştik.) Bunun üzerinde iyice düşünüp kavrayın.

"Onun güzel bir bitki gibi yetiştirilmesi"nden maksat, ona ve soyuna olgunluğun ve arınmışlığın bahşedilmiş olmasıdır. Ona ve onun bir uzantısı olan soyuna, şeytanın pislik, vesvese ve ayartma bulaştıramayacağı, tertemiz bir hayatın verilmesidir.

"Güzel kabul" seçilmişliğe, "güzel bitki" de arındırmışlığa dönüktür. Bu iki olaya da ileride açıklayacağımız şu ayetin içeriği kapsamında işaret ediliyor: "Hani melekler: "Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçti, seni arındırdı..." (Âl-i İmrân, 42)

Yukarıdaki açıklamalardan yola çıkarak Meryem'in seçilmesinin ve arındırılmasının, annesinin daha önce yaptığı duanın kabul görmesinin bir belirtisi olduğunu anlıyoruz. Onun dünya kadınları

içinde İsa'nın annesi olmak üzere seçilmesi, onun ve oğlunun alemler için bir alamet kılınması, yüce Allah'ın: "Oysa erkek, kız gibi değildir." sözünü doğrulayan olgulardır.

"Zekeriya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi." Zekeriya'nın sorumlu kılınması, çekilen kur'anın onun adına isabet etmesi sonucu belirlenmişti. Çünkü kimin onun sorumluluğunu alacağı hususunda aralarında çekişme çıktıktan sonra, kur'a atılmasına razı olmuşlar ve çekilen kur'adan da Zekeriya'nın ismi çıkmıştı. Bunu şu ifadeden de anlıyoruz: "Onlardan hangisi Meryem'in bakımını üstlenecek diye kalemleriyle kur'a atarlarken sen yanlarında değildin."

"Zekeriya onun yanına, mihraba her girişinde onun yanında bir rızık bulurdu." Mihrap, mescitte veya evde ibadete tahsis edilen mekan demektir. Bu konuda Rağıb şunları söyler: "Mescidin mihrabı: Bir görüşe göre, bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni, şeytana ve hevaya karşı verilen savaşın mekanı olmasıdır. Bir diğer görüşe göre ise bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi şudur ki, insana orada dünya ile meşguliyetten, zihninin dağınık olmasından kendisini soyutlaması yakışır.

Bazıları
şöyle demişlerdir: "Evin mihrabı; aslında meclisin başı

demektir. Daha sonra mescitte de kullanılarak baş tarafına mihrap adı verilmiştir." Bazıları da şöyle demişlerdir: "Mihrap kelimesinin aslı mescitle ilgilidir. Bu, meclisin başına özgü kılınan bir isimdir. Dolayısıyla evin başı da mescidin mihrabına benzetilerek Mihrap olarak isimlendirilmiştir." Bu sonuncu görüş daha doğruymuş gibi görünüyor. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ona dilediği şekilde kaleler (mihraplar) ve heykeller yaparlardı." (Sebe', 13)" Rağıb'ın sözleri burada sona erdi.

Bazılarına göre; bu ayette geçen "mihrap"tan maksat, Ehl-i Kitabın, tapınaklarının ön kısımlarında kurban kesmek amacıyla kullandıkları ve birkaç merdivenle çıkılan, etrafı taşla çevrili ve

böylece içeridekilerin mabedde bulunanlar tarafından görülmeleri engellenen sunaktır.

Ben derim ki: İslam'daki "maksure" (küçük odalar halinde, camilerde parmaklıklarla çevrilmiş kısım) buradan gelir.

"Bir yiyecek" ifadesinin belirsizliği, bunun alışılmayan yiyeceklerden olduğuna işaret eder. Söylendiğine göre, kış mevsiminde yaz, yaz mevsiminde de kış meyvelerini yanında görürdü. Bunu destekleyen bir husus şudur ki, eğer bu, bilinen, alışılan bir yiyecek türünden olsaydı ve ifadenin belirsizliği de onun mihrabının asla yiyecekten boş olmadığını gördüğünü, sürekli olarak yanında yiyecek bulunduğunu ifade etseydi, bu durumda Zekeriya'nın: "Ey Meryem, bu sana nereden (geliyor)?" sorusuna aldığı: "Bu, Allah katındandır." şeklindeki cevaba ikna olmaması gerekirdi. Çünkü bu yiyecekleri, böyle bir durumda, iyi veya kötü maksatla mescide gelen bazı kimseler de getirmiş olabilirdi.

Ayrıca: "Orada Zekeriya Rabbine dua etti…" ifadesi gösteriyor ki, Zekeriya Meryem'in yanında böyle bir yiyeceğin bulunmasını olağan üstü ilahî bir keramet olarak algılıyordu. Ki bu da onu yüce Allah'tan kendi katından tertemiz bir zürriyet dilemeye yöneltmiştir. Yiyecek kendi varlığıyla, Allah'tan tertemiz Meryem'e bahşedilmiş bir keramet olduğunu anlatıyordu. Nitekim, ileride açıklayacağımız: "Ey Meryem…" diye başlayan ifade buna yönelik bir işaret içermektedir.

"Ey Meryem, bu sana nereden (geliyor)?" dedi." İfade, kendisinden önceki: "yanında bir yiyecek bulurdu." cümlesine atfedilmeden bölünmüştür. Bu da Meryem'e bu sözü bir kerede söylediğini gösterir. Meryem de ona ikna olacağı bir cevap verir. Böylece onun Meryem'e yönelik bir keramet olduğunu anlar ve o sırada Rabbinden temiz bir zürriyet bahşetmesini ister.

(Al-i İmran / 38) "Orada Zekeriya Rabbine dua etti: "Rabbim, bana katından tertemiz bir soy armağan et." Ayetin orijinalinde geçen "tayyibeten" kelimesi, tertemiz ve iyilik anlamınadır. Bir şeyin iyi olması, kişinin

kendisiyle ilgili beklentilerine uygun olması demektir. Sözgelimi iyi şehir; suyuyla, havasıyla ve yiyecekleriyle halkının beklentilerine cevap veren şehirdir. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Güzel şehrin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar." (A'râf, 58) İyi yaşam, iyi hayat, bazı yönleri diğer bazı yönleriyle uyumlu olan ve sahibinin kalbine sükunet bahşeden yaşayış anlamında kullanılır. Hoş ve temiz kokuya da bu sıfatın yakıştırılması, "tîb=temiz" adı verilmesi bu yüzdendir. Dolayısıyla tertemiz ve iyi soy deyimi ile babası için yapıcı ve salih niteliklere sahip evlat kastedilir. Sıfat ve özelliklerinin babasının kendisiyle ilgili beklentilerine uygun olması yâni.

Şu halde Zekeriya'nın: "Rabbim, bana katından tertemiz bir soy armağan et." şeklinde duada bulunmasının sebebi, Meryem'in durumunu, yüce Allah'ın katında sahip olduğu makamı müşahede etmesi ve onun şanıyla kalbinin dolmasıdır. Bu gözlem karşısında, yüce Allah'tan kendisine de böyle bir şan ve keramet bahşetmesini dilemekten kendisini alamamıştır. Şu halde, Zekeriya açısından zürriyetin tertemiz olması, Meryem'in Allah katında sahip olduğu makamın ve taşıdığı kişiliğin aynısının kendi zürriyetine de bahşedilmesi anlamındadır. Bu yüzden Allah'tan dilediği şeyin aynısıyla duasına karşılık verilmiştir. Yüce Allah ona Hz. Yahya'yı bahşetmiştir, ki peygamberler içinde İsa'ya en çok benzeyen oydu. İsa'nın ve annesinin sıfatlarını büyük ölçüde üzerinde toplamıştı. Bundan dolayı, yüce Allah onu "Yahya" olarak isimlendirmiş ve onu kendisinden bir kelimenin doğrulayıcısı, efendi, nefsine hakim ve iyilerden bir peygamber olarak kılmıştır. Bu da bir insanın İsa ve annesine benzemek bakımından ulaşabileceği en son noktadır. İnşallah bu konuda ayrıntılı açıklamalarda bulunacağız.

(Al-i İmran / 39) "O mihrapta durmuş namaz kılarken, melekler ona seslendi: "Allah, sana... Yahya'yı müjdeler." Ayetin orijinalinde geçen gaip= üçüncü tekil kişi ve hitap=ikinci tekil kişi zamirleri, Zekeriya'ya yöneliktir. "Yübeşşiru" kelimesinin türemeleri olan "büşra= müjde", "ibşar=müjdeleme" ve "tebşir=sevindirici bir haber

verme" ise, insanı sevince garkeden haberin verilmesi anlamındadırlar.

"Allah, sana Yahya'yı müjdeler." ifadesi, Yahya isminin Allah tarafından verildiğini gösteriyor. Meryem suresindeki şu ayet de buna ilişkin bir kanıttır: "Ey Zekeriya, şüphesiz biz seni, adı Yahya olan bir çocukla müjdelemekteyiz; biz bundan önce ona hiçbir adaş kılmamışız." (Meryem, 7)

Çocuğun Yahya ismini alması ve Yahya'nın yaratılmasından ve doğumundan önce Zekeriya'nın duası ile birlikte isimlendirmenin Allah tarafından yapılması, az önce yaptığımız şu değerlendirmeyi desteklemektedir: Zekeriya Rabbinden Meryem'in sahip olduğu özelliklere ve keramete sahip bir çocuk istemişti. Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa, alemlere bir nişane idiler. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Onu ve çocuğunu insanlığa bir ayet kıldık." (Enbiya,

91)

Dolayısıyla Allah katında Hz. Meryem ve İsa'da gözetilen nitelikler, Hz. Yahya'da da gözetilmişlerdir. Nitekim Hz. Meryem'de gözetilen özelliklerin hepisi Hz. İsa'da gözetilmişti. Dolayısıyla Yahya'nın şahsında gözetilen özellikler, mümkün olduğunca İsa'da gözetilen özelliklerin tam karşılıklarıdır. Ancak, bu hususların tümünde İsa, öncelik sahibidir. Çünkü onun varlığı, Zekeriya'nın Yahya ile ilgili duasının kabul edilmesinden önce takdir edilmişti. Bundan dolayı, Ulu'l Azm, şeriat ve kitap sahibi bir peygamber olmak bakımından ondan önceliklidir. Ancak onlar, mümkün olduğunca birbirlerine benziyorlardı.

Eğer bu değerlendirmemizin doğruluğunu gözlemlemek istersen, yüce Allah'ın her ikisiyle ilgili olarak Meryem suresinde aktardığı kıssaları inceleyebilirsin. Örneğin yüce Allah Yahya hakkında şöyle buyuruyor: "Ey Zekeriya, şüphesiz biz seni, adı Yahya olan bir çocukla müjdelemekteyiz; biz bundan önce ona hiçbir adaş kılmamışız… Ey Yahya, kitabı kuvvetle tut. Daha çocuk iken ona hikmet verdik. Katımızdan ona bir sevgi duyarlılığı ve temiz

lik de verdik. O, çok takva sahibi biriydi. Ana-babasına itaatkârdı ve isyan eden biri değildi. Ona selam olsun; doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak yeniden kaldırılacağı günde." (Meryem, 7-15)

İsa hakkında şöyle buyuruyor: "Böylece ona Ruhumuzu göndermiştik… Ben yalnızca Rabbinden gelen bir elçiyim; sana tertemiz bir erkek çocuk armağan etmek için buradayım… "İşte böyle" dedi: "Rabbin dedi ki: "Bu benim için kolaydır. Onu insanlara

bir ayet ve bizden bir rahmet kılmak için…" Bunun üzerine çocuğa işaret etti. Dediler ki: "Henüz beşikte olan bir çocukla nasıl konuşabiliriz?" İsa dedi ki: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı verdi ve beni peygamber kıldı. Nerede olursam olayım, beni kutlu kıldı ve hayat sürdüğüm müddetçe, bana namazı ve zekâtı emretti: Anneme itaati de. Ve beni mutsuz bir zorba kılmadı. Selam üzerimedir; doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak yeniden kaldırılacağım günde." (Meryem, 17-33) Bu ayetler, İsa ve Yahya'nın durumunun benzerliğini ifade etme bakımından, tefsirini sunduğumuz Âl-i İmrân suresinin bu ayetleri ile benzeri bir konumdadır.

Kısacası yüce Allah ona Yahya, Meryem oğluna da İsa adını vermiştir. Yahya "yaşar" demektir. Onu, kelimesinin, yâni İsa'nın doğrulayıcısı kılmıştır. Nitekim bu hususta yüce Allah: "Ondan bir kelimeyle. Adı Mesih İsa'dır." buyurmuştur. Ona hikmet vermiş, daha küçük yaştayken kitabı öğretmiştir. İsa'ya da aynısını yapmıştır. İsa gibi onu da kalbi duyarlılığa sahip, katından bir temizlik üzere, anne ve babasına itaatkâr olan ve zorba olmayan biri olarak nitelendirmiştir, İsa gibi onu da üç yerde selamlamıştır. İsa'yı katında gözde kıldığı gibi onu da efendi kılmıştır. İsa gibi onu da iffetli, nefsine hakim ve salih bir peygamber olarak görevlendirmiştir. Bütün bunlar Zekeriya'nın duasının karşılığı ve isteğinin cevabıdır. O, daha önce işaret ettiğimiz gibi, Meryem'in hayretler uyandıran durumunu ve Allah katındaki saygınlığını gözlemlemiş

ve bundan etkilenerek Allah'tan tertemiz bir zürriyet ve memnun bırakan bir veli dilemişti.

"Allah tarafından gelen bir kelimeyi doğrulayıcı…" ifadesi, Yahya'nın İsa'nın davetçisi olduğunu gösterir. Çünkü kelime İsa'dır. Nitekim yüce Allah, meleğin Meryem'e İsa'yı müjdelemesini anlatırken buna işaret eder.

Seyyid=efendi; asıl anlamda insan kitlelerinin, toplumların hayatları ve geçimleriyle ilgili işlerinin veya insanlar katında övgüye değer faziletlerden birisinin yönetimini üstlenen kimse demektir. Ancak, daha sonraki dönemlerde bu kelime, kavmin şereflisi anlamında kullanılmıştır. Çünkü yukarıda işaret ettiğimiz yöneticilik konumu hüküm, mal veya benzeri bir fazilette şeref gayesine haiz olmayı gerektirir.

"Hasûr" kelimesi, buna gücü yettiği halde kadınlarla birleşmeyen kimse demektir. Ayetin akışından anladığımız kadarıyla bununla, züht sonucu nefsin arzularından yüzçevirme amaçlı bundan çekinen anlamı kastedilmiştir.

(Al-i İmran / 40) "Dedi ki: "Rabbim, bana gerçekten ihtiyarlık ulaşmışken ve karım da kısırken nasıl bir oğlum olabilir?"

Buradaki soru, şaşkınlığı belirtme ve bulunulan durumun gerçekliğini öğrenme amaçlıdır.
Yoksa yüce Allah, kendisine istediği çocuğu bahşedeceğine müjdelemiş olmasına rağmen o, bunu imkansız bulduğu için böyle bir soru yöneltiyor değildir. Bununla beraber, Zekeriya burada kendisini şaşkınlığa ve öğrenmeye iten bu iki niteliği, Meryem suresinin ilgili ayetindeki duasının kapsamında zikrediyor: "Rabbim, şüphesiz benim kemiklerim gevşedi ve baş, yaşlılık aleviyle tutuştu; ben sana dua etmekle mutsuz olmadım. Doğrusu ben, arkamdan gelecek yakınlarım adına korkuya kapıldım, benim karım da bir kısır kadındır. Artık bana kendi katından bir yardımcı armağan et." (Meryem, 4-5)

Ancak, burada başka bir anlam belirginleşmektedir. Sanki Hz. Zekeriya Meryem'in olağanüstü durumunu gözetleyip kendi soyu

nun kesik olduğunu hatırlayınca, Rabbinden sözkonusu istekte bulunmaktan başka aklına bir şey gelmedi. Yaptığı duada, gözlemden etkilenişinin ve hüzne boğulmasının iki etkenini, yâni yaşlanmasını ve karısının kısırlığını da dile getirdi. Ancak, duası kabul edilip bir evlat müjdesi verilince, içinde bulunduğu durumdan uyandı, kendisine geldi. Bu yönden kendisinin yaşlılığına ve karısının kısırlığına rağmen çocuklarının olmasını şaşkınlıkla karşılamaya başladı. Ama sonra yüzündeki karamsarlık bulutu ve derin hüzünün izleri, yerini sevinçle karışık bir şaşkınlığa bıraktı.

Ne var ki, temel ihtiyacın giderildiğine yönelik müjdenin alınmasından sonra, eksiklerini zikretmesi ve bunların birer birer nasıl ortadan kaldırıldığını sorup öğrenmeye çalışması, bağışın ve nimetin özelliklerini anlama, nimete kavuştuktan sonra ondan lezzet alma amaçlı bir tavırdır. Aynı durum, Hz. İbrahim'in evlat ile müjdelenmesi sırasında da yaşanmıştı. Yüce Allah bu olayı şöyle aktarıyor: "Onlara İbrahim'in konuklarından haber ver. Yanına geldiklerinde "selam" demişlerdi. O da: "Biz sizden korkmaktayız" demişti. Dediler ki: "Korkma biz sana bilgin bir çocuk müjdelemekteyiz." Dedi ki: "Bana ihtiyarlık gelip-çökmüşken mi müjdeliyorsunuz? Beni ne ile müjdelemektesiniz?" Dediler ki: "Seni gerçekle müjdeledik; Öyleyse umut kesenlerden olma." Dedi ki: "Sapıklardan başka kim Rabbinin rahmetinden umut

keser?" (Hicr, 51-56)

Dikkat edilirse, Hz. İbrahim meleklerin, kendisini umut kesenlerden olmaktan nehyedince, verdiği cevapta, sorduğu sorunun anlamaya çalışma amaçlı olduğunu, umut kesmekten ileri gelmediğini belirtiyor ve kendisinin sapık olmadığını, umut kesmeninse sapıklara özgü bir davranış olduğunu dile getiriyor. Daha doğrusu, bir efendi kölesine yö-neldiğinde, yakınlık, unsiyet ve saygınlık kazandıran bir iltifatta bulunduğunda, bu durum kölenin sevinmesini, neşelenmesini, dolayısıyla her sözden zevk almasını ve her konuşmayı lezzetle dinlemesini gerektirir.

"Bana gerçekten ihtiyarlık ulaşmışken" ifadesi ile edep kurallarının gözetildiği açıktır. Çünkü bu ifade, onun yaşlılık ve kocamışlıktan dolayı kendisinde cinsel güç bulamadığından kinayedir. Karısı ise hem kocamış, hem de kısırdır. Bunu: "Karım da kısırdır." demiyor.

"Böyledir" dedi, "Allah dilediğini yapar." "Dedi" fiilinin faili, ister melekler aracılığı olmadan vahiy şeklinde olsun veya Hz. Zekeriya'ya hitap eden melekler aracılığıyla olsun yüce Allah'tır. İfade her durumda da yüce Allah'a aittir. Ancak ifadenin zahirinden, sözün melek aracılığıyla yüce Allah'a nispet edildiği anlaşılıyor. Şu halde söyleyen melektir, ancak söyleten, söylemesini emreden yüce Allah olduğu için O'na nispet edilmiştir. Bunun kanıtı, Meryem suresinde yeralan konuya ilişkin şu ayettir: "Ona gelen melek: "işte böyle" dedi. "Rabbin dedi ki: "Bu bemin için kolaydır, daha önce sen hiçbir şey değil iken, seni yaratmıştım." (Meryem, 9)

Buradan hareketle şu hususları algılıyoruz:

Birincisi: Hz. Zekeriya bu sesi daha önce duyduğu yönden duyuyordu.

İkincisi: "Böyledir" sözü, mahzuf bir mübtedanın haberidir ve ifadenin grametik açılımı şöyledir: "Bu iş böyledir." Yâni, sana müjdelenen bağış kesinikle bu şekilde olacaktır. Bununla o işin, olması kaçınılmaz kesin bir yargı (kaza) olduğuna, meydana gelmesinde kuşku olmadığına işaret ediliyor. Nitekim yüce Allah'ın haber verdiğine göre, Ruh da Meryem'in bu yöndeki bir sorusuna bu şekilde cevap vermiştir: "İşte böyle" dedi, "Rabbin dedi ki: "Bu benim için kolaydır..." ve iş olup bitmişti." (Meryem, 21)

Üçüncüsü: "Allah dilediğini yapar." ifadesi, "Böyledir" sözünü gerçekleştirmek amacıyla, yer verilmiş ayraç amaçlı bir ara cümledir.

(Al-i İmran / 41) "Rabbim, o halde bana alamet ver!" dedi. "Senin için alamet, işaret dışında, insanlarla üç gün konuşmamandır."

Mecma-ul Beyan adlı eserde, ayette geçen "Remz" ifadesi ile ilgili olarak şu açıklamaya

yer veriliyor: "Remz; dudaklarla işaret etmek demektir. Kaş, göz ve elle yapılan işaretleşmeler anlamında da kullanılır. Ancak genellikle dudak işaretleşmesi kastedilir." Mecma-ul Beyan'dan aldığımız alıntı burada sona erdi.

Ayette geçen "el-aşiyyu" gündüzün geç vakitlerine, akşam vaktine denir. Öyle anlaşılıyor ki, kelime, gözde beliren ve onun görüşüne engel olan alacakaranlık anlamına gelen "el-uşveh" kökünden türemiştir. Dolayısıyla bu kelimeyi, karanlığa doğru çeken vaktin ismi olarak almışlardır. "el-İbkar" ise, gündüzün başlangıcı, ilk vakti demektir. Kelimenin asıl anlamı acele etmektir.

Bu ayetin, Yahya peygamberin (a.s) doğumu ile ilgili olarak yer alması, onunla İsa peygamber (a.s) arasındaki benzerliğin bir diğer örneğidir. Nitekim Hz. İsa da doğduktan sonra, annesine şöyle demişti: "Eğer herhangi bir beşer görecek olursan, de ki: "Ben Rahman olan Allah'a oruç adadım, Bugün hiç kimseyle konuşmayacağım." (Meryem, 26)

Hz. Zekeriya'nın Rabbinden bir ayet -herhangi bir varlığı gösteren işaret- istemesi, acaba müjdenin Rabbinden olduğuna ilişkin bir kanıt olması için miydi? Diğer bir ifadeyle, bunun Melek aracılığıyla gerçekleşen Rahmani bir hitap olduğunu, şeytan kaynaklı olmadığını göstermek için mi böyle bir talebte bulunmuştu? Yoksa bunu karısının hamile kalacağını kanıtlamak ve hamileliğin zamanını belirlemek için mi istemişti? Bu hususta müfessirler arasında ihtilaf vardır.

İkinci ihtimal, ayetlerin akışından ve kıssanın gelişiminden uzaktır. Ancak, tefsirciler birinci ihtimali, yâni hitabın Rahmani olup olmadığını ayırdetme amaçlı olmasını da şu gerekçeyle reddetmişlerdir: "Peygamberler masum oldukları için, meleğin sözü ile şeytanın vesveselerini birbirinden ayırdetmeleri bir zorunluluktur. Şeytanın, anlama yollarını karıştıracak şekilde onlarla oynaması mümkün değildir."

Hiç kuşkusuz bu değerlendirme, gerçeğin ifadesidir. Ancak şunu da bilmek gerekir ki, onların vahiy ile şeytanî vesveseleri birbirinden ayırabilmeleri Allah'ın bu ikisini kendilerine tanıtmasına bağlıdır. Kendilerinden kaynaklanan ve özel yetenekleriyle belirginleşen bir durum değildir. Böyle olduğuna göre, Zekeriya peygamberin (a.s) Rabbinden bunu ayırdedecek bilgi istemesinin ne gibi bir sakıncası vardır? Şu kadar var ki, eğer yüce Allah onun duasını kabul etmeseydi ve ona bir işaret vermeseydi, birinci değerlendirmeye yönelik eleştiri yerinde olacaktı.
Ayrıca, ayetin içerdiği hususun özelliği -üç gün boyunca konuşmamak- bunu destekleyen, daha doğrusu pekiştiren bir unsurdur. Çünkü şeytanın her ne kadar peygamberlerin bedenlerine dokunması, dinin yayılması, insanların geleceği ve din düşmanlarının zayıflaması gibi amellerinin sonuçları ile ilgili beklentilerini tahrip veya ifsat etmesi mümkündür. Nitekim yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: "Kulumuz Eyyub'u da hatırla. Hani o: "Herhalde şeytan, bana kahredici bir acı ve azab dokundurdu" diye Rabbine seslendi." (Sâd, 41) "Biz senden önce hiçbir resul ve nebi göndermiş olmayalım ki o, bir dilekte bulunduğu zaman, şeytan onun dilediğine (bir kuşku) katıp bırakmış olmasın. Ama Allah şeytanın katıp bırakmalarını giderir, son-ra kendi ayetlerini sağlamlaştırıp pekiştirir." (Hac, 52) "Ben balığı unuttum. Onu hatırlamamı şeytan'dan başkası bana unutturmadı." (Kehf, 63)

Ancak bu ve benzeri örneklerde işaret edilen şeytan dokundurmaları, yalnızca peygamberlere maddi eziyet verir. Peygamberlerin ruhlarını çarpması ise mümkün değildir. Peygamberler bu hususta masumdurlar, koruma altındadırlar. Daha önce peygamberlerin masumluklarıyla ilgili açıklamalarda bulunduk.

"Senin için alamet, işaret dışında, insanlarla üç gün konuşmamandır. Ayrıca Rabbini çok an ve sabah-akşam tesbit et." ayetinde işaret edildiği gibi, yüce Allah'ın Hz. Zekeriya'ya verdiği işaret, üç gün boyunca insanlarla konuşamaması ve yalnızca Rabbini

zikretmeye, tesbih etmeye dilinin dönmesiydi. Bu ise, peygamberin nefsine ve diline egemen kılınan özel bir uygulamadır ve masumiyetin kapsamına girdiği için de şeytanın buna gücü yetmez.
Şu halde bu alamet Rahmanîdir. Görüldüğü gibi, bu ayet ancak birinci değerlendirmeyle örtüşüyor, ikinci değerlendirmeyle değil.

Eğer desen ki: Böyle olduğuna göre: "Dedi ki: "Rabbim, bana gerçekten ihtiyarlık ulaşmışken ve karım da kısırken nasıl bir oğlum olabilir?" "Böyledir" dedi, "Allah dilediğini yapar." ifadesinin ne anlamı olur? Çünkü bu ayetin zahiri, onun Rabbine hitap

ettiğini, bir dilekte bulunduğunu, sonra bu dileğinin kabul edildiğine ilişkin bir cevap aldığını ifade etmektedir. Eğer o, kendisine yönelik seslenişin menşei hakkında kuşkudaysa, bu tür bir konuşmanın ne anlamı olur? Ve eğer o, seslenişin menşeinde kuşku duymuyorduysa, neden bir alametin verilmesi isteğinde bulunmuştu?

Ben de derim ki: Bir şeye güvenip dayanmanın, eğilim göstermenin ve inanmanın değişik mertebeleri vardır. Söz gelimi, Hz. Zekeriya-'nın nefsi, çağrının Allah katından ve Rahmanî olduğundan emin olabilir, ancak, daha önce de söylediğimiz gibi, nefsinin şaşkınlıkla karşıladığı doğumun niteliğini ve nasıl gerçekleşeceğini öğrenmek amacıyla bu soruyu yöneltmiş olması mümkündür. Dolayısıyla, melek tarafından, onu tatmin edecek başka bir sesleniş gerçekleştirilmiş olabilir. Ardından, seslenişin Rahmanî olduğunu kesin olarak ortaya koyan, geride en ufak bir pürüz bırakmayan, güven ve itminan artıran bir işaret isteme gereğini duymuş olabilir.

"Melekler ona seslendi…" ifadesi de bu değerlendirmemizi desteklemektedir. Çünkü "nidâ=seslenme" ancak uzak bir yerden gerçek-teştirilebilir. Bu yüzden "nidâ" genellikle yüksek sesle konuşmayla ilintili olarak kullanılır. Çünkü bizim algılayışımızda yüksek sesle ko-nuşmak, mesafenin uzak olmasının gerektirdiği bir davranıştır. Yoksa, kelimenin asıl anlamı açısından gündeme ge

len bir gereklilik değildir. Nitekim yüce Allah'ın Zekeriya'nın duasını hikaye eden şu sözü, buna ilişkin bir tanık konumundadır: "Hani o, Rabbine gizlice seslendiği zaman." (Meryem, 3) Burada yüce Allah'ın yüceliği ve üstünlüğü karşısında Zekeriya'nın zelilliği ve küçüklüğü gözönünde bulundurularak "nidâ" sözcüğü kullanılmıştır. Ardından bu sesleniş de gizlilikle nitelendirilmiştir. İşte buradan, Zekeriya'nın meleği bizzat görmediği, yalnızca bir fısıltı şeklindeki sesini duyduğu algılanabilir.

Bazı tefsir bilginleri şöyle demişlerdir: "Yüce Allah'ın konuşmamayı alamet kılması, Hz. Zekeriya'nın üç gün boyunca insanlarla konuşmasını yasaklaması ve her şeyden kopup, yalnızca Allah' ın zikrine yönelmesi ve dilini kıpırdatmadan Allah'ı tesbih etmesidir." Daha sonra bunu şöyle açıklamışlardır:

"Hz. Zekeriya (a.s) beşeri doğası gereği, kalbinin tatmin bulması, ailesine bu müjdeyi vermesi için, yüce Allah'tan kendisine yönelik bu bağışının ve nimetinin gerçekleşeceği bir sürenin belirlenmesini istedi. Bu yüzden bu olayın nasıl gerçekleşeceğini sordu.

Kendisine gereken cevap verilince de, yüce Allah'tan şükrünü en kısa zamanda yerine getirmesi için, yalnızca ibadetle meşgul olacağı bir zamanın belirlemesini ve bunun bitimini de maksadın hasıl olduğuna yönelik bir alamet kılmasını istedi. Bunun üzerine yüce Allah, üç gün boyunca insanlarla konuşmamasını, tam tersine kendini bu üç gün boyunca, sabah-akşam Allah'ı zikretmeye, O'nu tesbih etmeye vermesini, bu süre içinde insanlarla konuşması gerektiği halinde de, maksadını ancak işaretlerle anlatmasını emretti. Buna göre, bu müjdeyi ailesine üç gün sonra verecekti." Sözkonusu müfessirden aldığımız alıntı burada sona erdi.

Sen de biliyorsun ki, müfessirin sözünü ettiği, -yâni bağışa yönelik bir şükür olsun diye bir ibadet talebinde bulunması, amacın gerçekleşmesine kadar bunun devam etmesi, bu sürenin sona ermesinin istenen alamet kılınması, "konuşma" ifadesinin teşriî bir nehiy=hukukî bir yasaklama olması ve ailesine bir müjde vermek istemesi gibi- hususlarla ilgili olarak ayette en ufak bir

mek istemesi gibi- hususlarla ilgili olarak ayette en ufak bir belirtiye ve ize rastlanmamaktadır.

MELEK VE ŞEYTAN KAYNAKLI İLHAMLAR VE SÖZLER HAKKINDA

Defalarca söyledik: Kelimeler, kendileriyle güdülen amaçları kapsayan anlamları ifade etmek üzere konulmuşlardır. Bir söz veya konuşma, sonrasında susmayı gerektirecek şekilde kastedilen anlamı ifade ettiği için "ses" olarak isimlendirilir. Hatta herhangi bir ifadeyle bu maksat elde edilirse, o da sözdür, konuşmadır. İster tek bir ses olsun veya bir araya getirilmiş birçok ses yahut ima ve işaret gibi ses dışı bir hareket olsun farketmez. Bu yüzden insanlar, iki dudak arasından çıkmamış olsa da bir maksadı tam olarak ifade eden sesleri konuşma olarak isimlendirmekten kaçınmazlar. Aynı şekilde herhangi bir ses içermemekle birlikte ima ve işaretler de, söz ve konuşma olarak adlandırılır.

Kur'an, şeytan tarafından kalbe telkin edilen anlamları, onun konuşması ve onun tarafından söylenmiş bir söz olarak isimlendirir. Yüce Allah bize şeytanla ilgili olarak şunları bildirir: "Onlara kesin olarak davarların kulaklarını kesmelerini emredeceğim." (Nisâ, 119) "Şeytanın durumu gibi; çünkü insana "inkâr et" dedi." (Haşr, 16) "Ki o, insanların göğüslerine vesvese verir." (Nas, 5) "Onlardan bazısı bazısını aldatmak için yaldızlı sözler fısıldarlar."

(En'âm, 112)

Diğer bazı ayetlerde İblisle ilgili olarak şöyle buyurulur: "Doğrusu, Allah, size gerçek olan vadi vadetti, ben de size vaadde bulundum." (İbrahim, 22) "Şeytan, sizi fakirlikle korkutuyor ve size çirkin hayasızlığı emrediyor. Allah ise, size kendisinden bağışlama ve bol ihsan vadediyor. Allah rahmetiyle geniş olandır, bilendir. Kime dilerse, hikmeti ona verir; şüphesiz kendisine hikmet verilene büyük bir hayır da verilmiştir." (Bakara, 268-269)

Şurası bir gerçektir ki, bu ayetlerde kalbte beliren bazı duygu ve düşünceler, kalbin üzerine yansıyan bazı ilham ve telkinler şeytana nispet edilmiş, bunlar emir, söz, vesvese, vahiy ve vaad olarak isimlendirilmişlerdir. Bütün bunlar iki dudak arasından çıkmadıkları ve dil aracılığıyla telaffuz edilmedikleri halde sözdürler, konuşmadırlar.

Bundan dolayı biliyoruz ki: Son ayette yüce Allah'ın şeytanın vadine karşılık olarak sözünü ettiği bağışlama ve bol fazilet, şeytanın vesvesesinin karşılığı olan melek sözünü ifade eder ki, yüce Allah bunu "hikmet" olarak isimlendirmiştir. Şu ayetleri de buna örnek gösterebiliriz: "Size kendisiyle yürüyeceğiniz bir nur kılsın." (Hadid, 28) "Mü'minlerin kalplerine, imanlarına iman katıparttırsınlar diye, güven duygusu ve huzur indiren O'dur. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır." (Fetih, 4)

Bu son ayetin anlamını: "Onda Rabbinizden bir güven duygusu ve huzur vardır. (Bakara, 248) ayetini tefsir ederken "sekine= güven duygusu, huzur" kavramı bağlamında sunduk. Şu ayet de bu bağlamda ele alınabilir: "Allah, kimi hidayete erdirmek isterse, onun göğsünü İslam'a açar; kimi saptırmak isterse,onun göğsüne sanki göğe yükseliyormuş gibi dar ve sıkıntılı kılar. Allah, İman etmeyenlerin üstüne işte böyle pislik çökertir." (En'âm, 125) Bir diğer ayette şeytanın vesvesesi "pislik" olarak nitelendirilmiştir: "…şeytanın pislikleri…" (Enfâl, 11) Bütün bunlardan anlıyoruz ki, melekler ve şeytanlar insanın kalbine bir takım anlamlar telkin etmek suretiyle onunla konuşurlar.

Bir diğer konuşma türü vardır ki bu, sırf Allah'a özgüdür: "Kendisiyle Allah'ın konuşması, bir beşer için olacak şey değildir; ancak vahiy ile ya da perde arkasından… olması başka." (Şura, 51) Yüce Allah bu olayı konuşma olarak isimlendiriyor ve bir kısmını vahiy olarak nitelendiriyor. Vahiy olayında yüce Allah ile vahye muhatap olan kul arasında bir perde yoktur. Bunun bir diğer kısmı

da perde arkasından gerçekleşir. İşte yüce Allah'ın, meleklerin ve şeytanların konuşma şekilleri bunlardan ibarettir.

Yüce Allah'ın vahiy nitelikli konuşması farklıdır ve özü itibariyle belirgindir. Çünkü ayette yüce Allah, bu tarz konuşmayla perde arkasından konuşmayı karşılıklı olarak sunuyor. Dolayısıyla vahiy esnasında insan ile Rabbi arasında bir perde olmaksızın konuşma gerçekleşir. Burada bir karışıklığın, sözlerin menşeinin karıştırılması sözkonusu olamaz. Bu, apaçık bir gerçektir. Fakat yüce Allah'ın diğer tür konuşmalarının (perde arkasından gerçekleşen konuşmaların) vahye dayalı olacak şakilde sağlama alınarak test edilmeleri zorunludur.

Melek ve şeytan menşeli konuşmaları ayırdetmek için yukarıdaki ayetler yeterli ipuçları vermektedirler. Buna göre, melek menşeli ilham insanın göğsünü açar, insanı bağışlamaya ve bol ihsana çağırır. Netice itibariyle Allah'ın kitap ve sünnette somutlaşan diniyle örtüşür. Şeytan menşeli telkin ise, beraberinde göğüs daralmasını getirir. Cimriliği, pintiliği doğurur. İnsanı heva ve hevesin peşinden gitmeye davet eder. Yoksulluk korkusunu telkin eder. Çirkin hayasızlığı emreder. Sonuçta, Allah'ın kitap ve sünnette somutlaşan diniyle ve insanın öz doğasıyla, fıtratıyla bağdaşmayan bir noktaya gelip dayanır.

Yüce Alah'ın Hz. Adem, İbrahim ve Lut ile ilgili olarak aktardığı gibi peygamberlerin ve onlardan sonraki manevi derecelere haiz insanların melek ve şeytanı görmeleri ve onları tanımaları mümkündür. Dolayısıyla bu tür durumlarda, hitabın melek mi yoksa şeytan menşeli mi olduğunu ayırtetmek için başka bir faktöre gerek yoktur. Ancak, hitabın görme sözkonusu olmaksızın gerçekleşmesi durumunda, sıradan mü'minler gibi, ayırtedici unsurlara baş vurmaktan başka çare yoktur. Neticede vahiy şeytanın vesveselerinden ayırtedilir. Ki bu hususta herhangi bir kapalı nokta yoktur.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Tefsir-ul Kummî'de: "Hani İmrân'ın karısı… demişti." ifadesiyle ilgili olarak İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Yüce Allah İmrân'a: "Ben sana normal, kutlu, doğuştan körlükten ve alaca hastalığından berî, Allah'ın izniyle ölüleri dirilten bir erkek çocuk bahşedeceğim. Onu İsrâiloğulları'na elçi olarak göndereceğim." diye vahy-etti. İmrân bunu karısı -Meryem'in annesi-

Hanna'ya anlattı. Kadın hamile kalınca, kendi yanında onun erkek olduğunu düşünüyordu. Doğurunca: "Rabbim, onu kız doğurdum. Oysa erkek kız gibi değildir. Kızdan elçi olmaz." dedi. Allah dedi ki: "Allah, onun ne doğurduğunu daha iyi bilirken." Allah Meryem'e İsa'yı bahşedince, bunun İmrân'a vadedilen oğul olduğu anlaşıldı. Biz Ehl-i Beyt'ten birisi, bir başkasına çocuğunda veya çocuğunun çocuğunda olan bir şeyden haber verirse, onu inkâr etmeyin…"

(c.1, s.101)

Aynı anlama yakın ifadeler içeren bir hadis de el-Kafi'de İmam Sadık'tan (a.s), Tefsir-ul Ayyaşî'de (c.1, s.171, h:39) İmam Bâkır'dan

(a.s) aktarılmıştır.
Tefsir-ul Ayyaşî'de, bu ayetle ilgili olarak İmam Sadık'ın (a.s) şöy-le dediği rivayet edilir: "Özgür bırakılmış çocuk, kilisede yaşardı ve oradan dışarı bırakılmazdı. Meryem'in annesi çocuğunu doğurunca: "Rabbim, onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Kız hayız görür, bu yüzden mescitten çıkmak zorunda kalır. Oysa bu şekilde adanmış olanın mescitten çıkmaması gerekir." dedi." (c.1, s.170, h:38)
Yine aynı eserde, İmam Bâkır (a.s) ve İmam Sadık'tan (a.s) birinin şöyle dediği rivayet edilir: "Meryem'in annesi, karnındaki çocuğu ibadet edenlere hizmet etmek üzere mabede adadı. Hizmette erkek, kadın gibi değildir. Meryem bu şekilde erginlik çağına kadar onlara hizmet etti. Erginlik çağına erişince, Zekeriya ibadet edenlerle arasına bir perde gerilmesini emretti." (c.1, s.170, h:38)

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 39

Ben derim ki: Görüldüğü gibi, rivayetler ayetle ilgili olarak yaptığımız açıklamaları destekler niteliktedir. Ancak İmamın: "Oysa erkek, kız gibi değildir." ifadesini, yüce Allah'a ait değil, İmrân'ın karısına ait olarak değerlendirdiği anlaşılıyor. Bu durumda, erkekten öncelikle söz edilmesi noktası açıklığa kavuşmamış olur. Çünkü bu, Arap dilinin kurallarına uymaz. Ayrıca böyle olursa, çocuğun Meryem diye isimlendirilmesinin sebebi de öylece problemli kalır. Daha önce onun özgürlüğe kavuşturulmuş anlamında olduğunu söylemiştik. Bu problemin ancak, özgürlüğe kavuşturma ile hizmete sunmanın birbirinden ayrılması halinde ortadan kalkacağı mümkündür. Bunun üzerinde iyice düşününüz.

Sunduğumuz ilk rivayette İmrân'ın vahiyle muhatap olan bir peygamber olduğuna işaret ediliyor. Bihar-ul Envar'da Ebu Basir'den aktarılan bir rivayette buna işaret ediliyor: "İmam Bâkır' a (s.a): İmrân'ın peygamber olup olmadığını sorduğumda, İmam: "Evet, o kavmine elçi olarak gönderilmiş bir peygamberdi." dedi." (c.14, s.202, h:14) Yine rivayette, İmrân'ın karısının adının "Hanna"

olduğuna işaret ediliyor. Bu isim meşhurdur. Ancak bir rivayette de "Mersar" olduğu belirtiliyor ki, bunu tespit etmek konumuz dahilinde değildir.

Tefsir-ul Kummî'de yukarıdaki rivayetin devamında şöyle deniyor: "Meryem erginlik çağına erişince, mihraba kapandı. Kendisini gözlerden saklayacak bir örtü edindi. Bu şekilde kimse onu görmüyordu. Ze-keriya (a.s) mihrapta onun yanına girerdi. Kış mevsiminde yaz meyve-sini görürdü yanında. Yaz mevsiminde de kış meyvesini. Ona: "Bu sa-na nereden (geliyor)?" diye sorunca, o şöyle cevap verirdi: "Bu, Allah katındandır. Allah dilediğine he-sapsız rızık verir." (c.1, s.101)

Tefsir-ul Ayyâşî'de İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Zekeriya, kendisine bir evlat bahşetsin diye Allah'a dua etti. Melekler istediği şeyin gerçekleştiğini ona bildirdiler. Bunun üzerine o, bunun Allah'tan gelen bir ses olduğunu bilmek istedi. Ardın

dan ona, buna ilişkin işaretin üç gün boyunca insanlarla konuşmaması olduğu bildirildi. Dilinin tutulup, konuşamadığını görünce, buna ancak Allah'ın güç yetireceğini anladı. İşte: "Rabbim, o halde bana bir alamet ver." ifadesinde buna işaret ediliyor." (c.1, s.172,

h:43)

Buna yakın bir rivayete de Kummî kendi tefsirinde yer vermiştir. Daha önce, ayetlerin akışının bu tür değerlendirmeleri dışlamadığını belirtmiştik.

Bazı tefsirciler; İmrân'a vahiy edilmiş olması, Meryem'in bulunduğu mihrapta mevsimi gelmeyen meyvelerin bulunması ve Zekeriya'-nın şeytani telkinlerden ayırt etmesine yarayacak bir alamet istemesi gibi bu rivayetlerin içerdiği hususları şiddetle reddetmişlerdir
ve demişlerdir ki: "Bu tür olguları kanıtlamak mümkün değildir. Ne yüce Allah bunlardan söz etmiş, ne de Resulü haber vermiştir. Kendi kişisel görüş ile de bunları öğrenmenin imkânı yoktur. Tarihsel olarak da kanıtlanabilmiş değildir. Geride İsrailiyat menşeli olan veya olmayan bir kaç rivayet kalıyor. Şu halde, anlaşılması güç bu gibi şeylere yorumlamak suretiyle Kur'an ayetlerini zorlamanın anlamı yoktur."

Yukarıdaki yaklaşımın hiçbir dayanağı yoktur. Gerçi rivayetler tek kanallı (âhad) olup, senet zincirleri zayıftır ve bir araştırmacı sadece bu tür rivayetlere dayanarak çıkarsamada bulunmamalıdır,

çünkü bunlar tek başlarına kanıt olamazlar. Ancak, ayetler üzerinde iyice düşünüldüğü zaman, zihnin bu rivayetlere biraz daha yaklaştığı görülür. Ehl-i Beyt İmamlarından rivayet edilen bir söz, aklen caiz olmayan bir hususu içermez çünkü.

Hiç kuşkusuz, bazı ilk kuşak müfessirlerden akıl almaz yorumlar rivayet edilmiştir. Örneğin Katade ve İkrime'nin şöyle dedikleri rivayet edilir: "Şeytan Zekeriya'nın yanına geldi ve müjdenin Allah'tan olması hususunda onu kuşkuya düşürdü ve şöyle dedi: "Eğer bu Allah'tan olsaydı, sana seslenirken benim hafifçe fısıldadığım gibi, O da hafifçe fısıldardı." (ed-Dürr-ül Mensûr, c.2, s.22)

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 41

Bunun gibi aklın kabul etmediği bir yorum da Luka İncili'nde yer alır: "Cebrail Zekeriya'ya şöyle dedi: "Sen bunun olacağı güne kadar susacaksın, konuşmaya güç yetiremeyeceksin. Çünkü sen, zamanı gelince gerçekleşecek olan sözümü tasdik etmedin." (Luka

İncili, 1/20)

İLHAM VE VESVESENİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

el-Kafi'de İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Hiçbir kalp yoktur ki, iki kulağı olmasın. Bir kulağın üzerinde doğruya ulaştırıcı melek, birinin üzerinde de baştan çıkarıcı şeytan durur.
Biri emreder, biride yasaklar. Şeytan günahları emreder, melek de onu bundan nehyeder. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Sağ tarafta ve sol tarafta oturmuşlardır. O (insan), hiçbir söz söylemez ki, yanında bir gözetleyici hazır bulunmasın." (Kâf, 17-18) (el-Kafi, c.2, s.266, h:1)

Ben derim ki: Bu anlamı destekleyen birçok rivayet vardır. Bunların bir kısmını sunacağız. Bu rivayette İmamın (a.s) ayeti melek ve şeytana tatbik etmesi, onun bir başka rivayette, ayeti insanların iyiliklerini ve kötülüklerini yazmakla yükümlü iki meleğe tatbik etmesiyle çelişki oluşturmaz. Çünkü ayet, en fazla insanın sağında ve solunda oturup, onun bütün konuştuklarını gözetleyenlerden söz etmektedir. Bunların yalnızca melek oldukları veya şeytan oldukları hususunda ayet, açık bir bilgi vermemektedir. Dolayısıyla her iki ihtimale de uyarlanabilir.

Yine aynı eserde Zürare'nin şöyle dediği rivayet edilir: "İmam Cafer Sadık'tan (a.s) Resul, Nebi ve Muhaddesi sordum. Bana dedi ki: "Resul, Rabbinden kendisine mesaj getiren meleği görür. Melek ona: "Rabbin sana şunları emretti." der. Resul aynı zamanda nebidir de. Nebi ise, kendisine haber getirip kalbine indiren meleği

görmez. Bu durumda, bayılmış bir insan gibi olur ve bu tür şeyleri rüyasında görür." Dedim ki: "Rüyada gördüklerinin hak olduğunu nasıl bilir?" Dedi ki: "Yüce Allah, bunları ona açıklar, böylece me

leği doğrudan görmediği halde rüyasının hak olduğunu bilir." (c.1, s.76, h:1 ve 4)

Ben derim ki: İmamın "Resul nebidir de" sözü, iki niteliğin bir arada bulunabileceğine yönelik bir işarettir. Daha önce: "İnsanlar tek bir ümmetti. Allah… peygamberler gönderdi." (Bakara, 213) ayetini tefsir ederken "Resullük " ve "Nebilik"in ne anlam ifade ettiğini açıklamıştık.

"Bayılmış bir insan gibi" ifadesi ile, "rüyada görme" olayı açıklanmak istenmiştir. Dolayısıyla bunun anlamı, bilinen uyku değil, maddi duyulardan soyutlanma halidir. "Allah ona açıklar" sözü ile, melek menşeli ilham ile şeytan kaynaklı telkinlerin Allah'ın belirttiği hak aracılığıyla açıklandığına işaret ediliyor.

Basair-ud Derecat adlı eserde, Bureyd'in İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet ettiği nakledilir: "Büreyd, İmama sorar: "Resul, Nebi ve Muhaddes nedir?" İmam şu cevabı verir: "Resul, meleği açıktan görür ve onunla konuşur. Nebi ise, rüyada görür. Nübüvvet ve risalet birlikte bir kişide toplanmış olabilir. Muhaddes, ses işitip şekil görmeyen kimseye denir." Dedim ki: "Allah işini düzeltsin, nebi, rüyada gördüklerinin hak nitelikli ve melek menşeli olduğunu nasıl bilebilir?" De di ki: "Bunu bilinceye kadar yüce Allah ona yardımcı olur. Yüce Allah sizin kitabınızla kitaplara ve sizin peygamberinizle peygamberlere son vermiştir..." (s.371, h:11)

Ben derim ki: Bu rivayet, önceki rivayetle paralellik oluşturmaktadır. İmamın muhaddes ile ilgili olarak, onun kendisine fısıldanan sözleri duyduğu yönündeki açıklaması yeterlidir. "Allah son vermiştir…" sözü de buna yönelik bir işarettir. İnşallah aşağıdaki ayetlerin tefsiri çerçevesinde "Muhaddes" hakkında geniş açıklamalarda bulunacağız.

AYETLERİN MEALİ 42-60

42- Hani melekler demişlerdi: "Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçti, temizledi ve alemlerin kadınlarına üstün kıldı.

43- Ey Meryem, Rabbine gönülden itaatte bulun, secde et ve rüku edenlerle birlikte sen de rüku et."

44- Bunlar gayb haberlerindendir; bunları sana vahyedi-yoruz. Onlardan hangisi Meryem'in bakımını üstlenecek diye kalemleriyle kur'a atarlarken sen yanlarında değildin; çeki-şirlerken de yanlarında değildin.

45- Hani melekler dediler ki: "Ey Meryem, Allah seni, kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Meyem oğlu İsa Mesih'tir; dünyada da, ahirette de onurlu, saygın ve (Allah'a) yakın olanlardandır.

46- Beşikte ve yetişkinlik halinde insanlarla konuşacak ve (o) iyilerdendir."

47- Dedi ki: "Rabbim, bana bir beşer dokunmamışken, benim nasıl bir çocuğum olur?" "İşte böyledir. Allah neyi dilerse, yaratır."

dedi. Bir işin olmasına karar verdi mi yalnızca ona "ol" der, o da hemen oluverir.

48- "Ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek.

49-İsrailoğullarına elçi kılacak. (O, İsrailoğullarına şöyle diyecek): "Gerçek şu, ben size Rabbinizden bir mucize getir-dim. Ben size çamurdan kuşşeklinde bir şey yaratır, ona üflerim, Allah'ın izniyle kuş oluverir. Ve Allah'ın izniyle do-ğuştan kör olanı, alaca hastalığına tutulanı iyileştirir ve ölüleri diriltirim. Yediklerinizi ve evlerinizde biriktirdikleri-nizi size heber veririm. Şüphesiz eğer inanmışsanız, bunda sizin için kesin bir ayet vardır.

50- Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulamak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak üzere size gönderildim. Size Rabbinizden bir mucize getirdim. Artık Allah'tan korkup bana itaat edin.

51- Gerçekten Allah benim, de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin; doğru yol işte budur."

52-İsa onlardan inkârı sezince, dedi ki: "Allah için bana yardım edecekler kimlerdir?" Havariler: "Biz, Allah'ın yardımcılarıyız; Allah'a inandık, bizim Müslümanlar olduğumuza şahit ol." dediler.

53- "Rabbimiz, senin indirdiğine inandık ve elçiye uyduk; bizi şahitlerle beraber yaz."

54- Tuzak kurdular, Allah da (buna karşılık) tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en iyisidir.

55- Hani Allah demişti ki: "Ey İsa, doğrusu ben seni vefat ettireceğim, seni kendime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerin üstüne geçireceğim. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman, ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim.

56-İnkâr edenlere gelince; onları dünyada ve ahirette şiddetli bir azapla azaplandıracağım. Onların hiç yardımcıları da olmayacaktır.

57-İman edip iyi amellerde bulunanların mükâfatlarını (Allah) eksiksiz verecektir. Allah zalim olanları sevmez."

58- Bunları biz sana ayetlerden ve hikmetli zikirden okuyoruz.

59-Şüphesiz, Allah katında İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra ona "ol" dedi, o da oluverdi.

60- Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyleyse kuşkuya kapılanlardan olma.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

(Al-i İmran / 42)"Hani melekler demişlerdi: "Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçti, temizledi…" Bu cümle: "Hani İmrân'ın karısı demişti ki..." ifadesine atfedilmiştir. Dolayısıyla bu da tıpkı diğeri gibi, "Allah… seçti…" ifadesinin kapsamında işaret edilen İmrân ailesinin seçilişini açıklamaya dönüktür.

Bu ayet, Meryem'in meleklerin kendisiyle konuştuğu ve onların sözlerini işittiği bir "muhaddese" olduğuna yönelik bir kanıttır. Nitekim Meryem suresindeki ilgili ayet de buna işaret etmektedir:

"Ona Ruhumuzu göndermiştik, o da düzgün bir beşer kılığında görünmüştü…" İleride "muhaddes" hakkında açıklamalarda bulunacağız.

Daha önce: "Rabbi onu güzel bir kabulle kabul etti." ifadesi hakkında, bunun Meryem'in annesinin: "Ben onu ve soyunu kovulmuşşeytandan sana sığındırırım." şeklindeki duasının kabul edildiğine yönelik bir açıklama ve: "Allah seni seçti, temizledi." ifadesinin de onun Allah katındaki saygınlığına ve kerametine yönelik bir işaret olduğunu açıklamıştık. Söz konusu açıklamamıza bakılabilir.

Şu halde Meryem'in seçilmesi, Allah'a ibadete adanmasının kabulünü, arındırılması da Allah'ın ismetiyle korunmasını gösterir. O seçilmiş bir masumedir. Denebilir ki: "Temizlenip arındırılmışlığından maksat, onun hayız görmez bir Betül=hayızdan kesilmiş olduğudur. Bu yüzden mabetten çıkmak zorunda kalmamıştır." Böyle bir yorumun herhangi bir sakıncası yoktur. Ancak bizim yaptığımız açıklama ayetlerin akışına uygundur.

"Alemlerin kadınlarına üstün kıldı." Daha önce: "Allah… alemler üzerine seçti." ifadesini tefsir ederken, ayetin orijinalinde geçen "istifa"nın "ala" harf-i cerriyle geçişli kılınması, "öne geçirme" anlamını ifade ettiğini ve bunun "seçme, süzme" anlamını ifade eden yalın "istifa"dan farklı olduğunu belirtmiştik. Buna göre, Meryem'in alemler üzerine seçilmesi, kadınların öncüsü kılınması demektir.

Acaba bu ayette sözü edilen öncülük ve öne geçirilme durumu her açıdan mı, yoksa bazı açıdan mı söz konusudur? "Hani melekler dediler ki: "Ey Meryem, Allah seni kendisinden bir kelime ile müjdeliyor." ifadesiyle birlikte: "Irzını koruyan Meryem; biz ona kendi Ruhumuzdan üfledik, onu ve çocuğunu insanlığa bir ayet kıldık." (Enbiyâ, 91) "İmrân'ın kızı Meryem'i de. Ki o kendi ırzını korumuştu. Böylece biz ona Ruhumuzdan üfledik. O da Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti. O, Rabbine gönülden bağlı olanlardandı." (Tahrim, 12) ayetlerinin zahirini incelediğimizde, Hz. Mesih'i olağanüstü bir şekilde doğurmaktan başka, diğer kadınlardan farklı bir özelliğinden söz edilmediğini görürüz. Şu halde, Hz. Meryem Hz. İsa Mesih'i (a.s.) olağanüstü bir şekilde dünyaya getirmesi için alemlerdeki kadınlardan üstün kılınmış, onların önüne geçirilmiştir.

Ayetlerde işaret edilen, onun arındırıldığına, Allah'ın kelimelerini ve kitaplarını tasdik ettiğine, gönülden itaat ettiğine ve "Muhaddes" olduğuna ilişkin hususlar, salt ona özgü ayrıcalıklar

değildir. Onun dışında başka kadınlar da bu özelliklere sahip kı

lınmışlardır. "O, yalnızca kendi dönemindeki dünya kadınlarından üstün kılınmıştı." şeklindeki değerlendirme de ayetin mutlak ifadesiyle örtüşmüyor.

(Al-i İmran / 43) "Ey Meryem, Rabbine gönülden itaatte bulun, secde et ve rüku edenlerle birlikte rüku et." Ayetin orijinalinde geçen "Kunut" kelimesi, dil bilimcilerine göre, gönülden boyun eğme nitelikli itaat demektir. "Secde" bilinen harekettir. "Rüku" ise, bükülme veya genel anlamda eğilme, zelil olma demektir.

Seslenme eylemi, seslenilenin dikkatini çekmeye ve zihnini seslenene yöneltmeye dönük bir hareket olduğu için, bu konumda seslenmenin iki kere tekrarlanmasıyla verilmek istenen mesaj şudur: "Seninle ilgili verdiğimiz bir haberden sonra bir haber daha vardır. İkisini de dinle ve ikisine de kulak ver. Birisi: Allah'ın sana bahşettiği makamdır ve bu senin Allah katındaki ödülündür. İkincisi: Buna karşılık olarak senin yerine getirmek durumunda olduğun kulluk görevidir. Bu da Allah'ın senin üzerindeki hakkıdır. Bu, kulluğun yerine getirilmesini ve bahşedilen makamdan dolayı şükredilmesini
ifade eder. Bu yorumun doğal sonucu olarak: "Ey Meryem, Rabbine gönülden itaatte bulun." ifadesi: "Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçti…" ifadesinin ayrıntısı olarak belirginleşiyor. Yâni: Böyle olduğuna göre gönülden itaatte bulun, secde et ve rükuda bulunanlarla birlikte rüku et."

Bu üç kulluk eyleminden her birinin, önceki ayette zikredilen üç özelliğin belirtisi olması uzak bir ihtimal değildir. Ancak bu bağlantının da pek net olmadığı gözden ırak tutulmamalıdır. Bununla beraber böyle bir karşılığın üzerinde düşünülmesi yerinde olur.

(Al-i İmran / 44) "Bunlar, gayb haberlerindendir; bunları sana vahyediyoruz."

Yüce Allah'ın Hz. Meryem'le ilgili bu olayları gayb haberleri olarak nitelendirmesi, Hz.Yusuf olayını Peygamberine anlattığı gayb haberi
olarak nitelemesine benziyor: "Bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Yoksa onlar o hileli düzeni kurarlarken, yapacakları
işe topluca karar verdikleri zaman sen yanlarında değildin..."

(Yusuf, 102) Ehl-i Kitabın da yanında bu tür bilgilerin olmasına gelince, bunlara itibar edilmez. Çünkü tahrifçilerin tahrifinden geri sağlıklı bir şey kalmamıştır. Nitekim, Yüce Allah'ın Kur'an'da Zekeriya kıssası ile ilgili olarak anlattığı bir çok olay, Eski ve Yeni Ahitlerde yer almamaktadır. İşin bu yönünü: "Kalemleriyle kur'a atarlarken sen yanlarında değildin." ifadesi de desteklemektedir.

Ayrıca, bunların gayb haberleri olarak nitelendirilmesinin bir başka sebebi de Peygamberimizin (s.a.a) ve kavminin ümmi olmalarıydı. Onlar, bu kıssaları bilmezlerdi ve bunları semavi kitaplardan da okumamışlardı. Nitekim yüce Allah Nuh'un kıssasını aktardıktan sonra Peygamberimize hitaben şöyle buyuruyor: "Bunlar, sana vahyettiği-miz gayb haberlerindendir. Bunları sen ve kavmin bundan önce bilmiyordunuz." (Hûd, 49) Dolayısıyla ilk değerlendirme, ayetin akışına daha uygundur.

"Onlardan hangisi Meryem'in bakımını üstlenecek diye kalemleriyle kur'a atarlarken sen yanlarında değildin…" Ayette geçen "kalem" den maksat, kur'a atmak için atılan oktur. Buna "sehm" adı da verilir. Çoğulu "eklam"dır. Dolayısıyla: "Kalemlerini atarlarken." ifadesi, "Meryem'in bakımını kim üstlenecek diye kur'a oklarını atarlarken" anlamında kullanılmıştır.

Bu cümle gösteriyor ki: "…çekişirlerken de yanlarında değildin." ifadesinde işaret edilen "çekişme"den maksat, Meryem'in sorumluluğunu alma hususunda çekişmeleri ve yarışmalarıdır. Bu da gösteriyor ki, onlar kura atmaya karar verinceye kadar bu yöndeki isteklerinden vazgeçmemişlerdir. Nitekim kura atarlar ve kurada Zekeriya çıkar. Ve o Meryem'in sorumluluğunu üstlenir. "Zekeriya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi." ifadesi bunu göstermektedir.

Bazıları bir diğer ihtimale dikkat çekiyorlar: "Buna göre, bu çekişme ve kur'a atma olayı, Meryem'in büyümesinden ve Zekeriya'nın sorumluluğunu yerine getirmekten aciz olmasından sonra gerçekleşmiştir." Böyle bir ihtimali düşünmelerinin sebebi,

kur'a atma ve çekişme olayının, onun doğum yapmasının ve seçildiğinin vurgulanmasının ardından söz edilmiş olması ve Zekeriya'nın da onun sorumluluğunu üstlenmesi kıssanın esnasında zikredilmesi olsa gerektir. Dolayısıyla sorumluluğu üstlenme olayı, iki olay halinde gerçekleşmiştir.

Buna karşılık olarak biz deriz ki: Bir davayı pekiştirmek için bir kıssada geçen bazı olayları tekrar etmenin veya tekrarı andıran bir üslup kullanmanın herhangi bir sakıncası yoktur. Benzeri bir ifade

tarzına Yusuf kıssasında da tanık oluyoruz. Burada yüce Allah, kıssayı anlattıktan sonra şöyle buyuruyor: "Bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Yoksa onlar, o hileli düzeni kurarlarken, yapacakları işe topluca karar verdikleri zaman sen yanlarında değildin." (Yusuf, 102) Bununla, kıssanın başında geçen şu ayetin içeriğine işaret ediliyor: "Onlar şöyle demişti: "Yusuf ve kardeşi babanıza bizden daha sevgilidir; oysa ki biz, birbirini pekiştiren bir topluluğuz... Eğer mutlaka yapacaksanız, öldürmeyin Yusuf'u, onu kuyunun derinliklerine bırakıverin de bir yolcu kafilesi alsın."

(Yusuf, 8-10)

(Al-i İmran / 45) "Hani melekler dediler ki: "Ey Meryem, Allah seni kendisinden bir kelime ile müjdeliyor…" Ayetin zahirinden anlaşıldığı kadarıyla, bu müjde, başka bir yerde şu şekilde işaret edilen olaydır: "Böylece ona Ruhumuzu göndermiştik, o da, düzgün bir beşer kılığında görünmüştü. Demişti ki: "Gerçekten ben, senden Rahman olan Allah'a sığınırım. Eğer takva sahibiysen bana yaklaşma." Demişti ki: "Ben, yalnızca Rabbinden gelen bir elçiyim; sana tertemiz bir erkek çocuk armağan etmek için buradayım." (Meryem, 17-19) Dolayısıyla tefsirini sunduğumuz ayette meleklere nispet edilen müjdeleme eylemi, Meryem suresinin ilgili ayetlerinde yalnızca Ruh'a nispet ediliyor.

Müjdeleyen kimselerin farklılığı bağlamında denilmiştir ki: "Meleklerden maksat Cebrail'dir. Onun konumunu yüceltmek için çoğul ifade kullanılmıştır. Tıpkı birinin şöyle demesi gibi: "Falan

adam yolculuk yaptı; hayvanların sırtına bindi, gemilere bindi." Oysa bu adam yalnızca bir hayvana ve bir gemiye binmiştir. Yine derler ki: "İnsanlar ona şöyle dediler." Oysa, diyen sadece bir kişidir. Tıpkı önceki ayette, Zekeriya kıssasıyla ilgili olarak: "Melekler ona seslendi." şeklinde çoğul bir ifade kullanıldıktan sonra: "Böyledir" dedi. "Allah dilediğini yapar." ifadesinde "tekil" bir hitap şeklinin seçilmesi gibi."

Bazıları da şöyle demiştir: "Cebrail'le birlikte başka melekler de vardı ve bunlar hep birlikte Meryem'e seslendiler."

Meleklerden söz eden ayetler üzerinde düşündüğümüz zaman, şu sonucu elde ediyoruz: Melekler arasında makam açısından öncelik ve sonralık vardır. Daha gerideki bir makamda bulunan bir melek, daha ileri makamda olan bir meleğin emrine kayıtsız şartsız uymak zorundadır. Öyle ki, daha gerideki bir makama sahip bulunan meleğin fiili, önceki makamda olan meleğin fiilinin aynısı, sözü de onun sözünün aynısıdır. Tıpkı organlarımız ve güçlerimiz

tarafından sergilenen fiillerin, ayrı ayrı değerlendirilmek yerine, topluca bizim fiillerimiz olarak değerlendirmeleri örneğinde gözlemleyip algıladığımız gibi. Sözgelimi şöyle dersin: "Onu gözlerim gördü. Kulaklarım onu duydu. Ben gördüm ve ben duydum." Yine denilir ki: "O işi organlarım yaptı. Ellerim yazdı. Parmaklarım resmetti. Ben yaptım. Ben yazdım."

Aynı şekilde, izlenen meleklerin fiilleri ayniyle izleyen ve emre uyan meleklerin fiilleridir. Sözleri onların sözleridir ve hiç bir ihtilaf olmaz. Yüce Allah bu hususta şöyle buyuruyor: "Allah, ölecekleri zaman canlarını alır." (Zümer, 42) Bu ayette ruhları kabzetme fiilini yüce Allah kendisine nispet ediyor. Bir diğer ayette de şöyle buyuruyor: "De ki: "Size vekil kılınan ölüm meleği, hayatınıza son verecektir." (Secde, 11) Bu Ayette de aynı fiil, ölüm meleğine nispet edilmiştir. Başka bir ayette ise şöyle bir ifadeye yer veriliyor: "Sonunda sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, elçilerimiz onun

hayatına son verirler . (En'âm, 61) Bu Ayette de hayata son verme fiili bir grup meleğe nispet ediliyor.

Şu ayetleri de buna örnek gösterebiliriz:"Biz sana vahyettik." (Nisâ, 163) "Onu Ruh-ul Emin indirdi, senin kalbinin üzerine…" (Şuâra, 193-194) "Cibril'e kim düşman ise, bilsin ki gerçekten onu senin kalbine indiren odur." (Bakara, 97) "Hayır; o bir hatırlatmadır. Artık dileyen onu düşünüp, öğüt alır. O, şerefli üstün sahifelerdedir. Yüceltmiş, tertemiz kılınmış (sahifeler). Yazıcıların ellerinde. Değerli, iyi (yazıcıların)." (Abese, 11-16)

Böylece, Cebrail'in verdiği müjdenin, kendi emrinde olan bir grup meleğin verdiği müjdenin ta kendisi olduğu anlaşılıyor. Cebrail meleklerin liderlerindendir. En gözde olanlarındandır. Nitekim şu ayet-i kerime bunu gösteriyor: "Şüphesiz o, üstün onur sahibi bir elçinin gerçekten sözüdür. Bu elçi bir güç sahibidir, arşın sahibi katında şereflidir. Ona itaat edilir, sonra güvenilirdir." (Tekvir, 19-21) İnşallah Fâtir suresini tefsir ederken, bu konuda ayrıntılı, daha açıklayıcı bilgiler sunacağız.

Bu söylediklerimizi, bir sonraki ayette yer alan şu ifade de desteklemektedir: "Böyledir" dedi, "Allah dilediğini yapar." Bu ifadenin zahirinden anlaşıldığı kadarıyla, bunu söyleyen yüce Allah'tır. Oysa, Meryem suresinde bu söz, Ruh'a nispet edilmiştir: "Demişti ki: "Ben, yalnızca Rabbinden gelen bir elçiyim, sana tertemiz bir erkek çocuk armağan etmek için buradayım." O: "Benim nasıl bir erkek çocuğum olabilir? Bana hiç bir beşer dokunmamışken ve ben azgın, iffetsiz bir kadın değilken" dedi.

"İşte böyle" dedi. "Rabbin dedi ki: "Bu benim için kolaydır." (Mer

yem, 19-21)

Meleklerin ve Ruh'un (Cebrail) Meryem'le konuşması, onun "muhaddese" olduğunu gösterir. Hatta, aynı kıssa ile ilgili olarak Meryem suresinde şöyle bir ifadeye yer veriliyor: "Böylece ona Ruhumuzu göndermiştik,o da, düzgün bir beşer kılığında görünmüştü." (Meryem, 17) Bu ayet, onun meleğin sesini duymaktan öte, onun kendisini de gördüğünü ortaya koyuyor. İnşallah, rivayetler

bölümünde, bu konuyu bütünleyici nitelikte ayrıntılı bir açıklamaya yer vereceğiz.

"Allah seni kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir." Daha önce: "İşte bu elçiler; bir kısmını bir kısmına üstün kıldık." (Bakara, 253) ayetini tefsir ederken, Allah-u Teâla'nın kelamının ne anlam ifade ettiğini belirtmiştik.

"el-Kelimetu" ve "el-kelimu" tıpkı "et-temretu" ve "et-temru" gibi cins ve ferd için kullanılır. "Kelime" bir anlama delalet eden tek lafız için kullanılır. Öte yandan bir cümle için de kullanılır. Bu cümlenin "Zeyd ayaktadır." ifadesinde olduğu gibi, ardından sessiz kalınabilir olması ile: "Eğer Zeyd ayaktaysa…" ifadesindeki gibi, ardından sessiz kalınamaz türden olması arasında herhangi bir fark yoktur. Bu; ifadenin gramatik yönü. Kur'an terminolojisine gelince; ki yüce Allah'a nispet edilen "Kelime"yi kastediyoruz, bununla yüce Allah'ın irade ettiği bir şeyin meydana getirilmesi kastediliyor. Bu da yüce Allah'ın dilediği bir şeye "ol" demesidir veya vahiy ve ilham yoluyla bildirdiği sözdür.

Tefsirini sunduğumuz ayetteki "kelime" ile neyin kastedildiği hususunda, ileri sürülen bir görüşşudur: "Ondan maksat, Mesih'tir. Çünkü ondan önce gelen peygamberler, özellikle İsrailoğullarına gönderilen peygamberler, onu İsrailoğullarının kurtarıcısı olarak müjdelemişlerdir. Benzeri bir meseleyle ilgili olarak: "Bu benim söylediğim sözdür, kelimemdir." denir. Yüce Allah'ın Hz. Musa ile ilgili olarak söylediklerini de buna örnek gösterebiliriz: "Rabbinin İsrailoğullarına olan o güzel sözü, sabretmeleri dolayısıyla tamamlandı." (A'râf, 137)

Fakat, Eski ve Yeni Ahit'ler, bu yaklaşımı destekleyen ifadeler içermelerine karşın, Kur'an'da buna ilişkin bir ifadeye rastlanmamaktadır. Tam tersine, Kur'an, İsa'yı müjdeleyici olarak nitelendirir, müjdelenen olarak değil. Kaldı ki: "Adı... Mesih'tir." ifadesinin

akışı da bu değerlendirmeyle bağdaşmıyor. Çünkü bu durumda "kelime" ile kastedilen, daha önce haber verilen İsa'nın ortaya

çıkışıdır, İsa'nın kendisi değil. "Adı... Mesih'tir." ifadesinin zahiri gösteriyor ki, Mesih "kelime"nin adıdır, hakkında söz geçmiş kimsenin değil.

Bu hususta ikinci bir görüş de şöyle diyor: "Kelime"den maksat, Hz. İsa'dır. Çünkü İsa, yüce Allah'ın Tevrat'la neyi kastettiğini açıklamakla görevlendirilmiştir. O Yahudilerin gerçekleştirdikleri tahrifatları açıklamış ve dinde ihtilafa düştükleri hususları ortaya koymuştur. Nitekim yüce Allah, onun İsrailoğullarına şöyle hitap ettiğini bildiriyor: "…ve hakkında ihtilafa düştüklerinizin bir kısmını size açıklamak için…" (Zuhruf, 63)" Fakat bu değerlendirme, bu tarz bir yorumu gerektirici incelikleri yakalamamış değildir; ancak bunu destekleyecek karinelerden yoksundur.

Bir başkası da diyor ki: "Ondan maksat, müjdenin kendisidir. Yâni, onun İsa'ya hamile kalacağı ve onu doğuracağı haberi. Dolayısıyla: "Kendisinden bir kelime ile müjdeliyor." sözünün anlamı: "Sana bir müjdeyi müjdelemektedir ki: Sen İsa'yı, sana bir beşer dokunmaksızın babasız olarak doğuracaksın." Ancak bu değerlendirme de, ayetin akışının sonunda yer alan: "Adı... Mesih'tir." ifadesiyle bağdaşmıyor.

Bazıları da şöyle diyorlar: "Bundan maksat, onun "yaratma kelimesi" yâni "ol" sözü olması açısından, İsa'dır. Bütün insanlar var etme kelimesi olan "ol" ile yaratılmış olmalarına rağmen özellikle İsa'nın bu ifadeye özgü kılınmasının nedeni ise şudur: İnsanlığın diğer bireylerinin doğumu, normal yollardan ve alışılagelen sebepler sonucu gerçekleşmiştir. Erkeğin döl suyunun kadının yumurtasını döllemesi yâni. Normal etkenler belirleyici olmuşlardır. Bu yüzden hamilelik diğer sebeplerle birlikte kadın erkek birleşmesine nispet edilir. Ancak İsa'nın ana rahmine düşmesi bu yolla gerçekleşmemiştir. Bir insanın dünyaya gelişini aşamalı kılan bazı nedenlerin onun doğumunda rol oynamadıklarını görüyoruz. Dolayısıyla onun doğumu, araya normal etkenler girmeksizin doğrudan evrensel var etme sözü olan "ol" kelimesiyle gerçekleşmiştir. Böy

lece o da "kelime"nin kendisi olmuştur. Nitekim şu ayetler de bu yaklaşımı desteklemektedir. **"Allah'ın kelimesidir. Onu Meryem'e**

yöneltmiştir ve O'ndan bir ruhtur." (Nisâ, 171) Yine tefsirini sunduğumuz bu ayetlerin sonundaki şu ifade de bunu destekler niteliktedir: "Şüphesiz , Allah katında İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra ona "ol" demesiyle o da hemen oluverdi." Yukarıda sunduğumuz farklı yaklaşımların en güzeli budur.

"Mesih" meshedilmiş demektir. İsa'nın bu şekilde isimlendirilmesi, uğur ve bereketle meshedilmiş olmasından veya günahlardan arındırmak üzere meshedilmesi veya bereketlensin diye diğer peygamberler gibi zeytinyağıyla meshedilmesi veya şeytandan korunsun diye, doğarken Cebrail'in kanatlarıyla meshedilmesi dolayısıyladır. Ya da onun, yetimlerin başlarını sıvazlaması veya körlerin gözlerini elleriyle meshetmesi ve onların da görmeye başlaması yahut da onun ellediği, meshettiği tüm hastaların iyileşmesi içindir. Hz. İsa'nın "Mesih" olarak isimlendirilmesinin nedeni bağlamında ortaya konan görüşler bunlardır.
Fakat, bu çerçevede göz önünde bulundurulması gereken bir husus daha vardır. Şöyle ki: Bu söz, Cebrail'in Meryem'e verdiği müjdenin kapsamında geçiyor. Nitekim yüce Allah bunu şöyle ifade ediyor: "Allah seni kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir." Bu kelime, Eski ve Yeni Ahit'te geçen "Meşiha" kelimesinin Arapça'daki telâffuzudur. Bundan şu sonuç çıkıyor: İsrail-oğullarından bir kimse krallığa geçince, kâhinler onu kutsal yağla meshederlerdi, ki mülkü mübarek olsun. Böylece yağ sürülen krallara "Meşiha" derlerdi. Bunun anlamı da ya "kral" ya da "kutlu"dur.

Yahudi ve Hıristiyanların kitaplarından anlaşıldığı kadarıyla, onun "Meşiha" olarak isimlendirilmesi, ona ilişkin müjdenin krallığını da içeriyor olmasındandır. Söylendiğine göre, İsrailoğulları arasında bir kral ortaya çıkacak, onları kurtaracaktır. Bunu, Mer

yem'e müjdenin verilişini tasvir eden Luka İncili'nden de algılayabiliyoruz: "Melek onun yanına girdiğinde: "Sana selam olsun" dedi, "ey Rabbin nimetlerine bolca kavuşan ve ey ki, sen kadınlar içinde mübarek kılındın." Onun bu sözlerden huzursuz olduğunu ve bu selamın ne anlama geldiğini düşünmeye başladığını görünce, melek ona şöyle dedi: "Korkma ey Meryem! Sen Allah katında büyük bir nimet elde ettin. Sen bir oğula gebe kalacaksın ve onu doğuracaksın. Onun ismini Yesu olarak koyacaksın. Bu büyük olacaktır ve Yücenin oğlu olarak çağırılacaktır. Rab ona babası Davad'un tahtını verecektir. Yakub'un evine sonsuza dek sahip olacaktır ve onun mülkü hiçbir zaman son bulmayacaktır." (Luka İncili: 1-34)

Bu yüzden Yahudiler müjdenin krallığı da kapsadığını, bununsa İsa (a.s) ile örtüşmediğini ve onun yaşadığı ve davetini sunduğu dönemde kral olmadığını gerekçe göstererek Hz. İsa'nın peygamberliğini kabul etmemişlerdir. Belki de bundan dolayı Hıristiyanlar ve bazı Müslüman müfessirler, krallıktan maksadın şeklî saltanattan çok manevî krallık olduğunu belirtme gereğini duymuşlardır.

Ben derim ki: Şöyle bir yaklaşım içine girilmiş olması uzak bir ihtimal değildir ki: Müjde kapsamında, onun adının "Mesih" olarak belirtilmesi, onun mübarek kılındığına yönelik bir işarettir. Çünkü Yahudilerde "yağlama", kutsama aracı olarak kullanılırdı. Bunu şu ayet de desteklemektedir: "Dedi ki: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Allah bana kitabı verdi ve beni peygamber kıldı. Nerede olursam olayım, beni kutlu kıldı." (Meryem, 30-31)

İsa'nın aslı "Yeşu"dur. Bu kelime, kurtarıcı olarak tercüme edilmiştir. Bazı rivayetlerde "yaişu=yaşar" olarak tercüme edildiğini görüyoruz. Bu isimlendirme, onunla Zekeriya'nın oğlu "Yahya= yaşar" peygamber arasındaki tam benzerliğe de uygun düşüyor.

Hitap Meryem'e yönelik olduğu halde, İsa isminin "Meryem oğlu" sıfatıyla birlikte anılması, onun babasız olarak yaratıldığına dikkat çekmek içindir. Bir de onun bu nitelikle anılacağını, bu mu

cizede Meryem'in de ona ortak olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Onu ve çocuğunu insanlığa bir ayet kıldık." (Enbiyâ, 91)

"Dünyada da ahirette de onurlu, saygın ve (Allah'a) yakın olanlardandır." Ayetin orijinalinde geçen ve "vecihen" kelimesinin mastarı olan "el-vicahe", gözde ve kabul görmüş demektir. İsa'nın (a.s) dünyada kabul gördüğü açık bir gerçektir. Yine Kur'an'ın nassı o-nun ahirette de kabul gördüğünü ortaya koymaktadır.

"Mukarrebin=yakınlaştırılmışlar" kelimesi ile neyin kastedildiği malumdur. Bununla demek isteniyor ki: O, Allah katında yakın kılınmış, Allah'a yakın velilerin ve meleklerin safına girdirilmiştir. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Mesih ve yakınlaştırılmış melekler, Allah'a kul olmaktan kesinlikle çekimser kalmazlar." (Enbiyâ,172) Yüce Allah bir yerde "yakınlaştırma"nın anlamını şu şekilde açıklar: "Vakıa vuku bulduğu zaman... ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman... yarışıp öne geçenler de, öne geçmiş öncülerdir. İşte onlar, yakınlaştırılmış olanlardır." (Vakıa, 1-11)

Görüldüğü gibi yüce Allah, "yakınlaştırılma"nın anlamını, insanın, bütün insanlara, daha doğrusu bütün varlıklara zorunlu kılınmış Allah'a dönüş yolundaki yürüyüşü esnasında diğer insan bireylerini geride bırakması, dolayısıyla Allah'a yaklaşma şeklinde açıklamaktadır. Başka bir yerde de şöyle buyuruluyor: "Ey insan, gerçekten sen, hiç durmaksızın Rabbine doğru bir çaba harcayıp durmaktasın; sonunda O'na varacaksın." (İnşikak, 6) "Haberiniz olsun; işler Allah'a döner." (Şurâ, 53)

"Yakınlaştırılmışlığın" insanlardan ve meleklerden bazı bireylerin niteliği olduğunu öğrendiğine göre, zorunlu olarak bunun çalışmayla elde edilen bir makam olmadığını da bilirsin. Çünkü melekler Allah katındaki makamlarını çalışmayla elde etmezler. Bunun bazı meleklere ilahi bir bağış olarak ve bazı insanlara da amellerinin karşılığı olarak verilmiş bir makam olması muhtemeldir.

"Dünyada da ahirette de onurlu, saygın..." ifadesi cümle içinde gramer açısından "hal" işlevini görür. Yine bu cümleye atfedilen: "yakın olanlardandır.", "konuşacak.", "ve (o) iyilerdendir." ve "...elçi kılacak." ifadeleri de "hal"dir.

(Al-i İmran /46) "Beşikte ve yetişkinlik halinde insanlarla konuşacak." Ayette geçen "el-mehd" çocuklar için hazırlanan kundak, beşik demektir. "el-Kehl" ise, gençlikle yaşlılık arasındaki erişkinlik dönemine denir. Bu dönemde insan güçlü-kuvvetli, normal bir kimse olur. Bu yüzden denilmiştir ki: "Erişkin, saçına ak düşen kimseye denir." Bazıları da: "Erişkin, otuz dört yaşına giren kimseye denir." demişlerdir. Kelimenin hangi anlamı esas alınırsa alınsın, burada onun erişkinlik çağına kadar yaşayacağına işaret ediliyor ki, bu da Meryem'e yönelik bir diğer müjdedir.

Bu açık ifade karşısında, İncillerde Hz. İsa'nın sadece otuz üç yıl yaşadığına ilişkin açıklamayı ihtiyatla karşılamamız gerektiği ortadadır. Bu yüzden bazıları: "Onun erişkinlikte insanlarla konuşması, gökten inişinden sonra gerçekleşecektir. Çünkü o, yeryüzünde erişkinlik çağına ulaşacak kadar kalmamıştır." demişlerdir. Diğer bazıları ise: "Tarihsel araştırmalar, İncillerin bildirdiğinin aksine, İsa'nın altmış dört yıl kadar yaşadığını ortaya koymuştur." demişlerdir.

"Beşikte ve yetişkinlik halinde…" ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla, Hz. İsa'nın ömrü yaşlılık çağına ulaşmadan erişkinlik döneminde sona ermiştir. Dolayısıyla bu ayetten onun insanlarla konuşmasının, ömrünün başlangıç noktası olan çocukluk dönemi

ile bitiş noktası olan erişkinlik dönemi olduğunu algılıyoruz.

Çocuklar, genellikle dünyaya geldikleri ilk günden itibaren kundağa sarılıp beşiğe konurlar. Bu durum iki yaşına kadar, genellikle de ondan önce emeklemeye, ardından yürümeye başlayıncaya kadar sürer. Bu ise, çocukların konuşmaya başladıkları dönemdir. Şu halde, çocuğun beşikte konuşması, özü itibariyle bir mucize değildir; ancak ayetten anladığımız kadarıyla o, beşikte insanlarla,

bir erişkinin konuşmasını andıracak şekilde konuşmuştur. Diğer bir ifadeyle Hz. İsa, erişkinken insanlarla nasıl tam ve anlaşılır konuşmuşsa, beşikteyken de öyle konuşmuştur. Beşikteki bir çocuğun konuşması, ancak bu şekilde mucize sayılabilir.

Ancak, kıssanın Meryem suresindeki anlatımında, onun insanlarla konuşmasının, Hz. Meryem'in onu doğurduktan sonra insanların arasına getirdiği ilk anda gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Bir çocuğun dünyaya geldiği ilk andan itibaren konuşması, hiç kuşkusuz olağanüstü bir olaydır, bir mucizedir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Böylece onu taşıyarak kavmine geldi. Dediler ki: "Ey Meryem, sen gerçekten şaşırtıcı bir şey yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi, senin baban kötü bir kişi değildi ve annen de azgın, iffetsiz bir kadın değildi." Bunun üzerine ona (çocuğa) işaret etti. Dediler ki: "Henüz beşikte olan bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz?" İsa dedi ki: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Allah bana Kitabı verdi ve beni peygamber kıldı. Nerede olursam olayım, beni kutlu kıldı." (Meryem, 27-31)

(Al-i İran / 47) "Rabbim, bana bir beşer dokunmamışken, benim nasıl bir çocuğum olur?" Kendisiyle konuşan kimse "Ruh=Cebrail" olduğu halde, onun doğrudan Rabbine hitaben konuşması -daha önce söylediğimiz gibi şundan ileri geliyor ki: Meleklerin ve Ruh'un hitabı ve sözü, yüce Allah'ın sözü ve kelamı demektir. Çünkü o, kendisine hitapedenin insan şekline girmiş Ruh veya meleklerin olduğunu bilse de kendisiyle konuşanın yüce Allah olduğunu biliyordu. Bu yüzden doğrudan Rabbine hitabetti.

Konuşmanın: "Rabbim, beni geri çevirin." (Mü'minun, 99) ayetinde olduğu gibi, ifadenin akışı içinde ara cümlecik konumunda yer verilen bir yardım isteme niteliğinde olması da mümkündür.

"İşte böyledir. Allah neyi dilerse yaratır" dedi. Bir işin olmasına karar verdi mi, yalnızca ona "ol" der, o da hemen oluverir." Daha önce, bu cevabın Meryem suresindeki: "İşte böyle" dedi. "Rabbin dedi ki: "Bu benim için kolaydır. Onu insanlara bir ayet ve bizden bir

rahmet kılmak için." Ve iş de olup bitmişti." (Meryem, 21) ayetiyle birlikte etüt edilmesi durumunda: "İşte böyledir." ifadesinin tam bir söz olduğunu ve açılımının da şöyle olduğunu ortaya koyar: "İş böyledir." Yâni, müjdelenen iş, kararlaştırılmıştır, gerçekleşmesi kaçınılmazdır.

Böyle bir iş karşısında şaşırmak, ancak yüce Allah'ın bunu yapamayacağının veya bu işin O'na zor geleceğinin düşünülmesi durumunda söz konusu olabilir. Oysa O'nun gücü sınırsızdır; dilediğini yapar. Zorluğuna ve meşakkatliğine gelince; zorluk ve meşakkatlilik ancak, sebeplere başvurularak gerçekleştirilen işler için söz konusu olabilir. Bir şeyin öncülleri, sebepleri arttıkça, çoğaldıkça, işin zorluğu da o oranda artar. Halbuki yüce Allah, yarattığı şeyleri sebepler aracılığıyla yaratmaz. Tam tersine bir işin olmasına karar verdiği zaman ona sadece "ol" der, o da hemen oluverir.

Bundan da anlaşılıyor ki: "İşte böyledir." ifadesi, tam bir cümledir. Bununla Meryem'in endişelerinin ve telaşının giderilmesi amaçlanmıştır. "Allah neyi dilerse yaratır." ifadesi, şaşırmaya neden olduğu varsayılan "güç yetirememe" ihtimalini geçersiz kılmaya dönüktür. "Bir işin olmasına karar verdi mi" ifadesi de zorluk ve meşakkatlilik ihtimalinin akla gelmesini önlemeye dönüktür.

(Al-i İmran / 48) "Ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek."
Kitab ve hikmet kelimelerinin başındaki "el" takısı, tür bildirmeye yöneliktir. Daha önce "el-kitab"ın insanlar arasındaki ihtilafları kaldırma amacına yönelik vahiy, "el-hikmet"in de inanç veya davranışla yararlı bilgi olduğunu belirtmiştik. Bu açıdan her ikisi de hikmet içeren kitaplar olmalarına karşın Tevrat ve İncil'in, kitap ve hikmete atfedilmiş olmaları, türden sonra o türün bir ferdinin, özel olarak zikerdilmesi önem taşıdığı için söz konusu edilmesinin bir örneğidir. "el-Kitab" kelimesinin başındaki "el" takısı, istiğrak ve kapsama için değildir. Bunu da şu ayetten anlıyoruz: "İsa açık belgelerle gelince, dedi ki:

"Ben size bir hikmetle geldim ve hakkında ihtilafa düştüklerinizin bir kısmını size açıklamak için de. Öyleyse Allah'tan korkun ve bana itaat edin." (Zuhruf, 63)

Tevrat'a gelince; Kur'an'da onunla ilgili açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla, yüce Allah onu sözleşme zamanlarında levhalara

yazılı olarak Hz. Musa'ya vahiy yoluyla indirmiştir. A'râf suresinde bu konuya değinilir. Bugün Yahudilerin elinde bulunan kutsal kitaba gelince; onlar Babil kralı Buhtunnussar zamanında İran kralı Koreş zamanına kadarki, dönemde bununla bağlantılarının kesildiğini kabul ediyorlar. Şu kadarı var ki Kur'an, Peygamberimizin

(s.a.a) zamanında Yahudilerin elinde bulunan Tevrat'ın üzerinde bazı oynamalar ve tahrifatlar yapılmış olmasına karşın, orijinal Tevrat'tan temelden farklı olduğunu söylemiyor. Kur'an ayetlerinin buna yönelik kanıtsallıkları son derece açıktır.
İncil'in anlamı, müjdedir. Kur'an, onun İsa peygambere indirilen ayrı bir kitap olduğunu belirtir. O, sırf İsa'ya (a.s) özgü bir vahiydir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "O, Tevrat'ı ve İncil'i de indirmişti. Bundan önce insanlar için bir hidayet idiler." (Âl-i İmrân, 4) Bugün Matta, Markos, Luka ve Yuhanna isimlerine nispet edilen İnciller, Hz. İsa'dan (a.s) sonra kaleme alınmışlardır.

Yine bu ayetten anlıyoruz ki Tevrat, sadece şer'i hükümler içeriyordu ve İncil yalnızca bazı eski hükümleri nesheden (yürürlülükten kaldıran) birtakım yeni hükümler dışında hukuk sistemi adına herhangi bir şey içermiyordu. Şu ayetler bunu ortaya koyuyor: " Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulamak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak üzere..." (Âl-i İmrân) "Ona içinde hidayet ve nur bulunan, önündeki Tevrat'ı doğrulayan ve muttakiler için yol gösterici ve öğüt olan İncil'i verdik. İncil sahipleri Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler." (Mâide, 46-47) Bu ayetten hareketle İncil'de uygulaması gereken bazı hükümlerin yer aldığı sonucuna varılabilir.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 61

Yine tefsirini sunduğumuz ayetten anlaşıldığı kadarıyla, İncil de tıpkı Tevrat gibi Peygamber Efendimize (s.a.a) ilişkin bir müjde içeriyordu. Nitekim bir başka ayette yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Onlar ki, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de geleceği yazılı bulacakları ümmi nebi olan elçiye uyarlar."** (A'râf, 157)

(Al-i İmran / 49) "İsrailoğullarına elçi kılacak."

Bu ayetin zahiri Hz. İsa'nın (a.s) özel olarak İsrailoğullarına elçi olarak gönderildiğini ifade ediyor. Tıpkı Hz. Musa'nın onlara gönderilişini ifade eden ayetler gibi. Fakat biz daha önce **"İnsanlar tek ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi."** (Bakara, 213) ayetini tefsir ederken "Nübuvvet" kavramı üzerinde durmuş ve İsa'nın da tıpkı Musa gibi, bütün dünya halkına elçi olarak gönderilmiş bir ulu'l azm (çığıraçıcı) peygamber olduğunu ifade etmiştik.

Ancak, orada "Resul" ile "Nebi" arasındaki farkı vurgulamaya

dönük olarak yaptığımız açıklamalar, sorunu çözücü niteliktedir. Şöyle ki: Nebilik, gönderiliş ve tebliğ ediş makamıdır. Resullük ise, özel elçilik misyonudur; insanlar arasında hakka dayalı olarak hükmetmeyi, ihtilafları çözmeyi gerektirir. Bu da ya muhatap kitleyi yerinde ve nimetler içinde bırakmak ya da yok etmek şeklinde gerçekleşir. Bunu şu ayetten de anlıyoruz: "Her ümmetin bir resulü vardır. Onlara resulleri geldiği zaman aralarında adaletle hüküm verirler." (Yunus, 47)

Diğer bir ifadeyle: Nebi, insanlara dini açıklamak üzere gönderilmiş kimseye denir. Resul ise, özel bir açıklamada bulunmak üzere gönderilmiş kimsedir. Bu özel açıklamanın reddi, helak olmayı, kabulü de nimetler içinde bir yaşam sürdürmeyi doğurur. Yüce Allah'ın Nuh, Hûd, Salih ve Şuayb gibi resullerin şahsında sunduğu açıklamalar, bunu destekliyor, daha doğrusu kanıtlıyor.

Durum böyle olduğuna göre, risaletin belli bir kavme yönelik olmasını, gönderilen peygamberin de sırf onlara hitap etmesini zorunlu kılmaz. Dolayısıyla belli bir kavme resul olarak gönderilen

elçinin, hem onlara hem de diğer topluluklara gönderilmiş bir nebi olması mümkündür. Hz. Musa ve İsa gibi.

Kur'an'da buna ilişkin bir çok kanıt vardır: Hz. Musa'nın Firavun'a resul olarak gönderilişi: "Firavun'a git, çünkü o azmış bulunuyor." (Tâhâ, 24), sihirbazların İsrailoğullarına mensup olmadıkları halde Musa'ya iman ettiklerini açıklamaları ve bu imanlarının kabul edilmesi: "Harun'un ve Musa'nın Rabbine iman ettik." dediler." (Tâhâ, 70) Firavun'un kavmini davet etmesi: "Andolsun, biz kendilerinden önce, Firavun'un kavmini de denedik. Onlara değerli bir elçi gelmişti." (Duhan, 17) bunun en çarpıcı örnekleridir. Yine, insanların yaygın bir şekilde Hz. İsa'ya (a.s.) inanmaları da bunu göstermektedir. Nitekim Peygamber Efendimizin (s.a.a.) gönderilişinden önce Rumlar ve Fransızlar, Avusturyalılar, Prusyalılar (Almanlar), İngilizler gibi büyük batılı uluslar ve Necranlılar gibi doğulu topluluklar ona inanmışlardı. Ki bunların hiç birisi İsrailoğullarına mensup değildir. Kur'an Hıristiyanlardan söz ederken, sadece İsrailoğulları Hıristiyanlarını kastetmez. Tam tersine övgü ve yergi nitelikli değerlendirmelerinde tüm Hıristiyanları kasteder.

"Gerçek şu, ben size Rabbinizden bir mucize getirdim. Ben size çamurdan kuşşeklinde bir şey yaratırı… Allah'ın izniyle… ölüleri diriltirim." Ayetin orijinalinde geçen "halk=yarat-ma" bir şeyin cüzlerini bir araya getirip oluşturma demektir. Burada, yaratmanın Allah'tan

başkasına nispet edildiğini de görüyoruz. Bunu şu ayetten de algılıyoruz: "Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yücedir." (Mü'minun, 14)

Ayetin orijinalinde geçen "ekmeh" kelimesi, anadan doğma kör demektir. Rağıb'ın el-Müfredat'ta dediğine göre, kör olan kimse için de kullanılabilir. Nitekim "İki gözü kör oldu. Nihayet ak geldi üzerlerine" derler. Ayette geçen "ebres" kelimesi, alacalı demektir. Alaca, bilinen bir deri hastalığıdır.

"Ölüleri diriltirim." ifadesinde diriltme "ölüler"le ilintilendirilmiştir. "Ölüler" çoğul olduğuna göre, bundan, söz konusu işlemin bir kaç kez gerçekleştiğini algılayabiliriz.

"Allah'ın izniyle." ifadesi bütün bunların onun tarafından birer mucize olarak gerçekleştirildiklerini vurgulamaya, dayanaklarının yüce Allah olduğuna ve İsa'nın kendinden kaynaklanan bir husus olmadığına yöneliktir. Bu ifade bir kaç defa tekrarlanmıştır. Çünkü insanların bu hususta sapmaları, ondan sadır olan bu olağanüstü mucizelere kanıp onu tanrılaştırmaları yüksek bir ihtimaldir. Bu yüzden onun kendinden sözettiği, yaratma ve ölüleri diriltme gibi hususlara işaret ettiği her defasında "Allah'ın izniyle." kaydını düştüğünü ve sözlerinin sonunda şöyle dediğini görüyoruz: **"Gerçekten Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin; doğru yol işte budur."**

"Ben size… yaratırım." sözünün zahiri, bu sözleri kendisi tarafından, bir meydan okuma ve tartışma olmaksızın bilgi olarak sunulduğunu gösteriyor. Eğer bir bahaneyi ortadan kaldırmaya veya bir kanıtı gözler önüne sermeye dönük olsaydı, ifadenin içinde: "dilerseniz" veya "isterseniz" gibi bunu gösteren bir kayda yer verilmesi gerekirdi.

Ayrıca, yüce Allah'ın bir kıyamet sahnesinde, İsa'yla konuşmasını aktardığı ayetlerin akışı, bu mucizelerin, İsa tarafından gerçekleştirildiklerini kesin bir ifadeyle ortaya koymaktadır: "Allah şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa, sana ve annene olan nimetimi hatırla… İznimle çamurdan kuşşeklinde bir şeyi yaratıyordun da, yine iznimle ona üfürdüğünde bir kuş oluveriyordu. Doğuştan kör olanı, alacalıyı iznimle iyileştiriyordun, yine benim iznimle ölüleri hayata çıkarıyordun." (Mâide, 110)

Bu da gösteriyor ki, bazıları tarafından seslendirilen: "Bu ayet, en fazla şunu gösteriyor ki yüce Allah, Meryem oğlu İsa'ya bir sır verdi ve o bununla insanlara karşı haklılığını gösterdi, onlara meydan okudu. Eğer bu konuda bir istekleri olursa, bunu yerine getirip,

aleyhlerine kanıt oluştururdu. Ama bunların tümünün veya bir kısmının gerçekleştiğini ayetten anlamak mümkün değildir." şeklindeki yorumlar yanlıştır.

"Yediklerinizi ve evlerinizde biriktirdiklerinizi size haber veririm..." Bu, yüce Allah'ın kendine özgü kıldığı ve vahiy yoluyla bazı peygamberlerine bildirdiği gaybtan haber vermedir. İsa'nın bir diğer mucizesidir bu. Böyle bir gaybtan haber verme, kesin olarak gerçekleşmiş bir durumdur ve bunda kuşkuya yer yoktur. Çünkü insan, yediğinden veya evinde biriktirdiğinden kuşku duymaz.

Bu mucize, yüce Allah'ın izni olmaksızın gerçekleşmeyecek olmasına rağmen, ifadenin akışı için "Allah'ın izniyle" kaydına yer verilmemiştir. Oysa yüce Allah bir ayette: "Hiçbir elçi, Allah'ın izni olmadan bir mucize getiremez." (Mü'min, 78) buyuruyor. Bunun nedeni de söz konusu mucizeden "haber verme" olarak söz ediliyor olmasıdır. Bu ise, İsa (a.s) ile kâim olan bir sözdür, onun fiili olarak değerlendirilir. Dolayısıyla, yüce Allah'a nispet edilmesi yakışık olmaz. Ancak yaratma ve diriltme mucizelerinde durum farklıdır. Çünkü bunlar, gerçekte Allah'ın fiilleridir ve O'nun izni olmadan bir başkasına nispet edilmezler.

Ayrıca, sözü edilen diğer iki mucize, "haber verme" gibi değildirler. Bunlarla ilgili olarak insanların sapmaları, "haber verme" ile ilgili olarak sapmaktan çok daha hızlı gelişebilecek bir durumdur. Çünkü sıradan insanların kalpleri, en ufak bir vesvese ve demagoji sonucu kuş yaratan ve ölüleri dirilten bir kimsenin ilahlığını kabul ederler. Gaybi bilgilerden haber veren bir kimsenin ilahlığına inanmaksa, o kadar çabuk ve kolay gerçekleşmez. Çünkü böyle insanlar, bu tür haberlerin sırf Allah'a özgü bir bilgi olmadığını, riyazet çeken herkes veya gözbağcı bir kâhin için de elde edilebileceğini bilirler.

Dolayısıyla, söz konusu iki mucize gündeme geldiğinde "Allah'ın izniyle" kaydının düşünülmesi kaçınılmazdı. Aynı şekilde hastaları iyileştirmenin de yalnızca Allah'ın bahşettiği bir mucize oldu

ğundan söz edilmesi yeterliydi. Özellikle hitap, kendilerine mü'min diyen bir kavme yönelikse… Bu nedenledir ki, ifadenin sonunda

şöyle bir cümleye yer veriliyor: "Şüphesiz, eğer inanmışsanız, bunda sizin için kesin bir ayet vardır." Yâni eğer mü'min olduğunuza ilişkin iddianızda samimi iseniz, bunda sizin için kesin bir ayet vardır.

(Al-i İmran / 50) "Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulamak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak üzere…" ifadesi: "İsrail-oğullarına elçi kılacak." ifadesine matuftur. Matuf, ifadenin tekellüm=birinci tekil şahıs kipi üzere olmasına karşın, matuf aleyhin (üzerine atfedilenin) gaip sigası=üçüncü tekil şahıs kipi üzere olması -ki "Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulamak ." ifadesinde doğrudan İsa'nın konuşuyor olması, buna karşılık: "İsrailoğullarına elçi kılacak..." ifadesinde üçüncü tekil şahıs kipiyle söz edilmesi- atıf olayına zarar vermez. Çünkü: "İsrailoğullarına elçi kılacak." ifadesi, Hz. İsa'nın: "Gerçek şu, ben size Rabbinizden bir mucize getirdim." şeklindeki sözleriyle açıklanmıştır. Dolayısıyla, bu sayede ifadenin yönü, üçüncü tekil şahıs kipinden birinci tekil şahıs kipine döndürülmüş oluyor ve atıf işleminin geçerli olması sağlanıyor.

Hz. İsa'nın kendisinden önce gönderilen Tevrat'ı doğrulaması, önceki ayetteki kayda bakılırsa, yüce Allah'ın Tevrat'tan ona öğrettiği şeyleri tasdik etmesi anlamında kullanılmıştır. Bu, onun zamanında mevcut olan Tevrat'ı tamamen doğruladığı, dolayısıyla o dönemde Tevrat'ta tahrif yapılmadığı anlamına gelmez. Nitekim Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.a) Tevrat'ı tasdik etmesi de onun tahrif edilmediğini ifade etmez.

"Ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak üzere…" Bilindiği gibi yüce Allah, İsrailoğullarına bazı temiz şeyleri haram kılmıştı. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "Yahudilerin yaptıkları zulüm… nedeniyle, kendilerine helal kılınmış güzel şeyleri onlara haram kıldık." (Nisâ, 160)

Bu ifadeden, Hz. İsa'nın, Yahudilere yazılmış bazı ağır hükümleri neshetmesi dışında, Tevrat'ın içerdiği hükümleri onayladığı sonucu çıkarılabilir. Bu yüzdendir ki: "İncil, şeriat içermez" denilmiştir. "Helal kılmak üzere…" ifadesi: "Rabbinizden bir mucize…" ifadesine atf-edilmiştir. Cümlenin başındaki "lam" harfi, amaç bildiren türdendir. Dolayısıyla cümlenin anlamı şöyledir: "Ben, sizin üzerinize haram kılınmış bazı şeylerle ilgili hükümleri neshetmek üzere geldim."

"Ben size Rabbinizden bir mucize getirdim." cümlesinin zahiri:

"Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin." ifadesini açıklamaya dönük olduğunu gösteriyor. Ve mucize getirmenin bir ayrıntısı niteliğinde olduğunu gösteriyor; haramlardan bazısını helal kılmanın devamı değildir. Dolayısıyla, bazı zihinlerde oluşabilecek vehmi, kaldırma amacına yöneliktir. Aynı zamanda "Cümlenin yeniden tekrarlanmış olması, öncesi ile sonrasının birbirinden ayrılmasını sağlamak içindir, çünkü salt ayrılık, söz sanatında bir ayrıcalık sayılmaz." diyenlerin maksadı da bu olabilir.

(Al-i İmran / 51) "Gerçekten Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin." Hz. İsa bu sözü kendisini ilah olarak kabul edenlerin iddialarını çürütmek için söylüyor. Bunu söylerken, keskin ferasetiyle onların ileride kendisini ilahlaştıracaklarını seziyordu. Ya da ileride böyle bir durumun meydana geleceği, kendisine vahiy yoluyla bildirilmişti. Nitekim benzeri bir değerlendirmeyi: "Kuş oluverir." ve "Ölüleri diriltirim." ifadelerinin "Allah'ın izniyle" kaydıyla birlikte yer almış olması hakkında da yapmıştık. Ancak, yüce Allah'ın Hz. İsa'dan aktardığı: "Ben onlara bana emrettiklerinin dışında hiçbir şeyi söylemedim. O da şuydu: "Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin." (Mâide, 117) sözler bunun Allah'ın emri ve vahyi olduğunu ortaya koyuyor.

(Al-i İmran / 52) "İsa, onlardan inkârı sezince, dedi ki: "Allah için bana yardım edecekler kimlerdir?" Meryem'e yöneltilen müjde, Hz. İsa'nın ana rahmine düşüşünden, peygamber oluşuna ve insanları Allah'a ibadet

etmeye davet edişine kadar, hayatının çeşitli evrelerini kapsadığı için, ayetlerin akışı içinde ondan kısaca söz ediliyor ve kıssası bütünleyici cümlelerle ayrıntılandırılıyor. Bununla, onun havarilerini seçişini ve kavminin ona karşı bir tuzak hazırlamasını ve yüce Allah'ın İsa'yı arındırarak, hayatına son vererek ve katına yükselterek kavmine karşı daha değişik bir tuzak devreye sokmasını kastediyoruz, ki bununla da onun kıssası sona eriyor.

Bu anlatımda, ayetlerin inişine muhatap olan Necran Hıristiyanlarının durumunu ilgilendirdiği kadarıyla kıssaya yer veriliyor. Bunlar araştırma yapmak ve Resulullah'la (s.a.a) tartışmak üzere bir heyet halinde Medine'ye gelmişlerdi. Bu yüzden kıssanın kapsamı içinde olup Nisâ, Mâide, Enbiyâ, Zuhruf ve Saff gibi surelerde yer verilen bazı gelişmelere bu surede yer verilmemiştir.

Ayetlerin akışı içinde, kalbi ilgilendiren bir durum olan inkâr= kü-fürle ilgili olarak "sezme"den söz edilmiş olması, bunun onlar tarafından fiilen sergilendiği ve bu sayede sezmenin mümkün olduğu içindir. Ya da küfür kaynaklı bir işe, yâni kendisine eziyet

etmelerini, öldürmeye yeltenmelerini görünce, küfrü seçtiklerini seziyor. "İsa... sezince" yâni adları İncil'de geçen İsrailoğullarından küfür belirtilerini algılayınca, "Allah için bana yardım edecekler kimlerdir?" dedi. O, bu soruyu yöneltirken kavminin içinden bazı adamları belirlemeyi, onları dini pratize etmenin öncüleri haline getirmeyi amaçlamıştı. Böylece din, onların pratik yaşayışlarında güç bulacak, sonra da diğer insanlara doğru bir yayılma süresine girecekti. Her doğal ve toplumsal gücün karakteristik özelliğidir bu. İşe başlarken, etkisini gösterirken ve pratiğini yaygınlaştırırken her şeyden önce kendisi için bir üss edinir. Bunu odaklaşma, yoğunlaşma ve destek bulma merkezi haline getirir. Aksi taktirde, çalışmalarda istikrar ve süreklilik olmaz. Tüm çabalar boşa gider. Hiç kimseye yarar sağlamaz.

İslam'ın davet sürecinde de benzeri gelişmelere tanık oluyoruz. Resulullah Efendimiz (s.a.a) Akabe'de ve Rıdvan ağacı altında

bu amaçla Müslümanlardan biat, bağlılık yemini almıştı. Peygamberimiz (s.a.a) bununla davet hareketinin süreklilik kazanması için güç birliğini sağlamayı hedeflemişti.

Hz. İsa (a.s) davetinin İsrailoğullarının tamamı veya büyük bir kısmı arasında başarılı olmayacağını, herhangi bir olumlu sonuç alamayacağını ve onların küfrü seçmelerinin kaçınılmaz olduğunu ve eğer kendisini ortadan kaldıracak olurlarsa, davet hareketinin biteceğini ve sıkıntıların katmerleşeceğini kesin olarak anlayınca, davetinin süreklilik kazanması için böyle bir girişimde bulundu, Allah'ın yolunu izlemek üzere onlardan yardım istedi. Havariler onun bu yardım çağrısına olumlu karşılık verdiler. Böylece soydaşlarının geri kalanından iman nitelikleriyle ayrıldılar.

Bu olay, iman ve küfrün ayrışması için bir nirengi oluşturmuş; davetin yayılması ve kesin kanıtların sunulması sonucu da imanın küfre karşı üstünlük sağlamasının temelini atmıştı. İmanın küfre karşı üstünlük sağlamasının ve küfür mazeretlerini ortadan kaldırışının da başlangıç noktasıydı. Konuya ilişkin olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "Ey iman edenler, Allah'ın yardımcıları olun; Meryem oğlu İsa Havarilere: "Allah'a yönelirken benim yardımcılarım kimdir?" demesi gibi. Havariler de demişlerdi ki: "Allah'ın yardımcıları bizleriz." Böylece İsrailoğullarından bir topluluk i-man etmiş, bir topluluk da inkâr etmişti. Sonunda biz iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik, onlar da üstün geldiler."

(Saff, 14)

"...Bana yardım edecekler kimlerdir?" ifadesindeki "yardım edecekler" kelimesi "Allah için…" sözüyle kayıtlandırılmıştır. Bununla teşvik ve tahrik etme amacı güdülüyor ki, sorunun soruluş amacı da budur. Tıpkı Bakara suresinde yer alan şu ifade gibi: "Allah'a güzel bir borcu verecek olan kimdir?" (Bakara, 245)

Ayetin orijinalinde geçen "ila" zarfı "Bana yardım edecekler kimlerdir?" sözüyle ilintilidir. Ki yardım kelimesi burada gitme veya benzeri anlamı içerir. Dolayısıyla geçişsiz fiil olur ve nes

ne=meful alabilmesi için "ila" zarfı gibi bir harfe gerek duyar. Nitekim Kur'an'da Hz. İbrahim'in (a.s) şu sözü aktarılır: "Şüphesiz ben, Rabbime gidiciyim; o, beni hidayete erdirecektir." (Sâffat, 99)

Bazı tefsircilerin ifadenin akışı içinde yer alan "ila" harf-i cerrini "maa=beraber" anlamına almalarının kanıtı yoktur. Ayrıca, yüce Allah'ın başka varlıklarla aynı kategoriye sokulması, O'nun da yardımcılardan biri sayılması Kur'an'ın edebine yakışmaz. Kaldı ki, İsa'nın (a.s) edebi de böyle bir ifadeyi kullanmaya elvermez. Bunu Kur'an'da yer alan sözlerinden açıkça algılayabiliyoruz. Aynı şekilde havarilerin: "Biz, Allah'ın yardımcılarıyız." şeklindeki sözleri de böyle bir ihtimali ortadan kaldırıyor. Çünkü, eğer yukarıdaki yaklaşım doğru olsaydı, havarilerin: "Biz Allah ile beraber sana yardım edicileriz." demeleri gerekirdi. Bu, üzerindeki düşünülmesi gereken bir husustur.

"Havariler: "Biz, Allah'ın yardımcılarıyız, Allah'a inandık, bizim Müslümanlar olduğumuza şahit ol." dediler." Bir insanın havarisi, onun insanlar içinde kendine özgü kıldığı, özel maiyeti demektir. Bazılarına göre, bu kelime çok beyaz anlamına gelen "hur" kelimesinden türemiştir. Kur'an'da bu kelime, yalnızca Hz. İsa'nın (a.s) özel maiyeti sayılan arkadaşları için kullanılmıştır.

"…Allah'a inandık…" sözleri "Biz, Allah'ın yardımcılarıyız." sözlerinin açıklaması niteliğindedir. Bu da "Allah için bana yardım edecekler kimlerdir?" sözüyle ilgili olarak yukarıda: "Yardım kelimesi, burada gitme veya benzeri bir anlam içerir." şeklindeki açıklamamızı destekler niteliktedir. Çünkü Allah'a iman etme, Allah'a giden yolda yürümeyi ifade ediyor ki, zaten imanın kendisi de yoldur.

Acaba, havariler ilk defa burada mı İsa'ya inanıyorlardı? Nitekim:

"Meryem oğlu İsa'nın havarilere: "Allah'a yönelirken benim yardımcılarım kimlerdir?" demesi gibi. Havariler de demişlerdi ki: "Allah'ın yardımcıları bizleriz." Böylece İsrailoğullarından bir topluluk iman etmiş…" (Saff, 14) ayetinden, inanmadan sonraki bir

imanın söz konusu olduğu algılanıyor. Bunun da bir sakıncası yoktur. Daha önce iman ve islamın=teslimiyetin, bazısının bazısından yukarı, farklı mertebelerinin bulunduğuna ilişkin olarak yaptığımız açıklamalara baş vurulduğunda, bu husus daha belirginlik kazanır.

Hatta diyebiliriz ki: "Hani havarilere: "Ben ve elçime iman e-din." diye vahyetmiştim; onlar da: "İman ettik, gerçekten Müslümanlar olduğumuza sen de şahit ol." demişlerdi." (Mâide, 111) ayeti onların Hz. İsa'ya verdikleri cevabın vahiy olduğunu, onların birer peygamber olduklarını, dolayısıyla, bu cevapla imandan sonra iman etmiş olduklarını gösteriyor.

Ayrıca: "Bizim Müslümanlar olduğumuza şahit ol… Rabbimiz, senin indirdiğine inandık ve elçiye uyduk." şeklindeki sözleri, ifadenin akışı içinde geçen "İslam" ile mutlak anlamda yüce Allah'ın kendilerinden istediği ve haklarında öngördüğü her şeye teslim olma olgusunun kastedildiğini gösteriyor. Bu da yukarıdaki değerlendirmemize ilişkin bir diğer kanıttır. Çünkü bu şekilde İslam olma, ancak ihlaslı mü'minler için geçerli bir mertebedir. Tevhide ve peygamberlik misyonuna iman ettiğini belirtip, şahadet cümlesini telâffuz eden herkes için değil.

Bunun da açıklaması şudur: İslam ve iman konularını incelediğimiz bölümde, iman ve islamın mertebelerinin olduğundan söz etmiştik. Her iman mertebesinden önce islam mertebelerinden bir mertebe bulunur. Nitekim: "Allah'a inandık, bizim Müslümanlar olduğumuza şahit ol." cümlesinden de bunu algılamak mümkündür. Dikkat edilirse, burada iman "fiil" kipinde, islam ise "sıfat" kipinde söyleniyor.

İslam'ın ilk mertebesi, teslim olmak ve genel olarak dinin temel prensiplerine tanıklık etmektir. Bunu, söz konusu şekli tanıklığa yönelik kalbi bağlılık ve benimseyiş izler. Bunu da (ki islamın ikinci mertebesidir) imanın ifade ettiği anlama yönelik kalbi teslim oluş durumu izler. Bu noktada, Allah ve Resulünün emrettiği her şeye yönelik gizli itiraz ve hoşnutsuzluk duyguları silinir gider.

Buna dine pratik olarak uyma diyoruz. Bunu da (ki imanın ikinci mertebesidir) amelin her türlü şirk kırıntısından arınması, kulluk niteliğinin tüm amel ve fiillere sinmesi durumu izler. Bunu da (ki islamın üçüncü mertebesidir) Allah'ın sevgisine ve iradesine teslim oluş durumu izler. Bir şey, bu noktada, ancak Allah için sevilir, ancak Allah için istenir. Burada sadece Allah'ın sevdiği ve irade ettiği şeyler olur. Bu düzeye gelmiş insanın kendi nefsine yönelik sevgi ve istemesinden eser olmaz. Bunu da (ki imanın üçüncü mertebesidir) kulluk nitelikli bu teslimiyetin tüm amelleri kuşatması durumu izler…

Bunları hatırlayıp, Hz. İsa'nın İsrailoğullarına yönelik çağrısı bağlamında dile getirdiği: "Artık Allah'tan korkup bana itaat edin. Gerçekten Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin; doğru yol işte budur." sözleri üzerinde durup düşündüğün zaman, Hz. İsa'nın (a.s) önce Allah korkusunu ve kendisine itaat edilmesini emrettiğini, daha sonra bunu da şu sözlerle gerekçelendirdiğini görürsün: "Gerçekten Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbi-nizdir." Yâni, ey topluluk, Allah hem sizin, hem de size gönderilen elçinin Rabbidir. Dolayısıyla, iman etmek suretiyle Allah'tan korkup sakınmanız ve beni izlemek suretiyle bana itaat etmeniz gerekir.

Kısacası; takva ve resule itaat etmek, yâni iman edip tâbi olmak suretiyle O'na kulluk sunmanız lazımdır. Bu sözlerden çıkan sonuç budur. Bu yüzden gerekçelendirme amaçlı cümlede takva ve itaat yerine: "O'na ibadet edin." ifadesi kullanılıyor. Bu değişikliğe baş vurulması, takva ve itaatin Allah ile olan bağlantısını açıklama amacına yöneliktir. Çünkü bu bağlantı, ibadet şeklinde daha da açıktır. Ardından bu ibadetin dosdoğru yol olduğu belirtiliyor. Böylece ibadetin, insanı Allah'a götüren bir yol olduğu vurgulanıyor.

Ardından Hz. İsa, onların inkâra saptıklarını sezinleyip, büyük bir kısmının iman etmesinden ümidini kesince, "Allah için bana

yardım edecekler kimlerdir?" dedi. İzlemeye davet ettiği bu dos-doğru yolda yürümede, kendisine yardımcı olacak kimseler aradı. Davet ettiği yol ise ibadetti. Takva ve itaat yâni. Havariler, tam da onun istediği gibi cevap verdiler ve dediler ki: "Biz Allah'ın yardımcılarıyız." Ardından, bu sözlerinin açıklaması niteliğinde bir takım sözler sarf ettiler ve dediler ki: "Alah'a inandık, bizim Müslümanlar olduğumuza şahit ol." Onların Müslümanlıkla kastettikleri, itaat ve tâbi olmadır. Bu yüzden sığınmış ve zelil olmuş bir şekilde Rablerine yönelik hitapta bulunup, Hz. İsa'ya verdikleri

sözü bir daha tekrarlıyorlar ve diyorlar ki: "Rabbimiz, senin indirdiğine inandık ve elçiye uyduk." Burada "İslam" kavramı yerine "tâbi olmayı" kullanıyorlar ve imanın alanını, Allah'ın indirdiklerinin tümüne inanmak kaydıyla genişletiyorlar.

Bu da gösteriyor ki, Meryem oğlu İsa'nın kendilerine öğrettiği kitap, hikmet, Tevrat ve İncil'in şahsında yüce Allah'ın indirdiklerinin tümüne iman etmiş, bu hususta resule tâbi olmuşlardı. Bu da gördüğünüz gibi imanın ilk derecesi değil, tersine en yüksek ve en ulu derecesidir.

Müslümanlıklarına ve tâbi oluşlarına Hz. İsa'yı şahit gösterip:
"Allah'a inandık ve biz Müslümanız." gibi bir ifade kullanmamış olmaları, Rablerine durumlarını arz ederlerken bir dayanaklarının olması içindir. Çünkü: "Rabbimiz, senin indirdiğine inandık ve elçiye uyduk." diyorlar. Bununla sanki şunu demek istiyorlar: "Ey Rabbimiz, durumumuz bundan ibarettir, senin elçin de buna tanıktır."

(Al-i İmran / 53) "Rabbimiz, senin indirdiğine inandık, elçiye uyduk; bizi şahitlerle beraber yaz." Bu sözü havariler söylemişler. Ama onların söylediklerine ilişkin "dediler" sözü hazfedilmiştir. Bununla da olayın kendi akışı anlatılmak isteniyor. Bu, Kur'an'ın latif ifade tarzının bir özelliğidir. Daha önce buna değinmiştik. Havariler yüce Allah'tan kendilerini şahitlerden yazmasını istiyorlar. Bunu ise, iman edişlerinin ve teslim oluşlarının akabinde dile getiriyorlar. Çünkü resulün

risaletini tebliğ etmiş olması, ancak yüce Allah'ın ona söz ve fiil olarak indirdiği şeyleri açıklaması, yâni dinin emir ve belirtilerini öğretmesi ve pratikte uygulaması ile mümkündür. Çünkü tebliğin gerçekleştiğine tanıklık etmek, ancak mesajı resulden öğrenmek ve pratikte de ona uymakla olur. Ta ki, onun uymaya çağırıldığı mesaja uygun hareket ettiğine, onu çiğnemediğine, karşısında yer almadığına şahitlik edilsin.

İfadenin akışından anlaşıldığı kadarıyla bu şahitlikten maksat, şu ayette işaret edilen şahitliktir. "Andolsun, kendilerine peygamber gönderilenlere soracağız ve onlara gönderilen (peygamber) lere de elbette soracağız." (A'râf, 6) Dolayısıyla, tebliğin yerine getirildiğine ilişkin şahitlik kastediliyor. Fakat: "Elçiye indirileni dinlediklerinde, hakkı tanıdıklarından dolayı gözlerinin yaşlarla dolup taştığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz, inandık, öyleyse bizi şahitlerle birlikte yaz." (Mâide, 83) ayetinde ise, resulün sunduğu mesajın hak nitelikli oluşuna şahitlik etme kastediliyor, tebliğin yapıldığına şahitlik değil. Yine de doğrusunu yüce Allah herkesten

daha iyi bilir.

Resulün Müslümanlıklarına şahitlikte bulunmasını istemelerinin ardından, bir kez daha: "Bizi şahitlerle beraber yaz." demelerinden, onların istediklerinin yüce Allah'ın kendilerini amellerin şahitlerinden yazması olduğu anlaşılıyor. Bunu yüce Allah'ın İbrahim ve İsmail peygamberin duaları olarak bize aktardığı ifadelerden de sezinliyoruz: "Rabbimiz, bizi sana teslim olanlar yap, neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar. Bize ibadetlerimizi göster." (Bakara, 128) Bu ayetin tefsiri çerçevesinde sunduğumuz açıklamalara başvurulabilir.

(Al-i İmran / 54) "Onlar bir tuzak kurdular. Allah da bir tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en iyisidir." "Tuzak kuranlar" deyimiyle İsrailoğulları kastediliyor. Bunu: "İsa, onlardan inkârı sezince..." ifadesinden algılıyoruz. Daha önce: "Ancak o, fasıklardan başkasını saptırmaz." (Bakara, 26) ayetini tefsir ederken, "tuzak kurma" fiili

nin yüce Allah'a nispet edildiği durumlarda hangi anlamı ifade ettiğini belirtmiştik.

(Al-i İmran / 55) "Hani Allah, demişti ki: "Ey İsa, doğrusu seni vefat ettireceğim."

Ayette geçen ve **"müteveffike"**nin mastarı olan **"et-teveffi"** kelimesi, bir şeyi tam olarak almak demektir. Ölüm anlamında kullanılması da buradan geliyor. Çünkü yüce Allah, ölüm anında insanın canını bedeninden tamamen ayırır. Bir ayette şöyle buyuruluyor: "Elçilerimiz onun hayatına son verirler." (En'âm, 61) Yâni öldürürler, canını alırlar. Bir diğer ayette ise şöyle buyuruluyor: "Dediler ki: "Biz yerde yok olup gittikten sonra, gerçekten biz mi yeniden yaratılmış olacağız?…" De ki: "Size vekil kılınan ölüm meleği, hayatınıza son verecektir." (Secde, 10-11) Başka bir ayette şu ifadelere yer veriliyor: "Allah, ölecekleri zaman canlarını alır; ölmeyeni de uykusunda bir tür ölüme sokar. Böylece, kendisi hakkında ölüm kararı verilmiş olanın ruhunu tutar, öbürüsünü ise salıverir."

(Zümer, 42)

Yukarıda sunduğumuz ayetlerin son iki tanesi üzerinde derinlikli olarak düşünüldüğünde "vefat" kelimesinin Kur'an'da "ölüm" anlamında kullanılmadığı, tam tersine almak ve muhafaza etmek anlamında kullanıldığı görülecektir. Diğer bir ifadeyle: Vefat kelimesi, ölüm anındaki "alma" anlamında kullanılmıştır. Bununla da, insan nefsinin, canının ölümle birlikte boşa çıkmadığı, yok olmadığı anlatılmak istenmiştir. Nitekim bilmezler, ölümün yok oluş,

fena buluş olduğunu sanırlar. Tam tersine yüce Allah, insanın canını yeniden bedene geri dönünceye kadar muhafaza eder. Nitekim yüce Allah bu anlamın kastedilmediği yerlerde, "vefat" yerine "mevt" kelimesi kullanır. Örneğin şöyle buyurur: "Muhammed, yalnızca bir elçidir. Ondan önce nice elçiler gelip geçmiştir. Şimdi o ölürse ya da öldürülürse, siz topuklarınız üzerinde gerisin geriye mi döneceksiniz?" (Âl-i İmrân, 144) "Onlar için karar verilmez ki böylece ölüversinler." (Fâtır, 36)

Bunun gibi daha bir çok ayet örnek verilebilir. Nitekim İsa'nın ağzından, kendisiyle ilgili olarak şöyle dediği aktarılır: "Selam üzerimedir; doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak yeniden kaldırılacağım gün de." (Meryem, 33) "Andolsun, kitap ehlinden, ölmeden önce ona inanmayacak kimse yoktur. Kıyamet günü, o da onların aleyhine şahit olacaktır." (Nisâ, 159) Bu açıdan "vefat"ın, ölüm anlamını çok net bir biçimde kapsamadığı görülüyor.

Kaldı ki, Yahudilerin iddialarına cevap verme amacına yönelik olarak yer verilen şu ayet de bunu destekler niteliktedir. "Ve: "Biz, Allah'ın resulü Meryem oğlu Mesih İsa'yı gerçekten öldürdük." demeleri nedeniyle de… Oysa onu öldürmediler ve onu asmadılar. Ama onlara onun benzeri gösterildi. Gerçekten onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, kesin bir şüphe içindedirler. Onların bir zanna uymaktan başka buna ilişkin hiç bir bilgileri yoktur. Onu kesin olarak öldürmediler. Hayır; Allah onu kendine yükseltti. Allah üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir. Andolsun, kitap ehlinden, ölümden önce ona inanmayacak kimse yoktur. Kıyamet günü, o da onların aleyhine şahit olacaktır." (Nisâ,157

159)

Yahudiler, Hz. İsa'yı öldürdüklerini iddia ediyorlardı. Hıristiyanlar da, onların Hz. İsa'yı çarmıha gerdiklerini, ancak ölümünden sonra, yüce Allah'ın onu kabrinden kaldırıp, göğe yükselttiğini sanıyorlardı. Gördüğün gibi, ayetler Hz. İsa'nın öldürülmesini ve çarmıha gerilmesi iddiasını yalanlıyorlar. "Andolsun, kitap ehlinden…" diye başlayan ayetin zahiri, onun Allah katında diri olduğunu ve Ehl-i Kitap kendisine inanmadıkça ölmeyeceğini göstermektedir. Buna göre, onun "vefat" ettirilmesi ile, Yahudilerin arasından alınışı kastediliyor. Ancak, ayetin buna ilişkin kanıtsallığı net değildir. Sadece zahiri olarak bu şekilde yorumlanabilir. Nisâ suresinin son ayetlerinin tefsirini yaparken, bu hususta gerekli açıklamalarda bulunacağız.

"Seni kendime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim."
Yükseltme, indirmenin karşıtıdır. Temizlik de pis-liğin zıddıdır.
Daha önce temizliğin anlamıyla ilgili açıklamalarda bulunmuştuk.

İfadenin akışı için "yükseltme" kelimesi, "ila" harf-i cerriyle kayıtlıdır. Bu da bedensel yükselişten çok manevi yükselişi ifade eder. Çünkü yüce Allah'ın, cisim ve cismanî varlıkların sahip olduğu bir yerin içine girme, yer kaplama, uzak veya yakın olma gibi cismanî türden bir mekanı yoktur. Dolayısıyla burada, ayetin sonunda yer alan: "Sonra dönüşünüz bana olacak." türünden bir ifadeyle karşı karşıya-yız. Özellikle eğer "vefat"tan maksat "almak" olursa, bu durumda "yükseltme" için yaptığımız açıklama daha da belirginleşir. Çünkü böyle olunca, maksadın derecenin yükseltilmesi ve Allah'a yakın olması açıklık kazanır. Tıpkı yüce Allah'ın kendi yolunda öldürülenler hakkında buyurduğu gibi: "Onlar Rableri katında diridirler." (Âl-i İmrân, 169) Bunun gibi İdris peygamber (a.s) hakkında da şöyle buyurmuştur: "Biz onu yüce bir mekana yükseltmiştik." (Meryem, 57)

Konuyla ilgili olarak bazıları şöyle demektedirler: "Onun Allah'a yükseltilmesinden maksat, ruhen ve bedenen canlı olarak göğe yükseltilmesidir. Nitekim Kur'an ayetlerinin zahiri, maddî ve cismanî göğün, Allah'a yakın olma makamı olduğunu gösterir. Orası bereketlerin indiği yerdir. Mükerrem kılınmış meleklerin meskenidir." İnşallah ileride "sema" kelimesinin anlamını irdelemeye fırsat bulacağız.

"Allah katına yükselme"den sonra, yer verildiği için "Seni inkâr edenlerden temizleyeceğim." deyimiyle de manevi temizlik kastedilmiştir, şekli temizlik değil. Bu ise, onun kâfirlerden uzaklaştırılması, onlara karışmaktan korunması, küfür ve inkâr nitelikli çirkef toplantılara katılmaktan alıkonması demektir.

"Sana uyanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerin üstüne geçireceğim."
Burada yüce Allah Hz. İsa'ya tâbi olanları, onun peygam

berliğini inkâr edenlerden üstün kılacağını vaadediyor. Ki bu durum kıyamete kadar sürecektir. Yüce Allah, üstün kılınanları tanıtma bağlamında onların, Hz. İsa'ya uyanlar olduklarını belirtiyor ve diğerlerininse, onu inkâr edenler olduğunu ifade ediyor. Bununla beraber, bunların Musa'nın şeriatına uyan İsrailoğulları veya Yahudiler olduklarından söz etmiyor.

Şu kadarı var ki, yüce Allah'ın Hz. İsa'nın karşıtlarını "küfür"le nitelemesi gösteriyor ki, "ona uymak"tan maksat hak nitelikli uymadır. Yüce Allah'ın razı olduğu uyma yâni. Bu durumda ona tâbi olanlar, İslam'ın ortaya çıkıp Hz. İsa'nın dinini neshetmesinden önce dosdoğru yol üzere bulunan ilk Hıristiyanlardır. İslam'ın gelişinden sonra ise, Hz. İsa'nın gerçek izleyicileri sadece Müslümanlardır. Şu halde üstün kılmadan maksat, kanıt ve dayanak üstünlüğüdür, iktidar ve egemenlik anlamındaki üstünlük değil. Dolayısıyla cümleden şu anlamı algılıyoruz: Hıristiyanlardan ve Müslümanlardan sana tâbi olanların kanıtları, kıyamet gününe kadar seni inkâr eden Yahudilerin karşı kanıtlarından üstün olacaktır… Bu, tefsir bilginlerin yer verdikleri ve içtenlikle benimsedikleri bir yorumdur.

Ancak benim kanaatime göre, ne ayetin lafzı ne de anlamı bu yoruma elverişlidir. Çünkü: "Seni vefat ettireceğim, seni kendime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar inkâr edenleri üstüne geçireceğim." ifadesi, gelecekten haber vermektedir. Hitap edenin, hayata son verme, temizleme ve üstün kılma olarak söz ettiği olayları gelecekte gerçekleştireceği şeyler olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca: "Sana uyanları" ifadesindeki vaat, güzel bir müjdedir. Böyle bir şey de ancak gelecekte olabilecektir.

Bilindiği gibi, Hz. İsa'ya tâbi olanların kanıtı, İsa'nın kendisinin kanıtından başka bir şey değildir. Bunlara da yüce Allah, Hz. Meryem'e yönelik müjdenin kapsamında işaret etmiştir. Hiç kuşkusuz bunlar, Hz. İsa'nın hayatta bulunduğu ve yükseltilmesinden önceki ve yükseltilmesinden sonraki dönemde

ve yükseltilmesinden sonraki dönemde üstün kanıtlardı. Hatta bu kanıtlar, Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesinden önce, kâfirlerin bahanelerini ortadan kaldırma ve husumetlerini kurma açısından son derece etkili ve kuşkularını giderme bakımından da son derece açıktılar.

Şu halde, yüce Allah'ın kendisine tâbi olanların kanıtlarını ileride inkâr edenlerin kanıtlarından üstün kılacağını vaadetmesi ne anlama gelir? Sonra, bu üstünlüğü ve galibiyeti "kıyamet gününe kadar." ifadesiyle kayıtlaması neyi ifade eder? Kaldı ki, bir kanıt, üstünlüğü itibariyle, zaman ve günle kayıtlı kılınmasını kabul etmez. Üstelik, bir kanıtın diğer bir kanıta üstünlüğü kıyamet gününde de sürer. Nitekim Kur'an'da yer alan kıyamet sahnelerinde yansıtılan gelişmelerin içeriğinden bunu algılıyoruz.

Eğer desen ki: Belki de kanıtın üstünlüğünden maksat, kabul

görmesi açısından üstünlük sağlaması, yâni insanların, Hz. İsa'ya tâbi olanların kanıtlarını dinlemeleri ve ona uymalarıdır. Böylece daha çok kişiyi etrafında toplamış, daha sağlam bir dayanak bulmuş ve daha güçlü olmuş olur.

Ben de derim ki: Bunun esası, ya gerçek anlamda ona tâbi olanların iktidar ve güç açısından üstün olmalarıdır -ki, hakikat ve pratik bunun tam tersini gösteriyor- ya da ahir zamanda, ona tâbi olanların üstün olacakları kastediliyor -buna da ayetin lafzı elvermiyor- yahut ona tâbi olanların sayısal olarak çoğalıp kâfirlere üstünlük sağlayacakları, yâni İsa'dan sonra hak ehlinin batıl ehlinden fazla olacağı kastediliyor -ki, bu da şahit olduğumuz hakikatin tam tersinedir-. Zira İsa'nın zamanından günümüze kadar geçen yirmi asırlık süre içinde batıl ehli sürekli artıyor ve sayısal olarak her zaman hak ehlinden fazla olmuşlardır.

Kaldı ki, ayetin lafzı da buna elverişli değildir. Çünkü ayette sözü edilen üstünlük, özellikle ilahi öfkenin Yahudilere yöneldiğinden, gazabın onları kuşattığından haber verildiği bir makamda olduğu için ya kesin kanıt açısından, ya da egemenlik ve güç açı

sından ancak üstünlük sağlamakla bağdaşır. Fakat sayısal fazlalık bakımından üstünlük sağlamanın ayetin akışıyla bağdaşmadığı ortadadır.

Burada söylenmesi gereken husus şudur: Ayetten anlaşıldığı kadarıyla, burada iki grup tanıtılıyor. Biri: "sana uyanlar" diye işaret edilen İsa'nın izleyicileri. Biri de "inkâr edenler". Fiil, oluşu ve meydana gelişi ifade eder. Vasıf ise sıfatla birlikteliği ve ona bürünmeyi ifade eder. Meselâ, tâbiler ve kâfirler kelimeleri birer vasıftır. Bir toplumun içinde birkaç birey birtakım işler yapsalar, geri kalanlar buna razı olsalar ve geriden gelenler bu hususta önde gidenleri izleseler, bu durum bireylerin yaptıklarının onlara nispet edilmesi için yeterlidir. Nitekim Kur'an bir çok yerde Yahudilerin tümüne, peygamberleri öldürmek, onlara eziyet etmek, Allah'ın ve elçilerinin emirlerine uymaktan kaçınmak ve kitabın ayetlerini tahrif etmek gibi geçmiş kuşaklarının işledikleri kimi suçlardan dolayı ağır eleştiriler yöneltir, onları kınar.

Bu durumda "inkâr edenler" deyimiyle Yahudilerin kastedilmiş olması, "sana uyanlar" deyimiyle de Hıristiyanların kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü Hıristiyanların ilk kuşakları İsa'ya iman etmiş, ona tâbi olmuşlardır. Bu, Allah tarafından kabul gören bir iman ve gerçek anlamda bir uymaydı. Gerçi yüce Allah, İslam'ın ortaya çıkışından sonra İsa'ya tâbi olmalarından veya İslam'ın

ortaya çıkışından önce de teslis inancını benimseyenleri izlemelerinden razı değildi.

Şu halde, burada kastedilen husus; ilk kuşakları gerçek anlamda Hz. İsa'ya tâbi olan Hıristiyanların onu inkâr eden ve ona karşı entrikalar düzenleyen Yahudilerin üstüne geçirilmeleridir. Buna işaret etmekle, ayet şu mesajı vermeyi amaçlıyor: "İlahi gazap Yahudilerin üzerine inmiştir. Hz. İsa'ya kurdukları tuzak kendi başlarına geçmiştir. Yahudi ümmetinin azabı şiddetlendirilmiştir." Bu anlattıklarımız, konunun başında vurgulamaya çalıştığımız gibi tâbi olmanın gerçek bir tâbi oluş olması durumuyla çelişmez.

Sonraki ayette geçen: "İman edip, iyi amellerde bulunanların mükâfatlarını (Allah) eksiksiz verecektir." ifadedeki üslûp değişikliği de açıklanan bu mânayı destekler niteliktedir. Çünkü tâbi olanlardan maksat, eğer yalnızca Hıristiyanlardan ve Müslümanlardan kurtuluş ve hak ehli olan kimseler olsaydı, üslûp değiştirilmeden şöyle denilmesi daha uygun olurdu: "Sana uyanların mükâfatlarını eksiksiz verecektir." Nitekim bu, kimseye gizli değildir.

Mesele ile ilgili bir başka görüş daha var. O da şudur: "Uyanlar"-dan maksat, Hıristiyanlarla Müslümanların tamamıdır. Bu durumda ayet, Yahudilerin, kıyamet gününe kadar Hz. İsa'ya uyulması gerektiğine inananların baskısı altında aşağılık bir hayat yaşayacaklarını haber vermiş olur. Bununla ilgili açıklama ise, yukarıda yapılan açıklamanın aynısıdır. Aslında bu, üzerinde düşünüldüğünde, ayete ilişkin en yerinde yorumdur.

"Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim." Bu ifadede yüce Allah Hz. İsa'ya, ona tâbi olanlara ve onu inkâr edenlere birden hitap ediyor. Bu, kıyamette karşılaşacakları durumdur. Böylece Hz. İsa konusu, onunla ilgili haber, müjdelenişinden son dönemine kadarki hayat serüveni burada son buluyor.

(Al-i İmran / 56) "İnkar edenlere gelince; onları dünyada ve ahirette şiddetli bir azapla azaplandıracağım." Ayetin zahiri, onun: "...ara-nızda ben hükmedeceğim." ifadesinin ayrıntılı nitelikli devamı olduğunu gösteriyor. Geniş açıklama içeren ifadenin genel açıklamadan sonra yer alması yâni. Böylece inkâra sapan Yahudilerin kıyamet günü ilahi azaba çarptırılacakları ve mü'minlerin de mükâfatlarını eksiksiz olarak alacakları haber veriliyor.

Ancak, ayrıntılı ifadenin kapsamında "dünyada" deyimin yer alması gösteriyor ki, bu ifade şu ifadenin tamamının ayrıntısıdır: "Ve sana uyanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerin üstüne

geçireceğim. Sonra dönüşünüz bana olacak." Bu da gösteriyor ki bu, "üstün kılma"nın ve "Allah'a dönüşün" sonucu, Yahudilere yö

nelik azabın dünyada Allah'ın kendilerine üstün kıldığı kimseler eliyle, ahirette de cehennem ateşiyle şiddetlendirilmesidir. Bu hususta hiçbir yardımcıları da olmayacaktır.

Bu ifade, bir önceki ayette işaret edilen "üstüne geçirme" ile egemenlik ve güçle üstünlük anlamının kastedildiğine yönelik kanıtlardan biridir. Kanıtsal üstünlük değil.

"Onların hiç yardımcıları da olmayacak." ifadesi, azabı önleyici şefaatin onlar hakkında geçerli olmayacağını, haklarında verilen azap kararının kesin olduğunu gösteriyor. Ki daha önce buna işaret ettik.

(Al-i İmran / 57) "İman edip, iyi amellerde bulunanların mükâfatlarını (Allah) eksiksiz verecektir." Bu da "uyanlara" yönelik bir güzel ödül vaadidir. Fakat, salt tâbi olmanın denilmesi, böyle büyük bir sevabı hak etmek için yeterli değildir. Çünkü, daha önce de söylediğimiz gibi, tâbi olma, vasıf olduğundan dolayı sırf bir kaç birey tarafından sergileniyor olsa bile, bir toplumun niteliği olarak değerlendirilebilir. Ancak tâbi olmaya tahakkuk eden ödül, sadece onu fiilen gerçekleştirene ve halihazırda ona bürünene verilir, salt o isimle anılanlara değil. Bu yüzden "sana uyanlar" ifadesi yerine: "İman edip, iyi amellerde bulunanlar." ifadesi kullanılıyor, ta ki mesaj doğru algılansın. Çünkü mutluluk ve güzel akıbet, gerçek bir eyleme bağlıdır, salt isme değil. Nitekim şu ayette de buna işaret ediliyor:
"Şüphesiz, iman edenlerle Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabiilerden kim Allah'a ve ahiret gününe iman eder ve iyi amellerde bulunursa, onların Allah katında ecirleri vardır. Onlara korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaklardır." (Bakara, 62)

İşte Hz. İsa'ya tâbi olanlar arasında, iman edip salih ameller işleyenlerin ecrini yüce Allah eksiksiz olarak verecektir. Bunların dışındakilerse, böyle bir ödülü alamayacaklardır. Nitekim ayette: "Allah zalim olanları sevmez." sözüyle buna işaret edilmiştir.

Buradan hareketle, rahmetten ve cennetten söz edilen bir ayette: "Allah, zalim olanları sevmez." şeklindeki bir cümleyle sö

zün bağlanmasının sırrını da anlamış oluyoruz. Halbuki bildiğimiz kadarıyla, rahmet ve nimet ayetlerinin sonunda rahmet ve mağfiretle ilgili isimlerin zikredilmesi veya hakkında ayet inen kimselerin durumunun övgü konu edilmesi daha uygun olur. Ancak, ayetin vermek istediği mesaj bu değildir. Nitekim şu ayetler, buna örnek gösterilebilir: "Allah, herbirine en güzel olanı vaadetmiştir. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." (Hadid, 10) "Eğer Allah'a güzel bir borç verecek olursanız, onu sizin için kat kat artırır ve sizi bağışlar. Allah şükrü kabul edip çok ihsan edendir, halîmdir." (Teğabun, 17) "Kim Allah'a iman edip, iyi bir amelde bulunursa, Allah onun kötülüklerini örter ve içinde ebedi kalıcılar olmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte büyük 'mutluluk ve kurtuluş' budur." (Teğabun, 9) "İman edip, iyi amellerde bulunanlara gelince; Rabbleri onları kendi rahmetine sokar. İşte apaçık olan 'büyük mutluluk ve kurtuluş' budur." (Casiye, 30) Bunun gibi daha bir çok örnekler de vardır.

Böylece ayetin sonundaki: "Allah, zalim olanları sevmez." ifadesiyle, İsa'ya (a.s) sırf isimle tâbi olan bir diğer grubun durumuna işaret ediliyor. Bunlar, iman edip iyi amellerde bulunanlar değildirler.

(Al-i İmran / 58) "Bunları biz sana ayetlerden ve hikmetli zikirden okuyoruz." Bu ifade, kıssanın bittiğine ilişkin bir işaret konumundadır. "Hikmetli zikir" ifadesiyle Kur'an kastediliyor. Kur'an, ayetleri ve açıklamaları itibariyle Allah'ın hikmet esaslı zikridir. Ona batıl bulaşmaz. Onda şakaya yer yoktur.

(Al-i İmran / 59)"Şüphesiz, Allah katında İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra ona "ol" demesiyle o da oluverir." Bu ayet, gerektiğinde, İsa'nın ayrıntılı olarak anlatılan doğumu kıssasının bir özetinin verilmesine örnektir. Olaylar teker teker anlatıldıktan sonra, bir de kısaca ifade ediliyor. Özellikle kanıtlama ve tartışma ortamında bu tarz bir anlatım, konuşma için bir meziyettir.

Ayetler, tartışmayla ilgili olarak inmişlerdir. Necran Hıristiyanlarından oluşan bir heyetle ilgilidirler.

Dolayısıyla, kıssa uzun uzun anlatıldıktan sonra, yaratılışının kısaca özetlenmesi ortama uygun bir ifade tarzıdır. Bununla demek isteniyor ki, onun dünya gelişinin niteliğinin farklı oluşu, onu yaratılmış insan olmaktan çıkarmaz. O da tıpkı Adem peygamber gibi yaratılmıştır. Dolayısıyla onu nitelendirirken Adem'den fazla bir şey söylemek doğru değildir. O, Allah tarafından babasız olarak yaratılmış olan bir insandır.

Bu durumda ayetin anlamı şu şekilde belirginleşiyor: İsa'nın (a.s) Allah katındaki örneği, yâni O'nun katında belirginleşen niteliği, diğer bir ifadeyle, yüce Allah'ın eliyle gerçekleşen yaratılışı ile ilgili bilgisindeki durumu, Adem peygamberin yaratılışının bir benzeridir. Yaratılışı şöyle gerçekleşmiştir: Allah onu bedeninin elementlerini topraktan bir araya getirmiş, sonra onlara "ol" demiş ve o da babasız olarak bir beşer halinde oluvermiştir.
Bu durumda açıklama iki kanıt işlevini görmüş oluyor ve herbiri, diğerini pekiştirerek Hz. İsa'ya yakıştırılan tanrılık niteliğini olumsuzluyor:

Bu kanıtlardan biri şudur: Hz. İsa (a.s) Allah tarafından yaratılmıştır. -Allah'ın bilgisinde böyledir ve hiçbir şey O'nun bilgisi kapsamında kaybolmaz.- Bir beşer olarak ve babasız dünyaya gelmiştir. Durumu bundan ibaret olan birisi tanrı değil, kuldur.
İkinci kanıt da şudur: Onun yaratılışı Hz. Adem'in yaratılışından pek farklı değildir. Eğer yaratılışının orijinal niteliği, onun tanrı oluşunu gerektiren bir unsur olsaydı, Ademin yaratılış biçimi de bunu gerektirirdi. Oysa kendileri de Hz. Adem'e böyle bir nitelik yakıştırmıyorlar. Dolayısıyla aradaki benzerlikten hareketle Hz. İsa hakkında da böyle bir nitelemede bulunmaları gerekirdi.
Ayetten anlaşıldığı kadarıyla, Hz. İsa'nın yaratılışı da tıpkı Hz. Adem'in yaratılışı gibi doğal ve varoluşsaldır. Ancak türeme, yâni

çocuğun olması için babaya ihtiyaç duyulması açısından bakıldığında, yürürlükteki evrensel yasaya göre olağanüstü bir olgudur.

Ayetin akışından anlaşıldığı kadarıyla: "o da oluverir." ifadesiyle geçmişte olan bir durumun anlatımı kastediliyor. Ama bu durum: "Sonra ona "ol" dedi." ifadesinin zamansal ardışıklık durumunu olumsuzladığı hususuyla bir çelişki oluşturmaz. Çünkü dayanakları, nispetleri farklıdır. Çünkü şu gördüğümüz varlıklar, tedricî= aşamalı olarak varolanıyla, bu şekilde varolmayanıyla yüce Allah tarafından yaratılmışlardır. Varlık bütünü O'nun emri olan "ol" kelimesiyle varolmuştur. Nitekim yüce Allah bu hususa şöyle işaret ediyor: "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri yalnızca "ol" demesidir; o da hemen oluverir." (Yasin, 82)

Varlık bütünü içindeki bir çok şeyin oluşumu, aşamalı sebepleri açısından incelendiğinde aşamalıdır. Fakat, varlıkların durumu yüce Allah'a nispetle ele alındığında, burada aşamalı varoluşa yer yoktur; zamansal mühlet söz konusu değildir. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Bizim emrimiz, bir göz kırpma gibi, yalnızca bir keredir." (Kamer, 50) İnşallah yeri gelince, bu hususla ilgili ayrıntılı açıklamalara yer vereceğiz.

Öte yandan: "Sonra ona "ol" dedi." ifadesinin açıklamak istediği husus şudur: Yüce Allah, bir şeyi yaratırken sebeplere ihtiyaç duymaz. Dolayısıyla yaratmasını dilediği şeylerin durumu, O'na karşı değişmez. Örneğin, varoluşa müdahale eden sebeplerin değişik durumlarından kaynaklanan mümkünlük veya imkansız, kolaylık veya zorluk, yakınlık veya uzaklık gibi olgular, Allah Teâla'nın onları yaratmasında bir etkinlik oluşturmaz. O, bir şeyi irade ettiği zaman, ona: "ol" der, o da hemen oluverir. Bunun için normalde etkili olan maddi sebeplere ihtiyacı yoktur.

(Al-i İmran / 60) "Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyleyse kuşkuya kapılanlardan olma." ifadesi, önceki ayete yönelik bir tekittir. Ki ayet, bundan önce "inne" ve benzeri edatlarla tekit edilmişti. Tıpkı kıssanın ayrıntılı
açıklamasının ardından: "Bunları biz sana ayetlerden ve hikmetli

zikirden okuyoruz." ifadesinin tekit amacıyla yer alması gibi. Bununla güdülen amaç, Resulullah Efendimizin (s.a.a) hak üzere olduğuna dair gönlünü hoş tutmak ve tartışmada kendisine karşı sunulan tezlere yüreklilikle cevap vermesini sağlamaktır.

"Gerçek, Rabbinden gelendir." ifadesi, Kur'an'ın olağanüstü etkileyiciliğe sahip açıklama amaçlı ifadelerinden biridir. Dikkat edilirse "hak" sözcüğü, başlam ifade eden ve başka bir anlama işaret etmeyen "min" edatıyla kayıtlandırılmıştır. Sözgelimi "Hak, Rabbinle beraberdir." denilmiyor. Çünkü böyle bir ifadeden "şirk" anlamı (Allah'ın yanında hakkın da olması) sezinlenebilir ve gerçekle ilintili olarak yüce Allah'a "acz"in nispeti de algılanabilir.
(Hak olmadan Allah bir şeye güç yetiremez yâni.)

Şöyle ki: "Dört, çift bir sayıdır" veya "Bir, ikinin yarısıdır" gibi hak nitelikli sözler ve sabit nesnel olguları içeren önermeler, hiçbir durumda değişmeleri mümkün olmayan bedihî olgular türünden olsalar bile, insan bütün bunları ancak objeler dünyasından ve varlık bütününün içinden algılar. Varlık da bütünüyle Allah'tandır.

Şu halde, bütün hayır O'ndan olduğu gibi bütün hak da O'ndandır. Bu nedenledir ki yüce Allah, yaptığından dolayı sorgulanmaz, ama insanlar sorgulanırlar. Çünkü O'ndan başkasının fiili ancak hak olduğu zaman hakka eşlik eder. Fakat O'nun fiili varlığın kendisidir ve hak da varlığın ilmî suretinden başka bir şey değildir.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Tefsir-ul Kummî'de "Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçti,

temizledi ve alemlerin kadınlarına üstün kıldı." ifadesiyle ilgili olarak İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Allah, onu iki kere seçti. Birincisinde, kadınların içinden onu tercih etti. İkincisinde ise, bir erkek eli değmediği halde hamile kalmasını sağlamakla onu dünya kadınlarından üstün kıldı." (c.1, s.102)

Mecma-ul Beyan'da İmam Bâkır'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Ayetin anlamı
şudur: "Seni peygamberler zürriyeti için seçti.
Seni zinadan arındırdı ve bir erkekle birleşme olmaksızın İsa'ya hamile kalmak üzere seni seçti..." (c.2, s.440)

Ben derim ki: "Seni peygamberler zürriyeti için seçti." sözü, seni peygamberlere kendini nispet etmeye layık bir zürriyet olman için seçti, demektir. "Seni zinadan arındırdı." sözü, sana ondan korunmuşluk niteliği verdi, demektir. Onun İsa'yı, bir erkekle birleşme olmaksızın doğurmasının dayanağı da budur. Dolayısıyla, hadisteki ifadenin akışı, onun seçilmesinin ve arındırılmasının bazı gereklerine yöneliktir. Buna binaen, iki rivayet arasında bir çelişki olmadığı açıktır. Daha önce, ayetin bu hususa yönelik işaretine değinmiştik.

ed-Dürr-ül Mensur adlı eserde Ahmed ve Tirmizi -sahih olduğunu belirterek- İbn-i Münzir, İbn-i Habban ve Hakim, Enes'ten şöyle rivayet ederler: "Resulullah Efendimiz (s.a.a) şöyle buyurdu: "Dünya kadınlarından İmrân kızı Meryem, Hüveylid kızı Hatice, Muhammed kızı Fatıma ve Fıravun'un karısı Asiye, örnek alınma bağlamında sana yeterlidir." Suyuti, bu hadisin İbn-i Ebu Şeybe tarafından mürsel olarak (rivayet zincirlerine yer vermeden) Hasan'dan rivayet edildiğini belirtir. (c.2, s.23)

Yine aynı eserde Hakim -sahih olduğunu belirterek- İbn-i Abbas'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Resulullah Efendimiz (s.a.a) buyurdu ki: "Dünya kadınlarının en üstünleri Hatice, Fatıma, Meryem ve Fira-vun'un karısı Asiye'dir." (c.2, s.23)

Aynı eserde İbn-i Mürdeveyh, Hasan'dan şöyle rivayet eder: "Resulullah Efendimiz (s.a.a) buyurdu ki: "Yüce Allah, dört kadını dünya kadınlarından üstün kıldı. Bunlar; Mezahim kızı Asiye, İmrân kızı Meryem, Hüveylid kızı Hatice ve Muhammed kızı Fatımadır." (c.2, s.23)

Aynı eserde, İbn-i Ebu Şeybe ve İbn-i Cerir Hz. Fatıma'dan (a.s) şöyle rivayet ederler: "Resulullah (s.a.a) bana dedi ki: "Cennet kadınlarının efendisi sensin; Bakire Meryem değil." (c.2, s.23)

Yine aynı eserde, İbn-i Asakir İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet eder: "Resulullah Efendimiz (s.a.a) buyurdu ki: "Cennet kadınlarının efendisi İmrân kızı Meryem, sonra Fatıma, sonra Hatice, sonra Firavun'un karısı Asiye'dir." (c.2, s.23)

Aynı eserde İbn-i Asakir, Mukatil kanalıyla Dahhak'tan o da İbn-i Abbas'tan Peygamber Efendimizin (s.a.a) şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Dört kadın var ki, onlar kendi dünyalarının efendileridir: İmrân kızı Meryem, Mezahim kızı Asiye, Hüveylid kızı Hatice ve Muham-med kızı Fatıma. Alemi açısından hepsinden üstün olan ise Fatıma'-dır." (c.2, s.23)

Aynı eserde İbn-i Ebu Şeybe, Abdurrahman b. Ebu Leyla'dan şöyle rivayet eder: "Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: "İmrân kızı Meryem'den, Firavun'un karısı Asiye'den ve Hüveylid kızı Hatice'den sonra dünya kadınlarının efendisi Fatıma'dır." (c.2, s.23)

el-Hisal adlı eserde, İkrime'ye ve ondan İbn-i Abbas'a dayanan bir rivayet zinciriyle Peygamberimizden (s.a.a) şöyle aktarılır: "Resulullah (s.a.a) yere dört çizgi çizdi, sonra şöyle dedi: "Cennet kadınlarının en iyileri; İmrân kızı Meryem, Hüveylid kızı Hatice, Muhammed kızı Fatıma ve Fıravun'un karısı Mezahim kızı Asiye'dir." (s.205, h:22)

Aynı eserde, yazar kendi rivayet zinciriyle İmam Musa Kâzım'dan (a.s) şöyle rivayet eder: "Resul-i Ekrem (s.a.a) buyurdu ki: "Yüce Allah, kadınlar arasından dört tanesini seçti: Meryem, Asiye, Hatice ve Fatıma." (s.225, h:58)

Ben derim ki: Bu içeriğe yakın anlamları ifade eden birçok rivayet gerek Şii, gerekse Sünni kanallardan aktarılmıştır. Adı geçen kadınların, dünya kadınlarının efendisi olmaları, onların içinde bazılarının daha üstün olması durumunu ortadan kaldırmaz. Bunu ed-Dürr-ül Mensur'dan aktarılan altıncı rivayetten ve diğer hadis

lerden algılamak mümkündür. Nitekim: "Gerçek şu ki, Allah, Adem'i, Nuh'u... seçti." (Âl-i İmrân, 33) ayetini tefsir ederken benzeri bir nokta üzerinde durmuştuk.

Ancak, burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Ayette işaret edilen husus "seçme"dir. Bunun da tercih etme anlamında

olduğunu belirtmiştik. Fakat rivayetlerde ise, "efendilik" olarak geçer. Bunlar arasında anlam itibariyle fark vardır. İkincisi, birincisinin kemal derecelerinden biri konumundadır.

Tefsir-ul Ayyâşî'de: "Onlardan hangisi Meryem'in bakımını üstlenecek diye kalemleriyle kur'a atarlarken..." ifadesiyle ilgili olarak, İmam Bâkır'ın (a.s): "Babası ölünce, bakımını üstlenmek üzere kur'a çektiler." dediği rivayet edilir." (c.1, s.173, h:47)

Tefsir-ul Kummî'de: "Hani melekler demişlerdi: "Ey Meryem, şüphesiz Allah seni seçti, temizledi ve alemlerin kadınlarına üstün kıldı." ayetiyle ilgili olarak şu açıklama yapılıyor: "Allah onu iki defa seçti. Birinci seçimde kadınların içinden onu tercih etti. İkincisinde ise, bir erkekle temasa girmesi söz konusu olmadan hamile kalmasını sağladı. Böylece onu alemlerin kadınlarından üstün kılmak suretiyle seçmiş oldu."

Kummî sözlerinin devamında şöyle diyor: "Sonra yüce Allah, Peygamberine şöyle seslendi: "Bunlar, gayb haberlerindendir. Onları -sana ey Muhammed- vahyediyoruz. Onlardan hangisi Meryem'in bakımını üstlenecek diye kalemleriyle kur'a atarlarken sen yanlarında değildin." Kummî devamla diyor ki: "İmrân'ın karısı, Meryem'i dünyaya getirdikten sonra İmrân'ın akrabaları, aralarında çekiştiler ve herkes: "Biz ona bakacağız." diyordu. Daha sonra dışarı çıkıp aralarında oklarla kur'a çektiler. Kur'a Zekeriyaya çıktı." (c.1, s.102)

Biz daha önce bu ve önceki rivayetleri destekleyen açıklamalara yer vermiştik.

Biliniz ki; Meryem'e yönelik müjde, İsa'nın (a.s) dünyaya gelişi, insanları davet etmesi ve gösterdiği mucizelerle ilgili bir çok hadis

vardır. Fakat, tefsir amaçlı bir değerlendirme çerçevesinde, ayetlerde aktarılan kıssaları yeterli görüyoruz. Dolayısıyla, bunlar arasında sadece önemli gördüklerimizi zikrettik.

Tefsir-ul Kummî'de: "Yediklerinizi... size haber veririm." ifadesiyle ilgili olarak İmam Bâkır'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Hz. İsa, İsrailoğullarına: "Ben Allah tarafından size gönderilmiş bir elçiyim. Ben size, çamurdan kuşşeklinde bir şey yaratır, sonra onun içine üflerim ve o, Allah'ın izniyle kuş oluverir. Ben doğuştan kör olanı, ala-calıyı iyileştiririm." (Ekmeh: Doğuştan gözleri görmeyen demektir) diyordu." Onlar şu karşılığı verdiler: "Senin yaptıkların, bize göre büyüden başka bir şey değil. Sen bize bir mucize göster ki, onunla senin doğru söylediğini bilelim." Bunun üzerine İsa (a.s)

dedi ki: "Sizin evlerinizde yediklerinizi ve biriktirdiklerinizi size haber versem nasıl olur? Evlerinizden çıkmadan önce yediğiniz yiyecekleri ve geceden sakladıklarınızı size bildirsem, doğru söylediğimi kabul eder misiniz?" Dediler ki: "Evet." Bu cevap üzerine Hz. İsa, herbirine: "Sen şunu yedin, şunu içtin, şunu kaldırdın" demeye başladı. Bir kısmı kabul etti ve ona inandı. Bir kısmı da inkâr etti. Bu, eğer inansalardı, kendileri için bir mucizeydi. (c.1, s.102)

Hz. İsa'nın mucizelerini içeren bu ayetlerin baş ve sonunun akış itibariyle farklılık arzetmesi, yukarıdaki rivayeti destekler mahiyettedir, ki biz bu hususa daha önce işaret ettik.

Tefsir-ul Ayyâşî'de: "Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulamak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak üzere..." ayetiyle ilgili olarak İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Hz. Davut ile Hz. İsa arasında dört yüz yıl vardı. İsa'nın şeriatı; tevhid ve ihlas esaslıydı. Nuh'a, İbrahim'e ve Musa'ya tavsiye edilen kurallar üzere gönderilmişti. Ona İncil indirildi. Diğer peygamberlerden alınan misak (bağ-lılık yemini) ondan da alındı. Kitapta onun için şu hususlar yasalaş-tırıldı: Dinle birlikte namazı kılmak, marufu emretmek, münkeri önlemek, haram olanı haram, helal olanı da helal kılmak. Ona İncil'de öğütler, örnekler ve cezalar indirildi, ki

bu cezaların içinde kısas ve diğer cezaların teferruatına ilişkin hükümler yer almaz. Mirasla ilgili farzlar da yoktur. Tevrat'ta Musa'ya bildirilen bazı hükümler onun için hafifletildi. Yüce Allah'ın İsa'nın İsrailoğullarına söylediğini bildirdiği şu sözde buna işaret ediliyor: "...Ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak üzere..." Hz. İsa, kendisine tâbi olan mü'minlere, Tevrat'ın içerdiği şeriata ve İncil'e inanmalarını emretti." (c.1, s.175, h:52)

Ben derim ki: "Kısas-ı Enbiya" kitabında, İmam Sadık'tan (a.s) rivayet edilen ayrıntılı bir haber vardır. Orada deniliyor ki: "Hz. Davud ile Hz. İsa arasında dört yüz seksen sene vardır." Ancak her iki rivayete göre de bu rakamların Ehl-i kitabın tarihiyle örtüşen bir yönü yoktur.

el-Uyun adlı eserde belirtildiğine göre, İmam Rıza'dan (a.s): "Neden Havarilere "Havari" adı verilmiştir?" diye bir soru sorulur, o şu cevabı verir: "Ehl-i Sünnet'e göre onların "Havariler" diye isimlendirilmelerinin nedeni, bunların çamaşır yıkayıcılığı yapan kimseler olmalarıdır. Çünkü onların işi, halkın elbiselerini yıkamak ve temizlemekti. Bu kelime beyaz ekmek anlamına gelen "Havar" dan türemiştir. Fakat biz Ehl-i Beyt'e göre, onlara "Havariler" denilmesinin

nedeni, hem kendilerini, hem de başkalarını vaaz ve
öğütlerle günah kirlerinden arındıran kimseler olmalarıdır..." (c.2,

s.79, h:10)

et-Tevhid adlı eserde, İmam Rıza'nın (a.s) şöyle dediği rivayet
edilir: "Onlar, on iki kişiydiler. En faziletlileri ve en alimleri
Luka'ydı." (s.421)

el-İkmal adlı eserde, İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet
edilir: "Allah, Meryem oğlu İsa'yı peygamber olarak gönderdi. Ona
bir nur, ilim, hikmet ve kendisinden önceki peygamberlerin ilmini
bahş etti. Buna ek olarak İncil'i verdi. İsrailoğullarını kendisine
indirilen kitaba ve hikmete davet etmek, Allah'a ve resulüne inanmaya
çağırmak üzere Kudüs'e gönderdi. Ama büyük çoğunluğu
azgınlaştı ve küfre saptı. İsrailoğulları ona inanmayınca, Hz. İsa

(a.s) onları azaplandır-ması için Rabbine dua etti ve bu duasında
da azimli olduğunu gösterdi. Bunun üzerine Allah içlerinden bazı
şeytanları meshetti ki bu, bir mucize olsun ve onlar da ibret alsınlar.
Ama bu, onların azgınlıklarını ve küfürlerini arttırmaktan başka
bir işe yaramadı.
Bunun üzerine Hz. İsa (a.s) Beyt-ul Mukaddes'e geldi, orada
beklemeye koyuldu. Onları dine davet ediyor, Allah katındaki nimetleri
arzulamalarını sağlamaya çalışıyordu. Bu durum otuz üç
yıl sürdü. Nihayet Yahudiler onun peşine düştüler. Sonunda onu
yakalayıp işkence ettiklerini ve diridiri toprağa gömdüklerini iddia
ettiler. Diğer bir grup da onu öldürdüklerini, astıklarını, çarmıha
gerdiklerini söylediler. Ama yüce Allah, onun aleyhine onlara bir
fırsat verecek değildi. Sadece bir başkası ona benzetildi. Ona işkence
etmeleri, öldürmeleri söz konusu değildir. Öldürüp asmaları
da bir asılsız iddiadır. Çünkü eğer böyle bir şeyi yapmaya güç yetirebilselerdi,
bu, "Fakat Allah, ölümünden sonra, onu katına yükseltti."
sözünü yalanlamak anlamına gelirdi." (s.224, h:20)

Ben derim ki: "İçlerinden bazı
şeytanları meshetti" ile,
içlerindeki bazı kötü karakterli insanların meshedilmesi
kastediliyor. Hadisin: "...Orada beklemeye koyuldu. Onları dine
davet ediyor..." ifadesiyle, Hz. İsa'nın ömrüne işaret edilmiş olsa
gerektir. Çünkü ifadede geçtiği gibi, onun otuz üç yıl yaşadığı
meşhur bir görüştür. Hz. İsa, insanlarla beşikten erişiklik yaşına
kadar konuşuyordu. O, çocukluğundan itibaren peygamberlikle
görevlendirilmişti. Bu durumu, yüce Allah, onun lisanıyla şu
şekilde aktarıyor: "Bunun üzerine ona işaret etti. Dediler ki:
"Henüz beşikte olan bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz?" İsa dedi

ki: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Allah bana kitabı verdi ve beni peygamber kıldı." (Meryem, 29 30)

İmam'ın "... bu, "Fakat Allah, ölümünden sonra, onu katına yükseltti." sözünü yalanlamak anlamına gelirdi." sözü "Fakat Allah, onu kendisine yükseltti" ve "Ben seni vefat ettireceğim ve

seni kendime yükselteceğim" ayetlerinin anlam olarak aktarılmasıdır. İmam Sadık (a.s) bu ifadesiyle ayetin akışında ölüm olayının "yükseltme"den önce zikredilmesinden, olayın gerçekte de böyle bir sıralanışla oluştuğu sonucuna varıyor.

Tefsir-ul Kummî'de İmam Bâkır'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Hz. İsa (a.s) Allah'ın katına yükseltileceği gece ashabıyla buluşmak üzere sözleşti. Akşam olunca onun yanında toplandılar. On iki kişiydiler. Hz. İsa onları bir eve soktu, sonra evin bir köşesinde bulunan çeşmeden dışarı çıkıp yanlarına geldi. Bir yandan da başının ıslaklığını kurutmaya çalışıyordu. Dedi ki: "Allah bana, beni bu saatte katına yükselteceğini, beni Yahudilerden temizleyeceğini vahyetti. Sizden kim benim kılığıma girip öldürülmeyi, asılmayı, sonra da benimle aynı dereceye yükselmeyi ister." İçlerinden bir genç: "Ben isterim, ey Allah'ın ruhu!" dedi. İsa: "Evet, işte sen o-sun." dedi. Sonra onlara şöyle dedi: "İçinizden biri sabah olmadan on iki kez beni inkâr edecektir." İçlerinden bir adam: "O, benim ey Allah'ın peygamberi!" dedi. Hz. İsa ona: "Bunu içinden hissediyor musun? Öyleyse, sen de osun."

Sonra dönüp onlara şöyle dedi: "Biliniz ki siz, benden sonra üç fırkaya ayrılacaksınız. Bu fırkalardan ikisi Allah'a iftira attıkları için ateşe gireceklerdir. Diğer fırka Allah'a karşı sadık olanlardır. Bunlar Şem'un'a tâbi olacaklar ve bu yüzden de cennete gireceklerdir." Sonra yüce Allah evin bir köşesinden İsa'yı katına yükseltti. Onlar da seyrediyorlardı. O gece İsa'yı arayan Yahudiler geldiler ve Hz. İsa'nın: "İçinizden biri sabah olmadan on iki kez beni yalanlayacaktır." dediği adamı yakaladılar. Ardından, İsa'nın kılığına giren genci yakalayıp öldürdüler, astılar. İsa'nın: "Sabah olmadan on iki kez inkâr edecek" dediği kişi de küfre saptı." (c.1, s.103)

Ben derim ki: Buna yakın içeriğe sahip bir rivayet de İbn-i Abbas'tan, Katade'den ve başkalarından aktarılmıştır. Bazısı de-mişlerdir ki: "Üzerine İsa'nın kılığı geçirilen kişi, öldürsünler diye Yahudilere İsa'nın yerini gösteren kişidir." Bundan farklı şeyler de

söylenmiştir. Kur'an bu hususta herhangi bir açıklama yapmıyor:

"Onu öldürmediler ve onu asmadılar. Ama onlara onun benzeri gösterildi." (Nisâ, 157) ayetini tefsir ederken, bu hususta ayrıntılı açıklamalara yer vereceğiz.

el-Uyun adlı eserde, İmam Rıza'nın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "İsa kadar, Allah'ın hiçbir peygamberinin ve hüccetinin durumu, insanlara benzeşmeli, karışık gelmedi. Çünkü o, diri olarak yeryüzünden yükseltildi. Yerle gök arası bir yerde ruhu kabzedildi. Sonra göğe yükseltildi ve orada ruhu yeniden bedenine döndü. Nitekim şu ayet bu olaya işaret etmektedir. **"Hani Allah demişti ki: "Ey İsa, seni vefat ettireceğim, seni kendime yükselteceğim ve seni temizleyeceğim..."** Allah, Hz. İsa'nın kıyamet günü şu sözleri söyleyeceğini hikaye eder: "Onların içinde kaldığım sürece, ben onların üzerinde bir şahidim. Benim hayatıma son verdiğinde, üzerindeki gözetleyici sendin. Sen her şeyin üzerinde şahid olansın." (Mâide, 117)

Tefsir-ul Ayyâşî'de İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "İsa göğe yükseltilirken üzerinde Meryem'in eğirdiği, Meryem'in ördüğü ve Meryem'in diktiği bir hırka vardı. İsa göğe varınca, ona: "Üzerindeki dünya süslerini at." diye seslenildi." (c.1, s.175, h:53)

İnşallah Nisâ suresinin sonlarında bu iki hadisin anlamını açıklayacağız.

ed-Dürr-ül Mensûr adlı eserde: "Şüphesiz Allah katında İsa'nın durumu..." ayetiyle ilgili olarak Abd b. Hamid ve İbn-i Cerir, Katade'-den şöyle rivayet ederler: "Bize anlatıldı: "Necranlıların efendisi ve piskoposu olan iki zat, Peygamberimizle (s.a.a) buluştular ve ona İsa hakkında şu soruyu sordular: "Her insanın bir babası vardır. Peki niye İsa'nın babası yoktur?" Bunun üzerine yüce Allah: "Şüphesiz Allah katında İsa'nın durumu..." diye başlayan ayeti indirdi." (s.2, s.37)

Ben derim ki: Buna yakın içeriğe sahip haberler Süddi'den, İkri-me'den ve başkalarından rivayet edilmiştir. Tefsir-ul Kummî'de

de (c.1, s.104), bu ayetin söz konusu olay üzerine nazil olduğu belirtilir.

HADİSLER IŞIĞINDA "MUHADDES" İLE İLGİLİ AÇIKLAMA

el-Besair adlı eserde, Zürare'nin şöyle dediği rivayet edilir: "İmam

Cafer Sadık'a (a.s) "Resul", "Nebi" ve "Muhaddes"in ne anlama geldiğini sordum. Buyurdu ki: "Resul; kendisine Rabbinden bir mesaj getiren ve "Rabbin, sana şöyle şöyle emrediyor." diyen meleği bizzat gören kimseye denir. Resul, aynı zamanda nebi de olur. Nebi; kendi kalbine haber indiren meleği görmez. Onun durumu bayılan ve bu halinde rüya gören kimsenin durumuna benzer." Dedim ki: "Rüyada gördüğü şeyin hak olduğunu nasıl anlar?" Buyurdu ki: "Yüce Allah, ona bunu açıklar. Böylece meleği görmeden bunun hak olduğunu anlar. Muhad-des ise, meleğin sesini işitir, ama onu görmez." (s.371, h:12)

Ben derim ki: Bu hadis, el-Kâfi kitabında da İmam Sadık'tan

(a.s) rivayet edilmiştir. (c.1, s.135) Hadisin sonunda yer alan "şahiden" kelimesi "la yera=görmez" kelimesinin mef'ulu=nesnesidir ve hazır vaziyette seslenen kimse anlamındadır. Bu ifadenin "la yera" fiilinin failinden hal olması ihtimali de vardır (yâni şahit olduğu halde kimseyi görmez).
Yine aynı eserde, Bureyd'in İmam Bâkır (a.s) ve İmam Sadık'tan (a.s) ettiği rivayette şöyle yer alır: "Bureyd: "Resul, nebi ve muhaddes kimlere denir?" diye sorar. İmam buyurur ki: "Resul; meleği açıkça gören, onunla konuşan kimseye denir. Nebi; meleğin kendisine haber getirdiğini rüyada gören kimseye denir. Nübüvvet ve risalet bir kimsede aynı anda bulunabilir. Muhaddes ise; meleğin sesini duyan, ama şeklini göremeyen kimseye denir." Bureyd der ki: "Dedim ki: "Allah işlerini düzeltsin, rüyasında gören kimse, bunun hak olduğunu ve kendisine haber getirenin melek olduğunu nasıl anlar?" Buyurdu ki: "Bunu anlayıncaya kadar, ona

bu hususta yardımcı olunur. Yüce Allah, kitabınızla semavi kitaplara ve peygamberlerinizle de peygamberlere son vermiştir."

Aynı eserde, Muhammed b. Müslim'den şöyle rivayet edilir: "İmam Cafer Sadık'tan (a.s) muhaddes kime dendiğini sordum. Buyurdu ki: "Muhaddes, meleğin sesini işitir, ama şeklini görmez." Dedim ki: "Allah işlerini düzeltsin, peki bunun melek sözleri olduğunu nasıl anlar?" Buyurdu ki: "Kendisine bir huzur ve güven duygusu bahşedilir. Böylece, bu sözlerin meleğe ait olduğunu hisseder.

Yine aynı eserde, Ebu Basir'in İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet ettiği belirtilir: "Ali (a.s) muhaddesti, Selman muhaddesti." Dedim ki: "Muhaddesliğin belirtisi nedir?" Buyurdu ki: "Melek, kalbine şöyle şöyle yapmasını ilham eder."

Aynı eserde Hamran b. A'yun şöyle rivayet eder: "İmam Bâkır

(a.s) bana şöyle dedi: "Ali (a.s) muhaddesti (muhaddes; kendisiyle konuşulan demektir). Bunu benden duyan arkadaşlarımız: "İmamdan, Ali'yle kimin konuştuğunu öğrenmeden başka bir şey yapmayacaksın." dediler. Bir gün İmam Bâkır'la karşılaştım. Dedim ki: "Ali muhaddesti, diye bana siz haber vermediniz mi?" Buyurdu ki: "Evet. "Dedim ki: "Peki, onunla kim konuşuyordu." Buyurdu ki: "Melek konuşuyordu." Dedim ki: "Peki, o bir nebi veya resuldü diyebilir miyim?" Buyurdu ki: "Hayır, öyle değil de böyle demelisin: Ali (a.s) bu özelliğiyle Hz. Süleyman'ın arkadaşı (Sebe' melikesi Belkıs'ın tahtını gözü açıp kapamadan önce getiren Âsıf b. Berhiyâ) ile Hz. Musa'nın arkadaşına (Hz. Hızır'a) benzer. Onun örneği, Zülkarneyn'dir. Duymadın mı ki Ali'den "Zülkarneyn peygamber miydi?" diye sorulur, o da "Hayır, ama Allah'ı seven ve Allah tarafından sevilen, Allah için öğüt veren ve Allah tarafından öğüte mazhar olan bir kuldu." cevabını verir. İşte Ali de böyle bir kuldu."
Ben derim ki: Muhaddesin anlamı ile ilgili olarak Ehl-i Beyt İmamlarından çok sayıda hadis rivayet edilmiştir ki bunlar, el

Besair, el-Kâfi, el-Kenz ve el-İhtisas gibi eserlerde yer alırlar. Bu tür rivayetlere Ehl-i Sünnet kaynaklarında da rastlıyoruz.

Nebi, resul ve muhaddes arasındaki farka işaret eden rivayetlere gelince; daha önce, resul ve nebi arasındaki farkı açıklamıştık. Bu açıklamada, vahiy; yüce Allah'ın kuluyla konuşması, anlamına gelir, demiştik. Böyle bir durumda hiçbir kanıta ve hüccete gerek olmaksızın konuşulanın vahiy olduğu kesin olarak bilinir. Dolayısıyla, bu bağlamda ilahi telkinler, apaçık bedihî bilgilere benzer. Bunları elde etmek için insanın, kıyas=tasım gibi onaylatıcı bir nedene ihtiyacı yoktur.

Uykuya gelince; bununla ilgili rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla, bilinen uykudan farklı bir anlamda kullanılmıştır. Bilinen uyku derken, insanın gece veya gündüz uyumasını kastediyoruz. Ancak nebilerin vahyi alış yöntemlerinden biri olan uyku ile, bayılma türü bir gelişme kastediliyor. Bu esnada nebi olan insanın duyuları durur, hareketsiz kalır. Bu sırada, bizim uyanık halindeki görmemize benzer bir görme biçimiyle görmeye başlar. Ardından da yüce Allah, gördüğü şeylerin şeytan menşeli olmayıp, Allah tarafından gelen vahiy olduğunu kesin olarak algılaması için onu destekler.

Muhaddesliğe gelince; bu, meleğin sesini duymadır. Ancak bu duyuş, kalp aracılığıyladır, normal duyu organı olan kulak aracılığıyla değil. Aynı

şekilde, zihinsel bir duyumsama da değildir. Çünkü böyle bir durumda, buna ancak, uzak mecaz türü sanatıyla "ses duyma" denilir. (Yoksa zihinsel duyumsamalar özü itibariyle "ses duyma" anlamını ifade etmezler.) Bu yüzden konuyla ilgili rivayetlerde, sesin duyulması ile kalbe damlama olgusu birlikte zikrediliyor ve buna rağmen de bu olaya "konuşma" ismi veriliyor. Dolayısıyla muhaddes, meleğin konuşma sesini duyar, sözlerini kulağıyla algılar. Tıpkı bizim normal sesleri duymamız gibi. O da normal sözleri ve maddi alemde işitilen şeyleri duyar, fakat onun duyduğu melek sözünü başkası duymaz. Bu nedenle kalbî bir olgu olarak nitelendirilir.

Muhaddesin duyduğu sözlerin, şeytanın telkinleri olmayıp melek sözü olduğunu bilmesi, yüce Allah'ın kendisini desteklemesi ve yöneltmesi ile olur. Nitekim, daha önce Muhammed b. Müslim'in aktardığı rivayette bu hususa şöyle işaret edilmiştir: "Yüce Allah, ona bir iç huzuru ve güven duygusu verir ki, bu sayede onun melek olduğunu anlar." Çünkü şeytani telkinler, mü'min insanın yanında batıl surette beliren batıl şeylerdirler. Dolayısıyla, onların Allah'a isyan etmeleri mümkün olmayan meleklerin sözleri olmadığı kolayca anlaşılır. Ya da hak suretiyle sunulan batıl şeylerdir. Ki bunların sonuçları ve etkileri de batıl olur. Çünkü mü'min insanla beraber olan ilahi nur, onun gerçek mahiyetinin ortaya çıkmasını sağlar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve insanlar içinde yürümesi için kendisine bir nur verdiğimiz kimse." (En'âm, 122)

Ayrıca şeytanî telkin ve vesveseler, insanın ruhunda sıkıntı, kalbinde sarsılma meydana getirirler, insanı huzursuz ederler. Buna karşın Allah'ın zikri ve sözü insana vakar verir, iç dolgunluk bahşeder. Yüce Allah konuyla ilgili olarak şöyle buyuruyor: "İşte bu şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur." (Âl-i İmrân, 175) "İyi bilin ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Râ'd, 28) "Korkanlar, kendilerine şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda hatırlayıp hemen (gerçeği) görürler." (A'râf, 201)

Şu halde insan içine bir söz veya bir düşünce damladığı zaman, bundan dolayı iç huzuru, sukûnet ve güven duyusu hissediyorsa, bu durum o söz ve o düşüncenin Rahman menşeli olduğunu gösterir. İç sıkıntısı ve huzursuzluk da sözün veya hatıra gelen şeyin şeytan menşeli olduğunun kanıtıdır. Bunun tipik sonuçları acelecilik, panik, ha-fifcilik ve benzeri davranışlardır.

Rivayetlerde muhaddesin, sesini işitmesine rağmen meleği bizzat görmediği yolundaki ifadeler, konunun sadece bir yönünü açıklamaya yöneliktir; bu iki mânanın (yâni görmenin ve duymanın)

bir arada gerçekleşmesinin imkânsız olduğuna değil. Şöyle ki:

İnsanın muhaddes olmasındaki ölçü, sadece meleğin sesini duymaktır; sesin sahibini görmek bir zorunluluk değildir. Eğer bir kimse, sesi duyar ve bu esnada meleği de görürse, bu, onun muhaddes olduğundan dolayı meleği görmüştür anlamına gelmez. Çünkü ayetlerde, bazı muhaddeslerin, konuşma esnasında meleği gördüklerine dair işaret ediliyor. Yüce Allah'ın Meryem'le ilgili şu sözü bunun bir kanıtıdır: "Böylece biz ona ruhumuzu (Cebrail'i) göndermiştik, o da, düzgün bir beşer kılığında görünmüştü. Demişti ki: "Gerçekten ben, senden Rahman olan Allah'a sığınırım. Eğer takva sahibiysen bana yaklaşma." Demişti ki: "Ben, yalnızca Rabbimden gelen bir elçiyim; sana tertemiz bir erkek çocuk armağan etmek için buradayım." (Meryem, 17- 19)

İbrahim peygamberin (a.s) müjdeleme kıssasındaki durumuyla ilgili ayet de buna yönelik bir kanıttır: "Andolsun, elçilerimiz İbrahim'e müjde ile geldikleri zaman "selam" dediler... Karısı ayaktaydı, bunun üzerine güldü. Biz ona İshak'ı, İshak'ın arkasından Yakub'u müjdeledik. "Vay bana" dedi kadın. "Ben kocamış bir kadın iken ve kocam da bir ihtiyar iken doğuracak mıyım? Gerçekten bu, şaşırtıcı bir şey!..." Dediler ki: "Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rah-meti ve bereketi sizin üzerinizdedir, ey ev halkı! Şüphesiz O, övülmeye layık olandır, Meciddir." (Hûd, 69-73)

Burada bir ihtimal daha var. Şöyle ki: Hadiste nefyedilen görme, muhaddesin meleği gerçek şekliyle görmesidir, başka kılığa girmiş olarak görmesi değil. Çünkü ayetlerde, görülen meleğin kılık değiştirerek onlara görünmesinden öte bir bilgi verilmiyor.

Üçüncü bir ihtimali de bazı müfessirler dile getirmişlerdir. Buna göre; ayette nefyedilen görmeden maksat, teşri nitelikli vahye muhatap olmaktır. Yâni melek, muhaddese görünerek şer'i bir hükmü ona vahy-edemez. Çünkü yüce Allah, bununla şeriat sahibi resullerin ve nebi-lerin makamını korumayı irade etmiş ve şer'i hükümleri sadece onlara indirmiştir. Ancak bu, uzak bir ihtimaldir.

AYETLERİN MEALİ 61-63

61- Artık kim sana gelen ilimden sonra, onun hakkında seninle tartışmaya kalkarsa, de ki: "Gelin, biz kendi oğullarımızı, siz kendi oğullarınızı, biz kendi kadınlarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz kendimizi ve siz kendinizi çağıralım; sonra da dua edelim de, Allah'ın lanetini yalan söyleyenlerin üstüne kılalım.

62-Şüphesiz bu, doğru haberlerdir. Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhakkak ki Allah, mutlak güç ve hikmet sahibidir.

63- Eğer yüz çevirirlerse, elbette Allah, bozguncuları bilendir.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

(Al-i İmran / 61) "Kim sana gelen ilimden sonra, onun hakkında seninle tartışmaya kalkarsa..." ifadesinin orijinal metninin başındaki "fa" harfi ayrıntılandırmaya yöneliktir. Hz. İsa ile ilgili ilahi açıklamanın: **"Gerçek, Rabbinden gelendir. Öyleyse kuşkuya kapılanlardan olma."** pekiştirme amaçlı cümleyle son bulmasının ardından, olağanüstü bir açıklığa sahip ilahi beyan üzerine lanetleşme gibi bir öneriyle konuya ayrıntı kazandırılıyor. "Onun hakkında..." ifadesindeki zamir, Hz. İsa'ya veya önceki ayette işaret edilen "hakka" dönüktür.

Yüce Allah'ın bu ayete kadarki açıklaması hiç kuşkuya yer bırakmayan ilahi bir açıklama olmasına rağmen yine de kesin kanıtlar içermektedir. Buna: "Şüphesiz, Allah katında İsa'nın durumu Adem'in durumu gibidir." ayeti işaret etmektedir. Dolayısıyla bu açıklamadan sonra edinen bilgi de burhan=belgit'e dayalı bir bilgidir. Dolayısıyla bu bilginin etkisi hem Resulullah'ı (s.a.a), hem de onunla birlikte dinleyen herkesi kuşatır. Eğer tartışmaya kalkan dinleyicilerden biri, bunun ilahi vahiyden kaynaklanan bir açıklama olduğundan kuşku duysa bile, bunun aklı selimin algılayacağı bir kanıt ve belgit olma özelliğinden kuşku duyması mümkün olmaz. Bu yüzden: "...sana gelen ilimden sonra..." deniliyor, buna karşılık: "Onlara yaptığımız açıklamadan sonra" gibi bir ifade kullanılmıyor.

Bu ayetin bir diğer nüktesi de şudur: Peygamberimizden (s.a.a) ilim niteliğiyle birlikte söz edilmesi, onun yüce gönlünü hoş tutmaya, Allah'ın izniyle galip geleceğini, Rabbinin ona yardım

edeceğini, yüzüstü bırakmayacağını müjdelemeye yöneliktir.

"De ki: "Gelin, biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı, biz kendi kadınlarımızı, siz de kendi kadınlarınızı, biz kendimizi ve siz de kendinizi çağıralım." Ayetin akışının başlangıcında yer alan "çağıralım" kelimesi ile, "Oğullarımızı, kadınlarımızı ve kendimizi" ifadesinde kullanılan birinci çoğul şahıs zamirlerinin arasında fark vardır. Çünkü birincisinde, İslam ve Hıristiyanlık adına çekişen taraflar topluca ifade ediliyor. İkincisinde ise, yalnız İslam'ı temsil edecek kimselere işaret ediliyor. Bu nedenle, ifadeyi şu şekilde anlamak gerekir: "Oğulları, kadınları ve kendileri çağıralım. Biz kendi oğullarımızı, kadınlarımızı ve kendimizi çağıralım, siz de kendi oğullarınızı, kadınlarınızı ve kendinizi çağırın..." Dolayısıyla ayetin ifade tarzında ince ve dakik bir icaz=az sözle çok şey anlatma tarzına başvurulmuştur.

Mübahele ve lanetleşme; görünürde, Peygamberimizle (s.a.a) bazı Hıristiyanlar arasında geçen tartışmayı andırıyorsa da, çağrı,

oğulları ve kadınları da kapsıyor ki davetçinin, davetinin doğruluğuna ve hak üzere oluşuna yönelik kanıtsallığı daha etkili olsun. Çünkü yüce Allah, insanların kalplerine bu sayılan gruplara yönelik sevgi yerleştirmiş, onlara şefkatle yaklaşmalarını sağlamıştır. Nitekim insanın kendisini siper ederek onları koruduğu çokça görülen bir olgudur. Onların korkmamaları, tehlikelere maruz kalmamaları için çabalar. Onları korur, onlara karşı duyarlı olur ve kendini onlara feda eder. Sırf bu fıtri eğilimden dolayı, oğullar kadınlardan önce zikredilmiştir. Çünkü insanın oğullara yönelik sevgisi daha güçlü ve daha süreklidir.

Bundan da anlıyoruz ki, bazı müfessirlerin: "Biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı çağıralım." ifadesinden maksat, "Biz sizin oğullarınızı, kadınlarınızı ve kendinizi çağıralım, siz de bizim oğullarımızı, kadınlarımızı ve kendimizi çağırın" der, şeklindeki değerlendirmeleri yanlıştır. Çünkü böyle bir değerlendirme, bizim daha önce işaret ettiğimiz oğulların ve kadınların lanetleşmeye ortak edilmelerinin gerisindeki hikmeti geçersiz kılar.

Lanetleşme için, söz konusu grupların birer birer zikredilmeleri, davetçinin kendine güveninin ve hakka dayalı hareket edişinin bir diğer kanıtıdır. Sanki şunu demek istiyor: "Topluluklar karşılıklı olarak lanetleşsinler. Her bir grup Allah'ın lanetinin yalancılar üzerine olmasını istesin. Öyle ki bu lanet ve azap, oğulları, kadınları ve lanetleşenlerin kendilerini de kuşatsın. Böylece inatçıların kökü kurusun, batıl taraftarlarının kökü kazılsın."

Bundan da anlaşılıyor ki, ifadenin gerçekleşmesi oğulların, kadınların ve kendilerinin sayısal olarak çokluk oluşturmalarıyla ilintili değildir. Çünkü bunda güdülen son amaç, taraflardan birinin yanındaki büyük, küçük, erkek, dişi herkesle birlikte helak olmasıdır. Nitekim müfessirlerin icması, konuyla ilgili rivayetlerin ittifakı ve tarih kitaplarının da desteklemesi, olayın nesnel karşılığını kesin olarak ortaya koymuştur ki, Resulullah efendimiz (s.a.a) lanetleşme için kararlaştırılan yere gitmiş, yanında sadece Ali'yi,

Fatıma'yı, Hasan'ı ve Hüseyin'i (a.s) götürmüştü. Böylece orada sadece iki kişi, iki oğul ve bir kadın vardı. Böylece Allah'ın emrinin gereğini yapmışlardı.

Ayrıca, ayetin lafzından kastedilen husus başka, objeler dünyası itibariyle hükmün parazite edildiği nesnel karşılık ise başka bir husustur. Nitekim Kur'an'da, bir topluluğa yönelik hüküm, ödül vaadi veya azap tehdidi içeren ifadelerin örnekleri çoktur, ama onun nüzuluna se-bep teşkil eden olay bağlamında sadece bir somut örnek söz konusudur. Buna şu ayetleri örnek gösterebiliriz: "Sizden kadınlarına "zıhar-"da bulunanlar bilsinler ki, kadınları onların anneleri değildir." (Mücâdele, 2) "Kadınlarına "zıhar" da bulunanlar, sonra söylediklerin-den geri dönenler." (Mücâdele, 3) "Andolsun; "Allah fakirdir, biz ise zenginiz." diyenlerin sözlerini Allah işitmiştir." (Âl-i İmrân, 181) "Ve sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyaçtan arta kalanı." (Bakara, 219) Buna benzer birçok ayet vardır ki ifade çoğul olmakla beraber, iniş sebebi itibariyle nesnel karşılığı tekildir.

"Sonra da dua edelim de, Allah'ın lanetini yalan söyleyenlerin üstüne kılalım." Ayetin orijinalinde geçen "ibtihal" kelimesi, "elbehletu" veya "el-buhletu" mastarının "iftiaal" kalıbına uyarlanmış şeklidir ve lanet anlamına gelir. Bu, kelimenin asıl anlamıdır. Sonra daha çok ısrarlı, yakarmalı dua ve dileme anlamında kullanılır oldu.

"...Allah'ın lanetini... kılalım." ifadesi, cümlenin başında geçen "ibtihal" kelimesinin bir açıklaması gibidir. Bazıları şöyle demişlerdir:
"Kılalım" denilip de "isteyelim" denilmemesi, bunun geri çevrilmeyecek bir dua olduğuna yönelik bir işarettir. Çünkü bir hakkın batıldan ayrılması sadece buna bağlıdır.

"Yalan söyleyenler..." ifadesi, kastedilen konuyla ilgilidir. Yâni

o anda zihinde yeralan kimselere yöneliktir. Kuşatıcı, kapsamlı ya da türe yönelik değildir. Çünkü maksat, lanetin bütün yalancıların

ya da yalancılar türünün üzerine kılınması değildir. Tersine, Pey

gamberlerimizle (s.a.a) Hıristiyanlar arasında meydana gelen tartışmaya taraf olanlardan kim yalan söylüyorsa, lanetin onun üzerine kılınması kastediliyor. Çünkü Peygamberimiz (s.a.a): "Allah'tan başka ilah yoktur. İsa O'nun kulu ve resulüdür." diyordu, Hıristiyanlar ise: "İsa Allah'tır veya O'nun oğludur ya da Allah üçün üçüncüsüdür." diyorlardı.

Buradan da açıkça anlaşılıyor ki, eğer Peygamberimizle (s.a.a) Hıristiyan grup arasındaki davada ve bundan dolayı lanetleşme olayından taraflardan biri birey, öbürü de topluluk şeklinde olsaydı, bu durumda, olguyu ifade edecek lafzın da ona uygun olması gerekirdi. "Kim yalancıysa Allah'ın lanetini onun üzerine kılalım." dememiz gibi. Dolayısıyla, ayetin ifade tarzı, iki taraftan birinin toplulukla yalancı olduklarını esas alıyor. Herhalukârda lanetleşme, çokluktan ibaret iki taraf arasında cereyan ettiği için sonuç iki topluluktan birinde tahakkuk bulacaktır; ya Peygamberimiz tarafında ya da Hıristiyan grup tarafında. Bu da, lanetleşme için hazır bulunanların iddiada ortak olmalarını gerektirir. Çünkü yalan ancak bir dava, bir iddia açısından söz konusu olabilir. Şu halde Peygamberimizle (s.a.a) birlikte hazır bulunan Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'in iddia ve davette ortaklıkları söz konusudur. Hiç kuşkusuz bu, yüce Allah'ın Peygamberimizin (s.a.a) Ehl-i Beyti'ne özgü kıldığı
şanın en onur vericilerindendir. Nitekim onlardan "kendiler", "kadınlar" ve "oğulları" şeklinde söz edilmiş ve ümmetin erkekleri, kadınları ve oğulları içinde sadece onlar bu onura layık görülmüşlerdir.

Eğer desen ki: Biraz önce Kur'an'da çoğul ifadenin birey anlamında kullanıldığına ilişkin örnekler verildi. Nitekim lanetleşme olayına kadınlardan sadece Fatıma (a.s) katıldığı halde, ayette "kadınlar" şeklinde çoğul bir ifade kullanılmıştır. Şu halde, ayetteki "yalancılar..." şeklindeki çoğul ifadeyi bireysel bir duruma yorumlamanın (ve Peygamberimiz tarafından yalnızca onun kastedilmesinin) ne sakıncası olabilir?

Ben de derim ki: İki durum arasında fark vardır. Bireysel bir meseleyle ilgili olarak ayetlerde çoğul lafzının kullanılması, ayetlerin açıklamayı hedefledikleri gerçeğin, bir çok insan tarafından sergilenebilecek türden olabilir olmasından dolayıdır. Dolayısıyla, konuyla ilgili bir hüküm içeren ayetlerde, onların da hükme tâbi

tutulmaları gerekir. Ancak bir ayetin açıkladığı gerçeğin, diğer insanlar tarafından sergilenmesi mümkün olmadığı, hükmün bireyi aşmadığı ve niteliğin sadece onunla sınırlı kaldığı durumlarda, ayette çoğul lafzının kullanılması kesinlikle caiz olmaz. Şu ayetleri buna örnek gösterebiliriz: "Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği ve senin de kendisine nimet verdiğin kişiye: "Eşini tut ve Allah'tan sakın" diyordun." (Ahzab, 37) "Saparak kendisine yöneldikleri adamın dili yabancıdır, bu ise apaçık Arapça bir dildir." (Nahl, 103) "Gerçekten biz sana ücretlerini verdiğin eşlerini... helal kıldık. Bir de, kendisini Peygambere hibe eden ve Peygamberin kendisini almak istediği mü'min bir kadını da." (Ahzab, 50)

Ayette işaret edilen lanetleşme de, ilgili olduğu nesnel durumdan ötesiyle ilintili değildir. O da Peygamber Efendimizle (s.a.a) Hıristiyanların lanetleşmeleridir. Şayet her iki taraf açısından iddiacılar çoğul konumda olmasalardı, elbette ayette "yalancılar" şeklinde çoğul sigası-nın kullanılması uygun düşmezdi.

Eğer desen ki: Peygamberimizin (s.a.a) yanına bir heyet halinde gelen Hıristiyanlar: "Mesih Allah'tır veya Allah'ın oğludur ya da o üçün üçüncüsüdür." şeklinde bir iddia ileri sürüyorlardı. Bu konuda onlarla diğer Hıristiyan kadınlar ve erkekler arasında herhangi bir fark yoktur. Aynı şekilde, Peygamber efendimizin (s.a.a) savunduğu "Allah'tan başka ilah olmadığına ve İsa'nın Allah'ın kulu ve resulü olduğuna" ilişkin mesaj da müminlerin esas aldığı bir inanç ilkesiydi. Bu konuda hiç kimse, hatta Peygamberimiz (s.a.a) bile farklı bir yaklaşıma sahip değildi. Dolayısıyla Peygamberimizle (s.a.a) birlikte lanetleşmeye katılanların, bu konuda diğer insanlardan herhangi bir üstünlüğü söz konusu olmaz. Pey

gamberimiz (s.a.s) lanetleşmeye katılsınlar diye çağırdığı kimseleri, ayetin içerdiği "oğullar, kadınlar ve kendiler" hususuna örnek olarak seçmişti. Ayrıca, davetle iddia farklı şeylerdir. Başkalarının iddiada Peygamberle ortak olmaları düşünülebilir, ama davet Peygambere özgü bir kavramdır. Sen ise diyorsun ki: "Onlar, Peygamberin davetinde de ortaklarıydılar?"

Ben derim ki: Eğer Peygamberimizin (s.a.a) çağırdığı kimseler, diğer Müslümanları temsilen örnek olarak seçilmiş olsalardı, bu durumda en azından iki erkek, üç kadın ve üç oğul getirilmiş olmaları gerekirdi. Dolayısıyla, çağrılanlar, salt bu işe özgü kılındıkları için çağrılmışlardı. Çünkü Allah'ın emrinin yerine getirilmesi, sadece bu durumda anlam kazanır. Şöyle ki, Peygamber (s.a.a) Allah tarafından inen bu emrin gereğinin yapılması hususunda getirdiklerinin dışında kimseyi bulamamıştı. Bir erkek, bir kadın ve iki oğul yâni.

Eğer kıssa üzerinde düşünecek olursan, Necran Hıristiyanlarının oluşturduğu heyet, Medine'ye Peygamberimizle (s.a.a) Meryem oğlu İsa hakkında tartışmak, ona itiraz etmek üzere gelmişlerdi. Çünkü Peygamberimizin (s.a.a) savunduğu: "İsa Allah'ın kulu ve elçisidir." iddiası, Peygamberimizle bağlantılı ve kendisine geldiğini söylediği vahye dayanıyordu. Ona tâbi olan müminlerle Hıristiyanların bir alıp veremedikleri yoktu. Müminlerle buluşmak gibi bir dertleri de söz konusu değildi. Nitekim, ayetin başındaki şu ifade, buna yönelik bir işarettir: "Artık kim sana gelen ilimden sonra, onun hakkında seninle tartışmaya kalkarsa." Yine konuyla ilgili bir kaç ayetten önce yer alan şu ifade de bu hususa bir işaret niteliğindedir: "Eğer seninle çekişip tartışırlarsa, de ki: "Bana uyanlarla birlikte, kendimi Allah'a teslim ettim."

Buradan anlaşılıyor ki: Peygamberimizin (s.a.a) beraberinde lanetleşmeye getirdiği kişiler, diğer Müslümanları temsilen örnek olarak seçilmemişlerdi. Çünkü müminlerin salt imanlarından dolayı bu tartışma ve lanetleşmeyle bir ilgileri yoktu ki, kendileriyle

hasımları arasında gidip gelen ve yalancıların üzerine olması istenen lanet ve azaba muhatap olsunlar. Peygamberimizin (s.a.a) kendisiyle beraber bazılarını getirmesinin nedeni, onun tartışma ve iddialaşmaya taraf olmasıdır. Dolayısıyla, yalan söz konusu olması durumunda kendini bunun kaçınılmaz akibetine muhatap kılması gerekirdi. Eğer dava, onun zatı gibi kendisiyle birlikte getirdiği kimselerle de kâim olmasaydı, onları beraberinde getirmesinin bir gerekçesi olmazdı. Bu nedenle Peygamberimizin onları beraberinde getirmesi, ileri sürdüğü davasını temsil etme yetkisine haiz "oğullar, kadınlar ve kendiler" konumunda olmalarından kaynaklanan bir tahsistir. Yoksa onları örnek olarak getirmiş değildi. Şu halde, dava, Peygamberimizle (s.a.a) kâim olduğu gibi, onlarla da kâimdi.

Kal dı ki, Hıristiyanlar, sırf "Meryem oğlu İsa Allah'ın kulu ve resulüdür." dedi ve buna inandı diye Peygamber efendimizle (s.a.a) görüşmeye gelmiş değillerdi. Tersine Peygamberimiz bu inancını bir iddia olarak ileri sürüyor ve onları da inanmaya davet ediyordu. Dolayısıyla bir heyet halinde onunla tartışmaya gelmelerinin sebebi, işte bu davetti. Buna binaen de Peygamberimizin (s.a.a) ve onunla birlikte gelenlerin lanetleşmeye kalkışmaları, hem iddia, hem de davet dolayısıyladır. Söylediğimiz gibi, onunla lanetleşmeye kalkışanlar, iddiaya ortak oldukları gibi dinî davete de ortaktılar.
Eğer desen ki: Say ki, onları lanetleşmeye götürmesi, onun bir parçası olmalarından ve bu niteliğin sırf onlara özgü olmasından ileri geliyordu. Fakat anlaşıldığı kadarıyla -normalde olduğu gibi-

insanın tehlikeler ve korkular karşısında kadınlardan ve çocuklardan ciğer parelerini ve dostlarını hazır etmesi, esenlik, sağlık ve koruma noktasında ortamın güvenli olduğunu düşündüğünün kanıtıdır. Peygamberimizin de onları çağırmış olması, bundan öte başka bir anlamı ifade etmez. Onların davetinin ortakları oldukları

hususuna gelince; Peygamberimizin davranışı böyle bir şeye delalet etmekten uzaktır.

Ben derim ki: Evet, ayetin girişi, sözü edilen hususlan ötesine işaret etmiyor; ancak sen de bilirsin ki, ayetin sonundaki "yalan söyleyenlerin üstüne..." ifadesi, kesin olarak tartışmaya ve lanetleşmeye taraf olanlardan birinin yalan söylüyor olmasını öngörür. Bu ise, ancak her iki tarafta yer alan kimselerin tümünün doğru veya yalan nitelikli iddiaya ortak olmaları durumunda mümkün olabilir. Şu halde, Peygamberimizin (s.a.a) beraberinde lanetleşmeye getirdikleri, daha önce de söylediğimiz gibi hem iddianın, hem de davetin ortaklarıydılar. Böylece, mübahele olayında Peygamberimizle (s.a.a) birlikte hazır bu-lunanların tamamı, iddia ve davetin sahipleriydiler ve bu ikisinde Peygamberin ortaklarıydılar.

Eğer desen ki: Bu söylediklerin, onların peygamberliğe de ortak olmalarını gerektirir.

Ben de derim ki: Hayır. Daha önce (Bakara suresi, 213. ayetin tefsirinde) peygamberlik misyonunu ele alırken, davet ve tebliğin peygamberlik ve elçilikle özdeş olmadıklarını vurgulamıştık. Fakat bunlar, peygamberliğin özellikleri ve gerekleridir, peygamberlerin işgal ettikleri ilahi makam ve görevler arasında yeralırlar. Yine daha önce "İmamet" konusunu incelerken (Bakara suresi, 124. ayetin tefsirinde), bu iki niteliğin bir açıdan imametin gerekleri olmakla beraber, onunla özdeş olmadıklarını vurgulamıştık.

(Al-i İmran / 62) "Şüphesiz bu, doğru haberlerdir. Allah'tan başka ilâh yoktur." Burada Hz. İsa'yla ilgili olarak daha önce anlatılan kıssaya işaret ediliyor. İfadede bir sınırlandırma söz konusudur. Yâni İsa'yla ilgili olarak sadece bizim anlattıklarımız haktır; Hıristiyanların anlattıkları değil.

İfadenin başında "inne" ve "lam" gibi tekit edatlarıyla birlikte fasıl zamirinin yeralması, en ileri düzeyde bir vurguyu hedeflemektedir ki, Peygamberimizin gönlü hoş olsun, lanetleşme hususunda gerekli cesarete ve girişime sahip olsun. Bu da, onun kesin bilgisi,

güçlü sezgisi ve Allah tarafından indirilen vahye güvenmesiyle sağlanıyor. Bunun hemen arkasında: "Allah'tan başka ilah yoktur." sözü ile ikinci bir tekit geliyor. Gerçeğin, kaçınılmaz gereği ile birlikte zikredilmesi yâni. Çünkü bu ifade, yukarıda anlatılan kıssanın hak esaslı olmasını gerektirir.

"Muhakkak ki Allah, mutlak güç ve hikmet sahibidir." ifadesi, ayetin baş tarafına atfedilmiştir. Bu da Peygamberimizin yüreğine su serpmeye, onu cesaretlendirmeye yönelik son derece etkileyici ikinci bir tekittir. Demek isteniyor ki: Yüce Allah hakka yardım etmekten, onu desteklemekten aciz değildir. O, ihmal veya bilmeme sonucu, haktan gafil olmadığı gibi, vazgeçiyor da değildir. Çünkü O Aziz'dir; hiç kimse, O'nu dilediğini yapmaktan zorla alıkoyamaz, O'nu aciz bırakamaz. Ve O, Hakîm'dir; hiçbir zaman bilgisizliğe kapılmaz, işlere karşı ihmali olmaz. İşte Allah budur. Bilmemezlik, görmemezlik etmez. Hak karşıtı olan kimselerin asılsız kuruntularının, yüce Allah'tan başka bir ilah tasavvur ettiği şey değildir.

Buradan hareketle, ayetin sonunda "mutlak güç ve hikmet sahibi" anlamına gelen "Aziz ve Hakîm" isimlerinin zikredilmiş olmasının hikmetini de kavrıyoruz. Buna göre, ifadenin amacı, gerçeği teke indirgemek, yüce Allah'ın zatına özgü kılmaktır.

(Al-i İmran / 63) "...elbette Allah bozguncuları bilendir." Tartışmanın, aynı şekilde lanetleşmenin gerçek amacı hakkın belirlenmesi, ortaya çıkarılması olduğuna göre, bu amacı ve hedefi güden birinin, gerçeği belirginleştirecek yoldan yüz çevirmesi akılla bağdaşmaz. Çünkü onlar, eğer bu tavırlarıyla hakkın ortaya çıkmasını istiyorsalardı, yüce Allah'ın hakkın destekçisi olduğunu, ondan başkasına razı olmayacağını, onun çürütülmesine, ortadan kaldırılmasına izin vermeyeceğini bildikleri halde, bu çağrıdan yüz çevirmezlerdi. Eğer yüz çevirmişlerse, bu, onların tartışma ile hakkın ortaya çıkmasını istemediklerini, tam tersine görünürde bir üstünlük sağlamaya çalıştıklarını, mevcut statülerini ve egemenliklerini sağlayan geleneklerini korumayı hedeflediklerini gösterir. Şu halde onlar,

yanlızca hevalarının kendilerine çekici gösterdiği dünyanın maddi zevklerini istiyorlar. Hakka ve mutluluğa dayalı yapıcı, sahih hayatı değil. Onlar dünyanın ıslahını değil, ifsadını istiyorlar. Yapıcı hayatı ifsad etmekle dünyayı fesada maruz bırakıyorlar. Eğer yüz çeviriyorlarsa, bozguncular oldukları içindir.

Bundan da anlıyoruz ki, şart cümlesinin sonuç kısmında sebep, müsebbebin yerine konulmuştur. İfsadın, hakkın açığa çıkmasını istememenin yerine konulmuş olması yani.

Şart cümlesinin ceza (sonuç) kısmında, ilim kelimesine vasıf olarak yer veriliyor. Şöyle ki: "Allah... bilendir" deniliyor. Ayrıca, ifadenin başına da tekit edatı olan "inne" konulmuştur. Bu da gösteriyor ki, söz konusu nitelik onların nefislerinde gerçekleşmiş, kalplerine işlemiş bulunuyor. Dolayısıyla, onların kaçınılmaz olarak lanetleşmeden yüz çevirecekleri, kaçacakları ima ediliyor. Nitekim öyle yaptılar, davranışlarıyla Allah'ın sözünü doğruladılar.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Tefsir-ul Kummî'de İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilir: "Necran Hıristiyanlarını temsilen bir heyet, Resulullah efendimizin (s.a.a) huzuruna geldi. Başlarında Ehtem, Akib ve Seyyid adlı zatlar bulunuyordu. Görüşme sırasında, onların namaz vakti girdi. Kalkıp çan çaldılar ve ardından ibadet ettiler. Bunu gören ashap: "Ya Resulal-lah, senin Mescidinde böyle yapmalarına izin mi veriyorsun?" deyince, Peygamberimiz (s.a.a): "Karışmayın." dedi. İbadetlerini bitirince Peygamberimize yaklaştılar ve "Neye davet ediyorsun?" diye sordular. Peygamberimiz buyurdu ki: "Allah'tan başka ilah olmadığına, benim Allah'ın Resulü olduğuma, İsa'nın yaratılmış, yiyen, içen ve def-i hacet eden bir kul olduğuna şahitlik etmeye davet ediyorum." Dediler ki: "Peki, İsa'nın babası kimdi?"

Bunun üzerine, Peygamberimize vahiy yoluyla şöyle buyuruldu: "Onlara de ki: "Siz Adem hakkında ne diyorsunuz? O, yaratılmış, yiyen, içen, def-i hacet eden ve cinsel birleşmede bulunan bir kul muydu?" Peygamberimiz onlara bu soruyu yöneltti. Dediler ki: "Evet." Peygamberimiz sordu: "Peki, babası kimdi?" Onlar bu soru karşısında şaşırıp kaldılar ve verecek cevap bulamadılar. Bunun üzerine yüce Allah: "Şüphesiz, Allah katında İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı." Ve "Artık sana gelen ilimden sonra, onun hakkında seninle tartışmaya kalkarsa... Allah'ın lanetini yalan söyleyenlerin üstüne kılalım." ayetlerini indirdi.

Peygamberimiz (s.a.a) onlara dedi ki: "Gelin benimle lanetleşin. Eğer ben doğru söylüyorsam, lanet sizin üzerinize insin, şayet yalan söylüyorsam benim üzerime insin." Dediler ki: "Adil bir öneride bulundun." Sonra lanetleşme için sözleştiler. Konakladıkları yerlere geri dönünce, liderleri Seyyid, Akib ve Ehtem şöyle dediler: "Eğer bizimle lanetleşmeye kavmini getirirse, onunla lanetleşiriz. Çünkü peygamber olmadığı anlaşılır. Şayet özel olarak kendi ev halkını getirirse, lanetleşmeyiz. Çünkü ancak doğru söylemesi durumunda ev halkını getirebilir." Sabah olunca Peygamberimizin

yanına geldiler. Beraberinde Emir-ul Müminin Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin (a.s) bulunuyordu. Bu manzarayı gören Hıristiyanlar şöyle dediler: "Kim bunlar?" Onlara şu karşılık verildi: "Şu adam onun amcası oğlu, vasisi ve damadı Ali b. Ebu Talib'tir. Bu da kızı Fatıma'dır. Bu ikisi de oğulları Hasan ve Hüseyin'dir." Bunun üzerine, oradan ayrıldılar. Resulullah'a (s.a.a) de-diler ki: "Biz, seni razı etmeye hazırız. Lanetleşmeden bizi muaf tut." Peygamberimiz de

(s.a.a) cizye karşılığında onlarla anlaştı. Böylece yurtlarına geri döndüler." (c.1, s.104)
el-Uyun adlı eserde, müellif kendi rivayet zinciriyle Reyyan b. Salt aracılığıyla İmam Rıza'dan (a.s) şöyle aktarır: "İmam Rıza

(a.s) Me'-mun ve yanındaki alimlerle, Ehl-i Beyt ile ümmetin farkını

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 111

tartışır." Hadisin bir bölümünde şunlar geçer: "Ulema şöyle derler: "Yüce Allah, onların (Ehl-i Beyt'in) seçilmişliklerine kitabında değinmiş midir?" İmam Rıza (a.s) der ki: "Batinî işaretlerin dışında, yüce Allah kitabının zahirinde on iki yerde zahiren onların seçilmişliklerini vurgular." Sonra Kur'an'dan örnekleri zikreder. O sırada şöyle der: "Üçüncüsü şudur: Yüce Allah, kullarından pâk Ehl-i Beyt'i seçmiştir. Peygamberimize (s.a.a) onları yanına alarak lanetleşmeye gitmesini emretmiştir. Ulu Allah şöyle buyurmuştur: "Artık kim sana gelen ilimden sonra, onun hakkında seninle tartışmaya kalkarsa, de ki: "Gelin, biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı, biz kendi kadınlarımızı, siz de kendi kadınlarınızı, biz kendimizi ve siz de kendinizi çağıralım...."

Alimler dediler ki: "Onunla Peygamberimizin (s.a.a) kendisi kastedilmiştir." İmam Ebu-l Hasan şöyle dedi: "Yanılıyorsunuz. Onunla Ali b. Ebu Talib (a.s) kastediliyor. Bunun kanıtı da Peygamberimizin (s.a.a) şu sözüdür: "Velia oğulları ya direnmekten vazgeçecekler ya da onlara öyle bir adam göndereceğim ki, kendisi benim kendim gibidir." Burada Ali b. Ebu Talib'i kastettiği kesindir. "Oğullar" ile de Hasan ve Hüseyin kastedilmiştir. "Kadınlar"la Fatıma kastedilmiştir. Bu, öyle bir özelliktir ki, hiç kimse bu hususta onları geçemez. Bu fazilete başka hiçbir insan ortak değildir. Bundan önce, hiç kimse böyle bir onura erişmiş değildi. Çünkü Peygamberimiz (s.a.a) Ali'nin kendisini, kendisi gibi değerlendirmiştir." (c.1, s.228, h:1, b:23)

Yine aynı eserde, İmam Musa Kâzım'la (a.s) Harun Reşid arasında şöyle bir konuşma geçtiği rivayet edilir: "Reşid ona dedi ki: "Nasıl Peygamberin soyu olduğunu söylüyebiliyorsunuz, Peygamberden sonra soyu devam etmemiş ki? İnsanın soyu erkek aracılığıyla devam eder, kadın aracılığıyla değil. Siz kızının çocuklarısınız. Dolayısıyla Hz. Peygamberin soyu ondan sonra devam etmemiştir."

İmam (a.s) der ki: "Kendi kendime dedim ki: "Akrabalık, şu kabir ve şu kabirde bulunan zatın hakkı için, böyle bir soruya

cevap vermekten muaf tutmasını isteyeyim." Derken o şöyle dedi: "Ey Ali'nin çocukları ve sen ey Musa, ki bana gelen haberlere göre, onların bu zamandaki İmamlarısın, kanıtlarınızı söyleyin. Bütün sorularıma Allah'ın kitabından bir cevap getirmedikçe seni bırakacak, affedecek değilim. Siz ey Ali'nin çocukları, siz Allah'ın kitabında yer alan her şeyin tevilini bildiğinizi, hiçbir şeyin, ne bir "elif" in, ne bir "vav"ın sizden gizli olmadığını iddia ediyorsunuz. Bu tavrınızın dayanağı olarak da: "Biz kitapta hiçbir şeyi noksan bırakmadık." (En'am, 38) ayetini gösteriyorsunuz. Alimlerin görüşlerine ve kıyaslarına ihtiyacınızın olmadığını söylüyorsunuz."

Bunun üzerine dedim ki: "Cevap vermeme müsaade ediyor musun?" Dedi ki: "Buyur, söyle." Dedim ki: "Euzu billahi mineş şeytan-ir racim. Bismillahirrahmanirrahim: "...Onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u hidayete ulaştırdık. Biz, iyilik yapanları işte böyle ödüllendiririz. Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı ve İlyas'ı da..." (En'am, 84) "İsa'nın babası kimdir, Ey Emir-ul Müminin?" Dedi ki: "Onun babası yoktur." Dedim ki: "Ama o, Meryem kanalıyla peygamberlerin soyuna katılmıştır. Aynı şekilde yüce Allah, anamız Fatıma kanalıyla bizi Peygamberin soyuna katmıştır. Daha da söyleyeyim mi ey Müminlerin emiri?" Dedi ki: "Buyur, söyle." Dedim ki: "Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Artık kim sana gelen ilimden sonra, onun hakkında seninle tartışmaya kalkarsa, de ki: "Gelin, biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı, biz kendi kadınlarımızı, siz de kendi kadınlarınızı, biz kendimizi, siz de kendinizi çağıralım; sonra da dua edelim de Allah'ın lanetini yalan söyleyenlerin üstüne kılalım." Kimse Peygamber efendimizin (s.a.a) Hıristiyanlarla lanetleşmeye giderken abasının altına Ali b. Ebutalib, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'den başkasını aldığını iddia edemez. Dolayısıyla: "Kendi oğullarımız" ifadesinden maksat, Hasan ve Hüseyin, "Kendi kadınlarımız" ifadesinden maksat, Fatıma ve "Kendimiz" ifadesinden maksat da Ali b. Ebutalib'tir." (c.1, s.84-85)

Me'mun'un İmam Rıza'ya (a.s) sorduğu sorular kapsamında rivayet edilir ki: "Memun İmama şöyle sorar: "Deden Ali'nin halifeliğinin delili nedir?" İmam der ki: ""Kendimiz..." ayetidir." Memun der ki: "Evet, ama eğer "Kadınlarımız" ifadesi olmasaydı." İmam

(a.s) der ki: "Haklısın, ancak "oğullarımız" ifadesi olmasaydı."
Ben derim ki: İmamın: "Kendimiz..." ayetidir" şeklindeki sözü
şu anlama gelir: Yüce Allah bu ayette, Ali'nin "kendisi"ni Peygamberinin
(s.a.a) "kendisi" gibi değerlendirmiştir. Buna karşılık
Me'mun'un: "Evet, ama "Kadınlarımız" sözü olmasaydı." şeklindeki
sözü de şu anlamı ifade eder: Ayette yer alan "Kadınlarımız"
sözü, "Kendimiz" sö-zünün "erkekler" anlamında kullanıldığının
kanıtıdır. (Buna binaen de ayetin manası
şöyle olur: Erkeklerimizi
ve kadınlarımızı çağıralım.) Dolayısıyla, bu bağlamda Hz. Ali (a.s)
için bir üstünlükten söz edilmez. İmamın buna cevap olarak söylediği:
"Haklısın, ancak "Oğullarımız" ifadesi olmasaydı." sözü ise
şu anlama gelir: "Ayette "Oğullarımız" sözünün yer alması, senin
söylediklerinin aksine delalet eder. Çünkü eğer "Kendimiz"den
maksat "Erkekler" olsaydı, ayrıca "Oğullar"dan söz etmenin bir
anlamı olmazdı."

Tefsir-ul Ayyaşî'de, müellif kendi rivayet zinciriyle Hariz'den
İmam Cafer Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Hz.
Ali'den (a.s) kendisiyle ilgili faziletler soruldu. O, bunların bir kısmını
anlattı. Sonra yanındakiler, "Bundan fazlasını anlat" dediler.
Bunun üzerine buyurdu ki: "Peygamber efendimizin (s.a.a) yanına
Necran Hıristiyanlarının iki bilgini geldi. Peygamberimizle Hz. İsa
hakkında konuştular. Bunun üzerine yüce Allah: "Şüphesiz, Allah
katında İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir..." ayetini indirdi.
Peygamberimiz (s.a.a) içeri girdi, Ali'nin (hadisin aslında "Ali'nin"
yerine "benim" olması muhtemeldir; hadisin naklinde böyle bir
yanlışlık yapılmış olabilir.) Hasan ve Hüseyin'in ve Fatıma'nın elinden
tuttu, sonra dışarı çıktı ve elini açarak göğe doğru yükseltti,
parmaklarını birbirinden ayırmış halde, Hıristiyan bilginlerini lanet

leşmeye çağırdı." İmam Sadık (a.s) devamında şöyle dedi: "İmam
Bâkır: "Lanetleşme, el parmaklarının açık ve birbirine girmişşekilde
göğe doğru yükseltilerek dua edilmesi şeklindedir." buyurmuştur."
İki bilgin bunu görünce, biri diğerine şöyle dedi: "Allah'a
andolsun ki, eğer bu zat peygamberse, bizi helak edecektir. Eğer
değilse, kavmi onun hakkından gelir. Biz aradan çekilelim." Sonra
da çekip gittiler." (c.1, s.175, h:54)

Ben derim ki: Bu ve buna yakın anlamları içeren başka rivayetler
Şii kanallardan aktarılmıştır. Bu rivayetlerin tümünde Peygamberimizin
(s.a.a) lanetleşmeye getirdiği kimselerin Ali, Fatıma,
Hasan ve Hüseyin (a.s) olduğu belirtilir. Şeyh Tusî "Emali" adlı eserinde
kendi rivayet zinciriyle Amir b. Sa'd'dan, o da babasından

(c.1, s.313), yine aynı eserde ve kendi rivayet zinciriyle Salim b. Ebu Cud'dan, o da merfu olarak Ebuzer'den (r.a) (c.2, s.177 ve 163) ve aynı eserde, aynı rivayet zinciriyle Rebia b. Nacid'den, o da Ali'den

(a.s) (c.1, s.261 ve 265), aynı şekilde Şeyh Müfid "el-İhtisas" adlı eserinde, kendi rivayet zinciriyle Muhammed b. Zeberkan'dan, o da İmam Musa b. Cafer'den (a.s) (s.54), yine aynı eserde, Muhammed b. Münkedir'den, o da babasından, o da dedesinden (s.112), ayrıca Tefsir-ul Ayyaşî'de Muhammed b. Said el-Urduni'den, o da İmam Musa b. Muhammed b. Rıza'dan (a.s), o da kardeşinden (c.1, s.176, h:55), yine Ebu Cafer el-Ahval'dan, o da İmam Sadık'tan (a.s) (c.1, s.176, h:59), aynı eserde, ayrıca el-Ahval kanalıyla İmam Sadık'tan (a.s), Münzir'den, o da İmam Ali'den, yine kendi senediyle Amir b. Sa'd'dan, bunun gibi Tefsir-ul Fırat'ta Ebu Cafer'den, Ebu Rafi'den ve Şa'bi'den, İmam Ali'den (a.s), Şehr b. Havşeb'den (s.14), yine Ravzat-ul Vaizin'de (s.164) ve "A'lam-ul Vera"da (s.135 ve 136) ve "el-Haraic" (s.127 ve 126) gibi eserlerde rivayet etmişlerdir.
Tefsir-us Sa'lebî'de, Mücahid ve Kelbi'den şöyle rivayet edilir: "Resulullah efendimiz (s.a.a) Hıristiyanları lanetleşmeye davet edince, dediler ki: "Dönüp bu teklifini değerlendirelim." Yalnız kalınca, ileri görüşlü liderleri olan Akib'e dediler ki: "Ey Mesih'in kulu,

ne dersin?" Dedi ki: "Allah'a andolsun ki, ey Hıristiyanlar topluluğu, siz Muham-med'in (s.a.a) elçi olarak gönderilmiş bir peygamber olduğunu bildiniz. O, sizin peygamberiniz İsa (a.s) hakkında çözüm kavuşturucu kesin bilgiyi getirmiştir. Allah'a andolsun ki, bir peygamberle lanetleşen bir topluluğun yaşlısı yaşamaz, küçüğü de büyümez. Eğer böyle yaparsanız, helak oluruz. Yok, eğer dininiz üzere kalmak ve geleneğinizi sürdürmek istiyorsanız, adamı kendi haline bırakın ve memleketinize dönün."

Sabahleyin Resulullah'ın yanına geldiklerinde baktılar ki, Hüseyin'i kucaklamış, Hasan'ın elinden tutmuş, Fatıma onun arkasında, Ali de Fatıma'nın arkasında olmak üzere geliyorlar ve Peygamber (s.a.a) de diyordu ki: "Ben dua ettiğim zaman, siz "Amin" deyin." Necranlıla-rın Piskoposu şöyle dedi: "Ey Hıristiyanlar topluluğu, ben karşımda bir takım yüzler görüyorum ki, eğer bunlar Allah'tan dağları yerinden sökmesini isterlerse, hiç şüphesiz Allah dağları yerinden söker. Gelin lanetleşmeyin, yoksa helak olursunuz. Kıyamet gününe kadar yeryüzünde bir tek Hıristiyan kalmaz." Bunun üzerine peygamberimize dediler ki: "Ey Ebu'l Kasım, biz seninle lanetleşmemeye ve seni kendi dinin üzerinde bırakmaya, kendimizin de dinimiz üzere kalmamıza karar verdik."

Peygamberimiz (s.a.a) buyurdu ki: **"Madem ki lanetleşmekten**

kaçındınız, öyleyse Müslüman olmak suretiyle onların sahip oldukları hak ve sorumluluklara siz de sahip olun." Ama onlar bu öneriyi kabul etmediler. Bunun üzerine Peygamberimiz: "Zorunlu olarak sizinle savaşacağım." buyurdu. Onlar: "Bizim Araplarla savaşacak gücümüz yoktur. Ancak bize karşı sefer düzenlememen, bizi korkutmaman, bizi dinimizden döndürmeye çalışmaman karşılığında seninle anlaşma yapmak istiyoruz. Eğer kabul edersen, her yıl sana iki bin top kumaş veririz. Binini Sefer, diğerini de Recep ayında. Bir de demirden yapılmış otuz zırh veririz." Peygamberimiz (s.a.a) de onlarla bunların üzerine anlaşma yaptı.

Daha sonra Peygamber şöyle buyurdu: **"Canım elinde olan Allah'a andolsun ki, yokoluş, Necran halkının üzerine inmek üzereydi. Eğer lanetleşmeye katılsalardı, maymunlara ve domuzlara dönüştürüleceklerdi. Vadi dolusu ateş yağacaktı başlarına. Allah Necran'ın halkını, ağaç dallarındaki kuşlara kadar yok edecekti. Bir yıl geçmeden bütün Hıristiyanlar helak olacaktı."**

Ben derim ki: Bu kıssa, buna yakın ifadelerle el-Mağazi adlı eserde, İbn-i İshak'tan rivayet edilmiştir. Yine Maliki "el-Fusul-ul Mü-himme" (s.23) adlı eserde, müfessirlerden yukarıdaki rivayete yakın ifadelerle aktarır. el-Hamavi de İbn-i Cerih kanalıyla benzer ifadelerle rivayet eder.

"Binini Sefer..." Bununla kastedilen muharrem ayıdır. Muharrem, Arap aylarının ilkidir. Cahiliye döneminde "Sefer" adıyla bilinirdi. Muharrem ayına "Sefer-i Evvel" ve Sefer ayına "Sefer-i Sani" derlerdi. Araplar Sefer-i Evvel'in hürmetini Sefer-i Sani'ye ertelerlerdi. Sonra yüce Allah Sefer-i Evvel'in de haram ay olduğunu, İslami dönemde vurguladı. Böylece "Şehrullah-il Muharrem= Haram kılınmış ay" adıyla anıldı, daha sonra kısaca "Muharrem" diye meşhur oldu.

Sahih-i Müslim'de, Amir b. Sa'd b. Ebu Vakkas'tan, o da babasından şöyle rivayet eder: "Muaviye b. Ebu Sufyan, Sa'd'a der ki: "Seni Ebu Turab'a (Hz. Ali'ye) sövmekten alıkoyan nedir?" O şu karşılığı verir: "Ben Resulullah'tan üç şey duydum ki, bunlardan birisinin benim hakkımda söylenmiş olmasını kızıl yüklü develere değişmem." Bir gün Resulullah (s.a.a) Ali'yi, çıktığı bir sefere götürmemiş, onu Medine'de bırakmıştı. Ali dedi ki: "Ya Resulallah, beni kadınlarla ve çocuklarla birlikte mi bırakıyorsun?" Resulullah ona şöyle dedi: "Musa'nın yanında Harun hangi konumdaysa, sen de benim yanımda aynı konumda olmayı istemez misin? Şu kadarı var ki, benden sonra Peygamber olmayacaktır."

Bir de Peygamberimizin (s.a.a) Hayber günü şöyle buyurduğunu duydum: "Yarın bayrağı, Allah'ı ve Resulünü seven, Allah ve

Resulü tarafından sevilen birine vereceğim." Hepimiz ertesi gün bayrağı bize verilmesi beklentisi içerisine girdik. Resulullah şöyle buyurdu: "Bana Ali'yi çağırın." Ali'yi getirdiler. Gözleri ağrıyordu. Tükürüğünü gözlerine sürdü. Sonra bayrağı ona teslim etti ve Allah Hayber'in fethini onun eliyle gerçekleştirdi.

Bir de: **"De ki: "Gelin, biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı, biz kendi kadınlarımızı, siz de kendi kadınlarınızı, biz kendimizi ve siz de kendinizi çağıralım; sonra da dua edelim..." ayeti inince, Resulullah (s.a.a) Ali'yi, Fatıma'yı, Hasan ve Hüseyin'i çağırdı, sonra şöyle buyurdu: "Allah'ım bunlar benim Ehl-i Beytim'dir."** (c.15, s.175, Nevevî'nin Şerhiyle birlikte.)

Aynı hadise, Tirmizi de kendi sahihinde (c.5, s.638, h:3724) yer vermiştir. Ebu'l Mueyyid el-Muvaffik b. Ahmed, Hz. Ali'nin faziletleri kitabında rivayet etmiştir. Ebu Nuaym, Hilyet-ul Evliya adlı eserde, Amir b. Sa'd'dan, o da babasından rivayet etmiştir. Hameveynî Feraid-us Sımtayn adlı eserinde (c.1, s.377-378) yer vermiştir.

Ebu Nuaym Hilyet-ul Evliya adlı eserinde kendi rivayet zinciriyle Amir b. Ebu Vakkas'tan, o da babasından şöyle rivayet eder: **"Bu ayet inince, Resulullah efendimiz (s.a.a) Ali'yi, Fatımayı, Hasan ve Hüseyini çağırdı, sonra şöyle buyurdu: "Allah'ım, bunlar benim Ehli Beytim'dir."**

Aynı eserde Şa'bi'den, o da Cabir'den rivayet eder: "Akib ve Tayyip adlı kişiler Resulullah'ın huzuruna geldiler. Resulullah (s.a.a) onları İslam'a davet etti. Dediler ki: "Ey Muhammed, Müslüman olduk." Resulullah buyurdu ki: "Yalan söylüyorsunuz. İsterseniz niçin Müslüman olmadığınızı da anlatayım." Dediler ki: "Söyle bakalım." Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: **"Haç sevme, şarap içme ve domuz eti yeme."** Cabir der ki: "Resulullah onları lanetleşmeye çağırdı. Ertesi gün lanetleşmek üzere sözleştiler. Resulullah sabahleyin Ali'nin, Hasan'ın, Hüseyin'in ve Fatıma'nın elinden tutarak sözleştikleri yere geldi ve onlara haber saldı. Ama onlar söz verdikleri halde gelmediler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.a) şöyle

buyurdu: "Beni hak dinle gönderen Allah'a andolsun ki, eğer lanetleşmeye gelselerdi, şu vadi onların başına ateş yağdıracaktı."
Cabir der ki: "Biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı... çağıralım..." ayeti onlar hakkında inmiştir." Cabir der ki: "Kendimiz ve kendiniz ifadesiyle, Resulullah ve Ali kastedilir. Oğullarımız, Hasan ve Hüseyin'dir. Kadınlarımız ise Fatıma'dır."

Ben derim ki: Bu rivayeti, İbn-i Mağazili Menakıb adlı eserinde kendi rivayet zinciriyle Şa'biden, o da Cabirden rivayet etmiştir (s.363, h:310). Hameveynî "Feraid-us Sımtayn" adlı eserinde, kendi rivayet zinciriyle Cabirden aktarmıştır (c.2, s.23, h:365). Maliki Fusulul Mühimme'de mürsel olarak Cabir'den (s.25), yine Ebu Davud Tayalisi'den, o da Şa'bet-uşŞa'bi'den mürsel olarak rivayet etmiştir. ed-Dürr-ül Mensûr'da, Hakim'den -sahih olduğunu belirterek- o da ibn-i Mürdeveyh'ten, Ebu Nuaym ed-Delail'de Cabir'den rivayet etmiştir.

ed-Dürr-ül Mensûr adlı eserde belirtildiğine göre Ebu Nuaym, ed-Delail adlı eserde Kelbi kanalıyla Ebu Salih'ten, o da İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet eder: "Necran Hıristiyanlarından bir heyet, Peygamberimizle (s.a.a) görüşmek üzere Medine'ye geldi. Bunlar, on dört kişilik bir eşraf grubuydu. Bunların içinde başları olan Seyyid, görüşlerine değer verilen ve ondan sonra gelen ikinci a-dam olarak da Akib vardı." Sonra İbn-i Abbas, yukarıda belirtildiği gibi kıssayı anlatır." (c.2, s.39)

Aynı eserde Beyhaki ed-Delail'de, Seleme b. Abd-ı Yeşu kana-lıyla babasından, dedesinden şöyle rivayet eder: "Resulullah (s.a.a) Neml suresinin inişinden önce, Necran halkına şu ifadelerle başlayan bir mektup yazdı: "İbrahim'in, İshak'ın ve Yakub'un ilahı Allah'ın adıyla. Allah'ın resulü Muhammet'ten Necran piskoposuna ve Necran halkına. Eğer Müslüman olursanız, ben sizden dolayı İbrahim'in, İshak'ın ve Yakub'un ilahı olan Allah'a hamdederim. Şimdi ben sizi kula kulluktan Allah'a kulluk etmeye çağırıyorum. Sizi kulların velayetinden (dostluk ve yönetiminden) Allah'ın vela

yetine çağırıyorum. Eğer çağrımı kabul etmezseniz, cizye vermek zorundasınız. Bunu da reddederseniz, size savaş ilan edeceğimi bilin. Vesselam."

Piskopos, yazıyı okuyunca çok korktu, dehşete kapıldı. Necran halkından Şerahbil b. Vedâa adlı bir şahsı çağırdı, mektubu ona uzattı. Adam mektubu okudu. Piskopos ona: "Ne düşünüyorsun?" diye sordu. Şerahbil dedi ki: "Sen yüce Allah'ın İbrahim, İsmail soyuna peygamberlik vereceğini vaadettiğini biliyorsun. Onun bu adam olduğu nereden bellidir? Benim peygamberlik hakkında bilgim yoktur. Eğer dünya işleriyle ilgili bir husus olsaydı, sana bir görüş bildirirdim. Senin için çalışırdım." Bunun üzerine Piskopos, Necran halkını birer birer çağırarak onlarla konuştu. Onlar da Şerahbil'in söylediklerine benzer söylediler. Sonunda Şerahbil b. Vedâa, Abdullah b. Şerahbil ve Cabbar b. Feyz adlı şahısları, gidip Resulullah hakkında kendilerine haber getirmek üzere görevlendirdiler. Heyet yola çıktı. Nihayet Peygamberimizin (s.a.a) huzuruna

çıktılar. Karşılıklı olarak birbirlerine sorular sordular. Daha başlar başlamaz Peygamberimize şu soruyu yönelttiler: "Meryem oğlu İsa hakkında ne düşünüyorsunuz?" Peygamber efendimiz buyurdu ki: "Bugün onun hakkında herhangi bir bilgim yok. Bugün bekleyin. Yarın onun hakkında söylenmesi gereken şeyi size bildiririm." Böylece yüce Allah: "Şüphesiz, Allah katında İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı. ...Allah'ın lanetini yalan söyleyenlerin üstüne kılalım." ayetlerini indirdi. Heyettekiler bu açıklamayı duyunca, bunu kabullenmekten kaçındılar.

Peygamberimiz onlara haberi duyurduktan sonra, ertesi gün kadifeden bir örtüye sardığı Hasan ve Hüseyin'le birlikte, Fatıma da arkalarında olduğu halde, lanetleşme için geldi. O sırada Peygamberimizin birkaç tane hanımı vardı. Buna rağmen oraya kızı Fatıma'yı getirmişti. Şerahbil yanındaki arkadaşına dedi ki: "Ben karşımda gayet makbul bir davranış görüyorum. Eğer bu adam,

elçi olarak gönderilmiş bir peygamberse ve biz de onunla lanetleşirsek, yeryüzünde helak edilmedik bizden bir tek kişi kalmaz." Arkadaşı: "Peki, senin görüşün nedir?" diye sorunca, o şu karşılığı verdi: "Ben, onun hakemliğine baş vurmayı öngörüyorum. Çünkü, bana göre o, aykırı bir karar verecek değildir." Arkadaşı dedi ki: "Sen dilediğini yapabilirsin."

Bunun üzerine Şerahbil, Resulullah'ın yanına gitti ve ona şöyle dedi: "Ben, seninle lanetleşmekten daha hayırlı bir öneride bulunuyorum." Peygamberimiz: "Nedir o?" diye sordu. Dedi ki: "Bu günden akşama ve akşamdan sabaha kadar bizim hakkımızdaki hükmünü ertelemeni öneriyorum. Ondan sonra sen hangi hükmü verirsen, o bizim için geçerlidir." Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.a) geri döndü ve onlarla lanetleşmedi. Sonuçta cizye vermeleri karşılığında onlarla barış yaptı." (c.2, s.38)

Aynı eserde İbn-i Cerir, Alba b. Ahmer el-Yeşkuri'den şöyle rivayet eder: "De ki: "Gelin, biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı, biz kendi kadınlarımızı, siz de kendi kadınlarınızı..." ayeti inince, Resulullah efendimiz (s.a.a) Ali'yi, Fatıma'yı ve oğulları Hasan ile Hüseyin'i çağırdı. Sonra lanetleşmek üzere Yahudilere haber saldı. Yahudi gençlerden biri lanetleşmeye gidecek olanlara şöyle seslendi: "Yuh olsun size! Daha dün (geçmişte) maymunlara ve domuzlara dönüştürülen soydaşlarınızı unuttunuz mu? Sakın onunla lanetleşmeyin." Bunun üzerine Yahudiler de lanetleşmeden vazgeçtiler." (c.2, s.39)

Ben derim ki: Bu rivayet, ayette geçen "Onun hakkında seninle tartışmaya kalkarsa...." ifadesindeki zamirin "Gerçek,

Rabbinden gelendir." ifadesinde geçen "gerçek"e dönük olduğuna ilişkin görüşü destekler niteliktedir. Buna göre, lanetleşme hükmü, salt Meryem oğlu İsa'nın durumuna özgü değildir. Buna göre, bu olay da, yukarıda birkaç örneğini verdiğimiz birçok rivayette işaret edilen Necran Hıristiyanlarının lanetleşmeye davet edilmelerinden sonra gerçekleşen bir kıssadır.

İbn-i Tavus Sa'd-us Suud adlı eserinde der ki: "Muhammed b. Abbas b. Mervan tarafından kaleme alınan ve Peygamberimizle Ehl-i Beyti hakkında inen ayetlerin tefsirini kapsayan kitaptan şu ifadeleri okudum: **"Lanetleşme olayına ilişkin haber, elli bir değişik kanaldan sahabe ve başkalarından rivayet edilmiştir. Hasan b. Ali (a.s), Osman b. Affan, Sa'd b. Ebu Vakkas, Bekr b. Semmal, Talha, Zübeyir, Abdur-rahman b. Avf, Abdullah b. Abbas ve Hz. Peygamberin (s.a.a) kölesi Ebu Rafi, Cabir b. Abdullah, Bera b. Azib ve Enes b. Malik bunlar arasında yer alırlar."**

Bu olay, el-Menakıb adlı eserde, birçok ravi ve müfessirden rivayet edilir. Bunun gibi Suyuti de ed-Dürr-ül Mensur'da rivayet e-der.

Ayetle İlgili Bir Yorum ve Reddi

Bir tefsircinin[2] şu değerlendirmesi son derece tuhaftır: "Rivayetlerden belirtilen ortak nokta, Peygamberimizin (s.a.a) lanetleşme için Ali, Fatıma ve iki oğullarını seçtiği hususudur. Bu rivayetlerde "kadınlarımız" kelimesi Fatıma'ya ve "kendimiz" kelimesi de sadece Ali'ye yorumlanır. Bu rivayetlerin tümü Şii kaynaklıdır. Bununla hangi amacı güddükleri ise malumdur. Nitekim bu rivayetlerin yaygınlık ka-zanıp kabul görmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Öyle ki bu rivayetler, Ehl-i Sünnet arasında da büyük ölçüde revaç bulmuştur. Fakat bu rivayeti uyduran kişi, olayı ayete tam olarak uyduramamıştır. Çünkü hiçbir Arap, özellikle birkaç kadınla evli birisi, "kadınlarımız" kelimesiyle kızını kastetmez. Arapça'da bu tarz bir kullanımın örneği yoktur. Bundan daha akıl almazı ise, "kendimiz" ifadesiyle Ali'nin kastedildiğinin söylenmesidir. Kaldı ki, ayetin nüzul sebebi olarak gösterdikleri Necranlı Hıristiyanların oluşturduğu heyette, kadınlar ve çocuklar yer almıyorlardı.

2- el-Menâr Tefsiri, c.3, s.322-323.

Ayetten anlaşılan husus şudur: Peygamber Efendimiz (s.a.a) Ehl-i Kitaptan kendisiyle Meryem oğlu İsa hakkında tartışmaya girip çekişenleri, erkek, kadın ve çocukları alıp toplamaya davet etmesi, öte taraftan kendisinin de erkek, kadın ve çocuklardan oluşan müminleri toplaması emredilmişti. Bunlar, İsa hakkında yalan söyleyene lanet etmesi için Allah'a dua edeceklerdi.

Böyle bir öneride bulunmak, kişinin kesin inancına ve söylediklerinden emin olduğuna delalet eder. Yine böyle bir öneriye muhatap olan Hıristiyanlar ve diğer grupların böyle bir şeyden kaçınmış olmaları da, kanıtlarından kuşku duydukları ve söylediklerinden tam emin olmadıkları anlaşılıyor. Bu olay ve onların sergiledikleri tavır, inançlarının sarsıldığını, kesin bilgiye ve delilsiz inanca dayanmadıklarını ortaya koymuştur. Halbuki Allah'a iman eden bir kimse, hak ve batıl taraftarlarından oluşan bunca insanı bir yerde toplayıp, Allah'ın lanetini istemeye ve rahmetinden uzak olmayı talep etmeye razı olabilir mi? Allah'a karşı bundan daha büyük cesaret olur mu? Allah'ın gücü ve azametiyle bundan daha fazla alay edilir mi?

Peygamber efendimizin (s.a.a) ve beraberindeki müminlerin Hz. İsa hakkında kesin bir inanca sahip oduklarının kanıtı olarak şu ifade yeterlidir: "...sana gelen ilimden sonra..." Çünkü bu tür inanç meselelerinde "ilim" sözcüğüyle "kesin inanç" kastedilir. "...biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı..." ifadesini iki şekilde açıklamak mümkündür:

Birincisi: Her grup karşı tarafın adamlarını çağırsın. Siz bizim oğullarımızı, biz de sizin oğullarınızı, siz bizim kadınlarımızı, biz de sizin kadınlarınızı... çağıralım.

İkincisi: Her grup kendi yandaşlarını çağırsın. Biz Müslümanlar kendi oğullarımızı, kadınlarımızı ve kendimizi... çağıralım. Siz de kendinizinkileri çağırın.

Her iki açıdan da "kendiler"in çağrılışındaki kelime dağılımında herhangi bir problem yoktur. Problem, Şia'nın yorumundan ve

sözcükleri belli şahıslara özgü kılma hususunda onlara taraf olanlardan kaynaklanmaktadır..."

Ben derim ki: Bu sözleri -ki bu tür sözleri onun gibi birisine nispet etmemizden dolayı bazı okuyucuların bizi suçlayacağını tahmin ediyor gibiyim. Çünkü hiçbir akıllı, bu ve benzeri sözlerin ilmî kaynaklarda söz konusu edilmesinin taraftarı olmaz.- dayanaksız ve kanıttan yoksun olmasına rağmen, sırf inatçılığın, taassubun

ve vesvesenin bir insanın anlama kabiliyetini ne tür bir uçuruma sürüklediğini ve bozuk bir düşünceye sahip kıldığını, göstermek için sunuyoruz. Böyle bir olguları taşıyan kimse, bu tarz düşünce üzerine kurduğu bütün yapıları bozar, daha sonra bozduklarını hiç çekinmeden tekrar yapmaya başlar. Ayrıca bu tür sözler, şerri, kötülüğü içeriyor ve şerden kaçınabilmek, onu bilmeye, tanımaya bağlıdır.

Bu konuda iki türlü yaklaşım içine girmek mümkündür:

Birincisi: Ayetin Hz. Ali'nin üstünlüğüne delalet etmesidir. Bu, kelamî bir meseledir ve bizim bu kitabımızın konusunun dışındadır. Bu kitapta asıl hedef, Kur'an ayetlerinin anlamlarını irdelemektir.

İkincisi: Bu değerlendirmeyi yapan zatın "Mübahele ayeti"nin anlamıyla ilgili açıklamalarını ve Peygamberimizle Necran Hıristiyanlarını temsilen gelen heyet arasında geçen olaylara ilişkin rivayetler üzerindeki yorumunu incelemektir. Bu, tefsirle ilgilidir ve kitabımızın kapsamına giren bir konudur.

Ayetin neye delalet ettiğini biliyorsunuz. Bizim yukarıda naklettiğimiz bir çok rivayet, ayetin nesnel karşılığıyla örtüşmektedir. Bunlar üzerinde düşünüldüğü zaman, söz konusu uydurma değerlendirmenin ve hiç bir olumlu amaca hizmet etmeyen çürük, dayanıksız gözlemin yanlışlığı, geçersizliği anlaşılacaktır. Şimdi daha ayrıntılı bir irdelemeye başlıyoruz:

Bu zat diyor ki: "Bu rivayetlerin tümü Şia kaynaklıdır... Bu rivayetlerin yaygınlık kazanıp kabul görmesi için ellerinden geleni yap

yapmışlardır. Öyle ki bu rivayetler Ehl-i Sünnet arasında da büyük ölçüde revaç bulmuştur." Bundan önce de sözünün başında: "Rivayetlerden belirtilen ortak nokta..." şeklinde bir ifade kullanıyor.
Keşke bu sözlerle hangi rivayetleri kastettiğini bilseydim? Bununla hadisçilerin elbirliği ederek rivayet ettikleri ve herhangi bir açıdan eleştirmedikleri çok sayıdaki rivayeti mi kastediyor? Oysa bu rivayetler bir, iki ve üç tane değildir. Hadisçiler bunları topluca benimsemiş ve nakletmişlerdir. Sahih hadis kaynaklarında bu rivayetlere yer verilmiştir. Bunlar arasında Müslim ve Tirmizi de vardır. Tarihçiler de olayı doğrulamışlardır.

Sonra Müfessirler herhangi bir itirazda bulunmadan, en ufak bir kuşku belirtmeden tefsirlerinde bunlara yer vermiş, defalarca üzerinde durmuşlardır. Bunlar arasında Taberi, İbn-i Kesir, Suyuti

gibi hadisçi ve tarihçi zatlar da yer alır.

Ayrıca, bu rivayetlerin kaynağı olarak işaret ettiği Şia ile kimleri kastediyor? Rivayet zincirlerinin gelip dayandıkları Sa'd b. Ebu Vakkas, Cabir b. Abdullah, Abdullah b. Abbas gibi sahabeleri mi? Yoksa bu haberleri onlardan duyup kendilerinden sonraki kuşaklara aktaran Ebu Salih, Kelbi, Süddi, Şa'bi gibi tâbiin kuşağına mensup alimleri mi kastediyor? Bu gibi insanlar, müellifin hoşuna gitmeyen bir olayı aktardılar diye Şii mi oldular? Kaldı ki, bu zatlar ve benzerleri, hadisleri nakleden kanallardırlar. Eğer bu adamlar da reddedilirse, geride sözü edilecek bir sünnet, anlatılacak bir siyer kalmaz.

Bir Müslüman, hatta din olarak İslam'ı benimsememiş bir araştırmacı, sünneti geçersiz sayıp, sonra da Peygamberin (s.a.a) getirdiği öğretiyi ve yasama sisteminin ayrıntılarını tespit edebilir mi? Halbuki Kur'an, Peygamberin sözünün ve pratik davranışının kanıtsallığını haykırıyor; dinin hayatını sürdürmesini dile getiriyor? Eğer ta baştan itibaren sünnetin iptalliği yönüne gidilirse, geride ne Kur'an'dan bir eser, ne de inmesi için bir semere kalır.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 125

Yoksa o, bu sözleriyle, Şiilerin bu tür rivayetleri uydurup hadis ve tarih kaynaklarına sokuşturduklarını mı demek istiyor? Eğer öyleyse, sünnetin iptali ve şeriatın geçersizliği tehlikesi yeniden gündeme gelmiş olur. Hatta musibet daha da kuşatıcı, fesat daha da yaygın olur!!!

Sözlerinin bir bölümünde de diyor ki: "Kadınlarımız" sözünü "Fatıma'ya", "kendimiz" sözünü de sadece Ali'ye yorumluyorlar..." Demek istiyor ki; onlar diyorlar: "Kadınlarımız" sözü mutlak olarak denilmiş ve onunla Fatıma kastedilmiştir. Yine "kendimiz" sözü ile de sadece Ali'ye işaret edilmiştir. O, bu sözüyle, yukarıda sunduğumuz rivayetlerden birinde geçen ifadelerden anladığını yansıtıyor gibidir. Çünkü Cabir'in şöyle dediği rivayet edilir: "Kadınlarımız" la Fatıma, "kendimiz"le Ali kastedilmiştir."

Ama bu tefsirci, olayı yanlış anlamıştır. Çünkü ayette geçen "kadınlarımız " sözü ile Fatıma ve "kendimiz" sözü ile de Ali kastedilmemiştir. Fakat Peygamber efendimiz (s.a.a) bu ayetteki emri yerine getirme bağlamında, sadece Ali ve Fatıma'yı çağırdığı için, Fatıma'nın "kadınlarımız"ın, Ali'nin "kendimiz"in ve Hasan ve Hüseyin'in de "oğullarımız"ın bireysel misdak ve temsilcileri oldukları anlaşılmaktadır. Ayette geçen "oğullar, kadınlar ve kendiler"den maksat ailedir. O da Peygamberimizin (s.a.a) Ehl-i Beyti'dir. Nitekim rivayetlerde belirtildiğine göre, Peygamberimiz

(s.a.a) onları lanetleşme mahalline getirdikten sonra: "Allah'ım, bunlar benim Ehl-i Beytim'dir." buyurmuştur. Dolayısıyla Peygamberimizin sözünün ifade ettiği anlam şudur: "Bun-lardan başka çağıracak kimse bulamadım."
Bazı rivayetlerde yer alan: "Kendimiz ve kendinizi" sözünden maksat, Resulullah ve Ali'dir." ifadesi bizim bu açıkladığımızı destekler niteliktedir. Çünkü bu ifade, açıkça ayetin anlamına kimin mis-dak olduğunu belirtiyor; ayetteki lafızların mânasını açıklamak söz konusu değildir.

Sonra diyor ki: "Fakat bu rivayeti uyduran kişi, olayı ayete tam olarak uyduramamıştır. Çünkü hiçbir Arap, özellikle bir kaç kadınla evli birisi, "kadınlarımız" kelimesiyle kızını kastetmez. Arapça'da bu tarz kullanımın örneği yoktur. Bundan daha akıl almazı ise, "kendimiz" ifadesiyle Ali'nin kastedildiğinin söylenmesidir." Yazarın yanlış algıladığı bu ilginç olay, onu bunca rivayeti bir çırpıda tutup atmaya, onları nakleden ravileri ve sahih olarak kabullenen bütün herkesi suçlamaya, daha sonra da sözü geçen nispetlerde bulunmaya sürüklemiştir. Oysa, Kur'an'ı tefsir etmek gibi bir konumda olan bir kişi olarak onca belâgat imamını ve söz sanatı üstatlarını hatırlaması gerekirdi. Onlar bu rivayetleri hiçbir tereddüt göstermeden, herhangi bir itiraza konu etmeden tefsirlerine ve diğer eserlerine almışlardır.

Örneğin Keşşaf tefsirinin yazarı Zimahşeri -ki zaman zaman kıraat imamlarının bile yanlışlarını gösterebilecek bir kişidir- söz konusu ayetin tefsiri çerçevesinde şunları söylüyor: "Bu ayetin en güçlü kanıtsallığı, Ashab-i Kisâ'nın (Peygamberimizin: "Ehl-i Beytim bunlardır." diye abası altına aldığı Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'in) üstünlüklerine delalet etmede, bundan daha güçlü bir delil olmaz. (Selam onların üzerlerine olsun.) Bu, aynı zamanda Peygamber efendimizin (s.a.a) peygamberliğinin de gerçekliğinin en açık ifadesidir. Çünkü, yandaş ve muhalif hiç kimse, Necran Hıristiyanlarının lanetleşmeye katıldıklarına ilişkin bir rivayeti aktarmış değildir." Keşşaf Tefsiri'nden aldığımız alıntı burada sona erdi. (c.1,

s.370)

Nasıl oluyor da belâgat alanının üstatları, edebiyat sahasında at koşturan bu yiğitler ve ulu şahsiyetler, hadis kitaplarında yoğun bir şekilde yer alan bu yekündeki rivayetlerin Kur'an'ın beyanına yanlışlık izafe ettiklerini, tekil bir duruma ilişkin, çoğul bir ifade kullanmayı nispet ettiklerini fark edememişlerdir?!

Hayır! Andolsun ki, meseleyi karıştıran yazarın kendisidir. Kavramla nesnel karşılığını birbirine karıştıran odur. O sanıyor ki, yüce

Allah Peygamberine: "...sana gelen ilimden sonra, onun hakkında seninle tartışmaya kalkarsa, de ki: "Gelin, biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı... çağıralım." şeklinde hitap ettiğinde, eğer ayetin işaret ettiği tartışmacılar Necranlı Hıristiyanlardan oluşan heyet kabul edilirse, bazı rivayetlerde işaret edildiği gibi, onlar da on dört erkekten oluştukları ve yanlarında kadın ve çocuk namına kimse bulunmadığı, ayrıca rivayetlerde belirtildiğine göre Peygamberimiz de Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'den başka kimseyi lanetleşmeye götürmediği için, bu şekildeki bir yaklaşım, "seninle tartışmaya kalkarsa..." ifadesiyle Necran heyetinin, "kadınlarımız" ifadesiyle bir tek kadının ve "kendimiz" ifadesiyle de bir tek adamın kastedilmiş olmasını gerektirir. Bu durumda "kadınlarınız" ve "oğullarınız" ifadelerinin bir anlamı olmaz. Çünkü rivayetlerde belirtildiğine göre, heyette kadınlar ve çocuklar yer almıyorlardı.

Burada tesniye=iki kişi ile ilgili hususta çoğul olan "oğullar" kelimesinin kullanılması durumu ortaya çıkmış olur. Böyle bir kullanım, müfret için çoğul kullanmaktan daha kötü bir örnektir. Müfretle ilgili olarak çoğul kullanımının örneklerine müvelledlerin, yâni sonradan Araplaşanların dilinde rastlamak mümkün olsa da, orijinal Arapça'da saygı ifade etmek dışında hiçbir yerde tekil kastıyla çoğul kullanılmaz, ama tesniye niyetine çoğul ifade kesinlikle kullanılamaz.

İşte mezkur tefsirciyi, söz konusu rivayetleri bir kenara itmeye, onları uydurma olarak nitelemeye iten vehim budur. Oysa mesele onun vehmettiği gibi değildir.

Şunu şöyle açıklayabiliriz: Beliğ, amaca uygun ve etkili bir konuşma, konumun gereksinimlerinin riayet edilmesini, yâni algılanması gereken şeyin belirgin bir şekilde algılanmasını zorunlu kılar. Bazen öyle bir durum olur ki, iki kişi veya iki grup karşılıklı konuşur da taraflardan biri veya her ikisi karşı tarafın durumunu bilmediğini inkâr eder veya bilmez. Bu durumda konuşma, fıtratın

ve geleneğin öngördüğü biçimde hazırlanır. Buna uygun ifadelere yer verilir. Sözgelimi hasım taraflardan biri, karşı tarafa husumet ve savunma olgusunun o tarafın tüm bireyleri, kadın, erkek, küçük büyük herkes için geçerli olduğunu vurgulamak isterse, şöyle bir ifade kullanır: Biz, erkek, kadın ve çocuk olarak size husumet ediyoruz

ve sizinle savaşıyoruz. Böylece fıtratın ve geleneğin öngördüğü bir konuşma yapmış olur. Çünkü gelenek, bir grubun kadınlarının ve çocuklarının olmasını gerektirir. Bu tarz ifadelerde amaç; karşı tarafa kendilerine husumet edenlere karşı yek vücut olduklarını, topluca husumet ettiklerini vurgulamaktır. Eğer: "Biz erkekler, kadınlar ve iki oğlumuzla size husumet ediyoruz veya savaşıyoruz" şeklinde bir ifade kullanılsa, bununla konumun gerektirdiğinden öte bir husus haber verilmek isteniyor ki, bu da özel bir vurguyu ve konumun gereği karşı tarafa anlatmayı kaçınılmaz kılmıştır.

Fakat tanışlar, dostlar ve arkadaşlar arasında, konuşma fıtratın ve geleneğin gerektirdiği gibi yapılabilir. Sözgelimi, bir davet ve kutlama çağrısı olarak: Sizi kendimiz, kadınlarımız ve çocuklarımız olarak davet ediyoruz." denilebilir. Bazen de tarafın tanımasına dayanılarak daha ayrıntılı bir davetiye sunulur ve şöyle denir: "Erkekler, kız ve iki küçük çocuk olarak size hizmet edeceğiz." vs.

Şu halde fıtrat, gelenek ve dış görünüş bir değerlendirmeye, realite ve nesnel karşılık da bir başka değerlendirmeye tâbidir. Bunlar bazen birbirlerinden farklı olurlar. Dolayısıyla bir kimse konuşmasını kendisi ile ilgili olarak zahiren bilinen şeylere göre biçimlendirip, alışkanlığın ve geleneğin gereği bir konuşma yapsa, sonra da gerçek durumu, pratik konumu, anlattıklarından farklı bir biçimde ortaya çıksa, onun konuşması yanlış olmaz, verdiği haber itibariyle yalancı kabul edilmez veya anlamsız şeyler söyleyen bir boşboğaz muamelesi görmez.

Ayeti de bu şekilde yorumlamak gerekir. Dolayısıyla: "De ki: "Gelin, biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı, biz kendi

kadınlarımızı, siz de kendi kadınlarınızı, biz kendimizi ve siz de kendinizi çağıralım…" ayeti ile kastedilen anlam -yukarıdaki açıklamaları baz alırsak-şudur: Onları, senin Ehl-i Beytin'den davet ve ilim hususunda sana ortaklık eden yakınlarınla beraber gelmen karşılığında, aileleri ve yakınlarıyla birlikte gelmek üzere lanetleşmeye çağır." Sonra konuşma öyle bir şekilde hazırlanmış ki, Peygamber efendimiz (s.a.a) Ehl-i Beyti içinde erkekler, kadınlar ve oğullar, onların da ev halkı içinde erkekler, kadınlar ve oğullar varmış gibi bir anlamı yansıtıyor. Böyle bir anlam algılaması dış görünüşün bir gereğidir. Alışkanlığın ve geleneğin Peygamberimiz ve Hıristiyan hasımlarına ilişkin hükmü budur.

İşin aslına ve realiteye gelince; Peygamberimizin (s.a.a) erkekler, kadınlar ve oğullar olarak sadece kendisi, kızı ve iki oğul vardı. Hasımları da yalnızca erkeklerden oluşuyorlardı, kadınları ve oğulları

bulunmuyordu. Bu yüzden Peygamberimiz (s.a.a) kararlaştırılan yere bir erkek, bir kadın ve iki çocukla birlikte gelince onu yalancılıkla ve yanlış yapmakla suçlamadılar. Öte yandan onlar da; "Sen bize kadınları ve oğulları da getirmemizi istedin, ama bizim kadınlarımız ve oğullarımız yanımızda değildir." diye özür belirtmediler. Ayrıca bu kıssayı duyan hiç kimse onu uydurma olarak nitelendirmemiştir.

Buradan hareketle yazarın; "Ayetin nüzul sebebi olarak gösterilen Necranlı Hıristiyan heyetinin beraberinde de kadınlar ve oğullar yoktu." şeklindeki sözünün de yanlış olduğunu görüyoruz.

Ayrıca şunları söylüyor: "Ayetten anlaşılan husus şudur: Peygamber Efendimize (s.a.a) Ehl-i Kitaptan kendisiyle Meryem oğlu İsa hakkında tartışmaya girip çekişenleri erkek, kadın ve çocukları toplamaya davet etmesi, öte taraftan kendisinin de erkek, kadın ve çocuklardan oluşan müminleri toplaması emredilmişti. Bunlar, İsa hakkında yalan söyleyene lanet etmesi için Allah'a dua edeceklerdi... Allah'a iman eden bir kimse, hak ve batıl taraftarlarından oluşan bunca insanı bir yerde toplayıp Allah'ın lanetini istemeye ve rahmetten uzak olmayı talep etmeye

meye ve rahmetten uzak olmayı talep etmeye razı olabilir mi? Allah'a karşı bundan daha büyük bir cesaret olur mu? Allah'ın gücü ve azametiyle bundan daha fazla alay edilir mir?"

Özetle demek istiyor ki: Ayet, her iki tarafı kendileri, kadınları ve çocuklarıyla bir yerde toplanmaya ve lanetleşmeye davet ediyor (belli şahıslar söz konusu değildir).

Acaba davet edilen bu toplantının ne olduğunun açıklanması gerekmez mi? Acaba bununla her iki tarafın topyekün toplanmaları mı kastediliyor? Yâni bütün mü'minlerin3 -ki Yemen, Hicaz, Irak gibi bölgelerde yaşayan Rabia ve Mudar Araplarının büyük bir kısmı veya tamamı sayılıyorlardı- ve Yemen, Şam, Akdeniz kıyıları, Bizans, Fransa, İngiltere ve Avusturya gibi bölgelerde yaşayan tüm Hıristiyanların bir yerde toplanmaları mı emredilmiştir?

Yeryüzünün doğusunda ve batısında yaşayan bu toplumların, erkekli, kadınlı ve çocuklu nüfusları o gün için milyonları aşıyordu. Aklı başında olan hiç kimse, milyonlarca insanı bir yerde toplamanın imkansız olduğundan kuşku duymaz. Normal doğal nedenler bütün temelleriyle böyle bir şeyi kaldıramaz ve deruhde edemez. Böyle bir şeyi kabul etmek, Kur'an'ın insanları imkansız ve muhal nitelikli bir şeye davet ettiğini kabul etmekle eş anlamlıdır. Demek olur ki, Kur'an kesinlikle olmayacak bir şeye dayalı olarak kanıtını

ortaya koyuyor, imkansızdan hareketle hakkı savunuyor. Hıristiyanların Peygamberin (s.a.a) bu davetine icabet etmemeleri mazur görülebilir. (Ne güzel mazeret!) Ama Peygamberin, icabet edilemeyecek bir şeye onları davet etmiş olmasının onlardan daha fazla davetine büyük bir zarar verdiği ortadadır.

Yoksa o an için orada hazır bulunan iki grubun temsil ettiği bölgelerin halkları mı kastediliyor? Medine ve çevresindeki mü

3- Bazı tarihçilere göre hicri dokuzuncu yılda, diğer bazısına göre onuncu yılda meydana gelmiştir bu olay… Tefsirini sunduğumuz bu ayetleri takip eden ayetlerle ilgili rivayetler bölümünde açıkladığımız gibi, olayın tarihine ilişkin görüşlerin tümünde problem vardır.

minlerle, Necran ve çevresindeki Hıristiyanlar yâni. Gerçi bu ihtimal öncekine göre daha hafif görünüyor; ancak gerçekleşememe, vuku bulamama açısından önceki gibidir. O gün için, kim Medine'nin ve Necran'ın tüm halkını kadınlara ve çocuklara varıncaya kadar lanetleşme için bir yerde toplayabilirdi? Acaba böyle bir çağrı, imkansızı istemek değil de nedir? Ve acaba hak, gerçekleşmesi imkansız, ortaya çıkması zor bir çağrıdır, anlamına gelmez mi?

Yoksa, tartışılan taraflar mı kastediliyor? Yâni Peygamber efendimiz ve o sırada yanında bulunan müminlerle Necranlı Hıristiyanları temsilen Medine'de bulunan heyet… Bu ihtimale de yazarın şu sözüyle cevap verilir: "Kaldı ki, ayetin nüzul sebebi olarak gösterdikleri Necranlı Hıristiyanların oluşturdukları heyette kadınlar ve çocuklar yer almıyorlardı." Dolayısıyla bu ihtimali kabul etmek de yazarın işaret ettiği sakıncaları gündeme getirir.

Yazar diyor ki: Peygamber efendimizin (s.a.a) ve beraberindeki müminlerin Hz. İsa hakkında kesin bir inanca sahip olduklarının kanıtı olarak şu ifade yeterlidir: "Sana gelen ilimden sonra…" Çünkü bu tür inanç meselelerinde "ilim" sözcüğüyle "kesin inanç" kastedilir.

Ben derim ki: İnanç meselelerinde "bilmenin", "kesin inanç" anlamını ifade ettiği şeklindeki değerlendirme doğrudur. Müminlerin İsa hakkında kesin bir inanca sahip olduklarına da ayetin işaret ettiğini nasıl kanıtladığını bir bilseydim? Halbuki, ayette: "Artık kim sana gelen ilimden sonra, onun hakkında seninle tartışmaya kalkarsa..." ifadesiyle, Peygamberimizin durumuna işaret ediliyor. Ve diyalog konumu da, bu ifadenin Peygamberimizin

(s.a.a) dışındaki müminleri kapsamasını gerektirmiyor. Çünkü Hıristiyan heyetin Peygamberimizle tartışmaktan başka bir amacı yoktu. Müminlerle karşılaşmayı düşünmüyorlardı. Ne müminler onlarla ne de onlar müminlerle bir kelime konuşmuş değillerdi.

Evet, eğer ayette, Peygamberimizin dışında herhangi bir kimsenin de konuya ilişkin bilgiye sahip olduğuna işaret edilseydi, kuşkusuz, daha önce "yalan söyleyenler…" sözünü yorumlarken vurguladığımız gibi, bu, onunla birlikte lanetleşmeye gelen kimselerden olacaktı.

Öte yandan Kur'an, ilim ve yakinin bütün müminler için gerçekleşmediğinden söz eder: "Onların çoğu şirk koşmadan Allah'a iman etmezler." (Yusuf, 106) Bu ayette, iman edenlerin bir kısmı şirkle nitelendiriliyor. Yakin=kesin inançla şirk bir arada barınır mı? "Hani, münafık olanlar ve kalplerinde hastalık bulunanlar: "Allah ve Resulü, bize boş bir aldanıştan başka bir şey vaadetmedi." diyorlardı." (Ahzab, 12) "İman edenler: "Bir sûre indirilmeli değil miydi?" derler. Fakat, hükmü açık bir sûre indirilip, onda savaştan söz edilince, kalplerinde hastalık bulunanların, sana ölümden bayılıp düşen kimsenin bakışı gibi baktıklarını görürsün. Onlara ölüm gerektir. Onlara düşen, itaat etmek ve güzel söz söylemektir. İş ciddiye bindiği zaman Allah'a verdikleri söze sadık kalsalardı, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Demek işbaşına gelecek olursanız, yeryüzünde bozgunculuk yapacak, rahimleri (akrabalık bağlarını) koparacaksınız öyle mi? Onlar, Allah'ın lanetleyip sağır yaptığı ve gözlerini kör etti-ği kimselerdir." (Muhammed, 20-23)

Şu halde, kesin inanç Hz. Peygambere (s.a.a) tâbi olanlardan basiret sahibi kimselerin sahip oldukları bir özelliktir. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Eğer seninle çekişip-tartışırlarsa, de ki: "Bana uyanlarla birlikte, kendimi Allah'a teslim ettim." (Âl-i İmrân, 20) Bir diğer ayette de şöyle buyuruyor: "De ki: Bu, benim yolumdur. Bir basiret üzere Allah'a davet ederim; ben ve bana uyanlarla da." (Yusuf, 108)

Yazarın bir diğer iddiası da şudur: "Biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı…" ifadesini iki şekilde açıklamak mümkündür: Birincisi: Her grup karşı tarafın adamlarını çağırsın…"

Bu şıkkın yanlış olduğunu ve ayetin lafzıyla bağdaşmadığını daha önce vurguladık. O zaman şunu belirtmiştik: Eğer sadece: **"Dua edelim de Allah'ın lanetini yalan söyleyenlerin üstüne kılalım."**

denilseydi, hedefin hasıl olmasında yeterli olurdu. Ancak buna ek olarak: "Biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı, biz kendi kadınlarımızı, siz de kendi kadınlarınızı, biz kendimizi ve siz de kendinizi çağıralım…" buyuruluyor. Bu ifadenin amacı, her iki tarafın en aziz ve en sevimli gördüğü yakınlarını yâni oğulları ve kadınlarıyla birlikte kendilerini (yakın akrabalar ve aile) getirmelerini gerekli kılmaktır. Böyle bir hedefe de ancak ayetin anlamının şu şekilde olmasıyla varılabilir: "Biz oğullarımızı, kadınlarımızı ve kendimizi çağıralım, siz de oğullarınızı, kadınlarınızı ve kendinizi çağırın, sonra lanetleşelim…" Ama ayetin anlamının: "Biz sizin oğullarınızı, kadınlarınızı ve kendinizi çağıralım, siz de bizim oğullarımızı, kadınlarımızı ve kendimizi çağırın, sonra lanetleşelim." şeklide algılanması durumunda, yukarıda işaret ettiğimiz amaç geçersiz olur.

Ayrıca, bizzat dejenere olmamış karakterin böyle bir anlamı normal karşılaması mümkün değildir. Peygamberimizin (s.a.a) dua edip, lanetleşmek üzere Hıristiyanları kendi oğullarına ve kadınlarına musallat kılmasının, kendisinin de onlardan kendisini anların oğullarına ve kadınlarına musallat kılmalarını istemesinin ne gibi bir anlamı olabilir ki? Halbuki her iki grup da, kendi oğullarını ve kadınlarını çağırıp sözleşilen yere getirebilir.

Kaldı ki, ayetten böyle bir sonuç çıkarsamak için, "musallat kılma" ve benzeri deyimlerin -yukarıda vurguladığımız gibi- ne anlama geldiklerini anlamak gerekir. Fakat bunu bizim anlamamız hiç de mümkün değil. Şu halde doğru olan, bu tarz bir yaklaşımın geçersizliğidir. Geriye bir yaklaşım tarzı kalıyor, o da her kesin kendi ailesini çağırmasıdır ki, bu husus belirgindir.

Mezkur tefsirci, bir de şunları söylüyor: "Her iki açıdan da "kendiler"in çağrılışındaki kelime dağılımında herhangi bir prob

lem yoktur. Problem Şia'nın yorumundan ve sözcükleri belli şahıslara özgü kılma hususunda onlara taraf olanlardan kaynaklanmaktadır." Problem dediği şey, ayetle ilgili olarak insanın "kendisi" ni çağırmasıdır. Oysa bu problem, konuya ilişkin olarak işaret ettiğimiz iki yaklaşım tarzıyla hiçbir şekilde ilintili değildir. Tersine, problem; "kendimiz" ifadesiyle Resulullah efendimiz (s.a.a) kastedilmiş olması durumunda söz konusu olur. Nitekim nakledildiğine göre bazı mezhepsel tartışmalarda bu tür iddialar ortaya atılmıştır. Şöyle ki; tartışanlardan biri (Sünni) "kendimiz"den maksadın Resulullah'ın (s.a.a) olduğunu, Ali'nin (a.s) olmadığını iddia eder, buna karşılık da diğeri (Şia) insanın kendi kendisini çağırmasını gündeme getirir ki, böyle bir şey yanlıştır, batıldır. Yukarıda yer

verdiğimiz ve el-Uyun adlı eserden aktardığımız ikinci rivayet, bunun yanlışlığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu açıklamalarla, adı geçen yazarın şu sözlerinin yanlışlığı da ortaya çıkıyor: "Problem, Şia'nın yorumundan kaynaklanmaktadır." Yukarıda işaret ettiğimiz gibi Şia'nın yorumu şöyledir: "Kendimiz" ifadesinden maksat, Peygamberimizin (s.a.a) Ehl-i Beyti'ne mensup erkeklerdir. Dolayısıyla, maksadın nesnel karşılığı olarak Resulullah efendimiz (s.a.a) ile Hz. Ali'nin (a.s) olduğu işaret edildiği açıktır. Dolayısıyla bu ikisinden birinin diğerini çağırmasında bir problem yoktur.

Hatta yazarın iddia ettiği gibi, Şiiler; "Kendimiz" ifadesinden maksat Ali'dir." demiş olsalar bile, bunda bir problem söz konusu olmaz. Çünkü Peygamberimizin (s.a.a) Ali'yi davet etmesinde herhangi bir sorun olmaz.

Görüşlerine yer verdiğimiz müfessirin öğrencisi, el-Menar adlı tefsirde, rivayetlere işaret ettikten sonra şunları söylüyor: "İbn-i Asa-kir, Cafer b. Muhammet'ten, o da babasından şöyle rivayet eder: "De ki: "Gelin, biz kendi oğullarımızı, siz de kendi oğullarınızı… çağıralım." ayeti inince, Peygamberimiz (s.a.a) Ebubekir'i ve oğlunu, Ömer'i ve oğlunu, Osman'ı ve oğlunu getirdi." Bundan da

açıkça anlaşıldığı gibi, ayette geçen ifadeden maksat, müminlerden bir gruptur."

Üstadının yukarıda yer verdiğimiz görüşlerini aktardıktan sonra, kendisi de şunları söylüyor: "Görüldüğü gibi, ayette ulusal sorunlar ve dinsel tartışmalar bazında kadın-erkek ortaklığına ilişkin bir hüküm söz konusudur. Bunun esasında şu değerlendirme yatar: Kadın, genel meselelerde bile erkekle aynı konumdadır. İfadenin akışı içinde, istisna edilen bazı hususlar hariç." (c.3, s.322)

Ben derim ki: Bu zatın işaret ettiği rivayet, şaz ve nadir rivayet türlerinden olup, yaygın olan onca rivayetle çelişmektedir. Hatta müfessirler de ona ilgi duymamışlardır. Kaldı ki, realiteyle de örtüşmemektedir. Bu rivayette, adı geçen şahısların her birinin oğlundan söz ediliyor ki, bu şahısların tümünün o tarihlerde erkek çocukları yoktu.

Bana öyle geliyor ki o: "Bundan da açıkça anlaşıldığı gibi, ayette geçen ifadeden maksat, müminlerden bir gruptur." sözleriyle, bu rivayetten, Peygamber Efendimizin lanetleşmeye bütün müminleri ve oğullarını çağırdığı yönünde bir anlam çıkarmak istiyor. Dolayısıyla; "Ebubekir ve oğlu…" ifadesi, bütün müminlerin çağırılmasından

kinayedir." demek istiyor. Böylece, o üstadının üzerinde durduğu anlamı pekiştirmeyi amaçlıyor. Ancak, sen şu anda onun şaz bir rivayet olduğunu, müfessirlerin ondan yüz çevirdiğini, metin ve yorumladığı anlama yönelik delalet bakımından son derece zayıf olduğunu biliyorsun.

Ayetin, genel haklar itibariyle kadınlarla erkeklerin ortak olduklarına işaret ettiğine ilişkin iddiaya gelince; eğer ayetin bu yönde bir kanıtsallığı varsa, çocukların da ortaklığı söz konusu olur ki, bu bile söz konusu çıkarmanın yanlışlığını ortaya koymak için tek başına yeterli bir kanıttır.

Biz daha tefsirimizin ikinci cildinde, boşanma ayetlerinin tefsiri çerçevesinde, kadın erkek ortaklığına değinmiştik. Yeri geldikçe, bu konuya ilişkin değerlendirmelerde bulunacağız. Ancak, tefsirini

sunduğumuz ayetten böyle zorlama yorumlar çıkarmaya yeltenmeye gerek yoktur.

AYETLERİN MEALİ 64-78

64- De ki: "Ey kitap ehli, bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da bazılarımız, bazılarını Rabler edinmesin." Eğer yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun, biz gerçekten Müslümanlarız."

65- Ey kitap ehli, İbrahim hakkında ne diye çekişip tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ancak ondan sonra indirilmiştir. Anlamıyor musunuz?

66-İşte sizler böylesiniz. Hadi hakkında bilginiz olan şeyde tartıştınız; peki hiç bilginiz olmayan bir konuda ne diye tartışıp duruyorsunuz? Oysa Allah bilir, siz bilmezsiniz.

67-İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hıristiyan idi; ancak o hanifti, Müslüman'dı, müşriklerden de değildi.

68- Doğrusu, insanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar ve bu Peygamber ile iman edenlerdir. Allah da mü'-minlerin velisidir.

69- Kitap ehlinden bir grup, sizi şaşırtıp saptırmayı arzuladı; fakat onlar ancak kendilerini şaşırtıp saptırırlar da farkına varmazlar.

70- Ey kitap ehli, şahit olduğunuz halde ne diye Allah'ın ayetlerini inkar ediyorsunuz?

71- Ey kitap ehli, neden hakkı batılla karıştırıyor ve bildiğiniz halde hakkı gizliyorsunuz.

72- Kitap ehlinden bir bölümü dedi ki: "İman edenlere gündüzün başlangıcında inene inanın, sonunda (ineni) ise inkar edin; belki dönerler."

73- "Ve sizin dininize uyanlardan başkasına inanmayın." De ki: "Hidayet, Allah'ın hidayetidir." Yoksa, size verilenin benzeri bir başkasına da verilmiş olur ya da Rabbinizin katında size karşı onunla delil getirirler. De ki: "Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Allah, (lütfü ve ihsanıyla) geniştir, bilendir."

74- O, rahmetini dilediğine tahsis eder; Allah büyük lütuf ve ihsan sahibidir.

75- Kitap ehlinden öylesi vardır ki, ona bir kantar emanet bıraksan, onu sana geri verir. Onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan, tepesine dikilip durmadıkça, onu sana geri vermez. Bu, onların; "Ümmiler konusunda bize bir vebal yoktur." demelerindendir. Bildikleri halde Allah'a karşı yalan söylemektedirler.

76- Hayır, kim ahdine vefa eder ve sakınırsa, şüphesiz, Allah da sakınanları sever.

77- Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere karşılık satanlar, işte onlar için ahirette hiçbir pay yoktur, kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları yüceltmez ve onlar için acı bir azap vardır.

78- Onlardan bir bölük de vardır ki, kitabı okurken dillerini eğip bükerler, siz onu kitaptan sanasınız diye. Oysa o, kitaptan değildir. "O, Allah katındandır." derler. Oysa o, Allah katından değildir. Bildikleri halde Allah'a karşı yalan söylerler.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Genelde tüm Ehl-i Kitabın, özelde Hıristiyanların durumlarını gözler önüne sermeye yönelik açıklamanın ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen değerlendirmelerin ikinci aşamasının başlangıcı ile karşı karşıyayız. Bundan önceki ayetlerin akışı içinde genel olarak tüm Ehl-i Kitabın durumuna şu ifadelerle değinilmişti: "Hiç şüphesiz din, Allah katında İslam'dır." (Âl-i İmrân, 19) "Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi?" (Âl-i İmrân, 23) Ardından özel olarak Hıristiyanların konumuna dikkat çekilmişti: "Gerçekten Allah, Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini... seçti." (Âl-i İmrân, 33) Bu esnada, bir ara değerlendirme olarak mü'minlerin kafirleri dost edinmeleri hususuna göndermede bulunulmuştu: "Mü'minler... kafirleri dostlar edinmesinler." (Âl-i İmrân, 28) Bütün bunlar, anlatımın birinci aşamasında gerçekleştirilmişti.

Ardından, işaret ettiğim hususların anlatımına bir kez daha dönülüyor, ama bu sefer başka bir ifade tarzı kullanılıyor, öncekinden farklı bir sözdizimi esas alınıyor. Biraz önce yer verdiğimiz ayetlerde genel olarak Ehl-i Kitabın durumu sergileniyor. Bundan sonra gelecek olan bazı ayetlerde de açıklamanın akışı içinde yer yer aynı konuya değiniliyor. Şu ayetlerde olduğu gibi: "De ki: Ey kitap ehli, Allah yaptıklarınıza şahit iken, ne diye Allah'ın ayetlerini inkar ediyorsunuz?" (Âl-i İmrân, 98) "De ki: "Ey kitap ehli, sizler şahitler olduğunuz halde, ne diye iman edenleri Allah yolundan çevirmeye çalışıyorsunuz?" (Âl-i İmrân, 99)

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 139

Hıristiyanların konumuna ve Hz. İsa ile ilgili yaklaşımlarına da şu ifadelerle işaret ediliyor: "Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik versin de sonra o, insanlara; ...bana kul olun, desin." (Âl-i İmrân, 79) Bu esnada dağınık birçok ayetler çerçevesinde mü'minlerin durumuna değiniliyor ve onlar İslam'a, birliğe, mü'minleri bir yana bırakıp kafirleri dost ve sırdaş edinmekten kaçınmaya davet ediliyorlar.

(Al-i İmran /64) "De ki: "Ey kitap ehli, bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin." Bu hitap, tüm kitap ehli topluluklara yöneliktir. "...bir kelimeye gelin." şeklindeki çağrı, gerçekte o kelimenin anlamını fiilen uygulamak üzere bir araya gelmeye ilişkindir. Bir araya gelmenin kelimeye nispet edilmesi, bu sözün onların dillerinde kullanımda olduğuna işaret etme amacına yöneliktir. "Toplum falan hususta söz birliği etti." dememiz gibi. Bunun anlamı; onların benimseme, kabullenme, yayma ve yaygınlaştırma hususunda sözbirliği ettikleridir. Dolayısıyla ayetin ifade ettiği anlam şudur: "Gelin, bu kelimeyi benimseyelim; yayılması, gereklerinin yerine getirilmesi hususunda birbirimize yardım edelim, birbirimize destek olalım."

Ayetin orijinalinde geçen "sevâ" kelimesi, aslında mastardır.

Ancak, iki tarafı eşit olan şey anlamında bir vasıf olarak kullanılır. "Bizimle sizin aranızda eşit olan" demek, benimseme ve gereklerini yerine getirme hususunda eşit sorumluluğa sahip olunduğu anlamını ifade eder. Buna göre, kelimenin "eşit"likle nitelenmesi, aslında o kelimeyi benimseme ve onunla amel etme olgularına yönelik bir nitelemedir. Bilindiği gibi amel, kelimenin kendisiyle değil, anlamıyla ilintili bir durumdur. Aynı şekilde, toplanma ve bir araya gelme durumunun anlama nispet edilmesinde de mecazi bir yön bulunmaktadır. Şu halde, ayette birçok latif noktalara göndermede bulunulmuştur: Bir araya gelme olgusu anlama nispet edilmiş, sonra kelime anlamının yerine konulmuş ve ardından kelime "eşit"likle nitelenmiştir.

Denebilir ki: Kelimenin "eşit" olmasının anlamı; Kur'an, Tevrat ve İncil'in birlikte insanları, ona, yâni tevhit kelimesine davet ediyor olmalarıdır. Eğer maksat bu ise, bu durumda, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim." diye başlayan ifade, gerçek açıklamanın, üzerinde sözbirliği edilen kelimenin yerine konulmasına bir örnek oluşturmuş olur. Bu demektir ki: Onların bu kelimeye yönelik olumsuz yorumlarından, kelimeyi tutkularına uyarlamalarından, Tanrı'nın insana hulûl etmesi, oğul edinmesi, üç uknumdan meydana gelmesi gibi yakıştırmalarından, hahamlara, papazlara ve kardinallere kulluk sunulmasından vazgeçmeleri öngörülür. Dolayısıyla şöyle bir anlam elde etmiş oluruz: Bizimle sizin aranızda eşit olan tevhit sözüne gelin. Tevhidin gereği de, Allah'a ortak koşulan düzmece ilahları reddetmek, Allah'tan başka Rabler edinmekten vazgeçmektir.

Ayetin sonunda yer alan: "Eğer yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun, biz gerçekten Müslümanlarız." ifadesi, ilk anlamı destekler niteliktedir. Buna göre anlamın somut karşılığı şu oluyor: Onları bu kelimeye, yâni "Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim" kelimesine davet etmesi isteniyor. Bu, Allah katında tek din olan Allah'a teslim (İslam) oluşun gereğidir. Hiç kuşkusuz, İslam da tevhidin bir gereğidir; ancak ayetteki çağrı, amelî tevhide yöneliktir. Sırf Allah'ın birliğine inanmak değil, aynı zamanda Allah'tan başkasına yönelik ibadeti reddetmek yâni. Ne demek istediğimi anlamış olmalısınız.

"Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da bazılarımız, bazılarını Rabler edinmesin." Bu ifade, ayetin baş kısmında geçen "eşit kelime"nin açıklaması niteliğindedir ve bu Allah'a teslim (İslam) olmanın bir gereğidir.

"Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim." ifadesinin hedefi, Allah'tan başkasına yönelik kulluğu olumsuzlamaktır, Allah'a yönelik

ibadeti olumlamak değil. Nitekim daha önce ihlâs (La ilahe illallah) kelimesini açıklarken de şuna dikkat çekmiş ve demiştik

ki: "İllallah" sözünün cümle içinde "istisna" değil de "bedel" olması, cümlenin, ilahın varlığını olumlamak değil, ortakları olumsuzlamak amacına yönelik olmasını gerektirir. Çünkü Kur'an'da, ilahın varlığı ve gerçekliğini olumlamaya kesin bir konu olarak bakılır.

İfadenin akışı, ibadet kapsamında şirki olumsuzlamaya yönelik olduğu ve bununla, özünde şirk unsurunu barındıran İsa'nın Allah'ın oğlu oluşu, Allah'ın üç uknumdan meydana gelmiş olması gibi inançların olumsuzlanmadığı için, hemen ardından şu ifadeye yer verilmiştir: "O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da bazılarımız, bazılarını Rabler edinmesin." Çünkü ibadetin "Allah'a yönelik ibadet" olarak isimlendirilmesi, onu gerçekten Allah'a yönelik ibadet yapmaz, inanç sistemi ve kalp şirkten kaynaklanan sapık inanış ve görüşlerden arınmadıkça, soyutlanmadıkça. Aksi takdirde o ibadet, ortakları bulunan bir ilaha yönelik olur. İki ortaktan birine yönelik olarak gerçekleştirilen ibadet, onun adına ve ona yönelik yapılmış olsa da, şirk menşeli olmaktan çıkmaz. Çünkü bu ibadet, iki veya daha fazla ortak içinde birine isabet etmiş bir pay gibi olur. Dolayısıyla başkasına yönelik ibadet sayılmaktan çıkmaz.

İşte Peygamber Efendimiz (s.a.a) yüce Allah'ın emri doğrultusunda buna davet ediyor ve ayette yer alan şu ifadeler bu noktaya temas ediyor: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da bazılarımız, bazılarını Rabler edinmesin." Peygamberlik misyonunun amacı da bu ifadelerde özetlenmektedir. Peygamberler tüm insanları muhatap alarak bu çağrıda bulunmuş, bu mesajı yaymışlardır.

"İnsanlar bir tek ümmetti." (Bakara, 213) ayetinin tefsiri çerçevesinde şunları söylemiştik: Peygamberlik ilahi bir diriliş, gerçek bir uyanıştır. Onunla dini mesajın yayılması hedeflenir. Dinin gerçek hedefi ise, insan topluluğunun hayatında dengeyi oluşturmaktır. Bunu, birey olarak insanın yaşamının dengeli oluşu izler. Böyle

ce herkes tam anlamıyla öz doğanın, yaratılış sisteminin kendisi

için öngördüğü mevki-ye iner. Buna dayalı olarak topluma, adalet ve denge esaslı öz doğanın öngördüğü mutluluğu gerçekleştirme özgürlüğü bahşedilmiş olur. Böyle bir atmosferde, birey de mutlak olarak özgürdür. Düşüncesinin ve iradesinin elverdiği ölçüde hayattan yararlanma hakkına sahiptir. Bunun tek şartı, toplumsal hayata zarar vermemektir. Bunların tümü de Allah'a kulluk ve teslimiyet ve gaybın egemenliği ve otoritesine boyun eğmekle kayıtlıdır.

Özetleyecek olursak: Peygamberler (a.s) birey ve toplum olarak insanları fıtratlarına uygun düşen tevhit inancına çağırmışlardır. Ki tevhit inancı, bireysel ve toplumsal davranışlar bazında Allah'a teslim olmayı, adalet ve dengeyi etkin kılmayı öngörür. Yâni yaşama haklarında eşitliği, salih irade ve salih amelde de özgürlüğü sağlar.

Bütün bunları gerçekleştirmenin tek yolu, ihtilaf nedenlerini, haksız yere zulmetmeyi, güç kullanmayı zayıfları ezme ve köleleştirme aracı haline getirmeyi ve zayıfların güçlülere kulluk sunmasını doğuran şartları ortadan kaldırmaktır. Çünkü Allah'tan başka ilah yoktur, Allah'tan başka Rab yoktur, hakimiyet tek ve ortaksız Allah'ındır.

İşte tefsirini sunduğumuz, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da bazılarımız, bazılarını Rabler edinmesin." mealindeki ayetin içerdiği mesaj budur.

Yüce Allah, bir ayette Hz. Yusuf'un diliyle şöyle buyuruyor: "Ey zindan arkadaşlarım, birbirinden ayrı bir sürü Rabler mi daha hayırlıdır, yoksa kahhar olan bir tek Allah mı? Sizin Allah'tan başka taptıklarınız, Allah'ın kendilerine hiçbir yetki vermediği, sizin ve atalarınızın ad olarak adlandırdıklarınızdan başkası değildir. Hüküm yalnızca Allah'ındır. O, kendisinden başkasına kul

luk etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din işte budur." (Yusuf, 3940)

Bir diğer ayette de şöyle buyurmuştur: "Onlar, Allah'ı bırakıp bilginlerini ve rahiplerini Rabler edindiler ve Meryem oğlu Mesih'i de. Oysa onlara, kendisinden başka ilah olmayan tek bir ilaha kulluk etmekten başka bir şey emredilmedi." (Tevbe, 31) Bunun gibi daha birçok ayet örnek gösterilebilir.

Kur'an-ı Kerim; Nuh, Hûd, Salih, İbrahim, Şuayb, Musa ve İsa

(a.s) gibi geçmiş peygamberlerin kendi ümmetlerine bu mesajı içeren sözler söylediklerini aktarır. Örneğin, Hz. Nuh şöyle der: "Rabbim, gerçekten onlar bana isyan ettiler; mal ve çocukları kendilerine ziyandan başka bir şey arttırmayan kimselere uydular." (Nuh, 21) Hz. Hûd soydaşlarına şöyle seslenir: "Siz, her yüksekçe yere bir anıt inşa edip oyalanıp eğleniyor musunuz? Ölümsüz kılınmak umuduyla sanat yapıları mı ediniyorsunuz? Tutup yakaladığınız zaman da zorbalar gibi mi yakalıyorsunuz?" (Şuarâ, 128-130) Hz. Salih soydaşlarına şunları söyler: "Ve aşırı gidenlerin emrine itaat etmeyin." (Şuarâ, 151) Hz. İbrahim babasına ve soydaşlarına şöyle der: "Sizin, karşılarında bel büküp eğilmekte olduğunuz bu heykeller nedir? "Biz atalarımızı bunlara tapıyor bulduk." dediler. Dedi ki: Andolsun, siz ve atalarınız apaçık bir sapıklık içindesiniz." (Enbiya, 54) Yüce Allah bir ayette Musa ve kardeşine şöyle hitap eder: "İkiniz Firavun'a gidin; çünkü o, azmış bulunuyor... Haydi ona gidin ve deyin ki: Biz senin Rabbinin elçileriyiz, İsrailoğullarını bizimle birlikte gönder ve onlara artık azap verme." (Tâhâ, 43-47) Hz. İsa soydaşlarına şöyle seslenir: "...hakkında ihtilafa düştüklerinizin bir kısmını size açıklamak için de. Öyleyse Allah'tan sakının ve bana itaat edin." (Zuhruf, 63)

Şu halde fıtrat dini; azgınlığı, bozgunluğu, mutluluğun temelini yıkan haksız egemenlik ve zulümleri, hak ve hakikat yapısını tahrip eden sistemleri olumsuzlar. Peygamber Efendimiz (s.a.a) veda haccı esnasında yaptığı konuşmada bu gerçeğe işaret etmiştir.

(Mes'udi "Muruc-uz Zeheb" adlı eserinde hicretin onuncu yılı olayları kapsamında bundan söz eder.) Orada Peygamber şöyle buyurur: "Haberiniz olsun! Zaman döndü dolaştı, tekrar yüce Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü şeklini aldı." Peygamberimiz (s.a.a) burada, İslam'ın davranışlara egemen olması suretiyle insanların tekrar fıtratlarının etkinliği altına girmiş olmalarına işaret ediyor gibidir.

"Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim." ifadesi, peygamberlik misyonunun amacını kapsıyor olması bakımından egemenliğin sebebini ve özünü de açıklayıcı niteliktedir.

"Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım." ifadesine gelince; ilahlık makamı, her şeyin, her açıdan sığınağı, güvenip dayandığı bir makamdır. Onca çokluğu, ilişkileri ve ortak ihtiyaçları itibarıyla tüm varlıkların kemal menşei de odur. Eşyanın hedefi olan tüm kemaller bu makamdan kaynaklanır. Bu nokta, ancak söz konusu makamın her şeyin yönetimi yetkisinde olan tek hükümdar olması durumunda gerçekleşebilir;

çokluk bununla bağdaşmaz.

Şu halde Allah'a ibadet etmek bir zorunluluktur. Çünkü O, ortağı bulunmayan tek ilahtır. Dolayısıyla O'na yönelik ibadete bir başkasının ortak edilmemesi gerekir. Diğer bir ifadeyle: Şu evrenin ve onun kapsamında olan tüm varlıkların bir tek makamdan başkasına boyun eğmesi, bir tek makamdan başkasının karşısında küçülmesi doğru değildir, caiz değildir. Çünkü kulluk ve itaat pozisyonunda olan varlıkların bir tek düzene bağlı olmalarından, ayrıca varlıkları da birbirleriyle irtibatlı olduğundan yalnızca bir tek Rableri olması gerekir, bir tek yaratıcıları olduğu gibi.

"Allah'ı bırakıp da bazılarımız, bazılarını Rabler edinmesin." ifadesine gelince; insan topluluğu, birçok bireyi ve değişik kişileri bünyesinde barındırıyor olmasına karşın bir tek hakikatin, yâni insan türü gerçeğinin uzantısıdır. Yaratıcı ve yoktan var edici gücün tüm insanlar arasında eşit şekilde dağıtmış olduğu hakkediş ve

yapabilirlik yetenekleri, tüm insanların yaşama hakları bazında da eşit ve aynı düzeyde olmalarını gerektirir.

Genel insani bağışlardan olan hayatın meziyetlerine sahip olmada bireylerin durum ve yeteneklerinin farklı olmasına gelince; bunlar şurada veya burada özel belirtiler olarak ortaya çıkarlar ve bunların ancak istendiğinde insanlığa sunulması gerekir. Örneğin; evlilik, doğum ve tedavi genel insani ihtiyaçlardandır. Fakat evlilik, ergenlik çağına ulaşmış erkek veya kadın insan için; doğum, kadın insan için; tedavi ise, hasta insan için söz konusudur.

Kısaca; toplumsal insanın bireyleri, benzer ve tek bir gerçeğin benzer uzantılarıdırlar. Dolayısıyla bireylerin hiçbirinin, kendisi denk bir yükümlülüğün altına girmeden, irade ve hevasını diğerlerine yüklemesi doğru değildir. Buna hayatın meziyetlerine sahip olma hususunda dayanışma içinde olma denir. Toplumun veya bireyin bir bireye, yâni bütünün veya parçanın bir parçaya, onu bütünün parçası olmaktan çıkaracak, eşitlik düzeyinin üstünde Tâhâkküm ve egemenlik noktasına eriştirip iradesine tabi olunan bir Rab haline getirecek, dizginleri mutlak olarak ele alacak, emir ve yasaklarına kesin olarak uyulacak bir konuma getirmek suretiyle boyun eğmesi, uyması, otoritesini tanıması, fıtratın iptali ve insanlık binasının yıkılması anlamına gelir.

Aynı şekilde, Rablik makamı da sırf Allah'a özgüdür; O'ndan başka Rab yoktur. Dolayısıyla insanın kendisini böyle bir konumda görmesi, aksi söz konusu olmaksızın kendisi gibi birisine dilediği

gibi davranması, Allah'tan başkasını Rab edinmektir ki, Allah'ın emrine teslim olmuş bir kimse böyle bir şeye yeltenmez.

Buna göre; "Allah'ı bırakıp da bazılarımız, bazılarını Rabler edinmesin." ifadesi, iki kanıtı içermektedir. Birincisi; insan bireyleri, bir bütünün parçalarıdır. İkincisi; Rablik, ilahlığa özgü bir makamdır.

"Eğer yüz çevirirlerse, deyin ki: Şahit olun, biz gerçekten Müslümanlarız." Burada Hz. Peygamber ve ona tabi olanların, Allah'ın hoşnut

olduğu din olan İslam üzere olduğuna tanık olunması isteniyor. Nitekim ulu Allah; "Hiç şüphesiz din, Allah katında İslam'dır." (Âl-i İmrân, 19) buyurmuştur. Böylece onların husumetleri ve bu çerçevede ileri sürdükleri kanıtları geçersiz kılınmış oluyor. Çünkü hakka ve hakkın yanında olanlara karşı ileri sürülecek kanıt bulunamaz.

Bu ayette, ayrıca ibadette tevhidin, İslam'ın bir gereği olduğuna işaret ediliyor.

(Al-i İmran / 65) "Ey kitap ehli, İbrahim hakkında ne diye çekişip tartışıyorsunuz?"
İki ayetten sonra yer alan; "Doğrusu, insanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar ve bu Peygamber ile iman edenlerdir." ifadesi, hitabın Allah'ın izniyle Resulünden değil de, Allah'tan olmasını gerektiriyorsa da, ayetin zahiri, bunun da önceki ayette yer alan: "De ki:..." emri gereğince Resulullah'ın (s.a.a) diliyle söylenmesi istenen sözlerden olduğunu gösteriyor. Aynı şey, bundan dört ayet sonraki ifade için de geçerlidir.

Ehl-i kitabın İbrahim (a.s) hakkında çekişip tartışması, her grubun kendisini ona mensup sayması şeklinde olmuştur ki, bunu da kendilerinin hak üzere oluşlarının kanıtı olarak kullanmışlardır. Öyle anlaşılıyor ki Yahudiler; "Allah'ın, kitabında övgüyle söz ettiği İbrahim bizdendir." diyorlardı. Buna karşılık Hıristiyanlar; "İbrahim hak üzereydi. Hak da İsa'nın gelişiyle birlikte ortaya çıktı." diyorlardı. Sonra bu iddialar, yerini inatlaşmaya ve taassuba bırakmış, Yahudiler, onun Yahudi, Hıristiyanlar da Hıristiyan olduğunu söylemişlerdi.

Bilindiği gibi gerek Yahudilik, gerekse Hıristiyanlık, Tevrat ve İncil'in inişinden sonra oluşmuş dinlerdir. Tevrat ve İncil de Hz. İbrahim'den sonra inmiştir. Dolayısıyla Hz. İbrahim'in, Musa'ya özgü dine mensup olmak anlamında Yahudi veya İsa'ya indirilen şeriata

tabi olmak anlamında Hıristiyan olması mümkün değildir. Eğer mutlaka Hz. İbrahim (a.s) hakkında bir şey söylenecekse, şöyle söylenmelidir: "O, hak üzere bir hanifti. Batıldan uzaktı. Allah'a

teslim olmuş bir kimseydi." Dolayısıyla bu ayetler de, "Yoksa siz, gerçekten İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın, Yakub'un ve torunlarının Yahudi veya Hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: "Siz mi daha iyi biliyorsunuz, yoksa Allah mı? Allah'tan kendisine u-laşmış olan bir tanıklığı gizleyenden daha zalim olan kimdir?"

(Bakara, 140) ifadesinin vurguladığı anlamı vurgulamaya yöneliktir.

(Al-i İmran / 66) "İşte sizler böylesiniz. Hadi hakkında bilginiz olan şeyde tartıştınız; peki hiç bilginiz olmayan bir konuda ne diye tartışıp duruyorsunuz?" Bu ayet, aralarında yaptıkları tartışmalara konu olan bir hususta bilgilerinin bulunduğunu, bir diğer hususta ise bilgilerinin olmadığını ve bu hususla ilgili bilginin Allah katında olduğunu ifade ediyor. Buna dayanarak tefsir bilginleri şu yorumu yapmışlardır: Ayetin anlamı
şöyledir: "Siz İbrahim (a.s) hakkında bir ölçüde bilgi sahibisiniz; varlığını ve peygamberliğini bilmek gibi. Diyelim ki bilginiz olan konuda tartıştınız. Peki ne diye hakkında bilgi sahibi olmadığınız bir hususta tartışıyor, onun Yahudi veya Hıristiyan olduğunu iddia ediyorsunuz? Oysa Allah bilir, siz bilmezsiniz."

Ya da, ayette geçen "bilme"den maksat, bir ölçüde İsa'nın durumunu ve başından geçen olayları bilmedir. Bu durumda ayetin anlamı
şöyle olur: "Siz İsa hakkında tartışıyorsunuz; çünkü onunla ilgili haberleri biliyorsunuzdur. Peki ne diye hakkında bilgi sahibi olmadığınız bir hususta tartışıyorsunuz; İbrahim'in Yahudi veya Hıristiyan olduğunu iddia ediyorsunuz?" Tefsir bilginlerinin yorumları bu şekildedir.

Görüldüğü gibi, her iki yorum da ayetin zahiriyle bağdaşmıyor. Birinci yorum bağdaşmıyor; çünkü Ehl-i Kitap Hz. İbrahim'in varlığını ve peygamberliğini tartışma konusu yapmamıştır.

İkinci yorum da bağdaşmıyor; çünkü onlar arasında Hz. İsa ile ilgili olarak yaşanan tartışma doğruya dayalı değildi. Tam tersine, onunla ilgili haberlerde yanılıyorlardı, yalan iddialar ileri sürüyorlardı. Gerçekleştirdikleri böyle bir tartışmanın bilgiye dayandığı söylenebilir mi? Ayet-i kerime, her halükarda, onlar arasında bilgi

ye dayalı bir tartışma olduğunu ifade ediyor. Yine, hakkında bilgi sahibi olmadıkları bir hususta da tartışıp çekiştiklerini ortaya koyuyor. Acaba, hakkında bir bilgiye dayanarak tartıştıkları husus neydi?

Kaldı ki, ayet-i kerimenin zahiri, her iki tartışmanın da Ehl-i Kitap arasında yaşandığını, onlarla Müslümanlar arasında cereyan etmediğini ifade ediyor. Aksi takdirde Müslümanların, Ehl-i Kitabın bilgiye dayalı olarak tartıştıkları hususta batıl tarafında yer almış olmaları gerekir. Böyle bir yaklaşımın apaçık sonucu budur.

Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir, ama şunu söylemek mümkündür: Yahudiler ve Hıristiyanlar ihtilaf ettikleri hususlarda aralarında tartışırlardı. Bunun temelini de, Hz. İsa'nın peygamberliği ve Hıristiyanların: "O, Allah'tır veya Allah'ın oğludur. Allah üç uknumdan ibarettir." şeklindeki iddiaları oluşturuyordu. Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın elçi olarak gönderilişi hususunda Yahudilerle tartıştıklarında bilgiye dayalı olarak tartışırlardı. Yahudiler de, onun ilahlığı, Allah'ın oğlu oluşu ve Allah'ın üç uknumdan meydana geliyor olması hususunda Hıristiyanlarla tartışırlarken bilgiye dayanıyorlardı. Her iki tarafın hakkında bir bilgiye sahip olmadan tartıştıkları hususa gelince; o da İbrahim'in Yahudi veya Hıristiyan olduğu iddiasıdır.

Kuşkusuz, onların bu hususla ilgili olarak işaret edilen bilgisizlikleri, Tevrat ve İncil'in Hz. İbrahim'den sonra indiğini bilmemeleri şeklinde algılanmamalıdır. Aynı şekilde, onlar; önce gelenin, sonra gelenin izleyicisi olamayacağını da bilmiyor değillerdi. Çünkü bu durum, ayetin sonundaki "Anlamıyor musunuz?" ifadesiyle bağdaşmaz. Bu ifade, meselenin küçücük bir uyarıyla bile kavranabilecek kadar açık olduğunu ortaya koymaktadır. Şu halde onlar, Hz. İbrahim'in Tevrat ve İncil'in inişinden önce yaşadığını biliyorlardı, ancak bilgilerinin gereği olan gerçeği göz ardı ediyorlardı. Bu gerçek, onun o sırada Yahudi veya Hıristiyan değil, Allah'a teslim (İslam) olma esaslı Allah'ın dini üzere olduğu gerçeğidir.

Fakat Yahudiler buna rağmen diyorlardı ki: Hak din, ancak bir tane olur. O da Yahudiliktir. Dolayısıyla İbrahim'in Yahudi olması kaçınılmaz bir olgudur. Hıristiyanlar da benzeri şeyler söyleyip onu Hıristiyan yapıyorlardı. Bu hususta bir gerçeği göz ardı ediyorlardı ki, bunu sürçme olarak görmek mümkün değildir. O da şudur: Allah'ın

dini birdir ve bu din Allah'a teslim (İslam) olmaktır. Bu bir din, zamanın geçmesiyle ve insanların kemal derecelerinde ilerleme kapasitelerine paralel olarak mükemmelleşir. Bu bağlamda Yahudilik ve Hıristiyanlık da, dinin aslını oluşturan İslam'ın kemal derecelerinden birer derecedirler. Peygamberler de, bu binanın ustaları konumundadırlar. Her birinin, bu yüksek binanın temelini atmada, duvarlarını yükseltmede bir payı, bir yeri vardır.

Kısacası: Yahudiler ve Hıristiyanlar şu gerçeği göz ardı ediyorlardı: İbrahim'in, tek hak din olan İslam'ın kurucusu olması, ardından bu hak dinin kemal derecelerinden birinin adı olan Yahudilik veya Hıristiyanlık adında bir hak dinin ortaya çıkması, İbrahim'in Yahudi veya Hıristiyan olmasını gerektirmez. Tam tersine, onun hanif ve Müslüman olmasını; kurduğu, temellerini attığı, aynı zamanda Yahudilik ve Hıristiyanlığın kendisini değil, temelini oluşturan İslam adıyla anılmasını gerektirir. Kök dalına nispet edilmez. Tersine dalın köke nispet edilmesi gerekir.

Hiç kuşkusuz, Hz. İbrahim'in Yahudi veya Hıristiyan değil de Müslüman olarak isimlendirilmesi, onun Hz. Muhammed'in dinine ve Kur'an'ın içerdiği şeriata tabi biri olarak değerlendirilmesinden ayrı bir anlam ifade eder. Aksi takdirde, yukarıda işaret ettiğimiz problem yeniden gündeme gelir; "O, Tevrat ve İncil'in inişinden önce yaşadığı, dolayısıyla Yahudi ve Hıristiyan olarak nitelendirilemeyeceği gibi, Kur'an'ın inişinden ve İslam'ın doğuşundan önce yaşadığına göre Müslüman olarak da isimlendirilemez." denir.

Bunu şöyle açıklayabiliriz: Kur'an'ın kapsadığı şeriat anlamında İslam, Kur'an'ın inişinden ve Muhammedi dinin yayılışından sonra ortaya çıkmış bir terimdir. Hz. İbrahim'in niteliği olarak kul

lanılan İslam ise, Allah'a teslim olma, O'nun rububiyet makamına boyun eğme anlamındadır. Dolayısıyla, ortada bu nitelemeden kaynaklanan bir problem yoktur.

Onların; Allah katındaki köklü dinin değişik ve ardışık kemal dereceleri bulunan bir gerçek olduğu hususundaki bilgisizlikleriyle ilgili olarak söylediklerimizi şu ifadeden de algılamak mümkündür: "Allah bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim ne Yahudi idi..." Şu ifade de bunu pekiştirici mahiyettedir: "Doğrusu, insanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlardır..." Bir diğer ayette de şöyle buyuruluyor: "De ki: "Biz; Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunlarına indirilene, Musa'ya, İsa'ya ve peygamberlere Rablerinden verilenlere iman ettik; onlardan hiçbiri

arasında ayrılık gözetmeyiz; biz O'na teslim olmuşlarız. Kim İslam'dan başka bir din ararsa, asla ondan kabul edilmez." (Âl-i İmrân, 84-85) İleride bu ifadelere ilişkin detaylı açıklamalarda bulunacağız.

(Al-i İmran / 67) "İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hıristiyan idi..."
Yukarıdaki açıklamaların kapsamında bu ayeti de tefsir ettik. Denilmiştir ki: Yahudiler ve Hıristiyanlar, Hz. İbrahim'in (a.s) kendilerinden ve dinleri üzere olduğunu iddia ettikleri gibi, putperest cahiliye Arapları da, kendilerinin İbrahim'in hanif dini üzere olduklarını iddia ediyorlardı. Nitekim Ehl-i Kitap onları "hanifler" olarak isimlendiriyor, dinlerine de "putperest haniflik" diyorlardı.

Yüce Allah, Hz. İbrahim'i, "ancak o hanifti" şekilde niteleyince, kimsenin aklına onun putperest oluğu şeklinde bir fikir gelmesin diye, hemen arkasından şu ifadeye yer vermiştir: "Müslümandı, müşriklerden de değildi." Yâni o, Allah'ın hoşnut olduğu din olan İslam üzereydi; cahiliye Arapları gibi müşriklerden değildi.

(Al-i İbrahim / 68) "Doğrusu, insanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar ve bu Peygamber ile iman edenlerdir..."

Bu ifade, önceki sözlerin bir gerekçeli açıklaması ve konuyla ilgili gerçek bilginin aktarılması niteliğindedir. Bu durumda şöyle bir anlam çıkıyor karşımıza -Allah

doğrusunu herkesten daha iyi bilir: Şu saygıdeğer peygamber İbrahim ile kendisinden sonra gelen dindarlar ve başkaları arasında bir mensubiyet bağı kurulacak olursa, doğru olanı, onun kendisinden sonra gelenlere tabi kılınması değil, ona yakınlık ve öncelilik esas alınmasıdır. Şeriatı ve kitabı olan bir peygambere en yakın olanlar, onun gibi hakka tabi olup, onun getirdiği dinin aynısına bağlananlardır. Bu bakımdan Hz. İbrahim'e en yakın kimse, bu Peygamber ile iman edenlerdir. Çünkü onlar, yüce Allah'ın Hz. İbrahim için de seçip beğendiği İslam üzeredirler. Ona tabi olan herkes de bu kategoriye girer. Bu durum, Allah'ın ayetlerini inkar edenler ve hak ile batılı birbirine karıştıranlar için söz konusu olamaz.

"...ona uyanlar..." ifadesi, Yahudi ve Hıristiyanlara yönelik kinayeli bir itiraz niteliğindedir. Yâni, siz İbrahim'e yakın değildiniz; çünkü siz, Allah'a teslim oluşu esas alan inanç sistemi (İslam) doğrultusunda ona uyanlardan değilsiniz.

"...bu Peygamber ile iman edenler..." ifadesinde, Peygamberimiz ve ona tabi olan mü'minler, Hz. İbrahim'e uyanlardan ayrı olarak zikredilmişlerdir. Bu, Peygamberimize yönelik bir saygı ve

makamının korunması amaçlı bir ifade tarzıdır. Onun mutlak olarak uyanlardan sayılmaması için böyle bir yola başvurulmuştur. Benzeri bir uygulamaya şu ayette de tanık oluyoruz: "İşte Allah'ın hidayet verdikleri bunlardır; öyleyse sen de onların hidayetlerine uy." (En'âm, 90) Dikkat edilirse, burada "onlara uy" şeklinde bir ifade kullanılmayarak Peygamberimizin saygın konumuna göndermede bulunulmuştur.

Gerekçeli açıklama ve gerçeğin sergilenişi, şu ifadeyle tamamlanmıştır: "Allah da mü'minlerin velisidir." Yâni, Allah'ın velisi olan İbrahim'e yakınlık, Allah'a yakınlık demektir. Allah da mü'minlerin velisidir; ayetlerini inkar edenlerin, hak ile batılı birbirine karıştıranların değil.

(Al-i İmran / 69) "Kitap ehlinden bir grup, sizi şaşırtıp saptırmayı arzuladı; fakat onlar ancak kendilerini şaşırtıp saptırırlar da farkına varmazlar." Ayetin orijinalinde geçen "taife", insanlardan bir grup, bir topluluk demektir. Kelimenin semantik yapısının aslı Şurâdan gelir: İnsanlar, özellikle Araplar, önceleri bedevi kabileler ve halklar şeklinde yaşarlardı. Yaz, kış sürüleri için su ve mera bulmak amacıyla dolaşırlardı (tavaf). Saldırı ve talanlardan korunmak için de grup halinde dolaşırlardı. Bu yüzden onlara "dolaşan (taife) grup" denirdi. Daha sonra, sürekli kullanım sonucu "taife"nin topluluğa, gruba da işaret eder hale gelmesinden dolayı, bu kelime grup anlamında kullanılarak bir kısaltmaya gidildi.

Ehl-i kitabın sadece kendilerini şaşırtıp saptırmalarına gelince; insani erdemlerin başında hakka eğilimli olmak, hakka uymak gelir. Dolayısıyla insanları haktan saptırıp batıla yöneltme isteği, nefsin haletleri ve karakterlerinden biri olması açısından, rezaletlerin en kötüsü olan nefsani bir rezalet, nefsani bir günah, bir isyan ve haksız bir taşkınlıktır. Haktan sonra sapıklıktan başka ne var ki? Şu halde onlar, hak üzere olan mü'minleri saptırmak istemeleriyle farkında olmadan kendilerini saptırmaktadırlar.

Aynı şekilde, eğer kendilerinden olan bazı kimselerin içlerine kuşkular atarak onları saptırmayı başarırlarsa, bununla önce kendilerini saptırmış olurlar. Çünkü insan, bir hayrı veya şerri ancak kendisi için işler. Nitekim yüce Allah, buna şu şekilde işaret etmiştir: "Kim iyi bir iş yaparsa, kendi lehinedir; kim de kötülük ederse, kendi aleyhinedir. Rabbin, kullara zulmedici değildir." (Fussilet,

46)

Onların saptırmaları sonucu sapan kimselerin sapıklığı üzerinde onların bir etkinliği yoktur. Bu durum, Allah'ın izniyle azgın sapığın kötü davranışlarının ve uğursuz iradesinin bir sonucudur.

Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "Kim inkar ederse, inkarı kendi aleyhinedir; iyi bir iş yapanlar da, kendileri için (cennette) yer hazırlamaktadırlar." (Rum, 44) Diğer bir ayette de

şöyle buyuruyor: "Size isabet eden her musibet, ancak ellerinizin kazandığı dolayısıyladır. Allah çoğunu da affeder. Siz yeryüzünde O'nu aciz bırakacak değilsiniz. Sizin Allah'ın dışında ne bir veliniz vardır, ne bir yardımcınız." (Şurâ, 30-31) Daha önce, tefsirin ikinci cildinde, "Onların bütün işledikleri, dünyada da, ahirette de boşa çıkmıştır." (Bakara, 217) ayetinin tefsiri çerçevesinde amellerin özellikleriyle ilgili olarak bazı açıklamalarda bulunmuştuk.

"...fakat onlar ancak kendilerini şaşırtıp saptırırlar da farkına varmazlar." ifadesindeki sınırlandırma da, yüce Allah'ın her şeyi kapsamına alan rububiyet ve hükümranlığının bir uzantısı olan "fiillerde tevhid"in ifade ettiği bu Kur'anî bilgiler çerçevesinde açıklık kazanmış olur.

Tefsir bilginlerinin ayetin anlamının yorumuyla ilgili yaptıkları açıklamalara gelince; bunlar, sözünü ettiğimiz sınırlandırmayla ilgili doyurucu açıklamalar değillerdir. Bu yüzden onları görmezlikten gelip nakletmedik.

(Al-i İmran / 70) "Ey kitap ehli, şahit olduğunuz halde ne diye Allah'ın ayetlerini inkar ediyorsunuz?"

Daha önce belirttiğimiz gibi, Allah'ın ayetlerini inkar etmekle Allah'ı inkar etmek bir değildir. Allah'ı inkar etmek, putperestlik ve natüralistlik gibi tevhidi açıkça olumsuzlamak demektir. Allah'ın ayetlerini inkar etmekse, bir açıklamanın gelmesi ve hakkın ortaya çıkmasından sonra bazı ilahi bilgilerin inkar edilmesi demektir.

Ehl-i Kitap, evrenin tek bir ilahının olduğunu inkar etmiyorlardı. Fakat kendilerine veya başkalarına inen semavi kitapların açıkladığı bazı gerçekleri inkar ediyorlardı. Hz. Muhammed'in (s.a.a) peygamber oluşunu, Hz. İsa'nın Allah'ın kulu ve elçisi oluşunu, Hz. İbrahim'in Yahudi veya Hıristiyan olmayışını, Allah'ın elinin açık oluşunu, O'nun zengin oluşunu inkar etmeleri gibi.

Şu halde kitap ehli toplumlar, Kur'an terminolojisinde Allah'ın inkarcıları değil, O'nun ayetlerinin inkarcılarıdır. Bununla şu ayetin içeriği arasında bir çelişki yoktur: "Kendilerine kitap verilenlerden,

Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Resulünun haram kıldığını haram tanımayan ve hak dini din edinmeyenlerle... savaşın." (Tevbe, 29)

Gerçi bu ayette, onların imansız oldukları açıkça dile getirilmiştir ve bu da küfürden başka bir şey değildir, ancak ayette onların haramları haram saymayışlarından ve hak dini din edinmeyişlerinden söz edilmesi gösteriyor ki, onların imansızlıkla nitelenmelerinden maksat, durumun gerektirdiği sonuçla nitelenmeleridir. Çünkü, onların Allah'ın ayetlerini inkar etme durumlarının gereği, bilincinde olmasalar da Allah'a ve ahiret gününe yönelik imanın yokluğudur. Yoksa kastedilen, sarih küfür ve inkar değildir.

"...şahit olduğunuz halde..." Şahitlik, hazır olmak ve somut bilgiye ulaşmak demektir. Bu ifadede onların Allah'ın ayetlerinin inkar etmelerinden maksat, Hz. Peygamber'in (s.a.a) Tevrat'ta ve İncil'de geleceği müjdelenen vaat edilmiş peygamber olduğunu inkar etmeleridir. Çünkü Tevrat ve İncil'de sözü edilen işaret ve alametlerin, Peygamberimize (s.a.a) uyduğunu bizzat görüyorlardı.

Buradan hareketle, ayette geçen "ayet" sözcüğünün her türlü ayeti kapsadığına ve onu peygamberlik alametlerine özgü kılmanın doğru olmadığına, tersine maksadın, onların her türlü hak ayeti inkar etmeleri olduğuna ilişkin görüşün yanlış olduğunu anlıyoruz. Neden yanlış olduğu da ortadadır.

(Al-i İmran / 71) "Ey kitap ehli, neden hakkı batılla karıştırıyor ve bildiğiniz halde hakkı gizliyorsunuz." Ayetin orijinalinde geçen "lebs" kelimesi, bir şeyin içine şüphe atmak, bir şeyi yaldızlamak demektir. Yâni siz, hakkı batıl bir görünüm içinde sunuyorsunuz.

"...bildiğiniz halde..." ifadesi, "karıştırma" ve "gizleme" ile kastedilen şeyin, tahrif ettikleri, gizledikleri veya maksadının dışında yorumladıkları ayetler değil, dini bilgiler olduğunu gösteriyor veya bu anlama yönelik bir ima içeriyor.

"Ey kitap ehli... ne diye... inkar ediyorsunuz?" ve "...bildiğiniz halde hakkı gizliyorsunuz." ifadelerini içeren iki ayet, "Kitap eh

linden bir grup..." diye başlayan ayetin tamamlayıcısı konumundadır. Buna göre; ırk, soy ve nitelik bakımından bir oldukları, bir kısmının yaptıklarına diğerlerinin de onay verdikleri için, bazılarının yaptığı işler tümüne isnat edilmiş ve o işlerden dolayı tümü azarlanmıştır. Bunun örnekleri Kur'an'da çoktur.

(Al-i İmran / 72) "Kitap ehlinden bir bölümü dedi ki: "İman edenlere gündüzün başlangıcında inene inanın..." Ayetin orijinalinde geçen "vech'en-nehar" ifadesiyle, gündüzün sonuyla karşılaştırma yapılmış olmasından hareketle, gündüzün başlangıcı olduğunu anlıyoruz. Çünkü bir şeyin vechi (yüzü) başkasına görünen zahir olan kısmıdır. Gündüz söz konusu olduğunda bu, başlangıcı olur. Sözlerin akışından, gündüzün başlangıcında Peygamberimize (s.a.a) Ehl-i Kitabın anlayışıyla bağdaşan, gündüzün sonunda ise onların davranışlarıyla bağdaşmayan bir vahiy indiği anlaşılmaktadır. Böyle bir şeyi söylemelerini gerektiren şey, ancak böyle bir durum olabilir.

Buna göre, "iman edenlere inene..." sözüyle, Kur'an vahyi kapsamında Ehl-i Kitabın anlayışına uygun özel bir konu kastedilmiştir. Dolayısıyla "vech'en-nehar" sözü, zarf olması itibariyle "mensup"tur ve "inen" sözüyle ilintilidir, "inanın" (emir kipi) sözüyle değil. Çünkü önceki daha yakındır. "sonunda (ineni) ise inkar edin." sözü, "iman edenlere gündüzün sonunda ineni inkar edin." anlamındadır. Böylece akli bir mecaz uygulanarak "zarf", "mazruf" un yerine geçirilmiştir. Şu ayette olduğu gibi: "...Hayır, öyle değil. Gece ve gündüzün hilesi söz konusuydu." (Sebe', 33)

Böylece, ayetin iniş sebebiyle ilgili olarak Ehl-i Beyt İmamlarından aktarılan rivayetin sahihliği anlaşılmaktadır. O rivayette şöyle denilmektedir: "Bu sözü, kıble değişikliğinden dolayı Yahudiler söylediler. Çünkü Resulullah Efendimiz (s.a.a) sabahleyin Kudüs'e dönerek namaz kıldı. Burası Yahudilerin kıblesiydi. Sonra öğle namazında kıble Kâbe olarak değiştirildi. Bunun üzerine Yahudilerden bir grup şöyle dedi: "Gündüzün başlangıcında mü'minlere inene iman edin. (Bununla Kudüs'e dönerek namaz

kılmayı kastediyorlardı.) Gündüzün sonunda ineni de inkar edin. (Bununla da Kâbe'ye dönerek namaz kılmayı kastediyorlardı.)"

Yüce Allah'ın aktardığı gibi onların bundan sonra söyledikleri söz de bu değerlendirmeyi desteklemektedir: "Ve sizin dininize uyanlardan başkasına inanmayın." Yâni, dininize uymayanlara güvenip de sahip olduğunuz sırları ve yanınızdaki bazı müjdeleri ifşa etmeyiniz. Çünkü Peygamberimizin (s.a.a) onlarca bilinen bir alameti de, kıbleyi Kâbe olarak değiştireceği idi.

Bazılarına göre, "gündüzün başlangıcında" sözü "inanın" ifadesiyle ilintilidir; "sonunda" sözü ise, "fi" harf-i cerri takdir edilmek suretiyle "inkar edin" sözüyle ilintili bir zarftır. "...inene inanın" sözünden maksat da şudur: Onların içinden bir kısmı, gündüzün başlangıcında Kur'an'a inandığını açıklasın ve iman edenlere katılsın, sonra gündüzün sonunda dinden dönsün ve böylece şu mesajı

vermiş olsun: Gündüzün başlangıcında iman ettiler; çünkü İslam davetinin zahiren hak ve doğru olduğunu gördüler. Gündüzün sonunda da dinden döndüler; çünkü onun batıl olduğuna ilişkin kanıtlar gördüler, peygamberlik müjdeleri ve hakkaniyet alametlerinin Hz. Muhammed'de bulunmadığını anladılar. Böylece mü'minlere bir komplo kuracak ve onların dinleri hakkında kuşkuya düşmelerini sağlayacaklardı. Morallerini bozacak, dirençlerini kıracak ve heyecanlarını söndürmüş olacaklardı.

Bu anlam, özü itibariyle uzak bir ihtimal değildir. Özellikle de, İs-lam'ın nurunu söndürmek için her türlü yola başvurmuş, her fırsatı değerlendirmiş olan Yahudilerden bu gibi davranışlar hiç de yadırganmaz. Ancak ayetin lafzı, böyle bir çıkarsamaya elverişli değildir. İnşallah, konuyla ilgili rivayetler bölümünde, açıklamanın devamını sunacağız.

Diğer bazılarına göre, ayetin anlamı şudur: Gündüzün başlangıcında Kâbe'ye dönüp namaz kılmalarına inanın. Gündüzün sonunda ise, onu inkar edin. Belki dinlerinden dönerler.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 157

Diğer bazılarına göre ise, ayetin anlamı şöyledir: Peygamber'in sıfatlarıyla ilgili olarak kabul ettiğiniz şeylere gündüzün başlangıcında inanın; sonunda ise vaat edilen peygamberin niteliklerinin ona uymadığını söyleyerek inkar edin. Böylece belki kuşkuya düşüp dinlerinden dönerler.

Bu iki değerlendirmeyi destekleyecek bir kanıt yoktur. Ancak maksat ne olursa olsun, ayette herhangi bir icmal ve anlaşılmazlık söz konusu değildir.

(Al-i İmran / 73) "Ve sizin dininize uyanlardan başkasına inanmayın..."
Ayetlerin akışından anlaşıldığı kadarıyla, bu cümle, Ehl-i Kitabın sözüdür ve: "İman edenlere gündüzün başlangıcında inene inanın..." diye başlayan sözlerinin devamıdır. "Yoksa, size verilenin benzeri bir başkasına da verilmiş olur ya da Rabbinizin katında size karşı onunla delil getirirler." sözü için de aynı durum geçerlidir. Bu durumda, "De ki: Hidayet, Allah'ın hidayetidir." ifadesi, bir ara cümleciktir ve yukarıdan beri devam eden sözlerine ilişkin yüce Allah'ın bir cevabı niteliğindedir. "...inene inanın" diye başlayan ve "...sizin dininize... inanmayın" diye biten ifadeleri kastediyorum. Bunu, ifade tarzında meydana gelen değişiklikten çıkarıyoruz. Aynı şekilde, "De ki: "Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir." sözü de, onların; "...bir başkasına da verilmiş olur..." şeklindeki sözlerine yönelik, yüce Allah'ın bir cevabıdır. Bunu, öncelikle iki ayetin ifadelerinin parçaları arasındaki bağlantı ve anlamların uyumundan anlıyoruz. İkincisi; Yahudilerin tartışma yöntemlerini,

komplocu ve entrikacı tavırlarını aktaran benzeri ayetlerden yola çıkarak bu iki ayeti bu şekilde yorumluyoruz.

Buna göre, ayetlerin anlamı -Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir-şöyledir: Ehl-i Kitaptan, yâni Yahudilerden bir grup diğer bir gruba şöyle demiştir: Peygamber'i ve mü'minleri, gündüzün başlangıcında Kudüs'e yönelerek kıldıkları namazlarında doğrulayın, ama gündüzün sonunda Kâbe'ye yönelerek kıldıkları namazlarında doğrulamayın. Sizden olmayanlara güvenip de bildiklerinizi söylemeyin. Yoksa gider, mü'minlere; "Vaat edilen

söylemeyin. Yoksa gider, mü'minlere; "Vaat edilen peygamberin bir işareti de, kıbleyi değiştirecek olmasıdır." derler. Sizin Kâbe'ye yönelik bu değişikliği tasdik etmeniz, bunun İslam çağrısının doğruluğunun bir belirtisi olduğunu belirtmeniz, mü'minlere de sizinki gibi bir kıble verileceğini söylemeniz, oldukça sakıncalı ve tehlikelidir. Bunları söylemeniz, sizin egemenliğinizi ortadan kaldırır ve kıble hususundaki önceliğinizi geçersiz kılar. Mü'minler de, yeni kıblenin durumunu bildiğiniz halde iman etmediniz diye, Rabbinizin katında size karşı delil getirirler.

Yüce Allah, onların gündüzün başlangıcındakine iman etme, sonundakini ise inkar etme ve mü'minler gerçeğe ulaşmasınlar diye kıble olayını gizleme yönündeki sözlerine şu şekilde cevap veriyor: Mü'minlerin ihtiyaç duydukları gerçek hidayet, Allah'ın hidayetidir, sizin yol göstericiliğiniz değil. Mü'minlerin sizin yol göstericiliğinize ihtiyaçları yoktur. İster uyun, ister inkar edin, ister a-çıklayın, ister gizleyin, siz bilirsiniz.

Yüce Allah, onlara verilenin benzerinin bir başkasına da verilmesinden endişe duymalarına veya Rableri katında bunun aleyhlerine bir kanıt olarak kullanılmasından korkmalarına şu şekilde cevap veriyor: Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Sizin elinizde değildir ki, sırf kendinize özgü kılasınız ve başkalarını bundan yoksun bırakasınız.

Aleyhlerine kanıt olmasın diye, bildikleri gerçekleri gizlemelerine gelince; buna cevap verme gereği duyulmamıştır. Çünkü saçma bir tepkime olduğu ortadadır. Kaldı ki, aynı anlamdaki şu ayetlerde bunun da cevabı verilmiştir: "İman edenlerle karşılaştıkları zaman, "İman ettik." derler; birbirleriyle yalnız kaldıkları zaman ise, "Allah'ın size açtığını, Rabbiniz katında onunla size karşı delil getirsinler diye mi onlara söylüyorsunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?" derler. Onlar, Allah'ın gizli tuttuklarını da, açığa vurduklarını da bildiğini bilmiyorlar mı?" (Bakara, 76-77) "bilmiyorlar mı" ifadesi şunu vurgulamaya yöneliktir: Allah'ın gizli

ve açık her şeyi bildiğini bilmelerine rağmen böyle bir söz söylemeleri, akıl ve mantıkla bağdaşmaz. Yoksa, bir cevap olarak algılanmamalıdır. "bilmiyorlar mı" ifadesinin orijinalinin başındaki "vav" harfi, böyle bir değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Yukarıdan beri yaptığımız açıklamalara göre, "...inanmayın" ifadesinin anlamı şudur: Onlara güvenmeyin, sırlarımızı onlara açarak onları tasdik etmeyin. Nitekim, Tevbe suresinde yer alan, "...mü'minle-re inanır..." (Tevbe, 61) ifadesi de, "mü'minlere güvenir" anlamındadır. "dininize uyanlar" sözünden maksat da Yahudilerdir.

Yanlarında bulunup da açıklamamaları istenen gerçek, kıblenin Kâbe olarak değiştirilmesidir. Nitekim şu ayetlerde de bu olaya işaret edilmektedir: "Bundan böyle yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir..." "Kendilerine kitap verilenler, bunun Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler... Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu, çocuklarını tanır gibi tanırlar. Bununla birlikte, içlerinden bir bölümü, bildikleri halde gerçeği gizlerler." (Bakara, 144-146)

Tefsirini sunduğumuz ayetin anlamı ile ilgili olarak tefsir bilginleri arasında değişik anlamlar tartışma konusu olmuştur. Bazılarına göre; "Ve sizin dininize uyanlardan başkasına inanmayın..." diye başlayan ifade, ayetin sonuna kadar, yüce Allah'a aittir, Yahudilerin sözü olarak aktarılmış değildir. "inanmayın", "size verilenin" ve "ya da Rabbini-zin katında onunla size karşı delil getirirler" sözlerindeki çoğul hitap sigası ise bütün mü'minlere yöneliktir. Ayetin akışı içinde iki kere geçen "De ki:" hitabı da Peygamber Efendimize (s.a.a) yöneliktir.

Diğer bazıları da aynı görüşü paylaşmakla birlikte, "size verilenin... ya da Rabbinizin katında onunla size karşı delil getirirler." ifadesindeki çoğul hitaplarının Yahudilere yönelik olmasını öngörür. Buna göre, ayetin akışı azarlama ve kınama esaslıdır.

Diğer bazıları ise şöyle bir görüş ileri sürmüşlerdir: "Ve sizin dininize uyanlardan başkasına inanmayın." sözü Yahudilere ait

olarak aktarılmıştır. "De ki: Hidayet, Allah'ın hidayetidir. Yoksa, size verilenin..." ifadesi de, yüce Allah'ın Yahudilerin yukarıdaki

sözlerine verdiği bir cevap niteliğindedir.

Aynı
şekilde "fazl"ın (lütuf ve ihsan) anlamı üzerinde de farklı
yorumlar yapılmıştır. Bundan maksat "din"dir, "dünyevi nimet"tir
veya "zafer"dir şeklinde birtakım görüşler savunulmuştur.

Bu görüşler, onca çokluklarına rağmen, daha önce de işaret
ettiğimiz gibi, ayetlerin akışıyla bağdaşmıyor. Bu yüzden gereğinden
fazla bunlar üzerinde durmayı uygun görmedik.

"De ki: "Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Allah,
(lütfu ve ihsanıyla) geniştir, bilendir." Ayetin orijinalinde geçen "fazl"
kelimesi, normal ihtiyaçlardan ziyadesi, fazlası demektir ve yararlı
şeyler için kullanılır. Buna karşın "fuzûl" (fazlalık) faydasız şeyler
için kullanılır. Rağib der ki: "Bağışlayana gerekli olmayan her bağışa,
"fazl" denir. "Allah'tan fazlını isteyin", "İşte bu Al-lah'ın fazlıdır",
"Büyük fazl sahibi" gibi. "De ki: "Allah'ın fazlıyla..." ve "Eğer
Allah'ın fazlı olmasaydı..." ifadelerini de bu şekilde anlamak gerekir."

Buna göre, "Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir." ifadesi, karşılaştırma
esaslı daha geniş bir açıklama yerine tercih edilen özet
ve vurgulu bir ifade konumundadır. Dolayısıyla ifadeyi şu şekilde
açabiliriz: De ki: Sırf kendinize özgü kılmaya çalıştığınız bu vahiy
inmesi gibi ilahi bağışlar, biz insanların hakkettiği şeyler değildir.
Tam tersine; bunlar, Allah'ın elinde olan lütuf ve ihsanlardır. Mülk
ve egemenlik O'nundur. O, dilediğine bunları bağışlar. Allah'ın
lütfu ve ihsanı boldur; O, her şeyi bilendir.

Şu halde ifadede, bütün yönleri ile ilahi nimetleri kendilerine
özgü kıldıkları anlaşılan sözlerine yönelik bir olumsuzlama söz
konusudur. Çünkü, Yahudilerin din ve kıble nimetinden yararlanması
gibi, insanların bazısının yüce Allah'ın lütuf ve fazlından yararlanıp
diğer bazısından yoksun kalması, ancak şu nedenlerden
birine dayandırılabilir:

Ya yüce Allah'ın lütuf ve fazlının, başkalarının etkisinde
kalmasının mümkün olduğu, ilahi iradenin sıkıştırılabileceği ve
fazlın bir tarafa yönelmesinin önüne geçilip diğer bir tarafa
akmasının sağlanabileceği söylenmelidir ki kesinlikle böyle
değildir. Çünkü lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir, onu dilediğine
verir.Ya da Allah'ın lütuf ve ihsanının az olduğu, herkese yetecek
kadar olmadığı, lütuf ve ihsanda bulunulacakların sayısının da
fazla olduğu, dolayısıyla Allah'ın bazılarına lütuf ve ihsanda bulunup
bazılarına bulunmaması için bir tercih gerekçesine ihtiyaç
duyulduğu, bu nedenle de tercih gerekçesi bulmaya çalışmanın

gerekli olduğu söylenmelidir ki kesinlikle böyle değildir. Çünkü yüce Allah'ın fazlı geniş ve boldur.

Ya da lütuf ve ihsan bol ve Allah'ın elinde olmasına karşın, lütuf ve ihsanda bulunulması gerekenlerin Allah tarafından bilinmemesinin mümkün olduğu, bilinmeyince de Allah'ın fazlından yoksun kalacağı, dolayısıyla bazılarının durumunun Allah'ın bilgisinden gizli tutulabileceği söylenecektir ki kesinlikle böyle değildir. Çünkü yüce Allah bilendir, hiçbir şekilde bilmemekle nitelendirilemez.

(Al-i İmran /74) "O, rahmetini dilediğine tahsis eder; Allah büyük lütuf ve ihsan sahibidir."

Lütuf ve ihsan Allah'ın elinde olduğuna, onu dilediğine verebildiğine, fazlı geniş, ilmi de kapsamlı olduğuna göre, bazı nimetleri bazı kullarına özgü kılması mümkündür. Çünkü O, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir. Lütuf ve ihsanını dilediği gibi kullanması ve kullarına bahşetmesi yönünde herhangi bir engelin olmaması, tüm lütuf ve ihsanını tüm kullarına vermesini gerektirmez. Çünkü bizzat bu durum, tasarrufu açısından bir engelleyici unsurdur. Şu halde O, lütuf ve ihsanını dilediğine özgü kıl-ma yetkisine sahiptir.

Ayetin sonunda, "Allah büyük lütuf ve ihsan sahibidir." ifadesi yer alıyor. Bu ifade, bundan önceki tüm anlamların bir bakıma gerekçelileştirilmesi niteliğindedir. Çünkü fazlın mutlak ve sınırsız

olarak büyüklüğü; O'nun elinde olmasını ve dilediği gibi tasarrufta bulunmasını, lütuf ve ihsanının geniş olmasını, kullarının durumunu ve her birinin durumuna uygun lütuf ve ihsanı bilmesini ve fazlını dilediğine özgü kılmasını gerektirir.

"O, rahmetini dilediğine tahsis eder" ifadesinde "fazl" yerine "rahmet" kavramının kullanılması, zorunlu olmayan bağış anlamına gelen fazlın, rahmetin bir parçası olduğunu gösteriyor. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Rahmetim, her şeyi kuşatmıştır." (A'râf, 156) "Eğer Allah'ın üzerinizde fazlı ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbiri ebedi olarak yücelmezdi." (Nur, 21) "De ki: "Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine malik olsaydınız, harcamaktan korkarak cimrilik edip elinizde tutardınız." (İsrâ, 100)

(Al-i İmran / 75) "Kitap ehlinden öylesi vardır ki, ona bir kantar emanet bıraksan, onu sana geri verir... Ümmiler konusunda bize bir vebal yoktur." demelerindendir."

Bu ifade, onların emanetleri koruma ve sözünde durma

konusunda zıt uçlarda yer alan farklı karakterlere sahip olduklarını, bunun özü itibariyle zararlı bir ulusal alçaklık olmakla beraber, aralarında yaygınlık kazanmış olan alçakça bir inanıştan kaynaklandığını göstermektedir. Bu inanış, onların şu sözlerinde ifadesini bulmaktadır: "Ümmiler (Ehl-i Kitap olmayanlar) konusunda bize bir vebal yoktur." Onlar kendilerini Ehl-i Kitap, başkalarını da ümmi (okumasız-yazmasız) olarak isimlendiriyorlardı. Do-layısıyla, "Ümmiler konusunda bize bir vebal yoktur." sözünün anlamı şudur:
İsrailli olmayanların İsrailliler üzerinde herhangi bir hakları yoktur. Bu iddialarını da dinsel temellere dayandırıyorlardı. Şu ifade ona yönelik bir işarettir: "Bildikleri halde Allah'a karşı yalan söylemektedirler."

İsrailoğulları, bugün de olduğu gibi, ilahi saygınlık ve üstünlüğün kendilerine özgü kılındığı ve bu niteliğin başka uluslara geçemeyeceğini iddia ediyorlardı. Çünkü Allah onlara peygamberlik, kitap ve egemenlik vermişti. Şu halde, başkaları üzerinde bir otoriter üstünlükleri ve öncelikleri söz konusuydu. Bu anlayıştan hare

ketle şu sonucu çıkarıyorlardı: Kendileri için konulan ve uyulması zorunlu olan faiz yemenin, başkalarının mallarını haksız yere gasp etmenin ve insanların haklarını çiğnemenin haramlığını öngören hükümlerin sırf Ehl-i Kitap çerçevesinde geçerlidir.

Dolayısıyla haram olan, bir İsraillinin diğer bir İsraillinin malını haksız yollarla yemesidir. Yasak olan, bir Yahudi'nin başka bir Yahudi'nin haklarını çiğnemesidir. Kısacası; Ehl-i Kitabın, Ehl-i Kitap üzerinde gözetilmesi gereken hakları vardır, ama Ehl-i Kitap olmayan birinin Ehl-i Kitap olan biri üzerinde gözetilmesi gereken hakları yoktur. Dolayısıyla Ehl-i Kitap, kendisinden olmayan kimseler hakkında dilediği hükmü verebilir, diğer toplulukların mensupları ile ilgili olarak istediği gibi davranabilir. Bu yüzden onlar, kendilerinden olmayan birine karşı, kim olursa olsun, yabani bir hayvan muamelesi gösterirler.

Gerçi böyle bir kuralı, ellerindeki Tevrat gibi vahye nispet edilen kutsal kitaplardan edinmek mümkün değildir; ancak bu anlayışı hahamlarından duymuşlardır, kuşaktan kuşağa aktarılan bir gelenek olarak algılamışlardır. Onlar, mensubu oldukları Musevi dininin İsrail-oğullarından gelmeyen bir topluluğa sirayet etmesini istemezler. Doğal olarak, üstünlük ve egemenliğin İsrailoğullarına özgü ırksal bir olgu olduğunu düşünmektedirler. Şu halde İsrailoğullarına mensup olmak, başlı başına bir onur ve üstünlük nedenidir. Bir İsrailli başkalarına göre, mutlak bir önceliğe sahiptir.

Bu azgın ruh, bir ulusun içinde depreşti mi, onları yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, insanlık camiasına egemen olan insanlık ruhunu öldürüp izlerini ortadan kaldırmaya sevk eder.

Hiç kuşkusuz, birey ve toplum olarak bazılarının genel haklarını yok saymak anlamına gelen bu kural, özü itibariyle insanlık toplumu için vazgeçilmez bir uygulamadır. Ancak yapıcı temel ve eylemlere dayalı bir toplumun bu bağlamda öngördüğü, genel hakları çiğnemeyi ve toplumsal düzeni yıkmayı hedef alanların bu haklardan yoksun bırakılmalarıdır. İslam açısından genel hakları ko

rumanın garantisi, ya İslam ya da İslam'ın siyasal egemenliğini tanıma anlamına gelen zimmet akdidir. Dolayısıyla İslam'a girmeyen veya zimmet akdiyle İslam'ın siyasal egemenliğini tanımayan kimselerin hayat hakkı yoktur. Daha önce de vurguladığımız gibi, bu yaklaşım insanlık toplumu nezdin-de genel anlamda geçerli olan fıtrat yasasına uygundur.

Şimdi, tefsirini sunmakta olduğumuz ayetle ilgili açıklamalarımıza dönebiliriz. İfadenin akışı, "Onlardan..." demeyi gerektiriyorken: "Kitap ehlinden..." denilmiş ve zamir yerine açık isim kullanılmıştır ki, önceki iki ayetin kapsamı içinde; "...gündüzün başlangıcında inene inanın" dedikleri belirtilen grubun içindeki bazı kimselerin kastedildiği vehmedilmesin. Bu nedenledir ki, söz konusu vehmin bertaraf edildiği anlaşılınca, sonra gelecek olan ayette; "Onlardan bir bölük de vardır ki, kitabı okurken dillerini eğip bükerler." denilmiştir.

Meselenin bir diğer yönü daha vardır: Ayette, vasfın zikredilmiş olması, yâni onların Ehl-i Kitaptan olduklarının belirtilmesi, konunun gerekçesine yönelik bir tür işaret içermektedir. Buna göre, onlardan bu tür bir söz ve eylemin sadır olması, yâni "Ümmiler konusunda bize bir vebal yoktur." demeleri ve buna dayanarak insanların mallarını yemeleri, peygamberlikten ve vahiyden haberi olmayan ümmi kimseler olsalardı, pek garip kaçmayacaktı, tuhaf karşılanmayacaktı. Ancak onlar Ehl-i Kitaptırlar, yanlarında Allah'ın hükmünü içeren kitap vardır. Onlar, kitabın kendilerine böyle davranmalarını öngören bir hüküm yöneltmediğini, kendilerinden olmadığı için kendilerinden olmayan birinin malını yemelerini mubah kılmadığını biliyorlar. Dolayısıyla, Ehl-i Kitap oldukları halde bu sözler ve davranışlar onlardan hiç beklenmemekte ve garipsenmektedir. Bu sözleri ve davranışlarından dolayı da büyük bir kınama ve azarlamayı hakkettikleri ifade edilmektedir.

Kantar ve dinar bilinen ağırlık ölçüleridir. Bu iki ağırlık ölçüsünün

karşılaştırılmış olması, sanatsal güzelliğin yanı sıra, emanet

ten söz edildiği bir bağlamda, azlık ve çokluktan kinaye olmak üzere söz konusu edildiklerini ortaya koymaktadır. Demek isteniyor ki: İçlerinden öyleleri vardır ki, ne kadar çok ve değerli olsa da, kesinlikle emanete hıyanet etmezler. Öyleleri de vardır ki, az ve değersiz olsa da, emanete hıyanet ederler.

Aynı şekilde, "...ona bir kantar emanet bıraksan..." ifadesindeki hitapta, belli bir muhatap gözetilmiş değildir. Burada kinaye sanatına başvurulmuş ve bu şekilde hitap edilebilecek herkes için geçerlidir. Bununla güdülen amaç da, yargının genel olduğunu, sırf bir kişiye özgü olmadığını vurgulamaktır. Dolayısıyla, bu ifadeyi şu anlamda algılamak gerekir: "Kim olur olsun, herhangi bir insan, ona bir kantar emanet bırakırsa, onu ona geri verir."

Söylendiği üzere; "...onun tepesine dikilip durmadıkça..." sözünün orijinalindeki (ma dumte) "ma" harfi mastar alametidir. Bu durumda ifadenin takdiri açılımı şöyledir: "...onun tepesine dikilmeye devam etmedikçe..." Dikilip durmadan söz edilmesi, ısrar ve acele edildiğine yönelik bir işarettir. Çünkü bir şey isteyenin isteme esnasında ayakları üzerinde dikilip durması ve oturmaması, ısrar ve acele ettiğini gösterir. "Ma" harfinin zarf bildirdiğini söyleyenler de olabilir. Ama bu, itina edilecek bir görüş değildir.

"Bu, onların; "Ümmiler konusunda bize bir vebal yoktur." demelerindendir." ifadenin akışı, bu cümlenin, bir bütün olarak önceki ifadenin gerekçesine yönelik bir işaret olduğunu göstermektedir. Yâni, büyük ve önemli olmasına karşın bazılarının emanete riayet etmeleri, buna karşın önemsiz ve değersiz bile olsa bazılarının emanete riayet etmemeleri, onların; "Ümmiler konusunda bize bir vebal yoktur." demelerinden ve bunun sonucunda ruhsal nitelikler itibariyle farklı görüntüler arz etmelerinden kaynaklanıyor. Bu durum, bazılarının emanete riayet edip insan haklarını çiğnemekten kaçınmalarını, buna karşın diğer bazılarının, saygınlık ve üstünlüğün kendilerine özgü kılındığı zannına aldanarak emanete riayet etmemelerini doğurmuştur. Oysa onlar, yüce Allah'ın

kitapta onlar için böyle bir şeyi yasamadığını, bu tür fiillerden hoşnut

olmadığını biliyorlar.

Bu cümlenin, "Onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan... onu sana geri vermez." ifadesiyle kendilerinden söz edilen ikinci grubun durumuna yönelik bir işaret olması da mümkündür. Bu durumda, emanet konusunda güvenilir olan birinci gruptan söz edilmiş olması, insafa riayet ederek bütün kısımları zikretme amacına yöneliktir. Bu ikinci ihtimale göre; "Bildikleri halde..." ve "...yalan söylemektedirler" ifadelerindeki çoğul zamirler, Ehl-i Kitaba veya "Onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan..." ifadesiyle kendilerinden söz edilen kimselere dönük olabilir. Yine bu ihtimalin esas alınması durumunda "bize" ifadesindeki birinci çoğul şahıs zamiri, tüm Ehl-i Kitaba veya Ehl-i Kitap içindeki belli bir gruba dönük olabilir. İhtimallerin değişikliğine paralel olarak anlamda da değişiklik olur. Ancak bunların tümü de doğru ve yerindedir. Artık sana da bunlar üzerinde durup düşünmek düşer.

"Bildikleri halde Allah'a karşı yalan söylemektedirler." Bu ifade, "Ümmiler konusunda bize bir vebal yoktur." şeklindeki iddialarını geçersiz kılmaktadır. Ayrıca, daha önce işaret ettiğimiz gibi, bu iddialarını semavi vahye ve dinsel yasamaya dayandırdıklarını da göstermektedir.

(Al-i İmran / 76) "Hayır, kim ahdine vefa eder ve sakınırsa, şüphesiz, Allah da sakınanları sever." Bu ifade, iddialarına bir cevap ve "Üm-miler konusunda bize bir vebal yoktur." şeklindeki sözleriyle olumsuzladıkları sorumluluğu olumlama niteliğindedir. Ahde vefa etmek, onu hiçbir bahaneye sığınmadan eksiksizce yerine getirmek şeklinde tamamlamakla olur. Nitekim, aynı kökten gelen "tevfiye", eksiksiz bir şekilde vermek, bağışta bulunmak; "istîfa" da eksiksiz bir şekilde almak anlamına gelmektedir.

Ahitten maksat; bir sonraki ayette yer alan "Allah'ın ahdini ve ye-minlerini az bir değere karşılık satanlar..." ifadesinden anlaşıl

dığı üzere, yüce Allah'ın, "Allah'a inanacak ve O'na ibadet edecekler" yönünde kullarından aldığı ahittir. Ya da maksat, yüce Allah'ın kullarından aldığı ahdi de kapsamına alan her türlü ahittir.

"...şüphesiz, Allah da sakınanları sever." ifadesinde, öz bir söylem tercih edilerek büyük önerme küçük önermenin yerine konulmuştur. Dolayısıyla, ifadenin takdiri açılımı şöyledir: "Allah onu sever; çünkü o, muttakidir, sakınandır; Allah da sakınanları,

muttakileri sever." Demek isteniyor ki, yüce Allah'ın sakınan kullarına yönelik lütfu, onları sevmesidir; sizin iddia ettiğiniz gibi sorumluluklarını kaldırması değil.

Bu ifadeyle vurgulanan anlam şudur: İlahi üstünlük ve saygınlık, bu kadar pespaye değildir ki, her kendini ona nispet eden, her düzenbaz, her kendini beğenmiş onu elde etsin ve ırksal veya ulusal bazda üstünlük iddiasında bulunsun. Tersine, bu onura ve bu üstünlüğe erişmenin şartları vardır. Allah'a verilen söze bağlı kalmak ve dinde takva sahibi olmak gibi. Bu şartlar yerine gelince, Allah'ın sevgisi kazanılarak, Allah'ın velayeti altına girilerek saygınlık ve üstünlük elde edilmiş olur. Bu da, sadece Allah'ın muttaki kullarının erişebileceği bir onurdur. Belirtisi de, dünyayı ve dünyada yaşayanların zihniyetini bayındır kılan ve ahiretteki derecelerini yükselten mutlu bir hayat ve ilahi yardımdır.

İlahi üstünlük ve saygınlık budur işte. İlahi üstünlük ve saygınlık, demek değildir ki, Allah'ın iyi ve kötü kulları bir kavmi omuzlayacaklar, onlar da serbest olacaklar, dilediklerini yapacaklar, bir gün; "Ümmiler konusunda bize bir vebal yoktur.", bir gün; "Biz insanlardan ayrı olarak Allah'ın dostlarıyız."4, bir başka gün de; "Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz."5 diyecekler ve bu düşünce,

4- "De ki: Ey Yahudiler, eğer siz, insanlardan ayrı olarak yalnızca sizlerin Allah'ın dostları olduğunuzu öne sürüyorsanız..." (Cuma, 6)

5- "Yahudi ve Hıristiyanlar dediler ki: Biz Allah'ın çocukları ve sevdikleriyiz." (Mâide, 18)

onları yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, çevreyi ve insan soyunu imha etmeye yöneltecektir!

(Al-i İmran / 77) "Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere karşılık satanlar..."

Bu ifade, önceki ayette işaret edilen hükme ilişkin bir gerekçe niteliğindedir. Buna göre; ilahi saygınlık ve üstünlük, Allah'ın ahdine vefa edenler ve sakınanlara özgüdür. Onların dışındaki Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere satan kimseler için onur ve saygınlık söz konusu değildir.

Allah'ın ahdini bozmak ve takvayı terk etmek, dünyanın çekici süslerinden yararlanmaya yönelik bir davranış olduğu ve dünya tutkularının ahiret nimetlerine tercih etmek anlamına geldiği için, burada dünya metaının ahde vefa ve takvanın yerine konulması ve ahdin dünya metaıyla değiştirilmesi söz konusudur. Bu yüzden onların bu davranışları ticari alış verişe benzetilmiş, Allah'ın ahdi

meta karşılığı satılan bir olgu gibi gösterilmiştir. Az bir şeyden ibaret olan dünya metaı da "az bir değer" olarak isimlendirilmiştir. Ayette geçen "iştira" satış demektir. "Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere karşılık satanlar..." demek, yâni ahdi ve yeminlerini dünya metaı ile değiştirenler demektir.

"İşte onlar için ahirette hiçbir pay yoktur, kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz..." İfadenin orijinalinde geçen "halak" kelimesi pay, "tezkiye" kelimesi de, sağlıklı ve uygun bir şekilde büyütüp geliştirmek ve olgunlaştırmak demektir. Bu gruba giren insanlara ilişkin olarak sayılan nitelikler, "Hayır, kim ahdine vefa eder ve sakınırsa..." ayetinde işaret edilen gruba ilişkin niteliklerin tam kar-şıtı olduğuna ve bu niteliklerin birtakım olumsuz neticeleri olduğuna göre şu sonuçları çıkarabiliriz:

1-Uzaklık gösteren "ulaike" (onlar) işaret zamirinin kullanılması, bunların Allah'a yakın olmadıklarını vurgulamak içindir. Buna karşın ahde vefa edip sakınanlar, yüce Allah'ın kendilerini sevdiği için, Allah'a yakındırlar.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 169

2-Yüce Allah'ın birini sevmesinin sonucu, ahirette pay sahibi olması, kıyamet günü Allah'ın onunla konuşması, ona bakması, onu yüceltmesi ve onu bağışlaması (acı azabı ondan kaldırması) dır.

Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini çiğneyenlere ilişkin olarak yüce Allah'ın saydığı niteliklerse üç hususta belirginleşmektedir:

Birincisi: Ahirette onlar için bir pay yoktur. "Son" anlamına gelen "ahiret"ten maksat, "son yurt"tur. (Niteliğin nitelenenin yerine geçmesine bir örnek.) Bununla ölümden sonraki hayat kastedilir. Nitekim "dünya" ile de, ölüm öncesi dünya hayatı kastedilir.

Ahirette paysız kalışlarının nedeni, dünya payını ona tercih etmeleridir. Bundan da anlaşılıyor ki, az değerden maksat dünyadır. Bundan önce, az değeri dünya metaı
şeklinde tefsir etmemizin
sebebi, yüce Allah'ın bunu azlıkla nitelediği gibi, dünya metaını da az olarak nitelemesidir: "De ki: Dünyanın metaı azdır." (Nisâ, 77) Kaldı ki, dünya metaı, bizzat dünyanın kendisidir.

İkincisi: Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz ve onlara bakmaz. Bunun tam karşısında ise, muttakilere yönelik ilahi sevgi yer alır. Çünkü sevgi, buluşma ve kavuşma zamanında sevenin sevilene bakması ve onunla konuşması yoluyla haz almasını gerektirir.

Allah onları sevmediğine göre, buluşma ve kavuşma günü olan kıyamet günü, onlarla konuşmaz, yüzlerine bile bakmaz. Önce konuşmanın, ardından bakmanın söz konusu edilmesi, aralarında bir kuvvet ve zaaf farkının olmasından dolayıdır. Çünkü konuşma esnasındaki iletişim, bakışmadakinden daha fazladır. Demek isteniyor ki, çok veya az hiçbir şekilde onları onurlandırmayız.

Üçüncüsü: Allah, onları yüceltmez ve elem verici azap onlar içindir. İfadenin mutlak ve belirsiz bırakılmış olması, dünya ve ahiret hayatını kapsayan bir yüceltme ve azaptan söz edildiğini gösteriyor.

(Al-i İmran / 78) "Onlardan bir bölük de vardır ki, kitabı okurken dillerini eğip bükerler, siz onu kitaptan sanasınız diye. Oysa o, kitaptan değildir." Ayetin orijinalinde geçen "yelvune" fiilinin mastarı olan "leyy" kelimesi, ipi bükmek demektir. Baş ve dil için kul-lanıldığında, başı ve dili sağa sola eğip bükmek anlamını ifade eder. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "...başlarını yana çevirirler..." (Müna-fikun, 5), "...dillerini eğip bükerek..." (Nisâ, 46) Ayetin zahirinden anlaşıldığı kadarıyla bununla şu kastediliyor: Bunlar, Allah'a atfettikleri birtakım uydurma sözleri kutsal kitabı okur gibi melodili bir tarzda okuyorlardı. Böylece bu sözler kitaptan olmadığı halde insanların bunların kitaptan olduğunu sanmalarını amaçlayan bir hileye başvuruyorlardı.

Ayetin akışı içinde üç kere "kitap" sözcüğünün geçmesi, karışıklığı önleme amacına yöneliktir. Birincisinden maksat, kendi elleriyle yazıp Allah'a nispet ettikleri kitaptır. İkincisinden maksat, yüce Allah'ın vahiy yoluyla indirdiği kitaptır. Üçüncüsünden maksat da yine ikincisidir. Bu iki anlamın birbiriyle karıştırılmaması ve "Allah'ın kitabının, şu uydurmalarla aynı kefeye konulmayacak kadar yüce olduğu" mesajı verilmesi için bu sözcük tekrarlanmıştır. Bunu "kitap" sözcüğünün nedensellik ima eden niteliksel an-lamından çıkarabiliriz.

"O, Allah katındandır, derler. Oysa o, Allah katından değildir." Bu ifadede de "Allah" lafzının tekrarlanması benzeri bir amaca yöneliktir. Demek isteniyor ki: "O, gerçek ilah olan ve haktan başka söz söylemeyen Allah katından değildir." Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: "Ben hakkı söylerim." (Sâd, 84)

"Bildikleri halde Allah'a karşı yalan söylerler." Yüce Allah'ın vahyine nispet ettikleri sözleri yalanlamaya yönelik birinci yalanlamadan sonra yer alan bir diğer yalanlamadır. Çünkü onlar, kendi uydurmalarını da kitabı okudukları makamda okuyarak insanların kafasını karıştırıyorlardı. Yüce Allah, onların bu planlarını

şu sözleriyle
bozdu: "Oysa o, kitaptan değildir." Ayrıca onlar, dilleriyle de

bunun Allah katından olduğunu söylüyorlardı. Yüce Allah, önce onları
şu sözlerle yalanladı: "Oysa o, Allah katından değildir." Sonra da şöyle buyurdu: "Allah'a karşı yalan söylerler." Sonuç itibariyle önce şu husus vurgulanmış oldu: Yalan, onların karakterleri ve tıynetleridir. İkincisi: Bu yalan, meseleyi karıştırmış olmalarından kaynaklanmıyor; tersine, onlar bilerek ve bilinçli olarak yalan söylüyorlar.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

ed-Dürr-ül Mensur adlı eserde, "De ki: Ey kitap ehli, bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin." ayetiyle ilgili olarak İbni Cerir'in Süddi'den şöyle rivayet ettiği geçer: **"Sonra Resulullah (s.a.a), Necran Hıristiyanlarından oluşan heyeti çağırdı ve onlara şöyle dedi: Ey kitap ehli, bizimle sizin aranızda eşit ve ortak olan bir kelimeye gelin."** (c.2, s.40)

Ben derim ki: Yine aynı eserde, aynı anlamı içeren bir rivayet, İbn-i Cerir kanalıyla Muhammed b. Cafer b. Zübeyir'den aktarılmıştır. Rivayetin zahiri, ayetin Necran heyeti hakkında indiğini göstermektedir. Biz surenin başlangıcında, surenin seksen küsür ayetinin Necran Hıristiyanları hakkında indiğini vurgulayan rivayeti aktardık. Bu ayet de seksenden önce olduğuna göre, bu kapsama girer.

Bazı rivayetlerde, Peygamberimizin (s.a.a) Medineli Yahudileri, cizye vermeyi kabul edinceye kadar aralarında eşit olan kelimeye davet ettiği belirtilir. Bu, ayetin Necran heyeti hakkında inmiş olmasıyla çelişmez.

Sahih-i Buharî'de, kendi isnadıyla İbn-i Abbas'ın Ebu Süfyan'dan aktardığı uzunca bir rivayette, Peygamberimizin (s.a.a) Roma Kralı Herakliyus'a yazdığı bir mektuptan söz edilir. Ebu Süfyan der ki: "Sonra Herakliyus Resulullah'ın kendisine yazdığı mektubu istedi. Mektubu okuyunca onda şöyle yazıldığını gördü:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi Muhammed'den Roma büyüğü Herakliyus'a: Selam olsun hidayete tabi

olanlara. İmdi ben seni, İslam'ın çağrısına davet ediyorum. Müslüman ol, esenliğe kavuş. Müslüman ol ki, Allah sana iki kere ecir versin. Eğer bu çağrıma yüz çevirirsen, bütün Bizans köylülerinin günahı senin boynunadır. "Ey kitap ehli, bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin; Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim... Şahit olun, biz gerçekten Müslümanlarız..." (c.4, s.57)

Ben derim ki: Bu hadisi, Müslim de rivayet eder. Suyuti de ed-Dürr-ül Mensûr'da Nesai'den, Abdurrezzak ve İbn-i Ebu Hatem ise, İb-n-i Abbas'tan aktarırlar.

Denildiğine göre, Peygamberimizin (s.a.a) Mısır Kıptilerinin büyüğü Mekukas'a gönderdiği mektup da, "Ey kitap ehli, bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin" ayetini içeriyordu. Bugün elimizde Resulullah'a (s.a.a) nispet edilen ve Kufi hattıyla yazılmış bulunan bir mektup vardır. Mektup Herakliyus'a gönderilen mektuba benzemektedir. Bunun fotoğrafı çekilerek çoğaltılmış ve şu anda birçoklarının ellerinde bulunmaktadır.

Her halükarda tarihçiler, Resulullah'ın (s.a.a) hicretin altıncı yılında Kayser, Kisra ve Necaşi gibi krallara mektuplar yazdığını ve elçiler gönderdiğini belirtirler. Bu durum, tefsirini sunduğumuz ayetin hicretin altıncı yılında veya ondan önce inmiş olmasını gerektirir. Oysa Ta-beri, İbn-i Esir ve Makrizi gibi tarihçiler Necran Hıristiyanlarının hicretin onuncu yılında Peygamberimize (s.a.a) bir heyet gönderdiklerini belirtirler. Ebu-l Fida, "el-Bidaye ve'n-Nihaye"de söz konusu heyetin hicretin dokuzuncu senesinde geldiğini belirtir. Aynı şey, "es-Siret-ul Halebiye"de de geçer. Bunlar, ayetin hicretin dokuzuncu veya onuncu senesinde inmiş olmasını gerektirir.

Bazıları; "Ayet, hicretin ilk yıllarında inmiştir." demişlerdir. Az sonra yer vereceğimiz rivayetlerde buna işaretler vardır. Diğer bazıları, ayetin iki kere indiğini söylemişlerdir. Bu görüşü Hafız İbn

ları, ayetin iki kere indiğini söylemişlerdir. Bu görüşü Hafız İbn-i Cerir aktarmıştır.

Surenin girişinde de belirttiğimiz gibi, ayetlerin akışı arasındaki bütünlüğün ortaya koyduğu husus şudur: Bu ayetler, hicretin dokuzuncu senesinden önce inmiştir. Necran Hıristiyanlarından oluşan heyet de hicretin altıncı yılında veya daha önce gelmişler. Romalılar, Kıptiler ve Farsların büyüklerine mektuplar yazılırken kapı komşusu Necranlılara göz yumulması akla uygun düşmüyor.

Rivayette dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da, mektubun "Bismillahirrahmanirrahim" (Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla) ifadesiyle başlamasıdır. Bundan, Necranlı heyetin kıssasıyla ilgili Beyhaki'nin "ed-Delail" adlı eserinden nakledilen ve bizim de yer verdiğimiz bazı rivayetlerdeki problem de anlaşılmaktadır. Bu rivayetlere göre, Peygamberimiz (s.a.a) Neml suresinin inişinden önce Necranlıla-ra şu ifadeleri içeren bir mektup yazmıştır:

"İbrahim'in, İshak'ın ve Yakub'un ilahı Allah'ın adıyla. Allah'ın elçisi Muhammed'den Necran Kardinaline: Eğer Müslüman olursanız, ben sizden dolayı
İbrahim'in, İshak'ın ve Yakub'un ilahı Allah'a
hamd ederim. İmdi ben sizi kula kulluktan Allah'a kulluğa, kulların yönetsel velayetinden Allah'ın yönetsel velayetine çağırıyorum. Eğer bunu kabul etmezseniz, bu durumda cizye vermeniz gerekir. Eğer bundan da yüz çevirirseniz, size savaş ilan ederim. Vesselam..."

Ancak ne var ki, Neml suresi Mekke inişlidir. Ayetlerinin içeriği, onun hicretten önce indiğine ilişkin bir nassın kanıtsallığına sahiptir. Dolayısıyla Necran kıssasının Neml suresinin inişinden önce gerçekleştiğini kabullenmek mümkün değildir. Kaldı ki mektupta, cizye ve savaş ilanı gibi hususlara yer verilmiştir ki, bunları Mekke dönemi çerçevesinde izah etmek mümkün değildir. Doğrusunu yüce Allah bilir.

ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde, Taberani'nin İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet ettiği geçer: Resulullah (s.a.a), kafirleri şu ifadeleri içe

ren mektuplarla davet ederdi: "Bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin..." (c.2, s.40)

Yine ed-Dürr-ül Mensur tefsirinde, "Ey kitap ehli, İbrahim hakkında ne diye çekişip tartışıyorsunuz?..." ayetiyle ilgili olarak İbn-i İshak, İbn-i Cerir ve Beyhaki'nin (ed-Delail'de) İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet ettikleri kaydedilir: Necran Hıristiyanları ve Yahudi hahamları Resulullah'ın yanında bir araya geldiler ve onun huzurunda tartıştılar. Hahamlar; "İbrahim Yahudiydi." dediler. Hıristiyanlar da; "İbrahim Hıristiyandı." dediler. Bunun üzerine yüce Allah onlar hakkında şu ayetleri indirdi: "Ey kitap ehli, İbrahim konusunda ne diye çekişip tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ancak ondan sonra indirilmiştir... Allah da mü'minlerin velisidir." Ebu Rafi el-Kurazi6 dedi ki: "Ey Muhammed, Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'ya taptıkları gibi bizim de sana tapmamızı mı istiyorsun?"

Necran Hıristiyanlarından bir adam: "Sen bunu mu istiyorsun ey Muhammed?" diye sordu. Resulul-lah Efendimiz (s.a.a) buyurdu ki: "Allah'tan başkasına tapmaktan veya O'ndan başkasına tapmayı emretmekten Allah'a sığınırım. Allah beni böyle bir şeyle göndermedi ve bana böyle bir şeyi emretmedi."

Bunun üzerine yüce Allah onların bu sözlerine bir cevap niteliğinde şu ayeti indirdi: "Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik versin de sonra o, insanlara; "Allah'ı bırakıp bana kul olun." desin."...Artık siz Müslüman olduktan sonra, size küfrü mü emredecek?" Sonra, atalarından, vaat edilen peygamber gelince onu tasdik etmek üzere misak alınışını ve onların bunu kabul etmelerini anlattı ve şu ayeti okudu: "Hani Allah, peygamberlerden kesin bir söz almıştı: ...şahit olanlardanım." (c.2, s.40-41)

Ben derim ki: "Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik versin de sonra..." diye başlayan

6- Kureyze Oğulları Yahudilerinden.

ayetler, akışları itibariyle Peygamberimizden çok Meryem Oğlu İsa'nın durumuna daha uygun düşmekte ve onunla irtibatlı olarak ele alındığında daha rahat anlaşılmaktadır. Ayetleri tefsir ederken, bu konuya açıklık getireceğiz. Dolayısıyla rivayette, ayetlerin Peygamberimizin (s.a.a) hakkında inmiş oldukları şeklindeki değerlendirme, İbn-i Abbas'ın kişisel çıkarsaması ve uyarlaması olsa gerektir. Kaldı ki, Kur'an'ın ifade tarzı, bu tür sözlerin soru-cevap veya hikaye ve ret şeklinde sunulmasını öngörür.

el-Hazin tefsirinde, Kelbi Ebu Salih'ten, o da İbn-i Abbas'tan, yine Muhammed b. İshak kendi isnadıyla İbn-i Şihab'dan Habeşistan'a hicret olayını şöyle rivayet ederler:

"Cafer b. Ebu Talip ile birlikte Peygamberimizin (s.a.a) ashabından bazıları Habeşistan'a hicret edip oraya yerleştikten bir süre sonra Peygamberimiz de Medine'ye hicret etti. Daha sonra Bedir savaşı oldu. Bunun üzerine Kureyşliler Dar-un Nedve'de toplandılar. Dediler ki: "Muhammed'in Necaşi'nin ülkesinde bulunan ashabından, Bedir'de ölen adamlarımıza karşılık olarak intikam alalım. Necaşi'ye hediye olarak sunulmak üzere mal toplayın ki, kavmimizden olup onun ülkesine göç edenleri size versin. Bu iş için de yetenekli iki kişiyi seçin."

Amr b. As'ı ve Amara b. Ebu Muayt'ı, beraberlerinde deri ve başka hediyelerle birlikte gönderdiler. Bu ikisi deniz yoluyla Habeşistan'a

ulaştılar. Necaşi'nin huzuruna varınca onun için secdeye kapanıp ona selam verdiler. Ardından dediler ki: "Halkımız senin için iyi dileklerde bulunuyor ve şükranlarını sunuyorlar. Senin adamlarına da sevgi besliyorlar. Bizi sana gönderdiler ki, senin ülkene sığınan şu adamlar hakkında seni uyaralım. Çünkü onlar, yalancı bir adamın taraftarlarıdır. Bu adam ortaya çıkıp Allah'ın elçisi olduğunu iddia ediyor. Bazı kıt akıllı kimselerden başka da kimsecikler dediklerine inanıp uymuyor. Biz onları sıkıştırdık. Kendi topraklarımızda bir mahallede ablukaya aldık. Oraya girenler açlıktan ve susuzluktan ölmeye başladılar. İşi zorlaşınca amcası

nın oğlunu sana gönderdi ki, senin dinini, krallığını ve halkını ifsat etsin. Onlardan sakın. Onları bize geri ver ki, sizin adınıza biz onların hakkından gelelim. Bunların bozgunculuklarının belirtisi, yanına girdiklerinde senin için secdeye kapanmamaları ve insanların yaptığı gibi sana selam vermemeleridir. Bunun nedeni, senin dinin ve yasalarına uymak istememeleridir."

Necaşi onları çağırdı. Geldiklerinde Cafer kapıda şöyle seslendi: "Yüce Allah'ın hizbi (grubu), içeri girmek için izin istiyor." Necaşi dedi ki: "Şu seslenen adama sözlerini bir daha tekrarlamasını söyleyin." Cafer sözlerini bir kez daha tekrarladı. Bunun üzerine Necaşi şöyle dedi: "Evet, Allah'ın güvencesi ve zimmetiyle içeri girsinler." Amr arkadaşına baktı ve şöyle dedi: "Görüyor musun, nasıl onların diliyle kendilerini Allah'ın hizbi olarak takdim ediyorlar ve Necaşi de onlara nasıl cevap veriyor?!" Bu karşılama, Amr ve arkadaşının moralini bozdu.

Sonra Necaşi'nin huzuruna girdiler, ama ona secde etmediler. Amr b. As atıldı: "Görüyor musun, nasıl büyükleniyorlar ve sana secde etmiyorlar?" Necaşi onlara: "Niye bana secde etmiyorsunuz? Dışarıdan gelip de huzuruma girenlerin yaptığı gibi beni selamlamıyorsunuz?" dedi. Dediler ki: "Biz seni yaratan ve sana krallık veren Allah'a secde ederiz. Biz de putlara taparken böyle selam verirdik. Allah içimizden doğru sözlü birini peygamber olarak gönderdi. Bu peygamber bize, Allah'ın razı olduğu selamlama şeklini öğretti. O da cennet ehlinin selamıdır." Necaşi bunun hak olduğunu, Tevrat ve İncil'de yazılı olduğunu anladı, sonra dedi ki: "Allah'ın hizbi içeri girmek için izin istiyor" diye bağıran hanginizdi?" Cafer: "Ben idim." dedi ve devam etti: "Sen yeryüzündeki kitap ehli krallardan birisin. Senin huzurunda fazla söz söylemek ve haksızlık etmek uygun olmaz. Ben, arkadaşlarım adına konuşmak istiyorum. Bu iki adama da emret ki, biri konuşsun, diğeri sussun. Böylece sen de bizim karşılıklı konuşmamızı dinlersin."

Bunun üzerine Amr, Cafer'e; "Hadi konuş." dedi. Cafer Necaşi'ye dedi ki: "Bu iki adama sor, biz köle miyiz, özgür müyüz? Eğer biz köle isek, sahiplerimizin yanında kalmamız gerekirdi ve sen de bizi geri gönderebilirsin." Necaşi: "Bunlar köle midirler, yoksa özgür müdürler?" diye sordu. Amr; "Saygıdeğer ve özgür insanlardır." dedi. Necaşi; "Kölelikten kurtuldular." dedi. Cafer dedi ki: "Bu ikisine sor, biz haksız yere bir kan mı döktük de bize kısas uygulamak mı istiyorlar?" Amr dedi ki: "Hayır, bir damla kan dökmüş değiller." Cafer dedi ki: "Bu ikisine sor, insanların mallarını haksız yere aldık da geri vermedik mi?" Necaşi; "Eğer kantarlar miktarı borçları olsa, ben öderim." dedi. Amr dedi ki: "Hayır, bir zerre kadar bile borçları yoktur." Necaşi; "Peki onlardan ne istiyorsun?" diye sordu. Amr dedi ki: "Biz ve onlar bir din üzereydik, atalarımızın dinindeydik. Ama onlar bu dini terk ettiler. Başka bir dine uydular. Kavmimiz, onları bize teslim edesin diye bizi gönderdiler."

Necaşi dedi ki: "Sizin üzerinde olduğunuz din neydi ve bunların uydukları nedir?" Cafer dedi ki: "Daha önce tabi olduğumuz din, şeytanın diniydi; Allah'ın ilahlığını inkar ediyor, taşlara tapıyorduk. Daha sonra bağlandığımız din ise, Allah'ın dini olan İslam'dır. Bu dini bize, Allah katından Meryem Oğlu İsa'ya verilen kitabın benzeri ve ona uygun bir kitap getiren Resul tebliğ etti." Necaşi dedi ki: "Ey Cafer, çok önemli bir söz söyledin."

Sonra Necaşi çanların çalınmasını emretti. Bütün papazlar ve rahipler huzurunda toplandılar. Necaşi, onlara şöyle dedi: "Sizi İsa'ya İncil'i indiren Allah adına yemine veriyorum. Sizce, İsa'nın gelişiyle kıyamet günü arasındaki süre içinde, bir elçi gelecek midir?" Dediler ki: "Evet, bize bu elçinin geleceği müjdesi verilmiştir. Bu müjdede deniliyor ki: Ona inanan bana inanmıştır, onu inkar eden beni inkar etmiştir." Necaşi Cafer'e dedi ki: "Bu adam size ne söylüyor, size neyi emrediyor ve size neyi yasaklıyor?" Cafer şöyle dedi: "Bize Allah'ın kitabını okuyor. Bize iyiliği emrediyor ve kötü

lüğü yasaklıyor. İyi komşuluğu, akrabalık bağlarına riayet etmeyi ve yetime iyilik etmeyi emrediyor. Sadece Allah'a ibadet etmemizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamamızı emrediyor."

Necaşi ona şöyle dedi: "Onun size okuduğu şeylerden bana da oku." Cafer, Ankebut ve Rum surelerini okudu. Necaşi'nin ve adamlarının

gözleri yaşlarla doldu. Dediler ki: "Bu hoş kelamdan biraz daha oku." Cafer onlara Kehf suresini okudu.

Amr, Neceşi'yi öfkelendirmek amacıyla; "Onlar İsa ve annesine dil uzatıyorlar." dedi.

Bunun üzerine Necaşi; "İsa ve annesi hakkında ne söylüyorsunuz?" diye sordu. Cafer onlara Meryem suresini okudu. Meryem ve İsa'dan söz edilen bölüme gelince, Necaşi misvakından göze düşebilecek küçüklükte bir çöp tuttu ve; "Allah'a andolsun ki, Mesih sizin söylediğinizden bu çöp kadar bile fazla bir şey söylememiştir." dedi.

Sonra Cafer ve arkadaşlarına dönüp; "Gidin, benim memleketimde serbestçe dolaşabilirsiniz." dedi ve şöyle devam etti: "Size sataşan, size eziyet eden zorbalardan emin olarak topraklarımda dilediğiniz yere gidebilirsiniz." Sonra şunları söyledi: "Müjdeler olsun size! Korkmayın! Bugün İbrahim'in hizbine hiçbir zarar verilmeyecektir."

Amr dedi ki: "Ey Necaşi, İbrahim'in hizbi hangisidir?" Dedi ki: "Şu topluluk ve yanlarından geldikleri arkadaşları ve onlara tabi olanlardır." Müşrikler bunu kabul etmediler ve kendilerinin İbrahim'in dinine mensup olduklarını iddia ettiler. Sonra Necaşi, Amr'ın hediye olarak getirdiği malları geri verdi ve şöyle dedi: "Sizin bu hediyeleriniz rüşvet sayılır. Alın malınızı. Çünkü Allah beni kral yaparken benden rüşvet almadı."

Cafer daha sonraları şöyle derdi: "Oradan ayrıldık ve Habeşistan'da bulunduğumuz süre içinde çok iyi bir komşuluk muamelesiyle karşılaştık." Yüce Allah, bu olayla ilgili olarak, Medine'de bulunan elçisine, müşriklerin İbrahim'le ilgili iddiaları hakkında şu

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 179

ayeti indirdi: "Doğrusu, insanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar ve bu peygamber ile iman edenlerdir. Allah da mü'minlerin velisidir." (Macmuat-un min'et-tefasir, Beyzavî, c.4, s.16-18,

Beyrut baskısı)

Ben derim ki: Bu kıssa başka kanallardan, bu arada Ehli Beyt İmamlarından da rivayet edilmiştir. Uzun olmasına karşın bu kıssaya yer verdik. Çünkü ilk muhacir Müslümanların yaşadıkları mihnetlere ilişkin önemli işaretler içermektedir. Yoksa, bir ayetin iniş sebebi falan değildir.

Tefsir-ul Ayyâşî'de, "İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hıristiyan idi."

ayetiyle ilgili olarak İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilir: Emir-ül Mü'minin dedi ki: "Yahudi değildi, batıya yönelip namaz kılmazdı. Hıristiyan değildi, doğuya dönüp namaz kılmazdı. Hz. Muham-med'in (s.a.a) dini üzere hanifti, Müslüman'dı." (c.1, s.177,

h:60)

Ben derim ki: Daha önce, Hz. İbrahim'in (a.s) Hz. Muhammed' in (s.a.a) -Allah'ın salatı o ikisine ve soylarına olsun- dini üzere oluşunun hangi anlamı ifade ettiğini belirtmiştik. Rivayette Kâbe'ye yönelerek namaz kılma esas alınmıştır. Bilindiği gibi, kıble değişikliği Medine'de gerçekleştirilmişti. Kâbe, Medine'nin güneyine yakın bir noktada bulunuyor. Yahudi ve Hıristiyanların bunu kabul etmekten kaçınmaları, onları başka tarafa yönelmek zorunda bıraktı. Sonuçta, Yahudiler batıda bulunan Kudüs'e ve Hıristiyanlar da doğuya yönelmiş oldular. Dolayısıyla onların bu tavırları, orta yolu temsil eden haktan sapma olarak değerlendirildi. "Böylece sizi orta bir ümmet yaptık..." ayetindeki ifade de bunu destekler niteliktedir. Kısacası burada, latif ve hoş bir değinme söz konusudur.

el-Kafi'de İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "İbrahim (a.s), saf ve katıksız bir mü'mindi; puta tapıcılıktan hiçbir şey ona bulaşmamıştı." (c.2, s.15, h:1)

Mecma-ul Beyan tefsirinde, "Doğrusu, insanların İbrahim'e en yakın olanı,..." ayetiyle ilgili olarak Emir-ül Mü'minin'in şöyle dediği rivayet edilir: "İnsanların peygamberlere en yakın olanları, onların getirdiklerine göre en çok amel edenlerdir." Sonra bu ayeti o-kudu ve şöyle dedi: "Muhammed'in dostu, akrabalık açısından ona uzak olsa da, Allah'a itaat eden kişidir. Muhammed'in düşmanı da, akrabalık açısından ona yakın olsa da, Allah'a isyan e-den kişidir." (c.2, s.458)

el-Kafi (c.1, s.416, h:20) ve Tefsir-ul Ayyâşî'de (c.1, s.177, h:62) İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Onlar (İbrahim'e en yakın olan mü'minler), İmamlar ve onlara uyanlardır."

Tefsir-ul Kummî (c.1, s.105) ve Tefsir-ul Ayyâşî'de (c.1, s.177, h:61) Ömer b. Üzeyne kanalıyla İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Allah'a andolsun ki sizler, Muhammed'in âlindensiniz." De-dim ki: "Sana feda olayım, biz onların kendisinden miyiz?" Üç kere; "Evet siz onlardansınız." diye buyurdu. Sonra bana baktı, ben de ona baktım. Dedi ki: "Ey Ömer, Allah, kitabında şöyle buyuruyor: "Doğrusu insanların İbrahim'e en yakını,..."

Tefsir-ul Kummî'de, "Kitap ehlinden bir bölümü dedi ki: "...inanın..." ayetiyle ilgili olarak İmam Bakır'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Resulullah (s.a.a) Medine'ye hicret ettiğinde Kudüs' e dönerek namaz kılıyordu. Yahudiler bundan hoşlandılar. Yüce Allah, Kudüs'ten Kâbe'ye yönelmesini emredince Yahudiler buna alındılar. Kıble değişikliği öğle namazı esnasında gerçekleşmişti. Bunun üzerine dediler ki: "Muhammed sabahleyin namaz kılarken bizim kıblemize yönelmişti. Şu halde sabah vakti Muhammed'e inene inanın, ama gündüzün sonunda ineni inkar edin." Bununla, Resulullah'ın kıble olarak Mescid-i Haram'a yönelmesini kastediyorlardı. (c.1, s.104)

Ben derim ki: Görüldüğü gibi rivayette, "gündüzün başlangıcında" ifadesi, "inanın" sözünün değil, "inen" sözünün zarfı olarak

kabul ediliyor. Daha önce bu hususla ilgili açıklamalarda bulunduk.

ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde, İbn-i Cerir ve İbn-i Ebu Hatem, Avfi kanalıyla İbn-i Abbas'ın, "Kitap ehlinden bir bölümü..." ayetiyle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet ederler: Yahudilerin bir bölümü dedi ki: "Muhammed'in ashabıyla sabahleyin karşılaştığınızda iman edin. Akşam olunca da kendi namazınızı kılın. Belki; "Bunlar kitap ehlidir; bizden daha iyi bilirler." deyip dinlerinden dönerler."

(c.2, s.43)

Bu rivayet, aynı eserde, Süddi ve Mücahid'den de aktarılmıştır.

el-Kâfi'de, "Allah'ın ahdini... satanlar..." ifadesiyle ilgili olarak İmam Bakır'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Ahit ile ilgili olarak şu ayet inmiştir: "Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir değere karşılık satanlar, işte onlar için ahirette hiçbir pay yoktur, kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları yüceltmez ve onlar için acı bir azap vardır." Ayette geçen "halak" kelimesi "pay" demektir. Ahirette payı olmayan ne ile cennete girecektir?" (c.2, s.28, h:1)

Şeyh, "el-Emali" adlı eserinde kendi isnadıyla Adiy b. Adiy'den,

o da babasından şöyle rivayet eder: "İmru-ul Kays ve Hadramut halkından bir adam, bir arazi konusunda anlaşmazlığa düşüp Resulullah'a (s.a.a) başvurdular. Resulullah buyurdu ki: "Bu arazinin sana ait olduğuna ilişkin bir kanıtın var mı?" "Hayır." dedi. "O halde ona yemin ettireceğiz." buyurdu. Bunun üzerine; "Allah'a andolsun ki, bu durumda o, kesinlikle benim arazimi elimden a-

lır." dedi. Peygamberimiz (s.a.a) buyurdu ki: "Eğer yemin ederek arazini elinden alırsa, yüce Allah'ın kıyamet günü yüzlerine bakmadığı, kendilerini artırmadığı ve acı bir azaba çarptırdığı kimselerden olur." Bunun üzerine adam korktu ve araziyi ona geri verdi. (c.1, s.368)

Ben derim ki: Görüldüğü gibi bu rivayet, ayetin söz konusu olayla ilgili olarak indiğine delalet etmemektedir. Ehl-i Sünnet kanallarıyla aktarılan bazı rivayetlerde ayetin bu olayla ilgili olarak

nallarıyla aktarılan bazı rivayetlerde ayetin bu olayla ilgili olarak indiği belirtiliyorsa da onlara itina edilmez. Çünkü kıssanın konusu hususunda bu rivayetler arasında ihtilaf vardır. Bazı rivayetlerde, yukarıda belirtildiği gibi, olayın İmru-ul Kays ve Hadramutlu bir adam arasında geçtiği belirtilirken, diğer bazısında Eş'as b. Kays ile bir Yahudi arasındaki arazi anlaşmazlığından söz edilir. Bazılarında ise, ayetin kafirlerden biri hakkında indiği ifade edilir. Bu adam pazarda bir mal satmak ister ve bir Müslümanı aldatmak için gerçekte ödemediği yüksek bir miktarı ödediğine ilişkin olarak Allah adına yemin eder. Bunun üzerine yukarıda adı geçen ayet iner.

Daha önce vurguladığımız gibi, bu ayetin zahiri, onun önceki ayetin içeriğinin gerekçesini açıklamaya yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Şu halde, mümkün surette; "Rivayetlerde ayetin kıssaya uyarlanması yapılmıştır." denilmelidir. Yoksa ayet, bu kıssayla ilgili olarak inmiş değildir.

AYETLERİN MEALİ 79-80

79- Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik versin de sonra o, insanlara; "Allah'ı bırakıp bana kul olun." desin. Ama (o şöyle der:) "Kitabı öğrettiğiniz ve okuduğunuz için Rabbaniler olunuz."

80- Ya da size, melekleri ve peygamberleri Rabler edinmenizi emretsin. Artık siz Müslüman olduktan sonra, size küfrü mü emredecek?

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Bu ayetlerin, Hz. İsa'nın durumuyla ilgili ayetlerin hemen ardından gelmesi, bunların kitap ehlinden olan Hıristiyanların Hz. İsa'yla ilgili olarak ileri sürdükleri şeylerin yanlışlığını vurgulamaya yönelik bir ikinci bölüm konumunda olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu ayetler, bir bakıma şu mesajı vermeye yöneliktir: "O, sizin ileri sürdüğünüz gibi değildir. O, ne Rabdir, ne de Rablik iddiasında bulunmuştur." Rab değildir; çünkü o, bir mahluktur, bir insandır; annesi ona hamile kaldı, onu doğurdu, onu beşikte eğitti. Ancak onun da tıpkı Hz. Adem gibi babası yoktur.

Dolayısıyla onun örneği Allah katında Adem'in örneği gibidir. Rablik iddiasında da bulunmadı; çünkü o, kendisine kitap, hüküm ve nübüvvet verilen bir peygamberdi. Durumu bundan ibaret olan bir peygamberin, kulluk tavrının dışına çıkması, Allah'a boyun eğmekten sıyrılarak insanlara; "Beni Rab edinin ve Allah'ı bırakıp bana kul olun." demesi veya kendisi dışında Allah'ın kullarından bir melek veya bir peygamber hakkında böyle bir iddiada bulunması, Allah'ın kullarından biri için hakkı olmayan bir şeyi iddia etmesi veya peygamberlerden biri için Allah'ın ispatladığı bir şeyi olumsuzlaması düşünülemez, böyle bir şey mümkün değildir.

(Al-i İmran / 79) "Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik versin de sonra o, insanlara; "Allah'ı bırakıp bana kul olun." desin." Ayetin orijinalinde geçen "beşer" sözcüğü, "insan" sözcüğünün anlamdaşıdır. Hem tekil, hem de çoğul anlamında kullanılır. Dolayısıyla tek bir insana da, insan topluluğuna da "beşer" denebilir.

"Hiçbir insan..." Ayetin orijinalindeki "beşer" sözcüğünün başındaki "lam" harfi "mülkiyet" bildirir. Demek isteniyor ki, hiçbir beşer böyle bir şeye malik değildir. Yâni, hiçbir beşerin böyle bir hakkı yoktur. Şu ayetlerdeki kullanım buna ilişkin bir örnektir: "Bu konuda söz söylememiz bize yakışmaz." (Nur, 16) "Hiçbir peygambere, emanete ihanet yaraşmaz." (Âl-i İmrân, 161)

"Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik versin de..."

ifadesi, cümle içinde "kane" edatının ismi konumundadır. Ancak bu ifade daha çok kendisinden sonraki "sonra o, insanlara... desin." ifadesi için bir hazırlık niteliğindedir. Cümlede yer almaması durumunda da anlamın tamam olması mümkün olmasına karşın böyle bir hazırlık nitelikli ifadeye yer verilmesi, "Hiçbir insana yakışmaz ki..." sözüne farklı bir anlam kazandırmaya yöneliktir. Eğer; "Hiçbir insana yakışmaz ki, insanlara... desin." şeklinde bir ifade kullanılsaydı, bunun anlamı şöyle olurdu: "Bunu fısk ve azgınlık sonucu söylemesi mümkün olsa da ona böyle bir hak verilmemiştir." Ancak; "Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik versin de sonra o, insanlara... desin." şeklinde bir ifade kullanıldığında şöyle bir anlam elde edilmiş olur: "Allah'ın ona bilgi ve bu bilgiye yönelik derin kavrayış (fıkıh) vermesi, onu Rabbani terbiyeyle eğitmesi, onun kulluk tavrının dışına çıkmasına izin vermez; hakkı olmayan, yetkisinde bulunmayan bir davranışta bulunmasına müsaade etmez."

Nitekim yüce Allah Hz. İsa (a.s) hakkında bir başka yerde şöyle buyuruyor: "Allah; "Ey Meryem oğlu İsa!" dedi, "Sen mi insanlara; "Allah'tan başka, beni ve annemi iki ilah edinin." dedin?" O; "Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz." dedi." (Mâide, 116)

Buradan hareketle, "Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik versin de sonra o, insanlara... desin." ifadesi yerine; "Allah'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği hiçbir insana yakışmaz ki, insanlara... desin."

ifadesinin kullanılmamasının hikmetini kavrıyoruz. Çünkü ikinci ifade, böyle bir şeyin onun için yasanmadığını, onun buna hakkı olmadığını bildirir. Ama birinci ifade, bunun kesinlikle imkansız olduğunu, yâni, Rabbani eğitim ve ilahi hidayetin amacından asla sapmayacağını bildirir. Şu ayet de bu anlamı vurgulamaya yöneliktir: "Bunlar, kendilerine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer onlar (yâni Peygamberimizin kavmi), bunları tanımayıp inkar ederlerse, zaten biz, bunları inkar etmeyen bir topluluğu bunlara vekil kılmışızdır." (En'âm, 89)

Bu anlamı kısaca şu şekilde ifade edebiliriz: Bir insanda bu ilahi nimetler ile onun insanları kendisine kul olmaya davet etmesi bir arada olmaz. Yâni, hem bir insana kitap, hüküm ve peygamberlik verilecek, hem de o, insanlara; "Allah'ı bırakıp bana kul olun." diyecek; bu, olur bir şey değildir. Dolayısıyla tefsirini sunduğumuz ayet, akışı itibariyle bir açıdan şu ayete benzemektedir: "Ne Mesih, Allah'ın bir kulu olmaktan çekinir, ne de yakınlaştırılmış

melekler... Çekinip büyüklük taslayanlarıysa, acı bir azapla azaplandıracaktır ve onlar kendileri için Allah'tan başka bir koruyucu dost ve yardımcı bulamayacaklardır." (Nisâ, 172-173) Bu ayetten şu anlam elde ediliyor: Mesih ve yakınlaştırılmış melekler, Allah'a ibadet etmekten çekinmeyecek kadar yücedirler, saygındırlar. Çünkü Allah'a ibadet etmekten çekinmek, acı azabı gerekli kılar. Oysa yüce Allah, saygın peygamberlerine ve yakınlaştırılmış meleklerine azap etmekten münezzehtir.

Eğer desen ki: "...sonra o, insanlara... desin." ifadesinde yer alan "sonra" sözcüğü tehir ifade eder. Bu da, sizin yukarıda işaret ettiğiniz beraberlikle çelişen bir durumdur.

Ben de derim ki: Bizim işaret ettiğimiz beraberlik, anlamdan çıkan sonuçtur. Bir zamanla sınırlı olan, bitişik zamanlarda bulunan iki şey arasında beraberlikten ve birliktelikten söz etmek mümkün olduğu gibi, ardışık zamanlarda olan iki şey arasında da bir tür beraberlikten söz edilebilir.

"Allah'ı bırakıp bana kul olun." ifadesine gelince; ayette geçen "i-bad" kelimesi, "abiyd" gibi "abd"in çoğuludur. "İbad" ile "abiyd" arasındaki fark şudur: "İbad", çoğunlukla yüce Allah'a nispet edilen hususlarda kullanılır. Örneğin; "ibadullah" (Allah'ın kulları) denilmesine karşın genellikle "ibadunnas" denmez. Daha çok "abiydunnas" (insanların köleleri, kulları) denir. "...bana kul olun." ifadesinin "Allah'ı bırakıp" sözüyle kayıtlandırılması zorunlu bir kayıttır. Çünkü yüce Allah, ancak sırf kendisine yönelik olan ibadeti kabul eder. Nitekim bir ayette şöyle buyurmuştur: "Haberin olsun; halis olan din yalnızca Allah'ındır. O'ndan başka veliler edinenler; "Biz, bunlara sırf bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz." derler. Elbette Allah, ihtilaf ettikleri şeyler hakkında aralarında hüküm verecektir. Gerçekten Allah, yalancı, inkarcı kimseyi hidayete erdirmez." (Zümer, 3) Burada yüce Allah, Allah'a yakınlaşma, Allah'a yönelik tevessül edinme ya da Allah katında şefaatçi bulma gerekçesiyle bile olsa, Allah'a yönelik ibadetle birlikte başkasına da ibadet eden kimselerin ibadetlerini reddetmiştir.

"Ama (o şöyle der:) "Kitabı öğrettiğiniz ve okuduğunuz için Rabbaniler olunuz." "Rabbani" sözcüğü "Rabbe mensup" demektir. Burada fazladan "elif" ve "nun" harflerine yer verilmiştir ki, (yâni "Rabbiyy" yerine "Rabbani" denilmiştir ki) tebcil anlamını ifade etsin. Gür sakallı birine ("lehyiyy" yerine) "lehyani" denilmesi gibi. Şu halde "Rabbani"nin anlamı, "kendini şiddetle Rabbe tahsis eden, O'na ibadet etmekle, kulluk sunmakla çok uğraşan"dır. Ayetin orijinalinde geçen "bima kuntum" ifadesinin başındaki "ba"

harf-i cerri nedensellik, "ma" harfi de mastarlık bildirir. Dolayısıyla ifade için "der" sözcüğü de takdir edilerek şu şekilde anlamlandırılır: "Ama o der ki: Kitabı insanlara öğrettiğiniz ve onu kendi aranızda okuduğunuz için Rabbaniler olunuz."

"Okumak" olarak anlamlandırdığımız "diraset" sözcüğü, "öğretmek" ten dar kapsamlıdır. Bu kavram, genellikle kitaptan oku

yarak öğrenmek anlamında kullanılır. Ragip el-İsfahani der ki: "Derese'd-daru, evin izi, eseri kaldı demektir. Bir şeyin izi ve eserinin kalması, kendisinin silinmesi demektir. Bu yüzden "durus" sözcüğü, "silinme" olarak açıklamıştır. Yine "derese'l-kitabu" ifadesi de bu şekilde anlamlandırılmıştır. "Derestu'l-ilme", izini, eserini hıfzetmek suretiyle ilmi elde ettim, demektir. İlmin izi ve eserinin elde edilmesi, sürekli okumakla sağlandığına göre bu kelime, sürekli okumak anlamında kullanılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "ve deresû mafîhi=İçinde olanı okudular da." (A'râf, 169) "Kitabı öğrettiğiniz ve okuduğunuz için..." (Âl-i İmrân, 79) "ma ateynahum min kutubin yedrusûneha=Biz onlara okuyacakları kitaplar vermemiştik." (Sebe', 44)" Ragıp'tan nakledilen alıntı burada sona erdi.

Sözün özü: Durumu bundan ibaret olan bir insan, sizi öğrettiğiniz ve okuduğunuz kitabın içerdiği ilahi temel bilgilere iman etmeye, onlara kesin bir inançla bağlanmaya, kitabın kapsadığı üstün ahlak ve huyları edinmeye, insanları çağırdığınız salih amelleri işlemeye çağırır ki, bu şekilde Rabbinize kuvvetle bağlanasınız ve Rabbani alimler olasınız.

Ayette geçen "öğrettiğiniz ve okuduğunuz..." sözünün geçmiş zaman kipiyle kurulmuş olması, bu işin gerçekten yapıldığına delalet eder. Bu da gösteriyor ki ayet, kitap ehlinden Hıristiyanların; İsa'nın onlara, kendisinin Allah'ın oğlu -Hıristiyanlar arasındaki farklı yorumlarıyla- ve kelimesi olduğunu söylediği yönündeki iddialarını çürütmeye yöneliktir. Şöyle ki: İsrailoğullarının elinde semavi bir kitap vardı; bu kitabı öğretiyor ve okuyorlardı. Ancak onlar, tahrif ve değiştirmeye kadar varan bir şekilde bu kitap konusunda ayrılığa düşmüşlerdi. Hz. İsa (a.s) da, onların kitapla ilgili olarak ihtilaf ettikleri bazı
şeyleri onlara açıklamak ve onlara ha-
ram kılınan bazı
şeyleri onlara helal etmek üzere gönderilmişti.
Kısacası; onları, okuyup anlama ve öğretme görevlerini hakkıyla

yerine getirmeye, yâni Allah'ın kitabını öğreten ve anlamak için okuyan Rabbaniler olmaya davet etmek üzere gönderilmişti.

Ayetin bir şekilde Peygamber Efendimize uyarlanması da mümkündür. Çünkü onun davetinin de Allah'ın kitabının öğreten ve okuyan Ehl-i Kitapla ilgisi vardı. Ancak Hz. İsa'ya uyarlanması önceliklidir. Çünkü onun risaleti, Resulullah Efendimizin (s.a.a) aksine, sırf İsrail-oğullarına özgüydü.

Nuh, İbrahim ve Musa gibi kitap ve şeriat sahibi çığır açıcı (ulu'l-azm) diğer peygamberlere gelince; ayetin işaret ettiği hususun onlarla bir ilgisi yoktur.

(Al-i İmran / 80) "Ya da size, melekleri ve peygamberleri Rabler edinmenizi emretsin." Bu ifadedeki "emretsin" sözü, orijinalini mensup olarak (ye'murekum) okuyan meşhur kıraate göre, önceki ayetteki "de-sin" (yekûle) sözüne atfedilmiştir. Nitekim, Sabiiler gibi Ehl-i Kitap kapsamına giren bazı gruplar meleklere tapıyor ve bunu dinsel çağrıya dayandırıyorlardı. Yine cahiliye Arapları da meleklerin Allah'ın kızları olduklarını söylerken, bir yandan da Hz. İbrahim'in

(a.s) dini üzerine olduklarını söylemekten de geri kalmıyorlardı. Melekleri Rabler edinmekle ilgili nesnel durum bundan ibarettir. Peygamberlerin Rabler edinilmesine gelince; Yahudilerin Uzeyr ile ilgili yaklaşımları buna bir örnektir. Kur'an'da onların; "Uzeyr, Allah'ın oğludur." (Tevbe, 30) dedikleri hikaye edilir. Oysa Hz. Musa

(a.s) böyle bir yaklaşım içine girmelerine izin vermemiştir. Tevrat'ta da Rabbin tekliğinden başka bir şey anlatılmaz. Musa böyle bir şeye cevaz vermiş olsaydı, onu emretmiş olurdu. Allah'ın peygamberini böyle bir şeyden tenzih ederiz.
İki ayet arasında, yâni "...sonra o, insanlara; "Allah'ı bırakıp bana kul olun." desin." ifadesiyle, "Ya da size, melekleri ve peygamberleri Rabler edinmenizi emretsin." ifadesi arasında ifade akışı açısından iki farklılık vardır: Birincisi: Birinci ayette kendilerine emir yöneltilenler, insanlardır; ikincisinde ise, muhataplardır.

İkincisi: Birinci ayette emredilen şey, kulluk sunmak; ikincisinde ise, Rabler edinmektir.

Birincisinin gerekçesine gelince; ifadenin akışı, Hıristiyanların Hz. İsa'ya kulluk sunmalarına, onun açıkça ilah olduğunu söylemelerine ve bunu onun yaptığı çağrıya dayandırarak, İsa'nın

kendilerine; "Bana kul olun." dediğini iddia etmelerine yönelik bir itiraz niteliğindedir. Bu, İsa'dan başkaları hakkında söylenen anlamıyla, melekleri ve peygamberleri Rabler edinmekten farklıdır. Çünkü melekler ve peygamberler hakkında söylenen, sadece gerekleri itibariyle ilahlıkla çelişmektedir, açıktan değil. Bu yüzden de "ilahlar" denilmemiş, "Rabler" denilmiştir.

İkincisinin gerekçesine gelince de; "...bana kul olun." ile "...Rab-ler edinmenizi emretsin." ifadeleri, emir olmaları nedeniyle birilerini ilgilendirecekse, öncelikle kitap ehlinden ve Araplardan bu ayetlere muhatap olanları ilgilendirmesi gerekir. Ancak ne var ki, ilk ayette "desin" ifadesi geçiyor. "Demek", "söylemek" ise yüz yüze konuşmayı gerektirir. Oysa ayetin indiği sırada hazır bulunanlar bu olayın gerçekleştiği sırada hazır değildiler. Dolaysıyla, "sonra size... desin" şeklinde bir ifade kullanılamayacağına göre, "sonra insanlara... desin." ifadesinin kullanılması bir zorunluluktur.

Ama ikinci ayette geçen "emir" lafzı için farklı bir durum söz konusudur. Çünkü "emir" yüz yüze konuşmayı her zaman için gerektirmez. Karşı tarafın hazır olmaması durumunda da "emir" gerçekleşebilir. Dolayısıyla, ulusal kan bağının devam etmesi durumunda bir ulusun geçmiş kuşaklarına yöneltilen emir, sonraki kuşakları için de geçerlidir, onları da ilgilendirir. Oysa "söyleme" lafzı için bu durum söz konusu değildir. Çünkü "söyleme" kavramı, ona "sırf anlatma" gibi bir anlam kazandırmazsak, ilk önce akla gelen anlamı itibariyle ancak "sesi duyurmak"la gerçekleşebilir. Bu da, yüz yüze konuşmayı, hazır bulunmayı gerekli kılar.

Dolayısıyla bu ayetlerin akışında asıl olan, hazır bulunmak ve top-luluğa hitap etmektir. "Ya da size... emretsin." ifadesinde olduğu gibi.

"Artık siz Müslüman olduktan sonra, size küfrü mü emredecek?" Ayetin zahiri, kitap ehlinden peygamberliğe inanan veya "hanif" olduklarını iddia eden cahiliye Arapları gibi kendilerini peygamberlere nispet eden herkese yönelik bir hitap olduğunu gösteriyor. İfade, varsayıma ve takdire dayalı olarak söylenmiştir. Dolayısıyla şöy-le bir anlam elde ediyoruz: Siz, ancak kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verilen bu insanın çağrısına olumlu karşılık verdiğinizde Allah'a teslim olanlar (Müslümanlar), İslam ziynetiyle süslenenler, onun boyasıyla boyananlar olursunuz. Bu durumda onun size küfrü emretmesi, sizi yüce Allah'ın izniyle ilettiği doğru yoldan saptırması nasıl mümkün olabilir?!

Buradan hareketle anlıyoruz ki, "İslam"dan maksat, bütün

peygamberler tarafından tebliğ edilen Allah'ın tek dini olan tevhit dinidir. "İslam" kavramını içeren ayetlerin, bu anlamı vurgulamaya dönük olması da bunu gösterir: "Allah katında din, İslam'dır." (Âl-i İmrân, 19) İleride tefsirini sunacağımız şu ayet de buna örnek gösterilebilir: "Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar?... Kim İslam'dan başka bir din ararsa, asla ondan kabul edilmez. O, ahirette de kayba uğrayanlardandır." (Âl-i İmrân, 83-85)

Bazı tefsir bilginleri, ayetlerin nuzül sebebine ilişkin bir rivayete dayanarak, "Hiçbir insana yakışmaz ki..." diye başlayan iki ayette kastedilenin Peygamber Efendimiz (s.a.a) olduğunu söylemişlerdir. Bu rivayette özetle şöyle deniyor: "Ebu Rafi el-Kurazi ve Necran Hıristiyanlarından bir adam Peygamber Efendimize dediler ki: "Sen bizden, sana ibadet etmemizi mi istiyorsun, Ey Muhammed?" Bunun üzerine yüce Allah, "Hiçbir insana yakışmaz ki..." diye başlayan iki ayeti indirdi. Söz konusu müfessirler, bu görüşlerini, iki ayetin sonunda yer alan "Artık siz Müslüman olduktan

sonra..." ifadesiyle destekliyorlar. Çünkü İslam, Hz. Muhammed'in

(s.a.a) getirdiği dindir diye.
Ne var ki, bu değerlendirmede, Kur'an terminolojisinde bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri tevhit dini anlamında kullanılan "İslam" kavramıyla, Kur'an'ın iniş döneminden sonraki dönemlerde Müslümanlar arasında kullanılan "İslam" kavramı birbirine karıştırılmıştır. Ki biz, daha önce bu hususta birtakım açıklamalarda bulunduk.

AYETLERLE İLGİLİ TAMAMLAYICI BİRKAÇ KONU

1-İsa ve Annesinin Kıssası Kur'an'da Nasıl Geçer?

İmran'ın karısı, Mesih'in annesi İmran kızı Meryem'e hamile kalır. Karnındaki bebeği, doğurduğu zaman özgür kılınmış olarak mescide hizmet etmek üzere adar. O, karnındaki bebeğin erkek olduğunu sanır. Çocuğu doğurup kız olduğunu anlayınca üzülür, iç geçirir. Sonra ona, "hizmet eden kadın" anlamına gelen "Meryem" adını verir. Meryem doğmadan önce babası ölür. Annesi onu mescide getirir ve kahinlere teslim eder. Hz. Zekeriya da aralarındadır. Onun sorumluluğunu yüklenme hususunda birbirleriyle tartışırlar. Sonunda kura çekme hususunda anlaşırlar. Kura amacıyla oklar çektiklerinde kura Zekeriya'ya çıkar. Bunun üzerine Zekeriya onun sorumluluğunu üstlenir. Erişkinlik çağına gelince, onu diğer kahinlerden ayıracak şekilde araya bir perde çekerler. Meryem bu özel bölmede Allah'a ibadet ederdi. Sadece Zekeriya yanına girebilirdi. Zekeriya mihrapta onun yanına girdiği her seferinde yanında bir

rızk bulurdu. Zekeriya; "Bunlar sana nereden geldi ey Meryem?" diye sorardı. O da; "Allah katından. Allah dilediğine hesapsız rızk verir." cevabını verirdi. Meryem (s.a) doğru sözlüydü. Allah tarafından günahlardan korunmuştu, masumeydi. Tertemizdi, arınmış ve seçilmişti. Meleklerin konuştuğu bir muhaddesti. Melekler ona;

"Allah seni seçti ve arındırdı." demişlerdi. O, Rabbine gönülden boyun eğendi ve Allah'ın alemlere olan ayetlerindendi. (Âl-i İmrân, 35-44; Meryem, 16; Enbiya, 91; Tahrim, 12)

O, kendisine ayrılan özel bölmesinde bulunduğu bir sırada yüce Allah ona Ruh'u (Cebrail) gönderdi. Ruh ona normal bir insan olarak göründü. Ruh, Allah tarafından kendisine elçi olarak gönderildiğini ve görevinin Allah'ın izniyle ona babasız olarak bir çocuk bahşetmek olduğunu söyledi. Çocuğunun göstereceği göz kamaştırıcı mucizeleri müjdeledi. Yüce Allah'ın, onun oğlunu Ruhul Kudüs'le destekleyeceğini, ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğreteceğini, yüce Allah'ın apaçık ayetler desteğinde onu İsrailoğullarına elçi olarak göndereceğini haber verdi. Onun misyonunu ve kıssasını anlattı. Sonra Ruh ona üfledi. Böylece normal bir şekilde gebe kalan bir kadın gibi çocuğuna gebe kaldı. (Âl-i

İmrân, 45-51)

Sonra Meryem, onunla ıssız bir yere çekildi. Doğum sancıları onu bir hurma dalına doğru sürükledi. "Keşke bundan önce ölseydim de hafızalardan silinip unutuluverseydim." dedi. Altından bir ses ona şöyle seslendi: "Üzülme, Rabbin senin ayağının altında bir ark akıtmıştır. Hurma dalını kendine doğru salla, üzerine henüz oluşmuş taze hurma dökülüverir. Ye, iç gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen, ona; "Ben Rahman olan Allah'a oruç adadım, bugün hiç kimseyle konuşmayacağım." de. Böylece onu taşıyarak kavmine geldi." (Meryem, 20-27) Meryem'in İsa'ya hamile kalması, onu doğurması, İsa'nın konuşması ve diğer varoluşsal özellikleri diğer insanlardan farklı değildi.

Kavmi onu bu halde görünce, onu kınamaya, ayıplamaya başladılar. Çünkü karşılarında gördükleri manzara, bir kadının kocasız olarak gebe kalıp bir çocuk doğurmuş olmasıydı. Dediler ki: "Ey Meryem, sen gerçekten şaşılacak bir iş yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi, senin baban kötü bir kişi değildi ve annen de azgın, utanmaz bir kadın değildi." Bunun üzerine Meryem çocuğu gösterdi. Dediler ki: "Henüz beşikte olan bir çocukla biz

terdi. Dediler ki: "Henüz beşikte olan bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz?!" Çocuk şunları söyledi: "Şüphesiz ben, Allah'ın kuluyum. Allah bana kitap verdi ve beni peygamber kıldı. Nerede olursam olayım, beni kutlu kıldı ve hayat sürdüğüm sürece, bana namazı ve zekatı vasiyet etti; anneme itaati de. Ve beni mutsuz bir zorba kılmadı. Selam üzerimdedir doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak yeniden kaldırılacağım gün." (Meryem, 27-33)

Hz. İsa'nın henüz beşikteyken yaptığı bu konuşma, ileride zulme ve azgınlığa karşı gerçekleştireceği hareketin, Musa'nın (a.s) şeriatını yeniden canlandırıp pekiştireceğinin, silikleşen kavramları yenileyece-ğinin ve hakkında ihtilafa düştükleri ayetleri onlara açıklayacağının bir ön işareti, parlak bir haykırışı niteliğindeydi.

Sonra İsa (a.s) büyüdü, delikanlılık çağına geldi. O ve annesi, herkes gibi yiyip içiyorlardı. Yaşadıkları sürece diğer insanlarda bulunan varoluşsal arazlar, özellikler onlarda da vardı.

Sonra Hz. İsa'ya İsrailoğullarına tebliğ etmek üzere risalet, peygamberlik verildi. O da bu misyonu yüklenir yüklenmez, onları tevhit dinine davet etti. Şöyle diyordu: "Ben size Rabbinizden bir ayetle geldim. Ben sizin için kuşşeklinde çamurdan bir şey yapar, sonra onun içine üflerim ve o Allah'ın izniyle bir kuş oluverir. Allah'ın izniyle doğuştan körü, alacalıyı iyileştiririm, ölüleri diriltirim. Yediklerinizi ve evlerinizde depoladıklarınızı size haber veririm. Bunda sizin için bir ayet vardır. Hiç kuşkusuz, Allah, benim de, sizin de Rabbinizdir. Şu halde O'na ibadet edin."

Hz. İsa (a.s) İsrailoğullarını getirdiği yeni şeriata çağırıyordu. Bu şeriatın özü, Hz. Musa'nın şeriatını tasdik etmekti. Ancak, Yahudilere zorluk olsun diye Tevrat'ta haram kılınan bazı şeylere ilişkin hükümleri de yürürlükten kaldırıyordu. Diyordu ki: "Ben size hikmet getirdim. Hakkında ihtilafa düştüğünüz bazı konuları size açıklamak için geldim." Yine diyordu ki: "Ey İsrailoğulları, ben Allah'ın size gönderdiği elçisiyim. Benden önceki Tevrat'ı tasdik et

mek ve benden sonra gelecek adı Ahmed olan peygamberi müjdelemek üzere gönderildim."

Hz. İsa (a.s), kuş yaratmak, ölüleri diriltmek, doğuştan kör olanları ve alaca hastalığına yakalananları iyileştirmek ve gizli olan bazı

şeyleri haber vermek gibi sözünü ettiği tüm mucizeleri, Allah'ın izniyle gerçekleştirdi.

İsrailoğullarının iman etmelerinden ümidini kesinceye kadar onları Allah'ın birliğine ve yeni şeriatına davet etti. Soydaşlarının dik başlılıklarını, inatlarını, kahinlerin ve hahamların büyüklük taslamalarını görerek inanmalarından ümidini kesince, kendisine inanan bir avuç havariyi Allah'ın dininin yardımcıları olarak seçti.

Sonra Yahudiler onu öldürmek amacıyla ayaklandılar. Bunun üzerine Allah onu aldı ve katına yükseltti. Yahudiler birilerini ona benzettiler. Bazıları; "Biz onu öldürdük.", bazıları da; "Biz onu astık." dediler. Fakat doğrusu onlar karıştırıyorlardı. (Âl-i İmrân, 45-58; Zuhruf, 63-65; Saff, 6-14; Mâide, 110-111; Nisâ, 157-158) Kur'an'ın İsa ve annesiyle ilgili değerlendirmesi özetle bundan ibarettir.

2-İsa'nın Allah Katındaki Yeri ve Kendisinin Tanımladığı Konumu

O, Allah'ın bir kuluydu ve peygamberdi. (Meryem, 30) İsrailoğulla-rına gönderilmiş bir elçiydi. (Âl-i İmrân, 49) Şeriat ve kitap sahibi beş çı-ğır açıcı (ulu'l-azm) peygamberden biriydi. Kendisine kitap olarak İn-cil verilmişti. (Ahzab, 7; Şurâ, 13; Mâide, 46) Yüce Allah onu "Mesih İsa" olarak isimlendirmişti. (Âl-i İmrân, 45) Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir ruhtu. (Nisâ, 171) İmamdı. (Ahzab, 7) Ameller tanıklarındandı. (Nisâ, 159; Mâide, 117) Resulullah Efendimizin (s.a.a) müjdeleyicisiydi. (Saff, 6) Dünya ve ahirette gözdeydi, yakınlaştırılmışlardandı. (Âl-i İmrân, 45) Se-çilmişlerdendi. (Âl-i İmrân, 33) Seçkinlerden ve salihlerdendi. (En'âm, 85-87) Nerede olursa olsun mübarek kılınmıştı. İnsanlar için bir ayet ve Allah'tan bir rahmetti. An

nesine karşı itaatkardı. Üzerine selam edilen-lerdendi. (Meryem, 1933) Allah'ın kitap ve hikmet öğrettiklerindendi. (Âl-i İmrân, 48) Velayet makamına ilişkin bu yirmi iki nitelik, yüce Allah'ın bu ulu peygamber için saydığı ve bunlar vasıtasıyla derecesini yükselttiği vasıflardır. Bu nitelikler iki kısımdır. Bir kısmı, kulluk, yakınlık ve salihlik gibi kesbidir, kazanmaya, çalışmaya bağlıdır. Diğer bir kısmı ise, vehbidir, ona özgü niteliklerdir. Bunların her birini, anladığımız kadarıyla kitabın akışı içinde yeri geldikçe açıklamışızdır. Daha ayrıntılı bilgi için adı geçen açıklamalara başvurulabilir.

3- Hz. İsa Ne Söyledi? Onun Hakkında Ne Söylendi?

Kur'an, İsa'nın elçi olarak görevlendirilmiş bir kul olduğunu söyler. Onun kendisiyle ilgili olarak daha sonraları ortaya atılan yakıştırmaları kendisine nispet etmediğini vurgular. Muhataplarına

sadece risaletten söz ettiğini belirtir. "Allah; "Ey Meryem oğlu İsa!" dedi, "Sen mi insanlara; "Allah'tan başka, beni ve annemi iki ilah edinin." dedin?" O; "Seni tenzih ederim." dedi, "Hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz. Eğer bunu söylediysem, mutlaka bilmişsindir. Sen, benim nefsimde olanı bilirsin, ama ben senin zatında olanı bilmem. Hiç kuşkusuz sen, tüm gizlilikleri bilensin. Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim, "Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin." dedim. İçlerinde olduğum sürece de onlara şahittim. Sen beni alınca, üzerlerindeki gözetleyici sendin. Zaten sen her şeye şahitsin. Onlara azap edersen, hiç şüphesiz onlar senin kullarındır. Onları bağışlarsan da, şüphesiz sen azizsin, hikmet sahibisin." Allah; "Bu, doğrulara, doğru söylemelerinin yarar sağladığı gündür." dedi." (Mâide, 116-119)

Bu ifadeler son derece ilginçtir. Kulluğun özünü içeriyor. İsa'nın Rabbi karşısında kendisine biçtiği yeri yansıtan göz kamaştırıcı edep tavrını kapsıyor. Onun insanlar ve amelleri karşısında kendisini nasıl bir yerde gördüğünü ifade ediyor. Bu ayetlerde çizilen

tabloda, onun kendisini Rabbi karşısında bir kul olarak gördüğü anlatılıyor. Tek görevi, Rabbinin buyruğunu yerine getirmek ve O'nun emirlerine uymaktır. Ne yaptıysa ilahi bir emir doğrultusunda yapmıştır, ne söylediyse Rabbani bir buyrukla söylemiştir. Tek ve ortaksız Allah'a kulluk sunmaktan başka bir çağrıda bulunmamıştır. Kendisine ne emredilmişse, insanlara da onu söylemiştir. "Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin." demiştir.

İnsanlar karşısında, onların amellerine tanıklık etmekten başka bir yükümlülüğü yoktu. İnsanların Allah'ın huzuruna döndükleri gün, onlara ne yapacağı, nasıl davranacağı konusunda yapabileceği bir şey yoktur. Allah dilerse onları bağışlar, dilerse onlara azap eder.

Eğer desen ki: Şu halde, daha önce şefaat konusunu işlerken, Hz. İsa'nın (a.s) da kıyamet günü şefaat edecek ve şefaati kabul edilecek kişilerden olduğuna ilişkin söylenen söz ne anlam ifade eder?

Buna cevap olarak derim ki: Kur'an'ın bu konudaki ifadesi açık veya açığa yakındır. Yüce Allah bu hususta şöyle buyuruyor: "O'nun dışında taptıkları, şefaatte bulunmaya malik değildirler; ancak bilerek hakka şahitlik edenler başka." (Zuhruf, 86) Hz. İsa hakkında da şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü de o, onların aleyhine şahit olacaktır." (Nisâ, 159) "Sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı

ve İncili öğrettim." (Mâide, 110) Daha önce şefaatin anlamıyla ilgili olarak yeterli açıklamalarda bulunduk. Bu ise, Hıristiyanların ileri sürdükleri kendini feda etme olayından tamamen farklıdır. Çünkü fidye ve karşılık olayında cezanın ortadan kaldırılması söz konusudur. İleride açıklayacağım gibi bunun anlamı, mutlak ilahi otoritenin geçersiz kılınmasıdır. Ayet, bunu olumsuzluyor. Şefaate gelince; ayette olumlu ve olumsuz yönde bununla ilgili bir değerlendirmeye yer verilmiyor. Çünkü eğer, ayet şefaatin ispatıyla ilgili

olsaydı, konunun akışıyla bağdaşmayacağı bir yanda dursun,7 ifadenin şu şekilde kurulması gerekirdi: "Onları bağışlarsan da, şüphesiz sen, bağışlayansın, rahimsin." Yok eğer, şefaatin olumsuzlaşmasıyla ilgili olsaydı, bu durumda insanlara şahit olmasından söz edilmesinin bir anlamı olmazdı. Şimdilik bu şekilde genel bir açıklamada bulunuyoruz. İnşallah ayetleri tefsir ederken daha detaylı değerlendirmelere yer vereceğiz.

İnsanların Hz. İsa'yla ilgili olarak söylediklerine gelince; her ne kadar Hz. İsa'dan sonra insanlar çeşitli mezheplere bölündüler, inanç ve ibadet tarzları arasında büyük farklılıklar baş gösterdi, temel meselelerle ilgili ihtilafları sonucu yetmişi aşkın grup ortaya çıktı ve mezheplerin kendi içindeki ayrılıkları sayılmayacak kadar fazla olduysa da, ancak Kur'an-ı Kerim, sadece onların İsa ve annesiyle ilgili olarak söylediklerinin üzerinde durur. Çünkü bunların tevhidin temeliyle ilgisi vardır; Kur'an'ın davetinin ve dosdoğru fıtrat dininin tek hedefi de tevhittir. Ayetlerin tahrifi ve İsa'nın insanların günahlarının bağışlanması için feda edilmesi gibi ayrıntılara gelince; Kur'an bunların üzerinde pek durmamıştır.

Kur'an-ı Kerim, kitap ehlinin Hz. İsa'yla ilgili sözlerine veya onlara nispet ettiği nitelemelere şu şeklide yer verir: "Hıristiyanlar da; "Mesih, Allah'ın oğludur." dediler." (Tevbe, 30) Bu anlamı içeren daha birçok ayet vardır. Mesela, şu ayetler gibi: "Dediler ki: "Rahman, çocuk edindi." O, (bu tür yakıştırmalardan) yücedir." (Enbiyâ, 26) "And-olsun, "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir." diyenler küfre saptılar." (Mâi-de, 72) "Andolsun, "Allah üçün üçüncüsüdür." diyenler küfre saptılar." (Mâide, 73) "...Üçtür, demeyiniz." (Nisâ, 171)

Yukarıda sunduğumuz ayetler, zahirleri itibarıyla farklı anlamlar ve içerikler kapsayan değişik ifadeler ihtiva ediyorlar. Bu yüzden de bazıları, bunları değişik Hıristiyan mezheplerin yaklaşımla

7- Çünkü burada Allah'ın karşısındaki zelilliği önplana çıkarılıyor, Allah katında sahip olduğu makamlarından söz edilmiyor.

rına yorumlamışlardır.8 Örneğin; Melikaniye mezhebi, Hz. İsa'nın gerçekten Allah'ın oğlu olduğunu savunur. Nasturiler, inişin ve oğulluğun nurun billur gibi şeffaf bir cisme yansımasına benzediğini söylerler. Yakubiler, bunun bir tür dönüşüm olduğunu savunurlar. Onlara göre, Tanrı kan ve ete dönüşmüştür. Allah bu tür yakıştırmalardan yücedir.

Ancak Kur'an, doğrudan onların değişik mezheplerinin ayrıntılı görüşleriyle ilgilenmez. Onların tümünün üzerinde birleştikleri bir söz, yâni Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu iddiası üzerinde durur. Hz. İsa'yı da yüce Tanrı gibi biri olarak değerlendirmelerini yoğun bir şekilde eleştirir. Yine buna bağlı olarak geliştirilen "teslis" inancı üzerinde durur. Bu konuda Hıristiyan mezheplerin farklı yorumlar getirmeleri önemli değildir; tartışma ve çekişmelerin girdabına girmiş olmaları da. Bunun kanıtı, Kur'an'da tümüne birden tek bir eleştiri ve itirazın yöneltilmiş olmasıdır.

Bunu şöyle açıklayabiliriz: Bugün mevcut bulunan Tevrat ve İnciller, bir yandan Tanrının tekliğini açık bir dille ifade ederler; diğer yandan İncil, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürer ve oğul babadır, başka değil, der.

Hıristiyanlar, İncil'de geçen "oğul" kavramını onurlandırma ve kutsama ifadesi olarak yorumlamaya yanaşmazlar. Oysa İncil'in birçok yerinde, söz konusu kavram, açıkça bu anlamda kullanılmıştır. Şurâda olduğu gibi: "Fakat ben size derim: Düşmanlarınızı sevin ve size eza edenler için dua edin ki, siz göklerde olan Babanızın oğulları olasınız; zira o, güneşini kötülerin ve iyilerin üzerine doğdurur; ve salih olanlar ile olmayanların üzerine yağmurunu yağdırır. Çünkü eğer sizi sevenleri severseniz, ne karşılığınız olur? (Romalıların) Vergi mültezimleri de öyle yapmıyorlar mı? Ve yalnız kardeşlerinizi selamlarsanız, fazla ne yapmış olursunuz? Putpe

8-Şehristani'nin, el-Milel ve'n Nihal'de yaptığı gibi.

restler de öyle yapmıyorlar mı? Bundan dolayı, semavî Babanız kâmil olduğu gibi siz de kâmil olun." (Matta İncili, Bap 5 : 44-48.)9

Bir başka yerde şöyle der: "Sizin ışığınız insanların önünde böyle parlasın da, sizin iyi işlerinizi görsünler, ve göklerde olan Babanıza hamdetsinler." (Matta İncili, Bap 5 : 16.)

Yine der ki: "Sakının, insanlara salâhınızı onların önünde gösteriş için yapmayın; yoksa göklerde olan Babanızın önünde karşılığınız olmaz." (Matta İncili, Bap 6 : 1.)

Yine der ki: "İmdi siz şöyle dua edin: Ey göklerde olan Babamız, İsmin mukaddes olsun." (Matta İncili, Bap 6 : 9.)

Yine der ki: "Çünkü insanlara suçlarını bağışlarsanız, semavî Babanız da size bağışlar." (Matta İncili, Bap 6 : 14.)

Veya der ki: "Babanız nasıl merhametli ise, siz de merhametli olun." (Luka İncili, Bap 6 : 36.)

Mecdelli Meryem'e şöyle der: "...fakat kardeşlerime git, ve onlara söyle: Benim Babamın ve sizin Babanızın, benim Allahımın ve sizin Allahınızın yanına çıkıyorum." (Yuhanna İncili, Bap 20 : 17.)

İncillerden aktardığımız bu parçalarda, yüce Allah hakkında "baba" ifadesi, İsa ve diğer insanlara nispet bir onurlandırma niteliği olarak kullanılıyor.

Bazı yerlerde ise, babalık ve oğulluğun birbirlerini tamamlar şekilde birleştikleri anlamına gelen ifadelere yer verilir. Şu sözler gibi: "İsa bu şeyleri söyledi ve gözlerini göke kaldırıp dedi: "Ey Baba, saat geldi; Oğlunu taziz eyle ki, Oğul seni taziz etsin." Sonra öğrencilerinden elçileri için dua eder ve şöyle der: "Yalnız onlar için değil, fakat onların sözü ile bana iman edecek olanlar için de,

9- el-Mizan'ın Arapça orijinalinde, bu konuyla ilgili tüm alıntılar, Kitab-ı Mukaddes'in Miladi 1811 yılında basılan Arapça çevirisinden yapılmıştır. Ancak biz, bu alıntıları direkt olarak Kitab-ı Mukaddes'in Türkçe çevrisinden yapmayı daha uygun bularak, Kitabı Mukaddes Şirketi tarafından 1985 yılında İstanbul'da basılan Türkçe çevrisini esas aldık. (Çev.)

hepsi bir olsunlar diye, yalvarıyorum; nasıl ki, ey Baba, sen bendesin, ve ben de sendeyim, onlar da bizde olsunlar da, beni sen gönderdiğine dünya iman etsin. Bana verdiğin izzeti ben de onlara verdim ki, biz bir olduğumuz gibi, onlar da bir olsunlar; ben onlarda, ve sen bende, ta ki, bir olmak üzere tamamlanmış olsunlar; ve beni sen gönderdiğini, ve beni sevdiğin gibi onları sevdiğini dünya bilsin." (Yuhanna İncili, Bap 17 : 1 ve 20-23.)

Ancak İncillerde yer alan bazı ifadelerin zahirleri, onları onurlandırmaya yönelik nitelikler biçiminde yorumlamaya elverişli değildirler. Şu ifadeler gibi:

"Tomas ona dedi: Ya Rab, nereye gidiyorsun bilmiyoruz, yolu nasıl biliriz? İsa ona dedi: "Yol ve hakikat ve hayat benim; ben vasıta olmadıkça, Babaya kimse gelmez. Eğer beni tanımış olsaydınız, Babamı da tanımış olurdunuz; şimdiden onu biliyorsunuz, ve gördünüz. Filipus ona dedi: Ya Rab, Babayı bize göster, ve bize o yeter." İsa ona dedi: Bu kadar zaman sizin ile beraberdim de, beni tanımadın mı, ey Filipus? Beni görmüş olan, Babayı görmüş olur; sen nasıl: Babayı bize göster, diyorsun? İman etmiyor musun ki, ben Babadayım Baba da bendedir? Ben size söylediğim sözleri kendiliğimden söylemem; fakat bende duran Baba kendi işlerini yapar. Bana iman edin, ben Babadayım, Baba da bendedir."

(Yuhanna İncili, Bap 14 : 5-11.)

"...çünkü ben Allahtan çıkıp geldim; çünkü ben kendiliğimden de gelmedim; fakat o beni gönderdi." (Yuhanna İncili, Bap 8 : 42.)

"Ben ve Baba biriz." (Yuhanna İncili, Bap 10 : 30.)

Öğrencilerine der ki: "İmdi, siz gidip bütün milletleri şakirt e-din, onları Baba ve Oğul ve Ruhülkudüs ismiyle vaftiz10 eyleyin." (Matta İncili, Bap 28 : 19.)

10- Hıristiyanlarda, bir kimsenin günahlardan arınması için kutsal suyla yıkanması. Kilisenin öngördüğü zorunluluklardan biridir.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 201

"Kelâm başlangıçta var idi, ve Kelâm Allah nezdinde idi, ve Kelâm Allah idi. O, başlangıçta Allah nezdinde idi. Her şey onun ile oldu, ve olmuş olanlardan hiç bir şey onsuz olmadı. Hayat, onda idi, ve hayat insanların nuru idi." (Yuhanna İncili, Bap 1 : 1-4.)

İncillerde yer alan bu ve benzeri ifadeler, Hıristiyanları birlik içinde teslis inancını benimsemeye itmiştir.

Bundan maksat, hem Mesih'in Allah'ın oğlu olduğu iddiasını korumak, hem de Mesih'in, öğretilerinde açıkça vurguladığı tevhidi korumaktır. Çünkü Mesih'in tavsiyelerin başında şu gibi ifadeler gelir: "Dinle, ey İsrail; Allahımız Rab bir olan Rabdir."

(Markos İncili, Bap 12 : 29.)

Makul bir veri olmasa da, Hıristiyanların dediklerinin özü şudur: Zat bir cevherdir ve onun üç uknumu vardır. Uknumdan maksat sıfattır. Ki bir şey onunla belirginleşir, başkalarından ayrılır. Sıfat mevsuf-tan başka bir şey değildir. Sözü edilen üç uknum şunlardır:

Varlık uknumu, ilim uknumu -ki bu uknum kelâmdır- ve hayat uknumu, yâni ruh.

Bu üç uknum; baba, oğul ve kutsal ruhtur. Birincisi, varlık uknumudur. İkincisi, ilim ve kelâm uknumudur. Üçüncüsü, hayat uknumudur. Oğul, yâni kelâm ve ilim uknumu, babasının yanından inmiştir. Baba ise varlık uknumudur. Oğul inerken kutsal ruh onunla beraberdi. O da, eşyayı aydınlatan hayat uknumudur.

Sonra, Hıristiyanlar arasında bu genellemenin ayrıntıları üzerinde büyük ihtilaflar baş gösterdi. Bu yüzden parçalandılar, çeşitli gruplara ve mezheplere bölündüler. Yetmişin üzerinde mezhep ortaya çıktı. Ki-tabımızın ölçüleri çerçevesinde bunlara ilişkin ayrıntılı açıklamalar su-nacağız.

Yukarıda yaptığımız açıklamalar üzerinde düşünürsen, şunu anlarsın: Kur'an-ı Kerim'in onlarla ilgili olarak anlattığı ve onlara nispet ettiği; "Andolsun, "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir." diyenler küfre saptılar." veya; "Andolsun, "Allah, üçün üçüncüsüdür." diyenler küfre saptılar." ya da; "Üçtür, demeyin; sakının…" şeklin

deki ifadelerin tü-mü, tek bir anlama, yâni "birliğin üçlenmesi" anlamına dönüktür ki, Hıristiyanlık içinde ortaya çıkan bütün mezheplerin ortak görüşüdür. Buna "birliğin üçlenmesi" anlamı çerçevesinde değindik.

Sırf onlar arasında ortak olan bu nokta üzerinde durulmasının sebebi, onların Hz. İsa ile ilgili olarak ortaya attıkları birçok görüşün gelip dayandığı noktanın bu olmasıdır. Kur'an da eleştirilerinde bunu esas alır.

4- Kur'an'ın Teslis İnancına Karşı Çıkışı

Kur'an, teslis inancını çürütürken iki yöntemi kullanır. Birincisi, genel yöntem. Bu çerçevede yüce Allah'ın oğul edinmesinin imkansızlığı vurgulanır. Oğul olduğu iddia edilenin Hz. İsa veya bir başkası olması önemli değildir. İkincisi, özel yöntem. Bu çerçevede Meryem oğlu İsa'nın oğul ilah olmadığı, aksine yaratılmış bir kul olduğu vurgulanır.

Birinci yöntemin açıklaması: Oğulluğun ve doğurulmanın özü şudur: İnsan, hayvan ve hatta bitki gibi maddi ve canlı varlıkların öz maddesinden bir parça ayrılır. Sonra bu parça aşamalı bir eğitimle kendi türünden ve ayrıldığı köke benzeyen ayrı bir birey haline

gelir. Buna bağlı olarak onda birtakım özellikler ve etkiler söz konusu olur ki, ayrıldığı kökte bulunan özellikler ve etkilerin aynısıdır. Hayvandan nutfenin, bitkiden de aşılanmayı sağlayan unsurun ayrılması gibi. Sonra bu ayrılan parçanın eğitimine başlanır ve aşamalı olarak, ayrıldığı köke benzeyen başka bir hayvan ve bitki olması gerçekleştirilir.

Bilindiği gibi, yüce Allah hakkında böyle bir durumun söz konusu olması mümkün değildir. Çünkü:

Birincisi: Bu durum, maddi bir cisim olmayı gerektirir. Yüce Allah maddeden ve hareket, zaman ve mekan gibi maddenin vazgeçilmez gereklerinden münezzehtir.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 203

İkincisi: Yüce Allah mutlak uluhiyet ve rububiyete sahip olduğu için diğer tüm varlıklar üzerinde mutlak egemenliğe sahiptir. O'nun dışındaki her şey, var olmak için O'na muhtaçtır, varlığının devam etemesi de O'na bağlıdır. Dolayısıyla, O'nun dışında, tür olarak O'na benzeyen, özü itibariyle O'ndan ayrı olan bir şeyin varlığı tasavvur edilemez. O şeyin, O'na muhtaç olmaksızın aynı öze, niteliklere ve hükümlere sahip olması düşünülemez.

Üçüncüsü: Doğurma ve doğurulmanın yüce Allah hakkında tasavvur edilmesi, O'nun için aşamalı fiili gündeme getirir. Bu da, O'nun madde ve harekete hakim olan kanunlarının egemenliği altına girmesini gerektirir. Bu ise, olacak şey değildir. Çünkü, Allah'ın iradesi ve dilemesiyle gerçekleşen şeyler, mühletsiz ve aşamasız gerçekleşirler.

Bu açıklamayı şu ayetten de algılıyoruz: "Dediler ki: "Allah çocuk edindi." O, (bu tür yakıştırmalardan) yücedir. Hayır, göklerde ve yerde her ne varsa O'nundur, tümü O'na gönülden boyun eğmiştir. Gökleri ve yeri bir örnek edinmeksizin yaratandır. O, bir işin olmasına karar verirse, ona yalnızca "ol" der, o da hemen oluverir." (Bakara, 116-117) Yukarıdaki açıklama açısından: "O, (bu tür yakıştırmalardan) yücedir." sözü bir kanıttır. "Göklerde ve yerde her ne varsa O'nundur, tümü O'na gönülden boyun eğmiştir." ifadesi diğer bir kanıttır. "Gökleri ve yeri bir örnek edinmeksizin yaratandır..." diye baş-layan ifade de üçüncü bir kanıttır.

"Gökleri ve yeri bir örnek edinmeksizin yaratandır." ifadesi, sıfatın failine izafe edilmesi şeklinde de algılanabilir. Bu durumda şöyle bir anlam elde edilir: Yüce Allah'ın yaratması, daha önce var olan bir örnek üzere değildir. Dolayısıyla, Hıristiyanların iddia ettiği gibi O'nun hakkında doğurma düşünülemez. Çünkü doğurma,

kendine benzer ve kendisi gibi bir şey yaratmak demektir. Buna göre, ayetin bu bölümü, tek başına başka bir kanıt olur.

Onların; "Allah çocuk edindi." sözlerinin gerçek anlamda değil de, oğul ve çocuk anlamını geniş tutmayı esas alarak, maddi bir

bölünme ve zamansal bir tedricilik söz konusu olmaksızın hakikati itibariyle benzer bir şeyin bir şeyden ayrılması anlamında kullanıldığı varsayılsa da, (Nitekim Hıristiyanlar, "Mesih, Allah'ın oğludur." sözünü açıklarken cisim, madde ve tedrici oluş sorunundan kurtulabilmek için böyle bir yoruma gidiyorlar.) yine geriye benzeme sorunu kalır.

Şöyle ki: Oğul ve babadan söz etmek, zorunlu olarak sayıyı gündeme getirir. Bu da, baba ve oğul arasında türsel birlik olduğu varsayılsa da, gerçek olarak çokluğu ispat eder. Tıpkı insanlardan olan baba ve oğul gibi. Bunlar, insanlık gerçekliğinde bir olsalar da, iki insan bireyi olmak bakımından çokturlar. Bu durumda; ilahın tekliğinin varsayımı, O'nun dışındaki her şeyin, bu arada oğulun, O'nun mülkü olmasını, O'na muhtaç bulunmasını gerektirir. Dolayısıyla artık varsayılan oğul, onun gibi bir ilah olmaz. O'na benzer, O'na muhtaç olmayan, O'-nun gibi bağımsız bir oğulun varsayımı da, şanı yüce ilahın tekliği (tevhit) inancını geçersiz kılar.

Şu ayet de bu anlamı vurgulamaya dönüktür: "Üçtür, demeyin; sakının, sizin için daha iyidir. Allah, ancak bir tek ilahtır. O, çocuk sahibi olmaktan yücedir. Göklerde ve yerde her ne varsa, O'nundur ve vekil olarak Allah yeter." (Nisâ, 171)

İkinci yöntem kapsamında ise, Meryem oğlu İsa'nın (a.s), ilahlık gerçeği bakımından Allah'a ortak ve O'nun oğlu olmadığı, çünkü onun bir beşer olduğu, beşeri özelliklere sahip olduğu vurgulanıyor.

Şöyle ki: Hz. İsa'ya Meryem hamile kalmıştır. Bir cenin olarak onu rahminde beslemiştir. Sonra herhangi bir kadın gibi çocuğunu doğurmuştur. Ardından onu, herhangi bir kadın gibi kucağında yetiştirmiştir. Derken İsa büyümüş, hayatın aşamalarını geçmiş, ömrün merdivenlerini tırmanmış, çocukken genç, gençken yetişkin olmuştur. Bu durumların tümünde, doğal hayatını yaşayan herhangi bir insan gibi olmuştur. Herhangi bir insana arız olan şeyler, ona da arız olmuştur; acıkmış, doymuş, sevinmiş, üzülmüş,

zevk almış, acı çekmiş, yemiş, içmiş, uyumuş, uyanmış, yorulmuş ve dinlenmiştir.

İnsanlar arasında kaldığı sürece Hz. İsa'dan bu durumlar gözlemlenmiştir. Hiçbir akıl sahibi, durumu bundan ibaret olan bir kimsenin diğer insanlarla aynı türden bir insan olduğundan kuşku duymaz. Böyle olduğuna göre; o, diğer hemcinsleri gibi yaratılmış, var edilmiştir. Ölüleri diriltmek, çamurdan bir kuşşekli yapıp ona can vermek, doğuştan kör ve alacalıyı iyileştirmek gibi gerçekleştirdiği mucizeler, aynı
şekilde babasız dünyaya gelmesi gibi varoluşuyla ilgili olağanüstülükler ise, bilinen ve alışılan kuralların, doğaya egemen olan yasaların dışındaki şeylerdir. Bunlar, az bulunur, nadir olgulardır. Ancak imkansız şeyler değildir. Örneğin; semavi kitaplar, Hz. Adem'in babasız olarak topraktan yaratıldığını söylemektedirler. Yine Salih, İbrahim ve Musa gibi peygamberler tarafından da birçok mucizeler gösterilmiştir. Vahiy yoluyla inen kitapların sayfaları arasında bunlardan sıkça söz edilir. Ama bunlar, onların ilah olmalarını, insanlık çerçevesinin dışına çıkmalarını gerektirmez.

Aynı yöntemin şu ayette de esas alındığını görüyoruz: "Elbette, "Allah üçün üçüncüsüdür." diyenler küfre saptılar. Oysa bir tek ilahtan başka ilah yoktur... Meryem oğlu Mesih, bir elçiden başka bir şey değildir. Kendisinden öncede birçok elçi gelip geçti. Annesi de gayet doğru bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi. Bak, biz ayetlerimizi onlara nasıl açıklıyoruz? Sonra da bak, onlar nasıl çevriliyorlar?" (Mâide, 73-75)

Onca eylem içinde yalnızca yemek yemekten söz edilmesi, bu eylemin, maddiliğe delalet etme ve ilahlıkla bağdaşmayan ihtiyacı ortaya koyma bakımından, eylemlerin en güzeli olmasından dolayıdır. Bilindiği gibi, doğası gereği acıkan ve susayan, sonra yemekle doyan ve iç-mekle susuzluğunu gideren kimse, ihtiyaç içindedir ve bunu ancak başkasının yardımıyla ortadan kaldırabilmektedir demektir. Durumu bundan ibaret olan bir kimsenin ilahlığından

söz etmek doğru olmaz. Çünkü ihtiyaçla kuşatılmış, bunu gidermek için başkasına muhtaç olan bir kimse, özü itibariyle eksiktir, başkası tarafından yönetilmektedir; özü itibariyle ihtiyaçsız olan ilah değildir. O, ancak bir mahluktur, yönetimi elinde bulunduran bir gücün rububiyeti altında yönetilmektedir.

Şu ayeti de bu anlama yorumlamak mümkündür: "Andolsun, "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir." diyenler küfre saptılar. De ki: "Eğer

Allah, Meryem oğlu İsa'yı ve annesini ve yeryüzünde bulunan her şeyi helak etmek istese, O'ndan kim bir şey kurtarabilir? Göklerin ve yerin ve aralarında ne varsa hepsinin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır ve Allah'ın gücü her şeye yeter." (Mâide, 17)

Aynı şekilde, bundan önce sunulan ayetten sonra da Hıristiyanlara yönelik şöyle bir ifade bulunuyor: "De ki: Allah'ı bırakıp size ne zarar, ne de yarar dokundurmaya güç yetiremeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa Allah, işitendir, bilendir." (Mâide, 76)

Bu tür karşı çıkışların, itirazların özü şudur: Hz. İsa ile ilgili olarak gözlemlenen durum şundan ibarettir: O, insan hayatına egemen olan yasa çerçevesinde yaşıyordu. Yemek, içmek ve diğer insani ihtiyaçlar, beşeri özellikler gibi kendi türünün tüm niteliklerini, eylemlerini ve durumlarını üzerinde taşıyordu. Onun bu niteliklere sahip oluşu, sırf zahiri duyulara veya tasavvura ilişkin değildi. O, gerçekten bu konumdaydı. Mesih, bu özelliklere, bu durumlara ve bu fiillere sahip bir insandı. İnciller, onun kendisini bir insan, bir insan oğlu olarak isimlendirdiğine ilişkin ifadelerle doludur. İncillerde, onun yemesini, içmesini, uyumasını, yürümesini, yolculuğunu, yorulmasını, konuşmasını vs. konu alan birçok hikaye yer almaktadır. Bunları görmezlikten gelmek, başka türlü yorumlamak mümkün değildir. Bunları teslim ettikten sonra da, diğer insanlar için geçerli olan hususların Hz. İsa için de geçerli olduğu, başkaları gibi onun da kendi adına bir şeye malik olmadığı ve diğerleri gibi onun da ölebileceği gerçeği ortaya çıkar.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 207

Aynı şekilde, Hz. İsa'nın ibadet ve dua edişine ilişkin olarak aktarılan ifadeler de, onun bunları sırf Allah'a kulluk sunmak, O'na yaklaşmak, O'nun kutsal egemenliğine boyun eğmek için gerçekleştirdiğini gösterir. Bunda en ufak bir kuşkuya yer yoktur. O, bu ibadetleri insanlara öğretmek veya buna benzer bir amaç için yapıyor değildi.

Şu ayet, Hz. İsa'nın ibadet edişine, kulluktan başka bir nitelemeyi reddettiğine ilişkin bir işaret içermektedir: "Ne Mesih Allah'ın bir kulu olmaktan çekinir, ne de yakınlaştırılmış melekler. Kim O'na kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa, (bilmeli ki) Allah, onların tümünü huzurunda toplayacaktır." (Nisâ, 172) Hz. İsa'nın ibadet ve kulluk ediyor olması, onun ilah olmadığının en başta gelen kanıtıdır. Bu durum gösteriyor ki, ilahlık ondan başkasına aittir ve o, bunda pay sahibi değildir. Yoksa, bir şeyin, bir yandan kendisi için kulluk ve kölelik makamını öngörmesi, diğer yandan da aynı açıdan kendi ayak-ları üstünde durması ne anlam

taşır?! Bu, açık bir hususdur. Aynı
şekilde meleklerin de kulluk ediyor
olmaları, onların yüce Allah'ın kızları olamadıklarını, Ruh-ul
Kudüs'ün de ilah olmadığını gözler önüne sermektedir. Çünkü onların
tümü, Allah'a kulluk sunmakta, O'na itaat etmektedirler. Nitekim
yüce Allah şöyle buyuruyor: "Dediler ki: "Rahman, çocuk
edindi." O, (bu tür yakıştırmalardan) yücedir. Hayır; on-lar, ancak
ikrama layık görülmüş kullardır; sözle O'nun önüne geçmezler ve
yalnız O'nun emriyle iş yaparlar. O, onların önlerindekini de, arkalarındakini
de bilir. Onlar, O'nun razı olduğu kimselerden başkasına
şefaat etmezler ve onlar, O'nun korkusundan titrerler."

(Enbiyâ, 26-28)

Kaldı ki İnciller, Ruh'un Allah'a ve elçilerine boyun eğdiğine,
emre göre hareket ettiğine, hükme bağlı olduğuna ilişkin ifadelerle
doludur. Oysa bir şeyin kendisine emretmesinin, kendisine boyun
eğmesinin, kendisi tarafından yaratılanın emrine girmesinin
anlamı yoktur.

Hz. İsa'nın Allah'a kulluk sunmasının, onun ilah olmadığına
delalet etmesi gibi, onun insanları Allah'a ibadet etmeye davet
etmesi de benzeri bir delalet içermektedir. Yüce Allah bir ayette
konuya ilişkin olarak şöyle buyuruyor: "Andolsun, "Allah, Meryem
oğlu Mesih'tir." diyenler küfre düşmüşlerdir. Oysa Mesih demişti
ki: "Ey İsrailoğulla-rı, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan
Allah'a ibadet edin. Çünkü kim Allah'a ortak koşarsa, şüphesiz
Allah, cenneti ona haram kılmıştır, onun barınma yeri ateştir ve
zulmedenlere hiçbir yardımcı yoktur." (Mâide, 72) Ayetin hedefi ve
vurguladığı husus gayet açıktır.

Yine İnciller, Hz. İsa'nın insanları Allah'a davet ettiğine ilişkin
ifadelerle doludur. Gerçi bu ifadeler,

"Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a ibadet edin."
şeklindeki kapsamlı ifadeyi içermiyor, ancak Hz. İsa'nın Allah'a
ibadet etmeye yönelik davetini, Allah'ın kendisinin Rabbi olduğunu,
işlerinin O'nun elinde bulunduğunu, O'nun insanların Rabbi
olduğunu dile getirmesini içeriyor. İncillerde, Hz. İsa'nın insanları
bizzat kendisine kulluk sunmaya çağırdığına ilişkin açık veya dolaylı
tek bir ifade yer almaz. "Ben ve Baba biriz." (Yuhanna İncili, Bap

10 : 30.) gibi sözlere gelince; eğer gerçekten Hz. İsa (a.s) bu gibi
sözleri söylemişse, onları
şu şekilde yorumlamak gerekir: "Bana
itaat etmek, Allah'a itaat etmek demektir." Nitekim yüce Allah bir
ayette şöyle buyuruyor: "Kim Peygamber'e itaat ederse, gerçekte

Allah'a itaat etmiştir." (Nisâ, 80)

5- Hz. İsa Allah Katında Bir Şefaatçidir, İnsanların İşledikleri Günahın Bedeli Değildir

Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın, değerli kanını akıtarak kendisini onlara feda ettiğine ve böylece onları günahların sorumluluğundan kurtarmış olduğuna inanırlar. Bu yüzden ona "feda olan" adını vermişlerdir. Diyorlar ki: "Hz. Adem, cennette yasak ağacın mey

vesinden yemek suretiyle Allah'a isyan etme hatasına düştü ve bu hatanın sorumluluğunu hep üzerinde taşıdı. Ondan sonra üreyip çoğalan zürriyeti de bu sorumluluğun altına girdi. Hatanın karşılığı ise ahirette azaba çarptırılmak ve ebedi helaka mahkum olmaktı.

Öte yandan Allah, hem merhametli, hem de adil idi. Bu durum, içinden çıkılmaz bir probleme sebep olmuştu. Eğer Allah, Adem ve zürriyetini hatalarından dolayı cezalandırsa, bu, onları yaratmasına neden olan rahmetine aykırı olacaktı. Şayet onları affetse, bu da, adaletiyle bağdaşmayacaktı. Çünkü adalet, hata eden suçlunun, hata ve suçunun cezasını çekmesini, iyilik yapan itaatkâr insanın da, iyiliğinden ve itaatkârlığından dolayı ödüllendirilmesini öngörür.11

Bu problem, Mesih'in bereketiyle çözüldü. (Allah'ın oğlu ve Al-la-h'ın kendisi olan) Mesih, Adem'in zürriyetinden biri olan bakire Meryem'in rahmine girdi. Oradan herhangi bir insan gibi doğdu. Böylece o, hem tam bir insandır; çünkü insan oğludur; hem de tam bir ilahtır; çünkü Allah'ın oğludur; Allah'ın oğlu da Allah'ın kendisidir. (Allah bu tür yakıştırmalardan münezzehtir.) Dolayısıyla da bütün günah ve hatalardan beridir, masumdur.

O, kısa bir süre için insanlar arasında yaşadı, onlarla ilişki kurdu, aralarına karıştı, onlarla birlikte yedi-içti, onlarla konuştu, aralarında yürüdü. Sonunda da, kendisini en ağır bir biçimde öldürsünler diye, kendisini düşmanlarına teslim etti. Bu ağır öldürme şekli, çarmıha gerilerek asılmaydı ki, ilahi kitapta böyle bir cezaya uğrayanlar lanetlenmişlerdir. İsa, laneti ve çarmıha gerilme eziyetini ve işkenceyi üzerine çekmek suretiyle kendisini insanlara feda etti. Böylece onları ahiret azabından ve ebedi helaktan kurtardı. Onun bu şekilde öldürülüşü, kendisine inananların ve hatta tüm

11- Hıristiyanların büyük bir kısmı bu görüştedir. Ancak Papaz Mar İshak gibi bazıları da, yüce Allah açısından suç ve hatanın cezasını vermemenin caiz olduğunu

söylüyorlar. Diğer bir ifadeyle, azap tehdidini yerine getirmekten vazgeçmek caizdir, ancak ödül vaadine muhalefet caiz değildir.

dünyanın günahlarının kefareti oldu."12 Hıristiyanların dedikleri bundan ibarettir.

Hıristiyanlar, çarmıh olayını ve feda edilmeyi çağrılarının esası haline getirmişlerdir. Söze onunla başlıyor, onunla bitiriyorlar. Tıpkı tevhit mesajının İslam çağrısının esası olması gibi. Nitekim yüce Allah Resulüne (s.a.a) hitaben şöyle buyuruyor: "De ki: "İşte benim yolum budur. Ben, basiret üzere Allah'a davet ederim; bana uyanlar da. Allah münezzehtir ve ben müşriklerden değilim." (Yusuf, 108) Hıristiyanların bu yaklaşımına rağmen, İncillerden yaptığımız alıntılardan da anlaşıldığı gibi, Hz. İsa'nın ilk tavsiyesi, yüce Allah'ın birliği ve sevgisi şeklinde olmuştur.

Bu konuda, Müslümanlar ve diğer bazı araştırmacılar, Hıristiyanlarla tartışmışlar, onların bu iddialarının yanlışlığını, batıllığını gözler önüne sermişlerdir. Bu konuda kitaplar ve risaleler kaleme alınmış, sayfalar ve kağıt tomarları dolusu yazılarda, söz konusu iddianın akıl ve mantığa aykırı olduğu, aynı zamanda Eski ve Yeni Ahit'le çeliştiği dile getirilmiştir. Burada bizi ilgilendiren husus, kitabımızın kapsamının elverdiği ölçüde, Hıristiyanların bu iddialarının Kur'an'ın öğretisiyle çelişen yönlerini sergilemek, bu bağlamda Kur'an'ın gündeme getirdiği şefaat ile onların Hz. İsa'yla ilgili olarak savundukları feda edilme arasındaki farklar üzerinde durmaktır.

Kur'an açık bir şekilde, insanlara akıllarının ufukları kapsamına giren ifadelerle hitap ettiğini, insanların anlayıp algılayabilecekleri beyanlar kullandığına delil getirir. Bu sayede insan hakkı batıldan ayırabilir, hakkı alıp batılı bir kenara atabilir. Hayrı
şerden,
yararlıyı zararlıdan ayırıp hayır ve yararlı olanı alıp zararlı ve şer

12- Yuhanna'nın Birinci Mektubu, Bap, 2 / 1-2'de şöyle denir: "Ey küçük çocuklarım, günah işlemeyesiniz diye, bu şeyleri size yazıyorum. Ve eğer biri günah işlerse, Babanın nezdinde Şefaatçimiz, salih İsa Mesih vardır ve kendisi günahlarımıza, ve yalnız bizim günahlarımıza değil, fakat bütün dünyaya kefarettir."

olanı terk edebilir. Kur'an'ı inceleyenler, onun aklıselimi açıklamalarının esası haline getirdiğini rahatlıkla görebilirler.

Hıristiyanların iddialarına gelince:

Birincisi: Onlar, Hz. Adem'in yasak ağacın meyvesinden yemek suretiyle günah işlediğinden söz ederler. Kur'an bu iddiayı iki açıdan reddeder:

1) Buradaki yasak, yol gösterme amaçlı bir yasaktır. Yasağa muhatap olan kişinin iyiliği ve durumuyla ilgili olarak işin doğrusunun gösterilmesi kastedilir. Burada efendiliğin, egemenliğin devreye sokulması söz konusu değil. Bu tür bir emre uymak, otorite açısından sevabı, terk etmek de cezayı gerektirmez. Danışılan kişinin danışana, doktorun hastaya yönelttiği emir ve yasakları buna örnek olarak gösterebiliriz. Yol gösterme amaçlı emirlere uymak, kişiye fiilden beklenen maslahatları kazandırır. Buna karşılık, bu tür emirlere aykırı hareket etmek de insanı fiilin zararının etkinliğine duçar eder. Nitekim, Hz. Adem hakkında cennetten çıkarılma dışında bir şey yapılmamıştır. Yaptığı işin sonucu olarak ilahi yakınlık ve hoşnutluğun rahatlık ve neşesini kaybetmiştir. Ahiret azabına gelince; böyle bir durum gündeme gelmemiştir. Çünkü o, ilahi otoriteye baş kaldırmak şeklinde bir günah işlememişti ki, karşılığında bir cezayı hakketmiş olsun. Geniş bilgi için Bakara, 35-39. ayetlerin tefsirine bakınız.

2) Hz. Adem (a.s) bir peygamberdi. Kur'an, peygamberlik misyonuna sahip kimselerin günahtan, Allah'ın emrinin dışına çıkmaktan münezzeh olduklarını vurgular. Akli kanıt da bunu destekler. Peygamberlerin masum oluşlarıyla ilgili olarak Bakara,

213. ayetin tefsirine bakılabilir.
İkincisi: Hıristiyanlar, Hz. Adem'in, işlediği hatadan sorumlu olduğunu iddia ediyorlar. Ancak Kur'an bu iddiayı şu şekilde reddeder:
"Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve doğru yola iletti." (Tâhâ, 122) "Adem, Rabbinden birtakım kelimeler aldı. Bu

nun üzerine Allah da tövbesini kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri kabul edendir, esirgeyendir." (Bakara, 37)

Akıl da bunu destekliyor, daha doğrusu açık bir değerlendirme olarak ortaya koyuyor. Şöyle ki: Hata ve günah, sakınılması ve korkulması gereken bir olgudur. Akıl veya ilahi otorite, bunu karşı çıkışın ve isyankarlığın bir karşılığı olarak öngörür. Bununla da yükümlülük olgusunun pekişmesi amaçlanır. Eğer ceza ve sevap olgusu olmazsa, tanrısal otorite eksik kalır, etkin olamaz. Herhangi

bir emir veya yasağın da pratik bir değeri olmaz.

Ancak, itaatkarlara sevap uygulamak gibi suçlulara ceza uygulamak, ilahi otoritenin bir özelliği olduğu gibi, tanrısal egemenlik çerçevesinde ilahi otoritenin mutlaklığı da bir gerekliliktir. Dolayısıyla ilahi otoriteye sahip hükümran güç, hatalıların hatasını ve günahkârların günahını af ve bağışlama yoluyla görmezlikten gelebilir. Çünkü bu da bir tür tasarruf ve egemenliktir. Bunun gibi, bunlardan dolayı söz konusu kişileri cezalandırabilir de. Bu da bir egemenlik şeklidir. Güç ve egemenlik sahibi kimselerin hoşgörü, bağışlama ve görmezlikten gelme gibi yöntemlere başvurdukları kuşku götürmez bir gerçektir.

Aklın kurallarına göre hareket eden insanlar, bugüne kadar hep bu yönteme başvurmuşlardır. Dolayısıyla insandan sadır olan her hatanın sürekli olarak onu sorumlu kılmasının bir anlamı yoktur. Aksi takdirde af ve bağışlama olgularının bir gerçekliği olmaz. Çünkü bağışlama ve aff etme, hatayı silmeye ve günahın izini gidermeye yöneliktir. Günah ve hatanın hiçbir şekilde insandan ayrılmadığının, sorumluluğunun ka-lıcı olduğunun varsayılması durumunda, af ve bağışlamanın ilgili olabilecekleri bir objektif alandan söz edilemez. Oysa vahiy yoluyla bildirilen ilahi mesajın kapsamında af ve bağışlamadan sıkça söz edilir. Aynı durum, Eski ve Yeni Ahitler için de geçerlidir. Hatta Hıristiyanlardan aktardığımız değerlendirmede de bunu gözlemleyebiliriz. Kısacası, herhangi bir günahın veya herhangi bir hatanın sürekli olduğunu, tövbe, piş

manlık, geri dönme ve nedamet yoluyla bile olsa silinmeyeceğini, bağışlanmayacağını söylemek, aklıselim ve bozulmamış fıtratın kabul edeceği bir şey değildir.

Üçüncüsü: Hıristiyanların; "Adem'in işlediği hata, kendisini bağladığı gibi, kıyamete kadar gelecek tüm zürriyetini de bağlar." şeklindeki sözleri, bir kişinin işlediği günahtan, onun dışında ilahi otorite açısından günah işlemeyen başkalarının da sorumlu tutulmasını gerektirmektedir. Bu, bir fiilin bir kişiden sadır olması, ama isyanının ve sorumluluğunun bu fiili işlemeyeni de tıpkı faili gibi kuşatması demektir. Bu durum, bir topluluğun bir günah işlemesinden, onlardan sonra gelenlerin de buna razı olmalarından, dolaysıyla günahın tümünü kuşatmasından farklıdır. Buna günah işlemeden vebalinin altına girmek denir. Kur'an böyle bir şeyi kabul etmez: "Doğrusu, hiçbir günahkâr bir başkasının günah yükünü yüklenmez. Doğrusu, insana kendi çabasından başkası yoktur." (Necm, 38-39) Bu konuda akıl da Kur'an'a arka çıkar. Çünkü akıl, bir kimsenin, işlemediği bir günahtan sorumlu tutulmasını

çirkin karşılar. Daha geniş bilgi için, insanların fiilleri bağlamında Bakara, 216-218 ayetlerin tefsirine bakınız.

Dördüncüsü: Hıristiyanların bu sözleri, bütün hata ve günahların, aralarında hiçbir fark olmaksızın ebedi helakı gerektirdiği anlayışından kaynaklanıyor. Bu ise, büyük-küçük tüm hata ve günahların farksız olmasını, hatta tümünün büyük azabı gerektiren büyük günahlar olmasını gerektirir. Kur'an'ın öğretisinden anlaşılan ise, onun hata ve günahları farklı değerlendirdiğidir. Günahların bir kısmı büyük, bir kısmı küçüktür. Bunların bir kısmı affa uğrayabilir, şirk gibi bazı günahlar da tövbe etmeksizin affa uğramazlar. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin kusurlarınızı örteriz." (Nisâ, 31) "Gerçekten, Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışında kalanı ise dilediğine bağışlar." (Nisâ, 48) Görüldüğü gibi, yüce Allah, yasaklanan hata ve günahların bir kısmından bü

yük, bir kısmından da küçük günahlar olarak söz ediyor. Bunu, karşılaştırma karinesinden hareketle anlıyoruz. Bu arada yüce Allah, bazı günahların bağışlanmayacağını, bazısının bağışlanacağını belirtiyor. Şu halde, günahlar ve hatalar arasında bir şekilde farklılık vardır. Her günah ateşte sonsuza dek kalmayı ebedi helakı gerektirmez.

Akıl da, bütün günahların bir yerde istif edilmesini, aynı sıraya konulmasını kabul etmez. Söz gelişi, birine tokat atmak, onu öldürmek gibi değildir. Yabancı bir kadına yönelik rahatsız edici bakış, zina gibi değerlendirilemez. Bunun gibi daha birçok örnek bulunabilir. Hiçbir zaman, aklı başında olan insanların herhangi bir hata veya günahı başkasının yerine koydukları görülmemiştir. Onlar, değişik suçlar için farklı cezalar ve sorumluluklar öngörmüşlerdir. Aralarında onca farklılık varken bütün günahları ve suçları aynı kategoriye sokmak nasıl düşünülebilir?! Günahların ve suçların farklılığı kabul edildikten sonra, sonsuz ceza, ebedi helak ancak bunların bir kısmı için öngörülebilir. Kur'an-ı Kerim'in de vurguladığı gibi şirk bu tür bir günahtır. Bilindiği gibi, ağacın meyvesinden yemekle ilgili yasağı çiğnemek, Allah'ı inkar etmek veya bu düzeydeki bir başka günah kadar ağır bir suç değildir. Dolayısıyla ağacın meyvesini yemekle ilgili yasağı çiğnemenin cezasını ebedi azap şeklinde öngörmenin bir anlamı yoktur. (Daha önce sözü edilen insanların fiilleri bölümüne bakınız.)

Beşincisi: Hıristiyanların bir problem olarak gördükleri, rahmet ve adalet sıfatları arasında bir çelişme olarak değerlendirdikleri, bundan kurtulmak için Mesih'in yeryüzüne indiğini, sonra göğe

yükseldiğini ileri sürdükleri hususa gelince; bu sözler ve gerektirdiği hususlar üzerinde düşünenler, onların bu iddialarının altında şu anlayışın yattığını kavrayacaktır: "Yüce Allah, yaratıcı bir varlık olarak, her şeyin nispet edildiği, gelip dayandığı bir güçtür. Bütün cüzleriyle şu yaratılmış evren, O'nun tarafından var edilmiştir. Ne var ki, O, bir şeyi kendisinde mevcut olan bir irade ve ilme dayalı

olarak işler. İradesinin gerçekleşmesi de, bilgiye dayalı tercihine bağlıdır. Nitekim insan da, bilgisince tercih edilen bir şeyi irade eder. Allah'ın fiillerinin örtüştüğü olumluluklar ve olumsuzluklar vardır. Yüce Allah, fiillerinde bunları izler. Bazen ortüştürme noktasında yanılır ve yaptığı işten pişman olur.13 Bazen bir şeyi düşünür, ama onun yararlı yönünü elde edecek yolu bulamaz. Bazı şeyleri bilmez."

Kısacası, onların anlayışına göre, yüce Allah sıfatları ve fiilleri itibariyle insan gibidir. Her ne yaparsa, düşüncesi ve fikriyle yapar. Bunları yaparken de fiilinin bir maslahatla örtüşmesini amaçlar. Dolayısıyla O, maslahatın hükmüne tabidir ve maslahatlar, dışarıdan O'nun işinde etkili olabilmektedir. Bu arada doğruyu isabet ettirmesi mümkün olduğu gibi, aynı şekilde şaşırması, olguları birbirine karıştırması, gaflete düşmesi de mümkündür. Bildiği şeyler gibi bilmediği şeyler de vardır. Bazen galip, bazen de mağlup olur. Dolayısıyla ilmi gibi gücü de sınırlıdır. Bütün bunlar O'nun için geçerli olunca, fiil işlerken düşünen ve irade eden tüm varlıklarda olduğu gibi, bir fiilden dolayı sevinmesi, üzülmesi, övünmesi, pişman olması, heyecanlanması, coşması vb. gibi tepkimeler de caiz olur. Bu durumda olan bir varlık, maddi ve cismani olur. Hareket, değişim ve tekamül yasasına tâbi olur. Böyle bir varlık, olsa olsa mümkün yaratılışlı, daha doğrusu sonradan var edilmiş bir insan olabilir. Varlığı zorunlu, her şeyin yaratıcısı yüce Allah olamaz.

Eski ve Yeni Ahit'lere (Tevrat ve İncil'e) baktığınızda, yüce Allah'a cisimlik atfettikleri, cismani nitelikleri O'na yakıştırdıkları, O'nu bir insan gibi gördükleri yönünde onlara nispet ettiğimiz hususların doğru olduğunu göreceksiniz.

Bütün bu hususlarda Kur'an, yüce Allah'ı bu tür asılsız vehim ve hurafelerden tenzih eder: "Allah, onların nitelendirdiklerinden

13- Tevrat, Tekvin Kitabı, Bap 6 / 6'da şöyle denir: "Ve Rab yeryüzünde adamı yaptığına nadim oldu."

yücedir." (Sâffat, 159) Kesin akli kanıtlar da, yüce Allah'ın tüm kemal sıfatlarına sahip olduğunu öngörür. O, yoklukla en ufak bir ilintisi bulunmayan varlığa sahiptir. O, acze düşmeyen kudret sahibidir. Cehaletin yol bulamadığı mutlak bilgi O'nundur. O, mutlak hayat sahibidir. Ölüm ve yokluk O'nun açısından imkansızdır. Böyle olduğuna göre, varlığı, bilgisi, gücü veya hayatı açsından bir değişime uğraması düşünülemez.

Şu halde O, cisim ve cismanî bir varlık değildir. Çünkü cisimler ve cismani varlıklar, değişimler ve dönüşümlerle kuşatılmışlardır. İmkanların, yoksunlukların ve ihtiyaçların mahalli konumundadırlar. Yüce Allah, cisim ve cismani bir varlık olmadığına göre, değişik durumlara ve farklı gelişmelere maruz kalmaz. Gaflet, yanılma, yanlış yapma, pişmanlık, şaşırma, etkilenme, tepkime, horlaşma, küçülme ve yenilme gibi hallere duçar olmaz. Kitabımızın kapsamı içinde, yeri geldikçe konuya ilişkin kanıtlara dayalı açıklamalarda bulunmuşuzdur. Söz konusu bölümlere başvurulduğunda detaylı bilgiler bulunacaktır.

Gözlemci bir eleştirmen, dikkatli bir düşünür şu iki görüşü mukayese etmelidir: Kur'an, evrenin ilahı ile ilgili olarak verdiği bilgilerde, O'nun bütün kemal sıfatlarına sahip olduğunu belirtir. O'nu eksik sıfatlardan tenzih eder. Zihinlerimizin sınırlı aleme ilişkin yargılarına ve değerlendirmelerine sığmayacak kadar yüce ve büyük olduğunu vurgular. Buna karşın, Eski ve Yeni Ahit'lerin yüce yaratıcıyla ilgili değerlendirmelerinin bir benzerini, ancak Yunan mitolojisinde, eski Hind ve Çin hurafelerinde ve ilkel insanın zihninde oluşturduğu vehimlerde bulabiliriz.

Altıncısı: Hıristiyanlar diyorlar ki: "Allah, oğlu Mesih'i gönderdi ve ona bir rahme yerleşmesini, bir ilah olduğu halde insan olarak oradan doğmasını emretti." Bu, akla sığmayan saçma bir sözdür. Daha ön-ce açıkladığımız gibi Kur'an-ı Kerim, bunun asılsızlığını kesin bir dille ifade etmiştir ve biz o sözleri burada tekrarlamak istemiyoruz.

Bilindiği gibi, akıl da böyle bir iddiaya arka çıkmaz. Yüce Allah i-le ilgili olarak inanılması ve dile getirilmesi gereken ebedilik, değişmezlik, sınırsız varlık sahibi olma, her şeyi kuşatma, zamandan, mekandan ve buna tabi olgulardan münezzeh olma gibi zorunlu sıfatları düşündüğün zaman, bunun yanında bir de, önce bir damla su, sonra ana rahminde bir cenin olarak -ister bu kelimeye Melikanilerin getirdiği açıklamayı ele alın, ister Nasturilerin, ister

Yakubilerin, ister bir başka grubun- oluşmaya başlayan bir insanın durumunu düşündüğün zaman, cisim olan ve tüm cismani nitelik ve etkilere sahip olan bir varlıkla, cismani olmayan, zaman, mekan ve hareket gibi maddi bir niteliği bu-lunmayan varlığın hiçbir şekilde bir olmayacaklarını anlarsın.

Yukarıda işaret ettiğimiz iddianın, akıl açısından doğruluğu zorunlu olan önermelerle bağdaşmaması, Pavlus gibi önde gelen papazların değerlendirmeleri kapsamında felsefeyi yermelerinin, akli yargıları ayıplamalarının altındaki sırrı da oluşturmaktadır. Pavlus bir yerde şunları söylüyor: "Çünkü yazılmıştır: "Hikmetlilerin hikmetini yok edeceğim ve anlayışlıların anlayışını iptal edeceğim." Hikmetli nerede? Yazıcı nerede? Bu dünyanın bahsedicisi nerede? Dünyanın hikmetini Allah akılsızlığa döndürmedi mi?... Çünkü Yahudiler alâmetler isterler ve Yunanlılar hikmet ararlar; fakat biz... haça gerilmiş Mesih'i... vâzederiz." (Pavlus'un

Korintoslulara 1. Mektubu, Bap 1 : 18-24.)

Bu tür ifadelere hem onun, hem de başka Hıristiyan din büyüklerinin sözleri arasında çokça rastlanır. Bunun gerisindeki tek neden, inancın yayılması, tebliğ edilmesi ve öğüt politikasıdır. Bu tür risale ve kitaplarda göz gezdirenler, bunlardaki hitap şekli ve telkin tarzı üzerinde düşünenler bunu rahatlıkla fark ederler.

Bu açıklamalarımızdan, Hıristiyanların, "Yüce Allah her türlü günah ve hataya karşı masumdur." şeklindeki sözleriyle de çeliştikleri or-taya çıkmaktadır. Çünkü onların tasvir ettikleri tanrı, kesinlikle hatadan berî değildir. Yâni kavrama ve fiilde yanılabiliyor.

Bu, itaati farz olan birine muhalefet etme anlamındaki hatadan farklıdır. Çünkü itaat ve boyun eğme gerektiren şeylerde serkeşlik etmek anlamında isyan ve günah, yüce Allah hakkında tasavvur edilemez. Dolayısıyla bu anlamda masumiyet de O'nun hakkında düşünülemez.

Yedincisi: Hıristiyanlar diyorlar ki: "İsa, daha sonra insan oldu ve bir insan gibi diğer insanlarla ilişki içine girdi. Sonunda da kendisini düşmanlarına teslim etti." Bu sözler, varlığı zorunlu olan ilahın, varlığı mümkün olan herhangi bir varlığın niteliklerini alabileceğinin, dolayısıyla aynı anda ve aynı enlemde hem tanrı, hem de insan olabileceğinin ifadesidir. Buna göre, varlığı zorunlu olan tanrı, kendi yarattığı
şeylerden biri olabilir. Yâni, objeler dünyasındaki varlık türlerinden herhangi birinin vasıflarını gerçekten üzerinde taşıyabilir. Bazen insan olur, bazen at olur, bazen kuş, böcek vs.

olur; bazen de aynı anda insan, at, böcek gibi bir türden fazlası olur.

Dolayısıyla, varlık türlerinden sadır olan herhangi bir fiil, ondan da sadır olabilir. Çünkü o, her an varlık türlerinden herhangi biri olup ona özgü herhangi bir fiili işleyebilir. Aynı şekilde, adalet ve zulüm gibi karşıt fiilleri de işleyebilir. İlim ve cehalet, kudret ve acizlik, hayat ve ölüm, zenginlik ve fakirlik gibi karşıt niteliklere sahip olması da mümkündür. (Gerçek hükümranlık sahibi olan Allah, bu tür yakıştırmalardan münezzehtir.) Bu da, altıncı maddede geçen sakıncadan ayrı bir husustur.

Sekizincisi: Hıristiyanlar diyorlar ki: "İsa, çarmıha gerilmeyi ve laneti üslendi. Çünkü çarmıha gerilerek asılan mel'undur." Acaba onlar, "laneti üslendi" sözleriyle neyi kastediyorlar? "Lanet"ten maksatları nedir? Geleneksel olarak bilinen ve sözlükte rahmetten ve saygınlık gibi onur verici şeylerden uzak olma anlamına gelen laneti mi kastediyorlar? Eğer maksat, bizim bildiğimiz ve sözlükte tanımlanan lanetse, yüce Allah'ın -haşa- kendisini veya başkasının O'nu rahmetten uzaklaştırmasının anlamı nedir?!

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 219

Rahmet, birini varlık bağışı, nimet ihsanı ve varoluş meziyetleriyle donatmaktan başka ne anlam ifade eder?! Bu demektir ki, söz konusu uzaklaştırma ve lanet, anlam itibariyle mal, makam gibi herhangi bir hususta dünya veya ahiret ya da her ikisi bağlamında yoksunluğu ifade eder. Peki, bizzat ihtiyaçsız ve zengin olan, her şeyin yoksulluğunu gideren yüce Allah'ın, ne şekilde tasavvur edilirse edilsin, lanetle irtibatlandırılmasının anlamı nedir?!

Kur'an'ın öğretisi, kelimenin tam anlamıyla bu tuhaf değerlendirmenin karşı noktasındadır. Yüce Allah buyuruyor ki: "Ey insanlar, siz Allah'a muhtaç olanlarsınız; Allah ise, hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır..." (Fatır, 15) Kur'an fakirlik, yoksulluk, muhtaçlık, noksanlık, yokluk, kötülük, çirkinlik, horluk ve zelillik gibi yakışıksız nitelikleri kesinlikle yüce Allah'ın kutsal zatına yaklaştırmaz; yüce Allah'ı bu niteliklerle asla bağdaşmayan isimler ve sıfatlarla anar.

Eğer denilirse: Yüce Allah'ın -haşa- horlukla ve lanetlenmeyle ni-telenmesi, insanla birleştiğinden dolayıdır. Yoksa O'nun zatı böyle bir durumdan yücedir.

Buna cevap olarak denilir ki: Sözü edilen bu birleşme, acaba gerçek anlamda mı laneti yüklenmesini ve bu tür meşakkatleri çekmesini gerektirdi, yoksa burada bir mecaz mı söz konusudur?

Eğer gerçek anlamda böyle bir durumun söz konusu olduğu söylenirse, sözünü ettiğimiz sakınca gündeme gelir. Eğer bir mecazın söz konusu olduğu söylenirse, problem yeniden geri döner. Yâni Mesih'in doğması, rahmet ve adalet olgularının çelişmesi durumunu ortadan kaldırmaz. Çün-kü yüce Allah'tan başkasının musibetlere katlanması, azap ve lanet tür-lerini yüklenmesi, sözü edilen fidye olayının, yâni Allah'ın insanların fidyesi olması olayının gerçekleşmesini sağlamaz. Bu, gayet açıktır.

Dokuzuncusu: Hıristiyanlar diyorlar ki: "Bu, İsa'ya inananların, daha doğrusu tüm alemin hatalarının kefaretidir." Bu sözler, onların günah ve hataların gerçekte ne anlama geldiğini kavramadık

larını, nasıl uhrevi azabı gerektirdiklerini ve bu azabın nasıl gerçekleştiğini algılayamadıklarını, bu hatalar ve günahlarla bunlara ilişkin yasamalar arasındaki irtibatı bilmediklerini, yasamanın bu konudaki fonksiyonunu anlayamadıklarını ortaya koyuyor. Kur'an, bütün bunları en net şek-liyle ortaya koyuyor.

Daha önce kitabımızın kapsamı içinde yer alan açıklamalar çerçevesinde, bu arada; "Şüphesiz Allah, bir sivrisineği, hatta o-nun üstünde olanı da örnek vermekten çekinmez." (Bakara, 26) ayeti ile "İnsanlar tek bir ümmetti..." (Bakara, 213) ayetinin tefsiri bağlamında şunları söy-lemiştik: Muhalefet edilen, baş kaldırılan, dolayısıyla günah ve hataya düşülen hükümler ve kanunlar, itibari ve saymaca şeylerdir. Bu hükümler ve kanunların yasanıp geçerli kabul edilmesinden maksat, onlara göre hareket etmekle, onların gözetilmesiyle insan toplumunun maslahatının korunmasıdır. Bu kanunlara başkaldırma ve muhalefet etmeden dolayı gündeme gelen ceza ise, olumsuz ve kötü bir sonuçtur ki, insanların bunu öngörmelerinin ve vâzetmelerinin nedeni, yükümlü konumundaki insanı, suç işlemekten ve itaat çizgisinin dışına çıkmak-tan alıkoymaktır. İnsan topluluklarını kuran ve yöneten akıl sahibi kişilerin yaklaşımı budur.

Ancak Kur'an öğretisi, konuya bundan daha üstün ve daha incelikli bir anlam getirmektedir. Daha önce de söylediğimiz gibi akli araştırmaların sonuçları da Kur'an'ı destekler niteliktedir. Şöyle ki: İnsan, Allah tarafından kendisi için indirilen şeriata uymak ya da uymamakla, kendi içinde üstün ve övgüye değer ya da alçak, iğrenç ve pis sıfatlardan birtakım gerçekler oluşturur. İnsanı cennet ve cehennem şeklinde somutlaşan uhrevi nimete ya da uhrevi cezaya muhatap kılan da budur. Cennet ve cehennemin hakikati ise, Allah'a yakın olmak veya O'ndan uzak olmaktır. Şu halde iyilikler ve hatalar, itibari ve saymaca değil, gerçek bir düzene bağlı

olan gerçekliklere dayanmaktadırlar.

Şurâsı açıktır ki: İlahi yasama (teşri), yaratılışa yönelik ilahi kamilleştirmenin bütünleyici unsurudur. Onunla varoluşsal (tekvini) hidayetin, yaratılışın amacına ulaştırılması hedeflenmektedir. Diğer bir ifadeyle: Yüce Allah, her varlık türünü, varoluşunun kemaline ve zatı için öngörülen hedefe ulaştırmak istemektedir. Bu bağlamda, dünyada yapıcı ve elverişli bir sistem içinde hareket etmek, ahirette mutlu ve nimetlerle bezenmiş bir hayat sürdürmek, insan türünün varoluşunun kemalinden sayılmaktadır. Bunun yolu da, toplum yaşamı için elverişli olan yapıcı kanunları ve insanı Allah'a yakınlaştıracak çeşitli ibadetleri kapsayan dindir. Bu kanunlara riayet etmek, bu ibadetleri yerine getirmekle insan hayatı düzene girer, insan kendi öz benliğinde, zatında ve amelinde ahiret yurdundaki ilahi onurlandırmaya hazırlanır. Bütün bunlar, kalbine yerleştirilen nur ve nefsinde oluşan temizlik sayesinde gerçekleşir. İşin gerçeği budur işte.

Böylece insan için Allah'a yakın olmak veya O'ndan uzak olmak söz konusudur. Bu ikisi, onun sürekli mutluluğunun veya mutsuzluğunun ve dünya hayatındaki medeni toplumunun salah veya fesadının özünü oluşturur. Bu yakınlık ve uzaklığı vücuda getiren tek etken dindir. Bütün bunlar, gerçekliği olan şeylerdir; boş, saçma şeyler değildir.

Adem'in yasaklanan ağacın meyvesinden yemesi gibi bir günahı işlemesinin kendisi, hatta tüm zürriyeti için sürekli bir helakı gerektirdiğini ve Mesih'in feda edilmesinden başka bunu tedavi edecek bir ilacın, bu tasayı giderecek bir kurtuluş yolunun olmadığını varsayarsak, o halde Mesih'ten önce, Mesih'le birlikte ve Mesih'ten sonra din gönder-menin, din çerçevesinde kanunlar yasamanın yararı nedir?!

Söz konusu günahın insandan sadır olmasıyla daimi helakın ve uhrevi cezanın kaçınılmaz olacağını, ne amelin, ne de tövbenin insanı bu sorumluluktan kurtaramayacağını, ancak feda yöntemiyle ondan kurtu-lacağını kabul etmemiz durumunda, Allah katın

dan şeriatlar yasalaştırılmasının, kitaplar indirilmesinin ve resuller gönderilmesinin bir anlamı olmaz. Bu demektir ki ilahi vaat, tehdit, uyarı ve müjdeleme, gerçekliği olmayan şeylerdir. Azap zorunlu

olduktan ve fesat kaçınılmaz olduktan sonra bu saydıklarımız neyi ıslah edecekler ki?!

Bir de, daha önce indirilen şeriatların hükmü uyarında amel edip kemal düzeyine ulaşanları, onlara gelen İbrahim ve Musa gibi ulu peygamberler ve Rabbani kulları düşünün! Bunlar, Mesih'in feda edilişinden önce ölmüş gitmişşahsiyetlerdir. Şimdi ne olacak?! Onlar birer bedbaht olarak mı, yoksa mutluluğa erişmiş olarak mı yaşamlarını tamamladılar?! Ölüm anında ve ahiret yurdunda ne ile karşılaştılar?! Ceza ve helakla mı, yoksa sevap ve mutlu hayatla mı?!

Kaldı ki Hz. İsa, açıkça günahkârları ve hata işleyenleri kurtarmak üzere gönderildiğini, salihlerin ve iyilerinse, buna ihtiyaçları olmadığını söylüyor.14

Kısacası, bu durumda Mesih'in feda edilişinden önce ilahi şeriatların gönderilişinin, dinsel yasaların bildirilişinin, boş ve anlamsız olmaktan kurtulmalarını sağlayacak geçerli bir hedefi olmaz. Bu yakıştırmalardan yüce ve münezzeh olan Allah'a nispet edilen böylesine tuhaf bir fiil için ancak şöyle bir izah getirebilirler: Yüce Allah, Adem'in işlediği hatanın sakıncası ortadan kaldırılmadıkça, bu şeriatların hiçbir yarar sağlayamayacağını biliyordu. O, bu şeriatları bir ihtiyat olarak indirdi; bir gün bu sakıncayı ortadan kaldırabilir ve böylece önceki şeriatlar da meyvelerini verir, amaçlarına ulaşırlar umuduyla. Bu demek-tir ki, yüce Allah, yasalaştırdığı tüm şeriatlar bağlamında hem peygamberlerden, hem de diğer insanlardan bir şey gizlemiş, ortada bir engelin bulunduğunu, bu engel

14- Ferisiler ve onların yazıcıları İsa'nın şakirtlerine: "Niçin mültezimler ve günahkârlarla yiyip içiyorsunuz?" diye mırıldandılar. İsa onlara cevap verip dedi: "Sağlam olanlar değil, ancak hasta olanlar hekime muhtaçtırlar. Ben salihleri değil, ancak günahkârları tövbeye çağırmaya geldim." (Luka İncili, Bap 5 : 30-32.)

bertaraf edilmediği sürece peygamber-lerin ve tüm mü'minlerin çabalarının boşa gideceğini, şeriatların heba olacağını onlardan saklamış, şeriat ve davetin ciddiyet ve gerçeklik üzere bina edildiğini izhar etmiştir.

Bu demektir ki, yüce Allah -haşa- hem insanları, hem de kendisini kandırmıştır. İnsanları kandırmıştır; çünkü şeriata göre amel etmeleri durumunda bağışlanmaya nail olacaklarını, mutluluğa kavuşacaklarını açıklamıştır. Kendisini kandırmıştır; çünkü feda yoluyla, engelin kaldırılmasıyla, şeriat indirmek boş bir iş olur, şeriatın insanların mutluluğu açısından hiçbir etkisi olmaz; engel

kalkmadıkça hiçbir etkisi olmadığı gibi. Feda zamanına kadar din ve şeriat yasamanın konumu bundan ibaret olur!

Feda ediliş zamanında ve ondan sonraki dönemlerde ise, şeriat yasama, dinsel davet ve ilahi yol göstericilik çok daha anlamsız ve gereksiz olur. Çünkü işlenen hatadan dolayı oluşan sakınca bertaraf edildikten, en çekingen insan ile en sapık insan arasında hiçbir ayırım söz konusu olmaksızın mü'min-kâfir, iyi-kötü tüm insanlar için bağışlanma ve rahmet zorunlu olduktan, hatanın devamı durumunda hep birlikte helak olacakları gibi, feda yoluyla hatanın silinmesiyle birlikte topluca rahmete kavuşacakları kesin olduktan sonra, hak bilgilere iman etmenin, onlara göre amel etmenin ne yararı vardır?! Nasıl olsa feda olayı olmadan hiçbir amel hatayı ortadan kaldırmıyor!

Eğer denilse ki: Feda ediliş, yalnızca Mesih'e inananlar için yarar sağlar. Dolayısıyla, Mesih'in de müjdelerinde işaret ettiği gibi, dinsel davetin yararı vardır.15

15- Ve size diyorum: "Kim beni insanların önünde ikrar ederse, İnsanoğlu (İsa) da onu Allah'ın melekleri önünde ikrar edecektir; fakat beni insanların önünde kim inkâr ederse, Allah'ın melekleri önünde inkâr olunacaktır. Ve kim İnsanoğluna karşı söz söylerse, ona bağışlanacaktır; fakat Ruhulkudüse karşı küfredene bağışlanmayacaktır." (Luka İncili, Bap 12 : 8-10.)

Ona cevap olarak denir ki: Bu iddia, daha önce işaret ettiğimiz Yuhanna'nın Mektubu'nun içeriği ile çelişmesinin yanı sıra, geçmişteki tüm temelleri de yıkıyor. Çünkü Hz. Adem'den (a.s) itibaren küçük bir azınlık dışında hiç kimse için kurtuluş umudu ve ihtimali bırakılmıyor. Bu azınlık da Hz. İsa'ya ve Ruh'a inananlardır. Daha doğrusu, onların da temel prensiplerde ihtilaf eden gruplarından bir tanesidir. Geride kalanlar ise, daimi helak içindedirler.
Bu durumda, peki Hz. İsa'dan önce gelen peygamberlerin ve onlara inanan ümmetlerin durumu ne olacak?! O peygamberlerin getirdikleri kitaplar ve hükümler doğru olarak mı, yoksa yalan olarak mı nitelendirilecek?! Bilindiği gibi İnciller, Tevrat'ı ve davetini onaylıyorlar. Oysa Tevrat'ta Ruh'tan ve feda edilişten söz edilmez. Şimdi İnciller, bir doğruyu mu tasdik ediyorlar, yoksa bir yalanı mı?!

Şayet denilse ki: Önceki semavi kitaplar, bildiğimiz kadarıyla Mesih'i müjdeliyorlar. Bu demektir ki, o kitaplar, Mesih'in inişinin ve feda edilişinin keyfiyeti hakkında ayrıntılı bilgiler sunmasalar da, Mesih'e yönelik icmali bir davet içeriyorlar. Böylece yüce Allah, sürekli peygamberlerine Mesih'in ortaya çıkacağını müjdelemiştir ki, ona inansınlar ve onun yapacağı fedakârlıkla gönülleri hoş olsun.

Buna cevap olarak denir ki:

Birincisi: Hz. Musa'dan önceki peygamberlerle ilgili olarak böyle bir şey söylemek, hiçbir dayanağı olmaksızın gaybtan haber vermek olur. Kaldı ki, böyle bir müjde olsa bile, bu, kurtuluşa ilişkin bir müjde olur, ona iman etmeye ve dinine girmeye ilişkin bir davet olmaz.

İkincisi: Bu durum, bizzat Mesih açısından bile, İncillerin dolu olduğu ahlak ve fiiller gibi dinin ayrıntılarına ilişkin davetin abesliği sakıncasını ortadan kaldırmaz.

Üçüncüsü: Hatanın neden olduğu ilahi amacın hedefine ulaşmaması mahzuru yine de devam eder. Çünkü yüce Allah, tümüne rahmet etmek, nimet ve mutluluğu tümüne bahşetmek

rahmet etmek, nimet ve mutluluğu tümüne bahşetmek için insanları yaratmıştır. Fakat iş tam tersine dönmüş, küçük bir azınlık dışında herkes ilahi gazap ve cezalandırmayı hakketmiş, ebedi helaka mahkum olmuşlardır.

Yukarıda sunduğumuz açıklamalar, Hıristiyanların konuya ilişkin iddialarının aklen yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Bunu Kur'an da desteklemektedir: "...Bizim Rabbimiz, her şeye yaratılışını veren, sonra doğru yolunu gösterendir." (Tâhâ, 50)

Bu ayette, her şeyin hangi hedefe yöneleceğinin gösterildiği, her şeye, varlığının gereklerinin bildirildiği vurgulanıyor. Yol gösterme (hidayet), hem varoluşsal (tekvini), hem de yasamasal (teşrii) yol göstermeyi kapsar. Çünkü egemen olan ilahi yasa, hidayet ve yol göstericiliğin genelleştirilmesi şeklinde işler. İnsanlar açısından dinsel yol göstericilik de bu kapsamdadır.

Sonra yüce Allah, cennetten indirdiği sırada Adem'e ve beraberindekine bir ilk yol göstericilik olarak şöyle buyuruyor: "Dedik ki: "Oradan tümünüz inin. Bundan sonra size benden bir hidayet geldiğinde, kim benim hidayetime uyarsa, onlara korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaklardır. İnkar edip de ayetlerimizi yalanlayanlar ise, onlar ateşin halkıdırlar ve orada süresiz kalacaklardır." (Bakara, 38-39)

Bu ayetlerin kapsamı, kıyamet gününe kadar gönderilecek şeraitlerin ayrıntılarının bir özeti niteliğindedir. Bunun içinde, en ufak bir tereddüt ve kuşku söz konusu olmaksızın, yasama, vaat

ve tehdit vardır.

Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Ben hakkı söylerim." (Sâd, 84) Yine buyuruyor: "Benim huzurumda söz değiştirilmez ve ben kullara zulmedici değilim." (Kâf, 29)

Bu ayetlerden anlaşılıyor ki, yüce Allah, kesinleştirdiği şeylerle ilgili olarak tereddüt etmez. Uygulamaya koyduğu, geçerli kıldığı şeylerin tersini yapmaz. Ancak dediğini yapar. O'nun işi, yönelme

sini dilediği mecradan başka bir tarafa yönelmez. Bir şeyi irade edip de sonra yapıp yapmama hususunda tereddüde düşmez. Ya da bir şeyi irade edip de sonra onu yapmaması gerektiğini düşünmesi söz konusu olmaz. Dilediği bir şeyin önüne engellerin çıkması ve O'nu bundan vazgeçirmesi düşünülemez. Bir dış etkenin baskısıyla iradesini geri alması olacak iş değildir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Allah, emrinde galip olandır." (Yusuf, 21) "...Allah, kendi emrini yerine getirip gerçekleştirendir." (Talak, 3) Bir ayette de Hz. Musa'dan şu ifadeler aktarılır: "Dedi ki: "Bunun bilgisi Rabbimin katında bir kitaptadır. Rabbim şaşırmaz ve unutmaz." (Tâhâ, 52) "Bugün her nefis, kendi kazandığıyla kar-şılık görür. Bugün zulüm yoktur. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir."

(Mü'min, 17)

Bu ve benzeri ayetler gösteriyor ki, yüce Allah varlıkları yaratmış, ama hiçbir zaman onların durumundan gafil olmamış, ileride olabilecek herhangi bir şeyden habersiz, bilgisiz olmamıştır. Yaptığı hiçbir şeyden dolayı da pişman olmamıştır. İnsanların hayatına egemen olsun diye indirdiği şeriatları tam bir ciddiyetle, şakadan, korkudan ve umuttan berî olarak yasalaştırmıştır. O, her amel işleyene işlediği amelinin karşılığını verir. Hayırsa hayır, şerse şer olarak değerlendirir. Hiç-bir galipten etkilenmez. Hiçbir hakim güç, O'na hükmedemez. Fidye, dostluk veya şefaatin O'nu etkilemesi mümkün değildir. O'nun izni ol-madan şefaat edilemez. Bütün bunlar, O'nun varlıklar üzerindeki mutlak hükümranlığıyla bağdaşmaz çünkü.

Onuncusu: Feda edilme meselesiyle ilgili sözleri şu açıdan da yanlıştır: Gerçek anlamıyla feda ve fidye, insanın kendisinin veya onunla ilintili olan can ve malın öldürme veya yok olma gibi olumsuz bir durumla karşı karşıya kaldığında, bu kötü durumu bir karşılık vererek gidermesi demektir. Tutsak edilmiş bir insanın başka bir tutsak veya mal karşılığında serbest bırakılması ya da suç ve cinayetlere karşılık fidye verilmesi gibi. Bu karşılığa fidye ve feda

denir. Fidye ve feda, bir tür muameledir ki, hak ve egemenlik sahibinin, hakkında fidye verilen mal veya can üzerindeki hakkı, fidye olarak verilen mal veya feda edilen cana geçer. Böylece hakkında fidye verilen mal veya can, maruz kaldığı kötülükten kurtulmuş olur.

Bundan da anlaşılıyor ki, fidye verme ve feda etme olayı, yüce Allah'la ilgili olarak makul değildir. Çünkü ilahi egemenlik, insanların itibari, saymaca ve anlaşmalı egemenliklerinden farklı olarak- gerçekliği olan, değiştirilmesi ve elinden alınması mümkün olmayan gerçek bir egemenliktir. Varlıklar, zatları ve etkileri itibariyle yüce Allah tarafından var edilmişler, varlıklarını O'nunla sürdürmektedirler. Bu gerçeğin değişmesi nasıl tasavvur edilebilir?! Bu, meydana gelmesi şöyle dursun, düşünülmesi bile mümkün olmayan bir şeydir. İlahi ege-menlik, biz insan topluluklarının bireyleri arasında geçerli olan mülk, egemenlik, hak ve benzeri şeylerden tamamen ayrı bir şeydir. Bunlar, dizginleri bizim elimizde olan birtakım itibari ve saymaca şeylerdir ki, biz toplum bireyleri, hayattaki çıkarlarımızın değişmesine göre, bazen bunları geçersiz kılar, bazen değiştiririz. (Daha geniş bilgi için: "Din günün sahibi." (Fatiha, 4) ve "De ki: "Ey mülkün sahibi Allah'ım!..." (Âl-i İmrân,

26) ayetlerinin tefsirine bakınız.)

Yüce Allah, bir ayette özellikle fidye olayını olumsuzlamaktadır: "Bugün artık ne sizden, ne de inkar edenlerden fidye alınmaz. Barınma yeriniz ateştir..." (Hadid, 15) Daha önce, yüce Allah'ın Hz. İsa'dan aktardığı şu sözün de bu kategoride değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştik: "Allah; "Ey Meryem oğlu İsa!" dedi, "Sen mi insanlara; "Allah'tan başka, beni ve annemi iki ilah edinin." dedin?" O; "Seni tenzih ederim." dedi, "Hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz... Ben onlara, ancak bana emrettiğini söylemedim, Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin." dedim. "İçlerin-de olduğum sürece de onlara şahittim. Sen beni alınca, üzerlerindeki gözetleyici sendin. Zaten

sen her şeye şahitsin. Onlara azap edersen, hiç şüphesiz onlar senin kullarındır. Onları bağışlarsan da, şüphesiz sen azizsin, hikmet sahibisin." (Mâide, 116-118)

"İçlerinde olduğum sürece de onlara şahittim..." ifadesi şu anlama gelir: "Benim onlarla ilgili fonksiyonum, bana verdiğin görevle, benim için tayin ettiğin işle sınırlıydı. O da, tebliğ ve elçilikti; aralarında bulunduğum sürece, amellerimin üzerinde gözetleyici olmaktı. Onların helakı, kurtuluşu, azabı ve bağışlanmalarına gelince; bütün bunlar, senin elinde olan şeylerdir. Benim bu konularla ilgili hiçbir fonksiyonum yoktur. Dolayısıyla onlar için sana karşı bir şey yapmam, onları senin azabından kurtarmam veya egemenliğinin altından çıkarmam, asla söz konusu değildir." Böylece bu ifade de, fedayı olumsuz-lamaktadır. Çünkü eğer feda edilme durumu söz konusu olsaydı, Hz. İsa, kendisini onların amellerinin sorumluluğundan sıyırmaz, onların azaba uğratılmaları veya bağışlanmaları konusunda kendisinin hiçbir et-kisi olmadığını ve bunun yüce Allah'a kaldığını belirtmezdi.

Şu ayetler de aynı anlamı vurgulamaya yöneliktir: "Sakının o gün-den ki, hiç kimse, kimse adına bir şey ödeyemez, kimseden şefaat da kabul edilmez, kimseden bedel de alınmaz ve onlar yardım da görmezler." (Bakara, 48) "...Ne alış verişin, ne dostluğun, ne de şefaatin olmadığı gün..." (Bakara, 254) "O gün arkanızı dönüp kaçacaksınız, ama sizi Allah'tan koruyacak bir şey yoktur." (Mü'min, 33) İlk ayette geçen "bedel", ikinci ayette geçen "alış veriş" ve üçüncü ayette geçen "Allah'tan koruyacak şey", "fidye" anlamına gelir. Onların olumsuzlan-ması, "fidye"nin olumsuzlanması demektir.

Hıristiyanların "feda edilme" iddialarına karşılık Kur'an, Hz. İsa'nın şefaat edeceğini vurgular. "Feda edilme" ile "şefaat" arasındaki far-ka gelince; "...hiç kimse, kimse adına bir şey ödeyemez..." (Bakara, 48) ayetinin tefsiri çerçevesinde de vurgulandığı gibi şefaat, şefaat eden kimsenin, şefaati kabul eden maka

mın katındaki yakınlığı ve mevkisinin bir göstergesidir, aslında. Dolayısıyla şefaatçi, kesinlikle hiçbir şeye malik değildir. Şefaatçi, şefaati kabul eden yüce zatın mülkünü ve saltanatını asla olumsuzlamamakta, O'nun suçlu tarafından çiğnenen hükmünü ve suçlu için koyduğu ceza kanununu geçersiz kılmamaktadır. Çünkü şefaat, bir tür dua ve yalvarıştır. Şefaatçi, katında şefaatte bulunulan Rabbin tasarrufuyla ilgili bir temennide bulunur. O'ndan, kendi mülkünde kendisi için caiz olan bir tasarrufta bulunmasını diler. Caiz olan bu tasarruf, cezalandırma hakkına sahip olduğu halde affetmesidir. Çünkü efendi, suç işlemesi durumunda kölesini, kanunlara uygun olarak cezalandırabileceği gibi bağışlayabilir de.

Kısacası; şefaatçi, katında şefaatte bulunulana ricada bulunur,

ona dua eder, günah sebebiyle azabın hakkedildiği durumlarda af ve bağışlamasını işletmesini ister. Ama kesinlikle onun egemenliğini sınırlandırmak veya olumsuzlamak söz konusu olmaz. Feda edilme ve fidye olayında ise, durum farklıdır. Daha önce de söylediğimiz gibi feda olayında egemenlik bir şeyden başkasına geçer. Feda edilen, fidye olarak verilen, fedası ve fidyesi olarak harcandıkları şeyi, fedayı ve fidyeyi kabul eden otoritenin egemenliğinden çıkarır.

Bu hususa şu ayet de işaret etmektedir: "O'nun dışında taptıkları, şefaatte bulunmaya malik değildirler; ancak bilerek hakka şahitlik edenler başka." (Zuhruf, 86) Bu ayet, istisna edilenlerin şefaat edeceklerini açıkça bildirmektedir. Bilindiği gibi Hz. İsa (s.a), Hıristiyanların Allah'ın dışında taptıkları arasındadır. Kur'an da, Allah'ın ona kitap ve hikmet öğrettiğini ve kıyamet gününün şahitlerinden olduğunu bildirmektedir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "O'na kitabı ve hikmeti öğretecek..." (Âl-i İmrân, 48) Bir diğer ayette onun lisanıyla şöyle buyuruyor: "İçlerinde olduğum sürece de onlara şahittim." (Mâide, 117) Başka bir ayette ise şöyle buyuruyor: "Kıyamet günü de o, onların aleyhine şahit olacaktır." (Nisâ, 159)

Görüldüğü gibi ayetler, Hz. İsa'nın şefaatte bulunacak kimselerden olduğunu göstermektedir. Daha önce, şu ayetin tefsiri çerçevesinde konuya ilişkin ayrıntılı açıklamalarda bulunduk: "Sakının o günden ki, hiç kimse, kimse adına bir şey ödeyemez..." (Bakara, 48)

6- Bu Görüşler Nereden Kaynaklandı?

Kur'an, bu görüşleri Hıristiyanlara telkin edenin, bu inançları onların arasında yaygınlaştıranın, Hz. İsa olduğunu kesin bir dille reddetmektedir. Tersine, bu görüşlerin, onların din konusunda körü körüne önderlerine uymaları, bu konuda onlara tam yetki vermeleri, önderleri-nin de bu durumdan istifade ederek eski dönem putperestlerinin inanç-larını Hıristiyanlık kalıpları içinde onlara sunmaları sonucunda ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Yahudiler; "Uzeyr, Allah'ın oğludur." dediler. Hıristiyanlar da; "Mesih, Allah'ın oğludur." dediler. Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri sözleridir. On-lar, bundan önceki inkar edenlerin sözlerini taklit ediyorlar. Allah onları kahretsin! Nasıl da çevriliyorlar?! Onlar, Allah'ı bırakıp hahamlarını ve rahiplerini Rabler edindiler ve Meryem oğlu Mesih'i de. Oysa onlara, tek ilaha ibadet etmekten başka bir şey emredilmemişti. O'ndan başka ilah yoktur. O, bunların şirk koştukları şeylerden yücedir." (Tevbe, 30

Yüce Allah'ın, "Onlar, bundan önceki inkar edenlerin sözlerini taklit ediyorlar." sözüyle işaret ettiği "inkar edenler"den maksat, cahi-liye Arapları ve onların putperestlik inançları değildir. Gerçi cahiliye Arapları da; "Melekler, Allah'ın kızlarıdır." diyorlardı, ancak Yahudi ve Hıristiyanların Allah'a oğul nispet ettikleri tarih, onların Araplarla temas kurmalarının, içlerine karışmalarının öncesine rastlar. Özellikle Yahudilerin bu inançları çok daha eskidir. Bu arada, "bundan önceki" ifadesi, bu inancın Yahudi ve Hıristiyanlardan önce de benimsendiğini göstermektedir. Kaldı ki, cahiliye Arapları

da putperestliği başkalarından almışlardır; ilk defa kendileri onu icat etmiş değillerdir.16

Üstelik; Roma, Yunan, Mısır, Suriye ve Hint putperestliği, Filistin ve dolaylarında yaşayan Ehl-i Kitaba daha yakındı. Putperestlik inanç-ları ve sanılarının onlara geçişi, hem daha kolay, hem de ortam buna çok daha uygundu.

Dolayısıyla Ehl-i Kitabın, Allah'ın oğlunun olması konusunda tak-lit ettikleri "inkar edenler"den maksat, eski Hint ve Çin putperestliğiyle, Roma, Yunan ve Kuzey Afrika gibi Batı putperestliğidir. Nitekim tarih de, söz konusu eski putperest topluluklarda, Yahudi ve Hıristiyan topluluklarda var olan baba, oğul, teslis, çarmıha gerilme ve feda edilme gibi inanışların var olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar, Kur'an'ın dikkat çektiği tarihsel gerçeklerdir.

Aşağıdaki ayet de, önceki ayetler gibi bu gerçeğe delalet etmektedir: "De ki: "Ey kitap ehli, haksız yere dininiz konusunda aşırı gitmeyin ve daha önce sapmış, birçoğunu saptırmış ve dümdüz yoldan kaymış bir topluluğun hevalarına uymayın." (Mâide, 77) Bu ayet, Ehl-i Kitabın haksız yere dinlerinde aşırıya kaçmalarının, daha önce sapmış bulunan bir kavmi taklit etmele

16- Anlatıldığına göre, ilk defa Kâbe'ye putlar diken ve halkı bu putlara davet eden kişi, Amr b. Luhay'dır. Bu kişi, "Sabur Zü'l Ektaf" zamanında yaşamıştır. Mekke'de kavmimin lideri oldu ve Kâbe bekçiliği görevini ele geçirdi. Sonra Suriye'de bulunan Balka kentine yolculuk yaptı. Orada puta tapan bir kavimle karşılaştı. Onlara, bunların ne olduğunu sordu. Onlar şu karşılığı verdiler: "Bunlar, yüce heykeller ve insan şeklinde edindiğimiz tanrılardır. Onlardan yardım isteriz, bize yardım ederler. Yağmur isteriz, yağmur yağdırırlar." Bunun üzerine, onlardan bir put istedi. Kendisine "Hübel" adlı putu verdiler. Amr, Mekke'ye döndü ve bu putu Kâbe'ye dikti. Sonra da insanları ona tapmaya davet etti. Bunun yanında karı koca şeklinde "İsaf" ve "Naile" adlı putlar da vardı. İnsanları bu ikisine de kulluk sunmaya çağırdı. Onları Allah'a yaklaşmak için vesile edinmelerini istedi. ("El-Milel ve'n-Nihel" adlı

eserde ve başka kaynaklarda bundan söz edilir.) Dikkati çeken bir husus da, Kur'an'ın bazı Arap putlarının isimlerini Nuh kıssası kapsamında, onun kavminden şikayeti çerçevesinde zikretmesidir: "Dediler ki: "İlahlarınızı sakın bırakmayın. Ne Vedd'i, ne Suva'ı, ne de Yeğus'u, Yeuk'u ve Nesr'i bırakmayın." (Nuh, 23)

rinden, onlara uymalarından kaynaklanan bir durum olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu kavim, kuşkusuz Ehl-i Kitabın hahamları ve rahipleri değildir. Çünkü ifade mutlaktır ve kayıtlı değildir. Söz gelişi; "Sizden olan, sizden birçok kimseyi saptıran bir topluluk" şeklinde bir ifade kullanılmamıştır. Daha önce söylediğimiz gibi, bunlardan maksat, cahiliye Arapları da değildir. Dikkat çeken bir husus, bunların "birçoklarını saptıranlar" olarak nitelendirilmeleridir. Yâni onlar, taklit edilen ve tâbi o-lunan önderlerdirler. Oysa Araplar, o dönemde baskıya uğrayan, okumasız-yazmasız sıradan bir topluluktu. Bilim, uygarlık ve ilerlemişlik adına, Fars, Roma ve Hint gibi uygarlıkların onlara uyacağı, onları tak-lit edeceği herhangi bir şeye sa-hip değillerdi.

Şu halde, daha önce de söylediğimiz gibi, ayette geçen "topluluk"-tan maksat, Çin, Hint ve Batı putperestliğidir.

7- Ehl-i Kitap, Hangi Kitaba Mensuptur? O Kitap, Nasıl Bir Kitaptır?

Bazı rivayetler, Mecusileri de Ehl-i Kitaptan sayar. Onların da Ehl-i Kitaptan sayılması için kendilerine özgü bir kitaplarının olması ya da Kur'an'ın adından söz ettiği bir kitaba bağlı olmaları gerekir. Hz. Nuh'un Kitabı, Hz. İbrahim'in Suhuf'u, Hz. Musa'nın Tevrat'ı, Hz. İsa'nın İncil'i ve Hz. Davud'un Zebur'u gibi. Fakat Kur'an, Mecusilerden söz etmez, onlara ait bir kitaptan da bahsetmez. Mecusilerin elinde olan "Avesta"nın da adı Kur'an'da geçmez. Onların da bundan başka kutsal bir kitapları yoktur.

Kur'an, yüce Allah'ın kendilerine indirdiği kitaba atfederek Yahudiler ve Hırıtiyanlardan "Ehl-i Kitap" olarak söz eder.

Bugün Yahudilerin elinde otuz beş tane kutsal kitap vardır. Bunlardan biri, Hz. Musa'ya indirilen Tevrat'tır ki, beş kitaptan olu

şur.17 On iki tanesi, tarihçilerin kitaplarıdır.18 Biri, Eyyub'un kitabıdır. Biri, Davud'un Zebur'udur (Mezmurlar). Üçü, Süleyman'ın kitaplarıdır. 19 On yedi tanesi de "Rüyetler" kitaplarıdır.20

Kur'an, bunların içinden sadece Hz. Musa'ya indirilen Tevrat'tan ve Hz. Davud'a indirilen Zebur'dan söz eder.

Hıristiyanların elinde ise, kutsal kitap olarak dört İncil bulunmaktadır: Matta İncili, Markos İncili, Luka İncili, Yuhanna İncili. Bir de, "Resullerin İşleri" kitabı, bazı mektuplar21 ve "Yuhanna'nın Vahyi (Rü-yeti)" kitabı var ellerinde.

Kur'an, Hıristiyanların elindeki bu kutsal kitaplardan söz etmez. Yalnızca yüce Allah'ın Hz. Meryem oğlu İsa'ya indirdiği "İncil" adlı bir kitaptan bahseder. Bir tek İncil, İnciller değil. Gerçi Hıristiyanlar tek İncil'i tanımıyor ve bilmiyorlar, ancak önderlerinin sözleri arasında, İsa'nın "İncil" adlı bir kitabının bulunduğuna ilişkin itiraflarını içeren bazı bilgiler bulmak mümkündür.22

17- Tekvin Kitabı, Çıkış Kitabı, Levililer Kitabı, Sayılar Kitabı, Tesniye Kitabı.

18- Yeşu Kitabı, Hâkimler Kitabı, Rut Kitabı, Birinci Samuel Kitabı, İkinci Samuel Kitabı, Birinci Krallar Kitabı, İkinci Krallar Kitabı, Birinci Tarihler Kitabı, İkinci Tarihler Kitabı, Ezra Kitabı, Nehemya Kitabı ve Ester Kitabı.

19- Süleyman'ın Meseleleri Kitabı, Vaiz Kitabı ve Neşideler Neşidesi Kitabı.

20-İşaya'nın Rüyetleri Kitabı, Yeremya'nın Rüyetleri Kitabı, Yeremya'nın Mersiyeleri Kitabı, Hezekiel'in Rüyetleri Kitabı, Daniel'in Rüyetleri Kitabı, Hoşea'nın Rüyetleri Kitabı, Yoel'in Rüyetleri Kitabı, Amos'un Rüyetleri Kitabı, Odadya'nın Rüyetleri Kitabı, Yunus'un Rüyetleri Kitabı, Mika'nın Rüyetleri Kitabı, Nahum'un Rüyetleri Kitabı, Habakkuk'un Rüyetleri Kitabı, Tsefanya'nın Rüyetleri Kitabı, Hag-gay'ın Rüyetleri Kitabı, Zekarya'nın Rüyetleri Kitabı, Malaki'nin Rüyetleri Kitabı.

21- Pavlus'un on dört mektubu, Yakub'un Mektubu, Petrus'un iki mektubu, Yuhanna'nın üç mektubu, Yahuda'nın mektubu.

22- Pavlus'un Galatyalılara yazdığı mektupta (Bap 1 : 6-7) şöyle denir: "Sizi Mesih'in inayetinde çağırandan böyle çabukça farklı bir İncil'e dönmekte olduğunuza şaşırıyorum; o başka bir İncil değildir, fakat sizi karıştıran, ve Mesih'in İncilini bozmak isteyen kimseler var." En-Neccar, "Kısas-ul Enbiya" adlı eserinde, Pavlus'un bu sözünü ve mektuplarında geçen başka sözleri kanıt göstererek, mevcut

Bununla beraber Kur'an, gerçek Tevrat'ın bir kısmının Yahudilerin

elinde, aynı
şekilde gerçek İncil'in de bir kısmının
Hıristiyanların elinde bulunduğuna ilişkin işaretler içermektedir.
Yüce Allah şöyle buyuruyor: "İçinde Allah'ın hükmü bulunan
Tevrat yanlarında olduğu halde, seni nasıl hakem kılıyorlar?"
(Mâide, 43) Yine şöyle buyuruyor: "Biz Hıristiyanlarız, diyenlerden
de kesin söz almıştık. Ama onlar, kendilerine hatırlatılan şeyden
bir kısmını unuttular." (Mâide, 14) Ayetlerin konuya yönelik
işaretleri gayet açıktır.

TARİHSEL BİR ARAŞTIRMA

1- Bugünkü Tevrat'ın Öyküsü:

İsrailoğulları, Hz. Yakub'un soyundan gelen boylardan
oluşmaktadır. Başlangıçta göçebe kabileler olarak yaşıyorlardı.
Sonra Firavun onları Mısır'a getirdi. Onlara köle muamelesi
yapıyordu. Nihayet yüce Allah, Hz. Musa aracılığı ile onları Firavun
ve uygulamalarından kurtardı.

Musa zamanında, bir imam önderliğinde yaşıyorlardı. Bu imam,
Hz. Musa (a.s)'dı. Ondan sonra Yuşa (Yeşu) önderlik etti. Bir
süre de İ-hud (Ehud), Cid'un (Gideon) gibi yargıçlar (hâkimler) tarafından
yönetildiler. Bunu izleyen süreçte krallar devri başladı. İlk
kralları
Şaul (Saul)'du. Kur'an ondan "Talut" diye söz eder. Ondan
sonra Hz. Davut ve Hz. Süleyman kral oldular.

Sonraki dönemlerde krallıkları parçalandı, güçleri dağıldı.
Bununla beraber çeşitli krallarca yönetildiler. Rehoboam, Abiyam,
Yero-boam, Yehoşafat, Yehoram gibi otuz küsur kral geçti.

dört İncil'in dışında başka bir İncil'in bulunduğunu ve onun "Mesih İncili" olarak
anıldığını söyler.

Bölünmeden sonra güçleri sürekli olarak zayıflıyordu. Nihayet
Ba-bil kralları kendilerine egemen oldular ve Kudüs'ü ele geçirdiler.
Bu olay yaklaşık olarak İsa'dan önce 600 yıllarında gerçekleşti.
O dönemde Babil kralı, Buhtunnussar (Nebukadnetsar)'dı. Bir
süre sonra Yahudiler ona baş kaldırdılar. Buhtunnussar üzerlerine
askerlerini gönderdi. Onları kuşatma altına aldı. Ülkeyi fethetti.
Krallık hazinelerini, Havra'-nın (Mescid-i Aksa'nın) hazinelerini talan
ettiler. Sayıları on binleri bulan zenginlerini, güçlüleri ve sanatkarlarını
toplayıp Babil'e götürdü-ler. Geride zayıflardan ve yoksullardan
başka kimse kalmadı. Buhtun-nussar, son İsrailoğulları
kralı olan Tsedekiya'yı başlarında kral olarak bıraktı. Tsedekiya,

Buhtunnussar'a itaat etmek zorundaydı.

Bu durum on yıl kadar bu şekilde devam etti. Bu sırada Tsedekiya kendini bir ölçüde güçlü ve caydırıcı hissetmeye başladı. Mısır Firavu-nu'yla temas kurdu. Ondan cesaret alarak büyüklendi ve Buhtunnus-sar'a baş kaldırdı.

Bu durum Buhtunnussar'ı öfkelendirdi. Üzerlerine büyük bir ordu gönderdi. Ülkelerini kuşatma altına aldı. Yahudiler kalelere sığındılar. Yaklaşık olarak bir buçuk yıl kalelerde mahsur kaldılar. Sonunda aralarında kıtlık ve veba salgını baş gösterdi.

Buhtunnussar, kaleler tamamen teslim oluncaya kadar kuşatmayı kaldırmadı. Bu olay, İsa'dan önce 586 yılında gerçekleşti. Yahudiler topluca kılıçtan geçirildi, yurtları yerle bir edildi. Allah'ın evini de yıktılar. Bütün dini alametleri ve işaretleri ortadan kaldırdılar. Havra'-larını (Mescid-i Aksa) bir toprak yığınına dönüştürdüler. Bu hengamede Tevrat ve içine konulduğu Sandık da kayboldu.

Bu durum, yaklaşık olarak 50 yıl devam etti. Bu süre içinde Babil'de yaşıyorlardı. Kitaplarından bir işaret, bir belirti yoktu ellerinde. Mescitlerinden ve evlerinden geriye tümseklerden, toprak yığınlarından başka bir şey kalmamıştı.

Sonra Fars krallarından Koreş tahta geçti. Ülkesiyle Babilliler arasında da savaş hali devam ediyordu. Koreş Babil'i fethetti. Ken

te girdi. Babil'de tutsak olarak bulunan İsrailoğullarını serbest bıraktı. Ünlü Ezra, kralın yanında saygın bir yere sahipti. Kral Ezra'yı İsrailoğulları üzerine emir olarak atadı. Tevrat'ı yazmasına, Havra'yı (Mescid-i Aksa) onarmasına ve eski düzenlerine geri dönmlerine izin verdi. Ezra'nın İsrailoğullarını Kudüs'e geri getirişi İsa'dan önce 457 tarihine rastlar. Bundan sonra Ezra, Eski Ahd'i yazdı ve tashih etti. Bugün Yahudilerin elindeki Tevrat onun derlediği bu kitaptır.23

Bu öykü üzerinde düşündüğün zaman, bugün Yahudilerin elinde bulunan Tevrat'ın dayanak zincirinin kopuk olduğunu görürsün. Bu Tevrat, bir tek kişi (Ezra) aracılığıyla Musa'ya dayandırılıyor. Öncelikle, onun kim olduğunu bilmiyoruz. İkincisi, bilgisi ve derinliği hakkında bir malumatınız yok. Üçüncüsü, güvenirliği boyutu hakkında bilgi sahibi değiliz. Dördüncüsü, Tevrat'ın tüm bölümlerini nereden derlediğini bilmiyoruz. Beşincisi, yapılan yanlışlıklar veya yaygın olan hatalı görüşleri hangi kaynağa göre belirleyeceğimizi bilmiyoruz.

Maalesef bu uğursuz olay, diğer bir uğursuz sonuça sebep olmuştur. Şöyle ki: Bir grup batılı araştırmacı, Musa'nın varlığını inkara yel-tenmiş, Musa zamanında ve ondan sonra yaşanan olayların hiç olmadıklarını ileri sürmüş ve "Musa hayali bir şahsiyetti." demişlerdir. Ben-zeri iddiaları Meryem oğlu İsa (a.s) hakkında da dile getirenler olmuştur. Ancak bir Müslümanın böyle şeyler söylemesi mümkün değildir. Çünkü Kur'an açık bir ifadeyle onun varlığından söz etmektedir.

2- Hz. İsa'nın ve İncil'in Öyküsü

Yahudiler ulusal tarihlerine büyük önem verirler. Yaşadıkları dönemlerde meydana gelen belirgin olayları kaydetmeyi ihmal etmezler. Buna rağmen, kitaplarına, kutsal metinlerine baktığında, Meryem oğlu İsa ile ilgili olarak, ne nasıl doğuşu, ne peygam

23- Kitab-ı Mukaddes Kamusu, Mr. Hauks ve diğer tarih kitapları.

ber olarak ortaya çıkışı ve daveti, ne yaşayış tarzı, ne gösterdiği mucizeler, ne de hayatının ölerek mi, öldürülerek mi, yoksa çarmıha gerilerek mi son bulduğu hakkında en ufak bir açıklamaya rastlayamazsın. Nedir bunun sebebi? İsa'nın durumunun onlara gizli kalmasını veya onların onun durumunu gizlemelerini gerektiren şey nedir acaba?

Oysa Kur'an-ı Kerim, Yahudilerin Meryem'e çirkin bir iftira attıklarını, İsa'nın doğuşu üzerine onu suçladıklarını ve İsa'yı öldürdüklerini iddia ettiklerini anlatır: "Bir de inkara sapmaları ve Meryem'in aleyhinde büyük bir bühtan söylemeleri ve; "Biz, Allah'ın resulü Meryem oğlu Mesih İsa'yı öldürdük." demeleri yüzünden (onlara böyle bir ceza verdik.) Oysa onu öldürmediler ve onu asmadılar. Ama onlara öyle gösterildi. Gerçekten onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, kesin bir şüphe içindedirler. Onların zanna uymaktan başka buna ilişkin hiçbir bilgileri yoktur. Onu kesin olarak öldürmediler." (Nisâ, 156-158)

Şimdi, acaba onların bu tür iddiaları, dilden dile aktardıkları ve fakat kitaplarında yer vermedikleri ulusal kıssalara mı dayanıyor? Çünkü bilindiği gibi her ulusun, gerçek olaylardan ve efsanelerden kaynaklanan sözlü öyküleri vardır ve bunların sağlam ve sahih bir kaynağı da yoktur.

Yoksa onlar, Hıristiyanlardan defalarca Hz. İsa'yla (a.s), doğumuy-la, peygamber olarak ortaya çıkışıyla, insanları Allah'a kulluk sunmaya davet edişiyle ilgili hikayeleri dinlediler de bunları

onların ağızlarından mı aldılar ve Meryem'e iftira atıp Mesih'i öldürdüklerini mi iddia ettiler? Bunun kesin olarak belirginleştirmek mümkün değildir. Şu kadarı var ki, yukarıdaki ayet üzerinde düşünüldüğünde görüleceği gibi, Kur'an, açık olarak sadece öldürme çarmıha germeyi değil- iddiasını onlara isnat ediyor ve onların bu hususta kuşku içinde olduklarını ve aralarında ihtilaf olduğunu ifade ediyor.

Hz. İsa, İncil ve müjde ile ilgili olarak Hıristiyanların arasında

yaygın olan öykülerin kaynağı da, onların kutsal kitaplarıdır. Bunlar; dört incil, -Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri- Luka tarafından kaleme alınan "Resullerin İşleri" kitabı ve Pavlus, Petrus, Yakup, Yu-hanna ve Yehuda'nın mektuplarından oluşur. Bunların tümünün itibarı, İncillerin itibarına dayanır. Dolayısıyla İnciller üzerinde durmakta yarar vardır.

Matta İncili:

Yazılışı ve yayılışı itibariyle en eski İncil'dir. Bazıları, Miladi 38 yılında yazıldığını söylemişlerdir. Diğer bazıları ise, 50 ila 60 yılları arasında yazıldığı kanaatindedirler.24 Görüldüğü gibi bu İncil, Hz. İsa'dan sonra kaleme alınmıştır.

Eski ve yeni Hıristiyan araştırmacılar, Matta İncili'nin orijinalinin İbranice olduğu, daha sonra Yunanca'ya ve başka dillere tercüme edildiği görüşündedirler. Ancak orijinal İbranice nüsha kayıptır. Tercümenin ise nasıl olduğu ve kim tarafından tercüme edildiği bilinmemektedir.25

Markos İncili:

Markos, Petrus'un öğrencisidir. Havari değildir. İncilini Petrus'un işareti ve emriyle yazdığını söyleyenler vardır. İsa'nın Tanrı olduğuna inanmazdı.26 Bu yüzden bazıları; onun, İncilini kabileler ve köylüler için yazdığını ve İsa'yı Allah'ın şeriatını tebliğ eden bir elçi olarak tanıttığını söylemişlerdir.27 O da, İncilini Miladi 61

24- Kitab-ı Mukaddes Kamusu, Mr. Hauks, Matta maddesi.

25- Bkz. Mizan-ul Hak. Kitab-ı Mukaddes Kamusu'nun yazarı da, tereddütle de olsa, bu durumu itiraf etmektedir.

26- Abdulvahhab en-Neccar, "Kısas-ul Enbiya" adlı eserinde bu sözü, Petrus Karmac'ın "Muruc-ul Ahbar Fi Teracim-il Ahyar" adlı eserinden nakleder.

27- Kitab-ı Mukaddes Kamusu'nun yazarı bu konuda şöyle der: "Önceki kuşaklardan tevatür düzeyinde gelen metinlerde belirtildiğine göre, Markos, İncilini Rumca yazdı. Bu İncil, Petrus ve Pavlus'un ölümünden sonra yayıldı. Ancak, onun İnciline pek itibar edilmez. Çünkü İncilinin zahirnden de anlaşıldığına gibi, o, bu İncili kabileler ve köylüler için yazmıştır; kentliler ve özelikle de Romalılar için değil." Oldukça düşündürücü sözler!

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 239

yılında yazmıştır.

Luka İncili:

Luka, havari değildir. İsa'yı da görmemiştir. Hıristiyanlığı Pavlus'-tan öğrenmiştir. Pavlus ise, Hıristiyanlığa düşmanlık besleyen fanatik bir Yahudi'ydi. İsa'ya inananlara eziyet eden birisiydi, onların aleyhine çalışırdı. Sonra ne olduysa aniden sara nöbetine tutulduğunu, bu nöbet esnasında Mesih'in (a.s) kendisine dokunduğunu, izleyicilerine kötülük yaptığı ve eziyet ettiği için kendisini kınadığını, hırpaladığını ve bunun üzerine Mesih'e inandığını ve onun tarafından İncilini müjdeleme üzere elçi olarak gönderildiğini iddia etti.

Bugünkü Hıristiyanlığın temellerini sözünü ettiğimiz bu Pavlus at-mıştır.28 Öğretisinin temeli şudur: "Sadece Mesih'e inanmak kurtuluş için yeterlidir. Ayrıca amel etmeye gerek yoktur." O, murdar eti ve do-muz etini yemeyi helal kıldı. Sünnet olmayı ve Tevrat'ta yer alan birçok hükmü yasakladı.29 Oysa İncil kendisinden önceki Tevrat'ı tasdik etmek üzere indirilmiştir. Sadece Tevrat'ta ha-ram sayılan belli bazı şeylerin helal olduğunu belirtmiştir. Kısacası Hz. İsa, Tevrat'ın içerdiği şeriatı egemen kılmak üzere gönderilmişti. Sapıkları ve fasıkları yeniden Tevrat'a uymaya çağırmak üzere gelmişti. Tevrat'a göre amel etmeyi iptal etmek ve kuru bir imanla kurtuluşun gerçekleşeceğini vaat etmek üzere değil.

Luka, İncilini Markos'un İncilincen sonra yazdı. Bu da Petrus ve Pavlus'un ölümünden sonradır. Birçokları, bu İncilin diğer İnciller gibi ilhama dayalı bir kitap olmadığını belirtmişlerdir.30 Nitekim

28- Kitab-ı Mukaddes Kamusu, Pavlus maddesi.

29- Bkz. "Resullerin İşleri" ve "Pavlus'un Mektupları".

30- Luka İncli'nin başında (Bap 1 : 1-4) şöyle deniyor: "Aramızda vaki olmuş şeylerin hikâyetini, başlangıcından gözlerile görenlerin ve kelâmın hizmetçisi olanların bizlere nakil ettiklerine göre tertip etmeğe bir çok kimseler giriştiklerinden, ben de ta başından beri hepsini dikkatle araştırıp tahkik ederek, ey faziletli Teofilos,

olduğu gibi sırası ile sana yazmağı
münasip gördüm; ta ki, sana öğretilen kelâmın

İncilinin giriş kısmındaki ifadeler de bunu ortaya koymaktadır.

Yuhanna İncili:

Hıristiyanların birçoğu bu Yuhanna'nın, Hz. İsa'nın çok sevdiği
on iki havariden biri olan avcı Zebedi oğlu Yuhanna olduğuna inanmaktadır.
31

Diyorlar ki: "Şirintus", "Ebisun" ve bu ikisinin cemaatleri, Mesih'in
yaratılmış bir insandan başka bir şey olmadığını, annesinin
varlığından önce varolmadığını savundukları için, Asya ve başka
bölgelerin keşişleri Miladi 96 tarihinde Yuhanna'nın yanında top-
landılar ve ondan başkalarının İncillerinde yazmadıkları
şeyleri
yazmasını ve Mesih'in lahuti varlığını özel bir tarzda açıklamasını
istediler. Yuhanna onların isteklerine cevap vermekten başka çare
bulamadı.32

Bu İncil'in yazıldığı tarih hakkında ihtilaf vardır. Kimisi Miladi
65 tarihinde, kimisi 96 tarihinde, kimisi de 98 tarihinde yazıldığını
söylemiştir.

Bazı Hıristiyanlar, bu İncil'in Havari Yuhanna tarafından yazılmadığı
inancındadırlar. Bunlardan bazıları, onun İskenderiye Med

doğruluğunu bilesin." Bu sözler, açıkça kitabın ilhama değil, gözleme dayalı olarak yazılmış olduğunu göstermektedir. Nitekim, Mr. Cadl de "İlham" adlı risalesi"nde bunu dile getirmiştir. Cyrum, açık bir dille, ilk kuşak teologların Luka İncili'nin ilk iki babı hakkında kuşku içinde olduklarını ifade etmektedir. Bu iki babın Marisyuni grubunun elindeki nüshada yer almadığı belirtmektedir. İcharn de, kaleme aldığı eserinin 95. sayfasında, Luka İncili'nin 22. Babının 43. cümlesinden 47. cümlesine kadarki kısmının sonradan ekleme olduğunu söylemektedir. Yine İcharn, eserinin

61. sayfasında şunları söylemektedir: "Rivayetlerden kaynaklanan bazı yalanlar Luka'nın nak-lettiği mucizelere ilişkin açıklamalara karışmıştır. Yazar, bunları şairlere
özgü müba-lağaya dayalı olarak katmıştır. Ancak günümüzde doğruyu yalandan ayırmak o kadar zor ki." Gali My Shits şöyle der: "Matta ve Markos İncillerinin nakilleri genellikle birbirlerinden farklıdır. Dolayısıyla bir hususta bunlar ittifak ederlerse, onların görüşü Luka'ya tercih edilir." (en-Naccar, Kısas-ul Enbiya, s. 477'den naklen)
31- Kitab-ı Mukaddes Kamusu, Yuhanna maddesi.
32- Bkz. Kısas-ul Enbiya, Cercis Zevin el-Futuhi el-Lübnani'den naklen.

resesi talebelerinden biri tarafından kaleme alındığını düşünüyorlar.
33 Diğer bazıları da, bu İncil'le beraber Yuhanna'nın mektuplarının
da onun tarafından yazılmadığını, bazı
şahıslar tarafından ikinci
yüzyılın başlarında yazılıp insanlarca kabul görmesi için
Yuhanna'ya isnat edildiğini söylemişlerdir.34 Bazılarına göre de,
Yuhanna İncili aslında yirmi bap-mış. Yuhanna'nın ölümünden
sonra "Efes Kilisesi" yirmi birinci babı eklemiştir.35

Dört İncil'in durumu bundan ibarettir. Bu rivayetlerin içinde,
üzerinde görüş birliği sağlanan kanalların yedi kişiye dayandığını
görürüz. Matta, Markos, Luka, Yuhanna, Petrus, Pavlus ve Yehuda.
Bunların tümünün dayanağı, bu dört İncil'dir. İncillerin dördü de bir
tanesine dayanıyor. Yâni en eskileri olan Matta İncili'ne. Daha önce
bunun bir çeviri olduğunu, aslının kaybolduğunu, kimin tarafından
tercüme edildiğinin bilinmediğini, orijinalinin nasıl olduğunu,
öğretisinde İsa'nın bir elçi mi, yoksa ilah mı oluğunu esas alındığının
bilinmediğini belirtmiştik.

Bu mevcut İncil'de ise şöyle deniyor: "İsrailoğulları arasında
Marangoz Yusuf oğlu İsa adında bir kişi ortaya çıktı. İnsanları Allah'a
davet etti. O, kendisinin Allah'ın oğlu olduğunu, beşerden bir
babası olmaksızın dünyaya geldiğini, babasının kendisini çarmıha
gerilmek ve öldürülmek suretiyle insanları günahlarından kurtarmak
üzere gönderdiğini, ölüleri dirilttiğini, doğuştan kör ve alacalı
olanı iyileştirdiğini, cin çarpmışların bedenlerindeki cinleri çıkararak
onları iyileştirdiğini söylüyordu. Onun on iki tana öğrencisi vardı.
Bunlardan birisi İncil'in yazarı Matta'ydı. İsa onları kutsamış ve
Mesih dinini tebliğ etmeleri için birer davetçi olarak görevlendir

33- Katolik Herald, c. 7, s. 205, 1844 basımı, Stadlen'den ""naklen. (Bkz. Kısas-ul Enbiya.) Kitab-ı Mukaddes Kamusu, Yuhanna maddesinde de buna işaret edilmiştir.

34- el-Faruk adlı eserin 1. cildinde "Britişinder"in bu görüşte olduğu belirtilir. (Kısas-ul Enbiya'dan naklen.)

35- a.g.e.

mişti..."

Hıristiyanlık çağrısının temeli ile ilgili bilgilerin özü budur. Yeryüzünün doğusuna ve batısına yayılmış bulunan böyle bir davet, gelip sonuçta tek bir habere (haber-i vahid) dayanıyor. İsmi, cismi bilinmeyen, kimliği ve vasfı hakkında net bir bilgiye sahip olunmayan bir adamda noktalanıyor.

Öykünün temelindeki bu ilginç gevşeklik, bazı özgür fikirli Avrupalı araştırmacıları şu iddiayı ortaya atmaya yöneltmiştir: "Meryem oğlu İsa Mesih, hayali bir kişiliktir. Dönemin yönetimine karşı duyulan bazı dinsel tepkiler böyle bir şahsiyetin tasavvur edilişine yol açmıştır." Tıpatıp benzeyen bir diğer hayali şahsiyetin olması da bu düşünceyi savunanlara cesaret vermiştir. O da "Kirişna"dır. Eski Hint putperestliğine göre, o, Allah'ın oğludur. Allah'ın lahutundan inmiştir. Asılmak suretiyle insanların günah yüklerinden ve hatalarından kurtulmalarını sağlamıştır. Kısacası, Hıristiyanların İsa Mesih hakkındaki iddialarını onlar, harfiyen "Kirişna" hakkında söylüyorlar. İleride buna değineceğiz.

Diğer bazı eleştirmen araştırmacılarsa, Mesih adında iki kişinin olduğunu söylemişlerdir. Çarmıha gerilmeyen Mesih ve çarmıha gerilip öldürülen Mesih. Bu ikisinin arasında ise beş yüz yılı aşkın bir zaman olduğunu söylemişlerdir.

Bu iddiaya göre bugün bin dokuz yüz elli altıncı yılında bulunduğumuz Miladi tarih ise, bu iki Mesih'ten hiçbirinin yaşadığı döneme denk düşmemektedir. İlk Mesih, en az bu tarihten iki yüz elli yıl önce, yaklaşık olarak altmış yıl yaşamıştır. İkinci ve asılan Mesih ise, ondan sonra yaklaşık olarak iki yüz doksan yıl sonra ve yaklaşık olarak otuz üç yıl yaşamıştır.36

36- Üstad "Behruz," "Nebevi Müjdeler" ile ilgili olarak yazdığı son eserinde bu konuyla ilgili geniş açıklamalar sunmaktadır. Tefsirimizin oluşu içinde Nisâ suresinin sonlarının tefsiri çerçevesinde bu kitaptan alıntı yapmayı umuyorum. Bu konuda kesin olarak bilmemiz gereken husus, Hıristiyanlık tarihinin karışık olduğudur.

Miladi tarihle, Hz. İsa'nın doğumunun tam olarak örtüşmediğini Hıristiyanlar da inkar edemiyorlar.37 Bu da, tarihsel bir sektedir.

Kuşkuları arttıran başka şeyler de vardır. Anlatıldığına göre, Miladın ilk iki yüzyılında, dört İncil'in dışında başka birçok İncil vardı. Kimilerine göre bunların sayısı yüz küsuru buluyordu. Şimdiki dört İn-cil de bunlar arasındaydı. Kilise yönetimi bu dördünün

dışındakileri yasakladı. Metinleri kilisenin anlayışıyla bağdaştığı için sadece dört İncil'in yasal olduğunu ilan etti.38

Kilise tarafından yasaklanan ve terk edilen İncillerden birisi de Barnaba İncili'dir. Bu İncil'in bir nüshası yıllar önce bulundu ve Arapça ve Farsçaya da tercüme edildi. Bu İncil'in içerdiği kıssalar genel olarak Kur'an'ın Meryem oğlu İsa Mesih ile ilgili olarak aktardığı kıssalarla örtüşmektedir.39

37- Kitab-ı Mukaddes Kamusu. İsa maddesi.

38-İkinci yüzyıl filozoflarından "Şilsus", "Gerçek Hitap" adlı eserinde, İncillerle oynadıkları için Hıristiyanları ayıplar, akşam yazdıklarını sabah silmelerini kınar. Miladi 384 yılında, Kral Teyodosis'in keşişler arasındaki tartışmalardan bunalması üzerine Papa Damasyus, Eski ve Yeni Ahitlerin yeninden Latinciye tercüme edilmesini ve bu tercümenin kiliselerde yasal metin olarak kabul edilmesini emretti. Ancak "Volkana" adı verilen bu tercüme, yalnızca Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri kapsamında gerçekleştirildi. Bu İncillerin mürettibi şöyle demiştir: "Eski Yunan nüshalarından birkaçını karşılaştırdıktan sonra onları tertip ettik. Yâni anlama muhalif olan kısımları ayıkladık. Gerisini de olduğu gibi bıraktık." Bu tercüme, "Tryudentini" adlı kurultay" tarafından 1546 tarihinde, yâni on bir asır sonra kabul görmüş, daha sonra 5. Sistos, 1590 yılında onun yanlışlarla dolu olduğunu söylemiş ve yeni nüshaların basılmasını emretmiştir. Sonra 8. Climenzus, ikinci kez bu nüshanın yanlış olduğunu söylemiş ve ayıklanmış yeni baskıların yapılmasını emretmiştir. Bugün Katoliklerin elindeki nüsha budur. (Tefsir-ul Cevahir, c. 2, s. 121, 2. Baskı.)

39- Bu İncil, yıllar önce İtalyanca el yazması olarak bulundu. Dr. Halil Saadet tarafından Mısır'da Arapça'ya ve değerli Bilim adamı Serdar Kabuli tarafından da İran'da Farsça'ya çevrilmiştir. (Müellif.) Bu İncil, Mehmet Yıldız tarafından Türkçe'ye çevrilmiş, Ali Ünal tarafından notlandırılmış
ve 'Kültür Basın Yayın Birliği
yayınları arasında çıkmıştır. İst. 1. baskı, tarihsiz. (Mütercim.)

Şaşırtıcı olan bir diğer husus da, Yahudilerin dışındaki toplumların tarihsel kaynaklarında, İncil'de İsa'nın davetiyle, tanrının oğlu oluşuyla, feda edilmek suretiyle insanları kurtarmış olmasıyla ilgili olarak anlatılanlardan ayrıntılı olarak söz edilmemiş olmasıdır. Ünlü Amerikalı tarihçi Hendrik William Van Loan "İnsanlığın Tarihi" adlı eserinde Romalı Doktor Skola Biyus Kultlus'un, Miladi 62 yılında Filistin'deki Roma ordusunda bir asker olarak görev yapan yeğeni Cladiyus Ensa'ya yazdığı bir mektuptan söz eder. Mektubunda, Roma'da Pavlus adına bir hastayı ziyaret ettiğini ve onun sözlerinden etkilendiğini anlatır. Pavlus'un kendisine Hıristiyanlık çağrısından, İsa'nın davetiyle ilgili bazı hususlardan söz ettiğini yazar.

Sonra Pavlus'tan ayrıldığını ve bir daha onu görmediğini, bir süre sonra da onun "Usti" yolunda öldürüldüğünü haber aldığını belirtir. Sonra yeğeninden, Pavlus'un sözünü ettiği bu İsrailli peygamber ve Pavlus'un kendisi hakkında bilgi edinmesini ve elde ettiği bilgileri kendisine yazmasını ister.

Cladiyus Ensa, altı hafta sonra Yeruşalim'deki (Kudüs) Roma askeri karargahından ona şu mektubu gönderir:

"Kentin ihtiyar ve yaşlı adamlarından birkaçına İsa Mesih'i sordum. Sorduğum şey hakkında yeterli bilgiye sahip olamadıklarından iyi cevap veremediklerini gördüm. (Tarihin Miladi 62, sorulan kişilerin de yaşlılar olduğuna dikkat edin!)

Nihayet bir zeytin satıcısıyla karşılaştım ve onu tanıyıp tanımadığını sordum. Bana cevap verme lütfünde bulundu. Sonra bana Yusuf adlı bir adamı gösterdi. Onun İsa'nın izleyicisi ve seveni olduğunu, onun yaşam öyküsü hakkında bilgi sahibi olduğunu, onunla ilgili haberler hakkında uzman olduğunu, sorduğum sorulara doyurucu cevap-lar verebilceğini söyledi.

Günlerce araştırdıktan sonra o gün Yusuf isimli şahısla karşılaştım. Yaşı geçkin bir ihtiyardı. Eskiden bölgedeki bazı göllerde balık avlarmış. Adamın ilerlemiş yaşına rağmen, duyguları sağlam ve hafızası yerindeydi. O dönemde, kargaşa ve

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 245

ve hafızası yerindeydi. O dönemde, kargaşa ve fitne döneminde yaşanan tüm olayları ve haberleri anlattı. Dedi ki: Fontiyus Filatus, Kayser Tiprius zamanında Samiriye ve Yahudiye bölgelerinin hakimiydi.

Onun döneminde Yeruşalim'de bir kargaşa çıktı. Fontiyus Filatus, fitne ateşini söndürmek için Yeruşalim'e geldi. O günlerde yayılan fitne şuydu: Nasıra halkından bir marangozun oğlu halkı davet ediyor ve onları hükümete karşı ayaklanmaya kışkırtıyor.

İşi iyice araştırdıklarında anladılar ki, suçlanan marangozun oğlu akıllı ve sağlam görüşlü bir gençtir. Hakkında takibatı gerektiren bir suç işlememiştir. Ancak Yahudilerin mezhep liderleri onun görüşlerine karşı çıkıyorlardı. Ona karşı büyük bir kin besliyorlardı. Filatus'a; "Bu Nasıralı genç; "Bir Yunanlı, bir Romalı veya bir Filistinli, insanlara adaletle davranırsa, onlara karşı
şefkatli olursa, o,
Allah katında bütün ömrünü Allah'ın kitabını mütalaa etmekle, ayetlerini okumakla geçiren kimse kadar sevap alır." diyor." de-

mişlerdi.

Onların karşı çıkmaları ve itiraz etmeleri, Filatus üzerinde etkili olmamıştı. Fakat bir gün halkın büyük bir kalabalık halinde mabette toplandığını ve İsa (marangozun oğlu) ve arkadaşlarını ele geçirip lime lime doğramayı düşündüklerini haber aldı. Bunun üzerine bu marangoz genci bir süre zindana atmayı, böylece halkın onu linç etmesine engel olmayı düşündü.

Filatus, halkın neden İsa'ya karşı öfkeye kapıldığını tam olarak anlayamamıştı. Onun hakkında kiminle konuştuysa, bir soru sorduysa, açıklama yapmasını istediyse, ağız birliği etmişçesine şunu söylediler: "O bir kafirdir. O bir dinsizdir. O bir haindir." Ama bunun nedenini söyleyen kimse çıkmadı.

Nihayet Filatus, bizzat İsa ile konuşmaya karar verdi. Onu yanına çağırttı. Onunla konuştu ve tebliğ ettiği dinle neyi amaçladığını sordu. İsa, devlet ve siyasetle ilgilenmediğini, böyle bir amacının bulunmadığını söyledi. Daha çok manevi hayatla ilgilendiğini,

cismani hayatın onun için ikinci planda kaldığını belirtti. Bir insanın insanlara iyi davranması gerektiğine, tek ve ortaksız Allah'a kulluk etmesinin zorunluluğuna inandığını vurguladı. Allah'ın hayattaki diğer tüm yöneticiler, terbiye ediciler (Rabler) karşısında baba konumunda olduğunu ifade etti.

Filatus, Revakiler ve diğer Yunan filozoflarının görüşleri hakkında bilgi sahibiydi. İsa'nın söylediklerinde bir art niyet, bir kovuşturma gerekçesi görmemişti. Bu yüzden bir kez daha bu sağlam görüşlü, aklıselim sahibi peygamberi Yahudilerin şerrinden kurtarmaya karar verdi. Ölüm cezasının uygulanmasını erteledi.

Fakat Yahudiler buna razı olmadılar. Onu rahat bırakmadılar. Fila-tus'un İsa'nın yalanlarına kandığını, Kayser'e ihanet etmek istediğini yaydılar. Buna tanıklık etmeye ve buna ilişkin şikayetleri içeren tomar-ları imparatora göndermeye başladılar. Bundan önce de Filistin'de kar-gaşa ve isyanlar çıkmıştı. Kayser'in güvenilir güçlerinin sayısı azdı. İnsanları susturmaya yetmiyordu. Valilerin ve Kayser adına görev yapan diğer memurların halkın şikayetine, hoşnutsuzluğuna neden olacak davranışlardan kaçınmaları gerekiyordu.

Bu nedenlerden dolayı Filatus, genel güvenlik adına bu tutuklu genci feda etmekten, öldürülmesine ilişkin genel isteğe cevap vermek-ten başka seçenek bulamadı.

İsa'ya gelince, ölümden kesinlikle korkmadı. Ölümü onurlu bir kişilikle karşıladı. Ölümünden önce katline sebep olan Yahudileri affetti. Sonra çarmıha gerildi. İnsanlarsa, onunla alay ediyor, ona sövüp sayıyorlardı.

Cladiyus Ensa devamla şöyle der: Yusuf'un bana anlattığı İsa kıssası budur. O, bunları anlatırken yanaklarından aşağıya göz yaşları süzülüyordu. Ayrılmak istediğini belirtirken kendisine bir altın para uzattım. Ancak o, parayı almayı kabul etmedi ve bana; "Burada benden çok daha yoksul kimseler var. Bu parayı onlara ver." dedi.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 247

Sözünü ettiğin arkadaşın Pavlus'u da ona sordum. Onu tam olarak tanımıyordu. Onunla ilgili olarak kesinlik kazanan husus, başlangıçta çadır yapmakla uğraştığı, sonra işini bırakarak bu yeni dini tebliğ etmekle meşgul olduğudur. Şefkatli ve merhametli olan Rabbin dinini. Onunla, Yahudi bilginlerinden duyduğumuz "Yehova" arasındaki fark, yerle gök arasındaki fark kadardır.

Anlaşıldığı kadarıyla Pavlus önce Küçük Asya'ya gitmiş, sonra Yunanistan'a geçmiştir. Kölelere ve tutsaklara şöyle diyormuş: "Hepiniz, sizi seven ve size acıyan bir babanın çocuklarısınız. Mutluluk, insanlar içinde sadece bir gruba özgü değildir. Tersine zengin, fakir tüm insanlar mutluluğu yakalayabilirler. Tek şart, kardeşçe geçinmeleri, temizlik ve doğruluk esaslı bir hayat sürdürmeleridir." (Mektup özetle burada sona erdi.)

Söz konusu mektubun araştırmamızla ilgili parçaları böyle işte. Bu mektubun satırları üzerinde düşünüldüğünde, şu sonucuna varılır: İsra-iloğulları arasında Hıristiyanlık davetinin yaygınlaşması Hz. İsa'dan sonra olmuştur ve bu davet, nebevi bir davetti, Allah tarafından görev alan bir peygamberin davetiydi; iddia edildiği gibi Lahuti bir zuhur ediş, yeryüzüne iniş ve insanları günahlardan kurtarışşeklinde ilahi bir davet değildi.

Daha sonra Hz. İsa'nın bazı talebeleri ve Pavlus gibi kendini ona mensup bilenler ve talebelerinin talebeleri, çarmıha gerilme olayından sonra Hindistan, Afrika ve Roma gibi dünyanın değişik bölgelerine yolculuk yaptılar ve Hıristiyanlığın mesajını yaydılar. Ancak çok geçmeden Hıristiyanlık öğretisinin temel meseleleri hakkında aralarında ihtilaflar baş gösterdi. İsa'nın Tanrısal (Lahuti) bir varlık oluşu, sadece ona inanmanın yeterli olacağı, Musa'nın şeriatıyla amel etmenin gerekmediği, İncil'in getirdiği dinin Musa'nın dinini neshettiği veya bu dinin Tevrat'ın içerdiği şeriatın tamamlayıcı tâbisi40 olduğu gibi konularda ihtilaf ederek çeşitli grup

40- "Resullerin İşleri" ve "Pavlus'un Mektupları"nda bu son hususa işaret edili

lara ayrıldılar.

Bu arada şu husus üzerinde önemle durmak gerekir: Hıristiyanlık mesajının yayıldığı, etkinlik gösterdiği Roma ve Hindistan gibi topluluklar bundan önce Sabiilik, Brahmanizm veya Budizm gibi putperestlik esaslı inanç sistemlerine bağlıydılar. Bu dinlerin temelinde tasavvufa özgü mistik hazlar, öbür yanda Brahmanizm felsefesi yatıyordu. Bu inançlarda Lahuti (Tanrısal) varlığın Nasuti (Beşeri) varlık şeklinde ortaya çıkması anlayışı önemli bir yer tutar. Birlik (tevhit) şeklinde üçlük (teslis), Lahuti varlığın Nasuti varlık suretinde inmesi ve asılarak ve işkence görerek kendini feda etmesi inancı eski Hint, Çin, Mısır, Keldan, Aşur ve Fars putperestliklerinde temel bir anlayış olarak göze çarpmaktadır.41 Eski dinler ve mezhepler üzerine yazılan eserlerde vurgulandığı gibi, benzeri inançlara Roma ve İskandinavya gibi eski batı putperestliklerinde de rastlanmaktadır.

Duwan, "Tevrat'taki Hurafeler ve Diğer Dinlerdeki Benzerleri" adlı kitabında der ki: "Hindistan'a göz attığımızda, en büyük ve en ünlü Lahuti ibadetlerinin "teslis" esaslı olduğunu görürüz. Bu öğretiyi ana dillerinde "Tıri Morti" olarak adlandırırlardı. Bu isim, Sanskritçe iki kelimeden meydana gelmiştir. "Tıri" üç demektir. "Morti" ise, şekiller veya uknumlar anlamına gelir. Bunlar "Brahma",

yor. Ancak Hıristiyanlar buna itiraz ederler.

41- Çarmıha gerilerek asılmak çok eski bir uygulamadır. Eskiden suçu çok ağır olanları ve büyük günahlar işleyenleri çarmıha gererek öldürürlerdi. Hiç kuşkusuz çarmıha gerilmek, en acı veren öldürme şeklidir ve hatırlanışı ürperti vericidir. Bildiğimiz haç şeklinde birbiriyle kesişen iki tahta hazırlanır ve bir insanın üzerine yerleşeceği şekilde monte edilirdi. Sonra suçlu bunun üzerine konulurdu. Elleri yana doğru açılarak tahtaya çiviyle çakılırdı. Aynı şekilde ayakları da tahtaya çakılırdı.
Bazen çiviyle çakmadan sadece iple bağlamakla yetinilirdi. Sonra tahtalar doğrultulur ve ayak tarafındaki tahta iki zira kadar yere çakılırdı. Suçlu bu şekilde bir veya birkaç gün bekletilirdi. Sonra ayakları bilekten kırılırdı. Bu şekilde çarmıha gerilmiş olarak ölüme terk edilirdi veya yere indirilerek öldürülürdü. Çarmıha gerilecek kişiye asılmadan önce işkence edilirdi veya organları kesilirdi. Mensuplarından birinin çarmıha gerilmesi bir kavim için yüz kızartıcı bir olay olarak algılanırdı.

"Vişno" ve "Siva"dır. Birlikten ayrılmayan üç birleşik uknum. İddialarına göre o, tek ilahtır."

Sonra şöyle der: "Onlara göre, Brahma Baba'dır, Vişno Oğul'dur, Siva ise Ruh-ul Kudüs'tür."

Sonra şöyle der: "Onlar, Siva'ya "Krişna"42 yâni "Kurtarıcı Rab" ve "Büyük Ruh" derler. "Vişno" ondan doğmuş ve Nasut şeklinde yeryüzünde zuhur etmiş ki, insanları kurtarsın. O, bir tek ilah olan "üç uk-num"dan biridir."

Devamla şöyle der: "Onlar, Hıristiyanlarda olduğu gibi, üçüncü uknumu güvercin şeklinde sembolize ederler."

Mr. Faber, "Putperestliğin Kökü" adlı eserinde şöyle der: "Hintliler "Brahma", "Vişno" ve "Siva"dan oluşan bir teslise inandıkları gibi, Budistler de teslise inanırlar. Onlara göre "Buda" üç uknumdan oluşan bir ilahtır. Aynı şekilde Ginistler de "Civa"nın üç uknumdan ibaret olduğunu söylemektedirler."

Devamla şöyle der: "Çinliler de Buda'ya taparlar ve ona "Fu" adını verirler. Hintliler gibi onlar da, onun üç uknumdan ibaret olduğunu söylerler."

Duwan, yukarıda adı geçen eserinde şöyle der: "Mısır'daki Munfis Tapınağı'nın rahipleri, dini eğitime yeni başlayanlara "kutsal üçlü"yü şöyle tarif ederlerdi: "İlk olanı ikincisini yarattı, ikincisi de üçüncüsünü yarattı. Böylece kutsal üçlü tamamlandı."

Mısır Kralı Toliso, kâhin Tenuşiki'ye sorar: "Benden önce daha büyük biri var mıydı? Ve benden sonra daha büyük biri olacak mıdır?" Kâhin şu cevabı verir: "Evet, daha büyük olan vardır. O, her şeyden önce gelen Allah'tır. Sonra "Kelâm" gelir. O ikisiyle birlikte de "Ruh-ul Kudüs" yer alır. Bu üçlünün doğaları birdir. Onlar zat olarak birdirler. Ebedi kuvvet onlardan sadır olur. Git ey fani! Ey kısa hayatın sahibi!"

42-İngilizce de "Cris" şeklinde telaffuz edilir ki, Kurtarıcı Mesih kastedilir.

Bunoyik, "Eski Mısır İnançları" adlı eserinde şöyle der: "Mısır dininde yaygın olan en ilginç husus, "Kelâm"ın Lahuti oluşuna inanmalarıdır. Onlara göre, varolan her şey onun aracılığı ile varolmuştur.

O, Allah'tan kaynaklanmıştır. O, Allah'tır. Yuhanna İncili
de bu ifadelerle başlar."

Heigen, "Angello-Sakson" adlı eserinde der ki: "Farslar
Metrus'u kelâm, aracı ve Farsların kurtarıcısı olarak isimlendirirlerdi."

"Avrupa'nın İlk Sakinleri" kitabından da şunları nakleder: "Eski
putperestler, "Tanrı üç uknumdan meydana gelmiştir." derlerdi."

Ayrıca, eski Yunanlıların, Romalıların, Finlandiyalıların ve İskandinavyalıların
da biraz önce sözünü ettiğimiz teslise inandıklarını
anlatır. Keldanilerin, Aşurluların ve Finikelilerin de "kelâm" ile
ilgili olarak benzeri bir inanca sahip oldukları rivayet edilir.

Duwan, "Tevrat'taki Hurafeler ve Diğer Dinlerdeki Benzerleri"
ad-lı eserinin 181-182. sayfalarında özetle şunları der:

"İnsanların işledikleri bir günahın sorumluluğundan kurtulmaları
için tanrılardan birinin kurban olarak sunulması fikri, Hintlilerin
ve diğer ulusların arasında kökü çok eskilere dayanan bir anlayıştır."

Ardından buna ilişkin kanıtlara yer verir: "Hintlilerin inanışına
göre, ilk çocuk olduğu halde, başlangıcı ve sonu olmayan tanrı
Vişno'nın kendisi olan Krişna'nın şefkat duyguları kabardı ve yeryüzünü
yükünün ağırlığından kurtarmak istedi. Yeryüzüne geldi ve
insan tarafından bir kurban sunarak insanı kurtardı."

Mr. Moor der ki: "Hintlilerin kitaplarında "Krişna" çarmıha gerilmiş
vaziyette resmedilmiştir. Elleri ve ayakları çivilerle tahtaya
çakılı olduğu halde gömleğinin üzerinde bir insan kalbi asılı olarak
çizilmiştir. Bir diğer resimde de çarmıha gerilmiş ve başının üzerinde
altın bir taç olduğu halde gösterilmiştir. Hıristiyanlar da; "İsa
çarmıha gerilerek asıldığı zaman başının üzerinde dikenli bir taç

vardı." derler."

Hauk, Seyahatnamesi'nin 1. cildinin 326. sayfasında der ki:
"Putperest Hintliler, bazı ilahların insan şekline girdiklerine ve insanların
günahlarından kurtulmaları için kurban olarak sunulduklarına
inanırlar."

Morivor Leims, "Hintliler" adlı eserinde (s. 26) şöyle der: "Putperest
Hintliler, temel bir günaha inanırlar. Bunun kanıtı da
"Kiyatri"den sonra gelen yakarışları ve tevessülleridir: Ben günahkârım.
Hata ettim. Kötü tabiatlıyım. Annem günah işleyerek bana

hamile kaldı. Kurtar beni ey yonca gözlü! Ey günahkârları hatalarından ve günahlarından kurtaran!"

Papaz Gorge Kuks, "Eski Dinler" adlı eserinde Hintlilere ayırdığı bölümde şunları söyler: "Onlar, Krişna'yı serkeş olmayan lahut dolu bir kahraman olarak tasvir ederler. Çünkü o kendini kurban olarak sunmuştur."

Heigen, Tibal ve Tibet topraklarına ayak basan ilk Avrupalı olan "Andara Da el Kurozopos"tan şunları nakleder: "Onların taptıkları tanrı "Endra" şöyle tasvir edilir: "Onun kanı çarmıha gerilmek ve çiviye vurulmak suretiyle dökülmüştür ki, insanları günahlarından kurtarsın. Bu çarmıha gerilişin resmi, kitaplarında mevcuttur."

Rahip Corciyus'un kitabında tanrı "Endra" şu şekilde tasvir edilir: "Çarmıha gerildiği tahtaların ikisi en bakımdan eşit, ama uzunluk bakımdan farklıdır. Baş tarafı daha kısadır. Burada yüzü tasvir edilmiştir. Buna karşılık aşağı tarafı daha uzundur. Eğer yüzün şekli olmasaydı, kimsenin aklına onun bir kişiyi temsil için yapıldığı gelmezdi."

Budistlerin bu hususta ki tasavvurları Hıristiyanların Hz. İsa'yla ilgili anlayışlarına daha çok benzemektedir. Bu benzerlik her açıdan söz konusudur. Hatta onlar Buda'yı "Mesih", "tek evlat", "alemin kurtarıcısı" olarak adlandırırlar. Onun kamil bir insan ve kamil bir ilah olduğunu, Nasut bedenine büründüğünü, insanların günahlarına kefaret olmak, onları günahlardan kurtarmak, azaba çarptı

rılmalarını önlemek ve göklerin melekutuna varis olmalarını sağlamak için kendini kurban ettiğini söylerler. Birçok batılı yazar buna dikkat çekmiştir. Bill, kendi kitabında, Hauk, Seyahatnamesi'nde ve Mauller "Sanskrit Edebiyat Tarihi" adlı eserinde bu konuları işlemişlerdir.43

Şimdiye kadar anlattıklarımız, eski dinlerdeki Lahut ile Nasut karışımına, çarmıha gerilme ve insanların günahlarına karşılık feda edilme inancına ilişkin pasajlar ve örneklerdi. Görüldüğü gibi, Hıristiyanlığın yeryüzünde yayılmaya başladığı ve Hıristiyan davetçilerin gezindiği bölgelerde Hıristiyanlık davetinin gönülleri fethettiği dönemde birçok toplum bu akideye sahipti. Acaba bu durum, Hıristiyan davetçilerin Hıristiyanlığın temel prensiplerini putperestlik kalıpları içinde sunarak insanların kalplerini dinlerine yöneltme ve öğretilerini onlara kabul ettirme çabasında olduklarını göstermiyor mu?

Bunu Pavlus'un ve diğer Hıristiyan din ulularının hikmet ehlinin hikmetini, akli kanıtları esas alan felsefelerini yermelerinde, Rab ilahın ahmağın ahmaklığını, akıllının aklına tercih ettiğini söylemelerinde gözlemleyebiliyoruz.

Bunu şöyle açıklayabiliriz: Hıristiyan davetçiler mesajlarını sunarlarken akıl ve kanıtı esas alan düşünce ekollerinin karşısında yer aldılar. Bunun üzerine söz konusu ekollerin mensupları, böyle bir şeyi kabul etmeye, daha doğrusu kanıt açısından sahih bir şekilde algılamaya imkan yoktur, diyerek onlara karşı çıktılar. Hıristiyan davetçiler de söylemlerini keşif ve kutsal ruhla dolup taşma üzerine oturttular. Onlar bu açıdan, tarikatlarının akıl yolundan ve tarzından ayrı bir yol ve tarz olduğunu söyleyen cahil tasavvufçulara benzerler.

43- Okuyucu bu alıntıları, el-Menar tefsirinde (c. 6, Nisâ suresinin tefsiri), ayrıca Ansiklopedilerde ve "Hıristiyanlıkta Putperestlik İnançları" adlı eserde bulabilir.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 253

Bu davetçilerin bir kısmı, "Resullerin İşleri" kitabında ve tarih kitaplarında belirtildiği üzere, ruhbanlığı benimseyerek dünyayı dolaşmaya ve Hıristiyanlık mesajını yaymaya başladılar. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki halk kitleleri de onları olumlu karşıladılar. Özellikle Roma İmparatorluğu topraklarında başarılı olmalarının altındaki sır, halk kitlelerinin mevcut durumdan bezmiş olmalarıydı. Bütün ülkede zulüm ve haksızlık kol geziyordu. Sıkıcı ve boğucu bir manevi baskı egemendi. Kölelik yasaları hakimdi. Yöneten ve yönetilen, amir ve memur sınıflar arasındaki fark bir uçurum kadardı. Zenginlerin, konfor içinde yüzen varlıklıların hayatı ile yoksulların, düşkünlerin ve kölelerin yaşayışları arasında korkunç bir fark vardı.

Hıristiyan davetçileri ise insanları kardeşliğe, eşitliğe, insanlarla iyi geçinmeye, dünyayı ve onun sıkıntı verici, fani ve kirli hayatından yüz çevirmeye, göklerin melekutunda bulunan mutlu ve berrak hayata yönelmeye çağırıyorlardı. Sırf bundan dolayı da, yönetici sınıflar, krallar ve kayserler, onlarla pek ilgilenmiyorlar, onlara eziyet etmeyi, onların aleyhinde politikalar geliştirmeyi veya onları ülkelerinden sür-meyi düşünmüyorlardı.

Böylece gösteri yapmadan, kimseyle kavga etmeden günbegün sayıları artıyordu. Her gün biraz daha güçleniyorlardı. Nihayet Roma İmparatorluğu'nda, Afrika'da ve Hindistan gibi ülkelerde büyük bir ka-labalığa ulaştılar. Bir kilise yapıp kapılarını halka açtıkları her seferinde bir put evini yıkmış, kapılarına kilit vurmuş oluyorlardı.

Putperestlik liderlerinin kendilerine karşı çıkmalarına, temellerini yıkmak istemelerine, zamanın kralları ve hükümdarlarının, kendilerine boyun eğmemelerine, hükümlerine ve yasalarına muhalefet etmelerine de asla itina etmiyorlardı. Zira aksi takdirde, ortadan kaldırılma, öldürülme, zindana atılma ve türlü işkencelerden geçirilme tehlikesiyle karşılaşabilirlerdi; bir kısmı öldürülür, bir kısmı zindana atılır ve bir kısmı da sürgün edilirdi.

Bu durum, "Kral Konstantinus" zamanına kadar devam etti. Nihayet Kral, Hıristiyanlığa inandı ve bu dine girdiğini açıkça duyurdu. Ondan sonra Hıristiyanlık, devletin resmi dini haline geldi. Roma'da ve İmparatorluğa bağlı ülkelerde kiliseler yapıldı. Bu gelişmeler, Miladi dördüncü yüzyılın son yarısına denk geliyordu.

O dönemde, Roma Kilisesi Hıristiyanlığın merkezi haline geldi ve papazları İmparatorluğa bağlı topraklara göndererek kiliseler, manastırlar ve İncil'in mesajının öğretildiği okullar açtırmaya başladı.

Bu arada şunu göz önünde bulundurmak gerekir ki, Hıristiyan davetçiler, tüm öğretilerini, tartışmasız kabul ettikleri bazı ilkeler üzerine oturttular. Böylece, Baba, Oğul, Ruh-ul Kudüs, çarmıha gerilme ve gü-nahların karşılığı olarak öldürülme gibi meseleleri tartışma götürmeyen ilkeler olarak ele alıp, diğer tüm öğretilerini bu temellere dayandırdılar.

Bu da, onların dinsel öğretilerinin ilk ve önemli çürük noktasıdır. Çünkü bir duvar ne kadar düzgün ve sağlam örülürse örülsün, eğer temel çürükse bu düzgünlük ve sağlamlık ona bir yarar sağlamaz. Kaldı ki, buna dayalı olarak geliştirdikleri "biri üçleme= teslis", çarmıha gerilme ve feda olma konuları da akılla bağdaşmamaktadır.

Nitekim bazı Hıristiyan araştırmacılar da, "teslis" düşüncesinin akılla bağdaşmadığını ikrar etmişlerdir; ancak şunu da eklemeden edememişlerdir: "Bu, dinsel bir meseledir. Böyle meseleleri kulluk duygusu içinde kabul etmek gerekir. Ne dinlerde nice akılla bağdaşmayan konular vardır!"

Oysa bu, çürük bir temelden hareketle varılan çürük bir çıkarsamadır. Hak bir dinin akılla bağdaşmayan bir ilkeyi içermesi düşünülebilir mi? Biz, bir dini aklımızla kabul eder, onun hak din olduğunu aklımızla belirleriz. Akıl, hak nitelikli bir inanç sisteminin batıl ve imkansız bir ilkeyi kapsamasını kabul eder mi? Bu açık bir

çelişki değil midir? Kuşkusuz hak bir din, egemen doğa yasalarıyla

izah edilemeyen, olağanüstü ama mümkün nitelikli hususları içerebilir; fakat özü itibariyle muhal olan bir şeyi asla!

Hıristiyan davetçilerin dinsel öğretiler konusunda tuttukları bu araştırma yöntemi, düşünürler arasında yoğun tartışmaların ve ihtilafların baş göstermesine yol açmıştır. Özellikle Roma ve İskenderiye okullarında, dinsel araştırmaların yoğunlaşmaya başladığı dönemlerde bu durum ayyuka çıkmıştır.

Bu nedenle de kilise, söylem birliğini korumak ve bütünlüğü sağlamak için denetimlerini her gün biraz daha sıklaştırıyordu. Papazların, keşişlerin söyledikleri her yeni sözü, ortaya atılan her bidatı bastır-mak, genel anlayışa uydurmak için yoğun bir çaba harcıyordu. Kon-siller düzenliyordu. Bu tür söylemlerle ortaya çıkanları, ikna olmadıkları takdirde, tekfir ediyor, sürgün ediyor, aforoz ediyor veya öldürüyordu.

İlk konsil, Arius'un; "Oğul uknumu, Baba uknumuna eşit değildir. Çünkü Allah kadimdir, öncesizdir. Mesih ise mahluktur, sonradan var edilmiştir." demesi üzerine toplanan "İznik Konsili"ydi.

Patrikler, kardinaller ve papazlar Konstantiniye'de (İstanbul), Kral Konstantinus huzurunda bir araya geldiler. Üç yüz on üç kişiydiler. So-nunda şu ortak karara vardılar: "Biz her şeyin maliki, görülen ve görülmeyen her şeyin yaratıcısı, tek Baba Allah'a ve tek Allah'ın oğlu tek Oğul İsa Mesih'e inanıyoruz. O, tüm yaratılanların ilkidir, ama yaratıl-mış değildir. Hak ilahtan olma hak ilahtır. Alemlerin ve her şeyin düzeni elinde sağlam bir temele dayanan Baba'nın cevherindendir. O, bizim için ve bizim kurtuluşumuz için gökten indi, Ruh-ul Kudüs'ten ayrılarak insan görünümüne girdi ve Bakire Meryem'den doğdu. Filatus zamanında asıldı ve gömüldü. Sonra ölümünün üçüncü gününde kalktı, göğe yükseldi ve babasının sağına oturdu. O, ölüler ve diriler arasında hükmetmek üzere bir kez daha dönmeye hazırdır. Aynı şekilde biz, babasından çıkan, hakkın ruhu, tek Ruh-ul Kudüs'e, günahları bağışlanması için tek

bir vaftize,44 tek kutsal Hıristiyan-Katolik cemaate, bedenlerimizin tekrar kalkacağına45 ve sonsuz hayata inanıyoruz."46

Bu, ilk konsüldü. Ancak bundan sonra da birçok konsüller toplandı. Amaç oluşan yeni mezheplerle bir ilgilerinin olmadığını, onların din dışı olduğunu vurgulamaktı. Nesturi, Yakubi, Elyani, Yelyarisi, Makdanosi, Sabalyusi, Nutosi ve Pavlusi mezhepleri gibi.

Böylece kilise, denetim görevini aksatmadan yürütüyordu. Davet misyonunu gevşetmiyordu. Günbegün gücü ve otoritesi artıyordu. Bu durum, Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya (Almanya), İspanya, Portekiz, Belçika ve Hollanda gibi Rusya dışında tüm Avrupa devletlerinin Hıristiyan olmalarına yol açtı. Rusya ise, Miladi beşinci yüzyılın sonlarında, yâni 496 yılında bu dini benimsedi.

Kilise günbegün gelişmesine, güçlenmesine devam ederken, kuzey halkları ve barbar kabileler de Roma'ya saldırıyorlardı. Savaşlar ve iç karışıklıklar Kayserlerin saltanatını zayıflatıyordu. Sonunda Romalılar ve galip toplumlar dini otorite gibi memleket yönetiminin de kiliseye devredilmesinde birleştiler. Böylece o gün manevi egemenlikle maddi egemenlik, kilisenin başkanı olan Papa Gregorius'da birleşti. Tarih, Miladi 590'ı gösteriyordu. Böylece Roma Kilisesi, Hıristiyanlık dünya-sı üzerinde mutlak bir egemenliğe sahip oldu.

Fakat İmparatoluk, başkenti Roma olan Batı Roma Devleti ve başkenti Konstantiniye (İstanbul) olan Doğu Roma Devleti olmak

44- Vaftiz edilmişlikten maksat, batını temizlik ve kutsallıktır.

45- Burada şöyle bir kuşku dile getirilmiştir: "Bu ifade, ahirette cismani kıyamı kabul etmeyi gerektirir. Oysa Hıristiyanlar ruhani kıyama inanırlar. Bunu İncilden algılamak mümkündür." Ancak benim kanatime göre İncil, sadece kıyamette dünyadaki cismani lezzetlerin olmayacağına delalet eder; insanın bedenden soyutlanmış mücerret bir ruh olacağına delalet etmez. Etse etse, insanın kıyamette melekler gibi olacağına, insanlar arasında evliliğin olmayacağına delalet eder. Eski ve Yeni Ahitlerde, kıyamet günündeki insan şöyle dursun, açıkça yüce Allah'ın ve meleklerin cisim olduğu ifade edilir.

46- el-Milel ve'n-Nihal, Şehristani.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 257

üzere ikiye ayrılınca, Doğu Roma Devleti'nin kralları, kendilerini ülkelerinin dini liderleri olarak da ilan ettiler ve Roma Kilisesi'ne tâbi olmadılar. Bu, Hıristiyanlığın Roma Kilisesi'ne bağlı olan Katolikler ve ora-ya bağlı olmayan Ortodokslar şeklindeki bölünmesinin başlangıcıydı.

Konstantiniye (İstanbul) kenti Osman Oğulları'nın eline geçinceye ve Kral Poli Olokos öldürülünceye kadar bu durum böyle devam

etti. O, Doğu Roma Devleti'nin son kralı ve o günkü kilisenin keşişiydi. (Ayasofya Kilisesi'nde öldürüldü.)

Ondan sonra Rus çarları, Roma Kayserleriyle aralarındaki hısımlık dolaysıyla, bu dini makamın, yâni kilise başkanlığının miras olarak kendilerine yetiştiğini iddia ettiler. Ruslar Miladi onuncu yüzyılda Hıristiyan olmuşlardı. Böylece Rus çarları, Roma Kilisesi'ne bağlanmadan kendi topraklarının kilise keşişleri de oldular. Tarih, 1454 yılını gösteriyordu.

Bu durum, Çar Nikola'nın öldürülmesine kadar yaklaşık olarak beş asır devam etti. Nikola son Rus çarıydı. O ve ailesi 1918 tarihinde ko-münistler tarafından öldürüldü. Böylece Roma Kilisesi aşağı yukarı, bölünmeden önceki konumuna gelmiş oldu.

Fakat kilise, yönetimdeki liderlerinin çabalarıyla ortaçağda insan hayatının tüm alanlarına müdahale ediyordu. Bu dönemde kilise, gücünün doruğundaydı. Bu kilise baskısından kurtulmak isteyen dindarlar kiliseye baş kaldırdılar, onca baskıdan azat olmak istediler.

Sonuçta bir grup, kilise liderleri ve papaların hükümlerine tâbi ol-mayı reddetti. Ancak İncil'in öğretilerine ve konsillerinin çıkarsamalarına, alimlerinin ve papazlarının üzerinde ittifak ettikleri hükümlere tâ-bi olmaya devam ettiler. Bunlara Ortodokslar adı verilir.

Bir diğer grup ise, kesin bir şekilde Roma Kilisesi'ne tâbi olmaktan vazgeçti. Bunlar İncil'in öğretisi hususunda da Roma Kilisesi'ne bağlı değildirler. Roma Kilisesi'nin emirleri de onları

bağlamaz. Bunlara Protestanlar denir.

Böylece bugün Hıristiyanlık dünyası üçe bölünmüş durumdadır:
Katolikler: Bunlar Roma Kilisesi'ne ve öğretisine tâbidirler.
Ortodokslar: Roma Kilisesi'nin öğretisine tâbidirler, ama kilisenin kendisine tâbi değildirler. Bu mezhebin oluşumu, kilisenin bölünmesinden sonradır. Özellikle kilisenin İstanbul'dan Moskova'ya taşınmasından sonra. (Daha önce bu hususa değindik.) Protestanlar: Ne kiliseye, ne de öğretisine tâbi değildirler. Kendilerine özgü bağımsız bir yolları vardır. Miladi on beşinci yüzyılda ortaya çıktı.

Yaklaşık olarak yirmi asırdan bu yana Hıristiyanlık dininin yaşadığı serüvenin özeti budur. Bu kitabın ana fikrini kavrayanlar, rahatlıkla bilirler ki, Hıristiyanlık tarihini özetlememizin gerisindeki amacı

şu şekilde sıralamak mümkündür:

Birincisi: Araştırmacılar, Hıristiyanlığın tarih boyunca yaşadığı gelişmeleri bilsinler. Miras, sirayet, etkilenme, karışma veya gelenek yoluyla, inanç sistemlerine girmiş olması muhtemel olan putperestlik inançları, düşünceleri ve geleneklerinin farkında olsunlar.

İkincisi: Kilisenin, özellikle Roma Kilisesi'nin egemenliği, Miladi ortaçağlarda aşamalı olarak doruğa çıkmıştı. Din ve dünya işlerinin egemenliği kilisenin elindeydi. Avrupa'daki tüm krallıklar kiliseye boyun eğiyordu. İstedikleri kralı azlediyor, istediklerini atayabiliyorlardı. 47

Rivayete göre, bir keresinde Papa, işlediği bir günahtan dolayı bağışlanmak dileğiyle, günah çıkarmak isteyen Alman İmparatoru'na kış mevsiminde sarayının kapsında üç gün boyunca yalın ayak durmasını emretmiştir.48

Bir keresinde Papa, dizleri üstünde gelerek bağışlanmak dileyen kralın tacını tekmelemiştir.49

47- el-Futuhat-ul İslamiye

48- a.g.e.

49- a.g.e.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 259

Kilise, Müslümanları bağlılarına öyle tanıtmıştı ki, İslam'ı bir putperestlik dini olarak görüyorlardı. Bunu, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında uzun yıllar devam eden haçlı savaşları sırasında Hıristiyanları savaşa teşvik amacıyla söylenen şiirlerde ve sloganlarda görüyoruz.

Hıristiyanlar, Müslümanları putlara tapanlar olarak görüyorlardı. 50 Güya Müslümanların üç tane tanrısı vardı. Bunlar sırasıyla "Mahom", diğer adlarıyla da "Bafomid" ve "Mahomend"dir. Bu ilk tanrıdır ve o, "Muhammed"dir. Ondan sonra "İlin" gelir. Bu da ikinci tanrıdır. Sonra "Tarfacan" gelir. Bu da üçüncü tanrıdır. Hıristiyanların bazı açıklamalarından, Müslümanların iki tane daha tanrılarının olduğuna inandıkları anlaşılıyor. Bunlar, "Martuvan" ve "Cubin"dir. Ancak bunlar, derece bakımdan sözü edilen ilk üç tanrıdan sonra gelirler. "Muhammed, çağrısını kendisinin tanrılığı esasına dayandırmıştır." diyorlardı. Bazen de; "O, kendisine altından bir put edinmiştir." diyorlardı.

Richard, Frenkleri Müslümanlara karşı kışkırtmak için söylediği

şiirlerinin birinde şöyle der: "Kalkın ve Mohomend'i ve Tarfacan'ı devirin. Tanrınıza yakın olmak için onları ateşe atın."

Roland, Müslümanların Tanrısı "Mahom"u şöyle betimler: "O, bü-tünüyle altın ve gümüşten yapılmıştır. Onu görsen, hiçbir sanatkârın, ondan daha güzel bir şey tasavvur edip de yapmasının mümkün olmadığını tasdik edersin. İri bir cüssesi, güzel bir yapısı vardır. Yüzünden ululuk izleri okunur. Altın ve gümüşten yapılan Mahom'un göz alıcılığı görenlerin gözlerini kamaştırır. En güzel ve en sağlam sanat eserlerinden biri olan bir filin üzerine oturtulmuştur. Karnı boştur. Ona bakan, karnından bir ışık hisseder. Pahalı ve ışık saçan taşlarla yaldızlanmıştır. Dışarıdan bakınca içi görülebilecek şekilde şeffaftır. Bir sanat eseri olarak eşsizdir.

50- Buradan başlamak üzere bölümün sonuna kadarki kısım, Henry De Castry'nin "İslam Dini" adlı kitabının tercümesinden (Birinci Bölüm) nakledilmiştir.

Müslümanlar zora düştükleri zamanlarda tanrılarının onlara ilham ettiklerine şahit oldukları için, bir savaşta Müslümanların yenilgiye uğraması üzerine, komutanları, Müslümanların Mekke'deki tanrılarını (yâni Hz. Muhammed'i) görmek üzere birini gönderir. Olaya şahit olanlardan biri şöyle anlatır: "Tanrı (yâni Hz. Muhammed) bulundukları yere geldi. Etrafını bağlılarından oluşan büyük bir kalabalık sarmıştı. Davullar, zurnalar, utlar ve gümüşten yapılma borular çalıyorlar, şarkılar söyleyip raks ediyorlardı. Sonunda onu coşku, eğlence ve çığlıklar içinde karargaha getirdiler. Halifesi onun gelmesini bekliyordu. Onu görünce, dizlerinin üzerine kalktı ve huzu ve huşu içinde ona tapmaya başladı."

Richard, yukarıda betimlenen tanrı "Mahom"un vahyedişini de şu şekilde tasvir eder: "Büyücüler, bir cini emirleri altına almışlar. Onu sözü edilen putun içine koymuşlar. Bu cin orada bağırıp çağırır, gürültü çıkarır, sonra konuşmaya başlar. Müslümanlar onu büyük bir sessizlik içinde dinlerler."

Buna benzer mesnetsiz yakıştırmalar haçlı savaşları yıllarında yazılan veya o dönemi anlatan kitaplarda büyük oranda yer almaktadır. Öyle ki bunları okuyan bir kimse afallayıp kalır. Okuduklarına inanamaz, şaşkınlıktan dehşet içinde donakalır. Yapılan naklin doğru olmayabileceğini düşünür. Çünkü bunlar öyle iddialardır ki, bir Müslüman ne uyanıkken, ne uykusunda, ne de uyuklamasında bunlara tanık olmuştur.

Üçüncüsü: Düşünce sahibi araştırmacılar, Hıristiyanlık çağrısının geçmişten günümüze kadar geçirdiği evrimin çizgisini somut bir şekilde algılasınlar; putperestlik inançlarının, nasıl başlangıçta,

Hz. İsa (a.s) hakkında aşırı tasvirlerde bulunma şeklinde, sonra da "Baba, Oğul, Ruh-ul Kudüs" üçlemi kalıbında, haça gerilme ve günahlara bedel olma, bunun gereği olarak da sırf inanmakla yetinip amel etmekten vazgeçme fikri şeklinde sinsice Hıristiyanlık çağrısına sirayet ettiğini bilsinler.

Başlangıçta sapma, dini kalıplar içinde gelişme gösteriyordu.

Karşılaştıkları buhranlar oruç, namaz ve vaftiz gibi ameller vasıtasıyla kilise tarafından çözüme kavuşturuluyordu. Ancak öte yandan dinsizlik de her gün biraz daha gelişiyor, güç kazanıyor ve Hıristiyanlık bütünü içinde çeşitli bölünmeler oluyordu. Sonunda Protestanlık ortaya çıktı, kanun (uygulanmak üzere konulan pratik hükümler) ötesi özgürlüğü esas alan resmi yasalar siyasal kargaşanın yerini aldı. Buna bağlı olarak da dinsel eğitimin etkisi zayıflıyor, bu yöndeki çabalar beklenen sonuçları vermiyordu. Sonuçta tam özgürlüğü doğuran materyalizmin yaygınlaşmasıyla zaman içinde insani değerler ve ahlakın temelleri çöktü.

Diyalektik materyalizme, fizik ötesinin, değişmez üstün ahlakın ve dini eylemlerin inkarına dayalı komünizm ve sosyalizm ideolojileri etkin olmaya başladı. Manevi insanlık çöktü, yerini yırtıcılık ve çıkarcılık karışımı materyalist hayvanlık aldı, dünya hızla o yönde ilerlemeye başladı.

Son zamanlarda dünya çapında etkin olmaya başlayan dinsel gelişimler ise, politik oyunların bir tezahüründen başka bir şey değildir. Politikacılar, siyasal amaçlarına ve arzularına ulaşmak için bu oyunu tezgahlıyorlar. Çünkü bugün etkin olan politika, her kapıyı çalmayı, her taşın altına ve her deliğe elini sokmayı öngörmektedir.

Şikago Le Teran Fakültesi, Dini İlimler Profesörü Josef Schitler konuya ilişkin olarak şöyle der: "Amerika'da etkin olmaya başlayan yeni dinsel uyanış, dinin çağdaş uygar yaşama uyarlanmasından ve çağdaş medeniyetin din karşıtı olmadığının kanıtlanmasından başka bir şey değildir. Bunun büyük bir tehlikesi vardır, o da şudur: İnsanların büyük çoğunluğu, çağdaş uygarlığın verilerine inandıkları halde dindar olduklarını sanırlar. Böylece bir gün ortaya çıkabilecek gerçek bir dinî çağrıya teveccüh etmez, ona katılma gereğini duymazlar."51

51- "Live" dergisi, ABD. 6 Şubat 1956.

Amerika'da Rus Ortodoksluğunun en büyük savunucularından biri olan Florovski der ki: "Amerika'daki dinsel eğitim, toplumun gönlünü hoş tutmaktan başka bir anlam ifade etmiyor. Çünkü eğer gerçek bir dinsel uyanış olsaydı, derin ve pratik öğretilere dayanıyor olması gerekirdi."52

Din kervanının nereden yola çıktığına ve nerede konakladığına ba-kın! Çağrı, dini (akideyi), ahlakı (güzel huyları) ve şeriatı (pratik amel-leri) ihya etmek adına başlamıştı, gelip dayandığı son nokta, bu saydıklarımın tümünün geçersiz kılınması ve yerini hayvani yaşantının alması oldu.

Bu durum, "Kıddis" ve "Havari" dedikleri Pavlus ve destekçilerinin eliyle gerçekleşen ilk sapmanın gelişiminin sonucundan başka bir şey değildir. Bugün bütün dünyanın insanlığı yok oluşla tehdit ettiğini haykırdığı çağdaş uygarlık, "Pavlus Uygarlığı" olarak tanımlansa yeridir. "Çağdaş uygarlığın önderi, bayraktarı İsa'dır."
iddiasındansa, "Pav-lus Uygarlığı" nitelemesi daha gerçekçidir.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Tefsir-ul Kummî'de, "Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik versin de..." ayetiyle ilgili olarak deniliyor ki: "İsa insanlara; "Sizi ben yarattım, şu halde Allah'ı bir yana bırakarak bana kul olun." demedi, fakat onlara; "Rabbaniler, yâni alimler olun." dedi." (c.1, s.106, Kum baskısı)

Ben derim ki: Önceki açıklamalarımızın akışı içinde bu değerlendirmeyi desteleyen karineler geçti. Hadiste, İsa'nın insanlara;
"Sizi ben yarattım." demediğinin vurgulanması, onun insanlara;
"Bana kul olun." söylemediğine ilişkin bir kanıt niteliğindedir.
Çünkü eğer onlara böyle bir şey söylemiş olsaydı, onları yarattığını da onlara bildirmiş olması gerekirdi. Oysa onlara bunu bildirme

52- a.g.e.

miştir, dolayısıyla onlara böyle bir şey de söylememiştir.

Yine aynı eserde, "Ya da size, Melekleri ve peygamberleri Rabler edinmenizi emretsin..." ifadesiyle ilgili olarak şöyle deniyor: "Bir top-luluk meleklere tapıyordu. Hıristiyanların içinde bir grup İsa'nın tanrı oluğunu iddia ediyordu. Yahudiler; "Uzeyr, Allah'

ın oğludur." diyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah; "Ya da size, melekleri ve peygamberleri Rabler edinmenizi emretsin..." ayetini

indirdi." (c.1, s.106, Kum baskısı)

Biz, önceki bölümlerde bu konuyu etraflıca ele aldık.

ed-Dürr-ül Mensûr adlı eserde, İbn-i İshak, İbn-i Cerir, İbn-i Mün-zir, İbn-i Ebi Hatem ve Beyhaki'nin (ed-Delail'de) İbn-i Abbas'tan şöy-le rivayet ettikleri kaydedilir: "Yahudilerin hahamları ile Necran Hıristiyanları Resulullah'ın yanında toplanmışlardı ve Resulullah (s.a.a) onları
İslam'a davet ediyordu. O sırada Ebu Rafi
Kurazi dedi ki: "Ey Muhammed, Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'ya taptıkları gibi bizim de sana tapmamızı mı istiyorsun?" Necran Hıristiyanlarından Reis adlı biri de, ona katılarak; "Gerçekten bunu mu istiyorsun bizden, ey Mu-hammed?" dedi.

Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.a) şöyle buyurdu: "Allah'tan başkasına tapmaktan veya O'ndan başkasına kulluk sunmayı emretmekten Allah'a sığınırız. Allah beni bunun için göndermedi. Bana böy-le bir şeyi emretmedi." Bunun üzerine yüce Allah, "Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik versin de sonra o... Artık siz Müslüman olduktan sonra, size küfrü mü emredecek?" ayetlerini indirdi." (c.2, s.46, Beyrut

baskısı)

Yine aynı eserde, Abd b. Hamid'in, Hasan'dan şöyle rivayet et-tiği geçer: "Duydum ki, adamın biri Resulullah'a şöyle demiş: "Ya Resu-lullah, seni de bir birimizi selamladığımız gibi selamlıyoruz. Oysa sana secde etmemiz gerekmez miydi?" Peygamberimiz ona şu karşılığı vermiş: "Hayır! Ama Peygamberinize karşı saygılı olun. Onun Ehl-i Beyt'inin hakkını gözetin. Çünkü Allah'tan başkasına

secde etmek doğru değildir." Bunun üzerine yüce Allah: "Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik versin de sonra o... Artık siz Müslüman olduktan sonra, size küfrü mü emredecek?" ayet-lerini indirdi." (c.2, s.47, Beyrut baskısı)

Ben derim ki: Bu iki olayın dışında, başka olaylar da ayetin iniş sebebi olarak rivayet edilmiştir. Büyük ihtimalle bunlar, teorik çıkarsamalardır. Daha önce konuyla ilgili ayrıntılı bilgi sunduk. Bir de, bir ayetin inişi bağlamında birçok sebebin bir araya gelmiş olması da mümkündür. Doğrusunu Allah herkesten daha iyi bilir.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 265

AYETLERİN MEALİ 81-85

81- Hani Allah peygamberlerin misakını almıştı: "Size kitap ve hikmet verirsem, sonra size beraberinizdekini doğrulayan bir elçi gelirse, kesin olarak ona iman edeceksiniz ve ona yardımcı olacaksınız." Demişti ki: "Bunu ikrar ettiniz ve bu hususta ahdimi aldınız mı?" Onlar; "İkrar ettik." demişlerdi de; "Öyleyse şahit olun, ben de sizinle birlikte şahit olanlardanım." demişti.

82- Artık kim bundan sonra yüz çevirirse, işte onlar fasıklardır.

83- Peki onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde her kim varsa, istese de, istemese de, O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir.

84- De ki: "Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunlara indirilene, Musa'ya, İsa'ya ve peygamberlere Rablerinden verilenlere iman ettik. Onlardan hiçbiri arasında ayrılık gözetmeyiz. Ve biz O'na teslim olmuşlarız."

85- Kim İslam'dan başka bir din ararsa, asla ondan kabul edilmez. O, ahirette de kayba uğrayanlardandır.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Bu ayetler, önceki ayetlerden bağımsız, bağlantısız değildir. Ayetlerin akışı bir ve süreklidir, birliğini koruyarak akmaktadır. Sanki yüce Allah, Ehl-i Kitabın, din ve kitapla ilgili olarak sahip oldukları bilgiye rağmen azdıklarını, kelimeleri konuldukları anlamların dışına çekip yorumladıklarını, insanların kafasını karıştırarak hakkı görmelerine engel olduklarını, peygamberler arasında ayırım yaptıklarını, Resulul-lah'ın (s.a.a) peygamberliğine işaret eden ayetleri inkar ettiklerini açıkladıktan ve bu arada Hıristiyanların açıkça, Yahudilerin de üstü kapalı bir şekilde iddia

ettikleri gibi- Musa ve İsa (a.s) gibi bir peygamberin Allah'ı bırakıp kendisinin veya peygamberlerden ve meleklerden birinin Rab edinilmesini emretmiş olmasını olumsuzladıktan sonra, olumsuzluğu

daha da pekiştirici bir unsur olarak onlara şöyle bir soru yöneltmektedir: Böyle bir şey nasıl olabilir? Oysa Allah peygamberlerden misak almıştır. Bu misakın gereği olarak onlar, kendilerinden önce ve sonra gelen her peygambere inanıp ona yardım etmek zorundadırlar. Kendilerinden önceki tüm peygamberleri tasdik etmeli, kendilerinden sonra gelecek olan peygamberleri de müjdelemelidirler. Hz. İsa'nın Hz. Musa'yı ve şeraitini tasdik etmesi ve Hz. Muhammed-'in (s.a.a) gelişini müjdelemesi gibi. Ayrıca yüce Allah, bu konuda ümmetlerinden söz almaları ve onlar üzerinde şahitlik etmeleri hususunda da peygamberlerden misak almıştır.

Bu soruyu yönelttikten sonra da bunun, egemenliği gökleri ve yeri kaplayan "İslam" olduğunu açıklamıştır.

Sonra da elçisinden, gönülden itaat ederek bu misaka uymasını istemiştir. Allah'a inanmasını, hiçbir ayırım yapmaksızın kendisinden önce gelen tüm peygamberlere indirilenlere iman etmesini, yüce Allah'a teslim olmasını, bunu kendisi ve ümmeti adına yapmasını emretmiştir. Bu, aracısız olarak ondan ve dolaylı olarak da ümmetinden misak almaktır. Bu hususu ileride açıklayacağız.

(Al-i İmran / 81) "Hani Allah peygamberlerin misakını almıştı: "Size kitap ve hikmet verirsem, sonra size beraberinizdekini doğrulayan bir elçi gelirse, kesin olarak ona iman edeceksiniz ve ona yardımcı olacaksınız."
Ayet, yüce Allah tarafından alınan kesin bir sözden, misaktan bahsediyor. Allah bu misakı, peygamberler için almıştır. "Size bir elçi gelirse..." sözü buna işaret etmektedir. Nitekim, bu misakı peygamberlerden almıştır. "Bunu ikrar ettiniz ve bu husuta ahdimi aldınız mı?..." ifadesi ile daha sonra yer alan, "De ki: Biz Allah'a... iman ettik..." ifadesi de buna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu misak, bu söz, peygamberler için peygamberlerden alınmış bir misak, bir sözdür. Onların dışındaki insanlardan da onların aracılığı ile alınmıştır.

Buna göre, ayette geçen "peygamberlerin misakı" ile onlardan alınan veya onlar için alınan misakın kastedilmiş olması müm

kündür. Çünkü her iki durumda da tek bir misak söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, ayette geçen "peygamberler"den maksat, hem kendilerinden mi-sak alınanlar, hem de kendileri için misak alınanlar olabilir. Fakat, "Hiçbir insana yakışmaz ki, Allah kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik versin de..." diye başlayan iki ayet, bu ayetle bağlantılı olarak ele alındığında, "peygamberler"den maksadın, kendilerinden misak alınanlar olduğunu desteklemektedir. Çünkü ayetlerin akış birliği gösteriyor ki, maksat şudur: Peygamberlere Allah kitap, hikmet ve peygamberlik verdikten sonra, insanları Allah'a ortak koşmaya davet etmeleri olacak iş değildir. Nasıl olabilir ki? Oysa Allah onlardan, iman etmek ve kendilerinin dışında insanları Allah'ı birlemeye davet eden peygamberlere yardımcı olmak hususunda kesin söz almıştır. Dolayısıyla, yüce Allah' ın peygamberlerden aldığı misaktan söz ederek konuya başlaması daha münasip olur.

"Size kitap ve hikmet verirsem..." ifadesinin orijinali, "Lema atey-tukum min kitabin ve hikmetin" şeklinde okunmuştur. Meşhur kıraat budur. Hamza dışındaki kıraat bilginleri böyle okumuşlardır. İfade orijinalinin başındaki "Lema" harfinin "lamı" fetha, "mim"i de muhaf-fef, yâni şeddesiz telaffuz edilmiştir. Buna göre "ma" mevsuledir. "A-teytukum" (Bazıları "ateynakum" şeklinde okumuşlardır.) kelimesi de onun "sılası"dır. Zamir hazfedilmiştir. "Min kitabin ve hikmetin" sözü buna delalet etmektedir. Mevsul kelime müptedadır, haberi de "letu'-minunne..." diye başlayan ifadedir. "Lema"nın başındaki "lam" harf-i ibtidaiye=başlangıç harfidir ve "letu'minunne..." kelimesinin başında-ki "lam" ise "kasem" edatıdır. Tümü de, alınan misakı açıklamaya dönüktür. Buna göre şöyle bir anlam elde etmiş oluyoruz: "Size verdiğim kitap ve hikmetten sonra size beraberinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, kesin olarak ona iman edeceksiniz ve ona yardımcı olacaksınız."

"Ma" harfinin şart edatı olması da mümkündür. Cezası da

"letu'mi-nunne bihi" olur. Böylece şu anlamı elde etmiş oluruz: "Size kitap ve hikmet verirsem, sonra size beraberinizdekini doğrulayan bir peygamber gelirse, kesin olarak ona iman edeceksiniz ve ona yardımcı olacaksınız." Bu anlamlandırma daha güzeldir. Çünkü kasemi mahzuf olan "lam"ın ceza cümlesinin başına gelmesi daha yaygın bir uygulamadır. Buna dayalı olarak elde edilen anlam da daha akıcı ve daha açık olur. Ayrıca misaklarla ilgili ifadelerde şart cümlesi, daha sık başvurulan ve daha çok bilinen bir uygulamadır.

"Lema" kelimesinin "lima" şeklinde okunmasına gelince; bu

'lam'ın "gerekçelendirme" amacına yönelik olduğunu, "ma" harfinin de mev-sule konumunda algılandığını gösterir. Ancak tercih, "lam"ın fetha, yâ-ni "lema" şeklinde okunması yönündedir.

"Size verirsem" ve "size gelirse" ifadeleri gösteriyor ki, hitap, başlangıç itibariyle peygamberlere yöneliktir. Ancak, "Bunu ikrar ettiniz ve bu hususta ahdimi aldınız mı?" ifadesi, hitabın hem peygamberlere, hem de onların ümmetlerine yönelik olduğuna ilişkin bir karine konumundadır. Daha doğrusu, hitap peygamberlere özgüdür, ancak hitabın hükmü hem onları, hem de onların ümmetlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla peygamberler iman etmek ve yardımcı olmak zorunda ol-dukları gibi, ümmetleri de i-man etmek ve yardımcı olmak zorundadırlar.

"...sonra size beraberinizdekini doğrulayan bir elçi gelirse..." ifadesinin zahiri, zaman açısından "sonradan gelme" durumunu göstermektedir. Buna göre, daha önce gelmiş olan peygamber, iman etmek ve arkasından gelen peygambere yardımcı olmakla yükümlüdür. Fakat, "De ki: "Biz Allah'a... iman ettik..." ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla misak, önce gelen ve sonra gelen tüm peygamberlerden alınmıştır. Dolayısıyla sonra gelen peygamberin de, iman etmesi ve önce gelen peygambere yardımcı olması bir zorunluluktur. Kuşkusuz biz bunu, ayetin lafzından değil, hitabın özünden algılıyoruz. Ulu Allah dilerse, bu hususla ilgili ayrıntılı a

çıklamalarda bulunacağız.

"...kesin olarak ona iman edeceksiniz ve ona yardımcı olacaksınız." Birinci zamirin de, tıpkı ikinci zamir gibi "peygamber"e döndürülmesi caizdir. Çünkü bir peygamberin başka bir peygambere inanmasının sakıncası yoktur. Nitekim yüce Allah bu hususa şu ayette işaret etmiştir: "Peygamber, kendisine Rabbinden indirilene iman etti, mü'minler de. Tümü, Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve elçilerine inandı." (Bakara, 285) Ancak, "De ki: "Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e... indirilene iman ettik..." ayetinin zahiri, ilk zamirin kendi-lerine verilen kitap ve hikmete, ikinci zamirin de "peygamber"e döndüğünü göstermektedir. Buna göre şöyle bir anlam elde etmiş oluyoruz: "Size verdiğim kitap ve hikmete iman edeceksiniz ve sizin yanınızdakini tasdik etmek üzere gelen peygambere yardımcı olacaks"Demiınışz."ti ki: "Bunu ikrar ettiniz ve bu hususta ahdimi aldınız mı?" Onlar; "İkrar ettik." demişlerdi." Soru, onaylatma amacına yöneliktir. "İkrar" bilindiği gibi, kabul etme, onaylama anlamını ifade eder. Ayetin orijinalinde geçen "ısr" ise, "ahit" demektir ve cümle içinde "almak" fiilinin mefulu konumundadır. Ahit almak, "alan"dan ayrı

olarak, "kendisinden ahit alınan" birini gerektirir. Burada kendilerinden ahit alınanlar ise, ancak peygamberlerin ümmetleri olabilir.
Buna göre ayetin anlamı
şöyle olur: "Demişti ki: "Siz misakı ikrar
ettiniz mi ve bu hususta ümmetlerinizden ahdimi aldınız mı?" Onlar;
"İkrar ettik." demişlerdi."

"Ahit almaktan maksat, peygamberlerin bunu kendi adlarına
kabul etmeleridir." diyen de olmuştur. Bu durumda, "ve bu hususta
ahdimi aldınız mı?" ifadesi, "ikrar ettiniz mi?" sözü için atf-ı beyan
(açıklayıcı bağlaç) olur. Cevap olarak; "İkrar ettik." demeleri ve "ahit
almak"tan söz etmemeleri de, bu görüşü destekliyor. Bu durumda,
söz konusu misak sırf peygamberlere özgü olur ve ümmetleri
kapsamına almaz. Ancak, "Öyleyse şahit olun... demişti." ifadesi,
bu çıkarsamayı geçersiz kılıyor. Çünkü şahitliğin, peygamberlerin

dışındakiler için söz konusu olduğu açıktır. Ayrıca, daha sonra gelen,
"De ki: "Biz Allah'a... iman ettik..." ifadesi de bunu
destekliyor. Aksi takdirde, "Ben iman ettim." denilirdi. Bu da gösteriyor
ki, burada Peygamberimizin (s.a.a) kendisinin ve ümmetinin
imanı ifade edilmektedir. Ancak denebilir ki: "Ümmetlerin bu
hususta peygamberlere ortak oldukları, "Öyleyse şahit olun." ve
"De ki: "Biz Allah'a... iman ettik." ifadelerinden algılan-maktadır.
Dolayısıyla, "ahdimi aldınız mı?" sözü, bununla ilgili bir anlam, bir
işaret içermiyor."

"Öyleyse şahit olun, ben de sizinle birlikte şahit olanlardanım" de-
mişti." Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, şahitlik genellikle
başkalarıyla ilgili olur. Şu halde, burada peygamberlerden ve
ümmetlerinden sadır olan bir şahitlik söz konusudur. Daha önce
de vurguladığımız gibi, "De ki: "Biz Allah'a... iman ettik." diye
başlayan ifade ve ayrıca ayetlerin akışı bunun tanığıdır. Çünkü
ayetlerin akışı, Ehl-i Kitabın, Resulullah Efendimizin (s.a.a)
davetine olumlu karşılık vermekten kaçınmalarını protesto
etmeye, bu tutumlarını eleştirmeye yöneliktir. Aynı
şekilde, bu
ayetlerde onların Hz. İsa ve Hz. Musa'ya ilişkin asılsız
yakıştırmaları da reddediliyor. Nitekim, "Peki onlar, Allah'ın dininden
başkasını mı arıyorlar?" ifadesi ve diğer ifadeler de bu
çıkarsamayı desteklemektedir.

Denebilir ki: "Öyleyse şahit olun." sözünden maksat, bazı peygamberlerin
diğer bazısına şahitlik etmesidir. Yine denebilir ki:
"Öyleyse şahit olun." hitabının muhatapları peygamberler değil,
meleklerdir.

Her iki yaklaşım da özleri itibariyle mümkün olmakla beraber, ayetin lafzı, somut bir karine olmadıkça, buna ilişkin bir ipucu vermemektedir. Üstelik, karinenin bunun aksine işaret ettiğini de vurgulamıştık.

Ayette dikkat çeken bir husus da, "Hani Allah peygamberlerin (nebilerin) misakını almıştı: ...size bir elçi (resul) gelirse..." ifadesinde misakın nebilerden, resuller için alınmış olduğuna yönelik

ince bir işarete yer verilmiş olmasıdır. "İnsanlar tek bir ümmetti..." (Bakara, 213) ayetine ilişkin açıklamamızın akışı içinde "nebilik" ile "resullük" arasındaki farkı açıklamış, resulün nebiden daha özel bir konumda olduğunu belirtmiştik.

Ayetin lafzından anlaşıldığı kadarıyla misak, "nübüvvet" makamından "risalet" makamı için alınmıştır. Bunun aksini gösteren bir işaret yoktur.

Buna dayalı olarak bazı tefsir bilginlerinin, ayetin anlamıyla ilgili olarak söyledikleri şu sözleri tartışabiliriz: "Her biri diğerini tasdik etmek ve birbirlerine iman etmeyi emretmek üzere bütün peygamberlerden misak alınmıştır. Yâni, din birdir ve bütün peygamberler insanları bu dine davet etmişlerdir." Kuşkusuz, bu değerlendirme açık gerçeğin ifadesidir.

Şimdiye kadar yaptığımız açıklamalara göre ayetin anlamı şu
şekilde belirginleşmektedir: Yüce Allah peygamberlerden ve onların ümmetlerinden kesin misak almıştır. Buna göre, şayet yüce Allah kendilerine kitap ve hikmet verirse, sonra beraberlerinde olanı tasdik eden bir elçi gelirse, Allah'ın kendilerine verdiği kitap ve hikmete iman edecek, resule de yardımcı olacaklardır. Peygamberlerden sonra gelen, önce geleni ve kendi çağdaşı olanı tasdik edecek, önce gelen de, sonra geleni müjdeleyip ümmetine tavsiye edecektir. Ümmet de onlara verilene iman edecek, söz konusu peygamberi tasdik edip ona yardımcı olacaktır. Bu da, dinin birliğini gerektirmektedir.

Bazı tefsir bilginlerinin ayetin maksadıyla ilgili olarak; "Allah, peygamberlerden Hz. Muhammed'i (s.a.a) tasdik etmeleri, onun peygamber olarak gönderilişini ümmetlerine müjdelemeleri yönünde kesin söz almıştır." şeklindeki değerlendirmelerine gelince; bu değerlendirme, özü itibariyle doğru olmakla beraber, daha önce işaret ettiğimiz gibi, buna ayetlerin genel akışı delalet ediyor, özel olarak bu ayet değil. Çünkü ayetin lafzı geneldir. Ayrıca ayet, Ehl-i Kitaba ilişkin eleştirinin akışı içinde yer almaktadır. Amaç,

kitaplarını tahrif ettikleri, Peygamberimize ilişkin ayetleri gizledikleri, apaçık gerçeğe karşı inat ettikleri, dik başlılık ettikleri için Ehli Kitabı kınamak, onları azarlamaktır.

(Al-i İmran / 82) "Artık kim bundan sonra yüz çevirirse..." ifadesi, yukarıda sözü edilen misakı pekiştirme amacına yöneliktir. Anlamı da son derece açıktır.

(Al-i İmran / 83) "Peki onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar?... O'na teslim olmuştur." Bu ayet peygamberlerden alınan misakla ilgili anlatımı içeren önceki ayetin bir ayrıntısı konumundadır. Dolayısıyla ayeti şu şekilde yorumlamak gerekir: "Mademki Allah'ın dini birdir, mademki yüce Allah bu tek dine dayalı olarak peygamberlerden ve ümmetlerinden kesin söz almıştır, mademki önce gelen peygamberler ve ümmetleri sonra gelen resulü müjdelemekle, onun getirdiği mesaja inanmakla, onu tasdik etmekle yükümlüdürler, şu Ehl-i Kitap toplulukları seni inkar etmekle neyi amaçlıyorlar? Durumlarına bakılırsa, dini arıyor görüyorlar. Peki onlar, Allah'ın biricik dini olan İslam'dan başkasını mı arıyorlar? Bu nedenle mi seni tasdik etmiyorlar, İslam dinine bağlanmıyorlar? Oysa İslam'a sarılmaları gerekirdi. Çünkü İslam, insanın fıtratına, özdoğasına dayalı olarak şekillenen dindir. Zaten dinin böyle olması gerekir. Bunun kanıtı şudur: Göklerde ve yerde bulunan akıl ve bilinç sahibi varlıklar, varoluş bağlamında Allah'a teslim olmuşlardır. Dolayısıyla yasama bağlamında da O'na teslim olmaları bir zorunluluktur.

"Oysa göklerde ve yerde her kim varsa, istese de, istemese de, O'na teslim olmuştur." Göklerde ve yerde bulunan herkesi, bu arada Müslüman olmadıkları belirtilen Ehl-i Kitabı kapsayan bu İslam, "teslim olmuştur" fiilinin geçmişte gerçekleşmiş bir anlamı ifade eden mazi bir fiil olması dolayısıyla, Allah'ın emrine yönelik varoluşsal teslim oluşu ifade etmektedir, kulluk kasti taşıyan boyun eğiş anlamındaki İslam'ı değil. Bu anlamı, "istese de, istemese de." sözü desteklemekte ya da kanıtlamaktadır.

Buna göre, "O'na teslim olmuştur." ifadesi, medlul ve

müsebbep adına delil ve sebebin zikredilişiyle yetinilmesine ilişkin bir örnektir. Bu durumda ifadenin anlamsal açılımı şöyle olur:

Yoksa onlar İslam'dan başka bir din mi arıyorlar? Oysa İslam Allah'ın dinidir. Çünkü göklerde ve yerde bulunan herkes O'na teslim olmuştur, O'nun emrine boyun eğmiştir. Eğer buna razı olurlarsa, boyun eğmeleri gönüllü olarak gerçekleşmiş olur. Eğer Allah'ın dilediğini istemezlerse, başkasını talep ederlerse, yine de onların hakkında O'nun emri geçerli olacak, O'nun dediği gerçekleşecektir; hem de istemedikleri halde.

Buradan anlaşılıyor ki, "istese de, istemese de." ifadesinin orijina-lindeki "vav" bağlacı, iki durumu bir birinden ayırma amacına yöneliktir. Dolayısıyla "istemek"ten maksat, onların yüce Allah'ın kendileriyle ilgili olarak irade ettiği sevdikleri şeylere rıza göstermeleri durumu, "istememek"ten de maksat, ölüm, yoksulluk ve hastalık gibi yüce Allah'ın kendileriyle ilgili olarak irade et-tiği sevmedikleri şeylerden hoşnut olmamaları durumudur.

"Ve O'na döndürüleceklerdir." Bu da, İslam'ın din olarak benimsenmesinin bir diğer gerektirici nedenidir. Çünkü onlar, geçek Mevlaları olan Allah'a döndürüleceklerdir, küfürlerinin ve şirklerinin kendilerini sürüklediği şeylere değil.

(Al-i İmran / 84) "De ki: "Biz Allah'a, bize indirilene... iman ettik." ayeti, peygamberimizden ve diğer peygamberlerden alınan misaka dayalı olarak ona yöneltilen bir emri ifade etmektedir. Ondan, kendisi ve ümmetinden inanlar adına; "Biz Allah'a, bize indirilene... iman ettik." demesi istenmektedir.

Az önce işaret ettiğimiz gibi, bu da söz konusu misakın hem peygamberlerden, hem de onların ümmetlerinden alındığına ilişkin bir kanıt niteliğindedir.

"...İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunlara indirilene..." Burada isimleri zikredilenler, İbrahim soyundan gelen peygamberlerdir. Ayetten, "torunlar"la kastedilenlerin, Yakub'un soyundan ge-len peygamberler veya Davud, Süleyman, Yunus, Eyub ve diğerleri gibi

İsrailoğulları kabilelerinden olan peygamberler olduğuna ilişkin bir dolaylı işaret algılamak mümkündür.

"Ve peygamberlere Rablerinden verilenlere..." ifadesi, cümle içinde açıklamayı genelleştirmek amacıyla yer almaktadır. Amaç, Adem ve Nuh gibi diğer peygamberleri de kapsam içine almaktır. Sonra da; "Onlardan hiçbiri arasında ayrılık gözetmeyiz. Ve biz O'na teslim olmuşlarız." ifadesiyle tümü bir değerlendirme altına toplanıyor.

"Kim İslam'dan başka bir din ararsa, asla ondan kabul edilmez." ifadesi, alınan misakın kapsam alanının dışında kalan yaklaşımın olumsuzlanmasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla misakın gereklerini yerine getirmenin zorunluluğu vurgulanmaktadır.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Mecma-ul Beyan adlı eserde, Emir-ül Mü'minin'den (a.s) şöyle rivayet edilir: "Yüce Allah, bizim Peygamberimizden önce, bütün peygamberlerden kesin söz aldı ki, onun gelişini ve özelliklerini ümmetlerine haber versinler, onu müjdelesinler, onu tasdik etmelerini emretsinler." (c.1, s.468, Tahran baskısı)

ed-Dürr-ül Mensûr adlı eserde, İbn-i Cerir, Ali b. Ebi Talib'ten (r.a) rivayet eder: "Yüce Allah Adem'den şimdiye kadar gönderdiği bütün peygamberlerden Hz. Muhammed (s.a.a) hakkında kesin söz almıştır. Şayet onun gönderilişi sırasında yaşıyorlarsa, kesinlikle ona inanacaklar, ona yardım edeceklerdir, ona inanmayı emredecek ve kavimlerinden bu hususta söz alacaklardır." Hz. Ali bunları söyledikten sonra şu ayeti okudu: **"Hani Allah peygamberlerin misakını almıştı: "Size kitap ve hikmet verirsem..."** (c.2, s.47, Beyrut baskısı)

Yukarıda yer verdiğimiz iki rivayet, daha önce de işaret edildiği gibi, ayetin lafzının ve akışının delalet ettiği hususu genel olarak açıklamaktadırlar.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 275

Mecma-ul Beyan ve el-Cevami adlı eserlerde İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ayetin anlamıyla ilgili olarak şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Hani Allah, peygamberlerin ümmetlerinden misak almıştı. Her ümmetten peygamberini tasdik etmek, onun getirdiği dine göre amel etmek üzere söz almıştı. Ancak onlar verdikleri sözlerini tutmadılar; peygamberlerinin şeriatlarının birçoğunu terk ettiler, birçoğunu da tahrif ettiler." (Mecma-ul Beyan, c.2, s.468, Tahran baskısı)

Rivayette sözü edilen husus, ayetin uyarlanabileceği konulardan birine temas etme şeklindedir. Dolayısıyla, ayetin hem peygamberleri, hem de ümmetlerini kuşatan genellikte olmasıyla çelişmez.

Yine Mecma-ul Beyan adlı eserde, Emir-ül Mü'minin'in, "Bunu ikrar ettiniz ve bu hususta ahdimi aldınız mı?" ifadesiyle ilgili olarak şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Yâni, "Bunu ikrar ettiniz mi? Ve buna ilişkin olarak ümmetlerinizden söz aldınız mı?" Peygamberler ve ümmetleri dediler ki: "İkrar etmemizi emrettiğin şeyi ikrar ettik." Allah buyurdu ki: "Bu hususta ümmetleriniz üzerinde

şahit olun. Ben de sizinle beraber, sizin ve ümmetlerinizin üzerinde şahidim." (c.2, s.468)

ed-Dürr-ül Mensûr adlı eserde, İbn-i Cerir, Ali b. Ebu Talib'in, "Öyleyse şahit olun..." diye başlayan ifadeyle ilgili olarak şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Yüce Allah buyuruyor ki: "Bu hususta ümmetleriniz üzerinde şahit olun. Ben de sizinle beraber sizin ve onların üzerinde şahidim. Ey Muhammed, bütün ümmetler içinde, bu ahitten sonra, kim senden yüz çevirirse, işte onlar fasıklardır, küfür içinde hakka baş kaldıranlardır." (c.2, s.48, Beyrut baskısı)

Biz, daha önce, rivayetin anlamının hangi hususa yönelik olduğunu belirttik.

Tefsir-ul Kummî'de İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Yüce Allah, zerr aleminde onlara şöyle demişti: "Bunu ikrar ettiniz ve bu hususta ahdimi aldınız mı?" Onlar da; "İkrar ettik." demişlerdi. Bunun üzerine Allah meleklere; "Şahit olun."

demişti." (c.2, s.107, Kum baskısı)

Ben derim ki: Böyle bir sonuç, daha önce de işaret edildiği gibi, ayetin zahirinden ilk etapta algılanmasa da ayet büsbütün böyle bir yoruma kapalı değildir.

ed-Dürr-ül Mensûr adlı eserde, "Kim İslam'dan başka bir din ararsa..." ayetiyle ilgili olarak Ahmed ve Taberani'nin (el-Evsat'ta) Ebu Hureyr'den şöyle rivayet ettikleri kaydedilir: "Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: "Kıyamet günü ameller bir bir gelir. Namaz gelir der ki: "Ya Rabbi, ben namazım." Allah der ki: "Sen hayır üzeresin." Sadaka gelir ve der ki: "Ya Rabbi, ben sadakayım." Allah; "Sen hayır üzeresin." der. Sonra oruç gelir ve der ki: "Ben orucum." Allah; "Sen hayır üzeresin." der. Sonra bütün ameller gelir ve Allah her birine; "Sen hayır üzeresin." der. Sonunda İslam gelir ve der ki: "Rabbim, sen Selam'sın, ben de İslam'ım." Bunun üzerine Allah der ki: "Sen hayır üzeresin. Bugün seninle alır ve seninle veririm." Allah kitabında şöyle buyurmuştur: "Kim İslam'dan başka bir din ararsa, asla ondan kabul edilmez. O, ahirette de kayba uğrayanlardandır." (c.2, s.48, Beyrut baskısı)

et-Tevhid adlı eserde (s.46, h:7) ve Tefsir-ul Ayyaşî'de (c.1, s.182, h:78), ayetle ilgili olarak İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilir: "Burada kastedilen, onların yüce Allah'ı birlemeleri, tekliğini ikrar etmeleridir."

Ben derim ki: Allah'ı birleme (tevhit), Allah'ın kullarından istediği

her şeyde O'na teslim olmayı gerektirir. Dolayısıyla ayetle ilgili bu anlamlandırma da, açıklama bölümünde zikrettiğimiz anlama dönmüş oluyor. Eğer bununla sırf şirkin olumsuzlanması kastedilmişse, o zaman ayette geçen "isteme" ve "istememe", ihtiyari ve zorunlu yol göstericiliği ifade etmiş olurlar.

Bil ki: Ayyaşî (c.1, s.181, h:76) ve Kummî (c.1, s.106) tefsirlerinde ve başka yerlerde aktarılan diğer bazı rivayetlerde, "Hani Allah peygamberlerin misakını almıştı..." ayetiyle ilgili olarak deniliyor ki: "**Kesinlikle Resulullah'a iman edeceksiniz ve Emir-ül**

Mü'minin'e yardım edeceksiniz."

Anlaşıldığı kadarıyla bu rivayetlerde, "ona iman edeceksiniz" ifadesindeki zamir Resulullah'a, "ona yardımcı olacaksınız" ifadesindeki zamir de Emir-ül Mü'minin'e döndürülerek ayet tefsir edilmiştir. Fakat ayetin lafzından buna ilişkin bir kanıt algılamak mümkün değildir.

Ancak bu çerçevede Ayyaşî, Selam b. Müstenir'den şöyle rivayet eder: "İmam Sadık (a.s) buyurdu ki: "Onlar kendilerini, öyle bir isimle isimlendirmişler ki, yüce Allah Ali b. Ebi Talib'den başkasını onunla isimlendirmemiştir ve onun tevilinin zamanı da gelmemiştir." Dedim ki: "Sana feda olayım, tevilinin vakti ne zamandır?" Buyurdu ki: "Onun tevilinin zamanı gelince, Allah bütün peygamberleri ve mü'minleri onun önünde toplayacak ve onlar ona yardım edecekler. Bu, şu ayetten çıkan bir sonuçtur: "Hani Allah peygamberlerin misakını almıştı: "Size kitap ve hikmet verirsem... ben de sizinler birlikte şahit olanlardanım." (c.1, s.181, h:77, Tahran baskısı)

Bu rivayet göz önünde bulundurulursa, yukarıda işaret ettiğimiz problemin çözümü kolaylaşır. Çünkü bu problem, ancak söz konusu rivayetlerin tefsir şeklinde algılanması durumunda ortaya çıkar. Tevil şeklinde algılanması durumunda söz konusu olmaz. Çünkü tevil, daha önce "Sana kitabı indiren O'dur..." (Âl-i İmrân, 7) ayetini tefsir ederken belirttiğimiz gibi, anlam türünden olmayıp lafızla bağlantılı değildir.

AYETLERİN MEALİ 86-91

86-İmanlarından, Resul'ün hak olduğuna şahit olduktan ve kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidayete erdirir? Allah, zulmeden bir kavmi hidayete erdirmez.

87-İşte onların cezası şudur: Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti, onların üzerinedir.

88-İçinde temelli kalıcıdırlar. Onların azabı hafifletilmez ve onlar gözetilmezler.

89- Ancak bundan sonra tövbe edenler ve salih olarak davrananlar başka. Çünkü Allah, gerçekten bağışlayandır, merhametlidir.

90- Doğrusu, imanlarından sonra inkar edip, sonra inkar-larını arttıranların tövbeleri kesinlikle kabul edilmez. İşte onlar, sapıkların ta kendileridir.

91-Şüphesiz, inkar edip kâfir olarak ölenlerin hiçbirisinden, fidye olarak yeryüzü dolusu altın verse de, kesin olarak kabul edilmez. Onlar için acı bir azap vardır ve onların yardımcıları yoktur.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 279

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Bu ayetler grubunu, Ehl-i Kitapla ilgili önceki grupla irtibatlandır-mak mümkün olduğu gibi, bağımsız ve önceki grupla irtibatsız olarak ele almak da mümkündür. Bunu, ayetlerin akışından açıkça gözlemlemek mümkündür.

(Al-i İmran / 86) "İmanlarından... sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidayete erdirir?" Bu cümledeki sorunun vurgusu yadsımayı ve imkansızlığı ifade eder. Bununla kastedilen, söz konusu özelliklere sa-hip

kimselerin hidayete ermelerinin imkansızlığıdır. Ayetin sonunda da "Allah, zulmeden bir kavmi hidayete erdirmez." denilmektedir. Daha önce, benzeri ifadelerle ilgili olarak dediğimiz gibi, niteleme hükmün gerekçesine yönelik bir tür işaret içermektedir. Yâni, onlarda bu vasıf, bu karakter olduğu sürece Allah onları hidayete erdirmez. Dolaysıyla bu ifadeyle, onların tövbe edip gerçeğe dönmeleri durumunda hidayete ermeleri arasında bir çelişki yoktur.

"...Resul'ün hak olduğuna şahit olduktan..." ifadesine gelince; eğer burada Ehl-i Kitap kastediliyorsa, onların şahitlikleri, ellerindeki kutsal metinlerde yer alan peygamberlik alametlerinin Resulullah Efendi-mizle (s.a.a) örtüştüğüne tanık olmalarıdır. Ayetin akışı içinde yer alan "...ve kendilerine apaçık belgeler geldikten..." ifadesinden de bunu algılayabiliriz. Şayet kastedilenler, Müslümanlardan mürtet olanlar ve dinden dönenler ise, onların şahitlikleri, risaleti ikrar etmeleridir. A-ma cehalete ve hamiyete dayalı biçimsel bir ikrar değil, tersine, ortaya çıkan apaçık gerçeğe dayalı bir ikrar. Nitekim, **"...ve kendilerine apaçık belgeler geldikten..."** ifadesi de, bunu vurgulamaktadır.

Bu iki yorumdan hangisi kastedilmişse edilsin, "şahit olduktan..." ifadesinin, ayetin baş kısmına eklenmesi şunu gösteriyor: Ayette geçen "küfür"den maksat, hakkın ortaya çıkışından ve hakka ilişkin kanıtın tam olarak ortaya konulmasından sonra gerçekleşen inkardır. Hakka karşı burun kıvırma, hak ehline inat et

me yâni. Bunun adı azgınlık, haksız yere taşkınlık ve zulümdür. Bu niteliğe sahip olanlar, kurtuluşa, felaha ermezler.

Denildiğine göre, ayetin orijinalinde geçen "ve şehidu..." ifadesinin, fiil anlamını içeren "imanihim" ifadesine atfedilmiş olması caizdir. Buna göre cümlenin açılımı şöyle olur: "İman ettikten... şahit olduktan... sonra küfre sapan..." Ya da "ve şehidu..." ifadesindeki "vav" harfi, "hal" edatı kabul edilir, cümle de başında "kad" edatı varsayılarak hal cümlesi şeklinde değerlendirilir. Buna göre de cümlenin açılımı şöyle olur: "...şahit oldukları ve... geldiği halde, imanlarından sonra küfre sapan..."

(Al-i İmran / 87-88) "İçinde temelli kalıcıdırlar..."İşte onların cezası şudur: Allah'ın... laneti, onların üzerinedir... ve onlar gözetilmezler."
Daha önce, "İşte onlara hem Allah lanet eder, hem de bütün lanet edenler." (Bakara, 159) ayetini tefsir ederken bütün lanetlerin onların üzerine yönelmesinin ne anlama geldiğini açıklamıştık.

(Al-i İmran / 89) "Ancak bundan sonra tövbe edenler ve salih olarak davrananlar

başka." Yapıcı davranış içine girenler, ıslah edici bir tutum sergileyenler yâni. Bununla kastedilen, tövbelerinin kesin, geri dönmesiz olmasıdır. Bu şekilde geri dönmesiz tövbe, küfrün kalıntılarını yıkar, iç dünyalarını imanla temizler, dezenfekte eder. Salih ameller, yapıcı işler yapmaya gelince; bu, tövbenin, küfürden arınmanın kaçınılmaz bir ayrıntısı, vazgeçilmez bir sonucu olmakla beraber, söz konusu tövbe için bir dayanak ve temel konumunda değildir. Ayette de buna ilişkin bir kanıt yoktur.

"Çünkü Allah, gerçekten bağışlayandır, merhametlidir." Burada il-let malulun, neden sonucun yerine konulmuştur. Dolayısıyla ifadenin açılımı şöyledir: "Allah onu bağışlar, ona merhamet eder. Çünkü Allah bağışlayandır, merhametlidir."

(Al-i İmran / 90) "Doğrusu, imanlarından sonra inkar edip, sonra inkarlarını arttıranların..." diye başlayan iki ayet, başta söylenen "Küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidayete erdirir?" diye başlayan ifadenin içeriğinin nedenini açıklama amacına yöneliktir. Burada, genel bütün

selin özel bireye uyarlanışı biçiminde bir neden açıklamaya tanık oluyoruz.

Dolayısıyla kastedilen anlam şudur: **Hak ortaya çıktıktan ve hakka ilişkin kanıtlar eksiksiz olarak ortaya konulduktan sonra inkar edenler**, ondan sonra durumunu ıslah etmek üzere tövbe etmeyenler, iki kategoriden birine girerler:

1) İnkâr eden kimselerdir. Sonra küfürlerini artırırlar. Böylece azgınlaşırlar, tuğyana saparlar. Böylelerinin ıslahına imkan yoktur. Allah bunları hidayete erdirmez, tövbelerini kabul etmez. Çünkü gerçek anlamda tövbe etmezler. Sapıklığa batmışlardır. Hidayete ermeleri umulmaz.

2) Tövbe etmeden küfür ve hakka karşı inat üzere ölen kafirlerdir. Yüce Allah, onları ahirette hidayete erdirmez, cennete koymaz. Çünkü Rablerine dönmemişlerdir. Bunun bir bedeli de yoktur ki, onunla kendilerini kurtarsınlar. Bir şefaatçi, bir yardımcı da çıkıp onlara şefaat etmez, yardımda bulunmaz.

(Al-i İmran / 91) Bununla da anlaşılıyor ki, "İşte onlar, sapıkların ta kendileridir." ifadesi, orijinalinin isim cümlesi olması, uzağı gösteren "ulaike" işaret zamiriyle "hum" ayırma zamirini kapsaması, haberin isim cümlesi ve marife olması itibariyle, sapıklığın onların ruhunda iyice pekişip kök saldığını, hidayete ermelerine ümit kalmadığını gösterir.

Yine buradan hareketle anlıyoruz ki **"ve onların yardımcıları yoktur."** ifadesinden maksat, onların kıyamet günü yardım edecek olan şefaatçilerden yararlanmalarını olumsuzlamaktır. Çünkü çoğul kelimenin kullanılması, kıyamet günü yardım edenlerin bulunacağını gösterir. Benzeri bir değerlendirmeye, Bakara suresinin 48. ayetinin tefsiri çerçevesinde, **"Artık onların şefaatçileri yoktur."** (Şuarâ, 100) ayetiyle şefaati kanıtlarken yer vermiştik. Ayrıntılı bilgi için o bölüme bakılabilir. Bu iki ayetin ikincisinde, fidye ve yardımcıların olumsuzlanması söz konusudur. Çünkü bu ikisi bedeldir. Bedel ise, ancak insanın kaçırdığı herhangi bir şey için olabilir. Bunlar, dünyada tövbe et

meyi ellerinden kaçırdılar. Ahirette ise, onun yerini tutacak bir bedel yoktur.

Bu da bize gösteriyor ki: **"...kâfir olarak ölenler..."** ifadesi, "tövbe etme fırsatını kaçıranlar" anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu ifade, şu ayette geçen sınırlandırıcı açıklamayla çelişmez: "Tövbe, ne kötülükleri yapıp edip de onlardan birine ölüm çatınca; "Ben şimdi gerçekten tövbe ettim." diyenler, ne de kâfir olarak ölenler için değil. Böyleleri için acı bir azap hazırlamışızdır." (Nisâ, 18) Çünkü ölümün gelip çatmasından maksat, dünya ile bağların kesilmesi ve ahiret belirtilerinin ortaya çıkmasıdır. Bu durumda artık tövbe geçersiz olur.

"...yeryüzü dolusu altın..." ifadesinin orijinalinde geçen "mil'=do-lusu" kelimesi, bir kabın kapasitesini ifade eder. Dolayısıyla burada yeryüzü, içi altınla doldurulabilen bir kap olarak varsayılmıştır. Cümle bu açıdan edebi sanatlardan "tahyili istiare"ye ve "kinayeli istiare"ye örnektir.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

Mecma-ul Beyan adlı eserde, "İmanlarından... sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidayete erdirir?" diye başlayan ayetlerle ilgili olarak şu açıklamaya yer veriliyor: "Bir rivayete göre, bu ayetler, Ensar'dan Haris b. Süveyd b. Samit adlı biri hakkında inmiştir. Bu adam, Mecder b. Ziyad el-Belvi'yi taammüden öldürmüş, İslam'dan dönerek kaçmış ve gidip Mekke'ye yerleşmişti. Sonra yaptığına pişman olmuş ve kavmine haber göndererek Resulullah'tan (s.a.a) tövbesinin kabul edilip edilmeyeceğini sormalarını istemiş. Akrabaları gidip Resulullah'tan sormuşlar. Bunun üzerine, "Ancak bundan sonra tövbe edenler... başka." ifadesini içeren ayet indi. Bu haberi akrabalarından biri ona iletti ve ona şöyle dedi: "Ben senin doğru sözlü biri olduğunu biliyorum. Kuşkusuz

Resulullah senden daha doğru sözlüdür. Allah da üçünüzün en doğru sözlüsüdür." Bunun üzerine adam Medine'ye döndü, tövbe

etti ve İslam'ı yaşamada güzel bir örnek sergiledi. Bu rivayeti Mücahit ve Süddi aktarmıştır. İmam Sadık'tan (a.s) da rivayet edilmiştir." (c.2, s.471, Tahran baskısı)

ed-Dürr-ül Mensûr adlı eserde, İbn-i İshak ve İbn-i Münzir, İbn-i Abbas'tan şöyle rivayet ederler: "Haris b. Süveyd, Uhud savaşında Mecder b. Ziyad'ı ve Zabia Oğullarından Kays b. Zeyd'i taammüden öldürdü. Sonra kaçıp Kureyş'e katıldı. Mekke'de yaşamaya devam etti. Sonra tövbe edip kavmine katılmak istediğini kardeşi Celas'a haber verdi. Bunun üzerine, Allah onun hakkında, "İmanlarından... sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidayete erdirir?" diye başlayan a-yetleri indirdi..." (c.2, s.49, Beyrut baskısı)

Ben derim ki: Bu kıssa başka kanallardan da aktarılmıştır ve aralarında farklılıklar vardır. Bunlardan biri de İkrime'den rivayet edilen şu metindir: "Bu ayetler Rahip Ebu Amir, Haris b. Süveyd b. Samit ve Vahuh b. Eslet'le birlikte on iki adam hakkında inmiştir. Bunlar İslam'dan dönmüş, Kureyş'e katılmışlardı. Sonra, "Tövbemiz kabul olur mu?" diye akrabalarına haber yollamışlardı. Bunun üzerine, "Ancak bundan sonra tövbe edenler... başka." diye başlayan ayetler nazil olmuştu." (ed-Dürr-ül Mensûr, c.2, s.49)

Bu rivayetlerden biri de, Mecma-ul Beyan adlı tefsirde, "Doğrusu, imanlarından sonra inkar edip, sonra inkarlarını arttıranların..." ayetinin tefsiri bağlamında bazılarına isnat edilerek aktarılan şu rivayettir: "Bu ayet, Haris b. Süveyd'in on bir arkadaşı hakkında inmiştir. Haris Medine'ye geri dönünce, onlar; "Yapabildiğimiz sürece Mekke'de küfür üzere kalırız. Dönmek istediğimiz zaman döneriz ve bizim hakkımızda da Haris hakkında inen ayetler iner." dediler. Resul-i Ekrem (s.a.a) Mekke'yi fethedince, onlardan İslam'a girenlerin tövbesi kabul edildi. Onlardan küfür üzere ölenler hakkında da şu ayet indi: "Şüphesiz, inkar edip kâfir olarak ölenlerin..." (c.2, s.472, Tahran baskısı)

Bir görüşe göre, bu ayetler Ehl-i Kitap hakkında inmiştir. Bazıları demişlerdir ki: "Doğrusu, imanlarından sonra inkar edip, sonra inkarlarını arttıranların..." ayeti özel olarak Yahudiler

ra inkarlarını arttıranların..." ayeti özel olarak Yahudiler hakkında

inmiştir. Onlar önce İsa'ya inanmış, sonra onu inkar etmişlerdi, sonra Hz. Muhammed'i (s.a.a) inkar etmekle küfürlerini arttırmışlardı. Bunun dışında başka değerlendirmeler de yapılmıştır.

Bu rivayetler ve değerlendirmeler üzerinde düşünüldüğü zaman, bunların tümünün ilk kuşak müfessirlerin içtihadi gözlemeleri oldukları anlaşılır. Nitekim başkaları da bu noktayı vurgulamışlardır.

İmam Sadık'tan (a.s) aktarılan rivayete gelince de; bu rivayet, mürsel ve zayıftır. Bir de şu var ki, bir veya birkaç ayetin birden fazla iniş sebebinin olması da mümkündür. Doğrusunu Allah herkesten daha iyi bilir.

AYETLERİN MEALİ 92-95

92- Sevdiğiniz şeylerden infak edinceye kadar asla iyiliğe eremezsiniz. Her ne infak ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 285

93- Tevrat indirilmeden evvel, İsrail'in (Hz. Yakub'un) kendine haram kıldığından başka, İsrailoğulları'na bütün yiyecekler helal idi. De ki: "Şu halde eğer doğruysanız, Tevrat'ı getirin de onu okuyun."

94- Artık bundan sonra kim Allah'a karşı yalan uydurup iftira düzerse, işte onlar zalimlerin tâ kendileridir.

95- De ki: "Allah doğru söyledi. Öyleyse Allah'ı bir tanıyan (hanif)ler olarak İbrahim'in dinine uyun. O müşriklerden değildi."

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Bu ayetler grubunda yer alan ilk ayetin önceki ayetlerle bağlantısı

açık değildir. Bu ayetin, kendisinden sonra yer alan ve birbirleriyle bağlantılı oluşları hususunda en ufak bir pürüz bulunmayan diğer ayet-ler kapsamında inmemiş olma ihtimali de vardır. Benzeri bir probleme: "De ki: "Ey kitap ehli, gelin..." (Âl-i İmrân, 64) ayetiyle ilgili olarak iniş tarihi bağlamında tanık olduk.

Denebilir ki: Ayette hitap, İsrailoğulları'na yöneliktir. Tıpkı önceki ve sonraki ayetlerde olduğu gibi. Buna göre, dünyaya yönelik sevgilerinden, mal ve serveti Allah'ın dinine tercih edişlerinden dolayı kınandıktan sonra bu ifadenin yer almış olması şu anlama
gelir: Siz, Allah'a ve elçilerine kendinizi nispet etmekle, iyilik ve takva ehli olduğunuzu söylemekle yalan bir iddiada bulunuyorsunuz. Çünkü siz mallarınızın birikimlerini seviyor, hayır amaçlı harcamalar hususunda cimrilik ediyorsunuz. Sadece kimsenin ilgisini çekmeyen, yok olması kimseye ağır gelmeyen değersiz şeyler infak ediyorsunuz. Oysa iyiliğe erişmek de ancak, kişinin malından sevdiği, değerli şeyleri infak etmesi ile mümkündür. Allah bunları korur, karşılığını eksiksiz verir. Bazı tefsir bilginlerinin bağlantı kurmak bağlamında yaptıkları değerlendirmelerinin özeti bundan ibaretti. Ancak bu tür şeyler boş yere çaba harcamaktır.

Geri kalan ayetlerin önceki ayetlerle irtibatlı olduğu açıktır. Bu ko-nuda herhangi belirsizlik söz konusu değildir.

(Al-i İmran / 92) "Sevdiğiniz şeylerden infak edinceye kadar asla iyiliğe eremezsiniz."

Ayetin orijinalinde geçen "tenalû" fiili "en-neyl" kökünden "ulaşmak" demektir. "el-Birr" ise hayır amaçlı fiillerde genişleme, yoğunlaşma anlamına gelir. Rağıp der ki: "el-Berr=kara", "elbahr= deniz"in karşıtıdır. Karadan ilk akla gelen genişlik ve uçsuz bucaksız oluşudur. Bundan da hayır amaçlı fiillerde genişlik" an-lamında "el-birr" kelimesi türetilmiştir."

"Hayır amaçlı fiil" derken, hakka inanmak ve temiz niyet beslemek gibi kalbî fiillerden veya Allah'a ibadet etmek ve O'nun yolunda infakta bulunmak gibi bedensel organların fiillerinden daha geniş, daha genel bir anlamı kastediyor. Aşağıdaki ayet, bu anlamın her iki kısmını da kapsıyor: "Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz iyilik (birr) değildir. Ama iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygambere iman eden; mala olan sevgisine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, isteyip dilenene ve kölelere veren; namazı doğru kılan, zekâtı veren ve ahitleştiklerinde ahitlerine vefa gösterenler ile zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zaman-larda sabredenlerin tutum

ve davranışlarıdır." (Bakara, 177)

Yukarıdaki ayeti: "Sevdiğiniz şeylerden... iyiliğe (birre) eremezsiniz." ayetiyle birlikte değerlendirdiğimiz zaman kastedilenin şu olduğu anlaşılıyor: Mal sevgisine rağmen onu Allah yolunda harcamak "birr"-in temel koşullarından biridir; ancak "birr"in gerçekleşmesi, bu koşulların tümünün bir arada olmasına bağlıdır.
Hiç kuşkusuz "birr"e ulaşmanın gayesi olarak "infak"ın altının çizilmesi bu kısmın özellikle ö-nemli olduğu, gereken önemin verilmesinin zorunluluğunu gösterir. Çünkü insanın öz doğasında biriktirilen mala yönelik güçlü bir eğilim ve tutku vardır. İnsan onu kendi nefsinin bir parçası sayar. Malını yitirdiğinde, kendi yaşamı

nın bir parçasını yitirmiş gibi etkilenir. Diğer ibadet ve amellerde ise meydana gelen kayıp ve tükenişler "infak" kadar göze gelmez.

Buradan hareketle, bazılarının: "Birr=iyilik" insanın sevdiği şeylerden infak etmesidir." Demelerinin tutarsızlığı anlaşılmış oldu. Anlaşıldığı kadarıyla onlar şu ayeti bu ifadeye benzetmişlerdir: "Yemediğin sürece açlığın acısından kurtulamazsın." Ancak bu yaklaşım, Bakara suresinin ilgili ayetiyle bağdaşmamaktadır.

Yukarıda yer verdiğimiz Bakara suresi ilgili ayetinden anlaşıldığına göre, "birr"den maksat, lugavi anlamının zahiridir. Hayırda genişlik ve hayır işlerde yoğunlaşma yâni. Çünkü ayet, "birr" kavramını inançsal ve ameli, teorik ve pratik hayırlar toplamı şeklinde açıklıyor. Buradan hareketle, bazılarının: "Birr"den maksat Allah'ın ihsanı ve nimet bahşedişidir." ve diğer bazılarının: "Ondan maksat cennettir." şeklindeki sözlerinin yanlış olduğunu anlıyoruz.

"Her ne infak ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir." Bu ifade, infak edenlerin gönüllerini hoş tutmaya, endişelerini gidermeye yöneliktir. Verilmek istenen mesaj şudur: Sizin sevdiğiniz halde hayır amacıyla harcadığınız mallar, karşılıksız olarak boşa gitmiş değildir. Çünkü sevdiğiniz mallardan infak etmenizi emreden Allah, infak edişinizi ve infak ettiğiniz şeyleri bilir.

(Al-i İmran / 93) "Tevrat indirilmeden evvel, İsrail'in kendine haram kıldıklarından başka, İsrailoğullarına bütün yiyecekler helal idi." Yiyecek anlamında kullandığımız "taam" kelimesi, yenilen ve besin maddesi olan herşeyi ifade eder. Hicazlılar bu kelimeyi sadece "buğday" anlamında kullanırlardı. Mutlak olarak kullanıldığı zaman onlara göre "buğday" anlamını ifade ederdi. Helal deme olan "hill" ke-limesi, haramın karşıtıdır. Düğümleme (akd) ve bağlama (akl) anlamlarının karşıtı olan hall=çözme kökünden türemiş olabilir. Dolayısıyla

serbestlik anlamını ifade eder.

İsrail, Hz. Yakup'tur. Allah yolunda cihad ettiği ve Allah'ın yardımıyla zafere ulaştığı için bu adı almıştır. Ehl-i Kitaba göre, İsrail kelimesinin anlamı, Allah'ı yenilgiye uğratan muzafferdir. Çünkü o,

(Tevrat'ta iddia edildiğine göre) "Fonuil" denilen bir yerde Allah'la güreşmiş(!) ve O'nu yenmiştir(!) Kur'an böyle bir iddiayı yalanlamakta, ayrıca akıl da böyle bir şeyi imkansız görmektedir.

"İsrail'in kendine haram kıldıklarından başka." Bu cümle az önce işaret ettiğimiz "taam"dan (yiyecekten) istisnadır. "Tevrat indirilmeden evvel..." ifadesi ise ilk cümledeki "kane=idi" fiiliyle ilintilidir. Buna göre şöyle bir anlam elde ediyoruz: Tevrat inmeden önce İsrail'in kendine haram kıldıklarından başka, Allah İsrailoğulları'na hiçbir yiyeceği haram kılmamıştı.

"De ki: "Şu halde eğer doğruysanız, Tevrat'ı getirin de onu okuyun." ifadesi, onların Tevrat'tan önce bütün yiyeceklerin kendilerine helal olduğunu inkar ettiklerini gösteriyor. Ayrıca: "Hiçbir ayeti neshetmez ve unutturmayız." (Bakara, 106) ayetinin tefsiri çerçevesinde vurguladığımız gibi, ilahi şeriatlarda nesh olayını inkar edişleri, bunu imkansız görmeleri de buna ilişkin bir kanıttır. Doğal olarak: "Yahudilerin yaptıkları zulüm... dolayısıyla kendilerine helal kılınmış güzel şeyleri onlara haram kıldık." (Nisâ, 160) ayetinin işaret ettiği durumu da inkar ediyorlardı.

Bir sonraki ayette yer alan: "De ki: "Allah doğru söyledi. Öyleyse Allah'ı bir tanıyanlar olarak İbrahim'in dinine uyun." ifadesi gösteriyor ki, onlar bu inkarcı tutumlarını -bütün yiyeceklerin Tevrat'tan önce kendilerine helal oluşunu, haram kılınmanın onlar tarafından işlenen zulüm dolayısıyla haramın helalı neshedişi şeklinde gerçekleştiğini in-kar edişlerini- Müslümanların içlerine kuşku atma vesilesi olarak kullanıyorlardı. Resulullah'ın (s.a.a) Allah'ın haber vermesi üzerine kendi dininin İbrahim'in hanif dini olduğunu söylemesini reddediyorlardı. İb-rahim'in pozitif ve negatif aşırılıklara (ifrat ve tefrite) yer vermeyen fıtratla barışık dini yâni. Bu nasıl düşünülebilir? Oysa onlar, "İbrahim Tevrat şeriatına bağlı bir Yahudi'ydi." diyorlardı. Şu halde, Peygamberin dini İbrahim'in diniyse, Tevrat'ın haram saydığı bir şeyin helalliğini içermesi nasıl mümkün olabilir? Oysa, nesh caiz değildir.

Bundan da anlaşılıyor ki, ayetin hedefi Yahudilerin yaydıkları kuş-kuları bertaraf etmektir: "Yahudiler: "Allah'ın eli sıkıdır." dediler." (Mâide, 64) "Dediler ki: "Sayılı günlerin dışında, ateş asla bize değmeyecektir." (Bakara, 80) "Dediler ki: "Bizim kalplerimiz örtülüdür." (Bakara, 88) ayetlerinde olduğu gibi, burada Kur'an'ın öteden beri uygu-ladığı bir yöntemi dışında, ayetin onların dilinden şüphelerini zikretmemesi; yine, bir kaç ayet sonra: "De ki: "Ey kitap ehli... ne diye iman edenleri Allah yolundan alıkoyuyorsunuz?... Ey iman edenler, e-ğer kendilerine kitap verilenlerden herhangi bir gruba boyun eğecek olursanız, sizi imanınızdan sonra tekrar küfre döndürürler." (Âl-i İmrân, 99-100) ayetlerindeki gibi genel bir değerlendirmenin yapılması; bütün bunlar açıkça gösteriyor ki söz konusu şüpheyi, Yahudiler, Re-sulullah'a (s.a.a) karşı değil, karşılaştıkları, konuştukları mü'minlere karşı dile getiriyorlardı.

Yahudilerin zihinleri bulandırma amaçlı kuşkuları özetle şöyleydi: Doğru sözlü bir Peygamber nasıl nesihten söz edebilir? Yüce Allah'ın işledikleri zulümden dolayı İsrailoğulları'na güzel şeyleri haram kıldığını söyleyebilir? Bu ise, önceden helal olan bir şeye ilişkin hükmün neshedilmesidir. Allah açısından böyle bir şey caiz değildir. Haram o-lan daima haramdır. Allah'ın hükmünün değişmesine imkan yoktur.

Allah'ın yol göstericiliği ile Peygamberimizin (s.a.a) buna verdiği cevap şu olmuştur: Tevrat, inişinden önce bütün yiyeceklerin helal ol-duğunu belirtiyor. Eğer söylediklerinizde samimi iseniz Tevrat'ı getirin de okuyun. Konuyla ilgili ayetin ifadesidir bu: "...İsrailoğullarına bü-tün yiyecekler helaldi... eğer doğruysanız."

Şayet Tevrat'ı getirip okumaktan kaçınırsanız, şu halde Allah adına yalan söyleyen iftiracılar olduğunuzu, zalimler olduğunuzu kabul ediniz. Şu ifade de buna işaret ediyor: "Kim... iftira düzerse... zalim o-lanlardır."

Bundan da anlaşılıyor ki, benim sunduğum mesaj, yaptığım çağrı doğrudur. Öyleyse benim dinime uyun. O, İbrahim'in hanif

tek ilaha kulluk sunmayı esas alan dinidir. Şu ifadede de buna işaret ediliyor: "Artık İbrahim'in dinine uyun..."

Ayetin anlamı ile ilgili olarak tefsir bilginleri farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Fakat hepsi, ayetin, Yahudiler tarafından daha önce işaret ettiğimiz gibi nesh konusuyla ilgili olarak ortaya atılan hususlara cevap niteliğinde olduğunu belirtmişlerdir.

Konuyla ilgili olarak ortaya atılan en ilginç görüşse şudur: "A-
yet, Yahudiler tarafından nesih konusuyla ilgili olarak ortaya atılan
şüphelere cevap niteliğindedir. Şüphenin mahiyeti şuydu: Yahudiler
diyorlardı ki: Ey Muhammed, eğer sen iddia ettiğin gibi, İbrahim'in
ve ondan sonraki peygamberlerin dini üzereysen, nasıl oluyor
da ona ve on-dan sonraki peygamberlere haram kılınan deve
eti gibi şeyleri helal sayabiliyorsun? Fakat sen onlara haram olan
bir şeyi mubah saydın. Dolaysıyla onları tasdik ettiğini, din noktasında
onlarla uyuştuğunu id-dia edemezsin. İbrahim'e kendini nispet
ederek "Ben, ona sizden daha yakınım" diyemezsin.

Yüce Allah'ın buna ilişkin verdiği cevabın özü şudur: Bütün yiyecekler
bütün insanlara, bu arada İsrailoğulları'na helaldi. Ancak
İsrail-oğulları işledikleri bazı günahlardan ve kötülüklerden dolayı
bazı
şeyleri kendilerine haram kıldılar. Yüce Allah bu hususa şöyle
işaret ediyor: "Yahudilerin yaptıkları zulüm nedeniyle... önceleri
kendilerine helal kılınmış güzel şeyleri onlara haram kıldık." (Ni

sâ, 160)

Şu halde, tefsirini sunduğumuz ayette geçen "İsrail" kelimesiyle
kastedilenler "İsrail halkı"dır. Nitekim Yahudiler kendilerine "İsrail"
derler. Dolayısıyla sadece Yakub kastedilmemiştir. Onların
bazı
şeyleri kendilerine haram kılmalarının anlamı da şudur: Onlar
zulüm işlediler, kötülük yaptılar, bu da bazı güzel şeylerin kendilerine
haram kılınmasına neden oldu.

"Tevrat indirilmeden evvel." ifadesi "İsrail'in kendine haram
kıldıkları..." ifadesiyle ilintilidir. Eğer "İsrail"den maksat Yakup
olsaydı, "Tevrat indirilmeden evvel..." ifadesi yersiz, anlamsız ve

amaçsız olarak cümle içinde yer almış olacaktı. Çünkü Yakub'un
Tevrat'ın inişinden uzun zaman önce yaşadığı apaçık bir gerçektir.
Dolayısıyla böyle bir bağlamda ondan söz etmenin anlamı yoktur."

Yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz tefsir bilginin değerlendirme-
lerinin özü budur. Bir başkası da benzeri şeyler söylemiştir.
Şu farkla ki, İsrailoğulları'nın bazı
şeyleri kendilerine haram kılmalarının
anlamı, onların bunu kendiliklerinden ve Allah tarafından
bazı peygamber-lere indirilen herhangi bir vahye dayanmaksızın
yasal olarak yasaklamış olmalarıdır. Nitekim yüce Allah'ın kitabında
belirttiği gibi cahiliye Arapları da böyle yapıyorlardı.

Bu tefsircilerin tamamı, uzmanlarca hoş karşılanmayan bir takım zorlamalar içine girmişler ve sözü, doğal akışından saptırmışlardır. As-lında onları bu sonuca götüren şey, "Tevrat indirilmeden evvel" ifadesini: "İsrail'in kendine haram kıldıkları" ifadesiyle ilintili görmeleridir. Oysa ifade, ayetin başında yer alan: "helal idi" ifadesiyle ilintilidir. "Haram kıldıklarından başka..." ifadesi ise istisna-i mu'tarıza (ayraç açma nitelikli istisna) konumundadır.

Buradan da anlaşılıyor ki, "İsrail" kelimesini "İsrailoğulları" anlamına almak gereksizdir. Söz konusu iki müfessirse, ancak bu anlamda kullanılması durumunda ayetin anlamının netlik kazanacağını vehmet-mişlerdir.

Ayrıca, gerçi "İsrail"in mutlak olarak kullanılması durumunda "İs-railoğulları" şeklinde algılanması normaldir. Çünkü Araplar Bekr, Tağ-lib, Nizar ve Adnan derlerdi ve bununla, Bekroğullarını, Tağliboğulla-rını, Nizaroğullarını ve Adnan oğullarını kastederlerdi. Ancak "İsrail-oğulları" ile ilgili olarak, Kur'an'ın indiği süreçte Araplar arasında böy-le bir kullanım alışkanlığı yoktu. Ayrıca, Kur'an da bu kelimeyle ilgili olarak böyle bir kullanıma (söz konusu iki tefsircinin bu ayetle ilgili iddialarını bir yana bırakırsak) hiçbir yerde başvurmuş değildir.

Kaldı ki, Kur'an-ı Kerim'de "İsrailoğulları" deyimi yaklaşık olarak kırk yerde geçmektedir. Bunlardan biri de tefsirini sunduğu

muz şu a-yettir: "İsrail'in kendilerine haram kıldıklarından başka, İsrailoğul-ları'na bütün yiyecekler helaldi." Ayetteki bu iki yer arasında ne fark var? Çünkü başlangıçta Yahudilerden "İsrailoğulları" diye söz ediliyor, ardından -iddialarına göre- "İsrail" diye söz ediliyor.

Kaldı ki, böyle bir kullanımın karıştırılmaya uygun bir yerde söz konusu olduğu da gayet açıktır. Bunun yanında, sayıları büyük bir yekünü tutan müfessirler, bundan Yakub'u anlamışlar, oğullarını değil...

Bu ifadeyle "Yakub"un kastedildiğinin en güzel şahidi, "ela nefsi-hi=kendine" ifadesidir. Burada tekil eril zamiri "İsrail"e döndürülmüştür. Eğer maksat İsrailoğulları olsaydı, Arap edebiyatı kurallarına göre dişil-tekil (ela nefsiha) ya da çoğul-eril zamirinin (ela nefsihim) kullanılması gerekirdi.

"De ki: "Şu halde eğer doğruysanız, Tevrat'ı getirin de onu

okuyun." Tâ ki, iki gruptan hangisinin hak üzere olduğu ortaya çıksın. Ben mi, siz mi?... Bu, yüce Allah tarafından Peygamberine telkin edilen bir cevaptır.

(Al-i İmran / 94) "Artık bundan sonra kim Allah'a karşı yalan uydurup iftira düzerse, işte onlar, zalim olanlardır." İfadenin akışından anlaşıldığı kadarıyla bu, yüce Allah'ın Peygamberine hitaben söylediği bir sözdür. Bu durumda, Peygamberimizin gönlünün hoş tutulmasının amaçlandığı anlaşılıyor. Deniliyor ki: Senin düşmanların olan Yahudiler, bu açıklamadan sonra zalimlerdirler. Çünkü Allah'a karşı yalan iftirada bulunuyorlar. Ayrıca, dolaylı olarak Yahudilere de bir itiraz yöneltiliyor. Bu bakımdan ifadenin bir kinaye niteliğinde olduğunu da söyleyebiliriz.

İfadenin, Peygamberimizin (s.a.a) sözlerinin devamı olması ihtimalini ise, "min be'di zalike=bundan sonra" sözündeki işaret zamirinin tekil olması dolayısıyla ayetin zahiri desteklenmemektedir. Bu açıdan da cümlenin kinaye özelliği belirginleşiyor ve yenik hasım görmezlikten geliniyor. Ki söz, onun nezdinde de bir tür kabul

görsün. Yüce Al-lah'ın şu sözü buna ilişkin bir örnektir: "Gerçekten ya biz, ya da siz herhalde bir hidayet üzereyiz veya apaçık bir sapıklıkta." (Sebe', 24) Dolayısıyla "zalike=bu" zamiri ile açıklama ve kanıta işaret ediliyor.

İftira eden kimse, her halükarda zalim olmasına karşın "bundan sonra" denilmesinin sebebine gelince; bunun nedeni, söylendiği gibi, zulmün ancak somut bir açıklamadan sonra gerçekleşmesidir. "İşte on-lar, zalim olanlardır." ifadesindeki sınırlandırma, her durumda (ister bu Allah'ın sözü olsun, ister peygamberin sözünün devamı olsun) kalb sanatı çerçevesinden bir münhasır kılma örneğidir. [Onların yaptıkları-nı sadece zulüm olarak niteleme yerine, mübalağa sanatına uygun olarak zulüm onların yaptıklarına sınırlı kılınmış ve zalimler onlarla sınır-lı olarak gösterilmiş ve: "İşte onlar, zalim olanlardır." denilmiştir.]

(Al-i İmran / 95) "De ki: "Allah doğru söyledi. Öyleyse Allah'ı bir tanıyanlar olarak İbrahim'in dinine uyun..." Size haber verdiğim ve sizi çağırdığım hususla ilgili olarak hak benden yana olduğuna göre, benim dinime uyun. Deve eti gibi Allah'ın helal kıldığı güzel şeyleri helal kılışımı onaylayın. Onların size haram kılınmış olması, Allah'ın haber verdiği gibi zulmünüzden ve haksızlığınızdan dolayı verilmiş bir cezaydı.

Şu halde: "uyun..." şeklindeki ifade, kendi dinine uyulmasına ilişkin bir kinayedir. Onun bizzat zikredilmemesinin nedeni, onların

İbrahim'in dinini kabul ediyor olmalarıdır. Bununla, çağırdığı dinin Allah'ın birliğini esas alan fıtri bir din olduğuna işaret ediliyor. Çünkü fıtrat, insanın et ve diğer rızklar açısından güzel ve temiz şeyleri yemesine engel oluşturmaz.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

el-Kâfi'de ve Tefsir-ul Ayyâşî'de İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "İsrail [Yakup] deve eti yediği zaman rahatsız olur ve böğrü ağrırdı. Bunun üzerine deve etini kendine haram kıldı. Bu

durum Tevrat'ın inişinden önceydi. Tevrat indikten sonra (Musa) deve e-tini haram kılmadı, ama yemedi de." (el-Kâfi, c.5, s.306, h:9; Tefsir-ul Ayyâ-şî, c.1, s.184, Tahran baskısı.)

Ben derim ki: Buna yakın bir rivayet de Ehl-i Sünnet kanallarınca aktarılmıştır. Rivayette geçen "deve etini haram kılmadı, ama yemedi de" sözündeki iki zamir Musa'ya dönüktür. Çünkü konum bunu gerektiriyor. [İsrail o zaman yaşamıyordu.] Dolaysıyla kastedilen anlam şöy-le olur: "Musa onu haram kılmadı, ama yemedi de." "Yemedi" anlamına gelen "lem ye'kul" kelimesinin tef'il kalıbından türemiş olması da (lem yuekkil) mümkündür. Dolayısıyla "Yemedi, diğerine de yedirtme-di." anlamına gelir. Çünkü et-Tac adlı eserde, bu kelimenin "Tef'il" ka-lıbıyla birlikteliği ifade eden "Mufaele" kalıbının aynı anlamı ifade et-tikleri belirtiliyor (yâni kendisi başkasıyla birlikte onu yemedi).

AYETLERİN MEALİ 96-97

96- Gerçek şu ki, insanlar için ilk kurulan ev, Bekke (Mekke) de, o, bereket ve bütün alemler için hidayet kaynağı olan Kâbe'dir.

97- Orada apaçık ayetler, İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse, o güvenliktedir. Ona bir yol bulup güç yetirenlerin Ev'i haccetmesi

Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır. Kim de küfre saparsa, şüphesiz, Allah alemlerden müstağnidir.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 295

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Tefsirini sunmak üzere olduğumuz bu iki ayet, Yahudilerin "nesh" konusuyla ilgili olarak mü'minlerin zihinlerini bulandırmak için yaydıkları bir diğer kuşkuya cevap niteliğindedir. Mesele, kıblenin Mesci-d-i Aksa yerine Kâbe olarak öngörülmesiydi. Daha önce: **"Artık yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir."** (Bakara, 144) ayetini tefsir ederken, kıble değişikliğinin Ehl-i Kitabın özellikle Yahudilerin hayatında maddi ve manevi açıdan derin etkileri olan önemli bir gelişme olduğunu, bunun yanında Yahudilerin "nesh" konusuna ilişkin dinsel yaklaşımlarıyla da bağdaşmadığını belirtmiştik. Bu yüzdendir ki, kıbleyle ilgili hükmü içeren ayet inince, onlarla Müslümanlar arasında konuyla ilgili tartışmalar, sözlü kavgalar uzun süre devam etti.

Dolayısıyla: **"Gerçek şu ki, insanlar için kurulan ilk ev..."** diye başlayan ayetten şunu algılıyoruz: Onlar, zihin bulandırma amaçlı kuşkular kapsamında "nesh"le ilgili kuşkuyla İbrahim dinine mensup olma iddiasıyla ilgili kuşkuyu birlikte ortaya sürüyorlardı ve diyorlardı ki: "Kâbe, İbrahimî bir dinin kıblesi olabilir mi? Allah Mescid-i Aksa'yı kıble yapmıştır. Böyle bir iddia, İbrahim'in hak dininde nesh olduğunu söylemekle eş anlamlıdır. Oysa nesh imkansızdır, batıldır."

Buna ilişkin cevap şudur: Kâbe, aynı amaçla inşa edilen Mescid-i Aksa gibi başka mekanlardan çok daha önce, ibadet için kurulmuştur. Kâbe'yi Hz. İbrahim'in inşa ettiği, ibadet mekanı olarak kurduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Buna işaret eden apaçık alametler vardır orada, MakamİbrahimÖrneğin. Kudüs'teki Mescid-i Aksa'yı ise Hz. Süleyman inşa etmiştir. Onun da Hz. İbrahim'den (a.s) asırlar sonra yaşadığı bilinmektedir.

(Al-i İmran / 96) "Gerçek şu ki, insanlar için kurulan ilk ev Bekke (Mekke) de, o, bereket ve bütün alemler için hidayet kaynağı Kâbe'dir." Ayetin orijinalinde geçen "el-beyt" ev demektir. Evin insanlar için kurulması ile,

ibadet amacıyla kurulması kastedilmiştir. Evin Allah'a ibadet etmeye aracı olacak bir neden şeklinde algılanması, içinde Allah'a

ibadet etmek için ondan yararlanılması, ona yönelin-mesi ve ona varmak için yolculuk yapılması gibi hususları ifade eder. Bunun kanıtı da ayetin akışı içinde onun mübarek oluşundan, insanlar için hidayet oluşundan söz edilmesidir.

Kâbe'nin "Bekke'de" şeklinde tanımlanması da bu anlamı çağrıştırıyor. Çünkü bu ifade, insanların onun yanında tavaf, namaz, hac me-nasiki gibi ibadetler gerçekleştirmek üzere sıklaşarak toplandıklarını i-ma etmektedir. Onun yeryüzünde insanlar yararlansınlar diye kurulan ilk ev olduğu hususuna gelince; ayetin lafzından hareketle buna ilişkin bir kanıt bulmak mümkün değildir.

Ayette geçen "Bekke" kelimesiyle Kâbe'nin bulunduğu yer kastedilmiştir. İnsanların orada sıkışarak toplanmalarından dolayı Bekke diye adlandırılmıştır. Bazılarına göre, Bekke, Mekke'dir. Dolayısıyla Mekke'nin başındaki "mim" "ba" ile yer değiştirmiştir. Tıpkı Arapların "lazım-lazıb, ratim-ratıb" demeleri gibi. Bazıları, Harem bölgesinin a-dı olduğunu, bazıları mescit demek olduğunu, bazıları ise tavaf yeri anlamına geldiğini söylemişlerdir.

"Mübarek" bereket kökünün "Mufaele" kalıbına uyarlanmış türevidir. Çok hayır anlamına gelir. Dolayısıyla, mübarek kelimesiyle üzerine çok hayrın akıtılması, onun hayırlar içinde olması kastedilmiştir. Gerçi bu kelime, dünyevi ve uhrevi bereketleri birden kapsar, ancak: "bütün alemler için hidayet..." ifadesiyle karşılık verilmesi, bununla dünyevi bereketlerin akıtılışının kastedildiğini gösterir. Ana unsurlar olarak da rızkların bolluğu, insanları ona hac ziyaretinde bulunmaya, yanında olmaya, ona saygı göstermeye, onun onurunu gözetmeye yönelik ilginin çokluğu, gerekçelerin bolluğudur. Dolayısıyla bu anlam, Hz. İbrahim'in yüce Allah'ın bize bildirdiği şu duasına dayanmaktadır: "Rabbimiz, gerçekten ben çocuklarımdan bir kısmını Beyt-i Haram yanında ekini olmayan

bir vadiye yerleştirdim, Rabbimiz dosdoğru namazı kılsınlar diye, böylelikle sen, insanların bir kısmının kalplerini onlara ilgi duyar kıl ve onları bir takım ürünlerden rızıklandır. Umulur ki şükrederler." (İbrahim, 37)

Kâbe'nin hidayet olması, insanlara ahiret mutluğunu göstermesi, onları saygınlığa, yakınlığa ve gözdeliğe ulaştırması demektir. Çünkü Allah onu ibadet amacıyla kurdurtmuş, birçok ibadet ve menasikin onun yanında yerine getirilmesini şer'i bir hüküm olarak emretmiştir. O, Hz. İbrahim tarafından inşa edildiği günden beri, yönelenlerin amacı, ibadet edenlerin mabedi özelliğini koruyor.

Kur'an-ı Kerim, Hz. İbrahim'in Kâbe'nin inşasını tamamladıktan sonra, ilk olarak onun zamanında hac ibadetinin yapıldığına delalet ediyor. Konuyla ilgili olarak yüce Allah şöyle buyuruyor: "İbrahim ve İsmail'e, evimi, tavaf edenler, itikafa çekilenler ve rüku ve secde edenler için temizleyin." diye ahit verdik." (Bakara, 125) Bir ayette de İbrahim'e hitaben şöyle buyuruyor: "İnsanlar içinde haccı duyur; gerek yaya gerekse uzak yollardan gelen yorgun düşmüş develer üstünde sana gelsinler." (Hacc, 27) Görüldüğü gibi ayet, bu duyuruya uzak, yakın bütün insanların, kabilelerin, aşiretlerin karşılık vereceklerini, "buyur" diyerek koşacaklarını gösteriyor.

Bu ilahi şiarın Hz. Şuayb zamanında da yerinde durduğu ve insan-larca bilindiği, Allah tarafından bize aktarılan ve onun Musa'ya söylediği şu sözlerden anlaşılıyor: "Doğrusu ben, sekiz yıl (hac) bana hizmet etmene karşılık olmak üzere, şu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum, şayet on yıla tamamlayacak olursan artık o da senden." (Kasas, 27) Bu ayetin orijinalinde "yıl" kelimesi "Hac" ile ifade edilmiştir. Bunun nedeni yılın hac mevsimiyle birlikte devretmesidir. Hac mevsiminin gelişiyle birlikte bir yılın da tamamlanmış olmasıdır.

Aynı şekilde, Hz. İbrahim'in duası, Kâbe'nin sürekli ibadet amacıyla kullanıldığına, bir hidayet kaynağı olduğuna ilişkin unsurlar içermektedir. (Daha geniş bilgi için İbrahim suresine bakınız.)

Cahiliye Arapları Kâbe'ye büyük saygı gösteriyorlardı. Hz. İbrahim peygamberin (a.s) şeriatının bir emridir diye Kâbe'ye hac ziyaretinde bulunuyorlardı. Tarih, diğer toplumların da Kâbe'ye saygı gösterdiklerine ilişkin kanıtlar sunuyor. Bu olay bile, başlı başına bir hidayettir, bir yol göstericiliktir. Çünkü bunda insanları Allah'a, O'nu anmaya yöneltme söz konusudur. İslam'dan sonra Kâbe'nin bu özelliği daha da belirginleşmiştir. Yeryüzünün doğusundan ve batısından ondan söz edilir olmuştur. O, varlığı ve anılışıyla kendini insanların zihinlerine ve kalplerine sunuyor. Müslümanların ibadetlerinde, itaatlerinde, kıyamlarında, oturuş (kuud)larında, kurbanlarında hep o göz ö-nünde bulundurulur.

Dolayısıyla o, hidayet kavramının tüm mertebeleri açısından bir hidayettir, bir yol göstericidir. İnsan zihnine gelebilecek en ufak bir düşünceden tutun, ta kendini bütün yönleriyle ibadete verme, Allah'tan başka bütün her şeyden kopma düzeyine kadar bir hidayet rehberidir. Elbette bu son mertebeye ancak Allah'ın muhles=halis kıldığı tertemiz kullarından başkası erişemez.

Kaldı ki, Kâbe İslam dünyasını dünyevi mutluluğa da yöneltiyor. Bununla söylem birliğini, toplumsal kaynaşmayı, ortak çıkarları kastediyoruz. Dünyanın geri kalan kısmına da yol göstericilik yapar. Onları uyarır, ikaz eder. Değişik ve farklı güçlerin kaynaşmasının, birlikteliğinin yararlarını somut olarak gösterir.

Buradan öncelikle şu husus ortaya çıkıyor: Kâbe, kelimenin tüm anlamlarıyla dünya ve ahiret mutluluğuna ilişkin olarak yol göstericilik yapar. Hidayetin tüm mertebeleri açısından geçerlidir bu yol göstericilik. O, mutlak anlamda hidayet kaynağıdır.

İkincisi, o, bütün alemler için yol göstericidir. Sadece İbrahim oğulları ve Araplar ya da Müslümanlar gibi belli bir topluluk için değil. Onun yol göstericiliğinin kapsamı geniştir.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 299

(Al-i İmran / 97) "Orada apaçık ayetler, İbrahim'in makamı vardır."

Gerçi "ayetler" kelimesi "apaçık" olarak nitelendirilmiş ve bu niteleme nitelenene belli bir özellik kazandırmaktadır, ancak yine de kelimenin müphemlikten kurtulmadığını görüyoruz. Ayetin akışı Kâbe'nin meziyetlerini, üstün niteliklerini, başka mekanlardan şeref bakımından önce oluşunu açıklamaya dönüktür. Bu amaca ise, ancak net bir açıklamayla, müphemlikten ve mücmel anlatımdan uzak bir nitelemeyle varılabilir. Bu da gösteriyor ki: "...İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse o güvenliktedir. Ona bir yol bulup..." şeklinde devam eden i-fade "apaçık ayetler" sözüne ilişkin bir açıklama konumundadır. Şu halde "ayetler"den maksat, İbrahim'in makamı, güvenli kılınışı, güç yetiren insanların oraya haccetmelerinin gerekmesidir.

Ancak, bazı tefsirlerde görüldüğü gibi, bu üç cümle "ayetler" sözünden bedel veya atf-ı beyan değildir. Çünkü böyle olması durumunda, takdir icabı sözün şu tür ifadelere dönük olması gerekir: "O, İbrahim'in makamıdır. Oraya giren için güvenliktir. Yol bulabilenler için o-rayı haccetmeleridir." Bu durumda: "men dahelehu=kim oraya girerse" sözü ister inşaî, ister ihbarî olarak başında "en" edatı takdir edilerek müfrede indirgenmiş olur. "lillahi elen-nas=Allah'ın insanlar üzerindeki" sözü de inşaî bir cümle olduğu halde haber cümlesine dönüştürülmüş olur. Ardından önceki cümleye atfedilerek müfrede tevil edilir ve-ya onun başında da "en" edatı takdir edilir. Ancak ayetin ifadesi, bunca yorum ve değerlendirmeye müsait değildir.

Oysa bu üç cümle, yâni; "İbrahim'in makamı..." diye başlayan ifadeler, bir hükmün haber verilmesi veya ilk defa inşa edilmesi şeklinde özel amaçları vurgulamaya dönüktürler. Bu şekilde, "ayetler"

de a-çıklığa kavuşmuş olur. Dolayısıyla aşağıdaki cümleye benzer bir açıklama getirmiş olur: Falan kişi şerefli bir adamdır. O falanın oğludur. Misafirperverdir. Ona tâbi olmamız gerekir." [Bi

rinci cümlenin dışındaki cümleler, ilk cümleden bedel veya atf-beyan olmadıkları halde, ilk cümleyi açıklar niteliğe sahiptir.]

"Makam-u İbrahim=İbrahim'in makamı" mahzuf haberin mübteda-sıdır. Dolayısıyla ifadenin açılımı: "Fihî makam-u İbrahim= orada İbrahim'in makamı vardır." şeklindedir. Bununla da kastedilen, üzerinde İbrahim'in (a.s) ayak izi bulunan taştır. Birçok rivayette, taşın bugün İbrahim makamı denilen yerde, tavaf yerinin kenarına yapışık mülte-zem yerinin (Kâbe'nin kapısıyla Hacer-ül Esved'in bulunduğu rüknün arasındaki mesafe) karşısında gömülü olduğu aktarılmıştır. Nitekim Peygamberimizin (s.a.a) amcası Ebutalib, "Lamiyye" isimli kasidesinde buna şöyle işaret ediyor:

"İbrahim'in ayak bastığı yer kayada yumuşaktır.

Ayakları nalınsız yalınayak batmıştır kayaya."

"İbrahim'in makamı" sözünden, Kâbe'nin kendisinin veya Kâbe'nin içinde bir yerin İbrahim'in makamı olduğu ve orada Allah'a ibadet ettiği anlaşılabilir.

İfadeyi şu şekilde açmak da mümkündür: "Hiye makam-u İbrahim...= Onlar (yâni ayetler); İbrahim'in makamı, güvenlik ve hac-dır." Ardından: "kim oraya girerse..." ve "Allah'ın insanlar üzerindeki..." ifadelerine yer verilmiştir. Ki bu iki cümle, iki haber olarak kullanılırken bir de inşaî bir hüküm kapsıyorlar. Bu, Kur'an'ın enteresan üslûbunun dikkate değer özelliklerinden biridir. Bu üslûbun bir gereği olarak kimi zaman, bir amacı vurgulamaya dönük bir ifade, başka bir amaca aracı olarak kullanılır. Böylece bu amaç öncekinin yerine konulmuş olur. Ondan ona geçiş yapılır ki, iki yarar birden elde edilsin, iki yön de korunmuş olsun. Birisinden haber verirken onun sözünün aynen hikaye edilmesi ve aktarılması gibi.

Bu uygulamaya şu ayetleri örnek gösterebiliriz: "Tümü, Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve elçilerine inandı. O'nun elçileri arasında hiçbirini ayrıt etmeyiz." (Bakara, 285) "Rabbi konusunda İbrahim'le tartışmaya gireni görmedin mi?..." (Bakara, 258) "Ya da...

bir şehre uğrayan gibisini?" (Bakara, 259) Bu ayetlerin ikincisini tefsir ederken, bu tarz kullanımdaki inceliğe işaret etmiştik. Şu ayetleri de aynı kategoride inceleyebiliriz: "Malın da, çocukların da bir yarar sağlayamadığı günde." Ancak Allah'a selim bir kalp ile gelenler başka." (Şu-ra, 89) "Ama iyilik, Allah'a... iman edendir." (Bakara, 177) Bu son ayet-te, iyilik, iyilik yapanın yerine konulmuştur. Yine şu ayet de buna bir örnek oluşturmaktadır: "İnkar edenleri (çağıranı)n örneği tıpkı bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen haykıran kimsenin örneği gibidir." (Bakara, 171) Kur'an-Kerim'de yer alan birçok örnek de aynı özelliğe sahiptir.

Dolayısıyla: "Orada apaçık ayetler ve İbrahim'in makamı vardır... alemlere karşı..." ayetinin ahengi, aşağıdaki ayetin ahengini, tar-zını çağrıştırmaktadır: "Kulumuz Eyyub'u da hatırla. Hani o: "Herhalde şeytan, bana kahredici bir acı ve azap dokundurdu" diye Rabbine seslenmişti. Ayağını depret. İşte yıkanacak ve içecek soğuk su, diye vahyettik. Katımızdan ona bir rahmet ve temiz akıl sahiplerine bir öğüt olmak üzere ailesini ve onlarla birlikte bir benzerini de bağışladık. Ve eline bir deste al, böylece onunla vur ve andını bozma. Gerçekten, biz onu sabredici bulduk. O, daime Allah'a yönelip dönen biriydi." (Sâd, 41-43)

Bu söylediklerimiz, bazılarının cümlenin bedel olmasını esas alan değerlendirmelerinden farklıdır. Eğer mutlaka bedel olacaksa, bu durumda en uygun olanı: "İbrahim'in makamı" ifadesinin bedel, sonraki iki cümlenin de mahzuf iki bedele delalet eden yeniden başlamış cüm-le olmasıdır. Dolaysıyla ayetin takdiri açıklaması şöyle olur: "Orada apaçık ayetler vardır, İbrahim makamı, girenlerin güvenlikte oluşları ve güç yetirenlerin Kâbe'yi haccetmeleri."

Bu olguların her birinin, gerçekleşmeleri durumunda yüce Allah'a delalet eden, O'nun ulu makamını hatırlatan ayetler olduğunda kuşku yoktur. Çünkü ayet; herhangi bir şeye bir şekilde delalet eden bir alametten başka bir şey değildir. Acaba dünya ehli

nin gözünde, hangi ala-met yüce Allah'a delalet etmek ve O'nun ulu makamını hatırlatma bakımından Hz. İbrahim'in konumundan, her girenin güvenlikte olduğu Harem'den, milyonlarca insanın her yıl tekrarlanan, gece ve gündüzün geçmesiyle geçmeyen, silinmeyen bir mevsimde yerine getirdiği ibadetlerden ve menasikten daha açık ve daha büyüktür.

Her ayetin, olağan üstü olması, doğa yasalarına uymaması hususuna gelince; böyle bir zorunluluk yoktur. Ayetin lafzı da anlamı itibariyle böyle bir çıkarsamaya delalet etmez. Kur'an'da geçen "ayet" kavramları da bu anlamla sınırlı değildir. Yüce Allah bir ayette şöyle buyuruyor: "...hiçbir ayeti neshetmeyiz veya unutturmayız ki..." (Bakara, 106) Bu ayet kesin olarak, şeriat kapsamında yürürlükten kaldırılan hükümleri kastetmektedir. Bir diğer ayette şöyle buyruluyor: "Siz, her yüksekçe yere bir (ayet) anıt inşa edip oyalanıp eğleniyor musunuz?" (Şuarâ, 128) Bunun gibi birçok ayette "ayet" kavramı, mucize ve olağan üstü işaret gibi anlamların dışında kullanıldığına tanık oluyoruz.

Bundan, bazı müfessirlerin "makam"ın bir mucize oluşunu vurgulamada ısrar etmelerinin ve "güvenlik" olgusuyla "hac" olgusunu, "ayet" kavramının dışında gösterme çabalarının tutarsızlığı da açıklığa kavuşmuş olur.

Yine diğer bazıları da "apaçık ayetler"le Kâbe'ye özgü başka olgu-ların kastedildiğini söylemişlerdir. (Biz bu olguları bilinçli bir tercih olarak burada sıralamadık. Dileyen uzun tefsir kitaplarından zikredilen bu olguları öğrenebilir.) Bu yaklaşımın temelinde "ayet" kavramını, mucize ve olağanüstü şey şeklinde algılamak yatıyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi buna ilişkin kesin bir kanıt yoktur.

Doğrusu: **"Kim oraya girerse güvenliktedir."** ifadesi, yasal bir hükmü açıklamaya yöneliktir, varoluşsal bir özelliği değil. Ancak şura-sı açıktır ki, haber verme nitelikli bu cümle ile güvenliğe ilişkin geçmiş bir yasamadan haber veriliyor. Bunu Hz. İbrahim'in, İbrahim ve Bakara surelerinde yer verilen duasından da algılayabi

liriz. Nitekim bu, cahiliye Arapları arasında Peygamberimizin

(s.a.a) gönderilişinden önce, Hz. İbrahim'in dönemine kadar dayanan bir hak olarak Kâbe'ye tanınmış ve gözetilirdi.
"Güvenlik"le kastedilen hususun, fitnelerin ve büyük olayların Ha-rem'de meydana gelmedikleri, Kâbe'yi etkilemedikleridir, şeklindeki iddiaya gelince; Harem'de birçok savaşların, mukatelelerin, güvenliği ihlal edici gelişmelerin meydana gelmiş olması bu iddiayı çürütmektedir. Özellikle bu ayetin inişinden önce bölgede yaşananlar bu gerçeği ortaya koymaktadır. Yüce Allah'ın: "Görmediler mi ki, çevrelerinde insanlar kaçırılırken biz Harem'i güvenilir kıldık?" (Ankebut, 67) şeklindeki buyruğu, en fazla Harem'de güvenliğin kalıcılığına ve süreklili-ğine işaret eder. Bunun nedeni de insanların Kâbe'ye gösterdikleri saygı, İbrahim'in şeriatta geçerli olan dokunulmazlığıdır. Sonuçta insanların bu tavrı, yüce Allah'ın

koyduğu, yasalaştırdığı hükümden kaynaklanmaktadır.

Aynı
şekilde, Hz. İbrahim'in lisanıyla aktarılan, "Rabbim, bu
şehri güvenli kıl." (İbrahim, 35) "Rabbim, bunu bir güvenli şehir kıl."
(Bakara, 126) şeklindeki duada görüldüğü gibi, o Mekke'nin güvenli
bir yer kılınmasını istemektedir. Yüce Allah da onun duasını kabul
ederek, orada güvenliğe ilişkin bir hüküm koymuş, insanların gönüllü
olarak oraya yönelmelerini sağlamıştır. Böylece insanlar bu
beldenin güvenliliğini kabullenmektedirler.

"Ona bir yol bulup güç yetirenlerin Ev'i haccetmesi Allah'ın insanlar
üzerindeki hakkıdır." "Hicc" (Hacc şeklinde de okunmuştur.); yönelmek,
kastetmek demektir. Daha sonra, özel olarak şeriatın
belirlediği ölçüler dahilinde Kâbe'ye varma, yönelme anlamında
kullanılmıştır. "Sebilen=bir yol" sözü "istetaa=güç yetirme" sözünden
temyiz konumundadır.

Ayet, hac hükmünün Hz. İbrahim (a.s) zamanında yürürlüğe
konan hükmün sürdürüldüğünü, yürürlülüğünün geçerli olduğunu
ifade etmektedir. Hz. İbrahim'e yönelik hitabı içeren şu ayet de
bunu desteklemektedir: "İnsanlar içinde haccı duyur." (Hac, 27)

Buradan hareketle anlıyoruz ki: "Allah'ın insanlar üzerindeki hakkı"
diye başlayan ifade: "Kim oraya girerse güvenliktedir." ifadesiyle
aynı ahenge sahiptir. Do-layısıyla bu ifade de geçmiş bir yasal
hükmü haber vermektedir. Gerçi yeniden yürürlüğe koymak şeklinde
bir yeni hüküm de olabilir; ancak önceki değerlendirmenin
daha yerinde olduğu ayetin akışından daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır.
Bu gizliliği bulunmayan belirgin bir husustur.

"Kim küfre saparsa, şüphesiz, Allah alemlerden müstağnidir." Ayette
geçen "küfür"den maksat, ayrıntılara, furua ilişkin küfürdür.
Namazı terk etmek ve zekâtı vermemek şeklindeki küfür yâ-ni.
Dolayısıyla "küfür" bu ayette "terk" anlamında kullanılmıştır. Bu i-
fade, müsebbebin veya eserin sebep veya menşe yerine konuluşuna
örnek oluşturmaktadır. Nitekim: "Allah... müstağnidir" sözü
de illetin malul yerine konuluşuna ilişkin bir örnektir. Dolayısıyla
ayetin anlamsal açılımı
şöyledir: "Kim hac ibadetini terk ederse, o,
Allah'a herhangi bir zarar veremez. Çünkü Allah alemlerden müstağnidir,
onlara ihtiyacı yoktur."

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

İbn-i Şehraşub Emir-ul Mü'minin'in (a.s): "İnsanlar için ilk kurulan

ev" ayetiyle ilgili olarak şöyle bir değerlendirmede bulunduğunu rivayet eder: "Adamın biri ona: "Kâbe dünyada kurulan ilk ev midir? diye sordu. O, şöyle buyurdu: "Hayır, ondan önce de evler vardı. Ancak Kâbe insanlar için kurulan bereketli, ilk kutsal evdir. Onda hidayet, rahmet ve bereket vardır. Onu ilk kez İbrahim inşa etti. Sonra Cur-hum kabilesine mensup bir Arap boyu inşa etti. Sonra yıkıldı. Bu sefer Amalikler inşa ettiler. Sonra tekrar yıkıldı. Bu kez Kureyş Kâbe'yi o-nardı." (Tefsir-ul Burhan, c.1, s.301)

ed-Dürr-ül Mensûr tefsirinde, İbn-i Munzir ve İbn-i Ebu Hatem, Şa'bi kanalıyla Ali b. Ebu Talip'ten şöyle rivayet ederler: "Gerçek şu ki, insanlar için ilk kurulan ev, Bekke'de..." ayeti hakkında şöyle

buyurdu: "Ondan öncede evler vardı. Fakat Kâbe, Allah'a ibadet amacıyla kurulan ilk evdir." (c.2, s.52)

Yine şu rivayeti, Matar kanalıyla İbn-i Cerir'den de rivayet et-miştir. Bu anlamı destekleyen rivayetler çoktur.

İlel-üşŞerayi' adlı eserde, İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Evin bulunduğu yerin adı Bekke, beldenin adı da Mekke-'dir." (s.398, bap:137)

Yine aynı eserde İmam Sadık'ın (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "O yere Bekke denilmesinin sebebi, insanların orada toplanmalarıdır." (s.398, bap: 137)

Ben derim ki: Yâni büyük bir kalabalık halinde toplanıp sıkışmalarıdır.

Aynı eserde İmam Bâkır'dan (a.s) şöyle rivayet edilir: "Mekke'ye Bekke denilmesinin sebebi, orada erkeklerin ve kadınların bir araya toplanmalarıdır. Orada kadınlar senin önünde, sağında, solunda ve se-ninle beraber namaz kılar ve bunun hiçbir sakıncası olmaz. Ama başka yerlerde bu uygulama uygun değildir, mekruhtur." (s.397, bab:137)

Söz konusu eserde İmam Bâkır'ın (a.s) şöyle dediği belirtilir: "Allah yeryüzünü yaratmak istediğinde rüzgarlara emretti. Onlar suya vur-dular. Bunun üzerine sular dalgalandı. Sonra köpürmeye başladı. Böy-lece üzerlerinde (bir kaymak gibi) köpük tabakası oluştu. Yüce Allah bunu Kâbe'nin bulunduğu yerde topladı. Onu bir köpük dağı haline getirdi. Yeri onun altına yaydı. "İnsanlar için ilk kurulan ev, Bekke'de o, bereket..." ayetiyle kastedilen budur. Do-layısıyla yeryüzünün ilk ya-ratılan parçası Kâbe'dir. Yeryüzünün geri kalan kısmı, ondan uzatılıp, yayıldı." (s.397, bab:137)

Ben derim ki: Yeryüzünün Kâbe'nin altından yayıldığına ilişkin rivayetler çoktur ve bu rivayetlerin içeriği kitaba ters düşmemektedir. Bunu reddedecek güçlü bir kanıt da yoktur. Ancak, eski doğa bilimcileri yeryüzünün yalın ve kadim bir unsur olduğuna inanır

lardı. Bugün bu teorinin yanlış olduğu kesin olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca açıklamaya gerek yoktur.

Bu, rivayetlerde Kâbe'nin yeryüzünün ilk yaratılan parçası olduğuna ilişkin olarak ileri sürülen tefsirdir. Ancak ayetin zahiri, ilk iki rivayetin içeriğini kapsar niteliktedir.

el-Kâfi'de ve Tefsir-ul Ayyâşî'de İmam Sadık'tan (a.s): "Orada apaçık ayetler vardır." ifadesiyle ilgili olarak şöyle rivayet edilir: "Bu apaçık ayetler nelerdir?" diye soruldu. Buyurdu ki: "İbrahim'in makamı. O, taşın üzerine çıkmış ve taşta ayak izi çıkmıştı. Bir diğeri Hacer-ül Esved'dir. Biri de İsmail'in konakladığı yerdir." (Tefsir-ul

Ayyâşî, c.1, s.187, el-Kâfi, c.4, s.223, h:1)

Ben derim ki: Bu anlamı destekleyen başka rivayetler de vardır. İmamın ayetin bunların bir kısmını içermemesiyle birlikte bu olgulardan söz etmesi, sayma ve örneklerini açıklama niyetiyle olabilir.

Tefsir-ul Ayyâşî'de Abdussamed'den şöyle rivayet edilir: "Ebu Cafer (Halife Mansur Devaniki) mescidi genişletmek için Mekkelilerin evlerini satın almak istedi. Fakat Mekkeliler evlerini satmadılar. Çeşit-li şekillerde onları teşvik etmek istediyse de buna yanaşmadılar. Bunun üzerine Mansur'un canı sıkıldı ve İmam Sadık' a (a.s) geldi, dedi ki: "Şunların evlerinin ve bahçelerinin bir kısmını mescidi genişletmek amacıyla istedim, ama vermediler. Bu yüzden şiddetli bir üzüntü duymaktayım." İmam Sadık (a.s) buyurdu ki: "Üzülmene gerek yok. Senin elinde onları ikna edecek güçlü bir kanıtın var." Mansur dedi ki: "Onlara karşı kullanacağım kanıt nedir?" İmam: "Kanıtın Allah'ın kitabıdır." buyurdu. Mansur: "Neresinde bu kanıt?" diye sordu. İmam şöyle buyurdu: "İnsanlar için ilk kurulan ev Bekke'de..." Burada yüce Allah sana şunu haber veriyor: İnsanlar için ilk kurulan ev Bekke'dekidir. Eğer onlar, Kâbe'den önce evlerini yapmışlarsa, evleri ve bahçeleri on-larındır. Eğer Kâbe hepsinden daha eskiyse, onların sahip oldukları yerler de ona aittir. Bunun üzerine Mansur Mekkelileri çağırdı ve onların

karşısına bu kanıtı sürdü. Mekkeliler dediler ki: "Ne istersen onu yap." (c.1, s.185)

Aynı eserde Hasan b. Ali b. Numan'dan şöyle rivayet edilir: "Halife el-Mehdi Kâbe'nin etrafında onarım amaçlı bir takım düzenlemeler yaparken, bir ev Kâbe'nin dörtgen şeklindeki çevresi ortasında kaldı. Bu evi sahiplerinden istedi, ama onlar evlerini vermediler. Bunun çözümü için fakihlere başvurdu. Dediler ki: "Gasp ederek bir yeri Kâbe'nin kapsamına katamazsın." Ali b. Yaktin el-Mehdiye dedi ki: "Ey mü-'minlerin emiri, bir çözüm bulması için, ben Musa b. Cafer'e (a.s) yazarım ve çıkış yolunu sana haber veririm." Bunu üzerine Ali b. Yaktin Medine valisine, Mescidül Haram'a katmak istediğimiz ve sahibinin karşı çıktığı bir evin durumunu İmam Musa b. Cafer'den (a.s) sor. Bu işin içinden nasıl çıkacağımızı öğren diye emir verdi."

Vali bunu Ebu'l Hasan'dan (Musa Kâzım'dan -a.s-) sordu. Ebu'l Hasan buyurdu ki: "Buna cevap vermek bir zorunluluk mudur?" Dedi ki: "Zorunludur." Bunun üzerine İmam şöyle buyurdu: "Yaz: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Eğer Kâbe, insanların evlerinin bulunduğu yerde yapılmışsa, insanlar Kâbe'ye göre daha fazla hak sahibidir-ler. Şayet insanlar Kâbe'nin etrafına gelip yerleşmişlerse, Kâbe yerler üzerinde, onlardan daha çok hak sahibidir."

Bu yazı el-Mehdi'ye geldiğinde, onu alıp öptü, sonra söz konusu evin yıkılmasını emretti. Bunun üzerine evin sahipleri Ebu'l Hasan'a gelerek, el-Mehdi'ye, evin bedelini ödemesi için bir yazı yazmasını istediler. İmam el-Mehdi'ye "Onlara bir şeyler ver, rızalarını al." diye yazdı." (c.1, s.186)

Ben derim ki: İki rivayette de, tarihsel bir olaya yönelik latif bir kanıtsallık söz konusudur. Kâbe'yi genişletme faaliyetleri Mansur zamanında başlamış el-Mehdi zamanında tamamlanmıştır.

el-Kâfi'de İmam Sadık'ın (a.s): "...Evi haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır." ayetiyle ilgili olarak şöyle buyurduğu

rivayet edilir: "Burada hac ve umre birlikte kastedilmiştir. Çünkü her ikisi de farzdır."

Bunu Ayyâşî de kendi tefsirinde rivayet etmiştir. Bu açıklamada haccın lügat anlamı olan yönelme, kastetme esas alınmıştır.

Tefsir-ul Ayyâşî'de İmam Sadık'ın (a.s): "Kim küfre saparsa" sözünü: "Kim terk ederse" şeklinde açıkladığı belirtilir." (c.1, s.192)

Ben derim ki: Bu rivayeti Şeyh Tusi "et-Tehzib" adlı eserinde ak-tarmıştır (c.5, s.18, h:4). Küfrün tıpkı iman gibi bir takım mertebelerinin olduğunu biliyorsun. Dolayısıyla ayette, teferruata yönelik küfür kastedilmiştir. (Usul-i dine yönlik değil.)

el-Kâfi'de Ali b. Cafer'den, o da kardeşi İmam Musa Kâzım'dan

(a.s) şöyle rivayet eder: "Dedim ki: "Bizden hacca gitmeyen kimse küfre mi girmiş olur? "dedi ki: "Hayır. Fakat, bu böyle değildir, derse küfre girer." (Furu-u Kâfi, c.4, s.265)
Ben derim ki: Bu anlamda birçok rivayet vardır. Rivayette geçen küfürden "reddetme" kastedilmiştir. Ayette bu anlamın da kastedilmiş olması muhtemeldir. Dolayısıyla ayette küfür, sözlükteki anlamıyla kullanılmıştır. Hakkın üzerinin örtülmesi yâni. Bu kavramın karşılığı, kullanıldığı yere göre belirginlik kazanır.

MESELEYE TARİHSEL BAKIŞ

Kâbe'yi ilk kez inşa eden kişinin Hz. İbrahim (a.s) olduğu tevatür düzeyinde kesin bir tarihsel olgudur. O dönemde bölgede İbrahim'in oğlu İsmail ile Yemen'den gelen kabilelerden olan Curhum kabilesi ya-şıyordu. İbrahim Kâbe'yi yaklaşık olarak dörtgen şeklinde inşa etmişti. Dört yöne bakan köşeleri, esen şiddetli rüzgarların etkisini kırıyor, za-rar vermesini engelliyordu.

Kâbe, Amaliklerin yeniledikleri güne kadar İbrahim'in inşa et-tiği şekilde kaldı. Sonra Curhum kabilesi (veya tam tersine önce Curhum ve daha sonra Amalikler) Emir-ül Mü'minin'den gelen rivayette belirtildiği gibi yeniden onu inşa ettiler.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 309

Kâbe'nin yönetimi, hicretten önce ikinci yüzyılda Peygamberimizin atalarından biri olan Kusay b. Kilab'ın eline geçince, onu yıkıp ye-niden sağlam bir şekilde inşa etti. Devm (bir çeşit hurma ağacına benzer) ve hurma ağacı kerestesinden bir tavan yaptı. Yanına da Dar-un Nedve'yi inşa etti. Yönetim işlerini ve ileri gelenlerle istişare etmeyi burada yürütüyordu. Sonra Kâbe duvarlarının baktığı yönleri Kureyş oymakları arasında bölüştürdü. Onlar da evlerini Kâbe'nin etrafındaki tavaf alanının çevresinde yaptılar. Evlerinin kapılarını Kâbe'ye açılacak şeklide planladılar.

Peygamberimizin peygamber olarak gönderilişinden beş yıl önce bir sel sonucu Kâbe yıkıldı. Kabileler Kâbe'yi yeniden inşa etmek için iş bölümü yaptılar. Duvarlarını yapan usta Yunanlı

(Rum) Yakum'du. Mısırlı bir marangoz da ona yardım ediyordu. Sıra Hacer-ül Esved'in yerleştirilmesine gelince, onu yerine koyma onuruna kimin erişeceği hususunda aralarında tartışma çıktı. Sonunda Hz. Muhammed'in (s.a.a) hakemliğine başvurmaya karar verdiler. Peygamberimiz (s.a.a) o sırada otuz beş yaşındaydı. Kureyşliler onu akıllı, ileri görüşlü, doğru biri o-larak biliyorlardı. Hz. Muhammed bir aba istedi. Hacer-ül Esved'i örtünün üzerine koydu. Sonra her kabilenin temsilcisinin örtünün bir ta-rafından tutup kaldırmasını istedi. Taşın konulacağı doğu tarafındaki yere kadar yükselttiklerinde, Hz. Muhammed (s.a.a) taşı tutup yerine yerleştirdi.

Yapılan harcamalar onlara ağır gelmeye başladığında, yapıyı bugünkü hali üzere bıraktılar. Böylece Kâbe'nin bazı bölümleri yapı dışında kaldı. Binayı küçülttüklerinden Hacer-ül Esved tarafındaki Hicr-i İsmail dışarıda bırakılmış oldu.

Kâbe, Yezid b. Muaviye döneminde Abdullah b. Zübeyr'in Hicaz'a egemen olduğu zamana kadar bu şekilde kaldı. Yezid'in Mekke'deki kumandanlarından Husayn, İbn-i Zübeyr'le savaştı. Kâbe mancınık atı-şından isabet aldı. Daha sonra yıkıldı, örtüsü ve bazı ahşap bölmeleri yandı. Sonra Yezid ölünce kuşatma kaldırıldı.

İbn-i Zübeyr Kâbe'yi yı-kıp yeniden inşa etmek istedi. Bu amaçla Yemen'den arıtılmış kireç ge-tirildi. Duvarları onunla yapıldı. Hicr-i İsmail Kâbe'nin içine dahil e-dildi. Kapının yere bitişik olması sağlandı. Karşı duvarda bir kapı daha açıldı. İnsanlar birinden girip diğerinden çıksınlar diye. Yüksekliği yir-mi yedi zira (yaklaşık on üç buçuk metre) olarak öngörüldü. Bina tamamlanınca, Kâbe'nin içine ve dışına misk ve esans sürüldü. Üzeri ha-lis ipek kumaşla örtüldü. Kâbe'nin onarımı Hicri 64 yılının recep ayının 17'sinde tamamlandı.

Sonra Abdulmelik b. Mervan halife oldu. Komutanlarından Hac-cac b. Yusuf'u İbn-i Zübeyr'le savaşmak üzere görevlendirdi. Nihayet İbn-i Zübeyr yenildi ve öldürüldü. Haccac Kâbe'ye girdi ve İbn-i Zü-beyr'in yaptığı değişiklikleri Mervan'a duyurdu. Mervan Kâbe'yi eski haline döndürmesini emretti. Bunun üzerine Haccac Kâbe'nin kuzey tarafını altı zira ve bir karış kadar yıktı.

Bu duvarı Kureyş'in attığı temel üzerinde yeniden inşa etti. Doğuya bakan kapıyı yerden biraz yüksekçe olmasını sağladı, ötekini kapat-tı sonra kalan diğer taşları yerlere döşedi.

960 tarihinde Osmanlı Sultanlarından Sultan Süleyman tahta gelince, Kâbe'nin çatısını değiştirdi. 1021 tarihinde tahta geçen

Sultan Ahmet, 1039 Tarihinde meydana gelen büyük selin yıktığı kuzey, doğu ve batı duvarlarını onardı. Sonra Osmanlı Sultanlarından 4. Murad za-manında bir kez daha onarıldı. Kâbe o günden günümüze, yâni hicri-kameri bin üç yüz yetmiş beş veya HicriŞemsi bin üç yüz otuz sekiz tarihine kadar herhangi bir onarım geçirmemiştir.

Kâbe'nin Şekli:

Kâbe yaklaşık olarak dörtgen şeklindedir. Sert mavi taştan yapılmıştır. Yüksekliği on altı metredir. Peygamberimiz (s.a.a) zamanında yüksekliğinin bundan daha az olduğunu Fetih günü Pey

gamberimiz (s.a.a) Ali'yi omuzlarına çıkarıp Ali'nin de Kâbe'nin üzerindeki putları aşağı indirip kırdığına dair rivayet edilen hadisten anlıyoruz.

İçinde su oluğu bulunan ve tam karşısında yer alan kenarın uzunluğu on metre ve on cm.'dir. Kapının yer aldığı ve karşısında bulunan kenarın uzunluğu ise on iki metredir. Kapı yerden iki metre yüksekliktedir. İçeriye giren için kapının solunda yer alan rükünde Hacer-ül Esved yer alır. Onun tavaf yerinden yüksekliği bir buçuk metredir. Ha-cer-ül Esved ağır, düzgün olmayan yumurta şeklinde bir taştır. Rengi kırmızıya çalan siyahtır. Üzerinde kızıl noktalar, sarı kıvrımlar yer alır. Bunlar taşta meydana gelen çatlamaların sonradan kaynaması sonucu oluşmuşlardır. Çapı yaklaşık olarak otuz santimetredir.

Kâbe köşeleri, eski zamanlardan beri "rükün" olarak adlandırılır. Örneğin kuzey köşesine "Rükn-ül Iraki", batı köşesine "Rükn-üş Şami", güney köşesine "Rükn-ül Yemani", Hacer-ül Esved'in bulunduğu doğu köşesine de "Rükn-ül Esved" denir. Kapı ile Rükn-ül Esved arasındaki mesafeye "mültezem" denir. Bu adı almasının nedeni tavaf e-den kimsenin devamlı burada dua ve dilekte bulunmasındandır. Kuzey taraftaki duvarın üzerideki su oluğuna Mizab-ur Rahmet (rahmet oluğu) denir. Bu oluğu Haccac b. Yusuf yapmıştır. 954 tarihinde sultan Süleyman gümüş bir olukla değiştirmiş, 1021 tarihinde sultan Ahmet mavi çini nakışlı ve altın yaldızlı bir gümüş olukla değiştirmiştir. Sonra Osmanoğullarından sultan Abdulmecid 1273 tarihinde altın bir oluk göndermiştir. Yerine konulan bu oluk hala orada bulunmaktadır.

Oluğun tam karşısında yay şeklinde "Hatim" adı verilen bir duvar yer alır. Bu yay şeklinde bir yapıdır. İki ucu Kâbe'nin kuzey ve batı kö-şelerine bakar. Onlardan uzaklıkları 203 cm. kadardır. Bu

yapının yüksekliği bir metredir. Kalınlığı bir buçuk metredir. İç tarafından nakışlı mermer kullanılmıştır. İçeriden bu yay şeklindeki

duvarın ortasında Kâbe'nin bir tarafının ortasına kadarki mesafe 844 cm.'dir.

Bu "Hatim" adlı duvarla Kâbe'nin duvarının arasındaki boşluğa Hicr-i İsmail denir. İbrahim'in ilk kez inşa ettiği zamanlarda bunun yaklaşık olarak üç metrelik kısmı Kâbe'nin içindeydi. Geri kalan kısmı ise, Hâcer ve oğlunun koyunlarının barınağıydı. Denilir ki, Hâcer ve İsmail burada gömülüdürler.

Kâbe'nin içinde yapılan değişiklikler, onarımlar, Kâbe'ye ilişkin kurallar ve protokoller bizi pek ilgilendirmemektedir. Dolayısıyla bun-ların detayına girme gereğini duymuyoruz.

Kâbe'nin Örtüsü:

Daha önce Bakara suresinin tefsiri çerçevesinde, Hacer ve İsmail'in kıssası ve Mekke toprağına konaklamaları ile ilgili olarak aktardığımız rivayetlerde, Kâbe'nin inşasının tamamlanışından sonra Hâcer'in Kâbe'nin kapısına bir perde astığı ifade edilmişti.

Kâbe'nin tümünü örten perdeye gelince, söylendiğine göre: İlk kez Kâbe'ye örtü giydiren kişi, Yemen Tubbalarından Ebu Bekir Es'ad'dır. Bu zat Kâbe'yi gümüş sırmalı bir perdeyle örtmüştü. Ondan sonra yönetime gelenler onun bu uygulamasını sürdürdüler. Daha sonra insanlar değişik kumaşlardan üretilmiş perdelerle örtmeye devam ettiler. Böylece üzeri kat kat perdelerle örtülür oldu. Bu perdelerden biri çürü-düğünde hemen üzerine yenisi konulurdu. Bu durum Kusay zamanına kadar sürdü. Kusay Kâbe'nin örtüsü için Araplardan yılda bir kez olmak üzere yardım topladı. Bu gelenek onun oğulları tarafından da sürdürüldü. Ebu Rebia b. Muğire bir yıl, diğer Kureyş kabileleri de bir yıl örtüyü değiştirirlerdi.

Peygamber Efendimiz (s.a.a) Kâbe'yi Yemen kumaşıyla örtmüştü. Abbasi Halifelerinden el-Mehdi'nin zamanına kadar bu şekilde kaldı. Halife Hac için Mekke'ye geldiğinde, Kâbe bakıcıları

perdelerin Kâbe-'nin yüzünde birikmiş olmasından şikayet ettiler. Bunların ağırlık yapıp Kâbe'yi yıkmasından korktuklarını belirttiler.

Bunun üzerine Halife bu örtülerin kaldırılmasını, yerine her yıl bir tek örtü serilmesini emretti. Bu gelenek günümüze kadar devam etti. Kâbe'nin bir de iç örtüsü vardır. İlk kez Kâbe'ye içeriden perde örten kişi Abbas b. Abdulmutta-lib'in annesidir. Oğlu Abbas ile ilgili olarak bir adakta bulunduğu için bu perdeyi Kâbe'nin iç duvarlarına örtmüştü.

Kâbe'nin Konumu:

Kâbe toplumlarca kutsal ve saygın olarak bilinirdi. Hintliler Kâbe'ye saygı gösterirlerdi ve kendilerince üçüncü uknum olarak kabul edilen "sifa"nın ruhunun, eşiyle birlikte Hicazı ziyaret ettiği sırada Ha-cer-ül Esved'e hulul ettiğini söylerlerdi.

Fars ve Keldani Sabiileri onu yedi büyük evden biri kabul ederlerdi. 53 Bir de, eski ve uzun süre ayakta kalmış olması dolayısıyla Zühal'in evi olduğuna inanılırdı.

Farslar da Kâbe'ye saygı gösterirlerdi. Hürmüz'ün ruhunun ona hu-lul ettiğine inanırlardı. Bazen Hac için gittikleri de olurdu.

Yahudiler ona saygı gösterir, İbrahim'in dini üzere orada Allah' a ibadet ederlerdi. İçinde resimler ve heykeller bulunurdu. Bunlar arasında ellerinde fal okları bulunan İbrahim ve İsmail'in resimleri de yer a-lırdı. Bakire Meryem'in ve Mesih'in resmi de yapılmıştı. Bu da Yahudiler gibi Hıristiyanların da ona saygı gösterdiklerinin tanığıdır.

Araplar da Kâbe'ye büyük bir saygı gösterirlerdi. Onu Allah'ın evi kabul ederlerdi. Her taraftan gelip ona hac ziyaretinde bulunur

53- Büyük evler şunlardır: 1- Kâbe, 2- İsfahan'daki bir dağın tepesindeki Mars, 3- Hindistan'daki Mendusan, 4- Belh kentindeki Nevbahar, 5- San'a'daki Gamadan, 6- Horasan'ın Ferğane kentindeki Kelusan, 7- Çin'in yüksek yerlerindeki bir ev.

lardı. Kâbe'nin İbrahim tarafından yapıldığını söylüyorlardı. Hac, İbrahim'in Araplar arasında tevarüs eden dininin bir kuralıydı.

Kâbe'nin Yönetimi:

Kâbe'nin yönetimi İsmail'in elindeydi. Ondan sonra bu görev oğullarına geçti. Sonra Curhum kabilesi onlara karşı üstünlük sağlayıp Kâbe'nin yönetimini ele geçirdiler. Ardından Kerker oğullarından bir taife olan Amalikler, Curhum kabilesiyle bir dizi savaşa girişip Kâbe'ye sahip oldular. Amalikler Mekke'nin aşağı kısmına

konaklamışlardı. Curhumlular da yukarı kısmına yerleşmişlerdi. İçlerinde melikleri de vardı.

Sonra talih Curhumlulardan yana döndü; Amalikleri yenilgiye uğratıp Kâbe'nin yönetimini ele geçirdiler. Böylece yaklaşık olarak üç yüz yıl yönetim onların elinde kaldı. Hz. İbrahim'in yapısına eklemede bulundular, duvarlarını yükselttiler.

İsmail oğulları güçlenip çoğalınca, artık belli bir caydırıcı kuvvete kavuşunca, Mekke onlara dar gelmeye başladı. Bunun üzerine Cur-humlularla savaştılar, onları yenilgiye uğratıp Mekke'den çıkardılar. O sırada İsmail oğullarının başında Amr b. Luhay bulunuyordu. Kendisi Huzaa kabilesinin büyüğüydü. Mekke'nin yönetimini ele geçirip Kâbe'nin işlerini kendi uhdesinde topladı. Kâbe'nin üzerine putları koyup insanları onlara tapmaya çağıran ilk kişi odur. Kâbe'nin üzerine koyduğu ilk put "Hubel"dir. Onu Şam'dan getirmiş, Kâbe'nin damına koy-muştu. Ardından başka putlar da getirmişti. Böylece putların sayısı art-mış ve Araplar arasında puta tapıcılık yayılmış ve tek ilaha kulluğu esas alan Hanif dini yok olmuştu.

Curhum kabilesinden Şahne b. Halef konuyla ilgili olarak Amr

b. Luhay'a hitaben şöyle der:
"Ey Amr, ilahlar icad ettin sen.
Çeşit çeşit Mekke'de, evin çevresine putlar diktin.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 315

Oysa Kâbe'nin bir tane Rabbi vardı, ebedi...

Ama sen, insanlar içinde, onun birçok Rabbinin olmasını sağladın.

Yakında bileceksiniz ki, Allah kısa süre sonra, sizin dışınızda evi için bir koruyucu seçecektir."

Kâbe'nin yönetimi Halil el-Huzai zamanına kadar Huzaa oğullarının elindeydi. Halil kendisinden sonra yönetimi kızına verdi. Kızı da Kusay b. Kilab'ın karısıydı. Kâbe kapısını açıp kapatmayı Huza oğullarından Ebu Gabşan el-Huzai adlı birine verdi. Ebu Gabşan bu görevi, bir deve ve bir fıçı
şarap karşılığında Kusay b. Kilab'a sattı.
Bu olay A-raplar arasında bir darb-ı mesel olmuştur: "Ebu Gabşan'ın alış verişinden daha zararlı..." diye.

Böylece yönetim Kureyş'e geçti. Kusay Kâbe'nin yapısını yeniledi. Daha önce buna değinmiştik. Durum, Peygamberimizin

(s.a.a) Mekke-'yi fethetmesine kadar bu şekilde devam etti. Resulullah (s.a.a) Kâbe'ye girdi, duvarlardaki resim ve kabartmaların silinmesini, içindeki put-ların kırılmasını emretti. Üzerinde İbrahim'in iki ayağının izi bulunan taş, yâni Makam-İbrahim, o sırada Kâbe'nin yakınlarındaki koruma altında bir şeyin içindeydi. Sonra bugün bilinen yere gömüldü. Burası dört sütun üzerinde duran bir kubbedir. Tavaf edenler namaz kılmak a-macıyla buraya yönelirler.

Kâbe'yle ilgili haberler ve onunla bağlantılı dinsel uygulamalar çok ve uzundur. Biz hac ve Kâbe ayetleri üzerinde düşünen bir araştır-macı için yeterli olan bu kısmını sunmakla yetindik.

Yüce Allah'ın bereketli kıldığı ve hidayet olarak öngördüğü Kâbe'-nin bir özelliği de, hiçbir İslami grubun onun konumunu tartışma konusu yapmamış olmasıdır.

AYETLERİN MEALİ 98-101

98- De ki: "Ey kitap ehli, Allah yaptıklarınıza şahit iken, ne diye Allah'ın ayetlerini inkar ediyorsunuz?"

99- De ki: "Ey kitap ehli, sizler şahitler olduğunuz halde ne diye iman edenleri Allah yolundan -onda bir çarpıklık bulmaya yeltenerek- çevirmeye çalışıyorsunuz? Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir."

100- Ey iman edenler, eğer kendilerine kitap verilenlerden herhangi bir gruba boyun eğecek olursanız, sizi imanınızdan sonra tekrar küfre döndürürler.

101- Allah'ın ayetleri size okunuyorken ve O'nun elçisi içinizdeyken, nasıl oluyor da inkar ediyorsunuz? Kim Allah'a sımsıkı tutunursa, artık elbette o, dosdoğru olan yola iletilmiştir.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Görüldüğü gibi, bu ayetler, surenin akışıyla birlikte değerlendirildiğinde Ehl-i Kitabın (onlardan bir grubun, yâni Yahudilerin veya Yahudilerden bir grubun) Allah'ın ayetlerini inkar ettiklerini, Allah

'ın yolunu eğri göstermek, dosdoğru olmadığının propagandasını yapmak suretiyle mü'minleri onun yolundan alıkoyduklarını göstermektedir. Buna göre, onlar Allah'ın yolunu sapık, eğri ve çarpık bir yola benzetiyorlardı. Bu amaçla mü'minlerin içlerine kuşkular sokarak hakkı batıl ve kendi savundukları batılı da hak olarak görmelerini sağlamaya çalışıyorlardı.

Bundan önceki ayetler grubu, Tevrat'ın inişinden önce bütün yiyeceklerin helal olduğunu inkar etmek, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya yö-nelmenin neshedildiğini reddetmek şeklindeki sapıklıklarına işaret ediyordu. Buna göre, tefsirini sunduğumuz ayetler grubu, Tevrat'ın ini-şinden önce yiyeceklerin helal olduğunu ve Kâbe'nin insanlar için kurulan ilk ev olduğunu anlatan ayetler grubunun tamamlayıcısı konumundadır. Bu durumda ayetlerin hedefi, Yahudilerin tutumlarını reddetmek, mü'minleri dinleri konusunda kuşkuya düşürme amaçlı telkinlerinden dolayı onları kınamak, mü'minleri de onların çağrılarına uymaları durumunda dinlerini inkar etmiş olmaları uyarısında bulunmak ve Allah'ın ipine sarılıp iman yolunu bulmaya, daimi hidayet üzere olmaya teşvik etmek olduğu anlaşılıyor.

Suyuti'nin -söylendiğine göre-54 Lubab-un Nukul adlı eserde rivayet ettiğine göre Zeyd b. Eslem şöyle demiştir: "Yahudi Şaş b. Kays, bir gün Evs'ten ve Hazreç'ten oluşan bir grubun yanından geçti. Bunlar aralarında sohbet ediyorlardı. Geçmişte düşman olan bu kabilelerin bu şekilde kaynaşmış olmaları canını sıktı. Bir Yahudi gence, gidip aralarında oturmasını, onlara "Buas" gününü (o günde yapılan savaşı) hatır-latmasını söyledi. Yahudi genç söylenenleri yaptı. Bunun üzerine Evs-lilerle Hazreçliler tartışmaya ve karşılıklı olarak geçmişleriyle, kabileleriyle övünmeye başladılar. Sonunda iki kişi öfkeyle ayağa fırladı. Biri Evs'ten Evs b. Kurazi, diğeri de Hazreçten Cabbar b. Sahr'dı. Karşılıklı olarak ağız dalaşı

54- Tefsir-ul Menar, c.4, Âl-i İmrân suresi tefsiri.

na girdiler. Sonuçta iki grup da öfkeye kapıldı, savaşmak üzere yerlerinden fırladılar.

Bu gelişmeler Peygamberimiz'e (s.a.a) duyuruldu. Peygamberimiz geldi, onlara öğüt verdi ve iki tarafı barıştırdı. Onlar da Peygamberimizin sözlerini dinlediler ve emirlerine uydular. Bunun üzerine yüce Allah, Evs ve Cabbar adlı kişiler hakkında: "Ey iman edenler, eğer kendilerine kitap verilenlerden herhangi bir gruba boyun eğecek olursa-nız..." diye başlayan ayeti, Şaş b. Kays hakkında da: "Ey kitap ehli, ne diye... Allah yolundan... çevirmeye çalışıyorsunuz?" ayetini indirdi."

Bu rivayet, Suyuti'nin ed-Dürr-ül Mensûr'da Zeyd b. Eslem'den ayrıntılı olarak aktardığı rivayetin özeti, onun kısa bir çıkarsaması niteliğindedir. Buna yakın bir rivayet de İbn-i Abbas'tan ve başkalarından aktarılmıştır.

Dolayısıyla, ayetler, açık olarak görüldüğü gibi bu rivayette sözü edilen olaydan çok bizim anlattıklarımızla örtüşüyor. Her şeyden önce ayetlerde küfürden, imandan, Yahudilerin tanıklığından ve mü'minlere Allah'ın ayetlerinin okunması gibi şeylerden söz ediliyor. Bütün bunlar, bizim anlattıklarımızla daha çok uyuyor. Bunu şu ayet de pekiştiriyor: "Kitap ehlinden çoğu, kendilerine gerçek apaçık belli olduktan sonra, nefislerini kuşatan kıskançlıktan dolayı, imanınızdan sonra sizi inkara döndürmek arzusunu duydular." (Bakara, 109) Şu halde, bizim söylediğimiz doğrudur, ayetler, önceki ayetlerin akışının bütünleyici unsuru konumundadır.

(Al-i İmran / 98) "De ki: "Ey kitap ehli... ne diye Allah'ın ayetlerini inkar ediyorsunuz?" "Ayetler"den maksat, -akış birliğini bir karine olarak düşünürsek- Tevrat'ın inişinden önce yiyeceklerin helal olması ve İslam dini ile birlikte Kâbe'nin kıble olmasıdır.

(Al-i İmran / 99) "De ki: Ey kitap ehli... ne diye Allah yolundan... çevirmeye çalışıyorsunuz?... Bir çarpıklık bulmaya yeltenerek..." Ayetin orijinalinde geçen "sadd" kelimesi, çevirmek, alıkoymak demektir. Yine ayette geçen "tebğûneha" kelimesi, "o yolu istiyorsunuz" demektir. "İvec" yanlı

şa doğru eğilme, çarpıklık demektir. Demek iste-niyor ki: Siz Allah'ın yolunun eğri, çarpık olmasını istiyorsunuz.

"Sizler görüp bildiğiniz halde..." Yâni, siz biliyorsunuz ki, Tevrat'ın inişinden önce yiyecekler helaldi, kıblenin Kâbe olarak değiştirilmesi peygamberliğin bir özelliğidir. Önceki ayette, yüce Allah'ın

kendisinin onların fiilleri ve küfürleri üzerinde şahit olduğunu belirtmesine karşılık olarak bu ayette, bizzat onlar şahitler kategorisine sokuluyorlar. Bu, son derece latif, incelikli bir ifade tarzıdır. Bundan da anlaşılıyor ki, onlar inkar ettikleri şeyin hak olduğuna tanıklık ediyorlar. Allah da onların inkarlarına ve küfürlerine tanıktır. Bu ayette şahitlik onlara nispet edildiği için, önceki ayetin sonunda yer alan: **"Allah yaptıklarınıza şahittir."** ifadesi bu ayetin sonundaki: **"Allah yaptıklarınızdan gafil değildir."** ifadesiyle değiştirilmiştir. Bununla, onların hakka, yüce Allah'ın da tümüne tanıklık ettiği anlatılmıştır.

(Al-i İmran 100 / 101) "Ey iman edenler... O'nun elçisi içinizdeyken..." Ayetin orijinalinde geçen "Farig=grup"tan maksat, Yahudiler ve onların içindeki bir gruptur. **"Allah'ın ayetleri size okunuyorken ve O'nun elçisi içinizdeyken..."** yâni sizin hakka sarılıp bu tür art niyetli girişimlerden korunmanız mümkündür. Allah'ın ayetlerini can kulağıyla dinler, onların üzerinde derin düşünür, gereği gibi etüt edememekten dolayı size kapalı olan kısmını veya baştan itibaren tümünü Resule götürürseniz, gerçek olanca çıplaklığıyla ortaya çıkar. Çünkü Allah'ın Resulü içinizdedir, sizinle onun arasında bir engel yoktur. O size uzak da değildir. Peygambere başvurmak suretiyle gerçeği ortaya çıkarmak, Yahudilerin kafalarınızı karıştırmak amacıyla ortaya attıkları kuşkuları bu şekilde bertaraf etmek, Allah'ın ayetlerine ve Resulüne sarılmak, ikisine sıkıca yapışmak Allah'a sarılıp yapışmak demektir. Kim Allah'a sarılıp yapışıyorsa, o dosdoğru yolu bulmuştur.

Şu halde: **"Nasıl oluyor da inkâr ediyorsunuz?"** ifadesinin orijinalinde geçen "küfür"den maksat, imandan sonra küfre sapma

durumudur. **"Allah'ın ayetleri size okunuyorken."** ifadesi, Allah'ın ayetlerini ve Resulünü inkar etmekten kaçınma imkanının olduğuna yönelik kinayeli bir anlatımdır. "Allah'a sımsıkı tutunursa" ifadesi, bu amaca yönelik külli büyük önerme (kübra) konumundadır. Doğru yola yöneltilmiş olmaktan maksat, değişmez imana iletilmedir. Bu ise, farklılaşmayan, amaca ulaştırma bakımından geri kalmayan bir yoldur. Bu yolu izleyenler dosdoğru bir çizgide hareket ederler. Yoldan çıkıp sapmazlar.

"iletilmiştir" ifadesinde mazi fiilin kullanılması, buna rağmen failin hazfedilmesi, fiilin failinin farkına varılmadan gerçekleştiğini gösterir.

Bu ayetten anlaşılıyor ki, insanların sapmaları muhtemel olan her türlü gerçeği bulmak için Kur'an ve sünnet yeterli kanıtlardır.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 321

AYETLERİN MEALİ 102-110

102- Ey iman edenler, Allah'tan nasıl korkup-sakınmak gerekiyorsa öylece korkup sakının ve ancak Müslümanlar olarak ölün.

103- Ve topluca Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Dağılıp ayrılmayın. Ve Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz, O, kalplerinizin arasını uzlaştırıp-ısındırdı ve siz O'nun nimetiyle kardeşler oldunuz. Yine siz tam ateş çukurunun kıyısındayken, oradan sizi kurtardı. Allah size ayetlerini böyle açıklıyor ki, hidayete eresiniz.

104- Sizden; hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran bir topluluk olsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.

105- Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, parçalanıp ayrılan ve anlaşmazlığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır.

106- Bazı yüzlerin ağaracağı, bazı yüzlerin de kararacağı gün... Yüzleri kararanlara: "İmanınızdan sonra inkâr ettiniz öyle mi? Öyleyse inkâr etmenize karşılık olarak azabı tadın!" (denilir).

107- Yüzleri ağaranlar ise, artık onlar Allah'ın rahmeti içindedirler, orada sürekli kalacaklardır.

108- Bunlar sana hak olarak okumakta olduğumuz Allah'ın ayetleridir. Allah alemlere zulüm isteyen değildir.

109- Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır ve bütün işler Allah'a döndürülür.

110- Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet oldunuz. İyiliği emreder, kötülükten sakındırırsınız ve Allah'a inanırsınız. Kitap ehli de inanmış olsaydı, elbette kendileri için hayırlı olurdu. İçlerinden inananlar da vardır, ama çokları yoldan çıkmışlardır.

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Bu ayetler grubu, mü'minlerin Ehl-i Kitaptan ve onların dinden döndürme amaçlı baskılarından sakındırıldığı, kendi yanlarında sarılıp korunabilecekleri bir merciinin bulunduğu, buna sarılmaları durumunda sapmayacakları, ölümcül, helak edici uçurumlara düşmeyecekleri uyarısının yapıldığı bölümün bütünleyicisi konumundadır. Bununla beraber, bu grubu bir konuşmayı izleyen bir konuşma gibi görebiliriz. Yoksa önceki ayetlerin akışı değişmiş değildir. Demek istiyorum ki, Ehl-i Kitabın durumunu sergilemeye dönük anlatım henüz tamamlanmamıştır. Bunun kanıtı da, bu ayetler grubundan sonra yer alan şu ifadedir: "Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler."

(Al-i İmran / 102) "Ey iman edenler, Allah'tan nasıl korkup-sakınılması gerekiyorsa öylece korkup sakının." Daha önce çeşitli münasebetlerle "takva" nın bir tür sakınma oluğunu ve Allah'tan korkup-sakın-ma anlamındaki "takva"nın da O'nun azabından sakınma anlamını ifade ettiğini vurgulamıştık. Buna kanıt olarak da şu ayeti göstermiştik: "Yakıtı insanlar ile taşlar olan ateşten sakının." (Bakara, 24) Bu ise, ancak Allah'ın iradesi ve hoşnutluğu doğrultusunda hareket etmek-le, yâni emirlerini tutup yasaklarını çiğnemekten kaçınmakla, bahşettiği nimetlere şükretmekle, musibetlere karşı sabretmekle gerçekleşebilir. Son bu iki olgu sonuçta gelip şükre dayanıyorlar.

Şükür ise her şeyi ait olduğu yere koymak demektir. Özetle: Allah'tan korkup sakınmak (takva); O'na itaat etmek, O'na baş kaldırmamak, verdiği veya vermediği şeyler hususunda O'na boyun eğmek demektir.

Fakat kendi cinsinden fasit ve batılın hiçbir şekilde ona bulaşmadığı anlamında olan "takva", Allah'a yaraşır bir şekilde takva olarak ni-telenirse, benlik ve gafletten uzak salt kulluğu ifade eder. Yâni baş kaldırma ve isyan unsurlarından berî itaati, nankörlükten soyutlanmışşükrü, unutmanın bulaşmadığı zikri, anmayı çağrıştırır. Bu, gerçek İslam'dır; İslam'ın açıkladığı derecelerin en üst derecesidir. "Ve ancak Müslümanlar olarak ölün." sözü, bu anlamı vurgulamaya yöneliktir. Tıpkı: "Ölünceye kadar, bu hal (gerçek ve yaraşır takva) üzere olmaya devam edin" demek gibi.

Bu ayette vurgulanan anlam: "Öyleyse güç yetirebildiğiniz kadar

Allah'tan korkup, sakının." (Teğabun, 16) ayetinin ifade ettiği anlamdan farklıdır. Bu ayette vurgulanan anlam şudur: Güç yetirebildiğiniz hususlarda takvayı elden bırakmayın. Ancak "güç yetirebilme" olgusu da kişilerin güçlerinin, anlayışlarının ve ilgilerinin farklılığı oranında farklılık arz eder. Hiç kuşkusuz, bizim vurguladığımız anlamıyla gerçek takva, çoğu insanın gücünün yapabilirliğinin kapsamında değildir. Çünkü bu içsel yolculuğun (batini seyrin) kendine özgü durakları, aşamaları ve tehlikeleri vardır. Bunları da ancak alimler bilebilirler.

Ayrıca, melekut seyrinin sırları, incelikleri ve nükteleri, ayrıntıları vardır ki bunların da farkına ancak her türlü olumsuzluktan soyutlanmış, kulluk aşamasına erişmiş muhlis insanlar varabilirler. Çünkü takvanın öyle aşamaları vardır ki, sıradan bir insanın (avam) anlayışı, bunun insan nefsinin kaldırabileceği, üstesinden gelebileceği bir olgu olduğunu algılayamaz. Dolayısıyla, kesin olarak onun güç yetirilemez bir şey olduğunu söyler. Oysa nice gerçek takva sahipleri bu aşamayı çoktan geride bırakmışlar ve kendi

çabaları sonucu çok daha zor, çok daha meşakkatli bir aşamaya yönelmişlerdir.

Bu nedenle: "...güç yetirebildiğiniz kadar..." sözünü, farklı zihinler, farklı
şekillerde algılamış, her kişi onu kendi yapabilirliği düzeyinde içselleştirmiştir. Dolayısıyla bu ayet, tefsirini sunduğumuz: "Al-lah'tan nasıl korkup-sakınmak gerekiyorsa öylece korkup sakının." ayetinden anlaşılan hususa erişmenin bir araç niteliğindedir. Şöyle ki, şu ayetten, gerçek takva yoluna girmek, bu makama kavuşmak, orada bulunmak, onun canlı bir örneği olmak kastediliyor. Bu, dosdoğru yola (sırat-ı mustakime) erişmeye benzer. Bilindiği gibi, bu düzeye ancak eşleri az bulunur insanlar erişebilirler. Buna rağmen bütün insanlar bu düzeye davet edilirler.

Buna göre: "Allah'tan nasıl korkup-sakınmak gerekiyorsa..." aye-ti ile "Güç yetirebildiğiniz kadar..." ayetinden çıkan sonuç; bütün insanların gerçek takvaya teşvik edilmeleri, onu elde etmeye çağrılmaları, ardından her birinin güçleri ve kapasiteleri oranında bu hedefe doğru ilerlemelerinin emredilmesidir. Bundan çıkan sonuç şudur: Herkes takva yolunda olur, ama her birinin bulunduğu aşama bir diğerine göre farklılık arz eder. Her kesin derecesi, anlayışına ve gayretine paralel olarak belirginlik kazanır. Bir de yüce Allah'ın başarılı kılması, desteği ve doğrultması belirleyici rol oynar. İki ayeti birlikte düşündüğümüz zaman bunları algılıyoruz.

Buradan hareketle şunu anlıyoruz: İki ayet, içerikleri itibariyle

birbirinden farklı değildir. Ancak: "Allah'tan nasıl korkupsakınmak gerekiyorsa öylece kokup sakının." ayetinin ifade ettiği anlam: "Güç ye-tirebildiğiniz kadar Allah'tan kokup-sakının." Ayetinin ifade ettiği anlamın aynısı değildir. Aksine ilk ayet hedefe çağırıyor, ikincisi ise yolu izlemenin niteliğine işaret ediyor.

"Ancak Müslümanlar olarak ölün." Ölüm, evrensel bir olgudur ve bizim irademizin, seçme yeteneğimizin kapsam alanının dışındadır. Bu yüzden ölüm ve benzeri olgularla ilintili emir ve nehiyler, tekvinî=evrensel, var oluşsal nitelikli emir ve nehiylerdir. Şu ayet

lerde oluğu gibi: "Allah onlara: "Ölün" dedi." (Bakara, 243) "...yalnızca "ol" demesidir; o da hemen oluverir." (Yasin, 82) Fakat bazı durumlarda seçime bağlı olmayan bir iş, seçime bağlı bir işe izafe edilebilir. Böylece aralarında uygun bir bileşim gerçekleştirilir. Sonra da bu bileşim, seçime bağlı olan bir işe nispet edilir ve böylece itibarî emir ve nehiyler, bu bileşimin göz önünde bulundurulması sonucu, insanlara yöneltilir. Şu ayetlerde olduğu gibi: "Sakın kuşkuya kapılanlardan olma." (Bakara, 147) "Kafirlerle birlikte olma." (Hûd, 42) "Doğrularla birlikte olun." (Tevbe, 119) Bunun gibi daha birçok ayet örnek gösterilebilir.

"Olma"nın aslı, insana ilişkin varoluşsal, evrensel bir gereklilik ol-masıdır. İnsanın seçme yeteneğinin bunda herhangi bir etkinliği yoktur. Ancak "olma"nın "kuşku duymak", "kâfirlerle birlikte olmak" ve "doğrularla beraber olmak" gibi insan ihtiyarına bağlı olgularla irtibatlan-dırılması, onu isteğe bağlı bir olgu konumuna getirmiştir. Dolayısıyla onunla ilintili olarak insanlar arasında teşri nitelikli emir ve yasaklama yöneltilebilir.

Özetleyecek olursak: İslam'la birlikte olmayan ölüme ilişkin bu nehiy, ölümün bu bağlamda ihtiyari bir olgu olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç itibariyle, her durumda İslam olmanın gerekliliğine yönelik bir kinayedir bu. Demek isteniyor ki: Her ha-lükârda bu hallerden biri üzere ölüm gelip çatana kadar Müslüman olun. Böylece İslam üzere ölmüş olursunuz.

(Al-i İmran / 103) "Ve topluca Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Dağılıp ayrılmayın." Yüce Allah: "Allah'ın ayetleri size okunuyorken ve O'nun elçisi içinizdeyken nasıl oluyor da inkar ediyorsunuz?" (Âl-i İmrân, 101) ayetinde, Allah'ın ayetlerine ve Resulüne (kitap ve sünnete) sarılmanın, Allah'a sarılmak olduğunu, bunu yapan kişinin sapmaktan korunacağını, hidayete kavuşmasının garantili olduğunu vurgulamıştır.
Aslında Resule sımsıkı sarılmak, kitaba sımsıkı sarılmak demektir. Çünkü Resule sarılmayı, bağlanmayı emreden kitaptır: "Resul

size ne verirse, artık onu alın, sizi neden sakındırırsa, artık ondan sakının." (Haşr, 7)

Önceki ayette teşvik edilen "Allah'a sarılma" ifadesi, bu ayette "Allah'ın ipine sarılma" ifadesiyle değiştirilmiştir. Buna göre, Allah'ın ipi, Allah katından inen kitaptır. Kitap, Allah ile kulu birbirine bağlar, gökle yeri buluşturur. Dilersen şöyle de diyebilirsin: "Allah'ın ipi, Kur'an ve peygamberdir." Her ikisinin de aynı işlevi gördüklerini daha önce vurgulamıştık. Her ikisi de aynı amaca yöneliktir.

Gerçi Kur'an gerçek takvadan ve değişmez, hakçı İslam'dan başkasına davet etmez, ancak bu ayetle güdülen amaç, gerçek takvayı ve İslam üzere ölmeyi emreden önceki ayetle güdülen amaçtan farklıdır. Çünkü ayet, bireysel bir hükmü ifade ediyor, bu ayet ise, toplumsal bir hükmü. Bunun kanıtı da ayette geçen: "Hepiniz..." ve "Dağılıp ayrılmayın." ifadeleridir. Dolayısıyla ayetler, Müslüman birey gibi Müslüman topluma da kitap ve sünnete sarılmayı emretmektedir.

"Ve Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz. O, kalplerimizin arasını uzlaştırıp-ısındırdı ve siz O'nun nimetiyle kardeşler oldunuz." "Hani siz... idiniz." ifadesi, zikredilen nimetlere ilişkin bir açıklamadır. "...tam ateş çukurunun kenarındayken, oradan sizi kurtardı." ifadesi de buna atfedilir.

Söz konusu nimetleri hatırlamanın emredilişi, Kur'an'ın öğretilerini illet ve sebeplerini açıklanışına dayandırması geleneğinden kaynaklanan bir durumdur. Kur'an insanları hayra ve hidayete bu şekilde çağırır, avam kesiminin körü körüne taklit edişi gibi değil. Haşa, ilahî bir öğretinin, inananlara yararlı bilgi ve yapıcı amel demek olan mutluluğa çağırması, sonra da onlara taklit çukuruna, cehalet karanlığına girmeyi emretmesi olacak iş değildir.

Fakat, işi birbirine karıştırmamak gerekir. Bir araştırmacının, incelikleri ayırt etmesi zorunludur. Şöyle ki: Yüce Allah insanlara gerçek mutluluklarını öğretiyor, bundaki sebepleri de gösteriyor. Ki insanlar gerçekleri nasıl birbirleriyle irtibatlandıracaklarını, bütün

bu gerçeklerin tevhit kaynağından fışkırdığını bilip, Allah'a tam

olarak teslim olmalarının gerekliliğini kavrasınlar. Çünkü sadece Allah, alemlerin Rabbidir. Onlar Kur'an'a sarılmakla da yükümlüdürler. Çünkü Kur'an alemlerin Rabbi olan Allah'ın ipidir. Ayetler grubunun sonlarındaki şu ifadeler de, dolaylı olarak buna işaret etmektedir: "Bunlar sana hak olarak okumakta olduğunuz Allah'ın ayetleridir..." Ve: "Bü-tün işler Allah'a döndürülür."

Kısacası, yüce Allah aslını, amacını, gerekçesini ve nedenlerini bilmedikçe bir sözü kabul etmemelerini, bir emre itaat etmemelerini emrediyor. Sonra kendisine mutlak olarak teslim olmalarını emrediyor ve bunun gerekçesini de, kendilerine mutlak olarak egemen olan Allah olması şeklinde açıklıyor. Şu halde, O'nun kendileri hakkında irade ettiği ve üzerlerinde tasarrufta bulunduğu şeyden başka, bir etkinlikler söz konusu değildir. Ardından, Resulünün tebliğ ettiği mesaja mutlak surette itaat etmelerini emrediyor ve bunun gerekçesini de şu şekilde açıklıyor: O, bir elçidir, mesajı tebliğ etmekten başka bir misyonu yok-tur.

Sonra onlara, ilim ve maârife ilişkin gerçeklerden ve mutluluk yollarından söz ediyor. Bu hususlarla ilgili olarak genel bir gerekçeye dikkat çekiyor. Ki bilgilerin ve maârifin bağlamları ile mutluluk yollarını kavrayabilsinler, böylece tevhidin özüne nüfuz ederek bu ilahî terbiye ile kendilerini eğitebilsinler, tâ ki sahih düşünme yöntemine egemen olsunlar ve gerçek konuşmanın yolunu öğrensinler. İşte o zaman artık ilim sayesinde her türlü taklit bağlarından kurtulmuş dirilerden olurlar. Bundan çıkan sonuç şudur: Eğer onlar dinsel bir öğretinin ve ona bağlı bir olgunun amacını, gerekçesini, nedenlerini bilirlerse, onu benimserler. Şayet bilmiyorlarsa, onu reddetmekte acele etmeyip araştırmaya ve düşünmeye yönelirler. Bir şeyi red veya bir şeye itiraz etmeden önce onun hakkında araştırma yaparlar.

Bizim söylediğimiz, şu tür bir değerlendirmeden farklıdır: "Din, Allah'tan ve Resulünden bile olsa, bir şeyin ancak kanıtını göste

rilmesi durumunda kabul edilmesini esas alır." Böyle bir şey, ileri sürülebilecek en ahmakça görüştür, söylenebilecek en saçma sözdür. Çünkü buna göre, yüce Allah kanıt varolduğu halde yine de kullarından kanıt arayıp bulmalarını istiyor. Halbuki O'nun Rabliği ve egemenliği her türlü kanıtın aslıdır. Teslim olmanın ve hükmünü geçerli kılmanın zorunluluğunun somut ifadesidir. Resulünün sunduğu mesaj ise, yerine getirdiği misyonun Allah katından olduğunun kanıtıdır. Buna dikkat edip anlayınız.

Ayrıca, bu değerlendirme halinde, yüce Allah'ın Rabliğinin tasarruf alanı içinde Rabliğini geçersiz kılma gibi bir durum meydana gelir ki bu, bir çelişkiden başka bir şey değildir. Kısacası; İslami çizgi ve Nebevi yöntem, bilgiye yönelik bir çağrıdır. Kendini eleştirmen diye adlandıran bazı mukallitlerin sandığı gibi taklitçiliğe çağrı yapmaz.

"Allah'ın üzerinizdeki nimeti..." ifadesi ile sözü edilen bu hususun (Allah'ın ipine sarılmanın) nimet olduğunun vurgulanışının gerekçesi, belki de bizim yukarıda üzerinde durduğumuz noktaya yönelik bir işarettir. Demek isteniyor ki: Sizi teşvik ettiğimiz birliğin ve topluca hareket etmenin kanıtı, sizin bizzat gözlemediğiniz düşmanlığın acısı, sevginin, kaynaşmanın ve kardeşliğin tadı, bir ateş çukurunun kenarında bulunma ve ondan kurtulmadır. Size bu kanıtı hatırlatmamızın nedeni, sözümüzü, olmaması durumunda hak niteliğini kazanamayacağı bir olguyla pekiştirmek değildir. Bizim sözümüz her zaman haktır, ona kanıt göstersek de göstermesek de. Bizim bu kanıta işaret etmemizin nedeni, bunun bizden size yönelik bir nimet olduğunu bilmeniz, tıpkı sizi teşvik ettiğimiz diğer hususlar gibi bu farz bir birlikteliğin de sizin için mutluluk, rahat etme ve kurtuluş kaynağı olduğunu anlamanızdır.

Yüce Allah'ın sunduğu kanıtlardan biri: "Hani siz düşmanlar idiniz..." ifadesidir ve deneysel bir temele dayanmaktadır. Öbürü ise: "Siz, tam ateş çukurunun kıyısındayken." ifadesidir ve o da

görüldüğü gibi, aklın esas aldığı açıklama yöntemine dayanmaktadır.

"O'nun nimetiyle kardeşler oldunuz." ifadesi: "Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın." ifadesinin işaret ettiği iyiliğin, minnetin tekrarından ibarettir. Dolayısıyla nimetten maksat, kalplerin uzlaştırılıp ısındırılması, bu nimetin meydana getirdiği ve oluşturduğu kardeşlikten maksat yine de, kalplerin ısınması, kaynaştırılmasıdır. Şu halde, burada sözü edilen kardeşlik, ya bir an-ne-babadan olan insanların kardeşliğiymiş gibi nitelenmiştir. Ya da "Mü'minler ancak kardeştirler." (Hücürat, 10) ayetinin kapsamında vurgulanan ve mü'minler arasında kardeşliğin yasalaşmasını öngören itibarî bir kardeşliktir. Çünkü mü'minler arasında önemli hakları doğuran bir kardeşlik yasası yürürlüğe konmuştur.

"Siz, tam ateş çukurunun kıyısındayken, oradan sizi kurtardı." Çukurun kıyısı, üzerinde bulunan kimsenin aşağı yuvarlanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu tarafıdır.

Ayette geçen "ateş"ten maksat eğer ahiret ateşiyse, ahiret ateşinin

kıyısında duruyor olmalarıyla kastedilen, onların kâfir olmalarıdır. Ki onlarla ateşe düşmeleri arasında bir tek engel ölüm kalmıştır. Ölümse insana göz bebeğinin beyazına yakın olduğundan daha fazla yakındır. Fakat Allah onları iman aracılığıyla bu ateşe düşmekten kurtardı.

Şayet "ateş"ten maksat, iman etmelerinden ve kalplerinin uzlaştırılıp ısındırılmalarından önce, içinde yaşadıkları bozgun toplum içindeki hallerinin açıklaması ise, bu durumda "ateş"le kastedilen, yaşadıkları savaşlar ve iç çekişmelerdir. Nitekim bu tür kullanımlar, anlatım tarzları yaygındır. Buna binaen demek isteniyor ki: Paramparça kalplere, farklı amaçlara ve değişik beklentilere dayalı olarak kurulan bir toplum, bir rehberin önderliğinde tek bir hedefe yönelen bir toplumun hareket düzenliliğine ve istikrarına sahip olmaz. Bu tür bir topluma birçok rehber yol göstericilik yapmaya kalkışır. Bunların da doğal olarak kişisel eğilimleri farklı

olur. Bireysel tahakkümler yıkıcı etkisini gösterir ve toplum en şiddetli ihtilaflara, çekişmelere duçar olur. Kendilerini en küçük düşürücü sürtüşmelerin girdabında bulurlar. Daima başlarında savaş ve çatışma tehdidi sallanır. Yok oluş ve tükeniş korkusu sürekli olarak onları izler. İşte bu öyle bir ateştir ki, insanı cehalet çukurunun kıyısında bırakmaz, içine düşürür ve içine düşenin kurtuluşu imkansızdır.

Bir grup Müslüman olan bu insanlar, küfrü yaşadıklarından sonra, inen bu ayetten önce inanmışlardı. Bu ayetlerin en yakın muhatapları olan bu insanlar, İslam öncesi hayatları boyunca, an-bean savaş ve vuruşma tehdidi altında yaşamışlardı. Onlar için güvenlik, rahat ve huzurlu bir dinlenme anı yoktu. Bunun yanında, bir toplumu, makam, mal, can ve namus gibi tüm alanlarda kuşatan genel güvenlik gerçekliğini kavramaktan da çok uzaktılar.

Daha sonra, Allah'ın ipine sıkıca sarıldıkları, mutluluk ayetleri somut olarak gözlemledikleri, nimetlerin tadına bir parça vardıkları için, yüce Allah'ın nimetlerin hoşluğuna ve mutluluğun lezzetine ilişkin olarak verdiği bilgilerin doğruluğunu reel olarak görmüş oldular. Dolayısıyla bu hitap hem onların, hem de başkalarının üzerinde çok daha etkili olmuştur.

Bu nedenledir ki konuşma ve çağrı, somut gözlem ve buluş esasına dayandırılmıştır. Soyut değerlendirmelere ve varsayımlara değil. Hiç kuşkusuz çıplak gözle görme, salt açıklama gibi değildir. Ve deney de varsayım ve değerlendirmeye benzemez. Biraz sonra yer vereceğimiz sakındırma amaçlı ifadede de bu hususa işaret edilmiştir: "Parça-lanıp ayrılan ve anlaşmazlığa düşenler gibi olmayın..."

Bu ifadede, ayetin muhatabı konumundaki insanlardan önceki toplulukların durumuna dikkat çekilmiştir. Çünkü onların akıbetleri ve durumları mü'-minlerin gözleri önünde ve duyabilecekleri bir konumdaydı. Şu halde mü'minlerin onların akıbetlerinden ibret almaları, onların izledikleri yolu izlememeleri, hayat tarzlarını benimsememeleri gerekmektedir.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 331

Ardından yüce Allah, bu açıklamanın özelliğine dikkat çekiyor:

"Allah, size ayetlerini böyle açıklıyor ki, hidayete eresiniz."

(Al-i İmran / 104) "Sizden; hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran bir topluluk olsun..." Pratik deneyler şunu kesin olarak ortaya koymuştur ki: İnsan, hayatı boyunca kendisi için birtakım bilgiler hazırlar, edinir. -Ki sadece yararlandığı bilgileri hazırlar ve depolar.- Bunları hangi yoldan ve hangi şekilde edinirse edinsin, pratikte devamlı tekrarlamadığı, fiilen hatırlamaya çalışmadığı sürece bu bilgiler kaybolur, zihninden silinir. Pratik amellerin her alanda bilgi ekseninde döndüğünü, onunla güç kazandığını, onun zayıflamasıyla zayıfladığını, onun ıslahıyla ıslah olduğunu, onun bozulmasıyla bozulduğunu kuşku götürmez bir gerçek olarak biliyoruz. Yüce Allah amel-bilgi ilişkisini şu örnekle somutlaştırmıştır: "Güzel şehrin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar, kötü olandan ise, kavruktan başkası çıkmaz." (A'râf, 58)

Hiç kuşkusuz, amel ve bilgi karşılıklı etkileşim içindedirler. Bilgi, amele yönelten en etkileyici, en güçlü çağrıdır. Pratik ve gözlemlenen amel de insanı eğiten en güçlü öğretmendir.

Burada sözü edilen şey, yararlı bilgiye ve yapıcı pratiğe sahip nor-mal, salih bir topluluğu, bilgi birikimlerini ve kültürel miraslarını korumaya yönelten bir etkendir. Böyle bir toplum, hayır ve maruf olarak niteledikleri yollarından sapan bireylerini bu yola döndürmek, kendilerince hayır ve maruf olarak kabul edilen yoldan sapma eğilimini gösterenleri, kötülüğün ölümcül girdabına düşmeye yüz tutanları önlemek durumundadır.

Bunun adı, eğitime çağrıdır, marufu emretme, münkeri engellemedir. Şu ayette yüce Allah'ın işaret buyurduğu da budur:
"...hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran..."

Böylece yüce Allah'ın iyilik ve kötülüğü, maruf ve münker olarak ifade etmesinin sırrını da anlıyoruz. Çünkü, ifadeler, önceki ayete dayalı olarak gelişiyor. Orada şu buyruğa yer verilmişti: "Ve topluca Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Dağılıp ayrılmayın." Bilindiği

gibi, bu özelliğe sahip olan, yâni Allah'ın ipine sımsıkı sarılan bir topluluk açısından maruf olan iyiliktir, münker olan da kötülüktür. Eğer bu nokta göz önünde bulundurulmazsa, iyilik ve kötülüğün maruf ve münker olarak isimlendirilmesinin gerekçesi, iyilik ve kötülüğün dinin nazarında maruf ve münker olması olurdu, pratik hayattaki amel açısından değil.

"Sizden... bir topluluk olsun." Bazılarına göre, ifadenin orijinalinde geçen "min" edatı bütünün içinden bir parçayı ifade eden "tab'iz= bölmek" niteliklidir. Buna göre marufu emretme, münkeri engelleme ve hayra davet etme belli bir grubun yerine getirmesiyle, diğer insanların üzerinden kalkan lokal bir sorumluluktur, farz-i kifayedir.

Bazılarına göre de "min" edatı, açıklama amacına yöneliktir, yâni beyaniye'dir. Bununla kastedilen anlam da şudur: "Bunun sayesinde salih, yapıcı topluluk hayra davet eden bir ümmet olsun." Bu durumda ifadeyi şu tarz bir ifadeye benzetebiliriz: "Senden benim için bir arkadaş olsun" yâni: "Benim arkadaşım ol." Ancak, anlaşıldığı kadarıyla "min" edatının beyaniye olması, onun işin menşeini ve başlangıcını ifade etmesi demektir.

Burada söylenmesi gereken şudur: "Min edatının "tabi'iziye" veya "beyaniye" oluşuna yönelik bir araştırma bir semere vermeyecektir. Çünkü hayra davet etme, marufu emretme ve münkeri engelleme gibi olgular, eğer zorunlu olurlarsa, doğaları gereği, farz-ı kifaye olurlar. Çünkü amaca ulaşıldıktan sonra, söz konusu davetin, emir ve yasağın bir anlamı olmaz. Şayet ümmet top yekün hayra davet edenler, marufu emredenler ve münkere engel olanlar olarak tasavvur edilse, bu ümmetin içinde söz konusu görevi yerine getiren kimseler vardır, demektir.

Şu halde görev, her durumda bütünün içindeki bazı kimselere dayalıdır. Eğer hitap bu bazılarına yönelikse, mesele yoktur. Ancak, bütüne yönelikse, yine de bu bazıları esas alınmış demektir. Diğer bir ifadeyle; herkes sorumludur, fakat sevabı alan bazılarıdır.

Bu yüzden ifadenin ardında şöyle bir değerlendirme cümlesine yer verilmiştir: "İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir." Şu halde ifadenin orijinalinde geçen "min" edatı "tab'iziye"dir. Bu tür bileşimlere günlük konuşmalarda da rastlamak mümkündür. Bunun başka bir anlama yorumlanması, ancak somut bir kanıtla mümkün olabilir.

Biliniz ki, bu üç konu, yâni hayra davet, marufu emretme ve mümkeri engelleme konuları, uzun ve derin açıklamaları bulunan konulardır. İnşallah, başka bir bölümde bunları uygun bir şekilde açıklayacağız. Bu konuların bilimsel, psikolojik ve sosyolojik boyutlarını detaylı olarak sunacağız.

(Al-i İmran / 105) "Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, parçalanıp ayrılan ve anlaşmazlığa düşenler gibi olmayın." "Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra..." ifadesinin yalnızca "anlaşmazlığa düşenler" ifadesiyle ilintili olması uzak bir ihtimal değildir. Bu durumda "anlaşmazlığa düşmek=ihtilaf etmek"ten maksat, inanç ayrılıkları olur. İtikadi ihtilafların, ayrılıklara ve fiziki bölünmelere yol açması yâni.

İhtilaf (anlaşmazlık)tan önce "ayrılık"a yer verilmesinin nedeni, ayrılığın "ihtilafa" yol açan bir öncül konumunda olmasıdır. Çünkü bir topluluk oluşturan bireylerin bütünleşmiş olmaları, inançlarının bütünlük arzetmesini, ilişki ve etkileşim yoluyla birlik halinde olmalarını gerektirir ve dolayısıyla da bu, onları ihtilaftan korur. Ancak ayrılığa düşmeleri, bireylerin bir birinden kopması, düşünce ve gidişat farklılıkların baş göstermesine neden olur. Çok geçmeden düşünce ve görüş planında bireyler birbirlerinden bağımsız hale gelirler. Birlik dağılır. Sanki yüce Allah, burada şunu demek istiyor: "Önce beden olarak ayrılan ve cemaatin dışına çıkanlar gibi olmayın. Onların bu ayrılıkları, sonunda, inanç ve görüş ayrılıklarına yol açtı."

Yüce Allah, bazı yerlerde, sözünü ettiğimiz bu anlaşmazlığı haddi aşmağa, zulme bağlar: "Kendilerine apaçık ayetler geldikten sonra, birbirlerine karşı olan azgınlık ve kıskançlıkları yüzün

den anlaşmazlığa düşenler..." (Bakara, 213) Ne var ki, bireylerin inanç ve görüşlerinin farklılık arz etmesi bir zorunluluktur. Bunun nedeni herkesin anlayışının farklı olmasıdır. Fakat bireysel planda bu farklılığın zorunlu olması gibi, toplumun buna karşı çıkması ve ihtilaf edenleri birliğe, bütünlüğe yöneltmesi de bir zorunluluktur. Şu halde, anlaşmazlığın bir aracı vasıtasıyla kaldırılması mümkündür, güç yetirilebilir bir olgudur. Toplumun bundan kaçınması haksızlıktır, haddi aşmadır. Kendini anlaşmazlık tehlikesine atmaktır.

Kur'an, birlik çağrısını sık sık yeniler ve anlaşmazlığa düşmeyi, ihtilaf etmeyi ısrarlı bir şekilde yasaklar. Bunun, şu ümmetin gelecekteki durumunu, işinin iç yüzünü tam biliyor olmasından başka bir nedeni yoktur. Evet, İslam ümmetini oluşturan bireylerin, geçmişteki

ümmetler gibi, hatta onlardan daha yoğun ve şiddetli bir oranda ihtilaf edecekleri, Kur'an tarafından bu şekilde haber verilmiştir.

Daha önce şu hususu defalarca vurguladık: Kur'an'ın ifade tarzının belirgin bir özelliği, bir şeyden ısrarla sakındırıyorsa, ona yaklaşmayı kesin ifadelerle yasaklıyorsa, bunun o şeyin meydana geleceğini, bu yasağın çiğneneceğini göstermesidir. Ümmetin yoğun bir ihtilafın girdabına düşeceği, Kur'an tarafından bu şekilde bir gerçek olarak haber verildiği gibi, Peygamberimiz (s.a.a) de bununla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. İhtilaf ve anlaşmazlık onun ümmetinin bünyesini kemirecek, bu durum değişik fırkaların ortaya çıkışı şeklinde kendini gösterecektir. Daha önce Yahudiler ve Hıristiyanlarda olduğu gibi ümmetinin de ihtilafa düşeceği Peygamberimiz (s.a.a) tarafından bildirilmiştir. Konuyla ilgili rivayeti, rivayetler bölümünde ele alacağız.

Olayların akışı, Kur'an'ın bu gaybî haberini doğrulamıştır. Resulul-lah'ın (s.a.a) vefatının üzerinden çok kısa bir zaman geçmeden ümmetin birliği darmadağın olmuş, anlaşmazlıklar yüzünden her biri bir yana savrulmuştur. Değişik mezheplere bölünerek,

her bir mezhep diğerini tekfir etmiştir, kafirlikle suçlamıştır. Bu durum sahabe çağından günümüze kadar sürüp gelmiştir. Ne zaman ki, birileri iki grubu uzlaştırmak için yola çıkmışsa, bu çıkışı bir üçüncü mezhebin ortaya çıkışına neden oluşturmuştur.

Tahlil ve analizlerle gerçekleştirdiğimiz araştırmalar, bizi şu sonuca götürmüştür: İslam ümmetinin bünyesindeki ihtilafların ve anlaşmazlıkların aslı, münafıklara gelip dayanmaktadır. Ki Kur'an onlar hakkında, onların aleyhinde sert ifadeler kullanmış, hileli düzenlerinin, komplolarının büyüklüğüne dikkat çekmiştir. Yüce Allah'ın Bakara, Tevbe, Ahzab ve Münafikun gibi surelerde onlar hakkında kullandığı ifadeler üzerinde düşünürsen, dehşet verici bir manzarayla karşılaşırsın. Bu, onların Resulullah (s.a.a) zamanında ve henüz vahyin kesilmediği dönemlerdeki halleriydi. Yüce Allah Resulünü katına alınca, birdenbire onlardan söz edilmez oldu. Bir kerede çanlarının sesi kesildi. Sanki hiç yokmuşlar gibi davranıldı.

"Sanki Hucun ile Safa arasında hiç olmadı bir arkadaş

Ve Mekke'de yâraniyle sohbet etmedi bir akşamcı..."

Çok geçmeden insanlar kendilerini yaman bir ihtilafın içinde

buldular. Çeşitli mezheplerin peşinden giderek birbirlerinden uzaklaştılar. Tahakküm, zorbalık ve baskıyı esas alan yönetimler, halkı kendilerine kul-köle yaptı. Mutluluk esaslı bir hayatı sapıklık ve çirkeflikle değiştirdiler. Fakat, yine de her durumda yardımcı olan Allah'tır. Yüce Allah'ın lütfundan beklentimiz, Tevbe suresinin tefsiri çerçevesinde bu konuyu etraflıca ele almamıza bizi muvaffak kılmasıdır, inşallah.

(Al-i İmran / 106-107) "Bazı yüzlerin ağaracağı, bazı yüzlerin de kararacağı gün...""Yüzleri ağaranlar ise, artık onlar..." Ayetlerin akışı, nimete karşı nankörlük üzerinde duran bir çerçevede gelişiyor. Bu da bir bakıma utanç verici, yüz kızartıcı ihanete benzer.
Bundan dolayı yüce Allah, ahiret azabı kapsamında bu suça uygun bir hususa dikkat çekiyor. Örneklendirme yoluyla yüzün kararmasından söz ediyor. Dünyada, utanma ve mahcup olmadan

kinaye olarak yüz kararması ifadesi kullanılır. Şu ifadeden buna ilişkin bir kanıt veya işaret algılayabiliriz: "Yüzleri kapkara kesilecek olanlara: "İmanınızdan sonra inkar ettiniz, öyle mi?" denilir."

Söz konusu nimete karşılık şükredenlerin ödülü olarak da buna uygun bir tepkimeden söz ediliyor: "Yüzün ağarması..." Dünyada bu ifade memnuniyetten ve hoşnutluktan kinaye olarak kullanılır.

(Al-i İmran / 108) "Bunlar sana hak olarak okumakta olduğumuz Allah'ın ayetleridir." Gramatik olarak cümle içindeki zarf, yâni "bilhakkı", "okumakta olduğumuz" sözüyle ilintilidir. Maksat, okumanın hak esaslı olması, şeytani ve batıl amaçlı olmamasıdır. Bu zarfın "ayetler" kelimesiyle ilintili olması da ihtimal dahilindedir. Ancak bu durumda "ayetler" kelimesinin tavsif anlamını da bir ölçüde içeriyor olması gerekir. Bir diğer ihtimal de, adı geçen zarfın takdir edilmiş bir ifadeyle ilintili olmasıdır. Bu durumda, söz konusu ayetler; yüce Allah'ın iki gruba, nankörler ve şükredenler grubuna ne yapacağının tanıklarıdır, şeklinde bir anlam elde etmiş oluruz. Allah onlara karşı, muamelesinde hakka göre davranır, kesinlikle zulüm veya batıl esaslı bir yola başvurmaz. Bu değerlendirme cümlenin sonundaki: "Allah alemlere zulüm isteyen değildir." ifadesiyle daha çok örtüşmektedir.

"Allah alemlere zulüm isteyen değildir." Olumsuzlama amaçlı bir ifadenin akışı içinde "zulm"ün nekre, yâni belirsiz olması, kuşatıcılığı, kapsayıcılığı ifade eder. "Alemler..." sözü, çoğuldur. Başındaki "el" takısı da kapsayıcılık bildirir. Buna göre, şöyle bir anlam elde ediyoruz: Allah, bütün alemler, tüm topluluklar için akla gelebilecek hiçbir zulmü istemez. Nitekim öyledir de. Hiç kuşkusuz insanlar

arasında tefrikanın oluşması, olumsuz sonuçları tüm alemleri, bütün toplulukları ilgilendiren uğursuz bir davranıştır.

(Al-i İmran / 109) "Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır ve bütün işler Allah'a döndürülür." Yüce Allah'ın hiçbir zulmü istemediği belirtilince, bu olgu zulmün sadır olacağına ilişkin vehimleri gideren bir hususla

illetlendirilmiş oldu. Dolayısıyla denildi ki: Yüce Allah her şeye her açıdan hakimdir, sahiptir. O, dilediği gibi, bunlar üzerinde tasarruf edebilir. O'nun sahip olmadığı bir şey üzerinde tasarruf etmesi tasavvur edilemez ki, bu tür bir tasarruf zulüm ve haksızlık olarak nitelendirilsin.

Ayrıca, bir insanın zülme yeltenmesi, ancak gideremediği bir ihtiyacını sahip olmadığı başkasının malına tecavüz ederek ele geçirme durumunda gerçekleşir. Oysa yüce Allah zengindir; göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur. Bazı tefsir bilginlerinin ayete getirdikleri yorum böyledir. Ancak bu yorum, ayetin zahiriyle bağdaşmıyor. Çünkü bu cevap, gerçekte yüce Allah'ın zenginliğini esas alıyor, mülk sahibi oluşunu değil. Ayette ise, mülkten söz ediliyor, zenginlikten değil. Her halükarda O'nun malik olması, zalim olmadığının kanıtıdır.

Bir diğer kanıt da şudur: Ne olursa olsun her işin sonu, her varlığın dönüşü O'nadır. Allah'tan başka kimse herhangi bir şeye sahip değildir ki, yüce Allah'ın onu ondan alması veya elinden çekip çıkarması, onun hakkında kendi iradesini kullanması zulüm olsun. "Bütün işler Allah'a döndürülür." ifadesiyle kastedilen de budur.

Görüldüğü gibi, her iki yaklaşım bir diğerinin kaçınılmaz sonudur. Biri, her şeyin Allah'a ait olması, diğeri ise, eşyanın O'ndan başkasına ait olmaması esasına dayanıyor.

(Al-i İmran / 110) "Siz, insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz..." Ümmetin insanlar için çıkarılmasından maksat (Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir) ümmetin insanlara gösterilmesidir. "Çıkarma" kelimesinin ayrıcalığı, oluş ve meydana geliş anlamını çağrıştırıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: "Yemyeşil otlağı çıkardı." (A'la, 4)

Tefsirini sunduğumuz ayette hitap, mü'minlere yöneliktir. Bu da, "İnsanlar"la kastedilenin bütün insanlık olduğuna ilişkin bir ipucu konumundadır. Fiil, yâni: "kuntum=idiniz" kelimesi -bir görüşe göre- zaman olgusundan soyutlanmıştır. Ümmet kelimesi, hem

toplum, hem de birey için kullanılır. Çünkü emrettikleri ve yöneldikleri ortak bir hedefleri vardır. Allah'a imanın, marufu emretme ve münkeri engellemeden sonra zikredilmesi, bütünselin cüzi olandan veya temel olanın ayrıntı olandan sonra zikredilmesine ilişkin bir örnektir.

Bu durumda ayetin anlamı şöyle belirginleşiyor: Siz, Müslümanlar topluluğu, hayırlı bir ümmetsiniz. Allah sizi, insanlara yol gösteresiniz diye ortaya çıkardı. Çünkü siz cemaat üzeresiniz, bir topluluksunuz. Allah'a iman ediyorsunuz, marufu emretme ve münkeri engelleme görevini yerine getiriyorsunuz. Bilindiği gibi, bu onurun tüm ümmeti kapsayacak şekilde genelleştirilmesi, ümmetin içindeki bazı kimselerin gerçek imana sahip olmaları, marufu emretme ve münkeri yasaklama görevini hakkıyla yerine getirmeleri dolayısıyladır. Bu, konuyla ilgili olarak bazı tefsir bilginlerinin değerlendirmelerinden çıkan sonuçtur.

Anlaşıldığı kadarıyla (Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir): "kuntum=idiniz" fiili zaman olgusundan soyutlanmamıştır. Ayetin amacı, İslam'ın ilk ortaya çıktığı dönemlerdeki muhacir ve ensardan oluşan öncüleri övmektir. Ayette geçen imandan maksat, Allah'ın ipi etrafında toplanmaya ilişkin çağrıya inanmaktır; ayrılığa düşmemektir. Böylece iman, söz konusu çağrıya yönelik küfrün karşılığında karar almış olur. Nitekim önceki ayette yer alan şu ifade buna delalet etmektedir: "İmanınızdan sonra inkar ettiniz, öyle mi?" Yine Ehl-i Kitabın imanından maksat da budur.

Dolayısıyla, ayette esas alınan anlam şudur: Siz, İslam ümmeti topluluğu, ilk oluşumunuzda, insanlar için ortaya çıkarılmış hayırlı bir ümmettiniz. Çünkü siz marufu emrediyor, münkeri engelliyordunuz. Allah'ın ipine sıkıca sarılıyordunuz. İttifak halinde, tek bir nefis gibi bir birlik oluşturuyordunuz. Eğer Ehl-i Kitap da bu vasıf üzere olsaydı, elbette onlar için de daha hayırlı olurdu. Fakat onlar ihtilaf ettiler. Anlaşmazlığa düştüler. İçlerinde inanan bir topluluk vardır, fakat onların çoğu fasıktır.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 339

Biliniz ki, incelediğimiz ayetler grubunda değişik iltifat sanatı örneklerine baş vurulmuştur. Gayıp sigasından muhatap sigasına, muhatap çoğuldan muhatap tekile veya aksi yönde geçişler gerçekleştirilmiştir. Bazı yerlerde açık isim, zamir yerine konulmuştur.
Sözgelimi "Allah" kelimesi birkaç yerde tekrarlanmıştır. Bunlar üzerinde düşünen kimse, bunların altındaki nükteyi kavrar.

AYETLERİN HADİSLER IŞIĞINDA AÇIKLAMASI

el-Maani adlı eserde ve Tefsir-ul Ayyâşî'de Ebu Basir'in şöyle dediği rivayet edilir: "İmam Sadık'tan (a.s): "Allah'tan nasıl korkup-sakınmak gerekiyorsa öylece korkup sakının..." ayetinin anlamını sordum." Buyurdu ki: "O'na itaat edilir, isyan edilmez. O, sürekli hatırlanır, unutulmaz. O'na şükredilir, nankörlük edilmez." demektir." (el-Maani, s.240, h:1, Tefsir-ul Ayyâşî, c.1, s.194, h: 120)

ed-Dürr-ül Mensûr adlı eserde Hakim ve İbn-i Mürdeveyh başka bir açıdan İbn-i Mes'ud'un şöyle dediğini rivayet ederler: "Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: "Allah'tan nasıl korkup-sakınması gerekiyorsa öylece korkup sakının." Yâni, O'na itaat edin, isyan etmeyin. O'nu sürekli anın ve unutmayın." (c.2, s.59)

Aynı eserde Hatîb, Enes'ten şöyle rivayet eder: "Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: "Kişi, kendisine isabet edenin, isabet etmemesinin ve kendisine isabet etmeyenin, isabet etmesinin mümkün olmadığını kesin olarak bilmedikçe, Allah'tan gereği gibi korkup sakınmamıştır." (c.2, s.60)

Önceki açıklamalarımızda, ilk iki hadisin anlamının ayetten nasıl çıkarsanacağına işaret ettik. Üçüncü hadis ise açıkça görüldüğü gibi anlamın gerektirdiği bir tefsir konumundadır.

Tefsir-ul Burhan'da İbn-i Şehraşub'tan, Tefsir-ul Vekî'den, Abd-i Hayr'dan şöyle rivayet eder: "Ali b. Ebu Talib'ten: "Ey iman edenler, Allah'tan nasıl korkup-sakınmak gerekiyorsa öylece korkup sakının." ayetinin anlamını sordum." Buyurdu ki: "Allah'a andolsun

ki, Resulullah'ın evinden başka kimse bu ayetin emrini eksiksiz olarak yerine getiremedi. Biz O'nu hep hatırladık, hiç unutmadık. Hep şükrettik, hiç nankörlük etmedik. Hep itaat ettik, hiç isyan etmedik. Bu ayet indiği zaman sahabeler dediler ki: "Biz buna güç yetiremiyoruz." Bunun üzerine yüce Allah: "Güç yetirebildiğiniz kadarıyla Allah'tan korkup sakının." ayetini indirdi." Vekî der ki: "Gücünüzün elverdiği oranda..." (c.1, s.304, h:3)

Tefsir-ul Ayyâşî'de Ebu Basir'in şöyle dediği rivayet edilir: "İmam Cafer Sadık'tan (a.s): "Allah'tan nasıl korkup-sakınmak gerekiyorsa öylece korkup sakının..." ayetini sordum." Buyurdu ki: "Bu ayet neshedilmiştir." Dedim ki: "Onu nesheden ayet hangisidir?" Buyurdu ki: "Güç yetirebildiğiniz kadarıyla Allah'tan korkup sakının." ayeti." (c.1, s.194)

Ben derim ki: Vekî'nin rivayetinden anladığımız kadarıyla, Ayya-şî'nin rivayetinde geçen nesh ifadesinden maksat, takvanın

derecelerinin açıklanmasıdır. Bazı tefsir bilginlerinin aktardıkları görüşlerde esas alınan terminolojik anlamıyla neshe gelince, kitabın zahiri bunu reddetmektedir.

Mecma-ul Beyan adlı eserde, İmam Sadık'ın (a.s) ayette geçen "müslimun" kelimesini "müsellimun" şeklinde okuduğu rivayet edilir. (c.2, s.482)

ed-Dürr-ül Mensûr'da: **"Ve topluca Allah'ın ipine sımsıkı sarılın."** ayetiyle ilgili olarak yer alan bir rivayet şöyledir: "İbn-i Ebi Şeybe ve İbn-i Cerir, Ebu Said el-Hudri'den şöyle rivayet ederler: **"Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: "Allah'ın kitabı, Allah'ın gökten yere uzanan ipidir." (c.2, s.60)**

Aynı eserde İbn-i Ebi Şeybe, Ebu Şurayh el-Huzai'den şöyle rivayet eder: "Resulullah buyurdu ki: **"Hiç kuşkusuz bu Kur'an bir sebep, bir aracıdır. Bir tarafı Allah'ın elinde, bir tarafı da sizin elinizdedir. Ona sımsıkı sarılın. Ondan sonra hiçbir zaman ayağınız kaymaz, hiçbir zaman sapmazsınız."** (c.2, s.60)

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 341

el-Maani adlı eserde İmam Seccad'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilir: **"Allah'ın ipi Kur'an'dır."** (s.132, h:1)

Bu anlamı içeren birçok rivayet, gerek Sünni, gerekse Şii kaynaklarda yer almıştır.

Tefsir-ul Ayyâşî'de İmam Bâkır'dan (a.s) şöyle rivayet edilir: **"Hz. Muhammed'in (s.a.a) Ehl-i Beyt'i, Allah'ın sımsıkı sarılmasına emrettiği ipidir. Nitekim buyurmuştur: "Ve topluca Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Dağılıp ayrılmayın."** (c.1, s.194, h:122)

Bu anlamı vurgulayan başka rivayetler de vardır. Önceki açıklamalarda bu anlamı destekleyen verilere yer verdik. Bundan sonra sunacağımız rivayetler de bu anlamı desteklemektedirler.

ed-Dürr-ül Mensûr'da Taberani Zeyd b. Erkam'dan şöyle rivayet eder: **"Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: "Ben sizden önce bu dünyadan ayrılacağım. Ve siz Havuz başında bana geleceksiniz. Benden sonra iki değerli (sekaleyn) hakkında nasıl davrandığınıza bakın." Orada bulunanlar dediler ki: "İki değerli (sekaleyn) nedir ya Resulallah?" Buyurdu ki: "En büyüğü Allah'ın kitabıdır. O, bir sebeptir, bir araçtır. Bir tarafı Allah'ın elinde, bir tarafı sizin elinizdedir. Ona sımsıkı sarılın. Onun sayesinde ayağınız kaymaz ve asla sapmazsınız. En küçüğü ise Ehl-i Beytim'dir. Havuzun başında bana gelinceye kadar bu ikisi birbirlerinden ayrılamazlar. Ben onlar için bunu Rabbimden diledim. Sakın bu ikisini kulak ardı etmeyin,**

yoksa helak olursunuz. O ikisine öğretmeye kalkışmayın; onlar size öğretirler ve sizden daha bilgilidirler." (c.2, s.60)

Ben derim ki: Sekaleyn hadisi, Sünnilerin ve Şiilerin üzerinde birleştikleri mütevatir (doğruluğu tartışmasız) bir hadistir. Surenin giriş bölümünde, bazı hadis bilginlerinin bu hadisi kadınlı erkekli otuz beş kadar sahabeye dayandırdıklarını belirtmiştik. Büyük bir ravi ve ehl-i hadis topluluğu bu hadisi söz konusu sahabelerden rivayet etmişlerdir.

ed-Dürr-ül Mensûr adlı eserde, ibn-i Mace, İbn-i Cerir ve İbn-i Ebu Hatem, Enes'ten şöyle rivayet ederler: "Resulullah (s.a.a) bu

yurdu ki: "İsrailoğulları yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Benim ümmetimse yetmiş iki fırkaya ayrılacak, biri hariç bunların tümü ateşe girecektir." Orada bulunanlar dediler ki: "Ya Resulallah, o biri hangisidir?" Buyurdu ki: "Cemaat." Sonra şöyle dedi: "Allah'ın ipine hepiniz sımsıkı sarılın." (c.2, s.60-61)

Ben derim ki: Bu rivayet de meşhurdur. Ancak Şia, bunu değişik bir şekilde rivayet etmiştir. el-Hisal, el-Maani (s.323, h:1), elİhticac (c.1, s.391-392), el-Emali, Kitab-u Selim b. Kays (s.214) ve Tefsir-ul Ayya-şî'de (c.1, s.331, Tahran baskısı) yer alan bu rivayetin el-Hisal'daki lafzı Süleyman b. Mehran kanalıyla şöyeldir: Süleyman

b. Mehran, İmam Cafer-i Sadık'tan (a.s), o da atalarından, Emir-ul Mü'minin Hz. Ali'den (a.s) şöyle rivayet eder: "Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğunu duydum: "Musa'nın ümmeti ondan sonra yetmiş bir fırkaya bölündü. Bunların biri kurtulmuş fırka, yetmişi ateştedir. İsa'nın ümmeti ondan sonra yetmiş iki fırkaya bölündü. Bunlardan biri kurtulmuş fırka, yetmiş biri ateştedir. Benim ümmetim de benden sonra yetmiş üç fırkaya bölünecek, bunlardan bir tanesi kurtulmuş fırka, diğer yetmiş iki fırka ateştedir." (s.585, h:11)
Ben derim ki: bu rivayetle, bundan sonraki rivayet birbirine uygundur.

ed-Dürr-ül Mendsûr'da, Ebu Davud, Tirmizi, İbn-i Mace ve Hakim -sahih olduğunu belirterek- Ebu Hureyre'den şöyle rivayet derler: "Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: "Yahudiler yetmiş bir fırkaya, Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya bölündüler. Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya bölünecektir." (c.2, s.62)

Bu anlamı içeren hadisler, çeşitli kanallarla Muaviye ve başka şahıslardan da rivayet edilmiştir.

Aynı eserde Hakim, Abdullah b. Ömer'den şöyle riayet eder:
"Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: "İsrailoğulları'nın başına ne geldiyse, benim ümmetimin de başına o gelecektir; onların yaşadıklarını tıpatıp yaşayacaklardır. Hatta eğer İsrailoğulları'ndan bir kimse annesiyle alenen nikahlanmışsa, benim ümmetimde de benzer

biri çıkacaktır. İsrailoğulları yetmiş bir topluluğa bölündüler. Benim ümmetim de yetmiş üç millete bölünecektir. Bunların tümü ateştedir. Sadece bir tanesi kur-tulacaktır." Orada hazır bulunanlar dediler ki: "O bir tanesi kimlerdir?" Buyurdu ki: "Bugün benim ve ashabımın üzerinde bulunduğu yoldur." (c.2, s.62)

Ben derim ki: İbn-i Esir Cami-ul Usul adlı eserde Tirmizi'den, İbn-i Amr b. As'tan Resulullah'a (s.a.a) dayandırarak benzeri bir hadisi rivayet eder. (c.10, s.408, h:7470)

Kemal-ud Din adlı eserde, müellif kendi isnadıyla Gıyas b. İbrahim'den, o da İmam Sadık'tan (a.s), o da atalarından Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Önceki ümmetlerde olan herşey, bu ümmette de tıpatıp olacaktır." (s.576)

Tefsir-ul Kummî'de Peygamberimizden (s.a.a) şöyle rivayet edilir:
"Sizler, sizden önceki ümmetlerin yaşam tarzlarını, geleneklerini adım adım, tıpatıp izleyeceksiniz. Onların adımlarını izlemekten sapmayacaksınız. Karış, karış; zira, zira (parmak uçlarıyla dirsek arası mesafe); kulaç, kulaç onları takip edeceksiniz. Hatta sizden öncekiler keler yuvasına girmişlerse siz de gireceksiniz." Orada bulunanlar dediler ki: "Yahudi ve Hıristiyanları mı kastediyorsun ya Resulallah?" Buyurdu ki: "Ya kimi kastedeceğim? İslam dininin halkalarını birer birer koparacaksınız. İlk koparacağınız halka, emanet ve son koparacağınız halka da namaz olacaktır."

(c.2, s.413)

Cami-ul Usul adlı eserde Sihah-ı Sitte'den yapılan bir rivayette, Tirmizi sahihinden Peygamberimizin (s.a.a) şöyle buyurduğu bildiriliyor:
"Benim nefsimi elinde tutan Allah'a andolsun ki, sizler sizden öncekilerin hayat tarzlarını -rivayeti eden Rezi'nin eklemesiyle adım adım, tıpatıp- izleyeceksiniz. Öyle ki, onlardan biri annesiyle zina yapmışsa, sizden de yapan olacaktır. Buzağıya da tapıp tapmayacağınızı bilmiyorum?" (c.10, s.408)

Ben derim ki: Bu rivayet de meşhurdur. Ehl-i Sünnet sahih kaynaklarında

ve diğer eserlerde rivayet etmiş, Şiiler de hadis kaynaklı mecmualarında yer vermişlerdir.

Sahih-i Buharî ve Müslim'de Enes'ten şöyle rivayet edilir: "Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: "Havuz başına, bana arkadaşlık eden bazı adamlar getirilecektir. Sonra hemen benden uzaklaştırılacaklardır. Ben diyeceğim ki: **"Bunlar benim ashabımdır."** Denilecek ki: "Sen bunların senden sonra neler yaptığını bilmezsin." (Sahih-i Buharî, c.8, s.149, Sahih-i Müslim, Nevevî'nin Şerhiyle, c.15, s.64)

Yine Buharî ve Müslim'de Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilir. "Resulullah buyurdu ki: "Kıyamet günü ashabımdan (veya ümmetimden buyurmuştur) bir grup yanıma getirilecektir. Bunların Havuza yaklaşmaları önlenecektir. Ben diyeceğim ki: Bunlar benim ashabımdır." Denilecek ki: "Senden sonra ne yaptıkları hakkında bilgin yok. Onlar topukları üzerinde gerisin geri döndüler. Bu yüzden Havuzdan uzaklaştırılıyorlar." (Sahih-i Buharî, c.9, s.58, Sahih-i Müs lim, Nevevî'nin Şerhiyle, c.3, s.136)

Ben derim ki: Bu hadis de meşhurdur. Sünniler ve Şiiler, bir grup sahabiye dayanarak sihah kitaplarında ve hadis kaynaklı mecmualarında rivayet etmişlerdir. Bu sahabiler arasında İbn-i Mes'ud, Enes, Sehl b. Said, Ebu Hureyre, Ebu Said el-Hudri, Aişe, Ümm-ü Seleme, Esma bint-i Ebubekir gibi isimler yer alır. Yine bazı Ehl-i Beyt İmamlarından (a.s) da rivayet edilmiştir. Bu rivayetler olanca çoklukları ve çeşitlilikleriyle, bizim ayetin zahirinden çıkarsadığımız sonucu desteklemektedir. Olayların ve fitnelerin peş peşe sökün edişi rivayetleri doğrulamaktadır.

ed-Dürr-ül Mensûr adlı eserde, Hakim -sahih olduğunu belirterek- İbn-i Ömer'den şöyle rivayet eder: "Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: "Kim bir karış kadar cemaat dışına çıkarsa, o geri dönünceye kadar İslam bağı onun boynundan çözülür. Kim cemaatin imamına biat etmeden ölürse, **o bir tür cahiliye ölümüyle ölmüştür**." (c.2,

s.61)

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 345

Ben derim ki: Bu rivayetin de içeriği meşhurdur. Gerek Şiiler ve gerekse Sünniler Peygamberimizin (s.a.a) şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: "Kim, zamanının imamını tanımadan ölürse, cahiliye ölümü üzere ölür." (Dolayısıyla cemaatin imamından maksat, zamanın ve İslam ümmetinin gerçek imamıdır.)

Cami-ul Usul adlı eserde Tirmizi'den ve Sünen-i Ebu Davud'dan naklen Peygamberimizin (s.a.a) şöyle buyurduğu rivayet edilir: **"Her zaman, ümmetimden bir grup hak üzere olacaktır."** (c.10,

s.410, h:7475)

Mecma-ul Beyan adlı eserde: "İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi?..." ayetiyle ilgili olarak Emir-ul Mü'minin Hz. Ali'nin (a.s) şöyle dediği rivayet edilir: "Bunlardan, bu ümmetin içindeki bid'atçılar, hevaperestler, batıl görüş sahibi kimseler kastedilmiştir." (c.2, s.485)

Yine aynı eserde (Bakara, 143. ayetle Âl-i İmrân 11. ayetin tefsirinde) ve Tefsir-ul Ayyâşî'de (c.1, s.195, h:135): "Siz, insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz." ayetiyle ilgili olarak Ebu Amr-i Zübeyri İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet eder: "Burada, İbrahim'in kendileri hakkında dua ettiği ümmet kastediliyor. Bu öyle bir ümmettir ki, yüce Allah onların içinde ondan kendilerine peygamber göndermiştir. O, orta ve vasat ümmettir. O, insanlar için ortaya çıkarılmış hayırlı ümmettir."

Ben derim ki: Daha önce, "Soyumuzdan, sana teslim olmuş bir ümmet ver." (Bakara, 127) ayetinin tefsiri çerçevesinde bu rivayetin anlamını açıklayıcı bilgiler sunmuştuk.

ed-Dürr-ül Mensûr'da İbn-i Ebu Hatem, İmam Bâkır'dan (a.s) şöyle rivayet eder: "Ayetteki: "Siz, insanlar için çıkarılmış hayırlı ümmetsiniz."den **maksat, Resulullah'ın Ehl-i Beyti'dir.**" (c.2, s.64)

Yine aynı eserde, Ahmed b. Hanbel, hasen bir senetle Hz. Ali'den (a.s) şöyle rivayet eder: "Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: "Bana verilenler hiçbir peygambere verilmemiştir. Ben, düşmanlarımın canına korku salınarak yardım edildim. Yeryüzünün anahtarları

bana verildi. Ahmed adıyla adlandırıldım. Toprak benim için temizleyici kılındı. Benim ümmetim en hayırlı ümmet yapıldı." (c.2, s.64)

AYETLERİN MEALİ 111-120

111- Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler. Sizinle savaşsalar bile, size arkalarını dönüp kaçarlar, sonra onlara yardım da edilmez.

112- Nerede bulunurlarsa, onlara alçaklık (damgası) vurulmuştur. Meğer ki Allah'ın ipine ve (inanan) insanların i-pine (ahdine) sığınmış olsunlar. Onlar, Allah'tan bir gazaba uğradılar da üzerlerine aşağılanma (damgası) vuruldu. Böy-le oldu, çünkü onlar Allah'ın ayetlerini inkar ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. Bu, isyan etmeleri ve haddi aşmaları dolayısıyladır.

113- Onların hepsi bir değildir. Kitap ehlinden bir topluluk vardır ki, gece vaktinde ayakta durup Allah'ın ayetlerini okuyarak secdeye kapanırlar.

114- Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği em-reder, kötülükten sakındırırlar ve hayırlarda yarışırlar. İşte onlar iyilerdendir.

115- Yapacakları hiçbir iyilikten yoksun bırakılmazlar. Allah muttakileri bilendir.

116- Gerçekten inkar edenlerin ise, ne malları, ne çocuk-ları onlara Allah'tan yana bir şey sağlayamaz. İşte onlar ateşin halkıdırlar, orada sürekli kalacaklardır.

117- Onların bu dünya hayatındaki harcamaları, kendi nefislerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinine isabet eden kavurucu soğukluktaki bir rüzgara benzer ki onu (ekini) helak etmiştir. Allah, onlara zulmetmedi, fakat onlar kendi nefislerine zulmetmektedirler.

118- Ey iman edenler, kendinizden başkasını kendinize sırdaş edinmeyin; onlar size kötülük vermekten geri durmazlar. Size zorlu bir sıkıntı verecek şeyden hoşlanırlar. On-ların ağızlarından öfke dışa vurmuştur. Göğüslerinde gizledikleri (kin) ise, daha büyüktür. Düşünürseniz, size ayetleri açıkladık.

119- Sizler, işte böylesiniz; onları seversiniz, oysa onlar sizi sevmezler. Siz kitabın tümüne inanırsınız, onlar sizinle karşılaştıklarında

**"inandık" derler, ama kendi başlarına kaldıkları zaman,
size karşı olan öfkelerinden dolayı parmak uçlarını
ısırırlar. De ki:
"Öfkenizden ölün!" Şüphesiz Al-lah, göğüslerin özünü bilir.**

**120- Size bir iyilik dokununca, tasalanırlar; size bir kötü-lük isabet
ettiğindeyse, buna sevinirler. Eğer siz sabreder, sakınırsanız,
onların tuzağı size hiçbir zarar vermez. Şüphesiz Allah, onların
yaptıklarını kuşatmıştır.**

AYETLERİN AÇIKLAMASI

Görüldüğü gibi, bu ayetler, Ehl-i Kitabın özellikle Yahudilerin Allah'ın ayetlerini inkar edişlerini, kendi nefislerine aldanışlarını ve mü'-minleri Allah yolundan alıkoyuşlarını konu alan önceki ayetlerin akışına dönük bir eğilim içindedirler. Bundan önceki on ayet, söz içinde söz konumundaydılar. Dolayısıyla ayetlerin akışı bozulmadan devam ediyor.

(Al-i İmran / 111) "Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler..."
Ayetin orijinalinde geçen "eza=eziyet" Ragıb'ın belirttiğine göre, bir canlıya isabet eden zarar demektir. Zarar, beden ya da herhangi bir şeyle ilgili olabildiği gibi dünyevi ve uhrevi akıbetiyle de ilgili olabilir.

(Al-i İmran / 112) "Nerede bulunurlarsa, onlara alçaklık (damgası) vurulmuştur. Meğer ki Allah'ın ipine ve (inanan) insanların ipine (ahdine) sığınmış olsunlar."
Ayetin orijinalinde geçen "zillet" kelimesi, "zill" kökünün değişik bir şeklidir. Ragıb'ın belirttiğine göre, "züll" zorla, baskıyla olan şey demektir. "Zill" ise, zorlukla ve dayatmayla olan şey anlamına gelir. Genel anlamı ise, yılgınlık ve eğilmedir. Bunun tam karşıtı izzet ve direnmedir. Yâni karşı koyup kaçınmadır.

Ayetin orijinalinde geçen "sukifu" kelimesi, "bulunurlar" demektir. "Habl" ise, birinin sarılması durumunda onu koruyacak sebep anlamında kullanılmıştır. Anlaşma, zimmet ve eman gibi

bir tür güvenlik, dokunulmazlık ve korunma sağlayan şeyler anlamında da mecazen kullanılır. Amaç (Allah doğrusunu herkesten daha iyi bilir.) şudur: Zil-let onların üzerine bir damga gibi vurulmuştur. Maden filizine vurulan sikke gibi. Ya da insanların üzerine çadırın vurulup dikilmesi gibi. Şöyle ki, onların üzerine zillet yazılmıştır veya zillet onlara musallat kılınmıştır. Ancak Allah'tan veya insanlardan bir sebebe sarılmaları başka.

Ayette "habl" kelimesi, bir keresinde Allah'a, bir keresinde de insanlara izafe edilerek kullanılmıştır. Bunun nedeni izafe ile birlikte

anlamı değişmesidir. Çünkü bu kelime Allah'a izafe edildiği zaman varoluşsal ya da yasal yargı ve hüküm ifade eder. İnsanlara izafe edildiğinde ise, bina etme ve amel anlamına gelir.

Üzerlerine zillet damgasının vurulması, yasal yargı yoluyla zilletlerine hükmedilmesi demektir. Bunun kanıtı da: "Nerede bulunurlarsa" ifadesidir. Çünkü bu ifadeden anlaşılan, mü'minlerin onları her nerede bulmaları ve onlara musallat olmalarıdır. Bu ise, ancak sonuçlarından biri cizye olan yasal zilletle uyuşan bir durumdur.

Dolayısıyla ayetin anlamı şöyle tevil edilir: Onlar, İslam şeriatının hükmü gereğince zelildirler. Ancak zimmet akdinin kapsamına girmeleri veya bir şekilde insanlardan eman almaları başka.

Bazı tefsir bilginlerinin görüşleri şu yöndedir: "Onlara zillet damgası vurulmuştur. Ama bu, bir yasal hükmün bildirimi niteliğinde değildir. Bilakis, Allah'ın kaderi uyarınca başlarına gelecek olanlar haber veriliyor. Çünkü İslam geldiğinde, Yahudiler Mecusilere cizye veriyorlardı. Bazı grupları, Hıristiyanların egemenlikleri altındaydılar."

Aslında böyle bir yorumun herhangi bir sakıncası yoktur. Hatta ayetin sonuna doğru olan kısmı bunu destekler niteliktedir. Çünkü onların üzerine zillet ve miskinlik damgasının vurulmasının sebebi, kendi elleriyle işledikleri Allah'ın ayetlerini inkar, peygamberleri öldürme ve sürekli düşmanlık gibi suçlardır. Ancak böyle bir an

lam için, ayetin salt Yahudilere yönelik olması gerekir. Fakat böyle bir sonucu gerektirecek somut bir kanıt söz konusu değildir. "Onların arasına düşmanlık ve kin salıverdik." (Mâide, 64) ayetin tefsiri çerçevesinde bu konuda ayrıntılı açıklamalarda bulunacağız.

"Onlar, Allah'tan bir gazaba uğradılar da üzerlerine aşağılanma (damgası) vuruldu." Ayetin orijinalinde geçen "bâu" kelimesi, bir ikametgâh, bir mekan edindiler veya döndüler demektir. Miskinlik ise, fakirliğin en şiddetli halidir. Anlaşıldığı kadarıyla, miskinlik; insanın fakirlik veya herhangi bir yoksunluk tehdidinden dolayı bir kurtuluş yolu bulamaması demektir. Bu durumda ayetin giriş kısmıyla sonuç kısmı arasında anlamsal uyum meydana gelmiş olur.

"Bu, isyan etmeleri ve haddi aşmaları dolayısıyladır." Yâni, onlar isyan ettiler. Bundan önce de sürekli bir azgınlık haddi aşma içindeydiler.

(Al-i İmran / 113-114-115) "Onların hepsi bir değildir... Allah muttakileri bilendir." Ayetin orijinalinde geçen "seva=eşit" kelimesi, vasfetme amaçlı bir mastardır. Yâni onlar nitelik ve hüküm bakımından eşit değildirler. Çünkü onların içinde bir topluluk vardır ki, bunlar Allah'ın ayetlerini okurlar... Buradan anlıyoruz ki: "Kitap ehlinden..." ifadesi, bir gerekçelendirme konumundadır. Onunla Ehl-i Kitap gruplarının eşit olmayışlarının nedeni açıklanıyor.

Ayetin orijinalinde geçen "kaimetun" kelimesi hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazılarına göre anlamı, "Allah'ın emri üzere sabittirler" şeklindedir. Bazılarına göre, "adildirler" demektir. Bazıları: "Onlar sağlam bir yola sahip bir ümmettirler" demişlerdir. Doğrusu kelime mutlaktır. Bu anlamların tümünü de ayrı ayrı içeriyor olabilir. Ancak kitabın ve onların iyi amellerinin zikredilmiş olması, anlamın; iman ve itaat üzere kâim olma olduğunu belirginleştiriyor.

Ayetin orijinalinde geçen "ânâ" kelimesi, "ina" veya "ena"nın çoğuludur. Bazıları "invun"un çoğuludur demişlerdir. Anlamı, "vakit" tir.

Âl-i İmrân Sûresi 1-6 351

Ayetin orijinalinde geçen "Müsaraa" kelimesi, "sürat" kelimesinin Mufaele kalıbına uyarlanmışşeklidir. Mecma-ul Beyan adlı eserde deniliyor ki: "Sürat ve acele arasındaki fark şudur: Sürat, öne geçmesi caiz olan bir hususta öne geçme demektir ve övgüne değerdir. Bunun karşıtı, ağır gitme (ibta)dır. Bu ise, yerilen bir davranıştır. Acele ise, öne geçmenin caiz olmadığı bir şeyde öne geçme demektir. Bu, yerilmiştir. Bunun karşıtı teenniyle hareket etmedir. Bu ise, övülen bir davranıştır. Öyle anlaşılıyor ki, sürat hareketin, acele ise, hareket edenin niteliğidir."

"Hayırlar"dan maksat, ibadet, infak, adalet veya ihtiyaçları giderme gibi salih amellerdir. Bu, kelime başına "el" takısı gelmiş bir çoğuldur. Bu durumda kapsayıcılık ifade eder. Daha çok mali hayırlar an-lamında kullanılır. Hayır kelimesinin mal anlamında kullanıldığı çokça görülmüştür.

Yüce Allah, bir grup önemli salih amelden söz ediyor: İman, marufu emretme ve münkeri engelleme, hayırlarda yarışma gibi. Sonra onları salihler olarak nitelendiriyor. Şu halde onlar dosdoğru yolun izleyicileridirler. Peygamberlerin, doğruların ve şehitlerin arkadaşlarıdır-lar. Bu anlamı, şu ayetlerden algılıyoruz: "Bizi dos-doğru yola ilet. Ni-met verdiklerinin yoluna. Gazaba uğrayanların ve sapmış olanların yoluna değil." (Fatiha, 7) "İşte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, doğrular, şehitler ve salihlerle beraberdir." (Nisâ, 69) Bazılarına göre, burada kendilerinden övgüyle söz edilenler, Abdullah b. Selam ve arkadaşlarıdır.

"Yapacakları hiçbir iyilikten yoksun bırakılmazlar..." Küfran= nankörlük şükranın karşıtıdır. Yâni, yüce Allah, onlara şükranla karşılık verir ve hiçbir ziyana uğratmadan yaptıkları hayrı onlara geri verir. Nitekim yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: "Kim gönülden bir hayır yaparsa, şüphesiz Allah, şükrün karşılığını verendir, bilendir." (Bakara, 158) Bir diğer ayette de şöyle buyurmuştur: "Hayır olarak her ne infak ederseniz, kendiniz içindir...

Hayırdan her ne in-fak edersiniz haksızlığa uğratılmaksızın size eksiksizce ödenecektir." (Bakara, 272)

(Al-i İmran / 116) "Gerçekten inkar edenlerin... onlara Allah'tan yana bir şey sağlayamaz." Ayetlerin akışının bütünlüğünün bozulmadan devam etmesi gösteriyor ki, bunlardan maksat, Ehl-i Kitaptan küfre sapan bir diğer kâfir gruptur. Bunlar, Peygamber çağrısına olumlu karşılık vermemiş, İslam aleyhinde komplolar düzenlemiş ve sürekli olarak onun nurunu söndürmek için çaba sarf etmiş kimselerdir.

Bazıları demişlerdir ki: "Ayet, müşriklerin durumunu gözlemleyici bir mahiyete sahiptir. Dolayısıyla, daha sonra işaret edilecek Uhud savaşı kıssasına bir hazırlık niteliğindedir. Fakat bu değerlendirme, biraz sonra gelecek olan şu ifadeyle bağdaşmıyor: "Siz kitabın tümüne inanırsınız, onlar sizinle karşılaştıklarında: "i-nandık" derler..." Çünkü bu ifade, Yahudilerle Müslümanların ilişkisini yansıtmaktadır, müşrik-lerin değil. Bu da gösteriyor ki, ayetlerin akış bütünlüğü henüz devam ediyor.

Bazı tefsir bilginleri, bu ayeti müşriklere, diğerini de Yahudilere u-yarlamak suretiyle bir orta yol tutmak istemişlerse de, bu bir yanılgıdır.

(Al-i İmran / 117) "Onların bu dünya hayatındaki harcamaları..." Ayetin orijinalinde geçen "sırr" kelimesi, şiddetli soğuk demektir. Burada örnek verilen şey, şu ifadeyle kayıtlandırılmıştır: "Dünya hayatında..." Bununla verilmek istenen mesaj, onların ahirette devamlılığının olmadığıdır. Onların harcamaları sırf bu dünya hayatıyla ilgilidir. Bu insanların ekinleri: "Kendi nefislerine zulmetmiş." şeklinde kayıtlandırılıyor. Bununla da: "Allah, onlara zulmetmedi." ifadesiyle bağlantı kuruluyor.

Bu açıklamalardan çıkan sonuç şudur: Onlar, bu dünya hayatında birtakım infaklarda bulunurlarken, amaçları kendi durumlarını ıslah et-mek ve sırf bozguncu maksatlarına ulaşma olduğu için yalnızca mutsuzluğu ürün olarak elde ederler. Bu istedikleri ve onu kendileri için bir mutluluk gibi algıladıkları bozgunculuklar,

zalimlerin ekinlerini kavurucu soğuk bir rüzgara benzer. Bu kendilerinden kaynaklanan, yine kendilerine yönelik olan bir zulümden başka bir şey değildir. Çünkü bozguncu bir amel, bozguncu bir meyveden başka ürün vermez.

(Al-i İmran / 118) "Ey iman edenler, kendinizden başkasını kendinize sırdaş edinmeyin..."
Ayet, sırdaşlığı "bitane" diye isimlendiriyor. "Bi-tane" ise, iç çamaşır demektir. Bunun karşıtı "zihare=dış giysi"dir. Bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni, insanın bedenine yapışması, onu içerip bürümesidir.

"Onlar, size kötülük vermekten geri durmazlar." Yâni, sizin hakkınızda her türlü kötülük için çabalıyorlar. Ayetin orijinalinde geçen "habal", kötülük ve fesat demektir. Nitekim cin çarpmış olanlar hakkında da "habl" kelimesi kullanılır. Çünkü onların aklî melekeleri ifsat olmuştur.

"Size zorlu bir sıkıntı verecek şeyden hoşlanırlar." İfadenin orijinalindeki "ma" mastar edatıdır. Yâni, onlar sizin sıkıntıya düşmenizi ve ağır bir zarara uğramanızı isterler.

"Onların ağızlarından öfke dışa vurmuştur." Bu ifadeyle kin ve düşmanlığın sözlerle, dillerinin hareketleriyle açığa vurulması kastedilmiştir. Dolayısıyla burada latif bir kinaye ve ince bir mecaz vardır. Bunun yanında, içlerinde sakladıkları kin ve düşmanlıktan söz edilmemiş, müphem bırakılmıştır.

"Göğüslerinde gizledikleri ise, daha büyüktür." Bununla, sinelerinin gizli tuttuğu kin ve düşmanlıkların çeşitlilik ve büyüklük bakımından vasfedilmeyecek boyutlarda oluğu ima ediliyor. Nitekim "daha büyüktür." nitelemesi de bu imayı pekiştirmeye yöneliktir.

(Al-i imran / 119) "Sizler, işte öylesiniz; onları seversiniz..." Ayetin zahirinden anladığımız kadarıyla "ulai" işaret ismidir. "Ha" edatı da dikkat çekme amacına yöneliktir. "Entum=siz" sözcüğü, "ha" ve "ulai" sözcüklerinin arasına girmiştir. Bu durumda anlam: "Siz işte öylesiniz, onlarsınız." şeklindedir. Tıpkı Arapların "Zeyd şudur, şöyledir ve Hint şudur, şöyledir." demeleri gibi.

"Siz kitabın tümüne inanırsınız..." Kitabın başındaki "el" takısı,

cins belirtir. Yâni, siz Allah katından inen bütün semavi kitaplara inanırsınız. Onların kitabına ve kendi kitabınıza... Ama onlar sizin kitabınıza inanmazlar. "Sizinle karşılaştıklarında "inandık" derler." Bu demektir ki, onlar münafıktırlar.

"Ama kendi başlarına kaldıkları zaman, size karşı olan öfkelerinden dolayı parmak uçlarını ısırırlar." Ayetin orijinalinde geçen "addu" kelimesi, birşeyi dişlerle sıkıca tutup ısırmak demektir. "Enamil", "nemle"nin çoğuludur ve parmak ucu anlamına gelir. "Gayz" kin, nefret demektir. Bir şeyden dolayı parmak uçlarını ısırmak, öfke ve kinle hayıflanma ve üzülme durumuna örnek olarak söylenen bir deyimdir.

"De ki: Öfkenizden ölün." Emir sigasıyla, onlara yöneltilen bir bedduadır. Böylece cümle: **"Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü bilir."** ifadesiyle irtibatlandırılıyor. Yâni: Allah'ım, onları kinleriyle kahret. Çünkü sen, sinelerinin, yâni kalplerinin, yâni nefislerinin özünü bilensin.

(Al-i İmran / 120) "Size bir iyilik dokununca tasalanırlar." Tasalanmak sevinmenin karşıtı olan bir duygudur. Ayetten algıladığımız kadarıyla, bu, kindar kafilerin tuzaklarından yana güvenlikte olmak, sabır ve takva sahibi olma koşuluna bağlıdır.